

Ahmet Köklügiller

NUTUK NEDİR, NE DEĞİLDİR?

IQ
KÜLTÜR-SANAT
YAYINCILIK

MUTUK NEDİR, NE DEĞİLDİR?

Ahmet Köklügiller

"NUTUK" NEDİR, NE DEĞİLDİR?

Derleyip düzenleyen

Ahmet Köklügiller

IQ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK

IQ Kültür Sanat Yayıncılık: 150
Sosyal Eserler Dizisi: 3
"Nutuk" Nedir, Ne Değildir?
Ahmet Köklügiller

Kitabın tüm yayın hakları IQ Kültür Sanat Yayıncılık Uluslararası Tanıtım Hizmetleri Ticaret Limited Şirketi'ne aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

I. Baskı: Kasım / 2005 / İstanbul
ISBN: 975 -255-046-0
Genel Yayın Yönetmeni: Adem Sarıgöl
Editör: İnci Karaman
Dizgi-Mizanpaj: Zehra Ünverdi
Kapak Tasarım: Yunus Karaaslan
Montaj: Bülent Birkan
Halkla İlişkiler ve Dağıtım Sorumlusu: Ali Seçkin
Baskı-Cilt: Kilim Matbaası
Litros yolu Fatih Sanayi Sitesi 12/204
Topkapı / İstanbul Tel: 0212 612 95 59

Copyright © 2005, IQ Kültür Sanat Yayıncılık Uluslararası Tanıtım Hizmetleri Ticaret Limited Şirketi
Copyright © 2005, Ahmet Köklügiller

IQ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK, toplumu "Bilgi Işığında Aydınlanmaya" çağırıyor. Amaç satışları ya da kârı arttırmak değil, yalnızca topluma faydalı olmak.

GENEL DAĞITIM
www. iqkultursanat. com
e-mail: info@iqkultursanat. com

IQ

IQ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK ve ULUSLARARASI TANITIM HİZMETLERİ TİC. LTD. ŞTİ.
Ticarethane Sokak, Fetih Han
No. 33/48 34110 Cağaloğlu - İstanbul Tel: 0212 520 91 12
Belgegeçer: 0212 520 91 12

Atatürk'ün Nutuk'un İlk Basımında Yer Alan Resmidir.

İÇİNDEKİLER

Prof. Dr. Yusuf Akçura / TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN ASLİ MENBALARINDAN: NUTUK 13

Hasan-Âli Yücel / ATATÜRK'ün "NUTUK"unu OKUYUN ve OKUTUN 40

Prof. Dr. Suat Sinanoğlu / ATATÜRK'ÜN NUTUK'UNUN TARİH ESERİ OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ 43

Fatih Rıfkı Atay / NUTUK 49

Sabahattin Selek / ATATÜRK VE NUTKU 51

Şevket Süreyya Aydemir / BÜYÜK NUTUK NEDİR? ..59

Prof. Dr. Tarık Z. Tunaya / SİYASAL BELGE OLARAK NUTUK 64

Emin Özdemir / DİL VE ANLATIM AÇISINDAN BÜYÜK SÖYLEV 70

Ord. Prof. Enver Ziya Karal / TÜRK TARİH KURUMU AÇILIŞ KONUŞMASI.....76

Prof. Dr. Yılmaz Altuğ / NUTUK'TA ATATÜRK DEVRİMLERİ İLE İLGİLİ KONULAR 86

Tuncer Uçarol / "SÖYLEV" DE M. KEMAL PAŞA'NIN KARŞISINDA GÖRÜNEN KİŞİLER....101

Prof Dr. Jacob Landau / ATATÜRK'ÜN BÜYÜK NUTUK'UNDA DIŞ POLİTİKA 128

Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak / NUTUK'UN TÜRKİYE'DEKİ ETKİLERİ 140

İsmail Arar / BÜYÜK NUTUK'UN AMACI 151

M. Şerif Onaran / ATATÜRK'ÜN SÖYLEV'Cİ KİŞİLİĞİ, ANLATIM GÜCÜ 162

Prof. Dr. İsmet Giritli / "NUTUK"TA İÇ VE DIŞ POLİTİKA.....174

Prof. Dr. İnal Cem Aşkun / SÖYLEV'DEKİ KİŞİLİĞİYLE ATATÜRK 195

Arslan Kaynardağ / ATATÜRK'ÜN BÜYÜK SÖYLEV'İ VE BASIMLARI 208

Prof. Dr. Özer Ozankaya / SÖYLEV'İN TOPLUM BİLİMSEL İÇERİĞİ 213

Bülent Ecevit / BİTMEYEN SÖYLEV 227
Halil Kocagöz / SÖYLEV'DE HALK ADAMLARI 231

Ceyhun Atuf Kansu / DRAM KAYNAĞI OLARAK SÖYLEV 250

Prof. Dr. Bedia Akarsu / BATILILAŞMA AŞAMASINDA SÖYLEV 292

Gnl. Refik Tulga / ASKER GÖZÜYLE BÜYÜK SÖYLEV'İN ÖNEMİ 305

Emre Kongar / SÖYLEV HANGİ KOŞULLAR ALTINDA SÖYLENDİ? 314

Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil / SÖYLEV'İN ÖĞRETİSİ 325

Prof. Dr. Afet İnan / ATATÜRK'ÜN BÜYÜK NUTUK'UNUN MÜSVEDDELERİ ÜZERİNDE ARKADAŞLARININ ELEŞTİRİLERİNİ DİNLEMESİ VE GENÇLİĞE SESLENİŞİ 337

Prof. Dr. Afet İnan / ATATÜRK'ÜN BÜYÜK NUTUK'UNU SÖYLEDİĞİNİN ELLİNCİ YILI 345

Konur Ertop / SÖYLEV'DE ATATÜRK'ÜN ARKADAŞLARI 352

Ord. Prof. Dr. H. Veldet Velidedeoğlu / SÖYLEV.....375

Necati Cumalı / CUMHURİYETE DOĞRU 382

Sami. N. ÖZERDİM / YAZAR OLARAK ATATÜRK 388

Prof. Dr. Ahmet Kocaman / SÖYLEV'İN GÜNCELLİĞİ.....402

Zeki Arıkan / BÜYÜK SÖYLEV'İN YANKILARI 407

Ali Dündar / BÜYÜK SÖYLEV ya da TÜRK AYDINLANMACILIĞININ SEYİR DEFTERİ 428

Şemsettin Ünlü / NUTUK (SÖYLEV) AYDINLIKTIR PIRIL PIRIL 434

Prof. Dr. Seçil Karal Akgün / ATATÜRK, GENÇLİK VE ÇAĞDAŞLAŞMA 438

Gün Zileli / MERİÇ VELİDEDOĞLU ANLATIYOR: "BÜYÜK DEVRİMCİ BUGÜNE IŞIK TUTUYOR." 449

Nutuk'la İlgili Kitaplar 455

"NUTUK" NEDİR, NE DEĞİLDİR?

Tarih, 15 Ekim 1927

Yer, Türkiye Büyük Millet Meclisi salonu. Her yer tıklım tıklım dolmuş. Oturulacak yer kalmamış.

Saat tam 10'da dışarda komutlar duyuluyor. Bahçe'deki askeri tören birliği, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'yı selamlıyor.

Az sonra Gazi Mustafa Kemal Paşa, Meclis kapısından içeri giriyor, doğruca Cumhurbaşkanlığı kürsüsüne yöneliyor. Salonda bir alkış tufanı kopuyor. Herkes ayağa kalkmış, Gazi'yi selamlıyor.

Gazi, kürsüye çıkıyor; 6 gün sürecek o büyük Nutku'na başlıyor.

Anadolu Ajansı, bu tarihsel konuşmanın sona erdiği 20 Ekim gününü şu sözlerle duyuruyor:

"Reisicumhur (Cumhurbaşkanı) Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin Fırka(parti) Kongresinde altı günden beri devam eden tarihi söylevleri bugün saat 21.00'de son bulmuştur. Reisicumhur Hazretleri, söylevlerinin tamamlanmasından sonra gençliğe seslenerek şiddetli ve sürekli alkışlarla, "yaşa" ve "var ol" sesleriyle durmadan kesintilere uğrayan konuşmayı yapmışlardır.

Gençliğe sesleniş konuşması, dakikalarca süren bir alkış tufanıyla karşılanmış ve salondakiler arasında büyük bir heyecan yaratmıştır."

(Cumhuriyet gazetesi)

***

Gazi Mustafa Kemal'in 15-20 Ekim tarihlerinde, her gün beş oturumda dinlenerek yaptığı bu konuşma 36 saat 33 dakika sürmüştür.

Gazi, belgelere dayandırdığı bu uzun konuşmasında, 19 Mayıs 1919'dan beri süregelen çalkantılı, çetin bir mücadele döneminin hesabını vermiştir. Böyle bir olay, dünya tarihinde ilk defa olmuştur. Anadolu'yu yutmak isteyen emperyalizmi ilk defa yenip gerilettiği gibi, dünyaya bir de demokrasi ve liderlik dersi vermiştir.

Bu tarihsel konuşmanın metni, aynı yıl Türk Tayyare Cemiyeti(Türk Hava Kurumu) tarafından iki cilt halinde kitap olarak basıldıktan sonra da hem içerde hem de dışarda büyük ilgi görmüştür. İtalyancaya, Almancaya, Fransızcaya, Rusçaya ve başka dillere çevrilmiştir. Zamanla klasik değere ulaşan bir eser olmuştur. "Kırmızı Kitap" (Çin), "Yeşil Kitap" (Libya) vb. gibi benzerlerinin yazılmasına vesile olmuştur. Ama hiçbiri aynı etkiyi yapmamıştır. "Nutuk", devlet adamları, politikacı ve yöneticiler için bir "başucu" kitabı olmuştur. Onu okuyan herkes, ülkesini ve ulusunu daha çok sevmiş, sorumluluk bilincinin geliştiğini görmüştür.

Başlangıçta olmasa da, Atatürk aramızdan ayrıldıktan, çok partili döneme geçildikten sonra, bu konuşmaya başka türlü bakanlar, "sıradan bir konuşma" diyerek küçümseyenler de çıkmıştır. Bu durum, yakın tarihimizde "Nutuk nedir, ne değildir?" tartışmalarına yol açmıştır.

***

Elinizdeki kitap, böyle bir tartışmadan çok, Nutuk'u daha iyi anlamanın ve değerlendirmenin gerekliliğinden doğdu. Nutuk'un sıradan bir konuşma olmadığı, yalnızca Türkiye'de değil bütün dünyada benzeri az bulunan bir söylev örneği ve tarihsel belge olduğu anlaşılmıştır.

Kitapta 40'a yakın inceleme, konuşma metni yer almaktadır. Amacımız, Nutuk'la ilgili tüm yazıları toplayıp sunmaktı. Bunlar elimizde biriktikçe gördük ki hepsini bir kitaba sığdırmak ve yayınlamak oldukça zordur.

Kitabı düzenlerken bir başka zorlukla daha karşılaştık. Bazı incelemeleri kitaplıklarda bulamadık. Çünkü bunlar Derleme Yasası'ndan (1934) önce yayımlanmışlardı. *

Son yıllarda sevindirici bir gelişme oldu. Nutuk'un dili sadeleştirildi. Her düzeydeki okurlar için değişik baskıları çıkmaya başladı. Nutuk, en çok okunan kitaplar listesine girdi.

Nutuk'u daha iyi anlamak, orada anlatılanları günümüz ışığında daha iyi değerlendirebilmek için elinizdeki kitabın dikkatle okunmasının yararlı olacağına inanıyoruz. Öyle olursa seviniriz.

Ahmet Köklügiller
İstanbul-2005

* Prof. Dr. Sadi Irmak ve Zeki Arıkan'ın incelemelerinde bu yazıların bir kısmı belirtilmiştir.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN ASLİ MENBALARINDAN: NUTUK

Akçura oğlu Yusuf
(Prof. Dr. Yusuf Akçura)

Türkiye Cumhuriyeti'nin birinci ReisiCumhuru ve Cumhuriyet Halk Fırkasının umumi Reisi Gazi Mustafa Kemal Hazretleri tarafından fırkanın 15 Teşrinievel 1927'de in'ikat eden büyük Kongresinde 15 ila 20 Teşrinevelde irat edilmiştir. "Türkiye'de tabi ve neşir hakkı Türk Tayyare Cemiyetine tevdi buyurulmuştur." Türk Tayyare Cemiyeti bu nutkun metnini ve metninin tab tab olunduğu kağıtların tezniyatını İstanbul'da Ebuzziya matbaasında bastırmış. Gazi Hazretlerinin metinlerinden hariç resimleri ile, gene metinden hariç 10 adet haritayı Ahmet İhsan matbaası vesatetile Viyana'da hakkü tab ettirmiş, kapağın tab ile broşaj işlerini de Ahmet İhsan matbaasına tevdi eylemiştir. Metni 16 punto arap harfleri ile 543 büyük sahife tutuyor. Haritalar Türkiye Devleti'nin doğuşu ile İstiklal Harbi'nin muhtelif safhalarını gösteriyor. Eser, çubuklu (vergêe), ipekli Japon kağıtlarına, yani üç nevi kağıda bastırılmıştır. Çubuklu kağıda sadece tabolunan broşelerin fiatı (5) lira, iki renkli ipekli kağıda matbu olan broşelerin fiatı (10) lira, iki renkli ipekli kağıda basılmış müzelletlerin fiatı ciltlerin tezyinatına göre (25,45 ve 50) liradır; bunlardan başka çok iyi ciltlenmiş olanlar da vardır ki onların fiatı (500) liradır; nihayet 3 adet fevkalade mücellet de yaptırılmış ve bunlara fiat konmayarak bazı yüksek zatlara takdim olunmuştur. Ciltliler İstanbul'da Zeliç matbaasının mücellithanesinde teclit edilmiştir. (500) liralık ve fevkelade mücelletlerin tezyi-

natı İstanbul'da Medresetülhattatin tarafından tertip olunmuş ve kuyumculuk işleri İstanbul kuyumcuları tarafından yapılmıştır. Kitabın neşri mahalli Ankara, neşri tarihi 1927 dir.

***

Fırkamız içtimaında tam 36,5 saat süren bu harikülade Nutku dinlerken arkadaşlarımdan biri, "yapan yazdı" demişti. Filhakika yirminci asır tarihinin en büyük vak'alarından birisini yapan büyük adam, o vak'anın tarihini de bizzat yazdı. İşte Nutuk bu tarihtir.

XIX. asırın ortalarından itibaren haliyle Osmanlı hayatının devamına inananlar pek az kalmıştı. İmparatorluğun çökmesine mani olabilmek için onu idare edenler, memleketin dahili ve öz kuvvetinden ziyade, dahil ve hariçteki düşmanların rekabet ve muhasedelerine dayanmak siyasetini tutuyorlardı. XIX. asrın son rub'u iptidalarında muvaffakiyetsizliğe uğrayan dahili kuvvetleri uyuşturmak tecrübesi, yirminci asrın başında bir daha tekrar olundu; bu ikinci tecrübe, uyuşturmak ve birleştirmek şöyle dursun büsbütün ayırmak ve dağıtmak neticesini verdi.

Balkan harbleri sonunda Osmanlı Devleti Avrupa'da pek az tutunabildi. Bundan sonra Osmanlı Devleti'ni idare edenler, mecburen dahil oldukları umumi harpte ittifakın galebesine ümit bağlamışlardır; lakin bu ümit tehakkuk etmediği halde tevessül olunacak tedbir ve çare hakkında, onların sarih bir fikri yoktu.

İtilaf Devletleri'nin büyük harpten almak istedikleri neticelerden birisi de Saltanatı Osmaniye'nin, son defa aralarında taksim olunarak, ortadan kaldırılmasıydı; Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'dan, boğazlardan Asyaya atılacak, ahalisi Türk olmayan Arabistan, Irak ve Suriye vilayetleri imparatorluktan ayrılacak, asıl Türk Yurdu sayılması lazım gelen Anadolu bile iki katlı bir taksime uğrayacaktı. Anadolu Rusya, İngiltere, Fransa ve İtalya arasında yüksekten bir bölüşmeye zemin olduktan başka, şarkı Ermenilerin, garbı Yunanlıların nufuzu ve hakimiyeti altına alınacaktı... Hasılı, sekiz asırdan beri bu kıt'aların hakiki

hakimi olan Türk, Avrupalıların, yalnız Avrupalıların değil, Rum ve Ermenilerin, Nusayri ve Süryanilerin de mahkumu edilmiş olacaktı...

Büyük harbin iptidalarında İtilafcıların şarkta işleri yolunda gitmişti. Türklerin menfaatlari noktai nazarından iyi hesap edilmiş fazla cür'etli bir hareketi sevkulceyşiyenin tabii muvafakatsızlığı neticesi olarak, Rus orduları Osmanlı memlcketlerinin şarkını istilaya başlamış; İngiltere ve Fransa'nın çok kudretli filolarına dayanan büyük bir kuvvei seferiyesi, Çanakkale'den Osmanlı payitahtını pek ciddi tehditlere maruz bırakmış bulunuyordu.

Bu sıralarda, Osmanlı İmparatorluğu'nun sükutu artık günün meselesi imiş gibi, İtilaf Devletleri'nin hariciye nezaretleri arasında bu kocamış devletin son taksim projesinin teferrüat ve tafsilatı müzakere olunuyor, derhal tatbik olunacak şekle sokulmak isteniliyordu.

Şark işleri tam böyle İtilafcılarca matlup bir revişte yürüyüp giderken tarihin cereyan ve teselsülünü değiştirmek kudretine, haiz bir adam, Türk askerleri arasında kendini göstermeğe başladı; bu fevkalade adam, Arı Burnu ve Anafartalardaki müdafaalar ile İstanbu'u kurtardı; ve Muş'u aldıktan sonra Diyarbekir istikametinde tevessu eden düşman karşısına çıkarak, Bitlis'i de Muş'u da istirdat etti. (Nutuk, s. 440)

Çanakkale'ye İltiafçıların büyük taarruzu esnasında İngiltere Devleti'nin bahriye birinci lordu (yani bahriye nazırı) olan ve bu taarruzun şiddetli taraftarı bulunan Vinston S. Çörçil (Winston S. Churchill), "Cihan buhranı" namını verdiği hatıratında, 19. firka Kumandanı Mustafa Kemal Bey'in 6 Ağustos 1925'te 16. Kolordu Kumandanlığını tayininden bahsederken diyor ki: Bu tayin ile "bütün Osmanlı İmparatorluğu'nun mukadderatı, evelce kendinden bahsolunduğunu işitdiğimiz ve bundan sonra çok işiteceğimiz bir zabite tevdi edilmiş oluyordu." (Paris, 1928)

En azılı bir düşmanımız olan Çörçi'lin bu müşahedesi bazı tadillerle doğrudur: 1915 yazından itibaren Mustafa Kemal, Türk milletinin mukadderatını, tayin ve tevdi yolu ile değil, kendi büyük şahsiyetinin kıymetiyle, kendi irade ve kudretinin tesiriyle eline almıştır. Mustafa

Kemal de Osmanlı İmparatorluğu'nun devam ve bekasına inanmıyordu fakat imparatorluk yıkıldıktan sonra Türk milletinin yeni, müstakil ve kavi bir devlet kurabilecek istidat ve iktidara sahip olduğuna iman etmişti. Devleti Osmaniye'yi umumi harbe sevkeden ve harp esnasında hükumeti idare eyleyen adamların mağlubiyetine müteakip tehakkuk ettirecek bir idealleri kalmamış olacak ki "kendi hayatları endişesine düşerek memleketten firar etmişlerdir." O zamanlar muayyen bir ideal sahibi, Mustafa Kemal vardı, o görüyordu ki: İçinde bulunduğumuz tarihte Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu. Osmanlı memleketleri tamamen parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türkün barındığı bir Ana Yurdu kalmıştı. Son mesele bunun da taksimini teminle uğraşılmaktan ibarettir. Osmanlı Devleti, onun istiklali, Padişah, Halife, Hükümet, bunların hepsi medlulü kalmamış bir takım bimane elfazdan ibaretti.

"Nenin ve kimin masuniyeti için kimden ve ne muavenet talep olunmak isteniyordu?"

"O halde ciddi ve hakiki karar ne olabilirdi?"

"Efendiler, bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. O da Hakimiyeti Milliye'ye müstenit, bilakayduşart müstakil, yeni bir Türk Devleti tesis etmek!"(Nutuk, s. 9)

1915'in en buhranlı günlerinde payıtahtı kurtaran ve bu muvaffakiyyet ile Osmalı Devleti'nin merkezinden çöküp Türkleri beraber batırmasına mani olan Mustafa Kemal, asil Türk topraklarının istiklal ve vahdetlerini muhafaza gayesiyle Rusların da şarkta ilerilemelerine set çektikten sonra. harbin son safhasında, Türk Milli hududunun ve son Türk kuvvetlerinin kurtarılmasına çalışmıştı. Suriye'yi tahliye eden orduların enkazından Halep'te bir ordu teşkil ederek düşmana karşı müdafaada bulunup bu gün hududu milliye dediğimiz hududu fiilen tesbit eylemiştir. (Nutuk, s. 440)

Büyük harbin sonlarında Osmanı Devleti de terki silaha mecbur olmuştu (1918). Daha müsait şeraitle akdi imkan haricinde olmayan mütareke sıralarında Türk vatanında reel kuvvetleri iddihar ve muha-

fazaya çalışan Mustafa Kemal Paşa, bu faaliyet ile ilerisi için tasavvur ettiği hareketin temelini hazırlamış bulunuyordu.

İtilaf Devletleri, bazen, Mondoros mütarekenamesinin (30 Teşrinievel 1918) ahkamından istifade ederek, bazen de mütarekename ahkamına riayete lüzüm görmeyerek 1335 (1919) senesi iptidalarından itibaren Saltanatı Osmaniye'nin payıtahtını ve Türk vilayetlerinden bir çoğunu işgal altına aldıktan başka, "15 Mayıs 1919 da itilaf Devletleri'nin muvafekatile Yunan ordusu İzmir'e ihraç ediliyordu." (Nutuk, s. 482)

"Bundan başka memleketin her tarafında anasırı hıristiyaniye, hafi, celi, hususi emel ve maksatlarının temini istihsaline, devletin bir an evvel çökmesine sarfı mesai ediyorlardı." (Nutuk, s. 3)

"Ermeni hazırlığı da tamamen Rum hazırlığı gibi ilerliyordu."

Türklere gelince, "Büyük harbin uzun seneleri zarfında, Millet yorgun ve fakir bir halde. Millet ve memleketi harbiumumiyeye sevkedenler, kendi hayatları endişesine düşerek, memleketten firar etmişler Saltanat ve Hilafet mevkiini işgal eden Vahdettin mütereddi, şahsını ve yalnız tahtını temin edebileceği tehayyül ettiği dini tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın riyasetindeki kabine, aciz, haysiyetsiz, cebin, yalnız Padişahın iradesine tabi ve onunla beraber şahıslarını vikaye edebilecek her hangi bir vaziyete razı. Ordunun elinden "esliha ve cephanesi alınmış ve alınmakta..." (Nutuk, s. 3)

İşte harbiumumi sonunda Saltanatı Osmaniye harabesinin "vaziyet ve manzarai umumiyesi" budur.

***

Daha 1915'te milletinin mukadderatını eline alarak milletini kurtarmaya azmetmiş olan Mustafa Kemal 1919'da "vaziyetin dehşet ve vahametine "rağmen Anadolu'ya gitmek ve kendinin kendisine tevdi ettiği büyük vazifeye, Türklerin istiklal ve hüriyetini muhafaza etmek vazifesine devam eylemek kararını verdi. İstanbuldan üçüncü ordu müfettişliği vazifesini aldı ve 19 Mayıs 1919'da yani İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden dört gün sonra kaşargah ile beraber Samsun şehrine çıktı.

Gazi Mustafa Kemal Hazretleri büyük Nutkuna "Meb'dei kelam olarak" Samsuna çıktığı tarihi, yani 19 Mayıs 1919'u kabul etmiştir.

Gazi'nin harbiumumiden itibaren, milli ve siyasi gayesi, ikiye ayrılabilir. Harbiumumi devam ederken Osmanlı İmparatorluğu yıkıldığı zaman bu sükutun Türkleri büsbütün ezerek artık kımıldatamayacak bir hale koymaması için çalışmış; harbiumumiye müteakip de İmperatorluğun yıkıntısı arasında Türkleri kaldırıp kendilerine yeni bir devlet kurmakta mürşit ve rehber olmuştur.

Nutuk işte bu ikinci devre vak'alarından bahsediyor.

Nutuk, Gazi'nin Türk milleti "vicdanında ve istikbalinde ihtisas ettiği büyük tekamül istidadını milli bir sır gibi vicdanında taşıyarak peyderpey bütün hayatı içtimaiyemize tatbik" etmekle meydana getirdiği büyük işlere dair arkasında yürüyen siyasi fırkasına ve bütün milletine verdiği bir nevi hesaptır. (Nutuk, s. 274)

***

"Nutkun" kitap haline matbuu, hitap halindeki şeklini tamamen muhafaza etmiştir: vak'alar çok muntazam ve vazih teselsül ettirilmekle beraber matbu kitaplarda olduğu gibi bap ve fasıllara ayrılmamış, yalnız bazı fasıllar satır başlarında S işaretleriyle; daha ehemmiyetli fasıllar *** işaretleriyle ayrılmıştır; samilerin nazarı dikkatini celp için kullanılan "Efendiler" hitapları da aynen muhafaza olunmuştur; hasılı "Nutuk" tabolunurken, irat edildiği şekil katiyyen değiştirilmemiştir.

***

"Nutk"u mütalaa ederken bap ve fasıllara ayırarak, her bap ve faslın ihtiva ettiği mevzuları tesbit etmek kabildir. Ancak bizim böyle bir tahlil ve terkibe girişmemiz "Nutk"un esas ve şekil itibariyle kıymetini tenzile sebep olabilir zira, her mevzuun vaaz ve ifade suretini tamamen muhafaza edememekle beraber, en kıymettar kısmını da hakkıyla tebarüz ettirememekliğimiz ihtimali vardır. Böyle bir tahlil ve terkipten sarfınazarla, bu bütün Nutk'un muhtevası hakkında umumi bazı mütalealar arzını daha muvafık buluyoruz.

Gazi, 1335 (1919) senesi ilk baharında Osmanlı İmparatorluğu'nun "vaziyet ve manzarai umumiyesini "mütalaa ederek daha İstanbul'dan çıkmadan önce Türkleri kurtarmak için kat'i kararını vermiştir; işte o pek mühim karar: "Hakimiyyeti Milliyeye müstenit, bilakaydüşart müstakil, yeni bir Türk Devleti tesis etmek!"

Gazi, Anadolu topraklarına ayak basar basmaz bu muazzam kararının tatbikine başlamıştır; yani yeni Türk Devleti'ni kurmaya teşebbüs etmiştir. "Nutuk" işte bu yeni devleti kurma ameliyesinin tarihini hatbehat ve anlatıyor.

"Nutuk" tan bu büyük vak'anın tarihini takip ederken her şeyden evel Türk milletinin kudretini, milletce vatansevenliğini, sadakatini, celadetini, şecaatini, disiplinini, feragat ve fedakarlığını vuzuh ve serahatla anlıyoruz: Gazi faaliyete geçtiği esnada, "büyük harbin uzun seneleri zarfında yorgun, fakir bir hale "düşmüş, hükümdarının hiyanetine maruz kalmış, hükümeti tarafından terkolunmuş memleketi" dünyada görülmemiş bir galibiyetin mümessilleri "tarafından işgal edilmiş olan Türk milleti müstakil ve yeni bir devlet kuracak kudreti kendinde bulmuştur.

Saniyen, bu sadakatli, kahraman ve fedakar milletin başına geçen harikulade adamın, milletin kuvvet ve istidadına iman ve itimadını; beşeriyel tarihi çok derin anlamış olduğundan, dahili ve harici siyasete dahiyane vukufunu, samimi halksevenliğini (Demoktarlığını), realiteleri bulup görmekteki kudretini, yorulmak bilmeyen fakri takibini, nefsine son derecede hakim olarak daima, azim, sabır, teenni ve nezaket ile hareket ederek efkar ve hissiyatından hiç birisini vakti gelmeden ortaya çıkarmadığını, fikre, mefküreye muhalefetle işe zarar iras edenleri münakaşa ve münakade sahasında çok kuvvetli mantık ve belagat ile, siyasal vadisinde en muvafık çare ve tedbirlerle mağlup ve bertaraf edebildiğini, müşkül meselelerin mevzuu bahs olduğu zamanlarda bile sükun ve itidalini, fikri vüzuh ve ciyadetini asla kaybetmeksizin en musip sureti halleri bulabildiğini; mücerret tabirlerle, imanını, basiret ve kiyasetini, iradetini, siyasetini ferağat ve şecaatini, hasılı bir kelime ile "deha"sını görüyoruz.

Salisen, Türk milletine mensupluk iddiasında bulunan bazı kimselerin, ezcümle başlarında kendisine Osmanlı Padişahı ve İslam Halifesi unvanı veren şahıs olmak üzere Osmanlı Hükümeti denilen heyula azasından ekserisinin, bu büyük işin başarılmasına engel olmak maksadı ile teşebbüs ettikleri bin türlü hile, tezvir ve hiyanet manavlarına şahit oluyoruz.

Rabian, Millet Rehberinin arkadaşları gibi görünen bazı içten içe, fırsat buldukça açıktan açığa müşkilat ihdasından geri kalmamış olduklarına, teesürle vakıf oluyoruz ve aynı zamanda anlıyoruz ki sonraları açıktan açığa muhalefete geçenler, hatta daha fazla dalalet yoluna sapanlar, ta iptidadan beri milli gayeye sağlam bağlanmış olmayanlardır.

Vakanın teselsülünü takip ederken görüyoruz ki Türklerin rehberi, gayesine doğru yürüken, bir çok cephelerde mütemadiyen harp halinde bulunuyor: İtilaf kuvvetleri, Yunan orduları, Ermeni hükümeti, Pontus ihtilalcileri, Sultan ve hükümeti ve bunun muhtelif namlarla millet aleyhine sevkettiği hiyanet müfrezeleri yetmiyormuş gibi, milli müdafaa fikrine iştirak etmiş görünen rakipleri, hasımları, hatta hakiki vaziyeti ve hakiki vaziyetin icabatını anlayamayan taraftarları ile de uğraşmak mecburiyetinde kalıyor.

Lakin nihayet, başta Gazi gibi emsalsiz bir mürşidi, rehberi bulunan Türk milletinin bütün engelleri koparark, maniaları kırıp yıkarak hedefine vasıl olduğunu da sürur ve heyecan ile görüyoruz. Gazi, 1919'da, verdiği kararı, dahili ve harici, maddi ve manevi, muasır ve tarihi husumet ve mümanaatlara rağmen dört, beş yıl gibi kısa bir müddet içinde tamamen tatbika muvaffak olmuştur; 1923 senesinde "Hakimiyeti Milliyeye müsenit bilakayduşart müstakil, yeni bir Türk milleti tesis" olunmuştur: Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan tarihi 29 Teşrinievel 1923'dür.

***

"Nutuk" bu büyük işi, bazen bir ıntvverih sükun ve şey'iliğiyle, bazen bir san'atkar hararet ve heyecan ile, bazen idealine dokunulmuş bir idealist ıstırap ve hiddetiyle hikaye ve teşhir etmektedir. Bu cihetle Nutuk yalnız muhtevası itibarıyla değil, şekli, uslubu ifade ve edası cihetiyle de çok kıymettar bedii bir eserdir. "Nutuk"u dinleyenlerin nekadar derin bedii, zevk ve heyecan duymuş olduklarına, kendi ruhumla, samilerin ihtisasatını istişhat edebilirim. "Nutk"u matbuudan okuyanların da, hatibin doğrudan doğruya ika ettiği tesir nakıs kalmak üzere, gene pek derin zevk ve heyecan duyacaklarına zati tecrübeme istinaden şüphe etmiyorum.

"Nutuk" bazen birkaç cümle ile Türk kahramanlığını öyle açık gösteriyor ki:

Mesela, İzmir'deki İtilaf Konsoloslarıyla mülakattan bahsederken "hangi gün ve nerede mülakat edebileceğim soruluyordu" diyor; buna verdiğim cevap da "9 Eylül 38'de (Nif) te" mülakat edebileceğimizi bildirmiştim. Filhakika dediğim günde (Nif)te bulundum. Fakat mülakat isteyenler orada değildi, çünkü ordularımız İzmir rıhtımında, ilk verdiğim hedefe, Akdenize vasıl olmuş bulunuyorlardı. "(Nutuk, s. 415)

Bazen bir kaç satır içinde çok canlı bir levhayı seyrediyoruz:

Reşit Paşa, "Efendim, bir kaç dakika istirahat buyurulmaz mı?" diye söze başladı.

"- Yarım dakika istirahata ihtiyacım yoktur. Derhal hareket edeceğiz, ve sen benim yanıma gel!.." dedim.

"- Efendim", dedi, "sizin yanınıza Rauf Bey binsin, ben arkadaki otomobille gelirim."

"- Hayır, hayır, dedim, siz buraya..."

"Sivas şehrinin methaline vusulûmuzda, caddenin iki tarafı azim bir kalabalıkla dolmuş, kıtaatı askeriye vaz'ı mahsusunu almış bulunuyordu. Otomobillerden indik, yürüyerek asker ve ahaliyi selamladım..."

"Bütün menfaatlarini mülevves bir tahtın, çürümüş, çökmüş ayaklarına sarılmakta, yalnız bunda gören Tevfik Paşa ve emsali paşalardan

mürekkep Vahdettin hey'etinin gizli maksatlarını behemahal terviç ettirmek yolundan başka hiç bir şeyle iştigal etmedikleri anlaşılıyordu."

"Sür'atle kanun layihası tesbit edildi. Aynı günde Meclisin ikinci celsesinde okundu. Tayini esami ile reye vaz'ı teklifine karşı, kürsüye çıktım. Dedim ki "Buna hacet yoktur; memleket ve milletin istiklalini ebediyyen mahfuz kılacak esasatı Meclisi Alinin müttefikan kabul edeceğini zannederim." - "Reye!" sesleri yükseldi. Nihayet Reis reye koydu; ve "Müttefikan kabul edilmiştir"dedi. Yalnız menfi bir ses işidildi: - "Ben muhalifim!" Bu seda "Söz yok!" sesleri ile boğuldu. İşte Efendiler, Osmanlı Saltanatının inhidam ve inkıraz merasiminin son safhası, böyle sereyan etmiştir. (Nutuk, s. 422)

Bazen bir kaç vesika ile vatanına ve milletine hiyanet edenlerin menfur çehrelerine ebediyyen silinmez ve affolunmaz bir kara damga vuruyor. (Nutuk, s. 177-184)

Bazen bir kaç vak'a delaleti veya bir kaç sözlerinin nakli ile bazı kimselerin hakiki simalarını açıveriyor.

Mesela, bir zamanlar ilim ve dirayetinden bahsedilmiş olan Damat Şerif Paşa adlı bir adamcağızın mahiyetini açıp göstermek için "Nutuk"un bir kaç satırı kifayet etmiştir:

"Dahiliye nazırı Damat Şerif Paşa, Sivas vilayetine yaptığı bir tebliğde "Kahrolsun işgal!" tarzındaki yazılar, hükümetin hali hazır siyasetine gayri muvafıktır", diyordu.

"... Bu ne demektir, Efendiler? Hükümet işgali, şayanı takbih bulmayan bir siyaset mi takip ediyordur? Yoksa kahrolsun işgal dendikçe, memleketi daha ziyade işgale mi sebebiyet verilecekti? İşgal ve tecavüz karşısında, milletin muhafazayı süküt ve sükünet etmesi, işgalden mütehassis olmuş görünmesi mi muvafıkı akıl ve siyasetti?

"Böyle sekim ve hayvanca bir düşünce, izmihlal ve inkiraz uçurumuna kadar tekmelenmiş bir devlet kurtarabilecek bir siyasete esas olabilir miydi?"

Bence Nutuk'un en ziyade zevk ve heyecan veren fıkraları, vak'aları çok geniş ve derinden görüp yürüdülen mütalealarla, bir ferde veya bir hey'ete şifahi veya tahriri tevcih edilmiş hitaplarıdır.

Mesela, 1919 senesinden Türk milletinin vaziyetini, emelini ve bu emeli istihsale muktazi tedabiri ifade eden şu derin mütalaaları okuyunuz: Millet, ancak devletlerin izmihlal ve inkirazları hengamelerinde tarihin kaydettiği çok mühim ve hatarnak anları yaşıyordu. Böyle anlarda tali ve mukadderatını bizzat kendi eline almakta gaflet gösteren milletlerin akıbeti mechul, ve felaketaluttur...

"Türk milleti bu hakikati anlamağa başlamıştı, bu idraki netice.i idi ki ümidi halası vaat eden her samimi işarete şitaban olmakta idi. Ancak uzun asırların uyuşturucu idare ve terbiyesinin bir hayati içtimaiyeyi, bir günde, bir senede azat edebileceğini tasavvur ve kabul etmek doğru değildir.

"Bu sebeple vakıfı tabiat ve hakikat olanlar, elinden geldiği kadar mensup olduğu milleti tenvir ve irşat ederek, onlara halas hedefine yürümekte delaleti; en büyük insanlık vazifesi bilmelidirler."

"Türk milletinin kalbinden, vicdanından sanıh ve mülhem olan en esaslı, en bariz arzu ve iman malûm olmuştur: Kurtuluş!.."

Padişahın firarı üzerine yürüttüğü mütalaatta ne kadar hakikat ve vüs'at var:

"Aciz, adi, his ve idrakten mahrum bir mahluk, kabul eden her hangi bir ecnebinin himayesine girebilir. Fakat böyle bir mahlukun, bütün İslamların Halifesi sıfatını haiz bulunduğunu ifade etmek elbette muvafık değildir. Böyle bir telakkinin doğru olabilmesi evvel emirde bütün islam kütlelerinin esir olma şartına vabestedir. Halbuki cihanda hakikat böyle midir? Biz Türkler bütün tarihi hayatımızca hürriyet ve istiklale timsal olmuş bir milletiz. Kıymetsiz hayatlarını iki buçuk gün fazla, sefilane sürükleyebilmek için her türlü mezelleti mubah gören halifeler oyununu da sahneden kaldırabildiğimizi gösterdik. Bu suretle devletlerin, milletlerin yek diğeriyle münasebatında şahısların, bahusus mensup olduğu devlet ve milletin zararına olsa da, şahsi vaziyeti ve hayatlarından başka bir şey düşünmeyecek pespayelerin ehemmiyeti olmayacağı hakikati malumesini teyid ettik.

"Milletler münasebatında, mankenlerden istifade sistemine rağbet devrine hilam vermek, medeni alemin samimi temennisini teşkil etmelidir." (Nutuk, s. 424)

Hitaplarından Amerikalı Ceneral Harbud'a verdiği şu cevap cidden bir vecizedir: "Bir millet mevcudiyet ve istiklalini temin için kabili tasavvur olan teşebbüsat ve fedakarlığı yaptıktan sonra muvaffak olur. Ya muvaffak olamazsa demek, bu milletin ölmüş olduğuna hükmetmek demektir. Binaennaleyh, millet berhayat oldukça ve teşebbüsatı fedakaranesine devam eyledikçe ademi muvaffakıyet mevzuubahs olamaz." (Nutuk, s. 103)

"İkinci İnönü Zaferi'ni tebrik ederek cephe kumandanına yazdığı teleğrafnameyi gözümüz yaşaracak kadar metüheyiç olmaksızın okumak kabil midir?

"İnönü muharebe meydanında, Metris tepede Garp cephesi kumandanı ve Erkanı Harbiyei Umumiye Reisi İsmet Paşaya:

"Bütün tarihi âlemde sizin İnönü Meydan Muharebeleri'nde deruhte ettiğiniz vazife kadar ağır bir vazife deruhte etmiş kumandanlar enderdir. Milletimizin istiklal ve hayatı, dahiyane idareniz altında şerefle vazifelerini gören kumanda ve silah arkadaşlarınızın kalp ve hamiyetine büyük emniyetle istinat ediyordur. Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin maküs taliini de yendiniz. İstila altındaki bedbaht topraklarımızla beraber bütün vatan bu gün müntehalarına kadar zaferinizi tes'it ediyor. Düşmanın hırsı istilası, azim ve hamiyetinizin yalçın kayalarına başını çarparak hurdahaş oldu.

"Namınızı tarihin kitabei mefahirine kaydeden ve bütün Milleti hakkınızda ebedi minnel ve şükrana sevkeden büyük gaza ve zaferinizi tebrik ederken üstünde oturduğunuz tepenin size binlerce düşman ölüleriyle dolu bir meydanı şeref seyrettirdiği kadar milletimiz ve kendiniz için şaşaayı itila ile dolu bir ufku istikbale de nazır ve hakim olduğunu söylemek isterim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Sakarya Muharebesi ile Büyük Taaruz arasında çıkan Baş Kumandanlık meselesi üzerine Gazi'nin irat ettiği nutuk, diyalektik ve polemik kudreti, ifadelerindeki hararet ve şiddeti, misyonuna kani ve kudretine mümin bir dehanın hakikati görmeyenlere en müskit ve kat'i bir cevabı olmak itibariyle, Gazi tarzı hitabetinin en mükemmel numunelerinden birisi sayılabilir; hatimesini aynen naklediyorum:

"... Bunun neticesi ne oldu, Efendiler biliyor musunuz? Baş Kumandanlık, iki gündür muğlak ve muallak bulunuyor! Bu dakikada da ordu kumandasızdır. Eğer ben orduyu kumanda etmekte devam ediyorsam, gayri kanuni kumanda ediyorum. Meclisten tecelli eden reye göre derhal kumandadan keffiyet etmek isterdim, ve baş kumandanlığımın hitam bulduğunu hükümete iblağ ettim. Fakat gayri kabili telafi fenalığa meydan bırakmamak mecburiyeti karşısında bulundum. Düşman karşısında bulunan ordumuz başsız bırakılamazdı. Binaenaleyh bırakmadım, bırakmam ve bırakmıyacağım..." (Nutuk, s. 344)

Büyük Nutukta böyle bedii, zevk ve heyecan veren pek çok sahifeler vardır. Biz burada numune olarak bir kaçını zikir ile iktifa mecburiyetindeyiz; bununla beraber, İstanbul'da bir Sadrazama çektiği telgrafnamenin de bir kaç satırını almadan geçemeyeceğiz:

"İradeyi milliyeye müsteniden Türkiye'nin mukadderatına vazi-ul'yet olan yegâne meşru ve müstakil kuvvei hakime, Ankara'da müstemirren mün'akit, Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Türkiye'ye müteallik bilcümle mesailin halline memur ve her türlü münasebati hariciyede muhatap, ancak işbu meclisin hey'eti hükümetidir, İstanbul'da her hangi bir hey'etin kendine hükümet namı vermiş olması, milletin hukuku hakimiyetine sarahatan mugayir ve bu nam altında memleket ve milletin hayatına ait mesailde harice karşı kendini muhatap göstermesi nakabili tecvizdir. Hey'etinize teveccuh eden vatani ve vicdani vazife derhal hakikati vaziyete iktifa ederek, millet ve memleket namına meşru muhatap hükümetin Ankarada olduğunu kabul ve ilan etmektedir..."

Son bir misal olarak da Rauf Beyle bir mükalemenin bazı kısımlarını zikredeceğiz:

Rauf Bey, hey'eti vekile riyasetinden çekilirken, "sizden çok rica ederim, dedi. Devlet riyaseti makamını takviye ediniz."

Rauf Bey'e "Dediğinizi yapacağıma kat'iyen emin olunuz!.." cevabını verdim.

"Rauf Bey'in ne demek istediğini, ben pek güzel anlamıştım..." Rauf beyin benim müsbet cevabımın medlülünü anlayıp anlamadığı meşküktür.

"... İlk fırsatta resmen Cumhuriyet ilan etmek ve devlet riyasetini, Riyaseti Cumhur makamında temsil ederek, kuvvetli bir vaziyet vücuda getirmek elzemdi. Rauf Bey'e bunu yapacağıma kat'iyyen söz vermiştim. Eğer maksadıma intikal edememiş ise zannederim, noksan bende değildir." (Nutuk, s. 483)

İnsan bütün bunları okurken, insan kümelerini ve insan ferilerini avucunun içinde istediği gibi kullanabilen ölçülmez bir kuvvete sahip bir ruhlar hükümdarının huzurunda bulunduğum hayraniyet ve tebcil ile duyuyor...

***

"Nutk"a sırf tarihi kıymeti nazarından bakılırsa, birinci derecede vesikayi tahrihiye, bir "Menbaı asli" demek lazım gelir: Osmanlı İmparatorluğu'nun son günleriyle yeni Türk Devleti'nin tesisi vak'alarında "Nutuk"tan daha kıymettar bir "Menbaı asli" yoktur ve olamaz; zira bu büyük vak'aların birinci derecede amili olan Gazi, bizzat bu "Nutuk" ile o vak'aları müteselsilen naklediyor.

Umumi harbi müteakip, bir çok tarihi vesikalar neşrolundu. Bunların bir kısmı bu azim tarihi hadiseye müsebbip olmak veya onu idare etmek iddiasında bulunan hükümdarların, Cumhur Reislerinin, Başvekil veya Vekillerin, Baş Kumandan veya Kumandanların hatıra veya raporlarıdır. Zamanımız tarihi yazıldığı zaman bütün bu vesikalar tenkit süzgecinden geçirilmek şartıyla istimal olunacaktır. Bir Puankare-

nin, bir Greyin hatıratı, bir Ludendorfun bir Hamiltonun raporu elbette tarihi büyük bir kıymetli haizdir. Bütün bu mühim vesikalar içinde, Gazi'nin "Nutk"u derecesinde sırf tarihi noktai nazardan bile ehemmiyet ve kıymete malik bir vesika mevcut olmadığını tereddütsüz iddia edebiliriz çünkü "Nutuk, mevzuu itibariyle de diğerlerinden daha geniş bir sahayı kavramakta ve mühim bir kaç vak'ayı, bilhassa bir vak'ayı tesbit etmektedir. Müsellemdir ki umumi harbin ferdasında gördüğümüz azim tahavvüllerden belki en mühimi Osmanlı İmparatorluğunun yıkılıp onun yerinde yeni bir Türk Devleti'nin, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması vak'asıdır. Ve bu büyük tahavvül diğer bir azim inkılap ile bir arada vaki olmuşutur. Tahavvül eden vüstai Osmanlı İmparatorluğu yerine yalnız siyasi teşkilatı itibariyle değil, içtimai ve harsi esasları cihetiyle de büsbütün başka bir cemiyeti içtimayiye ikame edilmek istenilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu şark medeniyeti vustaiyesinin müteredd bir enmuzcei idi; bu İmporatorluktaki bütün Müslümanlar gibi Türkler de vustai harsı taşıyor, vustai ideallere göre yaşıyordu. Osmanlı Türklerinde bütün teşkilatı içtimaiye ve bu teşkilatın en bariz hududu olan hukuki normlar esas itibariyle dini ve vusta idi. Bu hey'eti içtimaiyenin iktisadi seviyesi metafizik, mistik ve zahidane ideallerden ileriye gidememiş; içtimai taazzilere ve bunları istihdaf ettiği idealleri yıka yıka teessüs etmiştir. Yeni Türk Devleti muasır Avrupai, laik ve demokratik emeller üzerine kurulmaktadır ve bu Devlet Türk heyeti içtimaiyesini, eşkali hariciyesinden, fikriyatından, iktisadiyatının da deruni duygularına kadar bu esaslara göre kısmen değiştirmiştir ve kısmen de değiştirmek üzere bulunuyor.

Bu büyük inkılabın hududu, Türkiye Cumhuriyeti'nin hududunu çok aşmaktadır. Gazi Mustafa Kemal'in Türkiye'de yaptığı, bütün Şarkı İslamiyeyi sarsmış ve bu alemin her tarafında Türk rehberinin izinde girenler zuhur etmiştir. Bu suretle Türkiye inkılabı cihanşumul bir vak'ai tarihiye mahiyetini almıştır. Türkiye'de başlayan bu fikri harsi iktisadi içtimai inkılap, cihan tarihi mikyasında nazara alınacak azim bir vak'adır. Tür inkılabı İslam aleminin yeni bir medeniyet sahasına

intikali meb'dei demektir. Cihan tarihinde bu vak'anın bütün avakibini şimdiden tahmin ne kadar müm
de o derecc gayrı kabildir.

İşte Gazi'nin "Nutk"u yeni Türkiye Devleti'nin tesis tarihi ile beraber bu cihanşumul hadisenin ilk devresini gösteriyor; Garp Türklerinde muvaffakiyetle başlayan bu azim inkılabın da en mühim vesikası, "menaı aslisi, büyük" Nutuk'tur. Bunun içindir ki "Nutk'un umumi harp akabinde intişar eden vesikaların cümlesine faik bir kıymeti ve ehemmiyeti olduğunu iddia ediyoruz. Bu vesikada Türklüğün Avrupalılaşmak hareketine karşı Asya'yı irtica kuvvetlerinin taarruzlarına da şahit oluyor ve bu kuvvetlerin mahiyet ve emellerine vukuf hasıl ediyoruz.

***

"Nutk"a san'at noktai nazarından bakılırsa san'at meselelerinde ihtisasım olmadığını itiraf etmekle beraber, onu "Yeni Türk Devletinin kuruluş destanı diye tevsif etmek hatalı olmaz, zannederim. Bu eser, destani (Epik) evsafı haizdir." Nutuk, zalim ve şarirler tarafından zincirleıe bağlanmış mert ve bahâdır Türkün nasıl zincirlerini kırıp kurtulduğunu hikâye ediyor. Prometelerin, Samsun'ların menkabelerini andıran bu vak'a bir hakikattir. Vak'anın hakikatliği, destanlığına halel vermez. Bu muazzam destan, Gazi'de azameitine layik bir mübdi bulmuştur.

San'atın münhasıran hitabet cihetine gelince, zannederim ki Gazi'nin hitabet tarzını ve ifade üslûbunu irticali nutuklarından daha iyi kavramak kabildir. Büyük Nutuk irat edildiği zaman, yazılmış bulunuyordu. Bununla beraber Büyük Nutuk, Gazi'nin hiç yorulmak bilmez, saatlerce, günlerce aynı kuvvet ve ayni savleti muhafaza ederek iradı nutka kadir bir fevkalâde hatip olduğunu izhar ve ispat etmek itibariyle, bu noktai nazardan da kıymetlidir. Ben M. K. Hazretlerinin bir kaç nutkunu dinledim. İçlerinde İzmir nutku gibi iticalen îrat edildiği halde saatlerce sürenleri de vardı. Bütün dinlediklerimden aldığım teessü-

re göre Gazi'nin nutuktan, fevkalâde sür'ati intikale malik, diyalektik kuvveti çok münkeşif, muhatap ve mücadillerine her cihetle tamamen müttefevvik ve hâkim bir zekânın, nadiren hissiyatı tehzize lüzum görerek, ekseriya müfekkireye müracaatı tercih eyleyerek, bazen asabiyet ve şiddetle, bazen tehekkümi ve istihza ile, bazen hiciv ve hücum ile fakat çokçası sükûn ve itidal ile tecelli eden ifadeleridir, diyebilirim.

Gazi, lisanına tamamen sahiptir. Cümlelerinde gramer hatalarına tesadüf olunmaz. Kısa cümleleri uzun peryotlara tercih eder. Cümleleri ekseriyetle aydın, asabî ve keskindir; dağınık ve dalgalı ifadelerden hoşlanmaz. Hatip, Türkçesi bulunmayan kelimeleri Arapçadan almaya daha meyyaldir; farsça kelimeler ve terkipler çok kullanmaz. Üslûbunu mevcut mekteblerden hiç birisine ithal edemeyiz, orijinaldir; ilk terbiyei edebiyesinde Namık Kemal tesirini kabul edebilsek de Gazi bu tesirden artık tamamen sıyrılmıştır. Üslûbu muhterem ve mutantan, Büyük Nutuk'a ancak ironi olarak, Abdülkerim Paşa ile makine başı muhaberesinde devamlı kullanılmıştır.

Gazi'nin sesi derinlerden gelir! Perdahlı değildir, kadifeyi andırır; telâffuzunda Rumeli şivesi biraz hiss olunur ; mesela "Ş„ler, ekseriya'J" ye meyleder.

Fazla jestikülasiondan hazetmez; nutuklarını ekseriya sakinane îrad der; nadiren ellerini hareket ettirir. Fakat başının hareketleriyle yüzünün hele o harikulade gözlerinin ifadeleriyle bazı sözlerine, bilhassa nazarı dikkati celbetmek istediği ekseriya vakidir. Hitabet tarzı, cenubî natıka perazlarınkına, meselâ İtalyan ve Fransızlarınkine benzemez; şimal hatiplerini, İngiliz ve Almanları andırır. Mamafih bazen fazla heyecanla sözsöylediği de olur.

***

"Nutuk" fevkalâde mühim bir tarih vesikası, emsalsiz bir eseri san'at olduğu gibi çok kıymettar, içtimaî ve siyasî mütalaaları da ihtiva etmektedir. Gazi naklettiği vak'a'lardan siyasî ve içtimaî ahkâmı umumiye istinat eder. Bu münasebetle "Nutuk"tan Gazi'nin siyasî ve

içtimaî fikirlerini, kâinata nazarını, hasılı felsefesini de öğreniyoruz; daha ileri gidersek Gazi'nin hüviyeti maneviyesi hakkında dahi bazı fikirler hasıl ediyoruz.

Başka vesaik ve vekayii nazara almaksızın yalnız "Nutuk'tan da anlaşılabilir ki Gazi Mustafa Kemal, tamamen realisttir. Hayata nazarına, romantik ve mistik his ve düşüncelere yer yoktur. Realizm, realitelere istinaden tahakkuk ettirilmek istenilen bir ideali inkâr demek değildir, Gazi'nin pek muayyen bir ideali vardır. Gazi bu temayülâtı fikriyesini çok açık ve uyanık zekasıyla askerî terbiyesine medyun olsa gerektir. Gazi'nin harikulade bir vuzuhu nazar diye tarif olunabilecek zekâsı, en muğlak ve müphem hadiseleri tavzih ederek "Reel" hatlerine irca kudretine maliktir. Bu zekâ realitelere irca olunamayan müphematı kabul etmez. Askerliğin gayesi olan harp mutlaka en reel, en müspet nisaplara istinat ettirilmek lâzımdır; harp realistliği iktiza ettiren bir san'atdır.

"Nutuk" mütalaa ederken, dimağının teşekkülü ve terbiyesinin tarzı icabı realist olan Gazi'nin mevzu bahsolmuş bütün meselelerde - meseleler ne kadar muğlâk ve müphem olursa olsun - asıl realiteyi görerek, doğru hesabını yapmış ve meseleyi en ziyade sıhhat ve isabetle halletmiş olduğuna kanaat getirmemek kabil değildir.

Gazi'nin realist nazarında, vak'aların hakikî amili, kabiliyet, kudret ve kuvvettir. O siyasî ve içtimaî hadiselerde nısfet, şefkat, mürüvvet, merhamet, insaniyet, adalet, medenî tesanüt ve tesahup gibi mefhumların kendi kendilerine birer lâfzı bîmana olduğuna hükmetmiştir;

"Bu günün şeraiti hayatiyesi içinde bir fert için olduğu gibi bir millet için dahi kudret ve kabiliyetini eseri fili ile izhar ve isbat etmedikçe itibar ve ehemiyet intizarında bulunmak beyhudedir.

Kudret ve kabiliyetten mahrum olanlara iltifat olunma?. İnsanlık, adalet, mürüvvet icabatını (?) bütün bu evsafı haiz olduğunu gösterenler talep edebilir.

"Efendiler, cihan, imtihan meydanıdır. Nısfet ve merhamet niyaz etmekle millet işleri, devlet işleri görülmez; millet ve devlet şeref ve istiklâli temin edilmez."

"Nısfet ve merhamet dilenmek gibi bir prensip yoktur. Türk milleti Türkiye'nin müstakbel çocukları, bunu bir an hatırından çıkarmamalıdır"

"Efendiler, bilirsiniz ki hayat demek mücadele, müsademe demektir. Hayatta muvaffakiyet, mutlaka mücadelede muvaffakiyetle mümkündür. Bu da manen ve maddeten, kuvvete, kudrete istinat eden bir keyfiyettir. Bir de insanların meşgul olduğu bütün mesai maruz olduğu bilcümle mehalik ve istihsal ettiği muvaffakiyetler, maşerî, umumî bir mücadelenin dalgaları içinde tevellüt edegelmiştir."

Yalnız şu metinlerden bile Gazi'nin siyasî ve içtimaî münasebetlerde hatta ferdî münasebetlerde bile ancak kuvvetler muvazenesi gördüğünü sarahatle anlıyoruz. Mustafa Kemal, Darvin'in "Hayat Mücadelesi" nazariyesine, en kuvvetli nev ve fertlerin galebesiyle ıstıfayi tabiînin husulüne ve bu ıstıfa ile beşeriyette ve bütün kâinatta kemale doğru gidildiğine inanmıştır. Mürşit, Türk milleti'nin hey'eti umumiyesini ve fertlerini en kuvvetli nev ve fertlerden olmaya her vesile ile teşvik eder.

XIX. asrın en büyük realistlerinden birinci Napoleon ile Karl Marks'ı okudtuğunu söyleyenler var. Biz XX. asır rubu evvelinin en büyük realisti Gazi Mustafa Kemal olduğunu iddia edersek, vak'alara istinaden bizi tekzip edecek bir kimse bulunabileceğini hiç zannetmiyoruz. Mustafa Kemal, realiteleri adeta ameliyei zihniyeye muhtaç olmaksızın derhal ve doğrudan doğruya görebilen bir nadirei hilkattir. Bütün karışık zevahirin sakladığı realitelere ne kadar vuzuh ve si'u'atle nüfuz ettiğini görerek şaşmamak kabil değildir; Realiteyi örten bütün sun'î veya tabiî perdeler, onun nazarı (tesiriyle derhal düşüyor ve realite onun gözü önünde çırıl çıplak, adeta çıplaklığından mahcup ortada kalıyor...

Realite ile böyle vasıtasız temasta bulunmak, Gaziyi mistik ve romantik vehim ve hayallerden kurtarmıştır. Bunu "Nutuk"un bir çok sahifelerinde görüyoruz. Meselâ Hilafet, Panislâmizm hakkındaki mütaleları ne kadar realisttir:

"Millete anlattım ki islâmşumul bir devlet tesis etmek vazifesiyle mükellef tahayyül edilen bir Halifenin vazifesini ifa edebilmesi için Türkiye Devleti ve onun bir avuç nüfusu, Halifenin emrine tabi tutulamaz. Millet buna razı olmaz! Türkiye halkı bu kadar azim bir mesuliyeti, bu kadar gayri mantıkî bir vazifeyi deruhte edemez."

- Milletimiz, asırlarca, bu vahi noktai nazardan hareket ettirildi. Fakat ne oldu? Her gittiği yerde milyonlarca insan bıraktı. Yemen çöllerinde kavrulup mahvolan Anadolu evlatlarının miktarını biliyor musunuz? dedim. Suriye'yi, Irak'ı muhafaza etmek için, Mısır'da barınabilmek için, Afrika'da tutunabilmek için ne kadar insan telef oldu, bunu biliyor musunuz? Ve netice ne oldu görüyor musunuz? dedim.

Halifeye, dünyaya meydan okutmak ve onu umum islâm umuruna tasarruf sahibi kılmak fikrinde olanlar bu vazifeyi yalnız Anadolu halkından değil, bunun sekiz on misli nüfustan mürekkep olan büyük İslâm kitlelerinden talep etmelidir! Yeni Türkiye'nin ve yeni Türkiye halkının artık kendi hayat ve saadetinden başka düşünecek bir şeyi yok tur. Başkalarına verilecek bir zerresi kalmamıştır! dedim. Diğer bir noktayı da halk nazarında tebarüz ettirmek için şu beyanatta bulundum: Bir an için farzedelim ki, dedim, Türkiye mevzuubahs vazifeyi kabul etsin. Bütün âlemi islâmı bir noktada tevhit ederek sevk ve idare etmek gayesine yürüsün ve muvaffak dahi olsun! Pek âlâ amma, tahtı tabiiyyet, ve idaremize almak istediğiniz milletler derlerse ki: "Bize büyük hizmetler ve muavenetler yaptınız, teşekkür ederiz; fakat biz müstakil kalmak istiyoruz. İstiklâl ve hakimiyetimize kimsenin müdahalesini muvafık görmeyiz! Biz kendi kendimizi sevk ve idareye muktediriz!" O halde Türkiye halkının bütün mesaî ve fedakârlığı sadece bir teşekkür ve dua almak için mi ihtiyar olunacaktır?

Millete sonunda ihtar ettim ki kendimizi cihanın hakimi zannetmek gafleti, artık devam etmemelidir; hakiki mevkimizi, dünyanın vaziyetini tanımamaktaki gaflete, gafilllere uymakla milletimiz sürlediğimiz felaketler yetişir! Bile bili aynı faciayı devam ettirmeyiz!

Hilali ahmer namına Hindistan ve Mısırda seyahatla avdet eden meb'us Rasih Efendi, gezdiği memleketler ehli islamının Gazi'yi hali-

fe görmek istediklerini kendisine arzedince, verdiği cevap son derece şayanı dikat ve tefekkürdür:

"İslamların bana tevecciih ve muhabetlerine teşekkür ettikten sonra dedim ki: Zatıaliniz ulemalardansınız. Halifenin Reisi devlet olduğunu bilirsiniz, başlarında kralları, imparatorları bulunan tebanın, bana isal ettiğiniz arzu ve tekliflerini ben nasıl kabul edebilirim? Kabul ettim dersem buna o tebanın metbuları razı olunur mu? Halifenin emri ve nehyi ifa olunur. Beni Halife yapmak isteyenler, emirlerini infaze muktedir midirler? Binaenaleyh mevzuu, medlulü olmayan mevhum bir sıfatı takınmak gülünç olmaz mı?"

Bu cevabı anlattıktan sonra Gazi bu mükalemeye dair umumi nazarını ifade ve beyan ediyor:

"Efendiler, açık ve kat'i söyleyeyim ki ehli İslamı, bir halife hülyasıyla işgal ve iğfal gayretinde bulunanlar, yalnız ve ancak ehli islamın ve Türkiye'nin düşmanlarıdır. Böyle bir oyuna raptı hayal eylemek de ancak cehil ve gaflet eseri olabilir."

Kezalik, bütün Kurunuvüsta bakayası müessesclerin fezail ve hasiyetine kail romantik ve mistik nazarları da aynı kuvvet ve katiyetle reddediyor:

"Bir takım şeyhlerin, dedelerin. seyitlerin, çelebilerin, babaların, emirlerin arkasından sürüklenen ve falcılara, büyücülere, üfürükçülere, mıs'hacılara tali ve hayatlarını emniyet eden insanlardan mürekkep bir kitleye medenî bir millet nazarıyla bakılabilir mi? Milletimizin mahiyetini yanlış manada gösterebilen ve asırlarca göstermiş olan bu gibi anasır ve müessesat yeni Türkiye devletinde, Türk Cumhuriyeti'nde idame edilmeli miydi? Buna atfı ehemiyet etmemek terakki, teceddüt namına, en büyük ve gayri kabili telâfi bir hata teşkil etmez mi idi?"

Bu realist görüş, Türk milleti hakkında devcran eden harcıam nazarların yanlış olduğuna nüfuz etmiş ve milletin tekâmül istidadını hakikî emel ve arzusunu kavramış ve ona göre hareketini tanzim ederek muvaffak olmuştur:

"Efendiler, asırlardan beri şarkta mağdur ve mazlum olan milletimiz, Türk milleti, hakikatte mefkur olduğu hasailden muarra telakki ediliyordu."

"Son senelerde milletimizin fiilen gösterdiği kabiliyet, istidat, idrak, kendi hakkında suizanda bulunanların ne kadar gafil ve ne kadar tetkikten uzak zevahirperest insanlar olduğunu pek güzel ispat etti..."

Gazi, Türk milleti'nin yaşamak istediğine ve yaşamanın da reel şeraiti hür ve müstakil bir millet olarak garp medeniyeti dairesine girmek olduğuna kanidir. Bütün icraatı bu kanaatin semereleri sayılabilir; meselâ "Takriri sükûn" kanununun neye kullanıldığını anlatırken diyorlar ki:

"İşte biz takriri sükûn kanunundan istifade ettik ise..." Milletimizin nasiyesini olduğu gibi açık ve pâk göstermek için, milletimizin mutaassıp ve Kurunuvustayî zihniyette olmadığını ispat etmek için istifade ettik.

"Efendiler, milletimizin içtimaî ve iktisadî, hulâsa bilcümle medenî muamelât ve münasebatında feyizli neticelerin zemini olan yeni kanunlarımızda... hürriyeti nisvanı temin ve hayatı aileyi tarsin eden kanunu medenî de bu bahsettiğimiz devrede vücuda getirilmiştir."

Binaenaleyh biz her vasıtadan, yalnız ve ancak bir noktai nazardan istifade ederiz. O noktai nazar da şudur: Türk milletini medenî cihanda, layık olduğu makama is'af etmek ve Türk Cumhuriyeti'ni sarsılmaz temelleri üzerinde hergün daha ziyade takviye etmek... Ve bunun için istipdat fikrini öldürmek...

Türk milleti hür, müstakil ve medeni olmak, yani yaşamak, mahvolmamak emel ve arzusunu taşıyor; ve bu emel ve arzusunu tahakkuk ettirecek feyz ve kudret menbalarına maliktir. İşte milletin bu emel ve arzusunu, bu feyz ve kudret menbalarını, bilâ vasıta realitelere nüfuz eden Gazi'nin gözü görmüştür; ikinci bir ifade ile bu emel ve arzuyu, Türk milletinin ruhu, Gazi'ye vermiştir:

"Ben milletin vicdan ve istikbalinde ihtisas ettiğim büyük tekâmül istidadı ,ı, bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak peyderpey hayali içtimaiyemize tatbik ettirmek mecburiyetinde idim." (Nutuk, s. 11)

"Bu tarihten sonra sıfat ve selâhiyetten mücerret olarak yalnız milletin şefkat ve civanmertliğine güvenerek ve onun bitmez tükenmez feyz ve kudret menbaından ilham ve kuvvet alarak, vicdani vazifemizde devam ettik."

Hasılı, bu suretle Türk milletinin istidat ve emelile Gazi'nin kanaat ve emeli bir noktada birleşmiştir, bir olmuştur. Buna binaen, Gazi millî emelin hamili ve ifadesi demektir. İşte bu esrarengiz hadise, Gazi'nin icraat ve muvaffakiyetinin sırrı aslîsidir.

Gazi iste bu realiteleri görmek kudretiyledir ki mütareke akabinde Devleti Osmaniye'nin en hakikî vaziyetini kavramış ve ona göre en doğru hükmü de vermiştir:

"Hakikat halde, içinde bulunduğumuz tarihte Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu. Osmanlı memleketleri tamamen parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türkün barındığı ana yurdu kalmıştı."

"Son mesele bunun taksimini temin ile uğraşılmaktan ibaretti. Osmanlı Devleti, onun istiklali, padişah, halife, hükümet, bunlar hepsi medlulü kalmamış bir takım bîmana elfazdan ibaretti."

"... Efendiler, bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. O da hakimiyeti milliyeye müstenit, bilâkayduşart müstakil, yeni bir Türk Devleti tesis etmek."

O zaman reel vaziyeti ve o vaziyete nazaran alınacak en musip kararı Gazi'den daha vuzuh ve sarahatla görmek ve bulmak hiçbir kimsenin kârı değildi. Bütün Osmanlı hükümet ricali, bütün İstanbul mütefekkir ve münevverleri bu reel noktayi nazara nisbetle çok romantik, hissî ve mistik vehim ve hayaller arkasında dolaşıyorlardı. Hatta Gazi vaziyeti tenvir, alınacak kararı tesbit ettikten sonra bile realiteyi görmeyenler az olmamıştır.

Bu zavallıları irşat için mürşidin ne kadar zahmetler çektiğini, "Nutuk" un bir çok sahifelerinde elem ve teessürle okuyoruz. Meselâ mandacıların tam romantik düşüncelerine efkârı kaptırmamak için Sivas Kongresi'nde azamî uğraşmak lâzım gelmiştir.

Gazi'nin realiteyi, ender ve müntehap kimselere nasip olan böyle vazıh görüşüdür ki yeni Türkiye Devleti'nin umumî siyasetini de ona en doğru olarak çizdirmiştir:

Panislamizm ve Panturanizm siyasetlerine dair mütalaat ve münakaşatını, pek vakıfane yürüttükten sonra diyor ki: "Bizim vuzuh ve kabiliyeti tatbikiye gördüğümüz mesleki siyasî millî siyasettir ... Dünyanın bugünkü umumî şeraiti ve asırların dimağlarda ve karakterlerde temerküz ettirdiği hakikatlar karşısında hayalperest olmak kadar büyük hata olmaz. Tarihin ifadesi budur; ilmin, aklın, mantıkin ifadesi böyledir.

" ... "Millî Siyaset" dediğim zaman kastettiğim mana ve medlul şudur: Hududu milliyemiz dahilinde, her şeyden evel, kendi kuvvetimize müsteniden muhafazayı mevcudiyet ederek, millet ve memleketin hakiki saadet ve ümranına çalışmak... Alelıtlak tali emeller peşinde milleti işgal ve izrar etmemek..." (Nutuk, s. 276)

Nihayet gene Gazi'nin bu realite görmekteki emsalsiz kudreti, Ku-vayi Milliyenin düveli ecnebiye ve İstanbul Hükümetiyle münasebetinde çok faideli neticeler vermiştir.

Gazi herhangi bir şifahî veya tahrirî sözün saklamak istediği realiteyi derhal keşfeder. Saltanatın son günlerinde, zayıf ve titrek ellerile Osmanlı tahtının çürük ayaklarına sarılan, zavallı köhne paşaların bazan hainâne, bazan sadrıazamâne, bazan dostâne ve ihtiramkârane, bazan naçizane ve mütemellikâne yazılmış yazılarının hangi realiteyi gizlemek maksadına matuf bulunduğunu Gazi, okur okumaz, anlayarak, ona göre tetbir almıştır.

İtilafçıların da her siyasî teşebbüslerinde, her diplomasi vesikalarında müzmarları ne olduğunu keşfederek, ona göre çareler bulmuştur. Bu hususlarda "Nutuk" tan çok misaller bulunabilir. Siyaseti hariciyeye müteallik birisini zikr ile iktifa ediyorum:" Düveli itilafiye hariciye nazırları konferansı, 22 Mart 1922'de Türkiye ve Yunan hükümetlerine mütareke teklifinde bulundu.

"Efendiler, Yunanlılar bu mütarekeyi derhal kabul ettiler. Yunan ordusu Sakarya'da maddeten ve manen mağlup edilmişti. Bu ordunun yeniden vasi mikyasta hareket ve taaruz yaparak tecrübei talia kıyam etmesi müşkül idi. Bu hakikati anlamak elbette herkesçe mümkün olmuştu. Yunan ordusunu yeniden neticei kafiye verecek harekete sevketmek mümkün olmayınca, bizim de bir seneye yakın bir zamandan beri ihzar ile meşgul olduğumuz ordumuzu atalete sevketmek, Hükümeti Milliyeye ümitler vererek intizar içinde bırakmak ve bu suretle geçecek zaman zarfında Hükümeti Milliye ve ordumuzu gevşetmek cidden mühim bir tedbir idi. Binaenaleyh İtilâf Devletleri'nin Anadolu'yu tahliye ve Şarkı karip meselesini hal maksadıyla olduğunu ifade etlikleri bu mütareke şeraitini ciddiyetle tetkik ettik..."

***

"Nutuk", Gazi dehasının mümtaz bir hususiyetini daha gösteriyor:

Gazi'nin dimağı bir dostumun tabirile daimî feveran halindedir; o dimağdan muttasıl yeni yeni fikirler fışkırıyor. Ve bu fikirler Gazi'nin mensup olduğu cemiyetin değiştirilmesine, iyileştirilmesine yarayacak fikirlerdir ki onları doğuran dimağ, onların fiil haline geçmesi için teşebbüse de hemen başlıyor. Mahzı fikir halinde bile birçok kimselerin tereddüt ve endişesini mucip olan bu fikirlerin hemen müşkilâtsız tahakkuk ettiğine şahit oluyoruz çünkü bütün bu fikirler hakikat ve şeeniyyeti olduğu gibi görebilen bir dimağın mahsulüdür.

"Nutuk" ta hikâye olunan Türk istiklâli hareketinin bütün esaslı fikirleri ve o fikirlerin tatbikine dair bütün ciddî tedbirler o bereketli dimağdan çıkmıştır.

Herhangi bir meselede müşavere ve müzakere olunurken kabul olunan rey daima Gazi'nin reyi olmuştur. "Nutuk"un ihtiva ettiği vak'alarda bunu hep böyle görüyoruz; ve aynı zamanda şunu da anlayoruz ki Gazi reyinin galebesi, Gazi'nin hususî vaziyetinden değil, o reyin bizatihi en musip rey olduğundandır. Bütün içtimalarda Gazi'nin

akıl ve zekâsı, diğer hazır olanlarınkine daima mütefevvik ve hâkimdir; zira diğer insanlar hakikat ve şeeniyetin ancak zevahirini gördükleri halde, o derununa nüfuz edebiliyor.

"Nutuk" un terbiyevî kıymeti de pek büyüktür. Her okuyana reeli görmek ve ona göre hayatı tanzim etmek, çok iradeli ve enerji sahibi olmak, büyük ve yükseği sevmek, ferdî ve millî istiklâl ve hürriye-tini muhafaza etmek, bunun için şecî ve fedakâr olmak, mücadeleden asla kaçınmamak terbiyyei esasiyesi ile beraber; insanların ve orduların sevk ve idaresi, haricî ve dahilî siyasetin tedviri hakkında pek kıymetli dersler vermektedir. Bu dersler ekseriya vak'aların izahı suretiyle telkin edilmiş, bazan da sarih tavsiyeler halinde ifade olunmuştur. Ezcümle, "Nutuk"un büyük bir heyecan ile irat edilmiş olan müessir hatimesi Türk gençliğine hayat ve hareket düsturu olması icap eden tavsiyeleri ihtiva etmektedir:

"Ey Türk gençliği! Birinci vazifen Türk İstiklâlini, Türk Cumhuriyeti'ni ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir."

"Mevcutiyetinin ve istiklâlinin yagâne temeli budur. Bu temel senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi seni bu hazinenden mahrum etmek isteyecek dahilî ve haricî bedhahların olacaktır. Bir gün istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin.

"Bu imkân ve şerait çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve Cumhuriyetine kasdedecek düşmanlar bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebr ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zabdedilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir"

"Bütün bu şeraitten daha elim ve vahim olmak üzere memleketin dahilinde iktidar sahibi olanlar gaflet ve dalalet ve hatta hıyanet içinde bulunabilirler. Hatta bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlarini müstevlilerin siyasî emellerile tevhit edebilirler. Millet fakr ve zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir."

"Ey Türk istiklâlinin evladı ! İşte bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur!"

Türk ve yabancı, XX. asır rubu evel sonlarında yeni Türk Devleti'nin kuruluşunu", İslâm aleminin büyük inkılâbı mebdeini ve Gazi Mustafa Kemal'in büyük şahsiyetini tetkik etmek isteyince, her menbadan evel Gazi'nin Nutku'na müracat edecektir; zira bu mevzularda en mühim menbaı aslî, "Nutuk" tur.

(Türk Tarih Encümeni Mecmuası, yeni seri cilt 1, sayı 1 1929)

ATATÜRK'ün "NUTUK"unu OKUYUN ve OKUTUN

Hasan-Âli Yücel

Cumhuriyet 29 Ekim 1923'te ilân edildi. Demek bugün 32 yıl bitip 33'e giriyor. Resmî bayram. Bunun mânasını bilhassa genç nesle anlatmak lâzım. Her zaman söyledim, gene tekrar edeyim; bunu en iyi anlatacak, onu kuran. Atatürk'tür. Fakat kendisini nereden bulacağız da Cumhuriyeti anlatmasını dinleyeceğiz? O, şimdi ebediyetlerde. Evet ama sözleri hâlâ aramızda, canımızda ve idrakimizdedir. Bize bıraktığı çağdaş Türkiye'nin kuruluş tarihi büyük "Nutuk" tadır. Nutuk, ders kitabı gibi okullarda, üniversitelerimizde okutulmalı, metinleri şerhedilmelidir.

Bu vesile ile gene o kitabı elime aldım. Dalıp okumuşum. Sahifeler ve sahifeler beni alıp götürdü. İçinde ne yok? Bugünkü meselelerimiz dahil olmak üzere her davamız orada yer bulmuş . Bizim gibi eskiler için ifadesi de açık. Hele fikir, keskin ve kesin. Fakat bugünkü nesle sözlerini biraz açmak gerekiyor. Öğretmen meslektaşlarıma, öğrenci evlâdlarıma en büyük bayramlarını kutlama için "Nutuk" tan bir parçayı bugünkü dile döndüreyim ve onlara armağan edeyim, dedim. Bilmem, makbule geçecek mi?

Atatürk, "Nutuk" un başında, Birinci Dünya Harbin'de yenilmemizi takip eden devreyi anlattıktan sonra kurtulma için üç türlü kararın ortaya atıldığını söylüyor. Bunlar:

1. İngiltere himayesini istemek,
2. Amerika mandasını istemek,
3. Mahallî kurtuluş çarelerini aramak.

Şimdi Atatürk'ü dinleyelim:

"Efendiler;

Ben bu kararların hiçbirinde isabet görmedim. Çünkü bu kararların istinad ettiği bütün deliller ve mantıklar çürüktü esassızdı. Hakikat halde, içinde bulunduğumuz tarihte Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu. Osmanlı memleketleri, tamamen parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türk'ün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son mesele, bunun da taksimini teminle uğraşılmaktan ibaretti. Osmanlı Devleti, onun istiklâli, padişah, halife, hükümet, bunların hepsi, medlulü kalmamış manasız sözlerden ibaretti. Nenin ve kimin masuniyeti için kimden ve ne muavenet isteniyordu. O halde ciddî ve hakikî karar ne olabilirdi?"

"Efendiler;

Bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. O da millî hâkimiyete müstenit, kayıtsız, şartsız, müstakil bir Türk Devleti kurmak..."

"Bu kararın dayandığı en kuvvetli muhakeme ve mantık şu idi:" Esas, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak tam istiklâle malik olmakla temin olunabilir. Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun istiklâlden mahrum bir millet, medenî insanlığın önünde uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye liyakat kazanamaz. Ecnebi bir devletin himaye ve sahabetini kabul etmek, insanlık vasıflarından yoksulluğu, aciz ve meskeneti itiraftan başka bir şey değildir. Filhakika bu derekeye düşmemiş olanların,istiyerek başlarına bir ecnebi efendi getirmelerine asla ihtimal verilemez.

"Halbuki Türk'ün haysiyet ve izzeti nefsi, kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun daha iyidir. Binaenaleyh ya istiklâl, ya ölüm!.."

"İşte hakikî kurtuluş isteyenlerin parolası bu olacaktı."

"Bir an için, bu kararın tatbikatında muvaffakiyctsizliğe uğranılacağını farzedelim. Ne olacaktı? Esaret!.."

"Peki efendim, diğer kararlara mutakabat halinde netice bunun aynı değil miydi?"

"Şu fark ile ki istiklâli için ölümü göze alan millet, insanlık haysiyet ve şerefinin icabı olan bütün fedakârlığı yapmakla teselli bulur ve tabiî esaret zincirini kendi eliyle boynuna geçiren miskin, haysiyetsiz bir millete nazaran yâr ve ağyar nazarındaki mevkii farklı olur."

Yapan, başaran adam, yapıp başardığını ne güzel anlatıyor, değil mi? Her zaman, herkesten çok o'nu dinlemeliyiz. Onun özleri üstünde düşünmeliyiz. Kâfi derecede o'nu öğretmiyoruz. Öğretmeliyiz. o'na, türlü sebeplerle en karşıt olanlar bile başları sıkıştığı zaman gene o'na sığınmaktadırlar. Kendimizi o'nu anlar hale getirmeğe çalışmalıyız. Genç nesil, her bilginin kaynağı ve amacı olarak millî hayatı göz önünde tutmalı kazanılan bütün melekelerin, meharetlerin o hedef için olduğunu mülâhaza ederek kendi kendilerini terbiye etmesini bilmelidir.

Yukarıya aldığım şu parça, öğretim derecelerinin en alt basamağından en üstüne kadar her türlü okul ve üniversitelerde üzerinde saatlerce durulacak hakikatleri içine almaktadır ve bir anayasa hukuku profesörü, bir ilkokul öğretmeni, muhataplarının seviyesinde bu parçayı bir ders konusu yapabilir. Vereceği ders, bir hayat dersidir. Çünkü bugün zevk ve neş'e içinde kutladığımız cumhuriyet, yüz binlerce Türk'ün hayatı pahasına elde edilebilmiştir. Onu korumak vazifesinde olanların cumhuriyetin nasıl kurulduğunu bilmesinden daha tabiî ne olabilir?

Maalesef, günlük gazeteler, mahdud dergiler dışında Cumhuriyet Bayramlarında bu konuda yayın, hiç yok gibidir. Bu hazin yokluğu telâfi edecek en kuvvetli imkân, okullarda ve meslektaşlarımızdadır. Hâdisenin kendinden uzaklaştıkça görenler ve görenlerden işitenler azalacağı için yazmak ve söylemek, anlatmak ve öğretmek zarureti büsbütün artar. Cumhuriyet Bayramı, bir törenler günü olmakla kalmamalı; ruhlara, dimağlara ve gönüllere sindirilmelidir...

(Cumhuriyet Gazetesi, 29. 10. 1955)

ATATÜRK'ÜN NUTUK'UNUN TARİH ESERİ OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. Suat Sinanoğlu

Atatürk'ün 1927 yılında Cumhuriyet Halk Partisinin kongresinde söylediği nutkun 1919-1927 yılları için çok kıymetli bir kaynak olduğu herkesin kabul ettiği bir hakikattir ancak Nutuk hiç bir zaman bir edebiyat eseri ve bir tarih eseri olarak ele alınmamış ve bu iki yönden tetkik edilerek değerlendirilmemiştir. Oysa gerçekte Nutuk Türk nesrinin en büyük örneğidir, tarih eseri olarak da en büyük tarihçilerin eserleri ile mukayeseyi kabul edecek değerdedir. Onu bugüne kadar sadece bir kaynak olarak görmüş olmamız ancak fikir hayatımızın henüz pek kısır olması ile izah edilebilir.

Nutuk'un edebî değeri üzerinde durmak bu kongrenin çalışmaları çerçevesine girmez. Ben bu hususta şunu söylemekle iktifa edeyim ki o güne kadar hikâye, roman ve tiyatro alanlarında orijinal, tercüme veya adaptasyon yollu eserler meydana getirmiş olan Türk nesri, Nutuk'la ilk büyük örneğini vermiştir; yeni Türk edebiyatı ilk büyük fikir eserini kazanmıştır. Nutuk'ta Türkçenin en derin, en yeni fikirleri; teessür, millî heyecan, infial, azim gibi çeşitli hisleri ve ruh durumlarını kudretle ifade etmeye elverişli bir dil olduğuna ilk defa şahit oluyoruz. Şahsî bir üslûbun büyüleyici güzelliğine ilk defa kapılıyoruz. Aydınlık bir muhakeme, sağlam bir mantık cümlelerin arasındaki tabiî bağlantıyı sağlıyor. Atatürk'ün bazı imajlarındaki enginlik ve kudret Aiskhylos'u hatırlatır (meselâ: II 106, İkinci İnönü Muharebesi münasebeti ile Atatürk'ün İnönü'ye çektiği telgrafta "düşmanın hırs-ı istilâsı" muzaf-

fer komutanın "azim ve hamiyetinin yalçın kayalarına başını çarparak hurdahaş oldu" denmektedir; Aiskhylos, Persler mı s. 309-310'da "denizde yüzen cesetlerin mağlûp alınlarını kıyıdaki kayalara çarptığını" ifade eder). Heyecanı, idealci yaradılışı, mücadele azmi Demosthenes'inkinden üstündür. İmanı, asil duyguları, vekarı Perikles'le Demosthenes'i hatırlatır. Atatürk'le Demosthenes'in ortaklaşa sahip oldukları yüksek şeref hissi, büyük azim onları bazan cümle yapısında bile birbirine yaklaştırır: Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi Demosthenes'in Aiskhines'e meşhur çatışı ile (Çelenk üzerine 199) karşılaştırılma, cümlelerde aynı vakur edâ, aynı kesinlik, aynı sınır bilmeyen coşkunluk müşahede edilebilir.

Nutkun edebî değeri o kadar büyüktür ki Osmanlıcanın hâkimiyetini bir müddet daha sürdürmesi tehlikesini göze alarak, bu eseri Türk gençleri için en başta gelen bir fikrî ve edebî terbiye vasıtası olarak kabul etmek icap eder. Çünkü yeni zihniyetin esasları bu eserdedir. Doğu zihniyetinin ve hususiyle -bugün hâlâ hâkim durumunu devam ettiren- Osmanlı zihniyetinin en derin tahlili buradadır. Cemiyetimizin bugün her cemiyetten çok muhtaç olduğu tarihî görüş bu eserdedir. Böyle olduğu halde, yirmi seneden beri fakültemizde zaman zaman yaptığım yoklamalardan aldığım netice şudur: Nutuk'u tam olarak okumuş bir tek öğrenciye rastlamadım; pek az öğrenci seçme parçalar okuduğunu söylemiştir; büyük çoğunluk yalnız "Gençliğe Hitabe"yi bilmektedir.

***

Nutuk, tarih eseri olarak ele alındığı zaman, ilk olarak ortaya çıkan mesele eserin objektif olup olmadığıdır. Çünkü eseri kaleme alan tarihçi aynı zamanda anlattığı tarihî olayların başlıca kahramanıdır. Kasten veya farkında olmadan olayların tefsirinde tek taraflı davranmış, kendine gerçekte hakkı olduğundan çok daha büyük bir pay çıkarmış olabilir. Böyle bir şüphenin tetkikçide uyanması tabiî ve meşrudur.

Bilindiği gibi, Onbinlerin seferindeki rolünü bir başka yazara karşı müdafaa etmek için yazdığı Anabasis adlı eserinde Ksenophon ken-

disinden bir yabancıdan bahsedermiş gibi bahseder, üçüncü şahsı kullanır. Aynı şekilde Gallia Savaşı'na dair tarihçilere kaynak olsun diye hazırladığı notlarda Caesar kendinden gene bir yabancı gibi bahseder. Her iki yazar bu şekli en az rahatsız edici şekil olarak görmüşlerdir; en masum hakikatlerin ifadesi karşısında tarihçinin şüpheciliğini tahrik etmemek için bunu lüzumlu bulmuşlardır.

Bu bakımdan Atatürk iki eski yazardan çok daha tabiî ve samimîdir. Samsun'a belli bir programla ayak bastığını söyledikten sonra, Anadolu'da yapılan iç ve dış mücadeleyi önce Erzurum Kongresi'nin Heyet-i Temsiliyesi'ne, sonra Sivas'ta toplanan umumi kongre heyetine ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesine, nihayet Büyük Millet Meclisine mal eder. Kendi müdahalesinin pek bariz olduğu hallerde ise ben demekten çekinmez, meselâ Nutuk II, 182'de: "... saltanatı hilâfetten ayırmaya ve evvelâ saltanatı lâğvetmeye karar verdiğim zaman..." der. Cumhuriyetin ilânına götüren bu mühim adımı atmanın mesuliyet ve şerefinin kendisine ait olduğunu belirtmek istediği bellidir. Atatürk bu davranışında gerçekten samimîdir. Çünkü o her yaptığını Türk milletinin yüksek meziyetleri sayesinde yapmaya muvaffak olduğuna içten inanmıştır. O, bir bakıma, kendinden "Türk milleti"diye bahseder.

Nutuk İstiklâl Harbi'nin, cumhuriyetin ilânının ve cumhuriyet hükümetinin 1927 yılınaa kadar elde ettiği başarıların gerçek ve değerli bir tarihidir. Bu eser bugün bile anlaşılması son derece müşkül, gelecek nesiller için ise büsbütün bir mucize halini alacak olan bir hâdisenin, dünya tarihinde benzeri olmayan bir ihtilâlin doğuşunu ve oluşunu gayet açık bir şekilde anlatmaktadır. Nutuk, bu devir hakkında yazılan eserlerin hiçbirinin muvaffak olamadığı kadar vazıh bir şekilde bir gerçeği meydana koymaktadır: Millî mücadelenin en çetin safhası muharebe meydanlarında değil, telgraf makinelerinin başında cereyan etmiştir. En tehlikeli savaş dış düşmana karşı değil, Anadolu'daki gerici kuvvetlere ve bilhassa İstanbul Hükümetine karşı yapılmıştır. İs-

tiklâl Harbi bir silâh harbinden ziyade bir fikir harbidir. Bu fikir harbinin Başkomutanı genc Atatürk'tür. Fikir harbinin hedefi Akdeniz değil, cumhuriyettir.

Bu muazzam iş nasıl başarılmıştır? Bunun da en güzel izahı Nutuk'tadır. Milletin iç siyaset alanında bir kuvvet alarak nasıl yavaş yavaş belirdiğini Nutuk'ta takip etmek mümkündür. Atatürk İzmir'in işgali dolayısı ile İstanbul Hükümetine çektiği telgrafta (3 haziran 1919), gerçekte kendisinin tahrik ettiği, bir teessürat'tan bahseder. Bu millî teessürün birkaç ay sonra, Ferit Paşa kabinesinin devrilmesinde rol oynıyabilecek kadar kuvvetli bir Türk cefkâr-ı umumiyesi olduğunu (2 ekim 1919) görüyoruz. Bir yandan da Erzurum Kongresinde (Temmuz 1919) irade-i milliye'nin memleketin mukadderatına hâkim olması isteniyor. Millî irade buna muvaffak olunca, mefhum ve müessese olarak millî hâkimiyetim ortaya çıktığına (20 Ocak 1921), bunun nihaî şeklini sonradan Cumhumriyet idaresinde bulduğuna (29 Ekim 1923) şahit oluyoruz. Olaylardan yana bu kadar zengin ve anlaşılması bu derece güç devirlerin çok azı bu kadar büyük bir açıklıkla anlatılmıştır.

Benedetto Croce'nin iddiasına göre (La Storia come pensiero e come, azione), bir tarih olayını iyi anlamak, ona gerçekten nüfuz edebilmek için o olayı doğuşu esnasında ve gelişmesi boyunca tetkik etmek ve tanımak lâzımdır. Bunu yapabilmek için de devrin, maddî ve manevî muhitin umumî şartların, olayların kahramanlarının psikolojik ve entellektüel durumlarını etraflı olarak tanımak gereklidir. Bu iddia doğru ise, Atatürk'ün Nutku bir tarih eserinde aranması gereken şartların hepsini, en yüksek derecede haizdir. Çünkü Atatürk Nutuk'unda anlattığı olayların en yakın ve en şuurlu şahididir. Büyük bir kısmının da doğrudan doğruya yaratıcısıdır. Eserde, 1927'de hâlâ günün meselelerini teşkil eden bazı hususlar, gerçi polemik bir edâ ile kaleme alınmıştır (meselâ Nurettin Paşa hakkındaki sayfalar böyledir ama esasen bu sayfalar Fransızca metinden çıkarılmıştır): burada Atatürk meseleyi tek taraflı görmüş olabilir, hattâ zaman zaman objektiflikten uzak-

laşmış da olabilir ama bu teferruattır, eserin gerçek değerini azaltmayan teferruat. Çünkü Atatürk Nutuk'unda bize yıkılan bir imparatorluğun enkazı üzerine, o hiç müsait olmayan şartlar içinde, yeni bir devlet kurmanın nasıl mümkün olduğunu büyük bir vuzuhla anlatmaya muvaffak olmuştur. Eserin gerçek değeri de buradadır.

Her tarihçi bir devri belli bir ana fikir açısından izah eder. Atatürk'te tarihçi olarak görülen ana fikir "istibdattan cumhuriyete geçiş" fikridir. Bu fikir, asker, mücadeleci ve devlet adamı olan Atatürk'ün gönlünde ve zihninde yaşattığı idealin tâ kendisidir. Samsun'a ayak basarken, Millî mücadeleye atılırken onun ana fikri esasen buydu. Atatürk programının nasıl gerçekleştiğini bize anlatmıştır. Şu halde tarihçi Atatürk, devrin olaylarını meydana getiren ve onların anlaşılmasına anahtar teşkil eden ana fikri doğru olarak tesbit etmiş bir tarihçi mevkiindedir. Bir tarih eserini tarih eseri kılan da esasen budur.

Millî Mücadele esnasında en çetin mücadelenin telgraf makinelerinin başında cereyan ettiğini söyledim. Nutuk'ta serpiştirilmiş bulunan telgraf metinleri, olayları tahlil eden, yeni yeni olayların doğmasına yolun nasıl açıldığını izah eden, olaylar arasındaki irtibatı açıklayan, onların içyüzünü meydana vuran kısımları teşkil eder. Thukydides'in tarihindeki nutukların fonksiyonu ne ise, bu eserdeki telgraf metinlerinin fonksiyonu da odur. Ancak Thukydides'in büyük bir itina ile kaleme aldığı Nutuk'lar gene de düzme olmaktan kurtulamamaktadır. Oysa Nutuk'taki telgraf metinleri orijinal, gerçek birer tarih vesikasıdır. Diğer taraftan bunların mühim bir kısmı bizzat Atatürk tarafından yazdırılmış olduğu için, eserin üslûp bütünlüğü de bu yüzden fazla zarar görmemektedir.

Neticede, Atatürk'ün Nutuk'u, Caesar'ın Gallia Harbi adlı eseri ile Thukydides'in Paloponnesos Harbi adlı eserindeki meziyetleri mezcetmiştir. Gerçekten Atatürk hem Caesar gibi, anlattığı olayların baş kahramanıdır hem de Thukydides gibi olayları hikâye etmekle kalmayıp, onların en derin sebeplerini tahlil etmesini bilen büyük bir tarihçidir.

Nutuk'a tarih değeri müstesna bir eser olarak bakılmalıdır. Yakın tarihimizin, yeni zihniyetimizin ve yeni geleneklerimizin en muazzam kaynağı bu eserdir. Her büyük eser gibi, Nutuk Türk nesillerinin yetişmesinde en müessir bir terbiye aracı olarak kullanılacak değerdedir.

(6. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 1961)

NUTUK

Fatih Rıfkı Atay

Atatürk, kürsüde ve yazıda, hayli polemikçi idi. Mütarekede bir defa Fethi Bey'in (Okyar) çıkardığı Minber gazetesine hissedar olarak katıldığını kendisinden duymuştum. Kumandanlık sıfatı üstünde olduğu için imzası ile yazmamıştır. Fakat gazeteye bir hayli yazı telkin etmiş olsa gerektir.

Meclis ve sonra Devlet Reisliği sıfatı gündelik tartışmalara engel olduğu için meşhur Nutuk'unu yazmıştır. Benim samimi düşüncem, hiç yazmaması idi. Bütün o vesikalar, tutanaklar dosyalarda kalacağı için tarihçiyi hükümlerinde daha serbest bırakmalı idi

Ama Nutuk, Atatürk'teki çalışma gücünün insan takatini bazan ne kadar aştığını gösterir. Yüzlerce, binlerce vesikayı eski köşkün üst katındaki küçük çalışma odasında kendisi ayırmış, Nutuk'u çoğunca ayak üstü dolaşarak dikte etmiştir. Uzun saatler süren diktelerden sonra yazanlar sekiz-on saatlik bir uykuya gittikleri zaman Atatürk bir banyo alır, giyinir, akşam davetlilerine o gün yazdırdıklarını okutmak üzere sofraya inerdi. Okuma ve o günkü yazılar üzerine konuşmalar da saatler sürerdi. Bu defa dinleme ve konuşmalardan yorulanlar uzun bir rahatlama için evlerine dönerler, Atatürk cok defa kısa bir uykudan sonra bir gün önceki çalışmalarına koyulurdu. Bu kadar sıkı çalışma haftalarca sürmüştür. Cümleler, kelimeler ve noktalar üzerinde titizce

durduğunu unutmayınız. Nutuk, dil inkılâbından önce yazıldığı için, Namık Kemal mektebi üslubundadır. Atatürk'ü besleyen edebiyat o idi. Harbiye Okulu Hapishanesinde bir gazel bile yazmıştır. Dilin Türkçeleşmesine inandıktan sonra bütün zevklerini va adetlerini fikirlerine feda ettiği gibi, o kadar sevdiği üslûbunu da içilmiş bir cigara gibi atıvermişti.

(Çankaya, 1961)

ATATÜRK VE NUTKU

Sabahattin Selek

İhtilallerin asıl buhranlı ve tehlikeli dönemi, iktidara sahip olunduktan sonra başlar. Bu noktaya gelinceye kadar da şüphesiz, kazanmakla kaybetmek arasındaki mesafenin kıl payına indiği ciddi zamanlar yaşanmaktadır. Fakat zafere ulaşılınca, büyük ağırlığı dışa doğru işleyen mücadele mekanizması artık içe yönelmiştir. İhtilalin beraberinde getirdiği meseleler çözüm çareleri ister. Yeni rejimin, ilk anlarda, en azından eskiyi aratmayacak biçimde işlemesi ve süratle şekillenip yerleşmesi gerekir. İhtilalin yönetici kadrosu için kadrosu içinde, üstü küllenmiş duran bütün tutkular, kişisel inanç ve görüş farkları birdenbire açığa vurur. Eski iktidarı tutan kuvvetler, her yerde yuvalanmış olarak, yeni rejimi çürütmeye çalışırlar. Bütün bunlar, ihtilal sonrası dönemini buhranlı ve tehlikeli kılan başlıca faktörlerdir.

"Nutuk" işte böyle bir dönemin ürünüdür.

1923-1937 yıllarını kapsayan bu dönemi, Mustafa Kemal Paşa önceden sezmiştir. Bunu, Sakarya Muharebeleri'nden hemen sonra Halide Edip ile aralarında geçen şu konuşmadan anlıyoruz:

"İzmir'i aldıktan sonra artık biraz dinlenirsiniz paşam. Çok yoruldunuz."

"Dinlenmek mi? Yunanlılardan sonra birbirimizle kavga edeceğiz, birbirimizi yiyeceğiz."[1]

Ve gelecek hakkındaki yargısını şöyle tamamlıyor: "Bu mücadele bitince, vaziyet sıkıntılı olacak."

Önemli Olaylar

Şimdi ihtilal sonrası dönemin "Nutuk"a damgasını vuran muhtevasında ağırlığını hissettiren olaylarını hatırlayalım:

1 Nisan 1923'te Büyük Millet Meclisi, seçimlerin yenilenmesine karar verdi. Seçimlere siyasal bir cinayetle (Trabzon Milletvekili Şükrü Bey'in Ankara'da öldürülmesi) giriliyordu. Seçim süresince, İkinci Grup üyelerinin gizli veya açık bir şekilde Mustafa Kemal Paşa aleyhinde çalıştıkları görüldü. Buna rağmen Müdafaai Hukuk adaylarının hepsi seçimi kazandı ve İkinci Grup görünüşte tasfiye edildi.

Mustafa Kemal Paşa, dağılan meclise, saltanatın kaldırılması kararını onaylatmıştı. Yeni meclis, önüne sürülen cumhuriyet teklifine "evet" deyip Mustafa Kemal Paşa'yı Cumhurbaşkanı seçti. Arkasından hilafet kaldırıldı.

Bunlar, "Anadolu İhtilali"ni siyasi hedeflerine ulaştıran önemli ve köklü değişikliklerdi. Tutucu gruplar, açık, sert bir direnme göstermemişlerdi. Fakat ağızlarda gevelenen ve hoşnutsuzluğu belli eden laflardan, yeni rejim adına kuşku duymamak mümkün değildi. Nitekim, 1923 yılı sonu ile 1924 yılı başında, Ankara ve İstanbul'da istiklal mahkemelerini çalıştırmak suretiyle etrafa bir gözdağı verildi.

Fırtına Sonrası

Hafif geçen bu fırtınadan sonra Mustafa Kemal Paşa'ya karşı olanların gerek basında, gerekse mecliste sesleri yükselmeye başladı. Yılın sonu yaklaşırken, darbeye benzer bir çıkışla tehlikeli görülen kumandanlar ordudan ayrılmaya zorlandılar. Karabekir, Ali Fuat ve Cafer Tayar Paşalar politikayı tercih ederek askerlikten, Mustafa Kemal Paşa'yı tutan Fevzi (Çakmak), İzzettin, Ali Hikmet, Şükrü Naili ve Fahrettin Paşalar ise askerliği tercihle mebusluktan istifa ettiler.

İkinci Büyük Millet Meclisi, siyasal partilerin hukuken ve fiilen ortaya çıktığı dönemdir. Meclisin açıldığı günlerde Halk Fırkası kurulmuştu. 1924 yılı Kasımında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, muhalefet partisi olarak Halk Fırkası'nın karşısında yerini aldı. Adı ile ilerici ve cumhuriyetçi gözüken bu parti, programı ile tutucu idi. Daha yumuşak bir yorumla, Mustafa Kemal Paşa'nın devrimciliğindeki hızı tehlikeli saymaktaydı. İktidarı murakabe ve oligarşiyi önleme amacıyla kurduğunu açıklayan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, hiç şüphe yok ki iki unsurun birleşiminden doğmuştur: 1) Mustafa Kemal Paşanın diktatör olmasından duyulan korku 2) Bir grup İttihatçının iktidarı yeniden ele alma tutkusu.

Kaleme Alınış

1925 yılı; Şeyh Sait İsyanı(11 Şubat-12 Nisan), Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması (5 Haziran) Şeyh Sait ve kırkaltı adamının idamı (29 Haziran), tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması(5 Eylül), şapka giyme mecburiyetinin kanunlaşması (25 Ekim) gibi önemli olaylarla geçti. Takriri Sükun Kanunu'nun (4 Mart) yarattığı korku ve yılgınlık ise, siyasi havayı büsbütün ağırlaştırmıştı.

"Nutuk"un hazırlanmasında ve havasında etkisini en çok hissettirecek olay 1926 yılında patlak verdi Mustafa Kemal Paşa'ya karşı hazırlanmış bir suikast teşebbüsü meydana çıkarıldı (15 Haziran). İşte o zaman, yer yerinden oynadı diyebiliriz. "Anadolu İhtilali"nin en korkunç, en kanlı tasfiye hareketi böylece başlamış oluyordu. Hemen hemen akla gelen bütün İttihatçılar ve bu arada Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na girmiş 28 Milletvekili tevkif edilerek İstiklal Mahkemesi'nde yargılandılar. Kazım Karabekir, Ali Fuat, Refet, Cafer Tayyar ve Rüştü Paşalar tevkif edilenler arasında idi. Dışarda bulundukları için Rauf (Orbay) ve Adnan (Adıvar) Beylerin gıyaben muhakemelerine karar verildi. Önce İzmir'de, sonra Ankara'da devam eden yargılama

sonunda 18 kişi idama 5 kişi (Rauf ve Adnan Beyler de dahil) onar yıl kalebentliğe mahkûm oldu. (Rüştü Paşa hariç diğer paşalar beraat ettiler.)

"Nutuk", işte bu kasırganın hemen arkasından kaleme alınmıştır.

İkinci Büyük Millet Meclisi, yukarıda özetlenen, siyasal gelişmeler içinde süresini tamamlayarak 1927 Temmuzunda dağıldı. Eylülde yapılan seçimlerde, "Gazi Mustafa Kemal" imzasıyla halka sunulan Cumhuriyet Halk Partisi adayları kazandılar.

Bu sonucu değiştirecek başka bir parti olmadığı gibi, önceki yılın tasfiye operasyonundan sonra bağımsız adayların seçime katılması da düşünülemezdi. Yeni Meclis 1 Kasımda açılacaktı. Cumhuriyet Halk Partisi'nin ilk büyük kongresi, meclisten önce, 15 Ekimde toplandı. Şimdi "Nutuk"un okunduğu bu kongre üzerinde biraz durmak gerekir.

Kongrenin ilk gününü "Nutuk"un okunması almış ve bir gün aradan sonra 22 ve 23 Ekim günleri, komisyonların sunduğu raporlar, üzerinde herhangi bir görüşme yapılmadan, oybirliğiyle kabul edilerek kongre dağılmıştır. Bu kongrenin, siyasal hayatımıza getirdiği en önemli yenilik, parti tüzüğünde, bazı genel ilkelerle birlikte geniş yetkiler tanınan Parti Genel Başkanının ismen tesbitidir. İlk tüzükte de bulunan bu ilkelerin yanı sıra Genel Başkan da, partinin benliğini ve hükümetin varlığını ifade eden ve hiçbir şekilde ilişilemez ve değiştirilemez esaslar olarak kabul edilmiştir. Böylece Mustafa Kemal Paşa'nın devlet yönetimindeki kesin irade ve otoritesinin rakipsizliği tescil ve kamu oyuyla beraber bütün dünyaya ilan edilmiş oluyordu. Toplandığı zaman, sekiz günlük çalışmalarının biçim ve öz olarak görünüşü ve verdiği sonuç dikkate alınırsa, 1927 kongresinin yalnız bu amaca yöneldiği söylenebilir.

Görülüyor ki "Nutuk"un okunacağı zaman ve yer özellikle seçilmiştir. "Nutuk", Cumhuriyet Halk Partisi kongresi yerine, 15 gün sonra 1 Kasımda, Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışında da okunabi-

lirdi. Hatta, metnin asıl ağırlığını teşkil eden olaylar açısından bakılırsa, 2-3 ay önce TBMM 'nin ikinci dönemi bitmeden mecliste okunmak gerekirdi. Fakat seçim sonuçlarını aldıktan sonra, ilk defa il temsilcilerinin de davet edileceği parti kongresinin seçilmesi, yukarıda yaptığımız yorumu doğrulamaktadır.

Nutuk hakkında, o dönemde yazılan lise tarih kitabında şöyle denilmektedir:

"... Nutuk'ta Büyük Gazi, memleketin Umumi Harp sonunda, Mondros Mütarekesi'nin imzasından sonraki vaziyetini anlatarak söze başlamış, ancak Türk milletinin ve ondan doğacak irade kudretinin başarabileceği ağır şartlar altında geçen milli mücadele safhalarını, bunların iç yüzündeki hakikatleri, 1927 yılına kadar olan inkılap hareketlerini bütün vesikalarıyla bizzat konuşan bir tarih halinde anlatmıştır."

"Ben Türküm Türk vatandaşıyım!" diyen her fert, büyük Nutuk'u bir değil birçok defalar dikkatle, hassasiyetle, hürmet ve tazim ile okumak mecburiyetindedir."

Cumhuriyet'in on beşinci yıldönümüne rastlayan 1938 Ekiminde, CHP tarafından yayınlanan "Onbeşinci Yıl Kitabı"nda da" Nutuk şu satırlarla değerlendirilmektedir:

15. Yıl Kitabında

İkinci Parti Kongresinin en esaslı maksadını milli reisin kurtuluş ve milli inkılabın her cepheden tahlil ve hikayesini yapan büyük Nutuk'ları teşkil eder. Bu Nutuk, hadiselerin doğuşunu ve her vak'anın oluş şeraitini canlı ve hakiki bir belagatle anlatır. Kongre, sabah ve akşam devam eden toplantılarla altı gün süren bu nutku derin vecd ve takdir hisleri ile ve candan tasvip tezahürleri içinde dinledi. Nutk'un tasvibi ile partinin büyük reisine teşekkür edilmesi teklifi ittifakla kabul olundu. Bu kararın ehemmiyeti, dokuz sene evvel toplanmış olan Sivas Kongresi'nden bugüne kadar devlet ve parti hayatında yapılmış

olan işlerin yeni parti kongresi tarafından kabul edilmiş olmasıdır. Türk İnkılap Tarihinin en değerli bir eseri olan Nutuk'un büyük bir emek mahsulü olarak bizzat şefin el yazısiyle yazılmış olması ona ayrıca kıymet vermektedir.

Atatürk'e karşı duyulan bilinçli saygının ve içten sevginin en güzel belirtisi, hiçbir eserine onun yapmak istediğinden başka anlam vermemektedir. Kişiliğini, olduğundan değişik gösterme çabası ise Atatürk'e en büyük saygısızlıktır. Bu inançla "Nutuk" için doğru bir yargı üzerinde birleşilmesini zorunlu bulmaktayız.

Afet İnan'ın Görüşü

Atatürk'ün çok yakını ve aynı zamanda bir Tarih Profesörü olan sayın Afet İnan'ın "Nutuk" üzerindeki görüşü şöyledir:

"Atatürk, Türkiye için bir tarih devri açan şahsiyettir. O, tarih tetkikleri için de, bizzat kendi devir tarihini vesikalara dayanarak bir kısmını yazmış bir müverrihtir. (Büyük Nutuk 1927)"[3]

"Tek Adam"ın yazarı sayın Şevket Süreyya Aydemir de şöyle diyor:"

"Büyük Nutuk, ne bir hatıra ne bir tarihtir. Büyük Nutuk, tarihi değerde siyasi bir vesika'dır ve elbette ki bütün siyasi vesikalar gibi, zamanın şartları içinde çeşitli açılardan değerlendirilmelidir." [4]

"Nutuk" nedir ve ne değildir? Bunu doğru tarif edebilmek için, her şeyden önce hangi etkiler altında hazırlandığı okunduğu zaman ve yer, muhtevası ve amacı gözden uzak tutulmamalıdır. Sayın Aydemir, bunu kısmen yapmaya çalışmış. "Nutuk"un ne bir hatıra ne de bir tarih olmadığı noktasında kendisiyle beraberiz. Çok sayıda belge verdiği halde "Nutuk" tarih olmadığı gibi, Atatürk de "müverrih" değildir.

"Nutuk" hakkında yakıştırma yargılara sapmamak için, Atatürk'ün kendi sözlerine bakmak yeter. Nitekim, 1927 Kongresi'ni açar-

ken yaptığı kısa konuşmada, biraz sonra okumaya başlayacağı "Nutuk" için demiştir ki:

"Maziye ait vak'alar ve hadiseler hakkında maruzatta bulunmak ve senelerden beri devam eden ef'al ve icraatımızın milletimize hesabını vermek vazifem olduğu kanaatindeyim." [5]

Hesap Verme

Atatürk "Nutuk"u bitirirken söylediği gibi "milli hayatı son bulmuş sayılan büyük bir milletin istiklalini nasıl kazandığını ve modern bir milli devleti nasıl kurduğunu "anlatmış ve bu eksen etrafında gerçekten millete hesap vermiştir. Ancak bu öyle bir hesap veriştir ki bir ihtilalci idrakiyle, başından sonuna kadar, karşı fikir ve kuvvetleri yıkmaya, mahkûm etmeye dayanır. Bir benzetme yapmak gerekirse 15-20 Ekim 1927 günlerinde Atatürk "Savcı", nutuk "İddianame", kongre "Jüri", memleket ve dünya kamuoyu da "Dinleyici"dir.

Saltanatın kaldırılması, başta hilafet olmak üzere dinsel kurumların tasfiyesi, İstiklal Mahkemeleri kararıyle aşılanlar ve Çerkes Ethem olayı, Atatürk'ün millete hesabını vermek istediği "Ef'al ve İcraat"ın başlıca konularını teşkil eder.

İttihat ve Terakki, Millî Mücadele döneminde İstanbul'da saltanat ve hükümet çevresinde kümelenen bütün sivil ve asker kişiler, zaferden sonra kendisinden kopan ihtilal arkadaşları, "Nutuk"ta Atatürk'ün en amansız hücumlarının bedelidir.

Bu özellikleri sebebiyle, "Nutuk"ta olayların çoğunlukla subjektif bir açıdan değerlendirildiğini görmekteyiz. Gerçekten üzerinde durulması gereken bazı meselelere ya hiç dokunulmadığı ya da pek az yer verildiği halde birtakım olaylar "Nutuk"un tümü içinde, değerleriyle orantı kurulamayacak genişlikte anlatılmıştır. Yahya Kaptan'ın öldürülmesi olayını bir örnek olarak gösterebiliriz. Burada Atatürk'ün asıl amacı, İstanbul'daki milli teşkilatı yöneten İttihatçıları çürütmektir.

Amerikan mandacılığı ve Karakol Cemiyeti gibi konuların üzerinde yer yer ve uzunca durulması da yine aynı amaca dayanır. Özellikle manda meselesi, birkaç kuşu birden vuran bir taş gibidir. Bu taşın hedefleri arasında İttihatçılardan başka, Milli Mücadeleye katılmadıkları halde dürüst ve değerli kişiler olarak tanınmış, asker, sivil, bir çok Osmanlı aydını da vardır.

Ayrıca...

Ayrıca Ali Galip olayı, Ali Rıza Paşa kabinesiyle ilişkiler, Çerkes Ethem meselesi, Abdülkerim Paşa'nın aracılığı ve Nurettin Paşa "Nutuk"ta fazla yer tutan konular arasında gösterilebilir.

"Nutuk", hücum noktası olarak ele aldığı kişileri, daha ilk sayfalardan itibaren amansız bir şekilde kovalar. Olayların akışı içinde, bu kişiler, kaytarıcılıkları, idraksizlikleri, tutkuları ve çeşitli zaaflarıyla yavaş yavaş çürüyerek, sonunda birer siyasi ölü haline gelirler. Refet Paşa, Rauf Bey ve Kazım Karabekir Paşa gibi...

"Nutuk"u bütün yönleriyle bu yazı çerçevesi içinde incelemek mümkün değil. Ancak, şimdiye kadar üzerinde ciddiyetle durulmamış olan bazı noktaları tesbite çalıştık. Umarız ki devrim tarihimizin başlıca belgelerinden biri olan "Nutuk", bundan sonra gösterilecek çabalarla genç kuşakların daha iyi yararlanabileceği bir kaynak eser niteliği kazanır.

(Cumhuriyet Gazetesi, 10. 11. 1966)

Dipnotlar

1. H. Edip Adıvar. Türk'ün Ateşle İmtihanı, İstanbul, 1962. s. 269.
2. Sivas Kongresi, CHP'nin birinci Kongresi sayılmıştır.
3. Prof. Dr. Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, İş Bankası Yayını, Ankara, 1959, s. 269.
4. Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Remzi Kitabevi, İstanbul, cilt: II, 1965, s. 307.
5. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, İstanbul, cilt: I, 1945, s. 339.

BÜYÜK NUTUK NEDİR?

Şevket Süreyya Aydemir

Üçüncü Büyük Millet Meclisine tek parti olarak gelen Halk Fırkası. 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında birinci kongresini yaptı. Halk Partisi edebiyatında buna ikinci kongre de derler. Bu takdirde Halk Partisi'ni, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin bir devamı ve Sivas Kongresi'ni de bu suretle partinin ilk kongresi olarak sayarlar. Böyle bir bağlantı çabası ve Millî mücadelenin teşkilatlanmasını Cumhuriyet Halk Partisi'ne mal etmek doğru olmasa gerektir. Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti teşkilâtı aslında bir fırka değildi. Bağımsızlık mücadelesinin teşkilâtlandırılması için kurulmuş, eğilim farkı gözetmeyen bir halk sözcüleri teşekkülü idi. Bu teşekkülün Millî mücadeledeki yerini böylece belirtmek ve muhafaza etmek daha doğru olur.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 15-20 Ekim 1927 kongresinin büyük olayı, Gazi'nin bu kongrede, daha sonra "Nutuk" olarak adlandırılan demeci ile, hem kendi mücadelesini, hem de 19 Mayıs 1919'dan Cumhuriyetin ilânına kadar olan millî mücadeleyi kendi açısından değerlendirmesidir.

Nutuk nedir? Nutuk, ne bir tarih ne de bir hâtıra'dır. Büyük Nutuk, en gerçek mânasıyla tarihî değerde siyasî bir vesikadır. Her siyasî vesika gibi zamanın şartları içinde çeşitli açılardan değerlendirilebilir. Nitekim onun sahibi de onu, bir taraftan bu nutka eklenen belgelere dayandırırken, diğer taraftan olayları kendi açısından hükümlere bağla-

mıştır. Bu suretle de kendi hikâyesini, kendi eli ve dili ile ve elbette büyük nutkun söylendiği günlerin havası içinde tarihin arşivine maletmiştir.

Gazi ölçüsünde bir liderin, kendi harekât ve icraatını, kendi görüş açısından olsa da, böylesine bir vesikalar dayanağı ile partisi, milleti ve bütün cihan karşısında gün ışığına vurması, pek de misali olmayan bir davranıştır. Çünkü hem kendi milleti, hem dünya karşısında olayların böylece değerlendirilmesi öylesine bir taahhüttür ki böyle bir taahhüde ancak, hem kendine hem kendi eserlerine inanan ve onu kendi inandığı gibi tarihe nakletmek isteyen, cesur bir insan girişebilir.

Gazi'nin nutkunda, zaman içinde dahi değeri yıpranmayacak, vesikalara dayanan, olayların gelişmeleri ile doğrulanan, yani her zaman, her devir için değeri olan bir büyük kısım olduğu gibi, günün şartlarından gelen icaplara göre değerlendirilmesi gereken şahsî görüş ve hükümler de elbette ki var. Meselâ "Anadolu'da müstakil bir heyet-i içtimaiye yaratmak" yolunda daha 1919 Haziranında başlayan çabaların nutkun ilk sayfasında yeralan ve etrafiyle sıralanan zorunlukları, 23 Nisan 1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclisi Hükümetinin kuruluşuna varan gerekçe, bu hareketin Türkiye Cumhuriyeti şeklinde gelişmesi ve bu cumhuriyetin, içli bir hitabe ile Türk gençliğine emanet edilişi, her zaman aynı derecede önemli sayfalar teşkil edecektir. Ama gene bu arada meselâ Gazi'nin eski arkadaşları ve onların davranışları hakkındaki bazı hükümleri ancak, Nutuk'un verildiği günlerin şartlarına göre değerlendirilebilir. Meselâ Ali Fuat Ppaşa'nın, Kâzım Karabekir'in, Rauf Bey'in ve diğer eski yakın arkadaşları hakkında vardığı hükümler, gerçi olaylara dayandırılmıştır. Ama bu olayların, bu gün daha soğukkanlılıkla değerlendirilmesi mümkündür. Gerçi bu eski arkadaşlar elbette ki birer Mustafa Kemal olan General Ali Fuat Cebesoy, Atatürk'ün ölümünden çok sonra, 1956 da verdiği "Atatürk-Millî Lider" başlıklı konferansta hem de artık Atatürk ölmüş, olduğu için tam bir vicdan kanaati ile, Atatürk'ün üstünlüğünü; medeni, aydın ve dürüst bir insan olarak etrafıyla yazmış, anlatmıştır. Hem de Ata-

türk'ün devrinde, İzmir'de idam edilmek ihtimaline kadar varan çile ve ıstıraplara rağmen...

Bu gün Atatürk sağ olsaydı, öyle inanıyoruz ki bu eski arkadaşları hakkında Nutuk'ta vardığı hükümlerini belki de başka türlü değerlendirirdi. Gerçi Gazi'nin:

"Benimle beraber yola çıkanlar, kendi görüş ufuklarının sonuna erince, birer birer beni bıraktılar"

iç murakebesi, ileriyi görüşü, imkânları doğru değerlendirme gücü, bir bakışta aykırı gibi görünen büyük hedeflere kendini verişi ve nihayet bir Tek Adam olarak kendine hâs karar kudreti, elbette bütün etrafımdakilerde olmayacaktır. Hatta şu da doğrudur ki, o zaman ve bu eski arkadaşları hakkında, sert görünen davranışlara başvurmasaydı, bundan hareket zarar görebilirdi. Belki de birtakım iç çatışma ve bölünmeler olurdu. Ama bu insanların vatanperverlik duyguları, bazan yön ve kader tâyin edici hizmet ve müdahaleleri, inkâr götürmez bir gerçektir. Meselâ, daha ziyade bir asker havası içinde kalmış, gelişmeleri önceden ve her zaman görememiş, hele vakitsiz bir partileşme tecrübesi ile hem kendine hem gelişmelere zarar vermiş olmakla beraber Kâzım Karabekir'in Erzurum'da Mustafa Kemal, ordudan ayrılmış olduğu, tevkifine emirler geldiği ve çaresizlikler ortasında tek başına kaldığı, hattâ bir kenara çekilip ortadan silinmeyi bile göze aldığı bir günde; gösterdiği vefa ve sadakat, hem millî hareketin tarihinde, hem Mustafa Kemal'in zuhurunda, kader tayin edici bir müdahaledir. Zaten Mustafa Kemal de ölüm yatağında, bu arkadaşlarının, niçin kendi etrafında olmadıklarını, hazin bir yalnızlık içinde, sormuştur.

***

Gazi'nin 1927 büyük nutku: "- 1335 (1919) senesi Mayısının 19 uncu günü Samsun'a çıktım"

cümlesiyle başlar ve o zamanki "Umumî vaziyet" in tasvirine geçer: Umumî harpte Osmanlı Devleti yenilmişti. Harbe katılmaya karar veren ve en başta gelen Osmanlı idarecileri "Kendi hayatlarının kaygusuna düşerek" memleketten kaçmışlardı. Hilâfet ve saltanat makamını işgal eden Vahidettin, müstereddi, (soysuzlaşmış) şahsını ve yalnız tahtını kurtarabileceğini sandığı tedbirler düşünüyordu. Damat Ferit paşanın reisliğindeki kabine, âciz haysiyetsiz, korkaktı. Ordunun elinden silâhı alınmıştı ve alınmaktaydı...

Galip İtilâf Devletleri mütareke şartlarına uymaya lüzum görmüyorlardı. Donanmaları İstanbul'daydı. Adana vilâyeti Fransızlar, Urfa, Maraş, Antep şehirleri İngilizler tarafından işgal edilmişti. Antalya ve Konya'da İtalyanlar, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri vardı. Doğuda Ermeniler Kars'ı, Ardahan'ı almışlardı. Daha içerileri istiyorlardı. Karadeniz kıyıları Pontus Rum Devleti olacaktı. İzmir daha 15 Mayısta işgal edilmişti. Memleket içinde beliren mukavemet teşekkülleri dağınık, teşkilâtsız, başsızdı. Halk bitkin, bezgindi. Yeni bir savaşa karşı çekingendi. Mustafa Kemal, işte bu umumi vaziyet içinde çıktığı Samsun durağından itibaren 9 Eylül 1922'de İzmir'de memleketin kurtuluşuna ve 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin kuruluşuna varan olayları, mücadeleleri ve gelişmeleri büyük nutkunda safha safha anlatır. Vesikalarını verir. İcraatının dayanaklarını gösterir:

"- Beni İstanbul'dan sürmek ve uzaklaştırmak maksadıyla Anadolu'ya gönderenler tarafından, bu geniş salâhiyetin (ordu müfettişliğinin) nasıl verildiğine belki şaşarsınız," diye de sorar ve:

"- Derhal ifade etmeliyim ki onlar bana bu selâhiyeti bilerek ve anlayarak vermediler,"

diye izah eder. Zaten ona verilen salâhiyet, o daha esaslı icraata geçmeden ve daha 23 Haziran (1335) 1919'da İstanbul Hükümetince geri alınmıştır. O Erzurum'da iken ve henüz Erzurum Kongresi açılmadan

da, 8 Temmuz 1919'da, hem askerlikten istifa etmiş hem de padişah onun bütün rütbe ve nişanlarını geri alarak kendisini ordudan çıkarmıştır. Ondan sonra mücadele ve Şeflik yetkilerini kongre ve temsil heyetleri ile kendinden ve nihayet Türkiye Büyük Millet Meclisinden almıştır. Gazi nutkunda, bu mücadelede yer alan muharebeler zinciri ve bunların hikâyesi üzerinde fazla durmamıştır. Nutuk'un siyasî bir vesika olmak vasfı, bu suretle tamamlanmaktadır. O Nutuk'ta, daha ziyade şartları, siyasî gelişmeleri ve mücadelesini yürüttüğü havayı canlandırmıştır. Kendisini ve eserini bu suretle ortaya sermiştir...

(Tek Adam, cilt: 3, 1968)

SİYASAL BELGE OLARAK NUTUK

Prof. Dr. Tarık Z. Tunaya

Gazi Mustafa Kemal Paşa, 15 Ekim 1927 Cumartesi günü saat 10'da, sürekli alkışlar arasında. "Büyük Nutku'nu vermek üzere", dokuz yıllık bir dönemin (1919 - 1927) çetin engellerini aşmış olmanın heyecanıyla kürsüye doğru ilerledi.

Abdülhamit istibdadı, İkinci Meşrutiyet, Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke dönemlerinin ağır görevleri ve acı deneyleriyle dolu... Ordu müfettişliği, Erzurum ve Sivas Kongre'leri başkanlığı, Heyeti Temsiliye Başkanlığı, Ankara Mebusluğu, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Reisliği, İstiklâl Savaşı Başkomutanlığı, Müşirlik ve Gazilik, Cumhurbaşkanlığı basamaklarına basa basa yükseldiği bu kürsüde, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun eski reisi, bugün Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF)nın "Reisi Umumi"si (Genel Başkanı) olarak, konuşmaya başladı.

Siyasal bir belge

Nutuk, altı günde tamamlanmıştır. (15-20 Ekim 1927). Günde altışar saatten Gazi, toplam olarak, 36 saat 31 dakika konuşmuştur.

Son gün (20 Ekim) altı oturum yapılmıştı. Saat 20. 25'te, Gençliğe Hitabesini söyleyip kürsüden inerken, Gazi de dört yüze yakın delege de ağlıyorlardı.

Gazi (O tarihte Atatürk soyadını almamıştı), Nutuk'ta Türk milletinin kurtuluşunu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu, tarihsel (ve kronolojik) sıraya uyarak anlatmıştır.

Bu tarihin her saniyesinde O vardır ve hazırdır. Yaşamı, anlattığı tarihle bütünleşmiştir. Objektif bir tarih akışı içinde, kişisel yargılarını, zaman zaman iğneleyici bir üslûpla dile getirmiştir.

Gazi, Nutuk'ta savaş "menkıbeleri" anlatan bir başkumandan değildir. Ankara İstanbul diyaloğu, diplomatik ilişkiler, barut dumanlarından seçilmez olan siyasal yaşam içindeki, özellikle TBMM içindeki gelişmeler, kopmalar, kaynaşmalar savaşlar kadar uğraştırmıştır onu.

Bu bakımdan Gazi, cephe gerisindeki siyasal strateji yapıcılığını bilerek ve isteyerek ortaya koymuştur.

Yalnızca, asker olmadığını, aynı zamanda ve özellikle, dokuz yıllık ulusal ve uluslararası gelişmeler içinde, devlet adamı çapını kanıtlamıştır.

Nutuk, böylece içeriği bakımından, birinci planda bir siyasal belge ve tarihsel kaynaktır. Oluşumu bakımından da öyledir.

Gazi, Nutuk'unu bir parti lideri olarak, CHF (daha sonra CHP'nin ikinci büyük kongresinde söylemiştir. Bu sözlü yapıt, bugün çeşitli baskıları yapılarak yazılıya dönüşmüş bir kitap olarak elimizdedir.

Kongre, 15-23 Ekim 1927 arası, dokuz gün sürmüştür... Nutuk, bu sürenin altı gününü almıştır. Erzurum mebusu, Türk Tarihi ve Türk Dili Profesörü Necip Asım (Yazıksız) Bey'in verdiği önerge, mebuslarla vilâyet delegelerinin oluşturduğu Kongre Genel Kurulunca oybirliği ile kabul edilerek, "Gazi Hazretleri'nin nutuklarının tamamen ve harfiyen tasvip edilmesi (tek harfini değiştirmeden onanması) ve millet namına tüm üyeler tarafından imzalanarak kendisine teşekkür edilmesi" kararlaştırılmıştır.

Kongre üç gün daha çalışmış ve CHF' nin ideolojisi bakımından olağanüstü önemde kararlar almış, metinler yayınlamıştır.

Nutuk, parti kongresi tarafından benimsenmekle, siyasal niteliğini pekiştirmiştir.

Hesap verme görevi

Nutuk'un bir hatırat olmadığı açıktır. Yine Nutuk, bir doktrin kitabı değildir. Bununla beraber, Atatürk'ün devrimci bazı önemli ilkelerini ve geleceğe öğütlediği devrimci yöntemini, olayların gelişmesinden çıkarmak olasılığı her zaman vardır.

Nutuk, Atatürk'ün, İstiklâl Savaşı sırasında başvurduğu bir eylemin devamı sayılabilir. Bu eylemden de onun tarih anlayışı saptanabilir. Bu bakımdan Nutuk, Mustafa Kemal Paşa'nın ikinci büyük nutku sayılmalıdır.

İlk ve zamanın koşullarına göre, uzun sayılabilecek Nutuk, 23 Nisan 1920 tarihlidir. TBMM'nin açıldığı ilk gün ve ilk oturumda söylenmeye başlamıştır. Türdeş olmayan bir mebuslar kuruluna, yalnızca Heyet-i Temsiliye Reisi ve Ankara Mebusu olarak Mustafa Kemal Paşa "Mütarekeden Meclisin açılmasına kadar geçen siyasi ahval (gelişmeler) hakkındaki" söylevini vermişti. O tarihte, tümünün aynı partiden olmalarına olasılık bulunamayan mebuslar da oybirliğiyle bu nutkun "neşren tamimi"ni (yayınlanarak yayılmasını) karar altına almışlardır.

Büyük boyda yirmi iki "Zabıt Ceridesi" sayfası tutan bu söylev, Mustafa Kemal Paşa'ya göre bir hesap verme belgesidir. Yöntemi de bugüne kadar olanları izlemek ve bugüne nasıl gelindiğini saptamak gibi tarihsel bir açıya ve "perspektife" dayandırılmıştır.

Büyük Nutuk da aynı anlayış ve aynı gerekçeyle ele alınmıştır: "Yıllardan beri süren eylemlerin ve yaptıklarımızın hesabını vermeyi" Gazi görev saymıştır.

Böylece Nutuk, Atatürk'ün olağanüstü saydığı dönemlerde başvurduğu bir hesap verme eylemi ve belgesidir. Siyasal ve tarihsel önemi bu niteliğinden doğmaktadır.

Niçin 1927'de?

1927 yılına, nasıl ve nerelerden geçerek varılmıştır? Daha doğrusu, niçin Gazi Mustafa Kemal Paşa 1927 yılında yine bir hesap verme gereksinmesini duymuştur.

Soruyu ya da soruları Nutuk'tan olaylara değil de olaylardan Nutuk'a giderek cevaplandırmak, bu belgenin gerçeklere ne derecede uygun düştüğünü ortaya çıkarıcı olabilir. Böylece, peşin yargılardan hareket etmeyerek, serbest bir araştırma sonucu Nutuk'u değerlendirme olasılığı doğacaktır.

Millî kurtuluş hareketinin siyasal gelişme çizgisi, şöyle saptanabilir: Dışta emperyalist saldırılarla savaşmak, içte de "millî hâkimiyet" (Ulusal egemenlik) ve "istiklâli tam" (tam bağımsızlık) ilkelerine dayanan Türkiye Cumhuriyeti'ni ve müesseselerini kurmak.

Demek oluyor ki. Türk orduları "yedi düvel"lik emperyalistlerle çarpışırken, cephe gerisindekiler yeni bir devlet ve hükümet şekli, yeni bir siyasal rejim arayışı içindedirler.

Bu şekil cumhuriyet olacaktı ve demokratik bir rejim kurulacaktı. Olayların gidişi, Müdafaa-i Hukuk hareketini bu yola götürüyordu. Cumhuriyete gidiş, tarihin emriydi.

Tabloyu dışardan seyretmek gerekiyordu.

Örneğin bir yabancı, henüz filizlenen Müdafaa-i Hukuk hareketine baksa, ne görebilirdi? Hele bu yabancı, İstanbul'daki İngiliz İşgal Komiseri, Amiral de Robeck (dö Robek) olursa... Amiral, "Hariciye Nâzırı" Lord Curzon'a (Körzın) yolladığı raporda, bu hareketin cumhuriyete dönüşeceğini yazmaktaydı.

Sorun, açıkca ortaya konulmalıdır.

Türkler bir tarih kavşağındadırlar: İstiklâl Savaşı sonunda, Osmanlı Devleti siyasal rejimi sürdürülecek mi, yoksa yeni bir devlet ve rejime mi gidilecektir?

Tarihin akışını sezenler, cumhuriyetçilerdir. Mustafa Kemal Paşa da liderleridir.

Karşılarında, anti-emperyalist ve Müdafaa-i Hukukçu oldukları tartışılmıyacak tutucu bir grup, 1920'de oluşmaya başlamıştı.

İşte, Nutuk, bir yandan bağımsızlık savaşını anlatır. Bir yandan da bu iki grup arasında, zaman zaman çok çetin ve idam sehpalarına kadar gitmiş olan çatışmayı anlatır.

Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya göre, cumhuriyetçilerin karşısında bir muhalefet oluşmuştur. Saltanatçı ve halifecileri, İttihatçılar da desteklemişlerdir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu karşısına ikinci grup birikimi çıkmıştır. TBMM ikinci döneminde, 1924 yılında, bu birikim Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuştur. Fırka, İstanbul'un bazı gazeteleri tarafından desteklenmiştir. Fırka kapatılmış, İstiklâl Mahkemeleri çalışmaya başlamıştır. Fakat, İttihatçıların bir kısmı, bu sefer İzmir suikastını düzenlemişlerdir ve idam edilmişlerdir.

Bu sırada tarih 1927 yılına gelmiş çatmıştır. CHF, artık siyasal hayatta tektir. Yeni dönemde, TBMM silme halkçıdır.

Atatürk, bütün bu engelleri aşmış olmanın serbestliği içinde, büyük Nutkunu vermiştir. Hesap verme gerekliliğini, dokuz yıllık bir fırtınanın dinmesinden sonra duymuştur. 1927'den sonra, 1938'e değin tek parti lideridir.

Eleştiriye açık

Nutuk, bir tek parti liderinin, tüm toplumu benimsemeye zorladığı resmî bir ideoloji değildir. Bu bakımdan onu memleketimizde 8. baskısı yapılan Hitler'in "Mein Kampf"ı (Kavgam) ile karşılaştırmak gülünç bir insafsızlık olur. Nutuk, bir tarih kitabı da değildir. Sosyo - ekonomik bir doktrini de içermez.

Nutuk, belirttiğimiz gibi, belirli bir dönemin hesabını verme amacına yönelik çok önemli siyasal ve tarihsel bir belgedir. Türklerin, bağımsızlıkları için, dişlerini tırnaklarına takarak, savaştıkları bir dönemi anlatır. Ve bu dönem için vazgeçilmez bir kaynaktır.

Atatürk, kendisinin de bugün pek azı hayatta olan dinleyicilerinin de "ebedî" olduklarını ileri sürmemiştir. Ve gelecek kuşakları, yaptıkları ve yapmadıkları, söyledikleri ve söylemedikleri üzerinde eleştiriye, kendisi çağırmıştır. Ve söylendiği günden bugüne değin elli yıldır, sürekli olarak eleştirilmektedir.

Bu yazımızda, Nutuk'un ülke içinde ve dışında uyandırdığı tepkileri ve eleştirileri ela alma olanağımız yok. Gazi'nin, kişisel eleştirme-

leri, zamanın akışı içinde, kendisi ve İnönü tarafından, barışçıl çözümlere bağlanmıştır. Bu ayrı ve ilginç bir inceleme konusu olacaktır.

Bununla beraber sultanlık ve halifelik âşıkları, laiklik ve cumhuriyet muhalifleri, Atatürk düşmanlığını siyaset pazarında almak istedikleri oyların faturası olarak kullanma yolunu seçenler, Nutuk'un karşısında, bir cephe kurmuşlardır.

Asıl sorun bu değildir.

Asıl sorun, Türk millî kurtuluş hareketinin devrimci ve sağlıklı ilkelerine inandıklarını söyleyenlerin, Nutuk'u tabu sanmaları, onu insancıl boyutlar içine yerleştirmemiş, yeni belgelere ve kaynaklara dayanarak, bilimsel ve eleştirici gözle değerlendirmemiş olmalarıdır. Tarihsel önemi böylesine büyük bir yapıt, bugüne maledilmelidir.

Nutuk'un, çeşitli, hatta lüks baskılarını yayınlamakla, hatta bugünkü dile aktarmakla bu iş yapılamaz. Bu günün genci, orta yaşlısı, 1919 - 1927 döneminin olaylarını ve bunalımlarını bilemez.

Nutkun notlu, açıklamalı bir baskısı yapılmalıdır.

Bu görevi de Nutuk'tan dört yıl sonra kurulan, maddî ve manevî varlığını Atatürk'e borçlu olan Türk Tarih Kurumu'nun yerine getirmesi gerekir.

(Cumhuriyet Gazetesi, 15. 10. 1977)

DİL VE ANLATIM AÇISINDAN BÜYÜK SÖYLEV

Emin Özdemir

Bir yapıt ve yaratının anlatım örüntüsü, sözcük ve cümle dokusuyla türü arasında sıkı bir etkileşim vardır. Buna yapıt ve yaratının hangi zaman dilimi içinde, hangi erekle oluşturulduğunu; yaratıcısının kişiliğini de ekleyebiliriz. Çünkü bunların her biri ya doğrudan doğruya ya da dolaylı bir biçimde anlatımı etkiler. Söz gelimi anlatım abartılı, duygusal boyutluysa bizi gerçeklerden koparıp uzaklaştırıyorsa, anlatıcının kişiliğiyle açıklayabiliriz bunu. Böyle değil de kuru, duygudan yoksun, renksiz ve soluk bir nitelik taşıyorsa yine anlatıcının kişiliğine bağlayabiliriz.

Dil ve anlatımı etkileyen bu etkenler, söylev türünde daha belirgindir. Belirginlik, söylevi yapılandıran öğelerden gelmektedir. Şöyle ki yalın bir tanımla söylev, dinleyenlere belli bir düşünüyü, olay ve olguyu anlatmak; bir duygu ve ülküyü aşılamak için yapılan coşkulu konuşmadır. Bu bağlam içinde düşünülürse, söylevlerde dil ve anlatımı yönlendiren ilk öğe, dinleyici topluluğunun düzeyidir. Nasıl bir dinleyici topluluğuna seslenecektir söylevci? Türdeş bir topluluk mudur bu? Ekinsel (kültürel) birikimi, yaşamsal deneyimi nedir? Ele alınacak konuyla yaşantıları arasında bir ilişki var mıdır? Söylevcinin bunları ve bunlara benzer soruları değerlendirmesi, anlatımını bu değerlendirmenin sonucuna göre ayarlaması gerekir.

Söylevlerde dil ve anlatımı yönlendiren ikinci önemli öğe de söylevin konusu ve yapılış ereğidir. Nasıl bir konuyu ele almaktadır söylevci? Bu konuyu işleyerek dinleyicilerde nasıl bir düşün ve davranış

değişikliği yaratmak istemektedir? Bu soruların yanıtına da bağlıdır söylevlerde anlatım. Şundan ki her konunun gerektirdiği anahtar kavram ve terimler vardır. Konuyu açmak, işleyip geliştirmek için söylevcinin bu anahtar kavram ve terimleri seçmesi, kullanması gerekir. Anlatımın sözcük dokusunu etkileyen bir olgudur bu da.

Anlatımın sözcük dokusunun söylevde belirli anlatım biçimlerine (açıklama, betimleme, tartışı, öyküleme) dönüşmesini söylevin yapılış ereği sağlar. Söylevci öğretme ve bilgilendirmeyi isterse sözcüklerini, cümlelerini buna göre seçer, izlenim kazandırma ya da inanç ve kanıları değiştirme isterse sözcüklerinin seçimini, cümlelerinin kuruluşunu o doğrultuda oluşturur.

Ayrıntılara yönelmeden kısaca belirttiğimiz bu etkenlerin Büyük Söylev'in sözcük ve cümle dokusunu, anlatım örüntüsünü yapılandırılmasında önemli bir yeri vardır. Çünkü Atatürk Büyük Söylev'ini Cumhuriyet Halk Partisi'nin 15-20 Ekim 1827 tarihleri arasında Ankara'da toplanan ikinci kurultayında vermiştir. Kurultayı oluşturan delegeler, başka bir deyişle dinleyici topluluğu, ekinsel birikim ve yetişim yönünden türdeşlik göstermez. Bu gerçeğin ayrımındadır Atatürk. Türdeş olmayan; memur, eşraf, halk kesimlerinden gelen bir topluluğu Ulusal Kurtuluş Savaşı'mızı, bu savaşın geçirdiği türlü aşamaları, cumhuriyetin ilânını, devrimleri ve bunların uygulamaya konuluşunu anlatacaktır.

Sözcük ve cümle dokusu yönünden Büyük Söylev, zamanının dilini tüm incelikleri ve zenginlikleriyle yansıtır. Çünkü 1927'ye değin birçok atılım yapılmıştır; Ankara başkent olmuş, cumhuriyet ilân edilmiş, Mustafa Kemal Cumhurbaşkanı seçilmiş, halifelik kaldırılmıştır. Ancak dilimizi özleştirme çalışmalarına başlanılmamıştır daha. Bu yüzden Büyük Söylev'in sözcük dokusu yığımsal bir özellik gösterir. Günlük konuşma dilinin söz değerleriyle Osmanlıca sözcükler iç içe kullanılır. Yabancı kurallara göre vopılmış tamlamalar, sözcük öbekleri, çoğullandıdmaları bu yığışımsallığı hazırlar.

Söylev'in sözcük örgüsü yönünden bir başka özelliği dc adlandırmaya büyük ölçüde yer verilmiş olmasıdır. Bu da anlatımı genellemc-

lerden, üstü kapalı söyleyiş ya da anıştırmalardan kurtarmış; açıklık ve belginlik kazandırmıştır ona. Samsun'a çıkışından söylevin verilişine değin (1919-1927) geçen süre içerisinde ortaya çıkan olaylar ve sorunları, bu olay ve sorunlara karışan kişi ve kuruluşları özel adlara bağlayarak açıklamıştır Atatürk. Örneğin Söylev'in "Başkumandanlıkla ilgili bölümünün bir yerinde şöyle der:

"Vâsıf Bey, bir mütalâasında demiş ki biz Sakarya Muharebesin'den sonra, işte hâlâ kıpırdayamadık, kıpırdıyamıyoruz. "Bu söz, bazılarının bravo sesleriyle ve alkışlarıyla karşılanmış.

Efendiler, bundan cok müteessir ve müteezzi oldum. Cok hicap duydum. Ordunun kıpırdamamasını ve kıpırdamayacağını iddia eden bu gafilin sözlerini alkışlamak, cidden cok gariptir. Rica ederim, bunu burada gömelim, kimse işitmesin!"

Bu örnekte gördüğümüz adlandırmayı Ulusal Kurtuluş Savaşı'mızın yanında ve karşısında olan kişi ve kuruluşların tümü için yapmıştır Atatürk. Alıntıladığımız örnekteki gibi, Kurtuluş Savaşı'mızın karşısında olan kişileri, kuruluşları adlandırıp belirtirken duygusal boyutlu sözcükler, kullanmıştır: "Gafil", "müstereddi", "cebin", "zavallı", "haysiyetsiz", "mürteci"... gibi.

Açıklık ve belginliğin yanı sıra Büyük Söylev'in anlatımsal açıdan belirleyici yönlerinden biri de akıcılığıdır. Sözcüklerin seçimi ve istiflenişi bakımından ses kakışmasına düşülmediği gibi, vurguyu kolayca belirleyecek yakın anlamlı ikilemelerden bol bol yararlanılır. Şu örneklerde olduğu gibi: "zulmet ve müpheniyet", "minnet ve meşakkat", "muti ve sadık", "halâs ve masuniyet", "mantıksızlık ve akılsızlık", "himaye ve sahabet", "ilim ve fen", "mukavemet ve muhalefet"...

Açıklık, belginlik, akıcılık Söylev'in sözcük dokusuyla ilgili özellikler olduğu gibi, cümle düzeniyle de ilgilidir. Çünkü anlatımın temel birimi cümledir. Cümle yönündense oldukça çeşitlilik ve zenginlik gösterir Söylev. Değişik yapıda ad ve eylem cümleleri dengeli bir biçimde kullanılmıştır.

"Efendiler, artık Ali Fuat Paşa'nın Garp Cephesi'ni kumanda edemiyeceğine kani olmuştum. O günlerde Moskova'ya bir sefaret heyeti

göndermek lüzumu karşısında bulunuyorduk. O halde Fuat Paşa sefiri kebir olarak gidebilirdi. Garp Cephesi de cok ciddî ve dikkatli mesai taleb ettiğinden bu cephe kumandanlığını da zaten harekâtı umumiye-i askeriye ile iştigal etmekte bulunan Erkânı harbiyei Umumiye Reisi İsmet Paşa'ya zamimeten tevdi etmek en seri ve muvafık bir tedbir olacaktı."

Uzun, bileşik girişik cümlelere karşın anlatım duruk değildir. Bu da "olmuştum", "bulunuyorduk", "gidebilirdi", "olacaktı" gibi değişik kipli, zaman ve kişili yüklemlerin ard arda kullanılmasının sonucudur. Ayrıca tekil birinci kişili anlatımın hemen çoğula dönüşmesi, sonra üçüncü kişiye geçmesi anlatımı tekdüzelikten kurtaran etkenlerin başında sayılabilir. Bu değişkenliği Söylev'in her kesiminde gözlemleyebiliriz.

Büyük Söylev'in anlatımsal özelliklerinden biri de kesinliktir. Sallantılı, duraksamalı, cılız söyleyişlerden özellikle kaçınmıştır Atatürk. Bu özelliği, geniş zamanlı -dir ek eyleminin kullanım biçimi oluşturmaktadır. Ek eylem hem eylemsilerin hem de ad ve ad soylu sözcüklerin sonuna gelerek onları yüklemleştirmektedir. Öte yandan yüklemlerin anlamına da kesinlik katmaktadır:

"Bizim vuzuh ve kabiliyeti tatbikiye gördüğümüz mesleki siyasi, millî siyasettir. Dünyanın bu günkü umumi şeraiti ve asırların dimağlarda ve karakterlerde temerküz ettirdiği hakikatler karşısında hayalperest olmak kadar büyük hata olamaz. Tarihin ifadesi budur; ilmin, aklın, mantığın ifadesi böyledir."

Söylevlerde soru cümlelerinin önemli bir yeri vardır. Düşünce ve duyguyu soru yoluyla ortaya koyma dinleyicileri düşündürmeye yöneltir, ilgisini uyanık tutar onların. Büyük Söylev'de de hem sözde hem gerçek soru cümlesinden sık sık yararlanılmıştır. Örneğin Atatürk" düşünülen kurtuluş çarelerini "sayıp dökmeden önce dinleyicilere şöyle bir soru yöneltir: "Şimdi, Efendiler, müsade buyurursanız, size bir sual sorayım, bu vaziyeti şerait karşısında halâs için, nasıl bir karar varidi hâtır olabilirdi?"

Bu soru doğrultusunda öne sürülen kurtuluş yollarını sıralar Atatürk. Bu yolların hiç birinin çıkar bir yol olmadığını belirttikten sonra şu soruları yöneltir dinleyicilere: "Nenin ve kimin masuniyeti için kimden ve ne muavenet taleb olunmak isteniyordu?.." O halde ciddî ve hakiki karar ne olabilirdi?

Soruların yanıtını kendi kararı olarak şöyle açıklar: "Efendiler, bu vaziyet karşısında tek bir karar vardı. O da hâkimiyeti milliyeye müstenit, bilâkayduşart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek!"

Soru yöneltme ve bunları yanıtlama Söylev'in anlatımını renklendiren yollardan biridir. Karşıt durumları birlikte verme, dinleyiciyi sürekli bir gerilim içinde bulundurma da bu yollar arasında sayılabilir. Sözgelimi "Samsun'a çıktığım gün umumi vaziyet ve manzara "bölümünü "mukabil halas çareleri" bölümü izler. Böyece umutla umutsuzluk, karanlıkla aydınlık Söylev'e dramatik bir yapı kazandırır.

Sözcük ve cümle örüntüsü yönünden gözlemlediğimiz değişik dokuyu anlatım biçimlerinde de görmekteyiz. Vurgulanmak ve belirtilmek istenilen olaya, olguya düşünce ve duyguya göre anlatımın yapısı değişir. Olayların ortaya çıkışı, gelişimi anlatılırken sık sık açıklamalı öykülemeye başvurulmuştur: "Ordu ile temas", "Erzurum Kongresi", "Sivas yolunda", "Amasya mülakatı", "Ankara'ya geliş", "Dahilî isyanlar", "Yeşil Ordu"... bölümlerinde olduğu gibi. Kimi bölümlerde ise açıklamalı öyküleme, salt "açıklama"ya dönüşür; "Türk milletinin takibetmesi lâzım gelen siyasî prensip: Millî siyaset", "Lausan ne Sulh Konferansı", "Memlekette sükûn ve asayişi tesis için tatbik edilen fevkalâde tedbirlerin iyi neticeleri "bölümlerinde açıklamanın daha ağır bastığını görürüz. Ne ki bu açıklamanın içine yer yer "betimleme" nin girdiği de olur.

İnandırıcı, aydınlık bir havası vardır Söylev' in. Anlatılmak istenen düşünce ve duygular, olay ve olgular küt bir biçimde bırakılmamıştır. Örnekleme, karşılaştırma, tanıklama... gibi düşünceyi geliştirme yollarıyla boyutlandırılmıştır anlatım.

Söz ve anlam sanatlarına çok az yer verilmiştir. Coşku öğesinin tonu iyi korunmuştur. Ancak duyguları kamçılamanın bir zorunluk ol-

duğu yerlerde, "Samsun'a çıktığım gün umumi vaziyet ve manzara", "Başkumandanlık kanununun tarihçesi", "Gençliğe Hitabe" bölümlerinde bu öğenin belirginleştiğini görüyoruz. Ne ki bu, duygusal bir yoğunlaşma biçiminde oluşur. Yoğun bir söyleyiş çıkar ortaya: "Ya istiklâl ya ölüm!", "Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur." örneklerinde olduğu gibi.

Yazınımızda söylev türünün anıt yapıtlarından biridir Büyük Söylev. Yaşanılanı tam bir gerçekçilikle yansıtmaktadır. Anlatım örüntüsü, sözcük ve cümle dokusuyla hem kafalara hem de yüreklere seslenebilen zenginlikler, incelikler taşımaktadır...

(Cumhuriyet Gazetesi, Özel Ek, 15. 10. 1977)

TÜRK TARİH KURUMU BAŞKANI ORD. PROF. ENVER ZİYA KARAL'IN AÇILIŞ KONUŞMASI

Değerli Davetliler,

Bu toplantıya katılmak lütfunda bulunduğunuz için hepinize Türk Tarih Kurumu ve İstanbul Üniversitesi'ne bağlı Atatürk Araştırmaları Enstitüsü adına şükranlarımı sunarım.

Nutuk'un 50. yıldönümü ile ilgili olan bu toplantı, İstanbul Üniversitesi Atatürk Araştırmaları Enstitüsünün önerisi üzerine ve Türk Tarih Kurumu ile ortak olarak yapılmış bulunuyor. Bu bakımdan Atatürk Enstitüsü'nün önerisi dolayısıyla, burada Enstitü Müdürüne de şükranlarımı ayrıca sunmak isterim. Bundan başka, Atatürk'ün Nutuk'u üzerine kendi açılarından konu saptayıp konuşmak için müracaatımızı kabul eden ve konuşacak olan konuşmacılara da teşekkür etmeyi borç bilirim.

Nutuk'un herhangi bir konusu üzerinde bir konuşma ile toplantıyı açacak değilim. Çok genel nitelikte birkaç düşüncemi huzurunuzda arz etmekle yetineceğim.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü tarafından yayınlanmıştır. Bunlar üç cilttir. Birinci cilt, TBMM'de söylemiş olduğu söylevleri kapsamaktadır. Görüşmelerin veya yurdun içinde bulunduğu koşulların gerekliliğine göre söylenmiştir. İkinci cilt meclis dışında, çeşitli konularda halkı aydınlatmak amacı ile söylenmiş nutukları içine almaktadır. Üçüncü ciltteki demeçler ise siyasal olayların nitelikleri ile ilgili gelişmelerin dünya kamuoyuna yansıtılması için söylenmiştir.

Atatürk'ün Nutuk adını verdiği söyleve gelince; yukarıda adı geçen üç ciltteki söylevler arasında yer almaz. Onlardan bağımsız olarak söylenmiş ve yayımlanmıştır. Öteki söylevlerden ayırt edilmek için okuyucular tarafından Büyük Nutuk diye adlandırılmıştır. Büyük Nutuk'un büyüklüğü üç noktada belirmektedir. Birincisi söyleniş süresi, ikincisi kapsamı, üçüncüsü de önemi ve etkisidir. Büyük Nutuk'un söylenişi 15 Ekim 1927 Cuma gününden, 20 Ekim Çarşamba gününe kadar olmak üzere altı gün sürmüştür. Atatürk bu süre içinde TBMM toplantı salonunda öğleden önce ve öğleden sonra olmak üzere hergün iki toplantıda konuşmuştur. Konuşmalar milletvekilleri, parti temsilcileri, hükümet adamları, ordunun yüksek katlarındaki komutanları, yabancı diplomatlar ve özel davetliler tarafından izlenmiştir.

Nutuk, söylenmesinden kısa bir süre sonra ilkin eski Türkçe ile bir cilt olarak basılmıştır. Daha sonraları yeni Türk harfleri ile yeni baskıları da yapılmıştır. Türkçeden başka Fransızca, İngilizce ve Almancaya da çevrilmiş ve yayınlanmıştır. Bundan sonra Sovyet Rusya'da referanslarla üç cilt halinde basılmıştır.

İlk kez ve eski Türkçe ile basılan Nutuk, biri metin, ötekisi vesikalar bölümü olmak üzere iki ana bölümü kapsamaktadır. Metin bölümü her sayfası ortalama 360 sözcük tutmak üzere 534 sayfadır. Vesikalar bölümü ise, 308 vesikayı içine alan 344 sayfadır. Yabancı dillerde çıkan Nutuk baskılarında metinden ayrı 8 sayfalık bir de giriş bulunmaktadır. Bu girişte Nutuk'un yabancı dillere niçin tercüme edildiği de açıklanmıştır. Bu açıklamada Türk İstiklal Savaşı'nı ve Türk devrimini izlemek isteyenler için bir kolaylık olsun diye çevrildiği anlatıldıktan başka, Tanzimattan İmparatorluğun sonuna kadar yapılan reform hareketlerine de temas edilmiştir.

Nutuk, Atatürk'ün kendi deyimi ile 9 yıllık bir devreyi kapsamaktadır. Görünürde 19 Mayıs 1919'da onun Samsun'a çıktığı gün yurdun içinde bulunduğu durumu yansıtan genel görüntü ile başlar ama bu görüntüyü meydana getiren koşullar bir yıl öncesinde oluşmaya başlamıştır. Bu nedenledir ki Atatürk, Türk Bağımsızlık Savaşı'nın başlan-

gıcı olarak, Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı tarihi (30 Ekim 1918) izleyen günlerde Türkiye'nin her yerinde ve aynı zamanda kurulmaya başlayan ulusal örgütlenmeyi kabul eder. Bu noktayı işaret etmemin nedeni şudur: Türk devriminin kapsadığı İstiklal Savaşının da başlangıcı hakkında çeşitli başlangıç tarihleri olarak gösterilen tarihlere rastlamaktayız. Oysa ki, Atatürk'ün başlangıç olarak gösterdiği tarih, şimdi arzettiğim tarihtir. Atatürk, yukarıda sözü geçen görüntüde Osmanlı Devletinin içine yuvarlanmakta olduğu uçurumu gösterdikten sonra, Nutuk'un kapsamı ve amacı ile ilgili şu karar üzerinde durur. Önemi nedeniyle olduğu gibi okuyorum: "İçinde bulunduğumuz tarihte (1918'i kastediyor) Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştur. Osmanlı memleketleri bütün bütün parçalanmıştır. Ortada bir avuç Türkün barındığı bir ata yurdu kalmıştır. Son sorun bunun da paylaşılmasını sağlamaya uğraşmaktan ibarettir. Osmanlı Devleti, onun bağımsızlığı, padişah, halife, hükümet... bunların hepsi anlamı kalmamış bir takım sözcüklerdir. O halde doğru ve gerçek karar ne olabilirdi? Bu durum karşısında tek bir karar vardı. O da ulusal egemenliğe dayanan kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmaktır. İşte daha İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun'da karaya, Anadolu topraklarına ayak basar basmaz yürütülmesine başladığımız karar, bu karar olmuştur." Atatürk, bu kararın alınmasından sonra 9 yıllık eylem aşamasının sonucunu Nutuk'un son sayfasında şu satırlarla açıklıyor: "Efendiler, bu beyanatımla ulusal yaşamı son bulmuş sayılan büyük bir milletin bağımsızlığını nasıl kazandığını ve ilim ve fennin en son esaslarına dayanan ulusal ve çağdaş bir devleti nasıl kurduğunu anlatmaya çalıştım."

Nutuk'un kapsamı, Atatürk'ün bu sözlerinden yararlanmak sureti ile, Türk ulusunun bağımsızlığını kazanması ve çağdaş bir devlet kurması, suretinde özetlenebilir. Kimi aydınlarımız ve hatta tarih yazarlarımız Nutuk'da sık sık kullanılmış olan "bağımsızlığın kazanılması ve çağdaş bir devletin kurulması" deyimlerinin doğru olmadığı kanısındadırlar. Bu kanılarını da açıklamışlardır. Onlara göre ortada kaybolmuş

bir bağımsızlık yoktur. Dolayısıyla da kazanılması söz konusu olamazdı. Bu düşünüş biçimi tarihsel olaylara ve mantığa uygun düşmemektedir. Bir gerçektir ki bir ulusun bağımsızlığı, kurmuş olduğu devletin bağımsızlığı ile anlam kazanır. Devlet bağımsız değilse ulusun bağımsızlığı da anlamsızdır. Bu açıdan Osmanlı Devleti'nin Mondros Mütarekesi'ni izleyen yıllardaki durumu dikkate alınırsa bağımsızlığını yitirmekte olduğu görülmez mi? Başkent olan İstanbul ve yurdun çeşitli bölgeleri düşman çizmeleri altında, devlet ve hükümet başkanı düşman kuvvetleri ve komutanlarının emrinde değil miydi? Dahası var: Osmanlı İmparatorluğu'ndan başka Anadolu ve Rumeli'deki Türk topraklarını da dünya savaşının galipleri aralarında pay eden Sevr Antlaşması Osmanlı hükümeti tarafından imzalanıp kabul edilmemiş miydi? İş bununla da kalmıyordu. Bu andlaşmayı Türk ulusuna zorla ve kuvvetle kabul ettirmek üzere, Anadolu'da ilerlemeye başlayacak olan düşman kuvvetleri yanında, onların silahları ile donatılan halife ordusu da kurulmuştur. Böyle bir durumda silaha sarılarak iç ve dış düşmanlara karşı Atatürk'ün liderliğinde Türk ulusunun yapmış olduğu savaşa verilecek en uygun isim, elbette bağımsızlık savaşıdır. Kaldı ki Atatürk'ün bağımsızlık savaşına verdiği anlam siyasal bağımsızlıktan da ibaret değildir. O, bu çeşit bağımsızlığın yanında ekonomik, sosyal ve kültürel bağımsızlığı da anladığı gibi, bunlardan yalnız birisinin yoksunluğunu bağımsızlıktan tüm yoksunluk olarak kabul ediyordu. Yeni Türk Devleti'ni Osmanlı Devleti'nin bir devamı olarak görmek ve göstermek de olanaksızdı. Kuşku yok ki Osmanlı Devleti kuruluş ve yönetilişi bakımından Türktü ama imparatorluğun sınırları içinde kalan halkın çoğunluğu Türk olmadığı gibi, devletin temel kanunu olan şeriat da Türk değildi. İç ve dış siyasete gelince, Türklerin yararına olarak çizilmiş ve yürütülmüş olmaktan çok uzaktı. Yeni Türkiye Devleti'ne gelince; kuruluş bakımından olduğu gibi, adı bakımından, toprakları, ulus ideolojisi, iç ve dış siyaseti bakımından da Türktü. Bu devletin Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrı bir devlet olduğu Atatürk'ün yurt bilgisi kitaplarına geçmiş olan şu sözleriyle de saptanmış-

tır: "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk ulusu denir Türk milleti, halk idaresi olan cumhuriyet ile idare olunur bir devlettir."

Atatürk, Büyük Nutuk'unu söylediği günlerde basında tek başına bir tarih, yeni Türkiye'nin mükemmel bir tarihi, edebiyatımızın bir şaheseri diye değerlendirilmiştir. Oysa ki Atatürk buna sadece, yukarıda da işaret edilen kitabında yani Nutuk'unda "mazi olmuş bir devrin hikâyesidir" demekle yetinmiştir. Kuşku yok ki Nutuk bir tarih sayılmaz; ama tarih yöntemine uygun olarak yazılmıştır. Bağımsızlık savaşı ile devrim olayları kronolojik olarak sıralanmıştır. Bu olaylardan bilinmeyenlerle, kuşkuya ve tartışmaya elverişli olanların tümü vesikalar verilmek suretiyle sağlam ve sarsılmaz bir nitelik kazanmıştır. Nutuk, amacı bakımından da tarih biliminin amacı doğrultusundadır. Bilindiği gibi tarih, sadece olayların sıralanması demek olmayıp, bu olayların nedenleri ve sonuçları ile de açıklanması demektir. Atatürk, her ne kadar "mazi olmuş bir devrin hikâyesidir" demekte ise de bu deyişi ancak alçak gönüllülüğünün bir örneği olarak görülmelidir. Gerçekte Nutuk bir hikâye değildir. Yeni Türkiye'nin 9 yıllık bir devrinin hatta bir devriminin açıklanmasıdır. Bu devre şu üç aşamaya ayrılabilir:

Birinci aşama: 1918-1920 yılları arasında yer alır ve Kuvayı Milliye adını taşır.

İkinci aşama: 1920-1923 yılları arasında Büyük Millet Meclisi aşamasıdır.

Üçüncü aşama: 1923-1927 yılları arasında cumhuriyet aşamasıdır.

Sık sık kullandığımız fakat üzerinde bugün bile anlaşamadığımız bir Kuvayı Milliye deyimi vardır. Aslında Kuvayı Milliye'yi Atatürk şu şekilde anlatır: "İstanbul Hükümeti yurdun savunmasını, ulusun ve devletin bağımsızlığını korumak hususundaki görevini yerine getirmek yeteneklerinden yoksun kalmıştır. İşte bunun içindir ki bu görevi yapmak doğrudan doğruya ulusun kendisine düşmekteydi. Ulus, orduya kendi içinden görevlendirdiği erlerini, düşman saldırısına uğrayan bölgelerin korunmasına memur etmek zorunda kalmıştır. İşte Kuvayı Milliye buna diyoruz."

Kuvayı Milliye aşamasındaki ulusal çalışmaların ilkeleri Atatürk tarafından "Kuvayı Milliye'yi etkin ve milli iradeyi üstün kılmak esastır" suretinde açıklanmıştır. Ulusal kongreler sonunda alınmış olan kararlar Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyetin'ce bu ilkelere uygun olarak yürütülmüştür. TBMM'nin kurulmasıyla Kuvayı Milliye devri son bulur. Atatürk, meclisin açılış nutkunda bunu belirtir ve Kuvayı Milliye'ye düşen görevi bundan sonra Millet Meclisi'nin yerine getirmekle görevli olduğunu anlatır. Bu ikinci aşamada meclis çalışmalarının temeli ve temel ilkesi şöyle saptanmıştır: Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur. Mecliste toplanmış olan ulusal iradeyi yurdun kaderine üstün kılmak temel ilkedir. TBMM'nin üstünde bir kuvvet yoktur. Bu suretle, meclis tarafından ulus adına eylemleştirilen ulusal egemenlik sayesinde yurdun bağımsızlığı sağlandığı gibi, yeni bir Türk Devletinin de kuruluşuna şahit oluyoruz. Böylece devrimimizin büyük aşaması başlamış oluyor. Nutuk'un üçüncü aşaması ise, 1927'de saptanmış olan cumhuriyetçilik ve halkçılık ilkelerinin gerçekleştirilme aşamasıdır. Bu aşamada Osmanlı kalıntısı örgütler yok edilmiş, Osmanlı zihniyeti yerine halkçı bir yönetim ile halkçı bir zihniyet kurulmuştur.

Nutuk'un felsefesine gelince şu yönler çok kısa olarak saptanabilir:

Türk ulusunun devlet kuruculuğunun 20. yüzyıldaki yeni bir başarısını Nutuk, ayrıntılarıyla anlatır. Tarihin bütün olaylarında olduğu gibi, bu olayda da büyük bir lidere ihtiyaç vardı. Atatürk bu lider olmuştur ve yeni Türk Devleti hepimizin bildiği gibi onun liderliğinde kurulmuştur. Onun karakterinde beliren büyük hasletler aslında ulusun bilinçaltı değerleriydi. Atatürk, onları biçimlendirmiş ve belirtmiş olmakla iftihar eder. Bunlar ne idi? Bunlar duygu, düşünce ve aksiyon olmak üzere üç konuda toplanabilir. Duygu konusunda ulus sevgisi, insanlığa saygı ve ahlak anlayışı başta gelir. Bu konularla ilgili Atatürk'ün çeşitli sözleri vardır. Ben burada bunlardan en anlamlı gibi gördüğümü örnek olarak vermek istiyorum. Diyor ki: "Ben, 1919 yılı Mayısında Samsun'a çıktığım gün elimde maddi hiçbir kuvvet yoktu.

Yalnız Türk ulusunun asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran yüksek ve manevi bir kuvvet vardı. İşte ben bu ulusal kuvvete, bu Türk milletine güvenerek işe başladım." Atatürk'ün bu sözünde geçen manevi kuvvet üzerinde yüksek heyetinizin dikkatini çekmek isterim. Atatürk için manevi kuvvet, ulus sevgisi ve ulusa olan güvendir. Ne var ki gerek o devirde, gerek ondan sonra, gerek bugün bu manevi kuvveti bu anlamda anlamayanlarımız, anlamak istemeyenlerimiz vardır. Atatürk'te ulus sevgisi ile insanlığa saygı duygusu arasında bir çelişki göze çarpmaz. Oysa ki onun yaşadığı devirde, başka memleketlerde bu iki kavramı birleştirmekte güçlük çekildiğini görmekteyiz. Atatürk, bu iki duygu arasında bir köprü kurulabileceğine daima inanmıştır. Hatta inanmakla da kalmamıştır; bunun öğretmenliğini ve ustalığını da yapmıştır. Türk dış siyasetini "Yurtta barış, cihanda barış" gibi insancıl bir ilke üzerine kurmuş ve yürütmüştür. Ayrıca 2. Dünya Savaşı'nın arifesinde savaşın önlenmesi ve sürekli bir barışın kurulması için söylemiş olduğu sözler, göstermiş olduğu yol, bugün dünyada yaygın toplumların malı olmuştur. Bu konuda Atatürk şöyle diyor: "Eğer devamlı bir barış isteniyorsa, insan kütlelerinin durumlarını iyileştirecek milletlerarası tedbirler alınmalıdır. İnsanlığın tümünün refahı açlık ve baskının yerine geçmelidir. Dünya vatandaşları haset, açgözlülük ve kinden uzaklaştırılacak şekilde eğitilmelidir."

Atatürk, devlet yönetiminde fikri veya duyguları esas kabul eder. Buna vermekte olduğu önemi bir gün "Beni görmek demek, yüzümü görmek demek değildir. Duygularımı ve fikirlerimi duyuyor ve anlıyorsanız bu kâfidir" demiştir. Atatürk'ü yalnız bir asker, Atatürk'ü yalnız bir idareci, bir devlet adamı görmek isteyenler memleketimizde çoktur. Bunlar Atatürk'ün aynı zamanda bir mütefekkir de olduğunu kabul ederlerse, Atatürk hakkında ve onun yazdığı Nutuk hakkında herhalde bir eksiklerini tamamlamış olurlar. Atatürk'ün yukarıda sözünü ettiğim fikri, herhangi bir söze verdiğimiz anlamdan ibaret değildir. Atatürk burada bilimsel düşünceyi anlıyor. Aklın kanunlarına göre işleyen düşünceyi kastediyor. Zaten "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir"

sözü de bu çeşit düşüncenin niteliğini yeteri kadar açıklamıyor mu? Büyük Nutuk böyle bir düşüncenin verimi olarak kabul edilmelidir. Anlaşılması için bu zaruridir.

Nutuk 20. yüzyılda yeni bir Türk Devleti'nin kurulmasını açıklar demiştik. Dolayısıyla Nutuk, çağının koşullarına, kurulan devletin niteliğine göre yeni bir ahlak getirmiştir. Yeni bir ahlak anlayışı da getirmesi doğaldır. Nedir Atatürk'e göre ahlak? Aynen okuyorum: "Bu ahlak, bazı kitaplarda yazılı olan nasihatlardan ve bir takım ahlak hocalarının öğretilerinden farklıdır ve daha öncedir. Ahlakın kaynağı toplumdur, ulustur. Bu nedenle ahlak için sosyal ve ulusal olabilir demek doğrudur. Ahlakın amacı kişinin maddi ve manevi yararını sağlamak değildir. Ulusun sosyal düzenini, günümüzde ve gelecekteki refahını, saadetini ve güvenliliğini sağlamaya hizmet etmektir. Uygarlık yolunda ilerlemede her hususta insanlardan ilgi, gayret ve hatta nefis fedakârlığı ve gereğinde onun hayatını feda etmesini ister. Ulusal eğitimin amacı da budur". Kısaca özetlediğimiz bu duygular, düşünceler ve ahlak anlayışı Nutuk'un bütün olaylarına ve tüm esprisine egemendir. Bu nedenle Atatürk, bir düşünür olduğu gibi, bir eylemci veya bir aksiyon adamı olarak sayılmıştır. Yalnız aksiyon adamı? Hayır. Yalnız düşünce adamı? O da değil. Yalnız duygu adamı? Hiç değil. Bunların tümünün bir sentezidir. Büyük Nutuk'a eskimezlik, ölmezlik niteliği kazandıran işte bu konudaki düşünceleridir. Atatürk'ü de evrensel kişi düzeyine çıkaran söyledikleri ile yaptıkları arasında göze çarpan uyumluluktur. Atatürk hayatında yalan söylemediğini, milleti yalanlarla aldatmadığını, yapılamayan işleri yapılır gibi göstermek cihetine hiç gitmediğini hatırlatmakla iftihar eder ve övünür.

Nutuk'un etkisi yurdumuzda ve yurdumuz dışında dünya memleketlerinde aynı tempo ile yürümüş, aynı biçimde gelişmemiştir. Yurdumuzda yeteri kadar anlaşılmadığı veya anlaşılamadığı elbette üzüntü ile karşılanır. Kim ne düşünürse düşünsün, ben bu kanıda olanlardanım. Özellikle Atatürk'ün ölümünden sonra başlayan ve zamanla güç kazanan bir küçümseme bile Nutuk ve Atatürk hakkında başlamış bu-

lunmaktadır. Dünyada ve dünya uluslarında ise, Nutuk'un büyük değerinin gün geçtikçe daha çok anlaşıldığına çeşitli örnekler vardır. Kuşku yok ki bunların başında Türk Bağımsızlık Savaşı ve Türk devriminin, birçok geri kalmış, esir edilmek istenen veya esir edilmiş olan uluslar için örnek görevini görmüş olmasıdır. 20. yüzyılda iki büyük devrimden biri ve ulusal olanı aşağı yukarı bugünkü milletler tablosundaki sayıların artmasında esas olmuştur. Kuşku yok ki, ayrıca bir örnek Birleşmiş Milletler'den sonra bugün dünyanın en büyük uluslararası kuruluşu olan UNESCO'nun Atatürk ile ilgili bir kararıdır. Bilindiği gibi UNESCO, eğitim, bilim ve sanat konularında tredünyon vazifesini görmektedir. Bu kuruluş, bu üç alanda bütün dünyaya hizmeti dokunmuş olan insanların doğum ve ölümlerinin 100. yıldönümlerinde dünyaca anılmalarını kararlaştırmıştır ve Kopernik gibi, Pastör gibi, Madam Küri gibi kimselerin yıldönümlerini andırmıştır. Bu konuda yaptığı bir ayrıcalık vardır. O da Atatürk'ün ölümünün 100. yılında değil, 25. yıldönümünde anılmasını, dünyaca anılmasını karar altında almış olmasıdır. Bu karar alınırken teklif yapan ve orada bulunan ve bir aralık bu UNESCO'nun, konferansın başkanlığını yapan bir arkadaşımız kararın alınmasından sonra hüngür hüngür ağladığını söylemiştir. Bu yaşlar, milli sınırlarımız dışında milli değerlerimizin ifade edilmeye başlanmasının bir sembolüdür. Bir diğer örnek daha vermek istiyorum. Cumhuriyetimizin 50. yıldönümünde dünyanın çeşitli memleketlerinde büyük ve küçük toplantılar yapılmış ve bu toplantıların kimileri bilimsel toplantı olmuştur. Yani toplantılarda cumhuriyet, Atatürk ve Büyük Nutuk değerlendirilmiştir ve her ülke kendi gücüne göre ayrıca 50. yıldönümünün önemini saptamak için bir maddi eser meydana getirmek istemiştir. Amerika'da meşhur Congress Kitaplığı Atatürk'ün yalnız yabancı dillerde basılmış olan eserlerinin bir bibliyografyasını tanzim etmiştir. Bu bibliyografyada Atatürk hakkında basılan eserlerin 1338 olarak gösterildiğini görmekteyiz. Şu da var ki bu bibliyografyayı yazan kimse Türk Tarih Kurumu Genel Müdürüne yaptığı bir ziyarette aslında yazılan eserlerin bundan da ibaret olmadığını, yakında ye-

ni yapılacak baskılarla bunların 5000'e kadar çıkarılabileceğini söylemiştir. Görülüyor ki, 20. yüzyılda hiçbir devlet adamına nasip olmayan bir örnek de bu gibi yayınlarla saptanmış bulunuyor.

Nutuk'un özelliğine kısaca dokunan bu hususlar, seminerimizde değerli konuşmacılarımız tarafından ayrıntılı olarak ortaya konacak ve tartışılacaktır. Ben sözlerimi burada bitiriyorum. Bitirirken de yine Atatürk'ün bir sözünü hatırlatmak istiyorum. Demektedir ki: "Her an tarihe karşı, cihana karşı hareketlerimizin hesabını verebilecek bir durumda bulunmak gerektir." Bu sözün içinde Atatürk'ün tüm hayatı, fikirleri ve ahlakı saklıdır. Atatürk, Büyük Nutuk'u ile acaba bu sözünün gereğini yerine getirmiş olmuyor mu? Teşekkür ederim.

(Söylev'in 50. Yılı Semineri, 1977)

NUTUK'TA ATATÜRK DEVRİMLERİ İLE İLGİLİ KONULAR

Prof. Dr. Yılmaz Altuğ

Sayın Dinleyenlerim,

Nutuk, Türk ulusunun yetiştirdiği en büyük insan Mustafa Kemal Atatürk'ün, Türkiye'nin kurtarılması, milli devletin kurulması ve devrimler atılımına başlamasında hep planlayıp başında bulunduğu bu olağanüstü çabaların 1919-1927 arasındaki gelişmeleri kendi kalemiyle ulusuna ve dünyaya anlatan büyük yapıttır.

Bilindiği üzere Nutuk, Atatürk'ün sağlığında genellikle iki cilt olarak basılmıştır. Üçüncü cilt ise, iki ciltteki açıklama ve olayların belgelerini toplamaktadır. Büyük Atatürk, ikinci cilde başlarken daha geniş olan yeni açıklamaların Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasından 1927'ye kadar olan olaylarla, devrimlere ait olacağım aynen şöyle belirtmektedirler: "Şimdiye kadar vukubulan maruzatım şahsen ve Heyeti Temsiliye namına, temas ettiğim vakayi ve hadisatın izahına matuf idi. Bundan sonraki beyanatım, Türkiye Büyük Millet Meclisinin küşadından ve alelusul hükümet teşekkül ettikten bugüne kadar vukua gelmiş olan hadisat ve inkılabata şamil olacaktır." (Nutuk, c. 2, s. 1)

Mustafa Kemal niçin, aslında herkesçe apaçık bilinen veya kolaylıkla öğrenilebilecek olan olaylarla ilgili olup, meclis tutanaklarında, bakanlık dosyalarında ve basın koleksiyonlarında belgeleriyle bulunabilen bu olayları bir kez daha açıklamaktadır? Buna yine kendisi cevap

vermektedir: "Maksadım inkılabımızın tetkikinde tarihe medarı suhulet olmaktır" (kolaylık sağlamaktır). Mustafa Kemal bununla demek istiyor ki devrimlerin niçin yapıldığına dair yarın türlü yorumlar yapılacaktır; ama en yetkili yorum benimkidir, gerçekleri en iyi ben bilirim, zira bunları düşünen ve gerçekleştiren benim. Mustafa Kemal, buna mecbur olduğunu da "Bu vazifeyi ifaya kendimi mecbur addederim" diyerek belirtmektedir." (Nutuk. c. 2, s. 1).

Atatürk, niçin kendini mecbur hissetmiştir? Zira Atatürk tarih yapan adamdır ve kendi sözleriyle "Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan, yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır." Bunun için tarih yapan Atatürk, Nutuk yapıtı ile tarih yazarı olmak zorunluluğunu duymuştur.

Mustafa Kemal, bütün milli mücadelenin ve yeni Türk Devleti'ni kurma çabalarının ve devrimlerin tek bir karara dayandığını Nutuk'ta sözlerine başlarken açıklamaktadır: "Efendiler, bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. O da hâkimiyeti milliyeye müstenid bilâkayduşart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek. İşte daha İstanbul'dan çıkmadan evvel düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz tatbikine başladığımız karar, bu karar olmuştur." (Nutuk, 1934 baskısı, c. 1, s. g).

Atatürk'e göre temel ilke, Türk ulusunun saygın ve onurlu olarak yaşamasıdır. Bu da ancak tam bağımsız olmakla sağlanabilirdi. Atatürk, Türk ulusunun saygın ve onurlu yaşamasını, tam bağımsızlıkla birlikte egemenliğin kayıtsız ve şartsız ulusa mal edilmesine bağlıyordu. Bunun için, bağımsızlık mücadelesi verilirken milli egemenlik devrimi de yapılmıştır. Milli egemenlik devrimi, Atatürk'ün gerçekleştirdiği ilk temel devrim olmuştur.

23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, 20 Ocak 1921'de kabul ettiği anayasanın birinci maddesinde milli egemenlik devrimini gerçekleştiriyordu. Bu madde, "Hâkimiyet bilâkayduşart milletindir. İdare usulü, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir" şeklindedir. Daha önceki 1876

Anayasası ve onun 1909 tadilinde, hâkimiyet ulusla hükümdar arasında bölüşülüyordu. Bilindiği üzere, hâkimiyet teorisi demokrasi fikrini hukukileştirip ona bilimsel bir temel verir. Milli egemenlik ilkesini bir devrim olarak kabul ettiren Atatürk, aynı zamanda Türkiye'de demokrasinin de temelini atıyordu.

1921 Anayasasındaki "Padişah ve halife, altında bulunduğu baskıdan kurtulduğu zaman, meclisin tanzim edeceği kanuni esaslar dahilinde vaziyetini alır" hükmü, milli egemenliğin üstünlüğünü bir kez daha belirtmektedir. Cumhuriyet daha 1921 Anayasası ile kurulmuş; fakat padişahın İstanbul'da bulunması ve aynı zamanda halife olması, tartışmalara yol açıp milli hareketi zedeler endişesi ile, rejimin isminin ilanı 1923'e kadar geciktirilmiştir.

Mustafa Kemal Nutuk'ta ilk önce ulusal egemenlik devrimi ile laikliği birlikte, şöyle söz konusu etmektedir: "Sonra Osmanlı hanedan ve saltanatının idamesine çalışmak, elbette Türk milletine karşı en büyük fenalığı işlemekti; çünkü millet her türlü fedakârlığı sarfederek istiklalini temin etse de saltanat devam ettiği takdirde, bu istiklale müemmen nazarıyla bakılamazdı. Artık vatanla, milletle hiçbir alakai vicdaniye ve fikriyesi kalmamış bir sürü mecaninin, devlet ve millet istiklal ve haysiyetinin muhafızı mevkiinde bulundurulması nasıl tecviz olunabilirdi? Hilafet vaziyetine gelince, ilim ve fennin nurlara müstağrak kıldığı hakiki medeniyet âleminde gülünç telakki edilmekten başka bir mevzuu kalmış mıydı?" (Nutuk, c. 1, s. 10).

Milli mücadele dış saldırıya karşı başarıya ulaştıkça, kaçınılmaz bir tarihi akış gereği, ulus iradesine dayanan yönetimin bütün ilkeleri ve şekilleri de gerçekleşiyordu. Bu kaçınılmaz tarih akışını, geleneksel alışkanlığı ile hemen sezen padişah, ilk andan itibaren milli mücadelenin amansız bir düşmanı olmuştu; fakat sonunda saltanat yıkıldı. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1 Kasım 1922 tarihli yasa ile, saltanat ve hilafeti birbirinden ayırdı.

Büyük kurtarıcı, 1924 Ağustosunda "Hâkimiyeti milliye öyle bir nurdur ki, onun karşısında zincirler erir, taç ve tahtlar yanar, mahvo-

lur" diyerek, Osmanlı hanedanının tarihe göçtüğünü bildiriyordu; fakat bu kolay olmamıştır. İlk anayasanın Türkiye Büyük Millet Meclisinden geçmesi için dokuz ay gerekmiştir.

İlk anayasa hazırlanırken, 18 Ağustos 1920 günü meclis, ivedilikle "Büyük Millet Meclisinin Şekil ve Mahiyetine Dair Mevaddı Kanuniye"yi görüşmeye başladı. Bu kanunun uzun gerekçesi, ulusal egemenlik devriminin ne zorluklar içinde yapıldığını kanıtlar. Anayasa encümeni, Büyük Millet Meclisini tanımlarken şunları söylemekte idi: "Halife ve padişahın tutsak oluşundan ve başka olayların da buna eklenmesinden doğan zorunluk üzerine kurulan meclisimizin bugünkü kuruluşu ile sonsuz olarak sürüp gideceğini kabul etmek aşırı ve olağandışı durumlara olağan bir biçim vermek olur. Oysa olağandışı durumların kalımlı olamayacağı genel bir kuraldır. Ancak saldırıya uğrayan padişahlık ve halifelik hakkı ve yurt ve ulus bağımsızlığının elde edilmesine ve pekiştirilmesine değin bu durumun sürdürülmesi ve temel amaç olan kutsal umuların (ümniyyelerin) gerçekleşmesi ile meclisin olağan bir duruma girmesi uygun görülmüş ve onun için ikinci maddenin birinci fıkrası "gayenin husulüne değin" ibaresi ile teyid edilmiştir." (Atatürk, Söylev, Türk Dil Kurumu, c. 2, s. 416, 1974). Mustafa Kemal'in sözleriyle: "Bu esbap ve mütalaaya göre, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 1920 Ağustosunda henüz daimi vaziyet ve mahiyetinin tabiî olmadığı telakkisinin cari bulunduğu anlaşılıyordu." (Nutuk, c. 2, s. 95). Gerekçeye göre, Büyük Millet Meclisinin yetkisi geçici idi. Kanunun birinci maddesi, "Büyük Millet Meclisi, yasama ve yürütme güçlerini kendinde toplar ve devleti bağımsız olarak kendisi yönetir" şeklinde idi. Anayasa encümeni, uzun gerekçesinde açık olarak meclisin yetkilerinin geçici olduğunu belirttiği halde meclis üyelerinden birçokları encümenin açıklamasını eksik bularak, birinci maddenin başına "Hilafet ve saltanatın, vatan ve milletin istihlâsına (kurtuluşuna) kadar" sarahatini eklemek gereği üzerinde durdular. Burada hilafet ve saltanatın, vatan ve millet kelimelerinden öne alınması çok ilginçtir. Açıkça hilafet ve saltanata, vatan ve millete göre öncelik

veriliyordu. İkinci maddedeki "gayenin istihsaline değin" ibaresi yerine de aynı açıklayıcı sözlerin konulması isteniyordu. Bu konuda çok tartışma yapıldı. Bazı milletvekilleri "Yalnız halifelik kelimesini koyalım; bu, saltanatı da kapsar" demişlerdir. Bazı hoca milletvekilleri buna razı olmamışlar ve "halifelik bir emri manevîdir" düşüncesinde bulunmuşlardır. "Halifelikte ruhbaniyet, dinsel görev yoktur" diyenlere hoca efendiler "Saltanat, egemen olduğu ülkelere şâmildir." Halifelik ise yeryüzündeki bütün Müslümanlara şâmildir "yolunda karşılık verdiler. Bu tartışmalar günler ve günlerce sürüp gitmiştir. Çarpışan görüşlerden biri, milli egemenlik ilkesinin karşısında olup şöyle diyordu:" Halife ve padişah vardır ve var olacaktır. O var olunca, bugünkü durum, Büyük Millet Meclisi ve yetkileri geçicidir. Padişah ve halife çalışmaya fırsat bulunca, anayasanın ve siyasal kuruluşun ne olacağı bellidir, bilinmektedir. O bakımdan yeni bir şey düşünmek söz konusu değildir. Halife ve padişahın çalışır duruma gelmesini sağlayıncaya kadar, Ankara'da toplanmış birtakım insanlar geçici önlemlerle çalışacaklardır. Bu görüşün karşısında olup milli egemenlik ilkesini savunanların apaçık konuşamadıkları ve "Saltanat millete intikal etmiştir, saltanat kalmamıştır, hilafet de saltanat demektir. Böyle olunca onun da varlığının bir anlamı yoktur" diyemedikleri görülüyordu.

Otuz yedi gün sonra Mustafa Kemal, bir gizli oturumda açıklamalar yapmak üzere kürsüye çıkıyordu. Mustafa Kemal, devrimler için yöntemi, Nutuk'un daha başında belirtmiştir: "Muvaffakiyet için amelî ve emin her safhayı vakti geldikçe tatbik etmek." (Nutuk, c. 1, s. 11). Milli egemenlik devriminin yolunda engel olarak hilafet ve saltanat vardı. Bunlara karşı cephe almak için henüz vakit gelmemişti; fakat hiç olmazsa onlardan bahis edilmemesi sağlanabilirdi. Mustafa Kemal kürsüden şöyle diyordu: "Türk ulusunun ve onun biricik temsilcisi bulunan Büyük Meclis, yurt ve ulusun bağımsızlığını, yaşamasını güven altında bulundurmaya çalışırken, halifelik ve saltanatla, halife ve sultanla, bu denli çok ilgilenilmesi sakıncalıdır. Şimdilik bunlardan hiç söz etmemek yüksek çıkarlarımız gereğidir. Eğer amaç, bugünkü hali-

fe ve padişaha olan bağlılığı bir daha söyleyip belirtmekse bu kişi haindir; düşmanların yurt ve ulusa kötülük yapmakta kullandıkları araçtır. Buna halife ve padişah deyince, ulus, onun buyruklarına uyarak düşmanların isteklerini yerine getirmek zorunda kalır. Hain veya makamın gücünü ve yetkisini kullanması yasak edilmiş kişi, aslında padişah ve halife olamaz. "Öyle ise onu çıkarıp yerine hemen başkasını seçeriz" demek istiyorsanız, buna da bugünkü durum ve şerait elverişli değildir; çünkü padişahlıktan ve halifelikten çıkarılması gereken kişi, ulusun içinde değil, düşmanların elindedir. Onu yok sayarak başka birini padişah ve halife olarak tanımak düşünülüyorsa, o zaman bugünkü halife ve padişah haklarından vazgeçmeyerek İstanbul'daki hükümetiyle, bugün olduğu gibi, yerinde oturup çalışmalarını sürdülebileceğine göre, ulus ve Büyük Meclis asıl amacını unutup halifeler sorunu ile mi uğraşacak? Ali ile Muaviye çağını mı yaşayacağız? Kısacası bu sorun geniş, ince ve önemlidir. Çözümü bugünün işlerinden değildir. Sorunu kökünden çözümlemeye girişecek olursak bugün içinden çıkamayız. Bunun da zamanı gelecektir." (Söylev, c. 2, s. 417).

1921 Anayasasında, "Padişah ve halife, altında bulunduğu baskıdan kurtulduğu zaman meclisin tanzim edeceği kanuni esaslar dahilinde vaziyetini alır" hükmünün uygulanması, 28 Ekim 1922'de, İtilaf Devletleri'nin Ankara Hükümeti ile birlikte İstanbul Hükümetini de Lozan'da barış konferansına davet etmeleri ve İstanbul'un yani Vahdettin ile Tevfik Paşa ve arkadaşlarının böyle bir çağrıyı Türk ulusunun büyük emekler ve özverilerle elde ettiği yararları küçültmek, belki de anlamsız bir niteliğe düşürmek pahasına da olsa kabul etmesi yüzündendi. (Söylev s. 502). Atatürk'ün deyişi ile "Bu müşterek davet keyfiyeti, saltanatı şahsiyetnin lağvı muamelesini kati olarak intaç etti."

"Aslında İstanbul Hükümeti, 1921 Anayasasının egemenliğin kayıtsız şartsız ulusa ait olduğunu bildiren maddesinden sonra tarihe karışmıştı. 1921 Anayasası muvacehesinde artık egemenliğe sahip bir saltanat makamından da bahsedilemezdi ve bu makamın tayin ettiği hükümetin hukuki bir dayanağı yoktu. Ayrıca, 1921 Anayasasının 2.

maddesi yürütme ve yasama salahiyetlerinin milletin hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz ettiğini belirterek yürütme kuvveti başı padişahın lüzumsuzluğunu kesin bir şekilde gösteriyordu. Biri Büyük Millet Meclisi, diğeri padişah olan iki başlı bir icra olamazdı." (Orhan Aldıkaçtı, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, 1970, s. 78).

Saltanatın kaldırılmasına karşı muhaliflerden başlıcaları Mersin Milletvekili Albay Salahattin'le Trabzon Milletvekili Ziya Hurşit'ti.

Atatürk, 1 Kasım 1922 günü mecliste geniş bilgi vererek Osmanlı saltanatının kaldırılması gerekliliğini kanıtlamıştı. İslam ve Türk tarihinden bahsederek hilafet ve saltanatın ayrılabileceğini, ulusal egemenlik makamının Türkiye Büyük Millet Meclisi olabileceğini tarihsel olaylara dayanarak, Hülâgû'nun Halife Mu'tas'ımı idam ederek dünya yüzünde fiilen hilafete son vermesini ve 1517'de Mısır'ı zapteden Yavuz'un orada unvanı halife olan bir mülteciye önem vermeseydi halifelik unvanının zamanımıza kadar sürüp gelemiyeceğini örnek göstererek anlattı. Bütün bu izahata rağmen Şeriye Encümenine mensup hocalar hilafetin padişahlıktan ayrılamayacağını, herkesçe bilinen uydurma sözlere, safsatalara dayanarak Anayasa, Seriye ve Adalet Encümenlerinin ortak toplantısında ileri sürdüler. Bu iddiaları çürütmek için serbest konuşanlar da ortaya çıkar görünmeyince sözü gene Atatürk, müşterek encümen başkanından almış ve önündeki sıraya çıkarak şunları söylemiştir: "Hâkimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından hiç kimseye, ilim icabıdır diye; müzakere ile, münakaşa ile verilmez. Hâkimiyet, saltanat; kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanoğulları, zorla Türk milletinin hâkimiyet ve saltanatına, vâziülyed olmuşlardı; bu tasallutlarını altı asırdan beri idame eylemişlerdir. Şimdi de, Türk milleti bu mütecavizlerin hadlerini ihtar ederek, hâkimiyet ve saltanatı, isyan ederek eline bilfiil almış bulunuyor. Bu bir emrivakidir. Mevzubahis olan millete saltanatını, hâkimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız meselesi değildir. Mesele, zaten emrivaki olmuş bir hakikati ifadeden ibarettir. Bu, behemehal olacaktır. Burada içtima eden-

ler, meclis ve herkes meselcyi tabiî görürse fikrimce muvaffak olur. Aksi takdirde, yine hakikat, usulü dairesinde ifade olunacaktır fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir." (Nutuk, c. 2. s. 186). Atatürk bundan sonra olanları şöyle anlatıyor:

"İşin ciheti ilmiyesine gelince, hoca efendilerin hiç merak ve endişelerine lüzum yoktur. Bu hususta ilmi izahat vereyim" dedim ve uzun uzadıya bir takım izahatta bulundum. Bunun üzerine Ankara Mebuslarından Hoca Mustafa Efendi, "affedersiniz efendim" dedi, biz meseleyi başka noktai nazardan mütalaa ediyorduk; izahatınızdan tenevvür ettik". (Nutuk, c. 2, s. 186). Bu suretle konu müşterek encümence çözüme bağlanmış ve ivedilikle hazırlanan yasa tasarısı oybirliğiyle kabul edilmiştir.

Meclis, bir yandan Osmanlı İmparatorluğu'nun inkiraz bulduğunu, diğer yandan Türkiye Büyük Millet Meclisinin hukuku hakimiyet ve hükümranının mümessili hakikisi olduğunu kararlaştırmıştır. Saltanatın kaldırılmasındaki isabet son padişah Vahdettin'in düşmana sığınması olayı ile bir kez daha ortaya çıkmıştır.

18 Kasım 1922 günü Vahdettin'in İngilizlere sığınması üzerine yapılan gizli oturumda Mustafa Kemal, milli egemenlik ilkesini bir kez daha, üstüne basa basa yüce meclis üyelerine anlatmış ve demiştir ki: "Bu meclis, Türkiye halkının meclisidir. Bu meclisin sıfat ve salahiyeti yalnız ve ancak Türkiye halkının ve Türk vatanının hayatına ve mukadderatına şamil ve nafiz olabilir. Meclisimiz, kendi kendine bütün âlemi İslama şamil bir kudret iktisap edemez efendiler! Türk milleti ve onun mümessillerinden mürekkep olan meclisimiz, kendi mevcudiyetini, halife unvanını taşıyan veya taşıyacak olan bir zatın eline veremez ve vermeyecektir efendiler!" ve yine konuşmasına devam ederek: "Türkiye halkının bilâkayduşart hâkimiyetine sahip olduğunu bir defa daha ve kat'iyetle tekrar ediyorum. Hâkimiyet, hiçbir mana, hiçbir şekil ve hiçbir renkte ve delalette iştirak kabul etmez. Unvanı halife olsun, ne olursa olsun hiç kimse bu milletin mukadderatında müşareket sahibi olamaz. Millet, buna katiyyen müsaade edemez. Bunu teklif

edecek hiçbir milletvekili bulunamaz. Binaenaleyh firari halifeyi hal, yenisini intihap ve bu mevzua mütealik bütün muamelatta söylediğim noktai nazarlar dahilinde hareket zaruridir. Başka türlüsüne katiyyen imkân yoktur."

29 Ekim 1923'de rejime olağan ismi verildi. Cumhuriyet ilan edildi ve ilk Cumhurbaşkanı olarak Mustafa Kemal seçildi.

Büyük Millet Meclisi, 1 Kasım 1922 tarihli kararıyla saltanatın, 16 Mart 1922 tarihinden itibaren ebediyen tarihe göçtüğünü ilan etmişti. Yalnız birtakım hocalar Müslümanlık dünyası tereddüt ve ıstıraba düşmüştür, hilafet demek hükümet demektir. Halifeliğin haklarını ve görevlerini ortadan kaldırmak hiç kimsenin, hiçbir meclisin elinde değildir, iddiasını ve davasını ortaya atmışlardı. "Meclisin, milletin lağvettiği saltanatı şahsiyeyi hilafet makamında idame ve padişah yerine halife ikame etmek sevdasına düşmüşlerdi." Gerçekten mürteci bir grup Afyonkarahisar mebusu Hoca Şükrü imzasıyla "Hilafeti İslamiye ve Büyük Millet Meclisi" isimli bir kitapçık yayınlamıştı. 15 Ocak 1923'te yayınlanan ve bütün meclis üyelerine dağıtılan bu kitabın Atatürk'ün halkla konuşmak üzere Eskişehir'den başlayarak İzmit, Bursa, İzmir ve Balıkesir'de yapacağı toplantılar için Batı Anadolu'ya hareketi olan 14 Ocak 1923 gününden hemen bir gün sonra yayınlanması çok ilginçtir. Hoca Şükrü Efendi ve arkadaşları: "Halife meclisin, meclis halifenindir" gibi bir uydurma sözle Millet Meclisini, halifenin danışma kurulu ve halifeyi, meclisin ve dolayısıyla devletin başkanı gibi göstermek ve kabul ettirmek istemişlerdir. "Şükrü Efendi ve arkadaşları sultan veya padişah unvanını taşıyan bir hükümdar yerine unvanı halife olan bir hükümdar koymak istemişlerdir. Yalnız daha da ileri gidiyorlar, herhangi bir ülkenin ve milletin devlet başkanı yerine dünyanın dört bucağında kitleler halinde yaşayan çeşitli soydan üç yüz milyonluk bir topluluğa söz geçirecek bir devlet başkanından ve görev ve yetkilerinden söz ediyorlardı. Halife ismini taşıyacak ve bütün Müslümanlara söz geçirmesi beklenilen bu ulu devlet başkanının eline kuvvet olarak üç yüz milyon Müslümandan yalnız on, on beş milyon Türk

halkını veriyorlardı. Yukarıda adı geçen kitapçık ve daha sonra Şükrü Hoca ve arkadaşlarının izahatına göre halife adını taşıyacak hükümdar, dünya yüzeyindeki üç yüz milyon Müslüman arasında adaleti sürdürecek, kamu haklarını gözetecek, dirlik, düzenlik ve güveni sağlayacak; Müslümanları başka dinden olanların saldırılarından koruyacak, Müslüman topluluğun mutluluk ve refahını sağlayacak, uygarlık ve bayındırlık koşullarını hazırlamakta yükümlü bulunacak ve bütün bunlar için de on, on beş milyonluk Türk halkını kullanacaktı. Atatürk, bu derece cahil, dünya durumu ve dünya gerçeklerinden bu kadar habersiz Şükrü Hoca ve benzerlerinin ulusumuzu aldatmak için Müslümanlık kuralları diye yayınladıkları uydurmaların, safsataların esasen tekrara değeri olmadığını açıklıyor; fakat yine de çok acı ve herzaman için geçerli bir gerçeğe de parmak basıyordu:" Fakat, bunca asırlarda olduğu gibi, bugün dahi, akvamın cehlinden ve taassubundan istifade ederek binbir türlü siyasi ve şahsi maksat ve menfeat temini için dini alet ve vasıta olarak kullanmak teşebbüsünde bulunanların, dahil ve hariçte mevcudiyeti, bizi, bu zeminde söz söylemekten, maatteessüf henüz müstağni bulundurmuyor. Beşeriyette, din hakkındaki ihtisas ve vukuf, her türlü hurafelerden tecerrüt ederek, hakiki ulûm ve fünun nurlarıyla musaffa ve mükemmel oluncaya kadar, din oyunu aktörlerine, heryerde tesadüf olunacaktır.

Görülüyor ki ortadaki açık gerçeğe rağmen halifeyi bir hükümdar yapmak isteyenler Çin, Hind, Afgan, İran, Irak, Suriye, Filistin, Hicaz, Yemen, Asir, Mısır, Trablus, Tunus, Cezayir, Fas, Sudan kısacası dünyanın her yerindeki Müslümanların ve Müslüman memleketlerinin işlerine halifeyi karıştırmak ve bütün Müslüman ülkeleri halife ismi altındaki hükümdarın yönetimine vermek istemişlerdir. Bunun tarihte hiçbir zaman gerçekleşmemiş olduğu, Müslüman topluluklarının aynı zamanda birbirinden büsbütün ayrı maksatlarla ayrıldıkları, Emevilerin İspanya'da Endülüs'te, Alevilerin Mağrip'te, Fatımilerin Mısır'da, Abbasilerin ise Bağdat'ta birer halifelik yani saltanat kurdukları, hatta Endülüs'te her bin kişilik bir topluluğun bir halifesi ile bir mimberi bu-

lunduğu bilinen hususdu. Bu tarihi gerçeği görmemek ve böyle bir halife-hükümdar nasb ve tayin etmek için Türkiye Devleti ve onun bir avuç insanı halife - hükümdarın buyruğuna verilmek gerekirdi.

Mustafa Kemal, Batı Anadolu'da halkla konuşarak onun tereddüt ve endişesini gidermek üzere her yerde gereği kadar konuşmuş ve açıklamalarda bulunmuştur. Mustafa Kemal, halka kesin olarak şunları söylemiştir: "Milletimizin kurduğu yeni devletin mukadderatına, muamelatına, istiklaline, unvanı ne olursa olsun hiç kimseyi müdahale ettiremeyiz. Milletin kendisi, kurduğu devleti ve onun istiklalini muhafaza ediyor ve ilelebet muhafaza edecektir."

Mustafa Kemal, halifeye, dünyaya meydan okutmak ve onu bütün Müslümanların işlerine etkili kılmak düşüncesinde olanların bu görevi yalnız Anadolu halkından değil, onun sekiz on katı insandan meydana gelen büyük Müslüman topluluklarından istemeleri gerektiğine işaretle şunları söylemiştir: "Ulusumuz, yüzyıllarca bu boş görüşlere dayanılarak, sağa sola koşturuldu. Ama ne oldu? Her gittiği yerde milyonlarca insan bıraktı. Yemen çöllerinde kavrulup yok olan Anadolu çocuklarının sayısını biliyor musunuz? Suriye'yi Irak'ı korumak için, Mısır'da barınabilmek için, Afrika'da tutunabilmek için kaç insan şehit oldu? Bunu biliyor musunuz? Sonuç ne oldu görüyor musunuz?"" Yeni Türkiye'nin ve yeni Türkiye halkının, artık kendi hayat ve saadetinden başka düşünecek bir şeyi yoktur, başkalarına verebilecek bir zerresi kalmamıştır."

Atatürk'ün büyük gerçekçiliği Nutuk'un ellinci yıldönümünde bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bugün dünya yüzünde pek çok İslam Devleti mevcuttur. İslam konferansları yapılmaktadır; fakat hilafet konusu, bunların hiçbirinde söz konusu olmamaktadır; çünkü İslam Devletleri birbirinden bağımsızdırlar. Bu bakımdan hiçbiri diğerinin üstünlüğünü kabul etmemektedir. Mustafa Kemal'in Nutuk'ta belirttiği şu uyarması ne derece doğru ve gerçekçidir: "Başka bir noktayı da halkın gözünde iyice canlandırmak için şunları söyledim: Tutalım ki Türkiye bir zaman için söz konusu görevi kabul etsin. Bütün Müslümanları bir

noktada birleştirerek yönetmek ülküsüne ulaşmaya çalışsın, başarı da sağlansın. Pek güzel; ama uyruğumuz ve yönetimimiz altına almak istediğimiz uluslar, bize büyük hizmetler ve yardımlar yaptınız, sağ olunuz; ama biz bağımsız kalmak istiyoruz, bağımsızlığımıza ve egemenliğimize kimsenin karışmasını uygun görmeyiz. Biz, kendi kendimizi yönetebiliriz, derlerse ne olacak? Öyleyse, Türkiye halkının bütün çalışmaları ve özverileri yalnız sağ olunuz denilmesi için mi göze alınacaktır? Görülüyor ki boş bir istek için, bir kuruntu ve bir düş için Türkiye halkını yok etmek istiyorlardı. Halifeliğe ve halifeye görev, yetki vermek düşüncesinin niteliği bundan başka birşey değildi."

Türkiye Büyük Millet Meclisi içinde hilafeti bir saltanat gibi gören görüş, memleket basınında da taraftar bulmuş ve birtakım kendini bilmezler halifeyi devlet başkanı imiş gibi ziyarete başlamışlardı. Halife de kendini birden hükümetin üstünde görmeye başlamış ve halife düşünceleriyle geleneğe, göreneğe ve usule uyarak kâh zımnen ve kâh sarahaten Türkiye mukadderatı ile ilgiliymiş gibi bir vaziyet almıştı. Ayrıca, Türkiye devlet adamlarını taltif edermiş, iltifat edermiş gibi bir zihniyet içinde bulunuyordu. Halife, Osmanlı soyundan gelmekte idi; ve artık açıkça padişahmış gibi harekete başlamıştı. Halbuki Mustafa Kemal'in dediği gibi: "Millet hâkimiyetini almıştır ve isyan ederek almıştır. Alınmış olan hâkimiyet hiçbir sebep ve suretle terk ve iade edilemez, tevdi edilemez. Bu hâkimiyeti tekrar geri alabilmek için, almak için istimal edilmiş olan vesaiti kullanmak lazımdır."

Halife ve hilafet her sorunda ve her yürütüm evresinde söz konusu oluyordu. 1924 yılı Ocak ayı başında İzmir'de ordu manevraları yapıldı. Mustafa Kemal orada idi. 23 Şubat 1924 günü Ankara'ya döndü. Mecliste bütçe görüşmeleri yapılıyordu. 1 Mart günü Mustafa Kemal, Büyük Millet Meclisinin beşinci çalışma yılının açılışı münasebetiyle verdiği nutukta bilhassa İslam dinini, yüzyıllardan beri yapılageldiği üzere bir siyaset aracı olarak kullanılmaktan kurtarmanın ve yüceltmenin çok gerekli olduğu gerçeğine önemle değindi. Ayrıca, millet kamuoyunun eğitim ve öğretimin birleştirilmesinden yana olduğunun sap-

tandığına ve bunun hiç zaman geçirilmeden uygulanmasının gerekliliğine de temas eden Atatürk'ün bu önerileri 2 Mart günü önce parti grubunda görüşüldü, ilkeler üzerinde, anlaşmaya varıldı. 3 Mart 1924'te bu kez mecliste görüşüldü ve beş saate yakın süren müzakereler sonunda Türkiye Büyük Millet Meclisi 429-430 ve 431. kanunları çıkarmış bulunuyordu. Bu yasalar, bugünkü anayasamızda güvence altına alınmıştır. Bu yasalarla:

a) Türkiye Cumhuriyeti'nde, halkın işleriyle ilgili yasaları yapmaya ve yürütmeye yalnız Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun kurduğu hükümetin yetkili olduğu saptandı. Seriye ve Evkaf Bakanlığı kaldırıldı.

b) Türkiye içindeki bütün bilim ve öğretim kurumları, bütün medreseler Milli Eğitim Bakanlığına bağlandı.

c) Halife, görevinden çıkarıldı ve halifelik makamı kaldırıldı.

Milli egemenlik, cumhuriyet ve laiklik devrimlerine kısaca göz attıktan sonra Mustafa Kemal'in Nutuk'ta bunları tamamlayan ve ulusa çağdaş uygarlık yolunu açan diğer devrimlere de temas ettiğini belirtmek isteriz. Türk Medeni Kanunu hakkında Mustafa Kemal "Kadın özgürlüğünü güven altına alan ve aileyi sağlamlaştıran yasa" diye söz etmektedir. (Nutuk, 2. c. s. 336) "Yeni medeni hukukumuz, kişi hak ve ilişkileri bakımından Türk vatandaşlarının durumunu en ileri ve modern ülkeler düzeyine çıkarmıştır" (Ahmet Mumcu, Tarih Açısından Türk devriminin Temelleri ve Gelişimi, 1971, s. 156). Medeni Kanunla poligami yasaklanıyor kadın, evlenme ve miras hukukunda erkekle eşitlik kazanıyordu. Medeni nikâh zorunlu kılınıyordu.

Fesin kaldırılıp şapkanın yerine ikame edilmesinin gerekçesini Mustafa Kemal, Nutuk'ta şöyle belirtiyor: "Efendiler, milletimizin başında cehil, gaflet ve taassubun ve terakki ve temeddün düşmanlığının alameti farikası gibi telakki olunan fesi atarak onun yerine bütün medeni âlemce serpuş olarak kullanılan şapkayı giymek ve bu suretle, Türk milletinin, medeni hayatı içtimaiyeden, zihniyet itibariyle de hiçbir farkı olmadığını göstermek bir lazime idi."

Dini alandaki bir devrim olarak tekke ve zaviyclerle türbelerin kapatılması ve bütün tarikatlarla şeyhlik, dervişlik, müritlik gibi birtakım unvanların kaldırılmasının gerekçesini Mustafa Kemal, Nutuk'ta şöyle açıklamaktadır: "Birtakım şeyhlerin, dedelerin, seyitlerin, çelebilerin, babaların, emirlerin arkasından sürüklenen ve falcılara, büyücülere, üfürükçülere, muskacılara tali ve hayatlarını emniyet eden insanlardan mürekkep bir kütleye, medeni bir millet nazarıyla bakılabilir mi? Milletimizin hakiki mahiyetini, yanlış manada gösterebilen ve asırlarca göstermiş olan bu gibi anasır ve müessesat, yeni Türkiye Devletin'de, Türk Cumhuriyeti'nde idame edilmeli miydi? Buna atfı ehemmiyet etmemek, terakki ve teceddüt namına, en büyük ve gayrikabili telâfi hata olmaz mıydı?"

Devrimleri büyük bir açıklıkla izah eden Atatürk, onlara karşı girişilen hareketlere de temas etmişlerdir.

Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin devrime karşı olanlar tarafından, yapılan devrimin genişliği ve büyüklüğü karşısında eski kurumların ve boş inançların birer birer yıkılışını gören bağnaz ve gerici kimselerin iltihakıyla kurulduğunu açıklayan Atatürk "dinsel düşünce ve inançlara saygı" maskesi altında nasıl devrim düşmanlığı yapılıp, işin isyana kadar götürüldüğünü Nutuk'ta belirtmiştir. Bilindiği üzre ordunun savaşa hazır sekiz, dokuz tümenini ayaklananları yola getirmek için uzun süre ile görevlendirmek zorunluğu doğmuştur. Terakkiperver Cumhuriyet Partisi denilen muzır siyasal örgüt sonunda kapatıldı.

Türk devriminin başarılarından biri de kapitülasyonların kaldırılmasıdır. Atatürk'ün deyişi ile Türk ulusunun insancıl yaşamasını sağlayacak yollara başvurması kapitülasyonlar tarafından önlenmiş, yasak edilmişti, işte sekiz ay süren Lozan Konferansı sonucu bunlar kaldırılmıştı. Bunu Atatürk şöyle belirtiyor: Maziye ait müsamahaların, hataların faili biz olmadığımız halde esasen asırların birikmiş hesapları bizden sorulmamak lazım gelirken, bu hususta da dünya ile karşı karşıya gelmek bize teveccüh etmişti.

Konferans masasında istediğimiz, gerçekte elde edilmiş hususların usulen ifade ve tasdikinden başka bir şey değildi. İsteklerimiz açıktı ve doğal haklarımıza dayanıyordu. Bundan başka haklarımızı korumak ve sağlamak için gücümüz de vardı ve gücümüz yeterli idi. En büyük gücümüz, en güvenilir dayanağımız ulusal egemenliğimizi elde etmiş, onu bilfiil halkın eline vermiş ve halkın elinde tutabileceğimizi fiilen ispat eylemiş olduğumuz idi. (Nutuk c, 2, s. 195).

Bu suretle milli egemenlik devriminin en temel devrim olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Devrimin amacını büyük lider Nutuk'un sonuna doğru açıklıyor: "Türk milletini medeni cihanda layık olduğu mevkiye yükseltmek ve Türk Cumhuriyeti'nin sarsılmaz temelleri üzerinde her gün daha ziyade takviye etmek ... ve bunun için de istibdat fikrini öldürmek."

(Söylev'in 50. Yılı Semineri, 1977)

"SÖYLEV" DE M. KEMAL PAŞA'NIN KARŞISINDA GÖRÜNEN KİŞİLER

Tuncer Uçarol

Genel olarak kişiler ve kümeleri

Gazi Mustafa Kemal Paşa, 15-20 Ekim 1927 günleri arasında okuduğu büyük Söylev'inin daha ilk sayfalarında, karşısında bulduklarını genel çizgileriyle açıklar.

Bunlar, gerçekte Türk ulusunun karşısında olanlardır. Üç ana kümedir:

1. İtilâf Devletleri (Fransa, İngiltere, İtalya) ile, bunların uygun bulmasıyla İzmir'e çıkan Yunanlılar,
2. Padişah ve halife olan Vahdettin.
3. Damat Ferit Paşa ve Hükümeti.

Bu üç ana kümeyi;

- Düşmanlar,
- Vahdettin ve soyu (Saray),
- Vahdettin hükümetleri (son Osmanlı hükümetleri), diyerek daha kapsamlı ama daha özetle de belirtebiliriz.

Bu üç ana küme, pek çok kez ortak girişimlerde bulunur. Düşmanlar giderek tüm ülkeyi paylaşmak isterken; Vahdettin "soysuzlaşmış, kendini ve yalnız tahtını koruyabileceğini umduğu alçakça yollar"* araştırdığından, Damat Ferit Paşa ve hükümeti de "güçsüz, onursuz,

* Kaynak olarak TDK'nin 1974 baskılı Söylev'i kullanılmıştır.

korkak, yalnız padişahın isteklerine uymuş ve onunla birlikte kendilerini koruyabilecek herhangi bir duruma boyun eğmiş" bulunduğundan, kolayca işbirliğine giderler. Söylev'de bu yüzden; "Saray, İstanbul Hükümeti ve yabancılar", "Padişah ve Ferit Paşa Hükümeti ve yabancılar", "iç ve dış düşmanlarla Padişah" gibi bir arada anıldıkları da olur. Tüm bunlar ise özetle, iç ve dış düşmanlar anlamına gelir dayanır!

Nitekim, bu üç ana küme, 1919'da ve sonrasındaki öteki karşıcılarla karşıcıllara da kaynaklık eder. Mustafa Kemal'in, Samsun'a çıktığında karşısında buldukları bu kümeler de şunlardır:

4. Azınlıklar.

5. Padişah ve Halife Vahdettin'in hainliğinden habersiz, yüzyılların kökleştirdiği din ve gelenek bağlarıyla Vahdettin'e içten bağlı, uysal ulus ve ordunun çoğunluğu.

6. Bu kümelerin altına ve üstüne (gene üç ana kümeden kaynaklanan) çıkarcılar da eklenebilir. Her güç durumda ortaya çıkan, belki de çoğu kez öteki kümelerden ayrılmayan, onları da yaratan ya da öteki kümeler için bizim koyabileceğimiz bir kuşku taşı olan küme!..

7. Ulusal ayaklanmada birlikte çalışmakla ya da şöyle böyle çalışmakla birlikte, Mustafa Kemal'e karşı görüşler taşıyanlar (karşıcıllar).

Bu yedi kümeyi şu öbekler içinde de toplayabiliriz:

a) Karşı kümeler: Düşmanlar, azınlıklar, Vahdettin ve soyu, Vahdettin hükümetleri, başlangıçta ulus ve ordunun çoğunluğu.

b) Karşıcıl kümeler: Ulusal ayaklanmaya katılanlardan Mustafa Kemal'e karşı görüşte olanlar (yakın silah arkadaşları ve başkaları).

"Çıkarcılar" kümesi ise, her iki öbeğin arasına, ayrı bir öbek olarak konabilir...

Kümeleri, şu öbekler altında toplamak çabası da yararlı sayılabilir:

a) Doğrudan karşı kümeler: Vahdettin ve soyu, Vahdettin hükümetleri nazırlarından hemen hepsi, Mustafa Kemal'e karşı görüşte olan silah arkadaşları.

b) Dolaylı karşı kümeler: Düşmanlar, azınlıklar, başlangıçta ulus ve ordunun çoğunluğu, çıkarcılar.

Bu konularla ilgilenenlerin aklına; M. Kemal'e karşı olanlar deyince, hemen "doğrudan karşı kümeler" gelir!.. Dahası, bunların içinden de yalnız karşı görüşte olan onunla geçinemeyen silah arkadaşları (karşıcıllar) gelir! Öbür kümedekiler merak bile edilmez!

Oysa, "karşıcıl kümedekiler" oranında, "karşı kümedekiler"i de bilmekte büyük yarar vardır. Bunlar bilinmeden M. Kemal'in karşıcıllan tam olarak anlaşılamaz. Çünkü Türk ulusunun o en güç döneminde, her olumsuz küme, ötekileri de etkilemiştir. Birbirlerini kollarlar. Her biri; o yıllarda yaşayan kişilere az ya da çok karamsar, sıkıntılı, ölümcül, çıkarcıl düşüncelerinin (duygularının) izlerini yapıştırmış, onların kişiliklerini önemli ölçüde çarpıtmıştır... O bütün yurdu umutsuzluk ve kargaşa ateşlerinin yaktığı çok güç dönemde hemen ortaya çıkan çok kişinin içindeki "hainlik, bilisizlik, düşmanlık ve bağnazlık" (s. 328) hamurunun derecesine göre... Bütün bu karanlıklardan, çok uzaktaki ulusal kurtuluş ışığını görebilenleri bile, ayaklarından çekme çabalarına göre... Toz duman zamandır o ... Gerçek kişilikler de bütün dereceleriyle ancak o zaman ortaya çıkar.

Tüm bu umarsızlık içinde de böylece, M. Kemal'le aynı görüşteki arkadaşlarının, aynı görüşü paylaşan bir avuç vatandaşının bilginlikleri (ulusun kurtulacağı gerçeğine daha başta dönük yüzleri), büyük sabırları, çabaları, yiğitlikleri bütün görkemliliği ile ortaya çıkar. Kurtuluşa uzanır.

Türk ulusunun ölüm kalım sorununun söz konusu olduğu bu durumda da 1919-1922 yıllarında kurtuluşa dosdoğru giden önder M. Kemal'in karşısındaki kümelerden (kişilerden), hangisi daha tehlikeliydi?

Düşman mı?... Azınlıklar mı?...

Vahdettin mi?... Vahdettin hükümetleri mi?... Onlara büyük bağlılık gösteren ulus ve ordu mu?...

Yoksa, karşı görüşte olanlar ya da geçinemeyenler mi?...

Yoksa, her güç durumda daha çok ortaya çıkan, çıkar düşkünleri mi?...

M. Kemal, Söylev'inde "düşmanlar" ve "azınlıklar" üstünde fazla durmaz! Ama öteki kümedekileri uzun uzun anlatır... Çoğunu da "çıkarcılar kümesi"ne koyar çıkarır, çıkarır kor...

Bazen de okuyucu şaşırır! Çünkü, destanlarını severek okuduklarını bazen birden "karşıcıllar" içinde görür, daha sonra da "karşıcılar" öbeğinde gibi de!.. Uzun gecelerle gündüzlerde koca Söylev'i okurken bu güç yılların olay ve kişileriyle de ister istemez karşılaştırır. Şaşar! Gerçeği görür! Somutlaştırır! Bu günü de o günleri de anlar...

Hele bir de her kümeyi seçip seçip yalnız o kümeyi şöyle bir baştan sona okuyunca; Söylev'ı belki de yedi pencereden anlar, her pencereden bakışta şaşırır! Ama sonunda tek bir kapıya varır: Söylev, gözle görülür elle tutulur düşman karşısında, Türk ulusunun kurtuluşundan yana çalışanlarla bu kurtuluşu engellemek isteyenlerin (iç bölünmelerin) acılı, büyük, coşkun özetidir. Ama bugün ve gelecek için de yararlı öğütlerin, örneklerin özeti. Güç durumlardaki Türk ulusunun, güç durumlardaki Türk aydınının, güç durumlardaki Türk ordu ve yöneticilerinin her zaman ders verecek (düşündürecek) çok büyük aynası.

Düşmandan kişiler

Söylev'de anlatılan her şey önce düşmanda yoğunlaşır, her sayfada onun varlığı sezilir, onunla başlanıp onunla bitirilir ama üzerinde ayrıntılarla durulan düşman değildir. Düşman, nasıl olsa geldiği gibi gidecektir.

Anlatılan; bu gidişi geciktiren işbirlikçilerle (bölücüler, çıkarcılar) tutucular, gericiler, ayıtmazlardır. Yani, çekilen acıları arttıranlar.

Bu yüzden Söylev'de, düşman kişiler adına, çoğu kez "iç düşmanlar"dan söz edildikçe değinilir!.. Örneğin, İngiliz Muhipler Cemiyeti gizli başkanı gibi görünen, daha öncelerden beri Türkiye'de yaşayan İngiliz Rahip Frevv'dan, onun için casusluk yapan Sait Molla anlatıldıkça söz edilir! İngiliz Binbaşısı Nowil adı, Vahdettin ve hükümetin-

ce Sivas Kongresi'nin toplanmasını önlemek üzere gönderilen Elazığ Valisi Ali Galip anlatılıyor diye anılır...

Söylev'de, düşman kişiler arasında özellikle M. Kemal'e yönelmiş birinin "anlatıldığına" da rastlanmaz! Sözgelimi; Ankara'ya M. Kemal'i öldürmek için gönderilen, kendisine Hint Müslümanları temsilcisi süsünü veren, İngiliz casusu olduğu anlaşılarak idam edilen Mustafa Sagir'den hiç söz edilmez! M. Kemal'in Üçüncü Ordu Müfettişi olarak gönderildiği Anadolu'dan geri çağrılması için Osmanlı Harbiye Nezaretine ayrı ayrı yazı yazan İstanbul'da İngiliz Kuvvetleri Komutanı General George Milne'in, İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'un, Fransız General Franchet d'Esperey'in bu tutumları üstünde durulmaya gerek duyulmaz. Ama bunların adlarının anıldığı bir iki yerde de ya bunların baskısına onurla karşı çıkmayan Ali Rıza Paşa Hükümeti ve bu hükümetin Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile onların vereceği izne göre Yunan ordusuna karşı uygun durum alıp almamayı bekleyen Edirne'deki Birinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey'in kişiliği çizilir, ya da bu yabancıların isteğiyle M. Kemal'i Anadolu'daki görevinden alan Damat Ferit Paşa Hükümetinin Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey'in, daha 23. 6. 1919'da, M. Kemal'le hiçbir resmi işleme girişmemeleri, artık savaşa son verip barış konferansında verilecek kararı beklemeleri yolunda Anadolu'daki yöneticilere gönderdiği genelge anlatılır...

Böylece, Söylev'de ancak elliye yakın düşman adına, buna karşılık pek çok yerli ada rastlanır! Çünkü düşman, bir kez ülkeye girmiştir. O zamana değin gizli duran, ne denli çok bilgisiz, bağnaz, hain, düşman varsa hepsi ortaya çıkmıştır.

Azınlıktan kişiler

Nitekim, azınlıklar da çalışmalarını birden hızlandırmıştır. Dolayısıyla, onlar da M. Kemal'in karşısındaydılar. Ancak Söylev'de, onlardan da söz edilirse de özel kişiler olarak çok az değinilir. Şöyle bir adları verilenlerin sayısı yirmiyi geçmez.

Padişahtan kişiler

M. Kemal'in tam karşısında görünen "Saray"da, Osmanlı soyunun altı yüzyılı aşan büyük ağırlığı yer alırsa da Söylev'de bu ağırlık, ulus zararına, o dönemde başta olan Osmanlı Padişahı ve Yeryüzü Halifesi sanını taşıyan Vahdettince kullanılır. Osmanlı soyundan olan başka kişilerin adları çok az geçer.

M. Kemal'e "doğrudan karşı kümeler"in en başında Vahdettin vardır. Hepsine kaynaklık eden odur. Öteki kümeleri, düşmanla işbirliğine ya da ulusal ayaklanmadan uzaklaşmaya, onun padişahlık ve halifelik gücü ile tutkusu, derece derece yaklaştırır... Nitekim, Kurtuluş Savaşları yıllarının bu en olumsuz kişisi, Söylev'in en başında şöyle de çizilir:

"Hayat ve rahatını kurtarabilecek çareden başka bir şey düşünmüyor." (s. 8) Ulus ve ordu; "hainliğinden haberli olmadığı gibi, o makama ve o makamda bulunana karşı yüzyılların kökleştirdiği din ve gelenek bağlarıyla içten bağlı ve uysal." (s. 8)

Vahdettin'in bu kişiliği, derin çizgilerini yurdu ele geçirmiş düşman korkusundan, daha da derin çizgilerini Türk ulusunun kendi kendini yöneteceği yazgısına karşı düşen padişah kalma çabalarından alır... Bu yüzden, düşmanlarla işbirliğine gider, kanlı iç ayaklanmalara ferman çıkarır...

Söylev'de bu kişiliğin en başlarda çizilmesi, böylece Söylev'in yazılmasında ana amaç gibi görünen iç çatışmaların birincil kaynağını da (düşmandan sonra) okuyucuya hemen duyurur... Bugün bile bazı kişilerin duraksamalığı olan bir padişahın ulusuna hainlik edemeyeceğini, daha başta tartışıp açıklar... Bu kilit açıklamasında M. Kemal; hainliğin tarihsel geçmişini belirttiği gibi, Kurtuluş Savaşları dönemindeki saraysal gerekçesini de açıklar: Padişahlığın son yüzyıllarda artık ulusla hiçbir vicdan ve düşünce bağı kalmamıştır. Halifelik de gerçek uygarlık dünyasında artık gülünç sayılmaktadır:

"Beliren ulusal savaşın tek amacı yurdu dış saldırıdan kurtarmak olduğu halde bu savaşın başarıya ulaştıkça ulus iradesine dayanan yö-

netimin bütün ilkelerini ve şekillerini, evre evre bugünkü döneme değin gerçekleştirmesi olağan ve kaçınılmaz bir tarih akışı idi. Bu kaçınılmaz tarih akışını, gelenekten gelen alışkanlığı ile hemen sezinleyen Padişah soyu, ilk andan başlayarak ulusal savaşın amansız bir düşmanı oldu. Bu kaçınılmaz tarih akışını, ilk anda ben de gördüm ve sezinledim. Ama baştan sona, bütün evreleri kapsayan sezgilerimizi ilk anda bütünüyle açığa vurmadık ve söylemedik." (s. 11)

Nitekim, M. Kemal bu amaçla, bazı yakın silah arkadaşları ise gene de yakınlık duyarak, Vahdettin yurt dışına kaçıncaya değin, onunla aradaki ipliği koparmamaya büyük özen göstermişlerdir. O, hep yüce Padişah ve Halife Hazretleri'dir. O, hep hükümetleri tarafından aldatılmakta, gerçekler hep ondan bir duvarla saklanmaktadır! O, durumu bir anlayacak olsa hemen ulusunu ve kendisini aldatanlara hak ettikleri cezayı verecektir! Çünkü o, ulus ve ordunun çoğunluğunun gözünde, dahası Sivas ve Ankara'nın bile gözünde özürlü sayılacak durumdadır! Tutsak olduğundan hiçbir şey yapamamaktadır.

Tüm bunlara karşın Vahdettin ise kendisinin ve yaşayan soyunun bireysel yıkımını önlemek kaygısıyla, (bugün bile M. Kemal'i, ülkeyi kurtarmak için Anadolu'ya Padişah göndertti diyenleri de üst üste yalanlamak üzere) M. Kemal'e ve onun İstanbul'a yakınlık duyan arkadaşlarına bile olmadık "karşı" durumlar alır: M. Kemal'i geri çağırttırır (8.6.1919). Hiçbir isteğinin yerine getirilmemesi için genelge çıkarttırır (23.6.1919). Görevine son verir (8.7.1919). Şeyhülislam Dürrîzade Esseyyit Abdullah'a ölüm fetvası yayımlattırır. Ulusal kuvvetlere karşı kullandığı Anzavur'a paşalık verir (11.4.1920). Hilâfet ordusu kurulması kararına gider (18.4.1920). M. Kemal'le birlikte, Fevzi Çakmak, İsmet İnönü, Bekir Sami Bey ve arkadaşlarının idam kararlarını onaylar (24-25 Mayıs, 15 Haziran 1920). Anadolu'nun büyük baskısıyla Damat Ferit Paşa Hükümetini düşürürse de getirdiği Anadolu'ya yakın gibi görünen Ali Rıza Paşa Hükümeti de Anadolu'yu kendisine bağlasın ister. "Çoktan köle olduğuna kuşku kalmamış olması gereken

Padişahın kölesi" (s. 163) ne yapar çünkü?... Köle "Padişahın alçakça düşüncelerini kolaylıkla uygulamakla" (s. 167) görevini yapar...

Söylev'de, birçok yerde, Vahdettin'in, İstanbul Hükümetlerini kendi "isteklerine hizmet etmek için" (s. 169) kullandığı, bunda da başarılı olduğu belirtilir. (s. 174, 193, 278, 411, 444, 445, 503)

Vahdettin, başarılar kazanılmadan önce de başarılar kazanıldıktan sonra da birçok kez uyarılmış, ulusal ayaklanmayı desteklemesi istenmiştir. Padişah Vahdettin, sonuna değin padişahlığını yapmış, T. B. M. M. ve hükümetini son yılında bile resmen tanımamıştır! Oysa, padişahlığının değil de ulusunun bir an önce kurtulmasından yana ise hiç olmazsa 1921-1922 yıllarında bu tanımaya gidebilir, kurtuluşu hızlandırabilirdi.

Dahası; onca büyük emeklerle elde edilen yararları küçültmek, belki de anlamsız bir niteliğe düşürmek pahasına da olsa, Lozan Barış Konferansı'na bile hükümetiyle ortak çıkar! Hükümeti konferansa katılmaya hazırlanır!.. Bu da 1.11.1922'de padişahlığının resmen kaldırılmasına neden olur. 17.11.1922'de de kendisi kaçar.

18.11.1922'de halifelikten çıkarılır. Yerine Abdülmecit seçilir.

Artık, M. Kemal'in karşısında saraydan kimse kalmamıştır. Sarayın karşısında bu kez M. Kemal vardır.

Zorlu Kurtuluş Savaşları yıllarında M. Kemal-Vahdettin savaşımına, kişisel savaş diyenler de olur! M. Kemal, "işe ulusal bir kılık vererek" (s. 94), gerçekte "Bolşevik Ayaklanması"na (s. 130) kalkışarak, Vahdettin'i gölgede bırakacak bir sadrazamlık yapacak, belki de onun yerine padişah, halife ya da diktatör olacaktır! (s. 186, 325, 377, 613, 621) Oysa ortada olan, iki padişahın taht kavgası değil, cumhuriyetçilik-padişahçılık savaşımıdır. O tarihte daha da önemlisi, Türk ulusu için, düşmana baş kaldıranla düşmana baş eğenin savaşımıdır. Ulus ve ordu başlangıçta, yüzyıllardır başında olan padişahlardan bir padişah olan Vahdettin'in tarafını tutmuş, sonra gerçeği (kendi gerçeğini) görerek kararını vermiştir: Sabırlı, bilgin savaşçı M. Kemal'in tarafına geçmiştir. Ulus bilgesinin tarafına...

Vahdettin hükümetlerinden kişiler

Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan (30. 10. 1918) sonra, geliş tarihlerine göre son on iki Osmanlı Hükümeti şöyledir:

1. Ahmet İzzet Paşa Hükümeti,	14. 10. 1918
2-3-4 . I, II ve III. Tevfik Paşa Hükümetleri,	11. 11. 1918
5-6-7. I, II ve III. Damat Ferit Paşa Hükümetleri,	04. 03. 1919
8. Ali Rıza Paşa Hükümeti,	02. 10. 1919
9. Salih Paşa Hükümeti,	08. 03. 1920
10-11. IV ve V. Damat Ferit Paşa Hükümetleri,	05. 04. 1920
12. IV. Tevfik Paşa Hükümeti,	21. 10. 1920
(İstanbul'un TBMM yönetimine geçişi,	04. 11. 1922)

Bu döküm; "köle Padişahın kölesi" bu hükümetlerin gücünü, ne yapıp ne yapmadıklarını gösterir... Çünkü, bu günün bir hükümetlik döneminde on iki hükümet gelip gitmiştir! On ikisi de M. Kemal ve ulusal ayaklanma karşısında sık sık değişmiştir!

27.12. 1919'da Ankara'ya geldiği günlerde yaptığı konuşmasında M. Kemal de, ilk sekiz hükümeti, Ankaralılara şöyle toptan tanıtır:

"İstanbul'da, birbiri ardınca gelen ve güçsüz kişilerle kurulan hükümetler onursuz, şerefsiz, aşağılık görünüşleriyle suçsuz ve Tanrı'ya bel bağlamış ulusun simgesi tanındı; saygıdeğer bir durumda görülmemeye başlandı. Bu yüzden, dünyanın uygar devletleri, uygarlık gereğini unutacak kadar saygısız oldular. (...) Dokuz aydan beri başlayan ulusal uyanış ve çalışma, durumu ve görünüşü değiştirdi; daha da çok değiştirecektir." (s. 259)

Sonra çok şey de değiştirilir. On üç ay sonra, son Osmanlı Sadrazamı Tevfik Paşa'ya bildirilen TBMM kararında da son Osmanlı hükümetlerinin (Vahdettin hükümetlerinin) şu tanımı vardır:

"İstanbul'da, ateşkes antlaşmasından beri iki türlü hükümet birbirini izlemiştir. Biri, Damat Ferit'in başkanlığı altında değişik kişilerin katılmasıyla kurulan hükümetlerdir ki her ne pahasına olursa olsun, İtilâf Devletleri'ne karşı büsbütün boyun eğme düşüncesini temsil etmiş; ülkenin kendi egemenlik haklarını sürdürmek için esirgemediği özve-

rileri, düşmanlarla birlikte çalışarak sonuçsuz bırakmayı özel bir iş edinmiştir. Bu düşüncede olanlar ülkede kötülüğe ve hainliğe eğilimli ne kadar iyilik bilmez adam varsa hepsini, kışkırtıp silahlandırarak, ulusal savunmaya kendini adamış yurtseverlere karşı, sürekli olarak kullandılar. (...) Düşmanların yararına, cephelerimizi kaç kez arkadan vurdular. (...) Bugünkü halife ve padişahın hükümeti, tutsak olmamak isteyen ulusu kendi eliyle bağlayarak düşmanlara teslim etmeye çalışıyordu. Bu birinci evre, o hükümetlerin ve onlarla birlik olanların sindirilmesiyle son buldu.

Hükümetlerden ikinci türlüsü, Tevfik Paşa'nın başkanlık ettikleridir. Bunlar, amaçlarının Anadolu savunmasından yana olduğunu söylemekle birlikte, yaptıkları işlerle, yurdun içtenlikle elde etmek istediği barışa, hiçbir zaman uygun görülemeyecek bir aymazlık ve direnme ile engel olmayı sürdürüyor. (...) Biz yurdun tutsak edilmiş (...) parçasını özgür ve bağımsız yurt parçasına bağlamak istiyoruz. İstanbul'un ileri gelenleri, daha büyük olan ve bütün bir düşmanlık dünyasına karşı kendini şeref ve dirençle savunan özgür parçayı, tutsak ve bağımlı parçaya bağlamak, uyruk etmek istiyorlar." (s. 423)

Vahdettin hükümetlerinde "nazırlık" yapanların kişilikleri de çizilen bu iki tipten birine girer. Yaptıkları da bunlardan biri içinde yer alır.

İki tip de "düşmanlar kümesi"nin de içinde bulunduğu "karşı kümeler" içindedir... M. Kemal'le arkadaşlarına sonuçta tam karşıdırlar. Çünkü baş karşıcı Padişah Vahdettin'in nazırlığını yaparlar...

Söylev'de; bu kişilerden bazıları üzerinde kimisi çok kötü göründüğünden kimisi de 1927 yıllarında bile ulusa şirin görünebildiğinden, epey durulmak zorunda kalmıştır.

Bunlar çok kısa olmak üzere belirtilirse... Örneğin. Damat Ferit Paşa ve nazırlarının, Söylevin daha ilk sayfasında yerleri vardır: "Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki hükümet, güçsüz, onursuz, korkak, yalnız padişahın isteklerine uymuş ve onunla birlikte kendilerini koruyabilecek herhangi bir duruma boyun eğmiş." (s. 1) Ayrıca bu hükümetten Dahiliye Nazırı Ali Kemal'in Anadolu'ya gönderdiği, M. Ke-

mal'in isteklerinin yerine getirilmemesi genelgesi (23. 6. 1919), Elazığ Valisi Ali Galip'in Sivas sokaklarına M. Kemal'in "hain, başkaldırmış, zararlı bir adam" (s. 29). olduğu yolunda paftalar yapıştırtması, daha sonra da Sivas Kongresi'ni basıp engellemek istemesi dikkati çekmektedir.

M. Kemal ve arkadaşlarından yana gibi görünmekle birlikte, hep Anadolu'yu İstanbul'a bağlama çabasında olan Ali Rıza Paşa Hükümetinde dikkati çekenlerin başında ise büyük devletlerle Amerika ve Avrupa kamuoyunun adaletine (ılımlı davranma isteğine) güvenilmesini bildiren Dahiliye Nazırı Şerif Paşa; ondan da çok, ulusal ayaklanmanın başında Konya'yı bırakıp İstanbul'a giden, üç ay sonra da bu hükümette Hariciye Nazırı olan Ulusal Örgüte, kendinin hükümette Ulusal Örgütün delegesi olduğunu bildiren, o günkü koşullarda delegeliği öylece kabul edilmiş görünen Mersinli Cemal Paşa gelir.

Sonradan, çekilmek zorunda bırakılan bu hükümet yerine getirilmiş Eski Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın hükümeti ise Damat Ferit Paşa'nın yeniden sadrazam olması için kurulan geçici düzenin oyuncağı kabul edilir. Nitekim, "bu renksiz yeni kabine" (Nutuk: s. 1228) bir ay yaşar!

5. 4. 1920'de yeniden sadrazam yapılan Damat Ferit Paşa ise; yedi aylık bu döneminde tüm kötülükleri ulusun ve önderlerinin üstüne yağdırır!.. Padişahın ölüm fermanları, Söylev'de tarihleri verilen yirmiyi bulur. İç ayaklanmaların onu, öldürücü Sevr Anlaşması (10. 8. 1920), Yunanlıların Trakya'yı ele geçirip Anadolu'da ilerlemeleri hep bu dönemde görülür.

Ulusal Kuvvetlerle önderlerinin başarı ve baskıları karşısında gene giden bu hükümet yerine gelen son Osmanlı Hükümetinde ise; başlangıçta bütün ulusa umut veren, ama gittikçe hiçbir gücü kalmamasına karşın gene de direnen bir Sadrazam Tevfik Paşa, başlangıçta iyi niyetli görünüp Bilecik'te görüşülen, Ankara'ya getirilip Ulusal Kuvvetlerde görev verilmek istenen, kabul etmeyip İstanbul'a dönen Dahiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşalar, Bahriye Nazırı Salih Paşalar...

Hepsi sonunda gider... Anadolu'da kazanılan zorlu savaşlar, barışlar sonunda 1. 11. 1922'de padişahlık kaldırılınca "bütün çıkarlarını kirli bir tahtın çürümüş, çökmüş ayaklarına sarılmakta gören" (s. 503) nazırlar, Vahdettin'le birlikte dökülür giderler... 4. 11. 1922'de çekilir hükümetleri... Yerlerine, İstanbul'da da, TBMM yönetimi geçer...

Halktan kişiler

a) Tüm olumsuz kümelerin, geleneksel saygısından ve uysallığından yararlandığı ulus başlangıçta yüzyılların padişahının ve sadrazamlarının ağzının içine bakıyordu. "Halifesiz ve padişahsız kurtuluşun anlamını kavramaya yetenekli değildi." Bu inançla bağdaşmaz görüş ve düşüncelerini açığa vuracakların vay haline"ydi! Hemen "dinsiz, vatansız, hain, istenmez" olurdu, (s. 8)

Bu sözler, Söylev'in gizli tabanlarından birini oluşturur... M. Kemal'in ulusal ayaklanmanın başlangıcında çektiği acıların genişliğini verir... Belki de çektiği acıları, üzüntüleri, belki de o sıralar az da olsa kapıldığı umutsuzlukları özetler gizlice...

Çünkü, apaçık gerçek olan düşman, yurda girmiştir. Her şeyin onun için yapıldığı ya da yapılmadığı ulus; ordusu, memuru, çiftçisi, işçisi, taciri ile buna ses çıkarmayan, korkan, düşmanın gönlünü hoş etmekle bir şeyler uman Padişah ve halifesi ile hükümetlerinin ardındadır... Kuşkusuz, Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik, karamsar, yorgun, yoksul da çıkmıştır. Ordusunun silah ve cephanesi alınmış, savaşçı erleri dağıtılmıştır. Üstelik, yöneticileri ve aydınları umutsuzluğa kapılmış, yenikliğe ve koşullarına boyun eğmiştir. En iyimserleri; İngiliz, özellikle de Amerikan güdümündeki bir Osmanlı İmparatorluğu düşleri içindedir. Yenilindiği için korkulan İngiltere, Fransa, İtalya gibi yurda girmiş devletlerle, yeniden düşmanlığa varabilecek durumlara girmeyi, büyük mantıksızlık olarak görmekte, gücendirmekten bile çekinmektedirler...

Böylece; (bir Kurtuluş Savaşı sonunda cumhuriyetin geleceğini sezen) Vahdettin ve hükümetleri, güdümcüler, düşmanlar, azınlıklar,

tüm bunların etkisine giren subaylar, memurlar, öteki kesimlerin çoğunluğu, ilk yıllarda bütün durumlarıyla ulusal ayaklanmaya karşı dururlar! İzmir, Manisa, Aydın'ın düşmana geçmesine tepki bile göstermezler! İçlerinde "yüzyılların kökleştirdiği din ve gelenek bağlarıyla" (s. 8) Padişah ve halifeye içten bağlılar bulunduğu gibi, çıkarlarını bu düzenin sürmesinde görenler de vardır. Bunlar ve güdümcüler, düşmana boyun eğmeyi de kabul edenlerdir. Yani, M. Kemal ve arkadaşlarının da karşısına geçmeyi...

Bir başka alt küme ise; ulusal ayaklanmaya katılan, kurtuluştan sonra gene padişah ve halife buyruğunda yaşamak isteyenlerdir.

Böylece, Söylev'in özellikle ilk sayfalarında anlatılan 1919'lardaki şu ulusal varlığa düşman kuruluşlar, arkalarında topladığı halktan kişilerle, Vahdettin'e, onun hükümetlerine ve adamlarına bağlıydılar: Tealii İslam Cemiyeti (Müslümanları Yükseltme Derneği), İtilâf ve Hürriyet Cemiyeti (Uzlaşma ve Özgürlük Derneği), Sulh ve Selâmet Cemiyeti (Barış ve Esenlik Derneği), İngiliz Muhipler Cemiyeti (İngiliz Dostlar Derneği), Kızıl Hançerciler, Askeri Nigehban Cemiyeti (Askeri Gözcü Derneği), Ahmediye Cemiyeti, Kürt Teali Cemiyeti (Kürtleri Yükseltme Derneği), gizli ya da açık olmak üzere diğer dernekler ve partiler...

Tüm bu örgütler paralı ya da parasız olarak çevrelerine topladıkları halkla, M. Kemal ve arkadaşlarını korkunç uğraştıran iç ayaklanmalar çıkartmışlar, düşman karşısında Ulusal Kuvvetlerin içgücünü, sayı ve cephanesini büyük ölçüde kırmışlardır.

Bunlardan Tealii İslâm Cemiyeti'nin başında Vahdettin'in isteğine dayanarak Zeynelâbidin, Hoca Sabri, Sait Molla gibi kişiler vardır... İtilâf ve Hürriyet Fırkası D. Ferit Paşa Hükümetinin dayandığı partidir. Başkanı Sadık Bey İngiliz koruyuculuğu istemektedir... İngiliz Muhipler Cemiyeti üyelerinin başında Vahdettin, D. Ferit Paşa, Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey, Sait Molla. Rahip Frew gelir... Askeri Nigehban Cemiyetini ise Kiraz Hamdi Paşa, hırsızlıktan kovulmuş kurmay albaylardan Refik Bey ile binbaşılardan Nevres Bey gibi "kötü işleri yü-

zünden ordudan kovulmuş ya da emekliye ayrılmış kimselerle, ahlaksızlıkları ile tanınmış az sayıda başka adamlar" (s. 171) yönetir. Bir ara, bu cemiyetten otuz kadar subayın, "yabancı işgaline yol açmak için, Hıristiyanlara karşı saldırıda bulunmak üzere Trabzon ve Samsun'a çıkacakları haberi de" (s. 202) alınır... Ahmediye Cemiyetini ise, en tehlikeli ayaklamalardan Ahmet Anzavur kurar...

M. Kemal'e karşı olmada bu birincil ya da ikincil kişilerin düşüncesi ise "geleneksel boyun kırmaktan üzüntü duymayan ulus, biz yürüyelim, arkamızdan gelsin efendim" (s. 41) sözünde toplanıyordu. Bunda da başarılı olabiliyorlardı.

Örneğin, Ulusal Kuvvetlerin merkezi Sivas'ta bile, Sivaslı Şeyh Recep ve arkadaşlarına telgrafhaneyi bastırtıp (Amasya'ya M. Kemal'le görüşmeye gelen) Bahriye Nazırı Salih Paşa'ya ve Padişaha M. Kemal'i kötüleyen telgraflar çektirdiler. Çok daha önemlisi, Söylev'de belirtilen yirmiyi aşkın iç ayaklanma oluşturdular. Bu iç ayaklanmalarda da M. Kemal'e doğrudan ya da dolaylı karşı olmada ikincil ya da üçüncül sıraya konabilir şu olumsuz adlara rastlandı: İlk Bozkır olayını düzenleyen Konya Valisi Cemal Bey, üç önemli ayaklanmasından söz edilen, Padişahın paşalık verdiği Anzavur, Tokat yörelerinde Postacı Nâzım ile Çerkez Kara Mustafa, Yozgat yörelerinde Çapanoğullarından Celâl, Edip, Salih ve Halit Beyler, bunların başlarına topladığı Aynacıoğulları ve Deli Ömer çeteleri, Zile yakınlarında Küçük Ağa, Deli Hacı, Aynacıoğulları, Erbaa dolaylarında Kara Nâzım ve Çopur Yusuf, Siverek-Viranşehir çevrelerinde Milli Aşiret Başkanları Mahmut, İsmail, Halil, Buhur, Abdurrahman Beyler, Afyon bölgesinde Çopur Musa...

b) Ulusun düşmana başkaldıran kesimine gelince: Başlangıçta "ulusal varlığına vurulan korkunç darbeye karşı açıkça hiçbir üzüntü ve sızıltı gösterrneyen" (s. 16) ulus, önce bazı bölgesel ulusal örgütlerle kurtuluş yolları aramaya çabalar. Sonra M. Kemal ve arkadaşlarının Erzurum, Sivas, Ankara gibi yerlerden yükselen bilinçli, bir merkezde

(önce Sivas'ta, sonra Ankara'da) bir örgütte toplayan güçlü elleriyle yavaş yavaş uyarılır.

Bir yıl dolmadan, ulus, kendi gerçeğini görmeye, somut düşmanı seçmeye başlar. 23. 4. 1920'de TBMM'nde toplanır.

Dördüncü yılında, düşman tümden kovulmuştur.

Beşinci yıllında cumhuriyet kurulur.

Karşıcıl kişiler

M. Kemal; ulusal ayaklanmaya ve Kurtuluş Savaşlarına katılıp kendisine karşı görüşler taşıyan silah arkadaşlarını, Söylev'inin başında genel olarak çok iyi tanımlar. Söylev'in tabanını oluşturan önemli özetlemelerden biri de budur.

Aşağıda; bu kilit özetleme ve tanımlamalar, daha iyi anlaşılsın diye üç bölüme ayrılmış, olağan cümle yapısı kırılmış, bazı yerlerin de altı çizilerek verilmiştir:

1. Beliren ulusal savaşın tek amacı yurdu dış saldırıdan kurtarmak olduğu halde,

2. Bu savaşın, başarıya ulaştıkça, ulus iradesine dayanan yönelimin bütün ilkelerini ve şekillerini evre evre bugünkü döneme değin gerçekleştirmesi olağan ve kaçınılmaz bir tarih akışı idi. Bu kaçınılmaz tarih akışını, gelenekten gelen alışkanlığı ile hemen sezinleyen padişah soyu, ilk andan başlayarak ulusal savaşın amansız bir düşmanı oldu. Bu kaçınılmaz tarih akışını, ilk anda ben de gördüm ve sezinledim.

3. Ama baştan sona, bütün evreleri kapsayan sezgilerimizi ilk anda bütünüyle açığa vurmadık ve söylemedik. İlerde olabilecekler üzerine çok konuşmak, giriştiğimiz gerçek ve maddesel savaşa boş kuruntular niteliği verebilirdi; dış tehlikenin yakın etkileri karşısında üzüntü duyanlar arasında ise

- geleneklerine,
- düşünme yeteneklerine,
- ruhsal durumlarına uymayan olabilir değişikliklerden ürkeceklerin ilk anda direnmelerine yol açabilirdi. Başarı için pratik ve güveni-

lir yol, her evreyi vakti geldikçe uygulamaktı. Ulusun gelişmesi ve yükselmesi için esenlik yolu bu idi. Ben de böyle yaptım. Ancak tuttuğum bu pratik ve güvenilir başarı yolu yakın çalışma arkadaşım olarak tanınmış kişilerden kimileriyle aramızda,

- zaman zaman görüşlerde,
- davranışlarda,
- yapılan işlerde beliren
- temelli
- ve ikinci derecede
- anlaşmazlıkların, kırgınlıkların ve sırasında ayrılıkların da nedeni ve açıklaması olmuştur.

Ulusal savaşa birlikte başlayan yolculardan kimileri, ulusal hayatın bugünkü cumhuriyete ve cumhuriyet yasalarına kadar uzayan gelişmelerinde,

- kendi düşünme ve ruh yeteneklerinin kavrama sınırı bittikçe,
- bana direnmeye ve karşı çıkmaya başlamışlardır.

Bu noktaları, aydınlanmanız için, kamuoyunun aydınlanmasına yararlı olmak için, sırası geldikçe, birer birer göstermeye çalışacağım.

"Bu son sözlerimi özetlemek gerekirse diyebilirim ki ben, ulusun vicdanında ve geleceğinde sezdiğim büyük gelişme yeteneğini, bir ulusal sır gibi vicdanımda taşıyarak yavaş yavaş toplumumuza uygulatmak zorundayım." (s. 11-12)

M. Kemal'in burada sözünü ettiği, kendisine karşı çıkan "yakın çalışma arkadaşları olarak tanınmış kişiler" Söylev'deki açık ve uzun eleştirilere bakılarak söylemek gerekirse, Söylev'in ilk cildinde Refet Paşa, Rauf Bey, Kara Vâsıf Bey'dir. Söylev'in ikinci cildini bitiren bugünün okuyucusu, bu üç kişi karşısındaki görüşünü pekiştirirken, ayrıca Bekir Sami Bey, Ali Fuat Paşa ve Kâzım Karabekir Paşa'nın da karşısına geçer!

Söylev'i ilk kez okuyan bir lise ya da fakülte de bitirmiş olsa, kafasındaki genel tarih bilgilerini ve büyüklerinden duyduğu söylentileri, artık bir bütünlük ve açıklık içinde iyice görmeye başlar, kendince

de ayrıntıya varan kesinlemelere gider. Örneğin bir Söylev okuyucusu olarak Refet Paşa'ya Söylev'in başından beri şaşırır! Ünlü Rauf Bey'i deniz kahramanlığından sıyırmaya başlar, tanır, sonunda da çok kızar! Ulusal Kuvvetlerin İstanbul örgütündeki Kara Vâsıf Bey'i ise sevmek ister ama yapamaz. Bekir Sami Bey'i, zaten pek tanımadığından, yalnız olumsuz bir işaretle unutur. Ali Fuat Paşa'ya giderek soğuk durur. Kâzım Karabekir Paşa'yı ise hem sever hem de kırılır ona.

Söylev'de, M. Kemal'in karşısında görünenlerden, ulusal savaşa büyük katkıları olan bu kişilerden başka kişiler de vardır. Bunlara da epeyce yer verilmiştir: Son Osmanlı Meclisinin Başkanı olup Ankara'ya katılanlardan Celâlettin Arif Bey ile arkadaşı Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey, İzmir'e ilk giren Komutan Nurettin Paşa, başlangıçta Ulusal Kuvvetlerin çok önemli bir kolunu yöneten Çerkez Ethem ile kardeşi Yüzbaşı Tevfik Bey ve Milletvekili Reşit Bey, Trakya'daki Birinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey...

Bunlardan başka Söylev'de çok daha az sözü edilen Mersin Milletvekili Salâhattin Bey, Erzurum Milletvekili Hoca Raif Efendi, Afyon Milletvekili Hoca Şükrü Efendi, Nâzım Bey, Rıza Nur, Ziya Hurşit de vardır...

Bu adların çoğunun, okuyucuya "İzmir Suikastı"nı çağrışımlaştırması gerekir...

Söylev'de bu önemli olaya bir iki kez değinilir (s. 653, 652, 504, 465) ama Söylev'in Mecliste 15-20 Ekim 1927'de okunduğunu, söz konusu cana kıyım hazırlığının yalnız bir yıl önce 15. 6. 1926'da ortaya çıkarıldığını da unutmamak gerek. Söylev gibi üç ciltlik uzun bir yapıtın hazırlanma dönemi de düşünülürse onun, cana kıyım olayının sıcak etkileriyle hazırlandığı, bir tür özel açıklama ve savunma olduğu da söylenebilir.

Nitekim, İzmir'deki bu olaya katılanların ya da katıldığı ileri sürülenlerin (idam edilenlerin, sürgün edilenlerin, tutuklananların) adları saptanınca, Söylev çok daha değişik anlam kazanır. Kopuk kopuk gibi görünen konu ve kişi anlatıları, birden belli bir bütünlüğü oluşturur. En

iyisi Söylev'i okumadan önce (okuduktan sonra da olur), İzmir Suikastı ile ilgili bir kitaba da göz atmalıdır.

Söylev'in yazılmasına ana neden olanlardan bu küme, ötekiler gibi yalnız Kurtuluş Savaşları dönemiyle değil, Türk ulusununun savaş sonrası, dolayısıyla bugün ve yarınlarıyla da ilgilidir.

Aşağıda, Söylev'den alınan olayların özeti, bu konudaki somut yorumunu da birlikte getirecektir:

a) Söylev'de üstünde en fazla durulan karşıcıl Rauf Bey'dir.

Rauf Bey, M. Kemal Samsun'a gitmeden önce, ona bineceği vapurun izleneceğini haber vermiştir. Erzurum'da Kâzım Karabekir Paşa'nın da bulunduğu bir toplantıda, ulusal ayaklanmanın başında M. Kemal'in bulunmasını kabul etmiştir. Erzurumlular, Çalışma Kurullarına M. Kemal'i başkan seçerken, onu da ikinci başkan yapmışlar, Erzurum Kongresi'ne ikisini de delege göndermişlerdir. Erzurum Kongresince seçilen Temsilciler Kurulu üyeleri arasında o da vardır. İstanbul'daki Millet Meclisi açılana değin de M. Kemal'le birlikte (Temmuz 1919, Ocak 1920) çalışmıştır.

Ancak Rauf Bey, Amasya Genelgesi'ni imzalamaktan çekinmiştir. Erzurum Kongresi'nde olduğu gibi; Sivas Kongresinde de Bekir Sami Bey ve başka arkadaşlarıyla birlikte M. Kemal'in kongreye başkan seçilmesini önlemek istemiştir. Aynı kongrede Bekir Sami Bey, Refet Paşa, Kara Vâsıf Beylerle Amerikan güdümüne girmeyi savunmuştur! İstanbul'da toplanan Millet Meclisinde de; (arkadaşlarıyla birlikte) dağıtılırsa Ankara'da Meclisi yeniden kolayca toplayabilmek için bu Meclis Başkanlığına M. Kemal'in seçilmesini ileri sürmekten, vazgeçer! İstanbul'daki Ulusal Kuvvetlerin ileri gelenlerinin tutuklanacağı haberi üzerine M. Kemalce geri çağrılınca, gelmemeyi doğru bulur ama, tutuklanıp Malta'ya sürülür. M. Kemal bu konuda şunları söyler:

"Rauf Bey, Vâsıf Bey gibi kişiler, en sonunda büyük bir uysallıkla Malta'ya gittiler. (...) Doğrusu, Türkiye durumunun ve geleceğinin kuşkulu, karanlık, ölümcül görüldüğü kuramına göre, (...) herhangi bir zindanda bir süre kalmak üzere düşmana teslim olmayı yeğleyebile-

cekleri uzak görülemez." (s. 297)

Rauf Bey'in asıl karşıcıllığı, Malta'dan kurtulup 15.11.1921'de Ankara'ya gelmesinden sonra başlar... M. Kemal ve arkadaşları, onu Bayındırlık Bakanlığına, Kara Vâsıf Bey'i "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu" Yönetim Kurulu üyeliğine seçtirirlerse de çok kısa süre sonra (13.1.1922) ikisi de bu görevlerinden çekilir! O sırada Milli Savunma Bakanı olan Refet Paşa da aynı gün onlara katılır... Artık Meclisteki "Müdafaai Hukuk Grubu"ndan ayrılmamakla birlikte, yeni kurulan "İkinci Grup"takileri karşıcıllıklarında en çok kışkırtanlar da Rauf ve Kara Vâsıf Beyler olur... Karşıcıllar; Sakarya Savaşı'ndan sonra aylar geçmesine karşın, ordunun neden saldırıya geçmediğini ileri sürüp, hazırlığı tamamlanmamış orduyu saldırıya özendirirler. O güç zamanda ordunun ve halkın içgücünü kırarlar. 12.7.1922'de Rauf Bey'i Bakanlar Kurulu Başkanlığına da seçtirirler... Rauf Bey 4.8.1923'e değin bu görevde kalırsa da Bakanlar Kurulu kararları, yasal olarak, ancak TBMM Başkanı M. Kemal onaylarsa yürürlüğe girebilmektedir...

Savaşlar kazanılıp sıra Lozan Barış Konferansı'na gelince de; doğal olarak, gidecek kurula Rauf Bey'in başkanlık edeceği beklenirken, M. Kemal, onun "Türk ulusu için ölüm dirim sorunu olan bu konuda başarı kazanamayacağına" (s. 498) inanır. Yerine İnönü'yü gönderir... Rauf Bey, artık İsmet Paşa'nın görüşmeleri yürütüş biçimini beğenmeyecektir! Arada fırtınalar kopar. Anlaşma imzalandıktan sonra da kutlama teli göndermek istemez. Sonra gönderdiği tele ise Birinci Dünya Savaşı sonundaki "acı yenilginin yüz kızartacak bir sonucu olan", "kendisinin yaptığı ve imzasını koyduğu Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan söz ederek ve onu ne önemli ve yüksek amaçlarla imza ettiğini belirterek" (s. 578) başlar!.. İnönü'yü Lozan dönüşü karşılamamak için de Bakanlar Kurulu Başkanlığından çekilmeyi kabul eder. (s. 579)

Rauf Bey, padişahlığın kaldırılmasını da istemez! Babasının ve kendisinin padişah ekmeğiyle yetiştiğini, ona bağlı olmayı bu yüzden borç bildiğini, ayrıca halifeliğin de ülkede birliği sağlayacak tek orun

olduğunu söyler... M. Kemal'in isteği üzerine, 1.11.1922'de padişahlığı kaldırılması için Meclisteki konuşur, o günün bayram kabul edilmesini bile önerirse de (s. 502) daha sonra, halifeliğin kalmasını savunur! Bu yüzden cumhuriyetin ilanına tepki gösterir! Cumhurbaşkanı yerine "halifenin oturması" için, "bu işten dönülmesini sağlamak için", "kamuoyunu gericiliğe özendirir". (s. 602) Gerçekte "meşrutiyet yönetimi"ni savunuyordur. (s. 607) Arkadaşları Ali Fuat Paşa, Refet Paşa, Adnan Bey, Kâzım Karabekir Paşa'dır (s. 585, 607):

"Bir yıldan beri, yani Rauf Bey'in Bakanlar Kurulu Başkanlığından çekildiğinden beri, Rauf Bey'le Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa ve başkaları arasında bir düzen de düşünülmüştür. Bunda başarı sağlayabilmek için orduyu ele almak gerekli görülmüştür." (s. 624)

"Rauf Bey ve diğer arkadaşları da -partiden ayrılmadan- parti içinden ve yeni seçimde başarı kazanamayan İkinci Grup üyeleri aracılığı ile bütün yurtta, ulusu bize karşı kışkırtmak için çalışmak fırsatını elde ettiler. Yurt içinde birtakım gizli örgütler kurmaya ve girişimler yapmaya da başladılar." (s. 624) Daha sonra, "Terakkiperver Cumhuriyet Partisi diye bir parti kurdular. Gizli ellerin düzenlediği parti programını da ortaya attılar. (...) Rauf Bey ve arkadaşlarının kurdukları parti, 'tutucu' diye nitelendirilseydi belki anlamı olurdu. Ama, bizden daha çok cumhuriyetçi ve bizden daha ilerici olduklarını savlamaya kalkışmaları elbette doğru değildi." (s. 650) Tutalım ki "Kâzım Karabekir Paşa'nın partisine umut bağlandığının belirtilmesinden haberli değillerdir. Ama bunların Fethi Bey Hükümeti zamanında, partilerinin, ayaklanmaya ve geriliğe kışkırtıcı durum ve nitelikte olduğunu ve yurda dokunca verdiğini Fethi Bey'in kendilerine bildirilmesinden sonra olsun, gerçeği görüp anlamaları gerekmez miydi?" (s. 652) "Sonunda, elbette cumhuriyet başarı kazandı. Ayaklananlar yok edildi. Ama, cumhuriyet düşmanları, büyük kötücül düzenlerinin son evresine geçtiler. Alçakça, son bir girişim yaptılar. Bu da İzmir'de düzenlenen cana kıy-

ma girişimidir. Cumhuriyet mahkemelerinin ezici eli, bu kez de, cumhuriyeti, cana kıyıcıların elinden kurtarmayı başardı." (s. 653)

b) Refet Paşa... M. Kemal Samsun'a çıkarken onun yanındadır. Albaydır. M. Kemal'in Üçüncü Ordu Müfettişliğine doğrudan bağlı iki kolordudan biri olan Sivas'taki Üçüncü Kolordunun Komutanıdır. Sivas Kongresi'nde o da vardır. Konya'da, Aydın cephesinde çalışır. İç ayaklanmaların bastırılmasında; Bolu çevresinde, İkinci Konya'da, Çerkez Ethem ve kardeşleriyle birleşen Demirci Efe'nin bastırılmasında görevlidir. İçişleri ve Milli Savunma Bakanlıkları, Güney Cephesi Komutanlığı vardır...

Ne var; Amasya Genelgesi'ni imzalamakta Rauf Bey'den de fazla çekingenlik göstermiş, "böyle düşünüş ve duyuşu" (s. 25) M. Kemal'e çok ağır gelmiştir... M. Kemalce 7. 7. 1919'da Anadolu'daki komutanlara yapılmış açık bildirim varken, Kolordu Komutanlığını, "İstanbul'dan bir İngiliz gemisiyle" (s. 37) gelen Albay Salâhattin Bey'e hemen bırakması (13.7.1919) uzun kuşku ve korkular yaratmıştır... Sivas Kongresi'nde güdümcülüğü savunanlardan olan Refet Paşa, Aydın Ulusal Kuvvetler Komutanı olması için Salihli ve Aydın cephelerine gönderildiğinde, Demirci Mehmet Efe'den komutayı almamış ya da alamamış, onun yanında kurmay gibi çalışmıştır. Daha da tuhafı bir süre sonra kaybolup Balıkesir'e geçmiş, yabancı subaylarla ilişki kurayım mı diye Sivas'a sormuş, Temsilciler Kurulu üyesi olarak tanındığı için bunun yapılamayacağı bildirilince (22. 12. 1919) bir daha kaybolup Bandırma'ya indiği, "oradan da bir Fransız torpidosuyla İstanbul'a gittiği" (s. 206), bazı arkadaşlarıyla görüşüp Bursa'ya geçtiği öğrenilmiştir:

"Refet Bey'in, bir İngiliz gemisine binip Samsun'a gelen Salâhattin Bey'le değiştirildiğini ve kendisinin o gemi ile İstanbul'a dönmesinin istendiğini fakat gitmeyip görevinden çekildiğini bunun üzerine İstanbul Hükümetinin benimle birlikte onun da yakalanmasını ve İstanbul'a gönderilmemizi genelge ile buyurduğunu biliyorsunuz. Bu kadar çok bilinenle bir bilinmeyeni çözmemek, cebir bilenlerce pek bağış-

lanmazsa da benim bu noktada güçsüz kaldığımı açıkça söylemek isterim. Ferit Paşa Hükümetinin yerine Ali Rıza Paşa Hükümeti geçmiş idiyse de yeni hükümetin haber alma ve yürütme araçlarının gene öncekiler olduğunu biliyoruz. Baylar, Refet Paşa'nın bu yeğnice davranışı, düzenli ordunun kurulmasına değin, Aydın ve Salihli cephelerinde güvenilir bir komuta düzeni sağlanamamasına yol açtı." (s. 206-207)

M. Kemal, bu satırlarda Refet Paşa'yı Vahdettin hükümetlerinin casusu olarak suçlar!..

Daha sonra Refet Paşa (Ali Fuat Paşa'yla birlikte) İsmet Paşa'nın Başkomutan demek olan genelkurmay işleriyle görevlendirilmesini, kendilerinin M. Kemal'le daha önce Anadolu'da işbirliği yaptıkları, İsmet Paşa'nm ise sonradan katıldığı görüşüyle (s. 326) kabul etmek istemez... Yunanlılar tarafına geçen Çerkez Ethem ve kardeşleri kuvvetleri büsbütün yok edilebilecekken, bu savaşta İzzettin Paşa kuvvetlerine yardım etmeyip önce yenilmelerini bekler! "... Kendinden olan ve savaşan bir kuvvetin yenilmesini bekleyip ondan sonra iş görebileceğini sanması (...) en kısa görüşlü insanların bile usa yatkın bulacağı bir düşünce değildir." (s. 405)

Büyük Savaşta Ali Fuat Paşa ile birlikte "savaşa katılmaları için türlü yollarla girişimde" (s. 498) bulunan M. Kemal, bundan sonuç alamaz. Dolayısıyla, Rauf Bey'in ikisinin de utku nedeniyle aşamalarının yükseltilmesi önerisini M. Kemal kabul etmez. Yalnız Refet Bey açıkta bulunduğundan, onu İstanbul'a Ulusal Kuvvetler görevlisi olarak gönderir.

Orada da daha önce padişahlıktan yanayken (s. 501), bu kez de Halife Abdülmecit'i umuda düşürecek içten bağlılık gösterisinde bulunur. (s. 516) Sonra da Rauf Beylerin karşıcıllıkları öyküsüne iyice akıp gider öyküsü...

c) Ali Fuat Paşa: Ulusal ayaklanmanın büyük güçlerinden Ali Fuat Paşa ise Söylev'de çoğunlukla olumlu anlatılır. Ancak, Batı Anadolu Ulusal Kuvvetler Komutanı iken, Batı Cephesinde (orduda, halk arasında, mecliste) ordunun düşmana saldırmadığı propagandası çıktı-

ğında, "Çerkez Ethem ve Tevfik kardeşlerin etkisiyle olduğu sanılan" (s. 366), Gediz'de düşmana saldırma önerisinde bulunur. Ankara'nın istememesine karşın, 24. 10. 1920'de saldırı yapılır, yenilir. Yunanlılar karşı saldırıya geçer! Genel bir yenilgi ortaya çıkar! Sonunda, cephedeki komutanlık etkisi ve erki sarsıldığından, o sırada da Moskova'ya gitmesi gereken elçilik kurulunun başına atanır... Büyük Savaştan önce elçilikten dönünce, önerilen Birinci Ordu Komutanlığını, daha önce cephe komutanlığı yaptığından kabul etmez...

Daha sonra, adı hep Rauf Bey'in adının geçtiği yerlerde bulunur...

ç) Kâzım Karabekir Paşa: Ulusal ayaklanmaya çok büyük emekleri geçen, M. Kemal'in Üçüncü Ordu Müfettişliğine doğrudan bağlı Erzurum' daki On Beşinci Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa ise Söylev'de yeni kurulmak üzere olan ulusal bütünlüğü sarsmak anlamına gelen Erzurum ve Sivas Kongreleri ile bunların Temsilciler Kurullarını ayrı ayrı görmek istemesiyle, İstanbul Hükümetiyle haberleşme ve ilişkiler kesildiğinde Padişah'ın bildirisini alıp halka yayma girişimiyle (20. 9. 1919), Temsilciler Kurulu merkezinin Sivas'tan Ankara'ya alınmasını istememesiyle, İstanbul' da toplanan Millet Meclisine karşı Temsilciler Kurulu ile Ulusal Kuvvetlerin karşıt ve üstün bir durumda olmasını uygun görmemesi gibi konularda, epeyce eleştirilir...

Bu durumda da "genel durumu ve olaylarla koşulların gerçek yüzünü görüşte ve anlayışta, Temsilciler Kurulu ile Kâzım Karabekir Paşa arasında doldurulamayacak bir hendek olduğunu kabul etmek gerekir." (s. 243) "Ben yalnız bir noktaya dokunmakla yetineceğim. O nokta, olayların gidişine bağlı kalma gibi bir kaderciliktir. Biz elbette, kendimizi böyle bir kaderciliğe bırakamazdık." (s. 282)

d) M. Kemal'in öteki karşıcıllarının çizgileri ise gittikçe derece derece bireyselleşir, darlaşır...

Örneğin düşmanla Vahdettin ve hükümetlerinin İstanbul'daki ulusal örgütün başında bulunan Kara Vâsıf Bey'in çizgisi, daha değişik ve ilginçtir. Kara Vâsıf Bey, M. Kemal'in haberi olmadan onun ve arkadaşlarının adına gizli Karakol Cemiyetini kurar! Erzurum Kongresin-

den sonra, bunun tüzük ve yönetmeliğini orduya dağıtarak, M. Kemal'in "gizemli ve korkunç bir komite kurmakla uğraştığı sanısını" (s. 52) yaratır! M. Kemal, Kara Vâsıf Bey'i önemle suçlayarak, bu konuda şöyle der: "Bu derneğin daha sonra, özellikle İstanbul'da, bu ad altında çalışmasını sürdürmeye çabaladığı anlaşıldığına göre, iyi niyetle kurulduğu ve sıkışınca bize vermek zorunda kaldıkları bilgilerin doğruluğu ileri sürülemez." (s. 53)

Kara Vâsıf Bey de Türk halkının Amerika'nın güdümüne girmekle kurtulabileceğine inananlardandır. (s. 80) İstanbul örgütü başındaki Albay Şevket Bey'le birlikte Ali Rıza Paşa Hükümetinin etkisi altındadır. Ulusal Kuvvetlerden yana olup doğrudan M. Kemal'den buyruk alan Yahya Kaptan'ın İstanbul Hükümetince öldürülmesini desteklerler! "... Bu kişiler, kendi akıl ve tedbirlerini, Temsilciler Kurulunun uyarmaları karşısında yüksek görmekten vazgeçememişler ve bağımsız olarak çalışmalarına engel olunmasını onur işi yaparak sinirlenmişler ve bu yanlış duygunun etkisi altında, aldatılmaya kadar varmışlardır." (s. 238)

Nitekim Albay Şevket Bey'le birlikte, İstanbul'daki Ulusal örgütü geliştireceklerine, kendi gizli Karakol Cemiyetlerini güçlendirmeye çalışırlar ! Kara Vâsıf Bey, Rauf Bey'le ve örteki arkadaşlarıyla birlikte "büyük bir uysallıkla Malta'ya gidince" (s. 297), İstanbul'da artık Ulusal Örgüt yolunda yürüyecek kimse bulunmaz. Yeniden örgüt kurmak için "çok sıkıntılı çalışmalar" yapılır, güç üstünde para harcanır... (s. 307)

Kara Vâsıf Bey'in adı da Malta dönüşü, Rauf Bey'in öyküsüne karışır...

e) Öteki karşıcılların çizgileri daha da bireyselleşir...

"Cephedeki elverişsiz durumu anlayınca" (s. 339, 461) verilen ulusal göreve yan çizen, sonra Merkez Ordusu Komutanlığı verilince "yetkisi dışında kimi yurttaşların haklarına el uzatıyor" (s. 462) diye yakınmalar artınca görevinden çıkarılan, hakkında "yurdu tehlikeden

kurtaran büyük utkunun başarıcısı ve etmeni" (s. 545) diye bir kitapçık bastırılan (ya da bastıran) Nurettin Paşa...

Dağıtılan son Osmanlı Meclisinden sonra bu meclis yerine Ankara'da toplanacak meclis için, son Osmanlı Meclisi Başkanı olarak bazı duraksamalarda bulunan, istenen destekleyici bildiriyi çıkarmayı geciktiren, kendini Ankara'da da hep o Osmanlı Meclisi Başkanı sayan, 15.8.1920'de, Adalet Bakanı bulunduğu TBMM'inden iki ay izin alıp, kendi gibi Erzurum'dan milletvekili bulunan Hüseyin Avni Bey'le birlikte Erzurum'a giden, gider gitmez orada içten kaynaşma olduğunu bildiren, Erzurum halkına başvurularak bir vali vekili atanmasını isteyen, sonunda kendi kendini vekil atayan(!), daha sonra da buraya Hüseyin Avni Bey'in getirilmesini Ankara'dan isteyen, Ermenilerle yapılan savaş sırasında bile Komutan Kâzım Karabekir Paşa'yı güç durumda bırakan, ancak Ermenilerle yapılan savaşı TBMM ordusunun kazandığını "gözleriyle gördükten sonra, yani geri dönmesi için yapılan bildirimi aldıktan kırk yedi gün sonra, Erzurum'dan ayrılmaya karar veren" (s. 358), sonra TBMM 'ine dönüp karşıcıllar araşma katılan, gerçekte bir başkaldırıcı adayı, TBMM Adalet Bakanı Celâlettin Arif Bey...

Anzavur'u kovalamakta ve Düzce ayaklanmasında başarılı bazı işler gördüğünden hemen herkesçe "beğenilip övülen, bu yüzden zamanla daha da büyüklenip kimi kuruntulara kapılan," kendine yakın ve uzak bütün askeri ve ulusal birlik komutanlarının hepsine karşı, bunların rütbe ve durumlarına önem vermeksizin, birer birer küçültücü ve saldırıcı davranışlarda bulunmakta hiçbir sakınca görmemeye başlayan" (s. 347). "Türk ordusunda değerli hiçbir subay ve komutan bulunmadığı ve kendilerinin herkesten üstün birer yiğit oldukları sanısına düşen, "bu sanılarını açıktan açığa" söyleyen, doğrudan doğruya valilere ve herkese buyruk savurup "buyruklarını yerine getirmeyenlerin asılacağı yolunda gözdağı veren", hükümet üzerinde de etki yapmak denemesiyle; Yozgat ayaklanmasına kötü yönetimiyle yol açtığını ile-

ri sürerek, asmak üzere Anakara Valisi Yahya Galip Bey'i TBMM Hükümetinden isteyen Yozgat'ta özellikle milletvekillerine, "Ankara'ya dönüşümde TBMM Başkanını Meclis önünde asacağım." yollu sözler söylediği duyulan ama bir süre yararlanılabilecek durumda bulundurulmaları yeğ tutulan (s. 348), öğüt kurullarına da aldırmayan, sonunda 29. 12. 1920'de üstüne kuvvet gönderilen, 5. 1. 1921'de kuvvetleriyle birlikte Yunanlılar yanına geçen, 14-22 Ocak 1921'de iyice kovalanıp bütün kuvvetleri tutsak edilen, kendileri ise Yunan içine kaçan Çerkez Ethem, kardeşleri Yüzbaşı Tevfik ve Milletvekili Reşit Bey...

Ve başka kişiler... Soygun çeteleri kuranlar... (s. 227-231) Ulusal amaçları aile çekişmeleri için kullananlar... (s. 191) Varlık ve çıkarlarını sevenler... (s. 28, 131, 175, 212-215)

Söylev'in özeti

Yukardaki tüm bölümlere Söylev'in bir özeti denebilir. Söylev'de M. Kemal'in karşısında görünen kişiler açısından bir özet...

O kişilerin olumlu tanınanlarına karşı, Türk ulusu önünde açık bir savunma. Belgelere dayalı. Yürekli. Gerektiğinde duygularını, özel düşüncelerini de ortaya koyan dokunaklı bir anlatı. Apaçık hesaplaşma.

Din ve gelenek üstüne basıp, ulus yararına gibi daha üste çıkmış görünenlerin görüntülerine karşı da başlangıçta onlara inanmış ulusu inandırması zor, acılı, yorucu, sabırlı öğütleme yolu. Sergileme. Gelecek için uyarma.

En son sayfadaki (s. 656-657) Türk gençliğine seslenişte de güzelce özetlenen, dokunaklı, bağımsızlığın, cumhuriyetin öyküsü. Böylece büyük bir yoğunluk.

Bu son sayfada, M. Kemal'deki tarih ve toplumbilim bilincinin uygulamadan da gelen ileri görüşlülüğünün yankılandığı.

Çünkü, ürpererek şu soru takılıyor içimize:

M. Kemal'in (Türk ulusunun) karşısında, o çok güç sınavda görünenlerden, hangi kümeler yok oldu, hangileri kaldı geriye?

- Düşmanlar vardı. Gittiler.
- Vahdettin ve soyu vardı. Gittiler.
- Vahdettin hükümetleri vardı. Gittiler.
- Başkaldıran azınlıklar vardı. Gittiler.

Geriye hangi kümeler kaldı? Neydi kalan kümeler?

(Türk Dili, Söylev Özel Sayısı 1977)

ATATÜRK'ÜN BÜYÜK NUTUK'UNDA DIŞ POLİTİKA

Prof Dr. Jacob Landau

Bir yabancının Türk bilim adamları önünde Atatürk hakkında konferans vermesi belki cüretkâr bir harekettir. Yine de iki önemli sebep yüzünden buna kalkışıyorum. Birincisi, İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü, Aralık 1973'te beni "Atatürk'ün Türkiye'deki Reformları, Bunların Ortadoğudaki Diğer Ülkeler Üzerindeki Etkileri ile İlgili Notlar" hakkındaki Birinci Milletlerarası Sempozyumu'nda bir konferans vermeye davet etmek nezaketinde bulunmuştu. Bu, beni Atatürk hakkında daha fazla öğrenmek ve araştırmak için çalışmaya teşvik etti. İkinci sebep ise Dankwart A. Rustow'un sözleriyle, büyüklüğü "Yurdunun koruyucusu,cumhuriyetin kurucusu ve köklü bir reformcu olmak üçüz başarısında yatan" [1] bu millet kurtarıcısı hakkında bütün kalbimle duyduğum hayranlıktır. Şahsi görüşüme göre, bu üç başarıdan bir teki dahi ona tarihin büyük insanları arasında önemli bir yer sağlamaya yeterlidir; üçü bir arada Atatürk'ü en büyükler arasına koyuyor. Ne kadar güç şartlar altında mücadele etmek ve çalışmak zorunda kaldığı düşünülürse başarısı gerçekten eşsizdir.

"Nutuk'ta dış politika" konusunu seçmiş olmam hakkında kısa bir izahat vermeyi gerekli görüyorum. Atatürk tarafından irad edilmesin-

den beri geçen 50 yıl zarfında Nutuk, tarihçiler ve diğer ilim adamları tarafından geniş bir şekilde etüd edilmişse de haklı olarak İstiklal Harbi ve cumhuriyetin kuruluş tarihi hakkında şahsi başlıca bir belge olarak görülmüştür. Başka bir deyimle, Türkiye'nin içişleri hakkında başlıca bir kaynak sayılmış ve Gazi'nin dış politika kararları bakımından önemi biraz ihmal edilmiştir. Diğer taraftan, Mustafa Kemal'in dış politikası hakkında çalışmalar yapanlar Nutuk'tan istifade etmişlerse de onu, sadece diğer kaynaklar arasında bir kaynak saymışlardır. Son yayınlar arasında Profesör Mehmet Gönlübol ve Dr. Cem Sar'ın Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (19919-1938)[2] adlı faydalı eserleri Nutuk'a dayanıyorsa da Nutuk burada da sadece kaynaklardan bir teki durumundadır. Aynı durum Profesör Gönlübol'un mesai ortaklarıyla beraber hazırladığı daha geniş çaptaki Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973) [3] adlı eser için de varittir. Daha yeni bir kitap olan Dr. Salahi Ramsdan Sonyel'in Turkish Diplomacy 1918-1923: Mustafa Kemal and the Turkish National Movtnutlt[4] adlı eseri ise, Nutuk'a sadece ara sıra ve kısaca dayanıyor. Bunlara rağmen daha yakından bir bakış, gerek kuruluş yıllarındaki Türk dış politikasında ve gerekse İstiklal Harbindeki ve harpten hemen sonraki dönemdeki dış politikada Atatürk'ün şahsi görüşlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için Nutuk'un başlı başına bir kaynak hatta en iyi bir kaynak olduğunu ortaya çıkarır, açıktır. Nutuk, Gazi'nin en uzun konuşması olduğu gibi, özel vesilelerde söylenmiş muhtelif söylev ve demeçlerden farklı olarak genel bir perspektife de sahiptir. Konuşmamda bu iki konuda, yani kuruluş yıllarındaki Türk dış politikası ve Gazi'nin şahsi tutumu konularında mütevazı bir katkıda bulunmaya çalışacağım.

Görüşüme göre, Atatürk'ün Büyük Nutuk'unda hepsi birbirine bağlı olup beraberce anlamlı bir bütün oluşturan özellikler göze çarpmaktadır.

1. Nutuk'ta belirtildiği gibi, Mustafa Kemal'in dış politika tutumunda kronolojik iki devir vardır. İstiklal Savaşı'nın zaferle sonuca er-

dirilmesine kadar süren birinci devrede dış politika, Türk vatanını bir felaketten kurtarmak için sürdürülen ölüm-kalım savaşının bir elemanı idi. Bu devir, Mustafa Kemal'in gerek padişah tarafından gerekse yabancı devletler tarafından bir asi sayıldığı devirdi. İkinci devir, Türk zaferi ile açılır ve Lozan müzakereleri ile yürümeye başlar. Bu devirde yeni Türk Cumhuriyeti, devletler arasında eşit bir devlet olarak görünmeye çalışır ve bu statüyü başarılı bir şekilde elde eder.

2. Nutuk'ta düşmanları tarafından istila edilerek ve acıklı bir ekonomik durum tarafından kemirilerek yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihini çizdiği ilk sayfalardan başlayarak derhal göze çarpıyor ki, Mustafa Kemal, dış ilgilerle iç durum arasındaki ilgiyi ustaca kavramıştır. Burada, bütün dış politika kararlarını, hayatta kalma savaşının gereklerine bağlayan bir tutumun klasik bir örneğini görüyoruz.

3. Hayatta kalma temel gayesine yardım edebilecek bir dış politika güdebilmenin önemi yüzünden iki devirde anlamlı bir paralellik vardır. Bu da her fırsattan faydalanmaya çalışmak; ve kendisince "Hâkimiyet" teriminde ifadesini bulan Türkiye'nin o andaki ve gelecekteki hayati çıkarlarından taviz vermemektir.

4. Nutuk'tan, ayrıca bu ilk hayati yıllarda diğer meseleler karşısında dış meselelere tahsis edilmiş olan nisbi önem hakkında Mustafa Kemal'in tutumundaki ince fakat kesinlikle belirtilmiş farklar da ortaya çıkıyor. Sık sık söylenip yazılmıştır ki Mustafa Kemal'in Türkiyesinde, dış politikanın iç politikaya devamlı bir üstünlüğü vardı. Sık sık ileri sürülen bu görüş, Metin Tamkoç tarafından yazılan bir kitapta tekrarlanmıştır. [5] Benim gördüğüm kadarıyla Nutuk'tan tamamen farklı intiba uyanabilir: Benim ilk diye adlandırdığım devrede Mustafa Kemal, dış politikaya gerçekten büyük önem vermiştir. Dış politika bazan başlıca konu olmuştur. İkinci devirde, zaferden sonra ise, dış politika her ne kadar ihmal edilmemişse de devamlı olarak günün meseleleri olan reformlardan daha az ilgi çekmiştir kanaati uyanıyor.

Şimdi müsaadenizle Nutuk'tan, Mustafa Kemal'in dış politikasını yukarda belirttiğim şekilde karakterize etmemize yardım edecek bazı örnekler getireceğim.

Yukarda da söylediğim gibi, Nutuk'tan ortaya çıkıyor ki," birinci devrede Mustafa Kemal, bütün yabancı gelişmeleri yakından takip etmiş ve çoğuna derhal ve yerinde mukabele etmiştir. Bu da iki bakımdan önemle göze çarpıyor. Önce, Mustafa Kemal bu devirde milli bir hareket yaratmak ve yeni bir ordu kurmak derdiyle çok meşguldü. İkinci olarak da dış ilgiler bakımından hiçbir resmi sıfatı yoktu. Gerek padişah ve hükümetince ve gerekse İtilaf Devletlerince bir asi sayılmaktaydı; ve bu devirde henüz bir devlet tarafından de-facto bile olsun tanınmış değildi. Bu handikaplara aldırmadan her gelişmeye mukabele etmesi ve ileride göreceğimiz gibi, yeni Türk dış politikasını başlatması bu konuya ne kadar önem verdiğini gösterir.

Mustafa Kemal'in fikir ayrılığı herşeyden önce padişah ve hükümetiyle olup daha 16 Ağustos 1919 gibi erken bir tarihte Damat Ferit Paşa'ya telgraf çekerek İstanbul'daki İngiliz ve Fransız talepleri karşısında hükümetin bozguncu tutumuna muhalefet ediyordu. Telgraftaki en önemli kısım şu idi: "Hakkı hayat ve istiklali için çalışan milletin maksadındaki nezahet ve ciddiyete mukabil hükümeti merkeziyeye hasım vaziyet almak cihetini iltizam ediyor. Bu tarzı hareket bittabi mucibi esefi azimdir. Milleti, hükümeti merkeziyeye karşı arzu edilmeyen hareketlere saik olabilecek mahiyettedir. Gayet samimi arz edeyim ki millet, her türlü iradesini ikaa muktedirdir. Teşebbüsatının önüne geçebilecek hiçbir kuvvet mevcut değildir. Hükümeti merkeziyenin menfi teşebbüsatı hiçbir tarafta ve hiçbir kimse tarafından cayı tatbik bulamamaya mahkûmdur". (Nutuk 1973 baskısı, I, s. 75). İtilaf Devletleri'yle olan ilgilere değindiğinden ötürü bu meselede de Türk milletinin temsilciliğini İstanbul Hükümetine karşı üstüne alıyordu. Nutuk'tan anlaşıldığı gibi, Mustafa Kemal'in padişah hükümetiyle milletlerarası

meselelerde ve diğerlerinde çatışması tabii, geçici bir fikir ayrılığından veya bir anlaşmazlıktan çok daha fazla, gittikçe derinleşen ve sadece önce saltanatın ve sonra da hilafetin ilgasıyla sona erecek olan gerçek bir konflikti. Gerçekten de Mustafa Kemal, padişah hükümetinin, milletlerarası bir hüviyete sahip olup da genel Türk çıkarlarına aykırı olan veya haysiyet kırıcı bir karaktere sahip sayılabilecek her hareketini şiddetle protesto etmiştir. Bir örnek, Çürüksulu Mahmut Paşa'nın Ermenilere toprak vermek niyetine karşı çektiği telgraftı. Mustafa Kemal'in kendi sözleriyle: "Şarkî Anadolu'da, Ermenistan lehine tavizatı arziyede bulunulacağı vaadini tazammun eden bu cümlenin, sulh komisyonu âzasından bir recülü devlet tarafından sarf edilmiş bulunması cidden teemmül ve istiğraba şayan idi." (Nutuk I, s. 307). Bu harekete kendisinin cevabı ise, "Erzurum ve Sivas Kongreleri mukarreratı vechiyle milletin Ermenistan'a bir karış toprak terk etmeyeceğini. yazdım." (Nutuk, I, s. 307-308). Aynı şekilde General George Milne'nin İstanbul'dan Harbiye Nezareti üstünden emirler vermesini de protesto etti. (Nutuk, I, s. 353). Önceden de aynı düzeyde Rıza Paşa hükümetinin İstanbul ve Boğazlardaki işgal kuvvetlerine gereğinden çok misafirperverlik göstermesini de tenkit etmişti. (Nutuk, I, s. 237).

Bu konuyu sonuçlamak için ise, Mustafa Kemal'in padişah hükümetine karşı durumunda kasti bir belirsizlik bulunduğunu ve neredeyse diyalektik bir karakter taşıdığım belirtmek isterim.

Yukarıda gösterildiği gibi Mustafa Kemal, padişah hükümetinin tutumunu protesto etti ve bu hükümet Mustafa Kemal'e karşı Doğu Anadolu'da güçlükler çıkarmaya kalktığı veya onu Hıristiyan azınlıklara zarar vermekle suçladığı zaman Mustafa Kemal kendisini İstanbul hükümetine hücum ederek müdafaa etti. (Nutuk, I, s. 309-310). Ayrıca bütün Türkiye'nin padişaha sadık olduğunu iddia etti. Bundan da fazla olarak kendisine padişahın ve hükümetinin dış müdahalelere karşı koruyucusu imajını vermeye çalıştı. Mesela yukarıda belirtilen Gene-

ral Milne işinde (Nutuk, I, s. 353) ve daha başkalarından (Nutuk, s. 305-306, 371) belli ki, bu tutumu İstanbul'daki padişah nazırlarını yanıltmadı. 9 Aralık 1919 tarihli telgrafında zamanın Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Mustafa Kemal'e şöyle şikayette bulunuyor: "Bundan başka, mümessillere, Heyeti Temsiliye namına, telgrafnameler keşide edilmesi, memlekette iki hükümetin vücudunu gösterdiği, Fransa mümessili tarafından alenen ifade olunmuştur." (Nutuk, I, s. 304).

Halbuki bu, Mustafa Kemal'in tam arzu ettiği şeydi: Yalnız içişlerde değil, yabancı devletlerle olan ilgilerde de tedricen padişah hükümetinin yerini alacak alternatif bir hükümetin başına geçmek.

Hiç değilse dışişler düzeyinde padişahın hükümetinden ziyade İtilaf Devletleri'nin tutumuna önem veriyordu. Bu devletler karşısında gayesi yalnızca bir alternatif hükümet yaratmak değil fakat bu alternatif hükümetin antitezi görünüşünde olmasını da temin etmekti. Bunun sonucu olarak- Nutuk'ta görüyoruz- kendisi ve Ankara'daki hükümet, görüşlerine göre Türkiye'nin hâkimiyetine zararı dokunmak ihtimali olan her yabancı harekete devamlı ve ısrarlı bir şekilde karşı geldi. Mesela Ekim ve Kasım 1919'da İtilaf Devletleri'nin, Ankara-Eskişehir demiryolunun kullanılmasına karşı gösterdikleri muhalefeti; Bandırma'ya Fransız kuvvetlerinin çıkarılmasını protesto etti. (Nutuk, I, s. 329-330). Benzer şekilde Mart 1920'de İstanbul'un İngiliz askerlerince işgaline karşı, yalnız kendi adına ve Müdafaai Hukuk Heyeti Temsiliyesi namına protesto etmekle kalmayıp, dışarıya mesela yabancı parlamentolara geniş çapta protesto etmeleri için başkalarını da seferber etti. (Nutuk, I, s. 413-417).

Söylemeye lüzum dahi yok ki kendi hükümetinin dış devletler önünde tanınması için yaptığı en büyük hareket, Türkiye'deki Yunan kuvvetlerine harp açması olmuştur. Belli ki bu harp parlak bir şekilde planlanıp noktası noktasına tatbik edilen askeri bir hareketten ibaret olmayıp, politik gayeler elde etmek için de kullanılan bir vasıta idi.

Çünkü öteki özellikleri yanında Mustafa Kemal, Almanların Realpolitik dedikleri politika sanatında bir üstad idi. Bu da işin içinde olan bütün çıkarların ve onlara karşı koyup milli gayeleri yerine getirebilmek için gerekli kuvvetlerin tam anlamıyla ve yanlışsızca değerlendirilmesi idi. Askeri kuvvetleri kıtı kıtına yeterli olabileceği için de -Nutuk'ta söylediği gibi- önce kuzeydoğu sınırını emniyet altına alabilmek için zaman, düşünce ve gayret harcadı. Durumun, genel stratejik planın bir parçası olduğu kolayca tahmin edilebilir: Önce Sovyetler Birliği'yle bir anlaşma. (Nutuk'ta bu anlaşmaya nispeten kısaca temas ediliyor, özellikle II, s. 460). Nutuk, bize bu anlaşmanın yeni kurulan TBMM hükümetinin ilk dış politika kararı olduğunu şöyle anlatıyor: "Teşekkül eden Büyük Millet Meclisi hükümetinin, mesaili hariciye hakkında ilk verdiği karar, Moskova'ya bir heyet izamı olmuştur." Sonra Aralık 1920'de mağlup Ermenilerle imzalanan Gümrü muahadesi geldi. (Nutuk, II, s. 488). Bunu da Şubat 1921'deki Türkiye - Gürcistan muahadesi takip etti. (Nutuk, II, s. 488-489).

Mustafa Kemal, Halide Edip tarafından uzun bir notada talep edilen Amerikan mandasına "hayır" demeyecek kadar kabiliyetli bir diplomattı. (Nutuk, I, s. 95-98). Fikrin, Amerikan hariciyesinden değil de bir Türk hanımefendisinden geldiğinin farkındaydı. Fakat meseleyi hiç unutmadı ve epey bir zaman sonra fırsat düşünce Başkan Wilson'un "selfdeterminasyon" hakkındaki orijinal tutumundan uzaklaştığına işaret etti. (Nutuk, I, s. 229). Zaten başkalarına güvenmekten ne hayır gelebilirdi ki?

Mustafa Kemal'in dış politikasında temel ilkelerden biri başkalarına güvenilemeyeceği ve güvenmemek gerektiğiydi. İlgili her devletin Türkiye'de Mustafa Kemal'in sözleriyle: "Düveli Mütelifenin her biri âzami menfaatini, umum Türkiye'de temin etmek gayesindedir." (Nutuk, I, s. 355). Birkaç sayfa sonra da Mustafa Kemal, her devletin Türkiye'deki çıkarlarını sıralar. (Nutuk, I, s. 380-383). Dış devletlerin

Türkiye'deki çıkarları ve Türkiye üzerindeki niyetleri hakkında vardığı hükümler Mustafa Kemal'i şu belli sonuca vardırır: Bu niyetlere sadece kuvvetle karşı konulabilir! Bu görüşünü birçok kere tekrarladı. Daha Ağustos 1919'da Fransızlara Sivas Kongresi'nin toplanmasına müdahale etmenin Fransa için uzun ve pahalı bir harp demek olduğunu ihtar etti. (Nutuk, I, s. 79-81). Sonraları da "Biz demiştik ki maksadımız, hududu milliyemiz dahilinde tamamiyeti mülkiyemizi ve milletin istiklali tamamını temin etmektir. Buna mani olmak üzere karşımıza çıkacak olan kuvvet, kim ve ne olursa olsun, behemehal çarpışırız ve muvaffak oluruz. Bu hususiaki karar ve kanaatimiz, katidir" diye ilan etmiştir. (Nutuk, II, s. 457).

Yine de askeri yolların kullanılması Mustafa Kemalce sadece politik gayelere varmak için baş vurulan bir vasıta idi. Gerçekten de hiçbir şey "başarı" kadar başarılı değildir. Askeri başarının peşinden de gayet tabi dış işlerde politik başarılar geldi. 1921'de İkinci İnönü zaferinden sonra bazı devletler TBMM ile anlaşmalar imzalamaya başladılar: İngiltere, Fransa ve İtalya. (Nutuk, II, s. 587-590). Bu anlaşmalar pek önemli değilseler de Mustafa Kemal, imzalanmaları lehindeydi gibi görünüyor. Çünkü bunların barışa doğru bir adım daha teşkil edecekleri, milletlerarası ilgilerin normalleşmesine, TBMM'nin ve hükümetinin tanınmasına ve ilgili devletlerle teker teker imzalandıkları için de anti-Türk bloğun dağılmasına yol açacakları hesap ediliyordu.

Benzer şekilde Franklin Bouillon'la da 1921'deki Ankara Anlaşması bir başka zaferden, Sakarya Zaferi'nden sonra imzalandı ve Nutuk'ta (II, s. 620) Mustafa Kemal, bu iki olay arasındaki ilgiyi berraklıkla gösterir. Biraz sonra da şöyle ekler: "Efendiler, 1922 senesi Ağustosuna kadar da garp devletleriyle müsbet manada ciddi münasebetler vuku bulmadı. Memleketimizde bulunan düşmanları silah kuvvetiyle çıkarmadıkça, çıkarılabilecek mevcudiyet ve kudreti milliyemizi fiilen ispat etmedikçe, diplomasi sahasında ümide kapılmanın caiz olmadığı

hakkındaki kanaatimiz kati ve daimi idi. En doğru kanaatin bu olduğunu, bu olacağını, tabii olarak kabul etmek muvafıktır." (Nutuk, II, 645). Mustafa Kemal bir kere "fait accompli"leri yaratmakta başarı gösterdikten sonra bütün isteği Lozan Konferansı'nda Türkiye'nin haklarının onaylanmasıydı. Kendi sözleriyle: "Konferans masasında talep ettiğimiz, zaten istihsal edilmiş olan hususatın usulen ifade ve tasdikinden başka bir şey değildi." (Nutuk, II, s. 703).

Bu hayati dönemde, Nutuk'ta anlatılan Türkiye dış politikasını hem başlatan hem de iyi bir sonuca ulaştıran adam olarak Mustafa Kemal hakkında bazı karakteristik noktalar çıkıyor. Bazılarını incelemeye çalışacağım fakat önce bu karakteristikleri ikiye ayıracağım. Birinci grupta sadece Nutuk'a dayanıldığı takdirde insanı yanlış hükümlere götürebilecek olan dış politika karakteristikleri var: Radikal bir Türkosentrizm ve aşırılık. İkinci grupta ise sadece Nutuk'tan kolayca elde edilebilecek karakteristikler var: Realizm, tahriklere karşı koyabilme ve dış politikayı şahsi bir şekilde yürütme.

İlk karakteristiklere dönelim. Nutuk okunurken dış politika hakkında Türklerin ne düşünüp ne yaptıkları hakkında çok bilgiye rastlanıyor fakat yabancı devletlerin bu devirdeki durumu ve Türkiye ile yahut birbirleriyle ilişkileri hakkında çok az bilgiye rastlanıyor. Bundan, Mustafa Kemal dış politikayı dışarıda neler geçtiğini bilmeden yürüttü, hükmüne varmak yanlış olacak. Tersine, gerek diğer evraklardan ve gerekse o zaman cereyan eden diplomatik ilgi ve görüşmelerden Türklerin dış politika gerçeklerinden yakından haberdar oldukları anlaşılıyor. Sekiz asırlık Osmanlı diplomasisinden miras kalan beceriklilikle, Sovyet Rusya ile batı, sonra batı devletlerinin kendi aralarındaki çatışmalarından azami istifadeyi elde etmeyi çalıştılar.

Ayrıca, Nutuk'tan ortaya dış politika tutumunda mübalağalı bir Türk aşırılığı tablosu çıkıyor. Mustafa Kemal'in Misakı Milli'den taviz vermeme politikasındaki ısrarı bir aşırılık gibi görülebilir. Halbuki

daha yakından bir bakış, Mustafa Kemal'in ve taraftarlarının Misakı Milli'ye bağlılıklarının çok akıllıca olduğunu, ve bu evrağın uzun vadede sadece bütün milliyetçileri birleştiren bir platform olarak değil fakat aynı zamanda pazarlık için mükemmel bir başlangıç noktası teşkil ettiği için de hizmet görmüş olduğunu ortaya çıkarıyor. Gerçekten Lozan'da nihai barış görüşmelerinde Mustafa Kemal, hepimizin bildiği gibi Misakı Milli'den hiç değilse bir noktada, Musul bölgesi işinde önemli bir taviz verdi.

Buradan da Nutuk'taki dış politika karakteristiklerinin ikinci grubuna geçiyoruz. Bu grupta en çok göze çarpan da galiba Mustafa Kemal'in realizmi. Biraz yukarıda Türk askeri kuvvetleri zafer kazandıkça Mustafa Kemal'in, Türkiye'nin çeşitli barış görüşmelerine katılmasına rıza gösterdiğine işaret etmiştik. Hemen yukarıda da aşırılığın pazarlık için mükemmel bir başlangıç noktası temin ettiğini belirttik. Elastikliği ise, sadece yukarıda zikredilen Musul'daki Türk hâkimiyetinden taviz vermemesiyle değil fakat daha Ocak 1920'de Batı Trakya'da bir taviz vermek gerekebileceğini anlamasıyla da gösterildi. Doğu Trakya'yı Türk vatanı için sağlamak uğruna kendi sözleriyle: "Şarki ve Garbi Trakya'nın' vahdetini musırren iddia etmek, Şarki Trakya'da da, bazı müddeayat serdine münteç olabilir." (Nutuk, I, s. 406). Aynı şekilde Türkiye'nin o andaki ve geleceğindeki çıkarlarını panturanist veya panislamist çıkarlara bağlamayı da red etmişti: "Panislamizm, panturanizm siyasetinin muvaffak olduğuna ve dünyayı sahai tatbik yapabildiğine tarihte tesadüf edilmemektedir." (Nutuk, II, s. 436). Mustafa Kemal, Türk dış politikasının Türkiye sınırları dışındaki Müslümanlarca zorluklara maruz bırakılmaması gerektiği görüşünü ileride de tekrarlamıştır. (Nutuk, II, s. 709).

Dış politika yapımındaki karakteristiklerden bu gruba dahil olanlardan bir tanesi de Mustafa Kemal'in tahriklere karşı gelebilme kabiliyetidir. Biraz yukarıda panislamist veya panturanist tutum takınmayı

kesinlikle reddettiğini belirtmiştik. Biraz daha az genel fakat aynı derecede ilgi çekici bazı anlarda, yine Nutuk'tan alınan, şunlardır: Ocak 1921'de Sadrazam Tevfik Paşa, Mustafa Kemal'i İstanbul Hükümeti temsilcileriyle birlikte İtilaf Devletleri'yle bir konferansa davet ettiğinde Mustafa Kemal reddetmiştir. (Nutuk II, s. 554-577). Mustafa Kemal'in bu meselelerdeki mantığı kolayca anlaşılıyor: Milliyetçi delegelerin İtilaf Devletleri temsilcilerine ilaveten padişahın temsilcileriyle de mücadele etmek durumunda kalmalarını istemedi. Fikrimce bu davranış için çok kuvvetli bir şahsiyet gerekliydi. Zira, o zamanlar bütün dünyaca bir asi sayılan Mustafa Kemal'in, İstanbul barış konferansına katılmayı reddetmesi gerek Türkiye'de ve gerekse dışarıda meşru olarak tanınmak fırsatından vazgeçmesiydi. Aynı durum 1921'de İtilaf Devletleri başkumandanı General Harrington'la buluşmayı -hiçbir sonuç getiremiyeceğini anladığından- reddi için de varittir. (Nutuk, II, s. 642-645). Burada da pragmatik sebepler yüzünden Mustafa Kemal bir de-facto tanınma ihtimalini gözden çıkarmıştı.

Bu gruptaki karakteristiklerden üçüncüsü ise, Mustafa Kemal'in dış işleri şahsen idare etmiş olmasıdır. Yalnız Franklin Bouillon'la ve General Pelle ile yukarıda zikr edilen yüz yüze buluşmaları (Nutuk, II, s. 677-678) değil, Mudanya Mütarekesi'ne yol açan görüşmelerin de şahsen onun tarafından dikkatle hazırlanmasında da (Nutuk, II, s. 678-679) aynı karakteristik bulunuyor. Bundan da fazla Lozan Barış Konferansı'ndaki Türk delegasyonunu da uzaktan bizzat Mustafa Kemal yönetmiştir. Mustafa Kemal uzun düşüncelerden sonra delegasyonun başına İsmet İnönü'nün getirilmesine de şahsen karar vermiştir. (Nutuk, II, s. 682-683). Konferansın devam ettiği her iki devrede de Mustafa Kemal, oradaki Türk delegasyonu ile devamlı temas halinde olup, her adımda öğüt ve talimatlar vermiştir. (Nutuk, II, s. 701-848). Aynı zamanda da TBMM'ni Lozan'daki Türk delegasyonunun fedakârlık ve vatanseverlikle çalışıp, başarılı olduğunu ikna etmek için gayret sarfetmiştir. (Nutuk, II, s. 720-724).

Sonuç olarak, Ankara'ya ilk vardığında yaptığı konuşmada (Nutuk, III, s. 1178-1190 - vesika 220), Mustafa Kemal, fedakârlık karşılığında zafer vaad etti. Sözünü hem dışişlerde hem de içişlerde tuttu. Mustafa Kemal ve arkadaşları hakkında konuşan Lord Kinross der ki: "Ali were patriots, practical soldiers, men of common sense and intelligence. But among them only Kemal had the necessary overall grasp both of internal and external affairs, that peculiar compound of intuition and reason, resi-lience and energy and above ali will-power, required to carry such an enterprise to a successful conclusion." [6] Bu başarısı yüzünden de Türk milleti ve onun büyük önderi Gazi Mustafa Kemal Atatürk bütün dünyanın haklı hayranlığını kazanmıştır.

(Söylev'in 50. Yılı Semineri, 1977)

Dipnotlar

1. D. A. Rustow, "Atatürk as Founder of a State", D. A. Rustow (hazırlayan), Philosophers and Kings: Sutudies in Leadership, New York Braziller. 1970.
2. Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1973.
3. Genişletilmiş üçüncü baskı, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları, 1974.
4. London-Beverley Hills, Sage Publicatians, 1975.
5. Metin Tamkoç, The Warrior Diplomats: Guardians of thi National Security and Modernization of turkey, Salt Lake City, University of Utah Perss, 1976, s. 71-75.
6. Lord Kinross, Atatürk: The Rebirth of A Nation, 4. baskı, London, Weidenfeld&Nicolson, 1966, s. 164.

NUTUK'UN TÜRKİYE'DEKİ ETKİLERİ

Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak

Büyük Söylev'ini verdiği zaman Mustafa Kemal 46 yaşındaydı ve hayatında üçüncü defa olarak bir yol kavşağının başına gelmişti. Kavşaklardan birisi Yıldırım Orduları Kumandanlığından istifa edip İstanbul'a gelmesi idi. Ya askerliğine son verecek ve sivil bir şahıs olarak yaşayacaktı ya da yeniden memleketin hizmetine girecekti. İkinci yolu tercih etti. 1922'de İzmir'e girdiği zaman birçokları "büyük zafer kazanıldı; davanın askerlik tarafı çözümlendi, artık sivil bir idareye ve bilhassa bunu çok arzulayan eski İttihat ve Terakki kalıntılarına devredilmesi lazımdı. Paşamıza bir güzel çiftlik verelim ama artık sivil idareyi bize bıraksın; çünkü biz daha tecrübeliyiz;" diyorlardı. Mustafa Kemal, burada da vatan hizmetinde devam etme yolunu tercih etti ve iyi ki tercih etti. Şimdi 1927'de Söylev'ini söylediği zaman yine bir yol kavşağı vardı. Acaba bu, bir bitiş miydi yeni bir başlayış mıydı? Nutuk'un bu bakımdan havasına bakılırsa bir kesin ve son hesaplaşma vardır ve hatta bir vedaı andıran tavrı da vardır. Emanetin mahiyetini anlatıyor ve O'nu gerçek sahibi olan gençliğe tevdi ediyor. Yani bir bakıma işini bitirdi sanılabilirdi. Oysa Mustafa Kemal, işin hiç bitmediği kanaatindeydi ve işinin en zor kısmı başlıyordu. Bütün bu bahsettiğim hayat olayları içinde şimdi en zor safhaya gelmişti ve zorluğun sebebi şuradaydı: Yapmakla yükümlü olduğu hareket çelişkili bir davaydı. Birinci bakımdan, ta 1919'da "kayıtsız şartsız milli hakimiyet ve

bağımsızlık istemiş bir adam olarak memleketi kabil olan süratle kesin reformlara ve demokrasiye götürmek, içinde doğan en büyük arzulardan birisi bu; fakat bunun kadar kuvvetli bir arzu ve karar daha var: Neye mal olursa olsun devrimi korumak ve daha yeni, daha güç devrimler yapmak. Çelişki buradaydı. Hangi yolu tercih edecekti? Bir bakıma demokrasiye gidip ben yapacağımı yaptım ey millet; amacın mahiyetini izah ettim, gençliğe de teslim ettim buyrun mümessillerinizi seçin, partilerinizi kurun, demokrasi yapın" diyebilirdi. Veya daha otoriter, dikta değil fakat daha otoriter olarak ve geçirdiği tecrübelerden, daha o tarihte devrime, devrimin ana esası olan layikliğe karşı girişilen hareketler karşısında dizginleri daha sıkı tutmak mecburiyeti vardı. Bu, aslında çelişen bir görevdi. Mustafa Kemal için memleketin hayat damarı olan devrimleri korumak o tarihte, 1927'de demokrasiye gitmekten daha hayırlı olarak görülmüştür. Çünkü yaptığı şeylerle yetinmezdi. Devrimi sonuna getirmek mecburiyetindeydi. Hangi sona? O ana kadar yaptığı devrimleri millete tam mal edebilmek için bunun bir kültür devrimiyle halkalanması ve düğümlenmesi zarureti vardı. Kültür devrimi de devrimlerin en gücüdür. Milli vicdana yeni bir şey aşılamak ve aşıladığını tutturmak; geleneksel eğilimlerden çıkarıp yeni bir ateş, yeni bir görüş aşılamak gibi cidden son derece zor bir vazife kalıyordu karşısında. Çekinmeden bu yola gitti. 1927'den itibaren kültür devrimi diyebileceğimiz hareketler ve bunun anahtarı olarak alfabe devrimi başlıyor. Ne kadar isabetli bir davranıştır. Ne kadar dahiyane bir görüştür bu. Şimdi birçoklarımız ve birçokları alfabe devrimini sadece çok geri kalmış, okuma yazması olmayan bir milleti süratle okur yazar bir hale getirmek gibi bir gayeye bağlar. Elbette bu da var fakat bunun çok ötesinde bir karakterdir alfabe devrimi. Alfabe devriminin asıl hareket noktası, bir medeniyet manzumesinden milleti ikinci, yeni ve daha feyizli bir medeniyet manzumesine yani çağdaş uygarlığa götürmek. Bunun kadar önemli bir gayesi de Türkçeyi kurtarmak; çünkü Türkçe, Arap harfleriyle yazıldığı müddetçe kendi öz varlığını bulama-

mıştır ve bulamaz idi. Ziya Gökalp rahmetlinin bütün çabalarına rağmen, alfabede milli dile uygun bir değişme yapılmadıkça Türkçenin kendi öz benliğini bulması mümkün değildi. Neydi Atatürk'ün dildeki hedefi? Geçenlerde İstanbul'da yaptığımız bir seminerde genç arkadaşlar, hatta bir kısım yaşlı arkadaşlarımız da şu noktaya temas ettiler. "Efendim, Ziya Gökalp'in yaptığıdır, Atatürk'ün de yaptığı. Yani bir nevi Ziya Gökalp'in devamıdır. Atatürk'ün düşündüğü şeyleri aynıyla Ziya Gökalp de düşündü". Yani adeta bu harekete lüzum yoktu manasına gelecek beyanlarda bulundular. Biz buna birçok kıymetli arkadaşlarımızla beraber şiddetle karşı çıktık. Ziya Gökalp'in dilimize olan hizmetini inkâr kimsenin aklından geçmez; fakat Atatürk'ün yaptığı Ziya Gökalp'in yaptığı değildir. Ziya Gökalp dilde bir sadeleşme hareketini getirmiştir. Bu, küçümsenecek bir şey değil elbette. Fakat Atatürk bunun çok ötesinde bir hizmette bulunmuştur. O da Türkçeyi yaratıcı bir dil olarak geliştirmek. Türkçenin sadeleşmesi başka birşeydir. Türkçeyi, ana dilimizi, yeni mefhumlar, yeni kelimeler- kendi dehası yönünde-yaratsın diye çalışmak ve buradan hareket etmek başka şeydir. Atatürk işte bunu yapmıştır. Ziya Gökalp'in çok ilerisindedir bu hareket. Ziya Gökalp bunu düşünmemiştir. Sadeleştirmek hareketini asla küçümsemiyorum, elbette Atatürk ondan da esinlenmiştir. Geçmiş ile halin ve geleceğin elbette sıkı bir bağı vardır. Fakat bu, Ziya Gökap'in yaptığının bir teyidi ve tekrarı değil, onun çok ilersinde, Türkçeye yaratıcılık vermektir, işte onun yarattığı bu hava sayesinde Türkçe bugünkü şeklini bulmuştur. Ne derlerse desinler bugün konuştuğumuz ve gençliğin benimsediği Türkçe, Türkçelerimizin en güzelidir. Türkçe, yaratmaya başlamıştır. Şu, bu; Türk fonotiğinin, Türkçenin dehasına uymayan bazı kelimeler denemiştir; fakat bunda da telaş edecek bir şey yok. Dil kendi kendine bunları tasfiye etmiştir; fakat binlerce güzel kelime girmiştir. Ben bunu Ata'nın çok büyük bir hizmeti olarak kabul ediyorum.

1935'te lütfetmiş beni de Dolmabahçe Sarayı'na davet etmişti. Bilmiyorum belki Türkçeye aşık olduğumu yazılarımdan duymuş, veya üniversitede genç hoca olarak bütün tıp terimlerini direnmelere rağmen, Türkçeleştirmek için giriştiğim ve ilk zamanlarda çok yalnız olduğum emeklerimi duymuş olacaktı; çağırmışlardı. Dolmabahçe Sarayı'nda resmi mahiyette dil üzerinde görüşmeler oldu. Sonra haber aldık ki, Florya Köşkü'ne de davetliyiz. O gün orada sayın Afet İnan da bulunuyordu. Bu Atatürk'le benim, ikinci karşılaşmamdı. Birinci karşılaşmam 1920'de Konya'da olmuştu. Müdafaai Hukuk'un en genç üyesiydim. Müdafaai Hukuk emrinde yan sivil yarı asker mahiyette hazırlanmakta olan muzaheret alayı, müstakbel eğitimli Türk askerinin, Türk ordusunun temeli olan muzaheret alayında da asker olarak talim görüyordum. Aynı zamanda Mekteb-i Sultaninin son sınıfında bulunuyordum. O zamanın âdeti; gelen büyüklere bir nutuk söylenir, bu nutku da son sınıf birincisine söyletirlerdi. Bu Nutku o çocuk yazmazdı; mektebin edebiyat öğretmeni yazardı. Edebiyat öğretmenimiz de çok sevgili bir hocamız olan Ermenekli Hasan Rüştü Efendi. Bir nutuk hazırlamış, müdürün emri üzerine; son dakikada elime verdiler. Daha evvel verseydiler bir değişiklik yapar mıydım acaba, bugün bilmiyorum. Süratle okudum ve süratle ezberledim. Kapıdan içeri girerken Atatürk'ün huzuruna çıktım ve nutku söylemeye başladım. Baştan hafif bir tebessümle, sevgiyle, teşvikle bakıyordu. Yüzü gergin, endişelerle, saklamaya mecbur olduğu sırlarla dolu idi. Dünyada bu ne zor bir iştir. Neler istediğini hayatı gösterdi ve o korkunç sırları en yakın bir arkadaşına söyleyemiyor. Açıklasa devrimler yapılamayacak, belki milli mücadele yapılamayacak. Mukaddes bir milli sır taşıyan bir adamın gergin yüzü ile karşılaştım. Nutuk okunurken güya Atatürk'ü büyütmek için şu cümle geçti: "Tarih seni, Yıldırımlar, Fatihler, Yavuzların yanına koyacak" Memnun olacak zannettik biz. Atatürk'ün yüzünden bir siyah gölge geçti. Bir pot kırdığımı derhal anladım; fakat iş iş-

ten geçmişti. Dizlerimde derman kesildi, geri tarafım mırıldanarak bitirdim. Zaten tam bitirmeme de izin vermedi. Derhal sözü aldı ve hiç unutmayacağım şu cümle ile biten küçük bir söylev verdi: "Gençler, bu millet sizi yetiştiriyor. Ona layık olmaya çalışın". O günkü sonsuz zorluklar altında, bütün milletle beraber biz Mekteb-i Sultanide yarı açtık; fakat kim bakar. Büyük bir mücadele içine giriyor memleket. Bu benim kendisiyle ilk karşılaşmamdı. O gün valinin yemeğine gitmiş, biz sonra duyuyoruz bunu; demiş ki: "Çocukları padişahçı, fazla padişahçı yetiştiriyorlar; milliyetçi yetiştirilmeleri lazım". Bunu, şunun için anlatıyorum: Olay benim hayatımda bir tarih değerindeydi. Bunun ötesinde acaba hilafeti, padişahlığı kaldırmayı ancak 1922'de mi düşünmüştür? Hayır. 1920'de Konya'ya geldiği zaman bunu söyledi ve daha 1907'de kararlı idi. Ali Fuat paşa'ya dikte ettiği notlar var. 1907'de çizdiği Misakı Milli haritası var. Kati olarak size söylüyorum bunu. Ali Fuat Paşa'da vesikası var bunun. Vatan haritasını eliyle çizmiş, Ali Fuat Paşa'ya hediye etmiştir ve Musul dahil bugünkü vatanımızın daha o günlerde "kayıtsız şartsız milli hakimiyete dayanan müstakil Türk Devleti" parolası ortaya konmuş.

Bu tarihten 15 sene geçtikten sonra yine huzurundaydım. Görülmemiş zaferler kazanmış bir adamın güvenci, güzelliği ile tunç gibi bir yüz karşımda. Baktıkça insanın içine sinen, gurur veren, onunla aynı millete mensup olmanın gururunu aşılayan bir yüz. Gelip yerine oturdu. Baktım bu oturuş bizim, başkalarının oturuşu gibi değil. Oturuyordu; ama her an fırlayacak hatta uçacak bir hafiflik vardı. O gün dilden bahsedildi. Ben de tahtaya kaldırılıp imtihan edilenlerden oldum. Benim için en aziz hatıradır. Üç kelime yazmamı emretti siyah tahtaya; şöyle solumda olan bir tahta. "Deniz, su, tuz. Bunlardan cümle yap bakalım. Kaç cümle yapılır?" Aklıma geleni yazmaya başladım. "Denizin suyu tuzludur". "Tuzludur suyu denizin." "Denizin tuzludur suyu". Beş cümle yazdım. Fransızcasını, Almancasını bulmayı düşündük. On-

larda beşe çıkmıyor. Derhal benim için çok ağır olan şu suali sordu: Bu husus Türkçenin lehine midir, aleyhine midir? İhtiyatlı konuşmayı daha evvel bize öğretmişlerdi. Atatürk, bilmem dersem darılmazdı; fakat ukalâlığa tahammülü yoktu. Çok büyük bir ihtiyatla: "Paşam, bir bakıma göre bir nüans zenginliği var gibi geliyor bana," dedim. "Çünkü bu beş, altı cümle aynı şeyi söyler; ama birinde tuz tebarüz ettiriliyor, öbüründe su, öbüründe deniz. Küçük nüans farkları var. Bu bakımdan belki Türkçenin zenginliği bakımından lehte bir şeydir". "Peki ama", dedi "Fransızcada iki cümle söylenebiliyor. Anlaşmalar niçin Fransızca yazılır?" Hakikaten ben de o zamana kadar onu düşünmemiştim. Olsa olsa Fransız devletinin tarihteki önemi dolayısıyla Fransızlara yapılan bir hürmetin ifadesi diye, Fransızca dünyada çok yaygın bir dil olduğu için diyordum. Kendisi dedi ki: "Aradan 20 sene, 30 sene, 100 sene geçtikten sonra da iki türlü manaya gelemez Fransızca yazılan bir metin. Kelimelerin Fransızca içindeki yeri gayet muhkem". Hakikaten öyle. Atatürk bunu söyledikten sonra böyle düşünmeye başladım. Türkçe cümlelere daha fazla metanet vermek lazımdır fikrini ileri sürdü ve bir cümle daha yazdırdı. Evvela şunu yazdırdı. "Mutludur o milletler ki başlarında büyük liderler vardır". Altına: "Başlarında büyük liderler olan milletler mutludur." Hangisi daha iyi. Selanik lehçesinde devrik cümleye bir meyil vardı. Onun bir tesiri mi acaba? Kendisi "Mutludur o milletler ki başlarında büyük liderler vardır" cümlesini tercih etti. Türkçede ne söylenecekse baştan o söylenmeli. Halbuki Türkçede araya mütemmim cümleler dediğimiz şeyler geliyor ve manayı çıkartmak gecikiyor. Hiç unutmam, Afet Hanımefendi de tahmin ederim hatırlarlar. Birdenbire Türkçenin büyüklüğüne ve kök dil oluşuna bizi inandırmak istedi. Benim kafamda bu yatıyordu zaten. Bu Türkçe tekin değil derdim kendi başıma daha lisede öğrenci iken. Her milletin bir dili var ama başka bir dil bu Türkçe. Yanımda oturan Akil Muhtar hocamıza: "Tonalite kelimesi nerden gelir?" dedi. Akil bey, "efendim Fransızcadır" dedi. Fransız etimolojik lügati getirildi.

Fransızca lügatta diyor ki Latinceden geçmedir. Latincenin etimolojik lügati getirildi. Rahmetli Süreyya Andenman mekik dokuyor. Belki gündüzden de bir hazırlık yapmış olacak. Latin lügatinda diyor ki ton, tonalite Yunancadan geçmiş olacak; Latincenin yerli kelimesi değil. Yunan lügatine bakıldı, Yunanca değil. Bu kelime Orta Asya dillerinden birinden geçmiştir; ve nihayet Yakutçanın lügati getirildi. Orada ton kelimesi tam bugünkü ses manasına geliyor. Tabi bizi derin bir düşünce aldı; içimde ışıklar yanmaya başladı: Türkçenin kök bir dil olduğu. Kim ne derse desin bazılarının zannettiği gibi bütün dünya dilleri hep Türkçeden çıktığı anlamına gelmez; fakat Türkçenin kök bir dil olduğu ve birçok dillere kelimeler ve mefhumlar verdiği hiç şüphe götürmez. Sonra bir şirurjiyen arkadaşımız vardı aramızda. "Şirürci nereden geliyor?" diye sordu. Onu da gene bütün lügatlardan geçtikten sonra eski Türkçede cerraha yaracı, yaragıcı gibi kelimelerin kullanıldığı ortaya çıktı. Beynimde bir şimşek çaktı o zaman. Orta Almancada yani üçyüz yıl evvel konuşulan Almancada cerrah demiyorlar; wundtarzt, yara hekimi diyorlar. Yara ile uğraşan hekim. Bu da Türkçeden gelmiş. Daha garip bir şey oldu. Fakültede tedavi hocamız Akil bey'e "Terapi nereden gelir" diye sordu; işte efendim Fransızcadan aldık. Bizim Mazhar Paşa merhum, sonra Kırımlı Aziz Efendi tedavi diye bunu Türkçeye, Arapçaya almışlar. Gene lügatlara bakıldı. Yunancaya giriyor; ama Yunanlılar bizim değildir diyorlar. Gecenin o geç saatinde çok iyi lisan bildiği söylenen bir Rum papazını getirdiler. Şöyle bir yere oturttu. Terapi nedir, sorusuna efendim, Rumcadır dedi. Hatta terapeftiki deriz. Bizim Tarabya'da oradan gelir. Yaa dedi. Biçare Rum, bir pot kırdığını anladı. Lügata bakıldığı zaman bu kelimenin kök olarak, Orta Asya lehçelerinde tirilmeden gelmiş olması ihtimalinin çok kuvvetli olduğu görüldü.

Onun sofrası bir akademiydi. Sofranın manevi büyüklüğü şuradaydı ki, Atatürk haberci kullanmamıştır. Kiminle ne konuşursa, buyur masada fikrini söyle. Böyle adam haberci kullanmaz ve kendisine bir

üçüncü şahıs hakkında bir şey söylendiği zaman çok defa ikisini de sofraya davet eder, bugün öğlen vakti şu arkadaş için bana söylediğini bir daha söyle, derdi. Mertti. Onun için haberci kullanmayan bir devlet başkanıdır. Söz inisiyatifini elinde tutmayı isterdi. Demokrattı; hepimize gayet rahat konuşma hakkı verirdi. Fakat söz inisiyatifini elinden kaçırmamaya büyük itina gösterirdi. Ben sağında oturuyordum, solumdaki arkadaşlardan başlayarak Rubab-ı Şikeste'nin, pek sevdiği anlaşılan, en lirik şiirini okuyun, dedi. Gecenin çok geç bir saati. Galiba üç falan olacak sabaha karşı. Akşam sekizde oturduk akşamın sekizinden sabahın altısına kadar bana bir saat gibi geldi. Yani bir altı saat daha devam etseydi hiç yorgunluk hissetmeyecektim. Arkadaşlardan birisi bir şeyler okudu, beğenmedi. Sıra yavaş yavaş bana geliyor; fakat gözlerine bakıyorum ki bu şiirin okunması kendisini çok mesut edecek. Kafamı zorlamaya başladım. Rubab-ı Şikeste'yi okuyalı otuz sene geçmiş. Bizim de sevgilimiz tabi Fikret. Geliyor sıra bana yavaş yavaş. Yarabbi hangisini kastediyor acaba? Rubab'ta epeyce lirik şeyler var tabi. Bir tanesini yakaladım. Nihayet bana bir ihtar yapar yanlış yaparsam. Şunu bir söyleyeyim; çünkü çok mesut olacak, onun bulunmasını istiyor. Sıra bana gelince, biliyorum paşam, dedim. "Oku bakalım", okudum:

Çal, bende olup zevkine, ahengine peyrev
Dillerdeki sevdalan cuşan edelim çal
Bir yaralı kuş çırpınıyor sanki telinde
Çıkmakta bu avaz o garibin ciğerinden
Billah o eldir koparan ruhu yerinden

Çok memnun oldu. Dur doktor, ben de söyleyeceğim. Müteaddit defalar okudu. Bana bir daha okuttu. Sonra öğreniyoruz ki bu şiirde bir küçük gençlik hatırası var.

Trablusgarp'taki maceralarını anlatırken birdenbire bir sual açtı. "Devrimlerin en gücü hangisidir?" Arkadaşlardan biri şapka dedi; kolay iş değildi. Herkes bir şey söylüyor. Bana doğru sıra geliyor. Saba-

hın dördü filan olacak. O zaman isabetsiz de olsa kanaatimi söyleyeceğim. Paşam, en güç devrim laikliktir dedim. Bugün de hâlâ o kanaatteyim ve bugün bizim devrimler veya devrim dediğimiz şeyin temelini laiklik kurar. Yani akılcılık, rasyonalizm çıkar. O gün de söyledim, beğenmedi. Büyükçe bir halkaydık. O zaman hiçbirimizin verdiği cevabı beğenmedi. Dedi ki, en güç devrim müzik devrimidir, daha yapılmamıştır; fakat yapılacaktır. Neden derseniz, şahsa kendi iç alemini inkâr ettirip içine yeni bir alem koymak. Onun için çok güçtür; fakat gelecektir, dedi.

Dil devriminin motifi; dili, Türkçeyi sevmesidir. Güneş - Dil teorisi hatalı mıydı? Ben hâlâ Güneş - Dil teorisi içinde bir hakikat çekirdeği olduğuna inanıyorum; fakat onu, buna sevk eden Türkçeye olan sevgisiydi. Burada tamamıyla kendisiyle birleşiyorum. Efendim, Ziya Gökalp zaten Türkçemizi sadeleştirmişti, devlet müdahalesi lüzumsuzdu derler. Ziya Gökalp'i severim; ama Ziya Gökalp'in havasında yetişen ben, 1926'larda babama yazdığım bir mektupta - "Babacığım" der değil mi bugünkü çocuklar. Hayır demiyorum- ne diyorum, biliyor musunuz? "Velinimeti, biminnetim efendim". 1926'da Türkçe böyleydi. Zaten dil sadeleşiyordu.

Atatürk neden müdahale etti? Denemez. Sadeleşmek kâfi değildi. Türkçe kendini bulmalıydı ve yaratıcı bir dil olmalıydı, işte bunu Ona borçluyuz.

Dilden sonra eline tarihi aldı. Burada benden çok yetkili arkadaşlarım var. Tarih tezinin hareket noktasında evvela gerçekçilik var tabi, bir Türk milleti var. Bu nasıl millettir? Bunu aramak vardı. Ben, Selçukluların başkentinde lise tahsilini yapmış bir adamım. Mektebin bahçesinde kapalı, perdeleri inik bir oda vardı. Gençlikte heves ederdik, nedir bu oda acaba esrarlı, sonra öğrendik ki, Selçuklulara ait bir iki taş, yazı varmış. Yasaktı ya, Osmanlı devrinde Selçuklu lâfı edilmezdi. Ben o devri yaşamış adamım. Selçuk tarihi okutulmaz. Tarih,

Osman Gazi ile başlatılırdı. Atatürk dedi ki bir millet Osman Gazi'den başlayamaz. 400 atlıdan gelmiş bir aşiretten bir millet olamaz. Şunun bir aslını araştıralım. İşi Tarih Kurumu'na verdi. Dikte de etmedi. Memleketin tarih bilginlerini dil bilginlerini topladı onlara yaptırdı ve netice olarak da bizi asırlardan beri içimize sinmiş olan bir aşağılık kompleksinden kurtardı; çünkü tarihimiz sadece fütuhat tarihi olarak anlatılırdı. Hayır, böyle değil. Bu milletin bir kültür misyonu vardır. İlk defa Atatürk söyledi bunu. Dünyaya kültür götürdü, yeni bir kültür vazifesini yüklendi bu millet. Atatürk'ün tarih tezi bence budur.

Atatürk bütün bunları yaparken içinde büyük bir milli sır daha var. 1919-20 süresince millete vaat ettiği milli hakimiyeti tam olarak gerçekleştirmek. Fırsat arıyor. Öyle bir zaman seçsin istiyor ki devrimler masun kalsın. Şu halde ne olursa olsun bu yolda gitmek ve bir deneme yapmak lazım.

Bu yüzden Serbest Fırka teşebbüsü, kısa sürdü. Muhalefet partilerini kurdurma kararı 1919'da mevcut Atatürk'te. Yani demokrasiyi bütün ögeleriyle, icaplarıyla kurmak. Bu bir oyun değildir, mizansen değildir. Samimi olduğuna bin tane delil var. Bir muhalefet partisi kurup demokrasiyi tüm icabıyla gerçekleştirmek; fakat kısa zamanda görüldü ki vakit erken. O yolda bir demokrasiyi yapmak memleketi parçalayacak ve memleketin beka şartı olan devrimler zedelenecek. Geri dönmesini bildi, Fethi Bey partiyi kapattı. Karabekir Paşa'nın ve arkadaşlarının Terakkiperverlerini mahkeme kapamıştır. İstiklal Mahkemeleri kapamıştır. Zamanın gelmediği sarahaten anlaşılmıştır ve gerek doğuda, gerek batıda halkın gösterdiği tepkiler oldu; çünkü bir takım insafsız demogoglar, ahlaksız demogoglar "din elden gidiyor" umacısını her zaman olduğu gibi maharetle sahneye koymuşlardır.

Arkadaşlar, tabi bugünkü mevzuumuz laiklik değil; ama bunu söylemekten kendimi alamadım. Şimdi deniyor ki Atatürk dini baskı altında tuttu, bu baskıyı kaldırmak lazım. Bu, dünyada söylenmiş yalanların en büyüğüdür. İslamiyet asıl yerini Atatürk'ten sonra bulmuştur kanaatindeyim ben. Atatürk iki şeyin özgürlüğünü istemiştir. Birisi

aklın özgürlüğü ikincisi imanın özgürlüğü. İkisini de haledecek bir tek yol vardır, laiklik. Akıl dünyayı idare edecektir. Dünyayı idare için dogmalara ihtiyaç olmamalıdır. Akıl yani ilim. Bir de insanın inanma, allah fikri, ahiret fikri; bunlar da din tarafı. Her ikisine de tabi olan hudutlarını yani Peygamberimizin kastettiği asıl hudutlarını göstermiştir. Dini politika çamurunun dışına çıkartmıştır. İslamiyette bu çapta yapılmış bir hizmet mevcut değildir bütün tarihte. İslamiyeti en şerefli yerine oturtan Mustafa Kemal'in laiklik prensibidir.

Arkadaşlar, Büyük Nutuk çok büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Ben o günlerin içindeydim. Çok büyük minnetle karşılanmıştır ve bir takım bulutlar dağılmıştır. Muhterem arkadaşların da kısmen temas ettiği bazı şüpheler içimizde vardı. Efendim milli mücadeleye beraber başladılar elbette hepsinin hizmetleri kutsaldır, niye bu ayrılıklar oldu? Acaba Atatürk diktatör mü olmak istiyordu? Bunların korkusu o çünkü. Arkadaşlar elli sene zarfında Nutuk'un tek cümlesini olaylar yalanlamadı. Gayet objektif olarak, hadiseleri olduğu gibi anlatıyor ve belgelerini veriyor.

Nutuk'ta milli mücadelenin öteki kahramanlarıyla olan ayrılıkların izahına da yer verilmiştir. Objektif olarak bu ayrılıkları şu üç not ile bağlamak mümkündür sanıyorum:

1. Ayrılanlar ıslahatçı idiler, yani evrimci, Atatürk ise devrimci idi.

2. Ayrılanlar Atatürk'ün büyük başarılarına dayanarak diktatör olacağı endişesine kapılmışlardır.

3. Ayrılanlarda bir de İsmet Paşa kompleksi hâkim olmuştur.

İsmet Paşa kendilerinden daha az kıdemli olduğu halde Atatürk tarafından üst görevlere getirilmiş olması bu kompleksi yaratmıştır.

Tekrar edelim:

Nutuk'un iç dünyamızdaki başlıca etkisi birçok tereddütleri dağıtması, gerçekleri ortaya koymuş olmasıdır.

(Söylev'in 50. Yılı Semineri, 1977)

BÜYÜK NUTUK'UN AMACI*

İsmail Arar

Büyük Nutuk'un niteliği üzerinde "söylevdir, Türk nesrinin en güzel örneğidir, şiirdir, destandır, tarihtir, tarih için vazgeçilmez ana kaynaktır, hatırattır, siyasi vesikadır, iddianamedir" gibi çok çeşitli görüşler ileri süren bunca bilim adamı ve yazarın Nutuk'un amacı konusunda suskunluk içinde olmaları şaşırtıcıdır. Hele, 1944 yılında, "Mustafa Kemal, Kuvayı Milliye ve Cumhuriyet tarihlerine kaynaklık etmek üzere meşhur Nutuk' unu yazmıştır" diyen Falih Rıfkı Atay'ın, on üç yıl sonra, 1957'de, "Meclis ve sonra devlet reisliği sıfatı gündelik tartışmalara engel olduğu için meşhur Nutuk'unu yazmıştır. Benim samimî düşüncem, hiç yazmaması idi. Bütün o vesikalar, tutanaklar dosyalarda kalacağı için tarihçiyi hükümlerinde daha serbest bırakmalı idi" demesi, yazarın Atatürk'e olan nisbeti de gözönünde tutulacak olursa, büsbütün şaşırtıcıdır.

Daha önce de belirttiğim gibi, Atatürk tarihçi (müverrih) değildir. Nutuk'unu bir tarihçi objektifliği ve tarafsızlığı içinde yazdığı da söylenemez. Unutulmaması gerekir ki Atatürk, bütün resmi sıfatlarından önce, bir ihtilalin, Anadolu İhtilali'nin lideridir. O, bunu Büyük Nutuk'un daha ilk sayfalarında belirtmiş, yüklendiği görevin orduyu ve milleti, yüzyıllardır bağlı oldukları geleneklere, kurumlara ve kişilere karşı isyan ettirmek olduğunu açıkça ifade etmiştir. O, bu harekete, kişisel yetenekleri ve komutanlık şöhretinden başka herşeyi elinden alın-

* Kısaltılarak alınmıştır.

mış olarak başlamış, iktidar olmuş, yeni bir düzen getirmiş, laik cumhuriyeti kurmuş ve eserini, içerde ve dışarda, her zaman, her yerde, her şekliyle korumasını bilmiştir. Büyük Nutuk bu büyük olayın, kelimenin gerçek anlamıyla "büyük" hikâyesidir. Onda tarafsızlık aramak eşyanın tabiatına aykırıdır.

Atatürk, Nutuk'un sonunda yer alan gençliğe hitabesine geçmeden önce şöyle demektedir:

"Muhterem Efendiler, sizi günlerce işgal eden uzun ve teferruatlı beyanatım, en nihayet, mazi olmuş bir devrin hikâyesidir. Bunda, milletim için ve müstakbel evlâtlarımız için dikkat ve teyakkuzu davet edebilecek bazı noktalar tebarüz ettirebilmiş isem, kendimi bahtiyar addedeceğim".

"Efendiler, bu beyanatımla millî hayatı hitam bulmuş farzedilen büyük bir milletin istiklâlini nasıl kazandığını ve ilim ve fennin en son esaslarına müstenit, millî ve asrî bir devleti nasıl kurduğunu ifadeye çalıştım."

Bundan başka, Nutuk'un çeşitli yerlerinde:

- "Lüzumsuz gibi görülebilen bu izahat müteakip senelere ve hâdiselere ait bazı muzlim noktaları tenvire medar olur zannile dermeyan edilmiştir." (s. 24)

- "Bu söylediklerim, o günlerde değilse bile, artık bugün, cihanca, gaynkabili red hakayikten görüldüğüne asla şüphe yoktur. Maamafih ben, bu söylediklerimi geçmiş günlere ait bazı hatırat ve vesaik ile de burada teyit etmeği, nesli atînin içtimaî ve siyasî ahlâkiyatı noktai nazarında bir vazife addederim." (s. 51)

- "Maksadım, inkılâbımızın tetkikinde tarihe medarı suhulet olmaktır." (s. 310)

- "Böyle meşkûk bir hüküm vermeğe girişmektense; vaziyetin mütalaasını teshile medar olacak bazı safahatı, muamelâtı ve münakaşâtı heyeti aliyenize hatırlatmağı tercih ederim" (s. 492) gibi beyanlara sık sık rastlanmaktadır.

Bütün bu sözlerden açıkça anlaşıldığı gibi Atatürk'ün Büyük Nutuk' unu söylemekle güttüğü ilk ve zahiri (görünür) amacı şu iki noktada toplamak mümkündür:

1. Geçmişte kalan bazı olayların yâni tarihin anlaşılmasına yardımcı olmak,

2. Ulusal varlığımız için önemli gördüğü konularda milletin ve gelecek kuşakların dikkatli ve uyanık olmasını sağlamak.

Bu iki amaçtan birincisi, kanımızca hedefine ulaşmıştır. Çünkü, aradan geçen elli yıl içinde, Atatürk'e muhalif olanlar dahil, herkes neyi biliyorsa, neyi söylemek istiyorsa hepsini - bazan kin ve nefretle, bazan insaf ve iz'an ölçülerini aşarak - ortaya dökmüş; buna karşın, yerli yabancı pek çok bilim adamı ve araştırmacı da belgelere dayanan, ciddi, tarafsız çalışmalarının ve incelemelerinin ürünü olan eserler vermiş; sonuçta, Büyük Nutuk, Türk Kurtuluş Savaşı ve cumhuriyet tarihi için ana kaynak olma niteliğini koruyarak, dipdiri ayakta kalmıştır.

İkinci amacın hedefine ulaşıp ulaşmadığı, Atatürk'ün öğütlerinin millette, gençlikte ve siyaset adamlarında özlenen dikkati ve uyanıklılığı uyandırıp uyandırmadığı konusunda ise Türkiyenin Atatürk'ten sonra geçirdiği ve geçirmekte olduğu çalkantılara ve bunalımlara bakarak karamsarlığa kapılmanın yeri olmadığı kanısındayım.

Gerçekten, bazı kimseleri karamsarlığa yönelten olaylar ve davranışlar yok değildir. Örneğin, Atatürk'ün Büyük Nutuk'unun sonundaki gençliğe hitabı gözler önünde dururken, Bursa Nutuk'unu söyledi mi, söylemedi mi gibi abesle uğraşmaktan başka hiçbir anlam taşımayan çabalar; gerekçelerini ve niteliğini gayet veciz bir şekilde ortaya koyduğu, dış politikada izlenmesi gereken (milli siyaset) den sapma eğilimleri; lâiklik ilkesinin kenarından köşesinden kemirilmeye çalışılması; Kemalist dünya görüşü ve devlet yönetimi ilkeleri, acı tecrübelerden sonra uzak ülkelerde bile benimsenir, benzer uygulamalara gidilirken, Türkiye'nin kalkınması ve Türk ulusunun refahı ve mutluluğu için başka iklimlerden örnek arama çabaları, iç açıcı bir manzara değildir. Ancak, unutmamak gerekir ki Türkiye ihtilâl geçirmiş bir ül-

kedir. Hiçbir ihtilâl, bir hamlede hedefine ulaşmamıştır. Fransız İhtilali yüz yılda tamamlanmıştır. Ve, çok kan dökülerek hedefine ulaşmıştır. Türkiye'deki durum ise, övünülecek bir biçimde, bunun tam aksine oluşmuştur. Bu da Atatürk ilkelerinin sağduyu sahibi geniş kitleler tarafından benimsendiğinin ve korunduğunun en açık örneğidir. Bu konuda, bir yabancı bilim adamının, Prof. Dankvvart A. Rustow'un şu sözlerini aktarmak isterim: "Bir Hitler ya da Stalin, onu takiben Endonezya'da Sokamo'nun devrilmesi sırasında girişilen kütle hâlindeki katliamları izleyen bir kuşağın okurları şunu asla unutmamalıdırlar: Bu rejimlerin tümünün bir günde öldürdükleri kurbanların sayısı Kemalist rejimin yirmi yılda yaptıklarını kat kat aşmaktadır. Her ne kadar elde kesin matematik bilgiler yoksa da Türkiye'de 1920 ve 1930'larda siyasi sebeplerden ötürü hayatlarını kaybedenler birkaç düzine, en çok bir iki yüz kişidir. Üstelik bu rejimin sürgüne gönderdiği kimselerin sayısı da kabarık değildir, burada da sayılar birkaç yüzü aşmamaktadır... Boyut ve ölçüler, siyasetin temel unsurlarından sayılırlar. Mustafa Kemal' in başarılarına baktığımız zaman şunu asla unutmamalıyız ki modem devirlerde bu çapta siyasî reformların pek azı bu kadar mahdut sayıda cana kıymakla başarılabilmiştir." [1]

Atatürk de, vatanı dış düşmanlardan kurtarmak amacı ile başlayan milli mücadelenin, milli hâkimiyet ve laik cumhuriyet esas ve biçimine varışını, determinist bir tarih görüşü ile, "tabiî ve gayrıkabili içtinap bir seyri tarihî" (s. 11) diye izah eder. Ayrıca, bazı olayları anlatır ve açıklarken de "inkılâbın mukteziyatı tabiiyesi" nden (s. 306) söz eder.

İşte bizi, bugün, hâlâ iyimserlik çizgisinde tutan da Türk milletinin sağduyusuna olduğu kadar Atatürk'ün bu görüşlerinin doğruluğuna olan inancımızdır. Atatürk'ün inkılâp hedefi, mutlaka ve ergeç, gerçekleşecektir.

Atatürk'ün Büyük Nutuk'unu söylemekle güttüğü ilk ve görünür iki nedenin ne olduğunu yukarda açıklamaya çalıştım. Bu iki nedenin yanında derinde yatan asıl sebebin siyasal olduğu şüphesizdir. Onu, kurduğu ve genel başkanı bulunduğu partinin ilk kez toplanan büyük

kongresinde söylemiş olması, Nutuk'un siyasal polemik üslubu içinde yazılmış olması ve geçmişteki olayları anlatırken daima belli kişileri hedef alması bunun açık belirtileridir. Fakat, bunlar sathî (yüzeyde kalan) ve zahirî (görünür) nedenler olarak kabul edilerek itibar görmezlerse, o zaman daha kuvvetli kanıtlar göstermek de mümkündür. Şöyleki: İzmir suikasti ile ilgili görülerek İstiklal Mahkemesine verilen "millî mücadeleye beraber başayan yolculardan" Rauf Bey (Hüseyin Rauf Orbay) o sırada, sağlık nedenleri ile ve meclisten aldığı izinle Londra'da bulunuyordu. Hakkında tutuklama kararı verildiğini ve İzmir'de Ankara İstiklâl Mahkemesine başvurması istendiğini de Londra sefareti vasıtasıyla yapılan tebligattan öğrenmişti. Kendisine yapılan bu tebligat üzerine, 30 Haziran 1926'da TBMM Reisi Kâzım Paşa'ya (General Kâzım Özalp) bir mektup yazarak yasama dokunulmazlığı kaldırılmadan hakkında tutuklama kararı verilmesinin Anayasaya aykırı olduğunu, İstiklal Mahkemesinin bu kararı ile TBMM'nin üstüne çıktığını, milletin sesini boğduğunu, tarafsız olmayan bu heyet önüne çıkmayacağını bildirdi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Kâzım Paşa ise bu mektuba verdiği 9 Ağustos 1926 tarihli cevapta, "Büyük Millet Meclisinin kabul ettiği kanunların ahkâmı haricinde yapılmış bir muamele yoktur. Türkiye'de hürriyeti kelâm mukaddes ve müemmendir. Buna şüphe etmeyiniz" diyor ve Rauf Bey'i, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilen ve onun adına görev yapan istiklal Mahkemesinin adaletinden emin olarak, huzurunda ispatı vücut etmeye davet ediyordu. Rauf Bey, bu davete de icabet etmedi. Bu arada, Ankara İstiklal Mahkemesi önce İzmir'de, sonra Ankara'da sürdürdüğü çalışmalarını tamamlamış, İttihat ve Terakki ricalinden arda kalanlardan eski Maliye Nazırı Cavit Bey, eski Dahiliye Nazırı ve Stockholm Sefiri İsmail Canpulat Bey, eski Maarif Nazırlarından Şükrü ve Dr. Nazım Beyler, diğer bazı sanıklarla birlikte, idama mahkûm edilerek hükümler infaz edilmişti. Gene "millî mücadeleye beraber başlayan yolcular" dan Kâzım Karabekir Paşa ile Ali Fuat (Cebesoy) Paşa beraat etmişlerdi. Rauf Bey ise gıyaben 10 yıl kalebentliğe mahkûm olmuştu. Rauf

Bey, hükümlerin tefhim ve infazından iki ay sonra, 12 Ekim'de, Meclis Reisine gönderdiği ikinci ve uzun bir mektupta İstiklal Mahkemesinin memlekette bir zulüm ve tedhiş havası estirdiğini söyledikten sonra aleyhindeki iddiaları bir bir reddediyordu. Bu mektubun birer örneği de Ankara'da Anadolu Ajansı ile Hâkimiyeti Milliye gazetesine, İstanbul'da Akşam, İkdam, Cumhuriyet, Vakit, Son Saat, Yeni Sene gazetelerine ve o sırada Türkiye'nin diğer yerlerinde yayınlanmakta olan bazı gazete idarehanelerine de gönderilmişti. Bu suretle mektupta yer alan sert eleştiri ve ithamlardan oldukça geniş bir çevre haberdar edilmiş oluyordu. Bütün bu olayların sonucu olarak 1927 yılına yılgın, ürkek ve bezgin bir hava içinde girilmişti. Genç cumhuriyeti ağır ithamlardan kurtarmak, savaş ve inkılap liderleri arasındaki çekişmenin doğurduğu kuşkulu ve ürkek havayı dağıtmak ve asıl önemlisi, yeni inkılaplar, yeni hamleler için taze ve canlı bir ruh yaratmak gerekiyordu. Bunu, herkesten önce ve herkesten iyi sezen de gene, Atatürk oldu.

O zamanki adı Himaye-i Etfal Cemiyeti olan Çocuk Esirgeme Kurumu 24 Şubat 1927 gecesi Ankara Palas'ta bir balo verecekti. Bazı gözlemcilere göre Ankara'da verilen ilk resmi ve büyük balo olan bu toplantıya bütün devlet erkânı ile milletvekilleri ve Ankara'da bulunan kordiplomatik ile yerli ve yabancı basın mensupları da davet edilmişlerdi. Baloya Atatürk de geldi.

O sırada bazı Fransız dergi ve gazetelerinin Türkiye muhabiri olan F. de Gerando "Revue Politique et Parlemantaire" e şu haberi ulaştırdı:

"Mustafa Kemal Paşa, baloda, Meclis Reisinin, İstiklal Mahkemeleri Reislerinin ve vekillerden birinin çevresinde toplanmış olmalarından yararlanarak, çalışma arkadaşlarına şöyle dedi: "Cumhuriyetimiz için hakikî ve açık kanun devrine dönmek zamanı gelmiştir. Bu memleketin tedhiş ile idare edildiği iddia ediliyor. Halbuki ben, halkın teveccühüne mazhar olduğumu ve temsil ettiğim rejimin milletin rızasına dayandığını iddia ediyorum. Bunu ispat için size, seçimleri İstiklal Mahkemelerini kaldırarak yapmanızı tavsiye ederim."

Haber şöyle devam ediyordu: "Kıskanç bir ihtimamla bekçiliğini yaptığı anayasal teşrifata son derece riayetkar olan Cumhurbaşkanı, bu sözlerine şunları ekledi: "Tabiidir ki bu tavsiye devlet başkanı sıfatıyla değil sadece Cumhuriyet Halk Fırkasının başkanı olarak yapılmıştır." [2]

İşte, Atatürk'ün Büyük Nutuk'unda (s. 643): "Efendiler, aldığımız fevkalâde tedbirlerin tatbikine lüzum kalmadığı görüldükçe, onların tatbikinden sarfınazar edilmekte tereddüt gösterilmemiştir. Nitekim, İstiklâl Mahkemeleri, zamanında tatili faaliyet eyledikleri gibi ..." diye bahsettiği olay, yukarda nasıl geçtiği anlatılan telkin ve tavsiyelerinden hemen sonra, 7 Mart 1927'de gerçekleşmiş, TBMM'nin üçüncü dönemi için yapılan seçimlere İstiklal Mahkemeleri kaldırılmış olarak gidilmiş ve Atatürk, 1 Kasım 1927'de açılacak olan yeni Meclis'in toplanmasından önce, Cumhuriyet Halk Partisi Kongresinde Büyük Nutuk'unu söylemiştir.

Büyük Nutuk, Türk iç politikasında bir dönemin sonu, yeni bir dönemin başladığının işaretidir.

Prof. Rustow da Atatürk'ün iç politikasının üç döneme ayrılabileceğine işaret etmektedir: "Bütün güçleri seferber ettiği Kurtuluş Savaşı (1919-1923) diktatörlüğünü zorunlu olarak kuvvetlendirdiği ikinci dönem (1923-1927), ve üçüncüsü, bu diktatörlüğü hoş görürlülük içinde yürüttüğü dönem (1927-1938)." [3]

Atatürk, Büyük Nutuk'u ile eski hesapları ve iç çekişmeleri geride bırakıp yeni inkılaplar, yeni hamleler için pürüzsüz bir dönem açarken elde ettiği üç siyasal başarısı daha vardır ki bunlar onun askerlikte olduğu kadar siyasette de ne kadar yüksek bir stratej olduğunu göstermeleri bakımından üzerinde durulmaya değer.

Ne var ki bu yüksek ve ince stratejinin uygulama araçlarından birisi ve birincisi Büyük Nutuk değil, Büyük Nutuk'un söylendiği kongreyi açış konuşmasıdır.

Atatürk, büyük Nutuk'u ile, eski hesapları ve iç çekişmeleri geride bırakıp yeni inkılaplar, yeni hamleler için pürüzsüz bir dönem açar-

ken elde ettiği üç siyasal başarısı daha vardır ki bunlar onun askerlikte olduğu kadar siyasette de ne kadar yüksek bir strateji ustası olduğunu göstermeleri bakımından üzerinde durulmaya değer.

Ne var ki bu yüksek ve ince stretejinin uygulamaya araçlarından birisi ve birincisi Büyük Nutuk değil, Büyük Nutuk'un söylendiği kongreyi açış konuşmasıdır.

Atatürk, bu söylevinde şöyle der:

"Efendiler, Cumhuriyet Halk Fırkasının Büyük Kongresini açıyorum. Fırkamız, geçen ıstırap seneleri içinde, milletimizin hayatı ve şerefi için gösterdiği yüksek azim ve iradenin mümessili olarak, bundan dokuz sene evvel meydana çıkmıştı. Bütün Anadolu ve Rumeliye şâmil olmak üzere ilk umumi kongremiz Sivas'ta aktedilmişti. Sivas Umumi Kongresi'ne takaddüm eden, şarkta ve garpta, mıntıkavî kongreler de akdedilmişti. Bunlardan benim iştirak ve riyaset ettiğim Erzurum Kongresi'dir. Erzurum Kongresi, tesbit ettiği esaslar itibariyle, şayanı kayıt ve tezkârdır. Sivas Umumî Kongresi'nde müzakere mevzuu olan, aynı esaslar olmuştur. Bu esaslar tavzihan ve bütün memlekete teşmilen kabul olunmuştur."

"Gerçi o zaman kullandığımız unvan ile bugünkü unvan arasında fark vardır. Fakat teşkilât, esas itibariyle mahfuz kalmıştır ve bugün siyasî fırka hâlinde tecelli eden mevcudiyete mebde teşkil etmiştir. Bilhassa memleket ve millete ait umumi gaye - ki selâmet ve refahı umumiyi teminden ibarettir - mahiyeti asliyesi değişmeksizin tatbik olunmuştur. Binaenaleyh, diyebiliriz ki bugün küşâdı ile müftehir olduğum Büyük Kongremiz, Sivas Kongresi'nden sonra, teşkilâtımızın ikinci büyük kongresi oluyor." [4]

Cumhuriyet Halk Partis'nin, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin siyasal bir partiye dönüştürülmesi suretiyle kurulduğu doğrudur. Ancak, bu kuruluş, yasal olarak, 1923 yılı Eylül ayında gerçekleşmiştir. Atatürk bunu, Sivas Umumi Kongresi'ne kadar geriye almakla partisine şerefli bir mazi kazandırmış oluyordu.

Ancak, cemiyetin partiye dönüştürülmesi, cemiyet yönetim kurulları ile üyelerinin parti yönetim kurulları ve üyeleri olarak kabul ve ilânı, kısacası ad ve tabela değiştirmek, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'ne hâkim olan milli mücadele ruhunun da partiye intikalini sağlayamamıştı. Hizipleşmeler, muhalefetler, istifalar, ayrılıp başka parti kurmalar hatta, meşru yollarla netice alınamıyacağımn anlaşılması üzerine, suikast teşebbüslerine girişmeler sürüp gidiyordu.

Atatürk, partisinin, Cumhuriyet Halk Fırkası adı altında yaptığı ilk büyük kongrede Büyük Nutuk'unu söylemekle ona bu ruhu da aşıladı.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, o günlerde yazdığı bir makalede, bu siyasal amacı çok güzel ifade etmiştir:

"Bu Nutuk okunmasa imiş, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın nereden gelip nereye gittiği bilinmeyecekti. Her vakit ve her şeyde olduğu gibi bu sefer de Mustafa Kemal yetişti ve yaşatıcı nefhasından Cumhuriyet Halk Fırkası'nın cismine muhtaç olduğu ruhu üfledi." [5]

Nihayet, Büyük Nutuk'u söylemekle, Atatürk'ün sağladığı üçüncü bir siyasal başarı da Nutuk'un kongrece tamamen ve harfiyen tasvip edilmiş olmasında gösterilebilir. Bu, Cemiyetler Kanunu'na göre, yapılması usûlden olan, alelade bir tasvip, bir ibra değildir. Çünkü, anlatılan ve tasvibe sunulan bilgiler, 19 Mayıs 1919'dan başlayıp gelen; savaşlar, isyanlar, ihtilâller mahkûmiyetler, sürgünler, mütarekeler, barış andlaşmaları, saltanatdan cumhuriyete geçiş, hilafetin kaldırılması gibi, her biri ayrı önem taşıyan olaylarla dolu olağanüstü bir dönemin hikâyesidir. Ve Atatürk, bu hikâyeyi Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı sıfatıyla anlattığını, bilhassa, belirtmiştir. İfadesi, aynen şöyledir:

"Bütün bu vakayi ve hâdisatın cereyanında Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti Reisi, Başkumandan ve Reisicumhur sıfatlarını haiz bulunmuş olmaktan ziyade, teşkilâtımızın reisi umumisi sıfatıyla bu vazifeyi ifaya kendimi mecbur addederim" (s. 310).

Altı gün süren Nutuk'u heyecan ile dinleyen Kongre, buna Erzurum Milletvekili, tarihçi Necip Asım (Yazıksız) Bey'in ağzından cevap

vermiştir. Ancak, Necip Asım Bey o kadar heyecanlanmıştır ki önceden hazırladığı anlaşılan cevabi nutkunu onun yerine Kongre Divan Kâtipliği görevini yapan Ruşen Eşref Bey (Ünaydın) okumuştur. Bundan sonra Necip Asım Bey'in şu takriri okunmuştur:

"Fırkamızın Umumî Reisi, Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin mücadelei milliye ve inkılâp tarihimiz hakkındaki beyanat ve izahatını kemali tevkir ve takdir ile istimâ ettik. Bütün icraat ve hidemâtı vatanperverânesi, vatan ve milletin halâs ve itilâsını temin eden Gazi Hazretlerinin Nutuk'larını tamamen ve harfiyen tasvip ve millet namına Kongre Heyeti Umumiyesinin imzaları ile tahriren arzı teşekkür ve takdirat edilmesini Büyük Kongreye arz ve teklif ederim, efendim." [6] Bu takrir, kongrece, ittifakla kabul edilmiştir. Bu kararın önemi, 1933'de cumhuriyetin 10. yıldönümü nedeniyle yayınlanan anma kitabında şöyle belirtilmiştir:

"Kongre, sabah ve akşam devam eden toplanmalarla altı gün süren Nutuk'u derin vecd ve takdir hisleriyle ve candan tasvip tezahürleri içinde dinledi. Nutuk'un tasvibi ile fırkanın Büyük Reis'ine teşekkür edilmesi teklifi ittifakla kabul olundu. Bu kararın ehemmiyeti 9 sene evvel toplanmış olan Sivas Kongresi'nden bugüne kadar devlet ve fırka hayatında yapılmış olan işlerin yeni fırka kongresi tarafından kabul ve takdir edilmiş olmasıdır." [7]

Kongrenin bu "tamamen ve harfiyen" tasvip kararı ile, Cumhuriyet Halk Partisi'nin manevi kişiliği, Atatürk'ün 19 Mayıs 1919'dan Nutuk'un söylendiği ana kadarki bütün icraatının sorumluluğunu ve savunma görevini de yüklenmiş oluyordu. Nitekim, Nutuk'ta adı geçenlerden Çüruksulu Mahmut Paşa'nın, kendisiyle ilgili bir iddianın düzeltilmesi için, Atatürk'e çektiği telgrafa, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Saffet Bey (Arıkan) in cevap vermesi, bu görüşümüzün belirgin örneğidir.

Atatürk ise, bir kaçyıl sonra Kâzım Karabekir Paşa'nın neticesiz çıkışlarından birini daha yapması üzerine "Akıl doktorlarının dikkati-

ni çekerim" demesi ayrı tutulacak olursa, bu tür polemik ve tartışmalara, bir daha, girmemiştir.

"Büyük Nutuk'un Kapsamı, Niteliği, Amacı" konulu bu tebliğimi, Türk milletine ve Atatürk'e karşı beslediği hayranlık hisleriyle ve aynı zamanda son dönem Türk tarihi üzerindeki derin bilgi ürünü eserleriyle hepimizin şükran duygularını kazanmış olan Prof. Gotthard Jâschke'nin şu sözleriyle bitirmek istiyorum:

"Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Kemal Atatürk, kendisi hakkında propaganda yapmaya lüzum olmayan, dünya tarihinin benzeri pek az büyük şahsiyetlerinden birisidir. Tarihî gerçeklere dikkatle ve objektif olarak nüfuz etmeye çalışıldığı nisbette şan ve şerefi artar, bütün parlaklığıyla ortaya çıkar. Böyle bir vazife, bu gibi şahsiyetlerin yalnız karakter çizgilerini doğru olarak kavramakla yapılamaz. Bu iş bile güç olmakla beraber, yalnız başına bu da yetmez. Aynı zamanda onların, içinde çalıştıkları dış durumun doğru olarak kavranması ve şahsiyetlerinin kendini gösterdiği temel hâdiselerin mümkün olduğu kadar doğru ve gerçeklere uygun bir şekilde tasvir edilmesi zaruridir. Buhranlı ve güç hallerde, hayret ve takdir uyandıran başarılar, durum düzelince basit görünür." [8]

(Söylev'in 50 Yılı Semineri, 1977)

Dipnotlar

1. Devlet Kurucusu Olarak Atatürk; Prof. Dr. Yavuz Abadan'a Armağan, s. 597-598.
2. F. de Gerando, la Turquie nauvelle. La Poltique etrangere. Le Progres interieur. Revue Politique et Parlemantaire, Mayıs-Temmuz 1927, s. 20.
3. Devlet Kurucusu Olarak Atatürk, s. 589.
4. Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi, Ankara 1927, s. 1.
5. Yakup Kadri, Büyük Nutuk'un Faideleri, Hakimiyeti Milliye, 25 Ekim 1927.
6. Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi, Ankara 1927, s. 5.
7. (Rehber) IO. -T:C. (1923-1933. Ankara, 1933, s. 11.
8. Büyük İnkılapçı ve Diplomat Atatürk, V. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 12-17 Nisan 1956, Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara 1960, s. 14.

ATATÜRK'ÜN SÖYLEVCİ KİŞİLİĞİ, ANLATIM GÜCÜ

M. Şerif Onaran

İnsanın özyapısı çeşitli özellikleriyle bir bütündür. Çok yönlü bir insanın bir özelliği üzerinde durulurken öteki yönleriyle de ilişkisi olduğunu unutmamalıdır. Atatürk'ün söylevci kişiliğini düşünürken, yaşamındaki zor günlerde sözün ne denli etkin olduğunu araştırırken, söylevci kişiliği özyapısının bir özelliği olarak görünmüştür. Öyle bir özellik ki belki de asker, siyasetçi, devlet adamı oluşunu hazırlamış, geliştirmiştir.

Atatürk'ü tanımak

Atatürk'ün yakınında olanlar, sofrasına oturanlar onu gerçekten tanıyabilmiş midir? Bir insanı kendisini bize açabildiği ölçüde, kendi yeteneklerimiz, ölçüsünde tanıyabiliriz. Onu tanımak, anlamak biraz da yorumlarımıza kalır. Günlük yaşamı içinde görünen yönleriyle tanıdığımızı söylemek yeterli olmaz. Yüzeysel bir tanımadır bu. İçyapısındaki sessizliği duyabiliyorsak, kımıltıları görebiliyorsak, bir insanı gerçekten tanıdığımıza inanabiliriz. Atatürk gibi çok yönlü bir insanı içyapısıyla tanıyabilmek kolay mıdır? Onu tanımaya yönelik yorumlarımız sağlıklı mıdır?

Söylevci kişiliğinin belirtilebilmesi için Atatürk'ü iyice tanımanın önemi var. Konuşmaları ses olarak kalabilseydi, görüntüleri çekilip

saklanabilseydi söylevci kişiliği daha sağlıklı saptanabilirdi. Onu anlamak söylevlerine, başka yazarların yorumlarına, yaşamındaki davranışlara göre değerlenecek demektir.

Atatürk'ü anlarken nesnel olabilir miyiz? Yoksa usumuza yatan, duygumuzu okşayan yönleriyle kendimize özgü bir sezgiyle mi benimseriz onu?

Örneğin İlhan Berk'in Kurtuluş Savaşı günlerindeki Ankara'yı anlattığı bir şiirinde şöyle bir gölge gibi geçişi vardır Mustafa Kemal'in; bende izi silinmemiştir. Oysa ki okuduğum pek çok kitaptan önemli görünen nice olaylar iz bırakmadan unutulup gidiyor.

ve cumhuriyet diye on harfli bir sözcüğü
Heceler içinden Mustafa Kemal. Ayağında külot ve avcı ceketi
At pazarında köftecilere, dönercilere gülüp
Kıyıulu Kahve'de tavla oynayanlara bakıp
İskambil oynayan çetecilerle selamlanıp
ve Taşhan'da dolaşıp
Vasıf'ı, Necati'yi, Mahmut Esat'ı dinleyip
Adlı adsız Kuvayi Milliyecilerle karşılaşıp
Kalpağını kaşlarının üstüne düşürüp
ve bastonunu kaldırarak
ve köpeğiyle Yahudi mahallesinden geçip
başını okşayıp sarı bir çocuğun
(Haftalardır kendi kendine düşündüğünden)
ve sol elini hep pantolunun cebinde tutup
ki bıyıklı, ki kolalı yakalı
ve artık rakıya alışmış
ve şiiri bıraktığı için küskün,
isyanlı
ve çocuk gibi gözleri ve elleri
Ki Karaoğlan'ı ağına alıp
Kurşunlu Hanı'na varacaktır
ve öksürecektir. [1]

Belki Mustafa Kemal, İlhan Berk'in şiirinde anlattığı bir günü yaşamadı. Ama içimizdeki duygusal gerçeğe bu halk adamının insancıl yakınlığı, Tanrısal yalnızlığı uygun düşüyor. Köftecilere gülmesi, iskambil oynayanları selamlaması, bir çocuğun başını okşaması, içimizden biri gibi, yaşamdan kopamayan biri gibi bize yaklaştırıyor Mustafa Kemal'i.

Mustafa Kemal'in yakınında bulunanlar "böyle şeyler olmadı" deseler bile, içyapıda oluşan gerçekleri göremeyecekleri için geçerli sayılır mı tanıklıkları? İlhan Berk'in ozan yüreği görüyor bunları. Kurtuluş Savaşı günlerindeki Mustafa Kemal'in insancıl sıcaklığını yaşıyor. Daha önemlisi bize de benimsetiyor bu duygusal gerçeği.

Atatürk'ü yaşamının çeşitli dönemlerinde tanımak, söylevci kişiliğini belirtmek de yararlıdır. Kimi zaman dinlemesini bilmek, susmak, belli belirsiz gülümsemek, şöyle bir dolaşmak, bir konuya ağırlığını koymak söylevci kişiliğine yansıyan görüntülerdir. Resimlerine bakarsınız; bir yerde zaman durmuş gibidir. Kocatepe'dedir, tahta başındadır, çocuklar arasındadır. Resimler soladursun, nice durumlar içimizde yaşamını sürdürür.

Söz her zaman yeterli midir?

Sözün dışında bir güce gerekseme duymadan sözü etkili kılmak, egemen kılmak söylevci kişiliğin ne denli önemli olduğunu gösterir. "Önce söz vardı" derken kutsal kitapların buyurduğu sağsöz neydi? Bir duyguyu, bir durumu, bir görüşü anlatmak gereksemesi nasıl zorluyordu insanı? Belki sözcük olamamış sesler, belki daha da önce bakışlarla, davranışlarla anlatılan olgular vardı. Kimi zaman insanların birbiriyle anlaşması için sözcüklere bile gerek yoktur. Kimi zaman da sözcükler yeterli değildir. Orhan Veli' nin "Anlatamıyorum" dediği bir seviden arta kalan üzünç olsa gerek:

Bilmezdim şarkıların bu kadar güzel
Kelimelerinse kifayetsiz olduğunu
Bu derde düşmeden önce.

Sözcükleri seçerken, sözcükler arasındaki uyuma önem verirken konuşmamızın etkili olmasına özen gösteririz. Gene de sözcüklerin yetersiz kaldığı konuşmalar vardır. Bir topluluğun karşısına çıkınca sözcüklerin sessizce çekildiği, içimize bir ürküntü geldiği, dilimizin tutulduğu da olmuştur. En iyi bildiğimiz sözcükleri yitirmişizdir. Sesimiz titrektir, düzensizdir. Ellerimizi nereye koyacağımızı bilemeyiz.

Bununla birlikte olağanüstü bir durum, yeni bir olay bir konuşmacıyı öylesine etkileyebilir ki güçlü bir söylevci çıkar ortaya. Sesin dalgalanımalarla yükseldiği, davranışların etkilediği coşkulu bir söylev başarılı görülebilir.

Ancak söylev, emek isteyen uzun çalışmalar sonunda oluşabilir. Söylevci kendini yenerek, kendini aşarak bu başarıya ulaşabilir. İnandığı bir görüşü savunması söylevciyi daha güçlü kılar. İçi boş, özü olmayan bezekli anlatımlar, saman alevi gibi parlayıp sönen, iz bırakmayan konuşmalardır.

İlk söylev çalışmaları

Atatürk'ün söylevci kişiliğini güçlü kılan en önemli öğe inançlı olması, inandığı bir sorunu savunması, konuşmalarında sağlam bir öze varmasıdır. Kendisinde bu kişiliği nasıl geliştirmiştir?

İyi konuşma özlemi Harp Okulunda başlamıştır. "Tatil saatlerinde hatiplik idmanları yapardık. Ellerimizde saat, bu kadar zaman sen, bu kadar ben, diye yarışma ve tartışmalar tertip ederdik" der. Harp Okulunun ikinci sınıfında, yirmi yaşlarındadır. İttihatçıların ünlü söylevcisi Ömer Naci söylev çalışmalarına birlikte hazırlandığı yakın arkadaşıdır.

Harp Okulu sıralarından başlayan iyi konuşma özlemi giderek söylevci kişiliğinin gelişmesini sağlamıştı. Falih Rıfkı Atay "Kuvayi

Milliye Meclisinin kürsüsünde hatiplik idmanlarını tamamladığını" belirtir. [2]

Atatürk'ün anlatım gücü yalnız söylevci oluşunda değil, iyi bir söyleşi adamı oluşunda da görülür. Atay, "Mustafa Kemal, bizim nesle, yazarken Namık Kemal'i, konuşurken Yahya Kemal'i hatıra getirirdi" der. Sonra söyleşilerindeki özü şöyle anlatır: "Metodlu felsefe etütleri yaptığını sanmıyorum. Sözleri terimsiz, tarifsiz ve 'zikir'sizdi. Ama sık sık derine inen bir felsefi düşünüş, ince bir zekânın ve titiz bir sağduyunun devamlı kontrolü altında bir mantıkçılık, duyduklarını kolayca tutup kavrayan, sonra hepsini hoş bir sentez içinde yoğuran bir muhakeme, metodlu ve ilmi bir tefekkür eksikliğinin boşluğunu örtmekte idi."

Birinci Büyük Savaş bozgunundan sonra Kurtuluş Savaşı'nı göze alabilmesi, hem de askerliği bıraktığı için komuta edecek birliği bulunmadan, çetelere bile buyruk verme yetkisi kalmadan bağlayıcı, çekici, inandırıcı olabilmesi, onun olağanüstü anlatım gücünden geliyordu. Bu nedenle olsa gerek, "İnsanlarda beğenecek pek az şey bulmayı belki süs edinen nice titiz tenkitçiler, sohbet cazibesine kolayca kapılmışlardır" diyor Atay.

İlk söylev

Atatürk'ün yaşamında söylevci kişiliğini belgeleyen ilk olayı saptamak kolay değildir. Biraz da yorumlarımıza göre anlam kazanır bu durum. Bence güncel önemini yitirmeyen; günümüz siyasacılarını da düşündürecek olan ilk söylevi İttihat ve Terakkinin 1909 Selanik Kurultayı'nda yaptığı konuşmadır.

Atatürk'ün kurultayda yaptığı konuşmayla ilgili görüşlerini Celal Bayar şöyle anlatır: [3]

"Kongrenin en ehemmiyetli hadisesi Mustafa Kemal isminde genç bir zabitin ortaya attığı tezdi. Bu genç zabit ordunun mutlaka Par-

tiden ayrılması, yalnız talim ve terbiyesiyle meşgul olması, ancak bu sayede modern bir ordu vücude getirebileceği tezini müdafaa etmiş, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de orduya dayanmakta devam ettiği müddetçe halk arasında teşkilatını kuvvetlendiremeyeceğini, bunun ise Parti bakımından pek mahzurlu olduğunu ısrarla tebarüz ettirmiştir."

Atatürk, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1909 Selanik Kurultayı'na Trablusgarp Delegesi olarak katılmıştır. Genç bir subayın ilk kez katıldığı bir kurultayda ilgileri üzerine çekmesi, asker düzenine dayanan bir kuruluşu kökünden değiştirecek bir öneriyi Genel Kurula kabul ettirmesi, onun anlatım gücünü, söylevci kişiliğini belirten ilk olaydır.

Selanik Kurultayı'ndaki konuşmasıyla yaşamı arasında çelişki bulunduğu sanılabilir. Atatürk'ün özelliklerini anlattığı yapıtında Kılıç Ali, daha Harp Okulu yıllarında siyasal görüşleri yüzünden sakıncalı sayıldığı için Şam'a sürüldüğünü anlatır.[4] Atatürk ordunun ne denli bozulmuş olduğunu burada yakından görür. Vergi toplama işlerinde siyasacılara araç olan, yolsuzluklara düşen bir orduyla başarıya ulaşmanın güçlüğünü anlar. Ordunun siyasacılara egemen olması gerektiğine inanır. Bu nedenle, sonradan Çorum Milletvekili olan Dr. Mustafa Cantekin'le Şam'da Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ni kurar. Bu kuruluşun ancak Makedonya'da etkin olacağına inandığı için bir yolunu bulup Selânik'e geçer, burada cemiyetin bir şubesini açar. Atatürk'ün kurduğu bu Cemiyet sonradan İttikat ve Terakki Cemiyeti'ne dönüşmüştür. Selanik 1909 Kurultayı'ndaki konuşması kişiliğinde yaşadığı acı deneylerin de izini taşır. Demek ki bu görüşleri çelişki değil, gelişme olarak nitelemek gerekir.

Ne yazık ki Selanik 1909 Kurultayı'nda büyük bir oy çokluğuyla benimsenen bu görüşlèri uygulama olanağı bulunamamıştır. Balkan Savaşı bozgunu, Birinci Genel Savaş bozgunu gibi geçirdiğimiz acı deneyler Atatürk'ün ne denli haklı olduğunu göstermiştir. Bilmem günümüzde bu anlayıştan tam olarak kurtulmuş sayılabilir miyiz?

Susmak

Balkan bozgunundan sonra Edirne'nin geri alınışı kolay olmuştur. Edirne'ye giren ilk birlikler Mustafa Kemal'in kurmay başkanı olduğu kolordudandır. Ama Enver Paşa Balkan Savaşı'nı kazanmışçasına Edirne'yi kurtaran kahraman diye alkışlanmaktadır. [5]

Edirne Vali Konağında Enver Paşa'yı göklere çıkaran bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıda Atatürk de vardır. Atatürk susmaktadır. Susmasında Enver Paşa'ya sıkıntı veren bir küçümseme sezilir.

Susmanın da bir anlatım gücü, belki konuşmaktan daha etkin bir gücü olduğunu sezen Mustafa Kemal, Enver Paşa'nın hiçbir çabası olmadan elde ettiği bu ucuz kahramanlığı önemsemez görünüyordu. Orada, Edirne'deki Vali Konağında, durumunu Enver Paşa'ya anımsatmanın, çevredeki dalkavukları çirkin göstermenin bir ağırlığı vardı susmasında. Babıâli baskınıyla günün önemli adamı olan Enver Paşa, Mustafa Kemal'in susmasında, haksız kahraman görünmenin ezikliğini duyuyor olmalıydı.

Mustafa Kemal'i hep karşısında görmenin birikimi Enver Paşa'yı yanlış davranışlara sürüklemiştir: Mustafa Kemal'i geriletmek istemesine, edilgin görevlere göndermesine, yükselmelerini geciktirmeye çalışmasına. Enver Paşa'nın Mustafa Kemal için söylediği şu sözler önyargılı davrandığını göstermiyor mu? "Biliniz ki onu paşa yapsanız padişah, padişah yapsanız Allah olmak ister."

Kırbaç

Anlatım gücünü pekiştiren davranışlar vardır. İsterseniz gözlerin, ellerin de konuşması diyelim buna.

Anafartalar'da, Conkbayırı saldırısını gerektiren ara savaşlarda, gün doğmadan, düşman ateşine olanak bırakmadan davranmak gerekiyordu. Yoksa başarısız kalınabilir, yok olma çekincesi görülebilirdi.

Askeri denetleyen Mustafa Kemal'in kısa, ama kesin konuşmasına kulak verelim:

"Askerler, karşımızdaki düşmanı mağlup edeceğimize hiç şüphe yoktur. Fakat siz acele etmeyin. Evvela ben ileri gideyim. Siz, ben kırbacımla işaret verdiğim zaman hep birden atılırsınız. [6]

Sonra da anılarını şöyle sürdürür Mustafa Kemal:

"Komutan ve zabitlere de işaretime askerlerin nazarı dikkatini celbetmelerini emrettim.

Ondan sonra hücum safının önünde bir yere kadar gidildi ve oradan kırbacımı havaya kaldırarak hücum işaretini verdim."

Burada konuşmayı etkin kılan davranışlar var. Askerin önüne geçmek, düşmana doğru yürümek, kırbaçla yol göstermek. Mustafa Kemal'in verdiği komut sözde kalmıyor, eyleme dönüşüyor. Büyücünün elindeki değnek gibi uyaran, silkeleyen bir gücü var kırbacın. Elinde kırbaç, düşmana doğru yürüdüğünü düşlüyorum Mustafa Kemal'in. Sanki ağaçlar köklerinden sökülmüş, kayalar yerinden oynamış gibi, askerin, nasıl bir coşkuyla ardından kopup geldiğini düşlüyorum.

Sözün gücü insanı ölüme götürür mü? Mustafa Kemal Arıburnu Kuvvetleri Komutanı olarak verdiği buyrukta; "Size ben saldırı emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçecek zamanda yerimizi başka kuvvetler alabilir" diyordu.

Sakarya bozgunu sırasında, hangi yöne doğru geri çekileceğini, bununla ilgili gizli buyruğun ne olduğunu soran Yusuf İzzet Paşa'ya, bu daha savaşa girmeden kaçmayı düşünen komutana verdiği komut şudur:

"Paşa! paşa Gizli emrim senin kemiklerinin orada gömülmesidir."

Görülüyor ki savaşın acımasız koşulları içinde söz, Mustafa Kemal'in dilinde, insanları ölüme bile götüren bir anlatım gücü kazanıyor. Kimi davranışlar da sözü pekiştiriyor. Kırbacın yol göstermesiyle birlikte kimi sözler de kırbaç gibi iniyor.

Zorlama yöntemi

Atatürk Millet Meclisindeki konuşmalarla söylevci kişiliğini geliştirmişti. Falih Rıfkı Atay onun bu özelliğini şöyle belirtir: "Pek hünerli bir kürsü oyuncusu idi. Oyuncu kelimesini en iyi manasına almalısınız. Bazen bir hatip dolgun bir meclis havası içinde kürsüye çıkar. Çoğunluğun kararı adeta bakışlarda okunur. Bu havayı önce hafifletmek, sonra dağıtmak, nihayet başka bir yöne aktarmak için meclisin ruh hali ile inceden inceye oynamak zarureti vardır. Mustafa Kemal zorlama taktiğini pek az, meydana çıkan meseleler, hayati önemde olduğu zaman kullanmıştır."

Ülkenin içinde bulunduğu zor koşullarda, savaş içinde bu zorlama yoluna başvurulduğu olmuştur. Hangi olaylar karşısında bu zorlama yoluna başvurulduğunu bilmekte yarar var.

Sakarya Savaşı kazanılmıştır. Başka savaşların hazırlığı söz konusudur. Oysa Mustafa Kemal Başkomutanlıktan düşmüş gibidir. Onu bu görevden çekmek, hızlı gelişmesi beklenen savaşları, saldırıları başarılı kılacak, ülkeyi bu günlere getirebilecek miydi?

Meclise karşı zorlamalı konuşmalarından biri bu konuda olmuştur:

"Bu dakikada ordu komutansızdır. Eğer ben komuta etmekte devam ediyorsam, kanunsuz komuta ediyorum. Yerine konmaz bir felaketi karşılamak zorundayım. Düşman karşısında ordu, başsız bırakılmaz. Onun için bırakmadım, bırakamam, bırakmayacağım."

Mustafa Kemal'in meclise karşı zorlamalı konuşmalarından bir başkası "Saltanatın kaldırılması" konusunda olmuştur. Dinleyiciler arasındadır. Önündeki sıraya çıkarak yüksek sesle şöyle haykırır:

"Hâkimiyet ve saltanat hiç kimseye hiç kimse tarafından ilim icabıdır diye müzakere ile verilmez. Hâkimiyet ve saltanat kuvvetle ve zorla alınır. Türk milleti bu hâkimiyeti kendi eline almıştır. Şimdi bu millete saltanatı bırakacak mısın diye sorulmaz. Mesele emri vâkidir ve behemehal olacaktır. Burada toplananlar, meclis ve herkes mesele-

yi böyle tabii görürse, muvafık olur. Yoksa hakikat gene usulü dairesinde ifade olunacaktır. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir."

Atatürk'ün milletvekili seçilememesi için yasa değişikliği yapmak isteyenlere verdiği yanıt bir zorlama değil, karşısında yer alan kişilerin zorlamasını, çirkin oyununu bozan bir incelik taşıyordu.

Atatürk'ün meclis başkanlığında kendine özgü bir tutumu vardı. O zamanlar bir öneri oya konmadan önce başkan açıklama yapardı. Atatürk yaptığı açıklamayla önerinin kabul edilip edilemeyeceğini sezdirirdi. Böyle bir öneri oya konulup da Atatürk'ün beklediği sonuç çıkmayınca:

"Lütfen ellerinizi indirir misiniz? Galiba iyi izah edemedim" demek gereksemesini duyardı. Önerinin kabul edilmemesi yolunda açıklamasını yinelerdi.

Büyük devrimin başlangıcında hiçbir şeyi oluruna, hiçbir şeyi rastlantıya bırakmak anlayışında değildi. Bu nedenle şöyle söylemekteydi:

"Alacağımız kararlarda halk temayüllerini elbette göz önünde tutacağız. Mutlaka bu temayüllere karşı hareket etmeyeceğiz. Fakat eğer prensiplerimiz bahis konusu ise başımızı veririz, prensiplerimizden fedakârlık etmeyiz."

Atatürk'ün meclise karşı zorlama yoluna başvurduğu konuşmaları sınırlıdır. Bunun dışında karşı görüşte olanları dinleyen, inandıran, kendi görüşünü benimseten bir anlatım gücü vardı.

Büyük Söylev'in hazırlanışı

Söylev bir yazı olarak, bir belge olarak kalabilir. Asıl okunmak için, söylenmek için düzenlenmelidir. Atatürk'ün büyük Söylev'i de okunmak içindir. Atatürk gece gündüz, dinlenmek bilmeden, ayakta dolaşarak çalışmış, birkaç kişiye birden yazdırmıştır Söylev'ini. Binlerce belgeyi elden geçirmiş, kavgasını en iyi yansıtacak olayları belirtmiş, şaşırtıcı ayrıntılar üzerinde durmuştur.

Söylev'i yazarak değil, anlatarak düşünmüş olması, çalışma biçimiyle ilgili görülebildiği gibi, söylevci kişiliğinin bir özelliği diye düşünülmelidir.

Söylev'i anlatmasına yardımcı olanlar, notlarını tutanlar, kimi zaman konuşmasına yetişmekte güçlük çekmişlerdir. Kimi zaman da tek bir sözcük için beklemişlerdir. Nerelerde, nasıl daldığı, bir sözcüğü beklediği, bir olayın etkisini yaşadığı saptanmalıydı. Böyle bir çalışmaya dayanan gözlemler onun söylevci kişiliğinin belirtilmesinde yararlı olabilirdi.

Büyük Söylev'in yazmanları arasında yaşayanlar var mı? O günlerin izlenimlerini sıcağı sıcağına saklayabiliyorlar mı? Bu anıların Atatürk'ün söylevci kişiliğine katkısı olabilirdi.

Son söylev

Atatürk Cumhurbaşkanı olduktan sonra meclisteki tartışmalara katılmadığı için söylevci kişiliği yerini, söyleşi adamı oluşuna bırakmıştı. Söyleşiyle söylev Atatürk'te birbirinden ayrı değil, iç içedir. Ne var ki görevi gereği artık hazırlanmış söylevleri okumaktadır.

Meclisin açılış konuşmalarını Cumhurbaşkanı yapmaktadır. Bakanlıkların çalışmalarıyla ilgili bilgiler getirilir, bir söylev taslağı düzenlenir, Atatürk kendi söylev anlatısı içinde bu bilgilere biçim verirdi. Cumhuriyetin on beşinci yıl söylevine hazırlanmaktadır. Yazık ki hastadır. Dolmabahçe Sarayı'nda yatmaktadır.

Başbakan Celal Bayar hazırlanan söylevi getirir. Ölümüne bir ay bile kalmamıştır. Hekimler yorulmamasını isterler. Bayar içerde on dakikadan daha çok oyalanmamalıdır. Ne var ki Atatürk oldukça giyimli koltukta karşılar Bayar'ı. Kısa kesmek istemesine engel olur. Son sözcüğüne dek söylevi dinler, iki dilbilgisi yanlışı üzerinde durur. Bunları düzeltmesini ister Bayar'dan.

"Şimdi buna bir başlangıç, bir de bitiriş bölümü eklemeliyiz" der.

Şu sözleri yazdırır:

"Şimdiye kadar olduğu gibi bütün işlerinde Büyük Millet Meclisine başarılar dilerim."

Atatürk, söylevlerinde "final" dediği son bölüme ayrıca önem verirdi. Ölüme yakın, öleceğine inanmadan söylev üzerinde nasıl titizlikle durduğuna bu son çalışması güzel bir örnektir.

Son söylevi kendisi okuyamadı. Anayasaya göre onun adına Başbakan okudu.

(Türk Dili Söylev Özel Sayısı, 1977)

Dipnotlar

1. İlhan Berk, Atlas, Şiirler, Ada Yayınları,İstanbul, 1976.
2. Falih Rıfkı Atay, Çankaya, İstanbul, 1969.
3. Celal Bayar, Atatürk'ten Hatıralar, Anılar, Atatürk Kütüphanesi No: 1, Sel Yayınları, 1955.
4. Kılıç Ali, Atatürk'ün Hususiyetleri, Anılar, Atatürk Kütüphanesi No: 2, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.
5. Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, cilt: 1, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963.
6. Mustafa Kemal, Anafartlar Muhaberatına Ait Tarihçe, anı notları, açıklanan giriş yazısıyla basına hazırlayan Uluğ İğdemir, Atatürk Kütüphanesi, No: 3, Sel Yayınları İstanbul, 1955.

"NUTUK"TA İÇ VE DIŞ POLİTİKA

Prof. Dr. İsmet Giritli

I

15-20 Ekim 1977 tarihleri, 19 Mayıs 1919'dan cumhuriyetin ilanına kadar olan milli mücadeleyi değerlendiren Büyük Atatürk'ün, daha sonra "Nutuk" olarak adlandırılan ve bu dönemin en büyük "siyasi belge"si olan demecinin Gazi Mustafa Kemal tarafından okunuşunun 50. yıldönümüdür.

1 Eylül 1927'de çalışmalarına başlayan Üçüncü Büyük Millet Meclisine 316 mebus ile tek parti olarak gelen Halk Fırkası, 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında birinci kongresini yaptı. Oysa, Halk Partisi literatüründe buna "İkinci Kongre" de denilmektedir. Bu suretle de, Halk Partisi'ni, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin bir devamı, Sivas Kongresi'ni ise partinin ilk kongresi olarak saymaktadırlar.

Büyük Atatürk üzerine bugüne kadar yazılmış en iyi biyografi olan "Tek Adam" adlı ve üç ciltlik dev eserinde merhum yazar Şevket Süreyya Aydemir'in haklı olarak işaret ettiği gibi, böyle bir bağlantı çabası ve milli mücadelenin teşkilatlanmasını Cumhuriyet Halk Partisi'ne mal etmek doğru olmasa gerekir. Zira Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti teşkilatı aslında bir fırka değil, bağımsızlık mücadelesinin teşkilatlandırılması için kurulmuş, eğitim farkı gözetmeyen bir "halk sözcüleri" örgütü idi. Bu itibarla bu örgütün milli mücadeledeki yerini böylece belirtmek ve muhafaza etmek daha doğru olur.

Fakat hiç şüphe yok ki Cumhuriyet Halk Partisi'nin 15-20 Ekim 1927 Kongresi'nin en büyük olayı yukarda da değindiğimiz gibi Gazi'nin bu kongrede daha sonra Nutuk olarak adlandırılan demeci ile hem kendi mücadelesini hem de 19 Mayıs 1919'dan cumhuriyetin ilanına kadar olan milli mücadeleyi değerlendirmesi olmuştur.

Gazi'nin el yazısı ile yazdığı bu Nutuk, kongrenin sabah ve akşam altı gün süren toplantısında bizzat Gazi tarafından okunmuş, Nutuk'un okunuşu toplam otuz altı saat sürmüştür. Buna 266 vesika ile Trakya Teşkilatı'na ait vesikalar ve başlıca muharebelerin harita ve krokileri eklenmiştir.

Büyük Nutuk ne bir hatıra, ne bir tarihtir. Fakat Büyük Nutuk'un önemli, tarihi değerde bir "siyasi belge" olduğu ve bütün siyasi belgeler gibi zamanın şartları içinde çeşitli açılardan değerlendirilmesi gerektiği ortadadır.

Gazi Mustafa Kemal ölçüsünde bir liderin kendi harekât ve icraatını, partisi, milleti ve bütün dünya karşısında gün ışığına vurması, kendine ve eserlerine inanan ve bu eserlerini inandığı gibi tarihe nakletmeyi isteyen pek de emsali olmayan cesur bir davranıştır.

Ne var ki yine merhum Şevket Süreyya Aydemir'in işaret ettiği üzere Gazi'nin Nutuk'unda zaman içinde değeri yıpranmayacak vesikalara dayanan bir büyük kısım olduğu gibi, günün şart ve icaplarına göre değerlendirilmesi gereken şahsi görüş ve hükümler de elbette ki vardır.

Mesela 1919 Haziranında başlayan çabaların zorunlukları, 23 Nisan 1920'de Ankara'da BMM Hükümetinin kuruluşuna varan gerekçe, bu hareketin Türkiye Cumhuriyeti şeklinde gelişmesi ve bu cumhuriyetin Nutuk'un sonunda Türk gençliğine emanet edilişi, her zaman ve aynı derecede değerlendirilecektir. Ama bu arada Gazi'nin eski arkadaşları ve davranışları hakkındaki bazı hükümleri Nutuk'un verildiği günlerin şartlarına göre değerlendirilmelidir.

II

Bu yılki 10 Kasım'da aramızdan ayrılışının 39. yıldönümünü milletçe andığımız Büyük Atatürk'ün Nutuk'ta devletimizin gelişme yönüne hedef gösterdiği temel kavramlardan birisi de "Milli Siyaset" tir.

Büyük Millet Meclisi Hükümeti, eski devlet nizamından tamamen ayrı ve farklı idi. Nitekim Mustafa Kemal 24 Nisan 1920'de Millet Meclisinin açılışında yaptığı konuşmayı 1927'deki Büyük Nutuk'unda açıklarken bu farklılığı belirtmiştir.

Ona göre çeşitli milletleri müşterek bir unvan altında toplayarak, bu çeşitli kitleleri aynı hukuk şartları altında güçlü bir devlet halinde birleştirmek çekici bir siyasi görüştür; fakat aldatıcıdır. Aynı ırktan olan ve dünyada mevcut bulunan bütün Türkleri bir devlet halinde birleştirmek de imkânsız bir hedeftir. Mustafa Kemal'e göre panislamizm ve panturanizm siyasetinin muvaffak olduğuna ve dünyada uygulama sahası bulduğuna tarihte rastlanmamaktadır. Irk farkı gözetilmeksizin bütün insanlığı içine alan cihangir devletler kurmak hırslarının neticeleri de meydanda, istilacı olmak hevesi ise Mustafa Kemal'in görüşü dışındadır, insanlara her türlü özel bağlantı ve duygularını unutturup onları tek devlet halinde birleştirmek nazariyesi de birtakım şartlara muhtaçtır.

Bütün bunları kısa ve kesin cümlelerle özetleyen Mustafa Kemal inandığı siyasi ilkeyi Nutuk'ta şöyle belirtir: "Bizim açık ve uygulama imkânı gördüğümüz siyasi meslek milli siyasettir. Dünyanın bugünkü şartları ve asırların dimağ ve karakterlerde topladığı hakikatler karşısında hayalperest olmak kadar büyük hata olamaz. Tarihin söylediği budur. İlmin, aklın, mantığın ifadesi budur.

Milletimizin güçlü, mutlu ve devamlı yaşayabilmesi için devletin tamamen milli bir siyaset takip etmesi ve bu siyasetin iç teşkilatımıza uygun olması ve ona dayanması lazımdır.

Milli siyaset dediğimiz zaman, kastettiğim mana şudur: Kendi milli sınırlarımız içinde, her şeyden önce kendi gücümüze, kuvvetimi-

ze dayanarak varlığını muhafaza etmek sureti ile millet ve memleketin saadet ve ümranına çalışmak. Gelişigüzel emeller peşinde milleti meşgul etmemek ve zarara sokmamak..."

Mustafa Kemal inandığı hakikatin ne olduğunu 1927 Nutuk'unda şöyle açıklar: "Hakikat, Osmanlı saltanatının ve hilafetinin yıkılmış ve kalkmış olduğunu düşünerek, yeni esaslara dayanan, yeni bir devlet kurmaktan ibarettir. Fakat vaziyeti olduğu gibi söylemek, maksadın büsbütün kaybolmasını mucip olabilirdi. Çünkü... hatta Mecliste hilafet ve saltanat makamı ile bağlantı kurmak ve aramak cereyanı baş göstermişti."

Düşmana nihai darbeyi vurmak için hazırlıklarını yapan Mustafa Kemal, Nutuk'ta şunları söyler: "... Asıl olan dahili cephedir. Bu cephe bütün memleketin, bütün milletin vücuda getirdiği cephedir. Zahiri cephe doğrudan doğruya ordunun düşman karşısındaki müsellah cephesidir. Bu cephe, tebeddül edebilir, mağlup olabilir; fakat, bu hal, hiçbir vakit bir memleketi, bir milleti mahvedemez. Mühim olan, memleketi temelinden yıkan, milleti esir ettiren dahili cephenin sukutudur. Bu hakikate vakıf olan düşmanlar bu cephemizi yıkmak için asırlarca çalışmışlar ve çalışmaktadırlar. Bugüne kadar muvaffak da olmuşlardır. Bu maksatla şahıslarımıza kadar temasa gelebilen müfsit mikropların, vasıtaların mevcudiyetini iddia etmek caizdir."

Bilindiği gibi Mustafa Kemal'in bu temel düşünceleri milli mücadele ve cumhuriyetin ilk yıllarında uyguladığı iç ve dış politikanın temelini teşkil etmiştir. Nitekim bunu Nutuk'ta görmek mümkündür.

III

Gazi, 3. Büyük Millet Meclisinin açılışı için Ankara'ya dönmeden önce, İstanbul'dayken, Kurtuluş Savaşı ile inkılabın o güne kadarki dönemi üzerinde, belgelere dayanan bir tarih niteliğinde olan Nutuk'unu hazırlamıştı. Gazi bu Nutuk'u yazmak için 3 ay, okumak için de 6 gün harcadı. Nutuk'u önce hiç durmadan dikte etti.

Mustafa Kemal'in Halk Partisi kongresinde okuduğu bu Nutuk aslında siyasal bir söylevdir. Bununla beraber Nutuk, Lord Kinross'un deyimiyle Kemalist İhtilalin klasik bir anlatımı olarak kalacaktır.

Milli mücadelenin başlamasından cumhuriyetin ilanına kadar ki dönemi kapsayan ve cumhuriyeti Türk gençliğine emenet eden ünlü hitabe ile tamamlanan ve belgelere dayanan bu Nutuk'ta ülkenin önemli iç ve dış olaylarına değinildiği, iç ve dış politikaya hakim temel ilke ve uygulamaların ifadelendirildiği muhakkaktır. İşte biz, o dönemdeki bazı önemli iç politika ile ilgili olarak Mustafa Kemal'in Nutuk'taki değerlendirmelerine kısaca değinmek istiyoruz.

Bilindiği gibi 1919 ortalarında ilk belirtilerini verip 1920 içinde bazen çok tehlikeli şekiller alan iç isyanlar, milli mücadele tarihimizin en üzücü olaylarıdır. Milli harekete ve hükümete karşı patlayan bu irili ufaklı isyanlar 60 kadardır. Mustafa Kemal, kökleri ya içerde ya da dışarda olan bu iç isyanlarla dıştan gelen saldırılar arasında Nutuk'ta yakın bir bağlantı bulur: Meclis 29 Nisan 1920'de Hiyaneti Vataniye Kanunu ve müteakkip aylarda İstiklal Mehakimi Kanunlarını da vazetmekle inkılabın tabii gereğine uymuş oldu ... Damat Ferit kabinesi ve İstanbul'da bütün menfi ve ham teşekküllerin vücuda getirdiği blok ve bu blokun Anadolu dahilindeki bütün isyan teşkilatı ve bütün düşmanlar ve Yunan ordusu müştereken aleyhimize faaliyete geçtiler. Bu müşterek tecavüz politikasının talimatı da padişah ve halifenin, düşman tayyareleri de dahil olduğu halde, her türlü vasıtalarla memlekete yağdırdığı "huruç alessultan" fetvasıydı.

Anadolu isyanları sırasında ön plana çıkan, bir aralık Ankara'da bir milli kahraman gibi saygı gören fakat kısa zamanda bir asi ve vatan haini olarak silinip giden Çerkez Ethem ve kardeşlerinin macerası hakkında Mustafa Kemal'in Nutuk'taki değerlendirmesi şudur: "Askeri harekâtı çapulculuktan ve devlet idaresini şunun bunun masum çocuklarını fidyei necat dilenmek için dağlara kaldırmak haydutluğun-

dan ibaret zanneden, şarlatanlıkları ile, yaygaraları ile bütün bir Türk vatanını izac ve Türk milletinin Büyük Meclisini kendileriyle işgal eden hayasız, küstah ve herhangi bir düşmanın boğaz tokluğuna casusluğunu, uşaklığını yapacak kadar aşağılık ve rezil tıynette bulunan bu kardeşleri tedib ve tenkil etmek suretiyle inkılab tarihimizde müessif bir ibret misali kaydetmek zaruri görüldü... Neticede bütün Ethem kuvvetleri esir edilmiş, yalnız Ethem, Tevfik ve Reşit kardeşler yeni vazife almak üzere, düşman ordugâhına kaçabilmişlerdir."

Birinci Türkiye Millet Meclisinde, biri milliyetçi ıslahat ve inkılap temayyülleri gösteren, diğeri ise muhafazakârlardan ibaret olan başlıca iki zümrenin belirdiği ve Meclis içinde mevcut bulunan görüş ayrılığının 20 Ocak 1921 Anayasasından sonra derinleştiği görülmektedir.

Mustafa Kemal Nutuk'ta mevcut hizipleri birleştirmek, yahut bunlardan birisini kuvvetlendirmek için çok çalıştığını, başarıya ulaşamayınca da "Anadolu ve Rumeli Mudafaai Hukuk Grubu" nu teşkil ettiğini anlatır. 10 Mayıs 1921'de resmen kurulan bu gruba karşı meclis içinde derhal mukavemet faaliyeti belirdi.

Bir kısım Erzurum mebuslarının hatta Erzurum Müdafaai Hukuk Cemiyeti adını değiştirip "Muhafazai Mukaddesat" kelimelerini Müdafaai Hukuka eklemeleri gayreti ile süratle mecliste meydana gelen bu yeni grup, ilk kurulan "birinci" gruba karşı "ikinci grup" olarak anıldı. Birinci grubun arkasından Kasım 1921'de teşekkül eden ikinci gruba 120 kadar mebus katıldı. Bu grubun genel eğilimi muhafazakârlıktı. Bu gruplar Birinci Büyük Millet Meclisinin dağılışına kadar çatıştılar. Yeni seçimlerde ikinci gruptan kimse kazanamadı. Birinci grup ise fiilen Halk Fırkası'na dönüşmüş oldu.

Seçimler sonuçlanınca İkinci Millet Meclisi 2 Ağustos 1923'te açıldı. Mustafa Kemal Büyük Nutuk'ta şöyle diyor: "7 Aralık 1922 tarihinde Ankara basını vasıtası ile Halkçılık esasına müstenit ve Halk

Fırkası namı ile siyasi bir fırka teşkil etmek niyetinde olduğumu beyan" ile "nihayet 8 Nisan 1923 tarihinde noktai nazarlarımı dokuz umde halinde tesbit ettim. İkinci Büyük Millet Meclisinin seçimi esnasında neşir ve ilan ettiğim bu program fırkamızın teşekkülüne esas olmuştur.

Bu programa ithal edilmemiş mühim ve esaslı bazı meseleler de vardı. Mesela cumhuriyetin ilanı, hilafetin ilgası, Şeriye vekaletinin lağvı, medreseler ve tekkelerin kaldırılması, şapka giyimi gibi... Bu meseleleri programa dahil ederek vaktinden evvel, cahil ve mürtecilerin bütün milleti tesmime fırsat bulmalarını uygun görmedim."

Kurucular 9 Eylül 1923'te Dahiliye Vekâletine başvurarak Halk Fırkası'nın kurulduğunu bildirdiler. Yeni parti mecliste tekti, rakipsizdi.

Ne var ki daha Lozan Antlaşması'nın imzalanış tarihi olan 24 Temmuz 1923'te milli mücadelenin önder kadrosu içindeki ayrılık iyice belirmiş ve 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması ile sonuçlanmıştır.

Mustafa Kemal, Nutuk'ta Lozan Konferansı baş delegesi İsmet Paşa ile devrin Başbakanı Rauf Bey arasındaki uyuşmazlığı daha ziyade "duygusal" addeder. "Senin, şimdi 'apötre' ların kimlerdir: bunu anlayabilir miyiz?" diye soran Ali Fuat Paşa'ya "benim 'apötre' larım yoktur. Memleket ve millete kimler hizmet eder ve hizmete liyakat ve kudretini gösterir ise 'apötre' onlardır" diye cavap verir. Ayrıca Gazi Nutuk'un çeşitli yerlerinde Rauf Bey ile, Kâzım Karabekir, Ali Fuat, Refet Paşalar ve diğerleri arasındaki ortak hareketleri "komplo" olarak adlandırır.

Bu suretle "Tek Adam"ın yazarı Merhum Şevket Süreyya Aydemir'in deyimiyle "Milli mücadelenin önder kadrosu içindeki parçalanma 1924 sonlarında bir buhran halini aldı."

İkinci Büyük Millet Meclisi seçilip işe başladığı zaman devletin temeli 20 Ocak 1921 Anayasasına dayanıyordu. Hükümdarsız bir halk hakimiyeti olmak itibarı ile bu rejim elbette ki bir cumhuriyetti. Fakat

bu nokta Anayasada belirsizdi. Kabinenin meclis tarafından seçilmesi, aksaklıkları artırıyordu. Mustafa Kemal'in hem meclis hem hükümet hem de tek parti başkanı olması bazı mukavemetleri davet ediyordu.

25 Ekim 1923'te Halk Fırkası Grubunun, Rauf Bey'i Meclis İkinci Reisliğine ve yine muhalif addolunan Sabit Bey'i Dahiliye Vekâletine aday göstermesini Gazi'nin iyi karşılamayacağı doğaldır. Nitekim kabine 26 Ekim'de Çankaya'da toplandı ve Başvekil Fethi Bey'in başkanlığındaki hükümetin, Erkanı Harbiyeyi Umumiye Riyaseti Vekili Fevzi Paşa dışında istifası, 27 Ekim'de gruba bildirildi. Derhal geniş bir kulis başlayarak çeşitli kabine listeleri düzenlendi. Gazi o anı 1927 Nutuk'unda şöyle anlatır:

"Muhteris hizbi, hükümet teşkilinde tamamen serbest bırakıyoruz. Kabineye dahil vekillerden hiçbiri iştirak ettirilmeksizin, kamilen arzu ettikleri zevattan arzu ettikleri gibi bir Heyyeti Vekile teşkil ederek, memleketin mukadderatını idare eylemelerinde bir beis görmüyoruz. Fakat ne hükümet teşkiline ne de teşkil etseler bile memleketi idareye iktidar gösteremeyeceklerine emin bulunuyoruz..."

Atatürk, yine Nutuk'ta bu kimselerden "Meclisi aldatmaya çalışan muhteris hizip" diye bahseder ve şöyle devam eder: "Hükümet teşkiline muvaffak olamadıkları takdirde, buhran ve karışıklığı sürdürmek caiz olmayacağından, işte o zaman bizzat müdahale ederek, tasavvur ettiğim meseleyi vaaz etmek suretiyle işi kökünden halledebileceğimi düşünmüştüm."

Gazi'nin tasavvurunun "cumhuriyet ilanı" olduğuna ise şüphe yoktu. Gelişmeler süratle yürüyor, Halk Fırkası kulis faaliyetleri ve karışıklık devam ediyordu. 28 Ekim gecesi Çankaya'da İsmet Paşa ile Milli Müdafaa Vekili Kâzım, eski Kolordu Kumandanlarından Sinop Mebusu Kemalettin Sami ve milli mücadelede Kocaeli Grubu Kumandanı Halit Paşalar bulunuyordu. Gazi, Rize mebusu Ekrem ve Afyon Mebusu Ruşen Eşref Beyleri de yemeğe alıkoydu. Yemekte arkadaşlarına

"Yarın cumhuriyet ilan edeceğiz" dedi. Mustafa Kemal Nutuk'ta şöyle devam eder:

"...Görüyorsunuz ki cumhuriyet ilanına karar vermek için Ankara' da bulunan bütün arkadaşlarımı davete ve onlarla müzakere ve münakaşaya asla lüzum ve ihtiyaç görmedim. Çünkü, onların zaten ve tabiaten benimle bu hususta hemfikir olduklarına şüphe etmiyordum. Halbuki, o esnada Ankara'da bulunmayan bazı zevat, salahiyetleri olmadığı halde, kendilerine haber verilmeden ve rey ve muvafakatleri alınmadan, cumhuriyetin ilan edilmiş olmasını vesilei iğbirar ve iftirak addettiler."

Misafirler o gece çabuk gittiler. Gazi, İsmet Paşa'yı alıkoydu ve hemen 20 Ocak 1921 Anayasasının bazı maddelerini değiştiren bir tasarı hazırlandı. 29 Ekim Pazartesi günü, grup öğleden önce toplanınca Kemalettin Sami Paşa takririni sundu ve Gazi'nin duruma çare bulması için daveti kararlaştırdı. Bir saat kadar müsaade isteyen Gazi, öğleden sonra getirdiği çözümü şöyle özetler: "Kusur, takip etmekte olduğumuz usul ve şekildir. Heyeti Umumiyemizin hep birden vekiller heyetini seçmeye mecbur olmamızda görülen müşkülatın halli zamanı gelmiştir... Teklifim kabule mazhar olursa kuvvetli ve mütesanid bir hükümet teşkili kabil olacaktır. Devletimizin şekil ve mahiyetini tesbit eden ve hepimiz için bir gaye olan Teşkilatı Esasiye Kanunu'muzun bazı noktalarını tavzih lazımdır. Teklifim şudur:" Gazi'nin meclis katiplerinden birine verdiği bu tasarı okunur. Teklifi, cumhuriyet getirmektedir.

Tasarı derhal görüşmeye sunulur ve Gazi'nin, cumhuriyetin ilanı teklifine karşı açık olarak kimse cephe almaz. Bazı geciktirme ve savsaklama konuşmalarına mukabil cumhuriyeti savunanlar ağır basar. Meclisin en yaşlı ve saygı gören üyesi Abdurrahman Şeref Bey şöyle der: "Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir" dedikten sonra kime sorarsanız sorunuz bu, cumhuriyettir. Doğan çocuğun adıdır. Ama, bu ad, bazılarına hoş gelmezmiş, varsın gelmesin."

Neticede teklif hem grupta hem de mecliste görüşülerek "Yaşasın Cumhuriyet" sesleriyle alkışlanan hitabeler ile kabul edildi. Ondan sonra da Cumhurbaşkanı seçimine geçilerek 158 üyenin iştirakiyle yapılan seçimin neticesinde oybirliğiyle Ankara mebusu Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin cumhurbaşkanlığa seçildiği riyasette bulunan Meclis Reis Vekili İsmet Bey tarafından tebliğ edildi.

Cumhurbaşkanı seçilmesini takiben Mustafa Kemal mecliste şunları söyler: "... Türkiye Devleti'nin zaten cihanca malum olan, malum olması lazım gelen mahiyeti beynelmilel maruf unvanı ile yadedildi. Türkiye Cumhuriyeti, cihanda işgal ettiği mevkie layık olduğunu eserleriyle isbat edecektir... Mazhar olduğum bu emniyet ve itimada kesbi liyakat etmek için pek mühim gördüğüm ihtiyacı arzetmek mecburiyetindeyim. O ihtiyaç yüksek heyetinizin şahsım hakkındaki teveccüh ve itimadının ve müzaheretinin devamıdır. Ancak bu sayede ve Allanın inayetiyle şahsıma tevcih buyurduğunuz ve buyuracağınız vezaifi hüsnü ifaya muvaffak olabileceğimi ümit ederim."

Meclisce cumhuriyet kararı 29 Ekim 1923 gecesi saat 8. 30'da verildi. 15 dakika sonra yani 8. 45'te Cumhurbaşkanı seçildi. Durumun aynı gece bütün memlekete tebliğ ve her tarafta yüz bir pare top atılarak ilan olunduğu ilk kabinenin İsmet Paşa tarafından kurulduğu, Meclis Başkanlığına ise Fethi Bey'in seçildiği malumdur.

29 Ekim 1923'te cumhuriyetin ilan edilmesinin bazı kimseleri memnun etmediği görünüyordu. Cumhuriyetin ilanının bütün milletçe sevinçle karşılandığını söyleyen Gazi, Nutuk'ta şöyle der: "Yalnız, İstanbul'da iki üç gazete ve yalnız İstanbul'da toplanan bazı zevat, milletin umumi ve samimi olan sürurına iştirakte tereddüt etti, endişeye düştü; cumhuriyet ilanına delalet edenleri tenkide başladı."

Mesela "Yaşasın Cumhuriyet" başlığı ile çıkan yazılarda "Cumhuriyetin ilan tarzının garip olduğu, işin sıkboğaza getirildiği" ilan edildiği gibi, Rauf Bey "Tanin" ile birlikte Ankara'ya karşı muhalif sa-

yılan "Vatan" ve "Tevhidi Efkâr" gazeteleri ile yaptığı mülakatta cumhuriyet meselesinde kamu efkârının ani bir hadise karşısında bırakıldığını söylüyor.

Cumhurbaşkanlığı ile siyasi parti başkanlığının bir arada toplanamamasından dolayı 19 Kasım 1923'te Gazi'nin Halk Fırkası Başkanlığını İsmet Paşa'ya devrettiğini, 20 Kasım'da da Halk Fırkası'nın Müdafaai Hukukun teşkilat ve görevlerini üstüne alarak Müdafaai Hukukun tarihi varlığının sona erdiği görülmektedir.

Rauf Bey ile asıl karşılaşma 22 Kasım 1923'te Ankara'da oldu. Halk Fırkası'nın sekiz saat süren bir toplantısında Başvekil İsmet Paşa ve arkadaşları Rauf Bey'e ve çevresinde toplandığı sanılan arkadaşlarına sert cephe aldılar. Nutuk'ta etraflı şekilde yer alan İsmet Paşa'nın sözleri özetle şöyle idi: "Rauf Bey, siyaset yapıyoruz. Hataları bir bir ihtar etmeliyiz. Bahusus böyle inkılap zamanlarında hükümet adamları bir siyasi şahsiyet gibi herhangi bir şüphe gösteremez. Aksi hareket hatadır. Hata ettiniz Rauf Beyefendi... Rauf Beyefendi beyanatlarında gördüğümüz noktaları geri alarak bu fırka içinde yaşamak kararında mıdırlar?" İsmet Paşa, Rauf Bey ve arkadaşlarının halifeyi ziyaretlerine değinerek de şunları söylemişti: "Halifeyi ziyaret meselesi halife meselesidir... Devlet adamı olarak hiçbir zaman hatırımızdan çıkaramayız ki hilafet orduları bu memleketi baştan başa harabeye çevirmişlerdir... Bir hilafet fetvasının bizi Harbi Umumi badiresine attığını hiçbir vakit unutmayacağız."

Kendini müdafaa eden ve fırka yapmayacağını, fırkadan çıkmayacağını beyan eden Rauf Bey salonu terketti. Hatipler muhatapsız kaldılar. Rauf Bey hata ettiğini itiraf ve cumhuriyetçi olduğunu ifade ettiği için görüşme yeter addedildi. Mustafa Kemal grubun bu kararını Nutuk'ta tenkit eder ve bunun Rauf Bey ve arkadaşlarına bir süre daha fırkanın içinde, fırkayı yıkmak için çalışmak fırsatını verdiğini söyler.

Şeriye ve Evkaf Bakanlıklarını ilga eden, Tevhidi Tedrisatı kabul eden ve halifeliği ilga edip Osmanlı hanedanını ülkeden çıkaran 429, 430 ve 431 sayılı ve 3 Mart 1924 tarihli kanunlardan sonra Mustafa Kemal'in cumhuriyet rejiminin güvenliği konusuna eğildiğini görüyoruz

1927 Nutuk'unda Gazi, eski ve yakın arkadaşlarının bir komplo hazırladıklarına inanmaktadır. Nutuk'ta yer alan ifadelere göre Rauf Bey ile Kâzım Karabekir, Ali Fuat ve Refet Paşalar ve diğerleri arasında düşünülen bu komplo cumhuriyetin ilanına kadar gider ve muvaffak olabilmesi için ordunun ele alınması düşünülür. Gazi'ye göre karşı taraf orduyu kendi lehlerine kazandıklarını sanmışlar ve harekete, politika yolundan geçmeye karar vererek meclise dönmek için ordudan istifa etmişlerdir. Ayrıca muhalif basın da anonim taaruza geçmiştir.

Mustafa Kemal'e göre "Komployu keşfettikten sonra tedbirini bulmakta müşkülat olmadı." Bilindiği gibi o zaman asker ve kumandanların aynı zamanda mebus olmalarını sağlayan hüküm henüz yürürlükte ve Karabekir, Ali Fuat, Refet Paşa gibi generaller aynı zamanda mebus idiler. Mustafa Kemal'in uyguladığı tedbir, mebus olan Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşa ile kumandanlara orduda siyasetle alakadar unsur bulunmasındaki mahzuru takdir ederek mebusluktan istifa edip, askeri görevlerinde kalmalarını isteyen telefon ve telgrafları oldu. Bu arada mebusluklarını muhafaza etmek isteyen Kâzım Karabekir ile Ali Fuat Paşa'nın ordu ile ilgisi kesildi.

1 Kasım 1924'te meclis açılırken iki karşı cephe kesin olarak belirmiştir. Mersin mebusu Feridun Fikri Bey bir istizah teklifi yapmış. Hükümeti bazı icraatında başarısız ve kusurlu saymakta, istizahın baş hatipliğini Rauf Bey yapmakta ve şimşekleri üzerine çekmektedir. Müzakere kafi göründükten sonra Feridun Fikri Bey'in "anket parlamanter" takriri 8 Kasım 1924'te reddolundu. 19 reye karşı 148 rey ile İsmet Paşa hükümetine itimad edildi. Fakat İstanbul'da Örfi İdare kurul-

masını savunan İsmet Paşa'nın bu teklifi uygun görülmeyince İsmet Paşa'nın 22 Kasım'da istifa ederek kabinenin kurulması işinin ılımlı bir kimse olan Fethi Bey'e verildiğini biliyoruz.

Ne var ki 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuş, başkanlığını Kâzım Karabekir Paşa, ikinci başkanlığı Dr. Adnan ve Rauf Beyler, genel sekreterliğini ise Ali Fuat Paşa deruhte etmiş, 22 Kasım'a kadar fırkaya Meclisten 28 mebus katılmıştır.

Mustafa Kemal bu konularda Nutuk'ta özetle şunları söyler: "Bu istizah sahnesinden sonradır ki muhalifler maskelerini atmaya mecbur edildiler. Malum olduğu veçhile "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" diye bir fırka teşkil ettiler... "Cumhuriyet" kelimesini telaffuzdan dahi ictinab edenlerin, cumhuriyeti doğduğu gün boğmak isteyenlerin, teşkil ettikleri fırkaya "Cumhuriyet" ve hem de "Terakkiperver Cumhuriyet" unvanını vermeleri, nasıl ciddi ve ne dereceye kadar samimi telakki olunabilir?... Tarih muretteb, umumi, irticaî olan şark isyanı esbabını tetkik ve taharri ettiği zaman onun mühim ve bariz sebepleri arasında "Terakkiperver Cumhuriyet Fırka"sının dini mevaidini ve şarka gönderdikleri katibi mesullerinin teşkilat ve tahrikatını bulacaktır... Din bayrağını gizlemek tedbirinde bulunanlar memlekette umumi irtica ve isyan yapmak için, dahil ve hariçte tertipler ve teşvikler yapmakla meşgul olanların mevcudiyetinden habersiz farz olunabilirler mi?"...

Mustafa Kemal Nutuk'ta şunu sorar: "Ne oldu Efendiler? Hükümet ve Meclis fevkalade tedbirler almaya lüzum gördü. Takriri Sükun Kanunu çıkardı, İstiklal Mahkemelerini faaliyete geçirdi. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası denilen muzır teşekkülü siyasiyi redetti."

Gerçekten Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın 3 Haziran 1925'te Bakanlar Kurulu kararı ile kapatıldığını ve bu suretle cumhuriyet döneminde başvurulan çok partili rejimin ilk denemesinin başarısızlığa uğradığını biliyoruz.

VI

Mustafa Kemal, Anadolu'ya ayak bastığı günlerde karşılaştığı görüşleri Büyük Nutuk'ta şöyle özetlemektedir: "Üç tedbir düşünüyorlardı: İngiltere himayesini istemek, mahalli kurtuluş çaresi olarak Osmanlı Devleti'nden kopup, şu veya bu devletin himayesinde mahalli muhtariyetlerle kendi başlarına çareler aramak" ..... Fakat o bu görüşlerin hiçbirine katılmaz.

"Efendiler, ben bu kararların hiçbirinde isabet görmedim. Çünkü, bu kararların istinad ettiği bütün deliller ve mantıklar çürüktü, esassız idi. Hakikati halde, içinde bulunduğumuz tarihte, Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu... Efendiler bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı o da Hakimiyeti Milliyeye dayanan, kayıtsız şartsız müstakil yeni bir Türk Devleti kurmak..."

Bilindiği gibi milli mücadele hareketinin amaçları ve ilkeleri önce Erzurum sonra da Sivas Kongrelerinde tesbit edilmiştir. Erzurum Kongresi Bildirisinin dış politika ile ilgili ilkeleri arasında şunlar bulunuyordu: Milli sınırlar içinde vatan bir bütündür. Onun muhtelif kısımları birbirinden ayrılamaz. Yabancılara siyasi egemenliğimizi ve toplumsal dengemizi bozucu imtiyazlar verilmeyecek, manda ve himaye kabul edilmeyecektir. Sivas Kongresi'nde de dış politika ile ilgili bu esaslar hemen hemen aynen teyid ediliyordu. Nihayet İstanbul'da toplanan Meclisi Mebusanın 28 Ocak 1920' de kabul ettiği Misakı Milli daha önce Erzurum ve Sivas Kongrelerinde kabul edilen ilkeleri kapsamakta idi. Bu belgede milli mücadele hareketinin iç ve dış amaçları belirtiliyor ve bu suretle Misakı Milli yalnız milli mücadele yıllarında değil daha sonraki devrede de Türk dış politikasının temelini teşkil ediyordu.

Nitekim Yunanlılara karşı kazandığımız zaferlerden sonra Türkiye ile anlaşma yapmak için gelen Fransız Senatosu Dışişleri Komisyonu Başkanı Henri Franklin Bouillon ile görüşmeler yapan Mustafa Ke-

mal, bu konuda Büyük Nutuk'ta geniş bilgi verirken milli mücadelenin dış hedeflerini de açıklamaktadır. Mustafa Kemal özetle şöyle demektedir:

"Ben, bizim için noktai hareketin Misakı Milli muhteviyatı olduğu esasını vaazettim. "Sevr Muahedesi'nin bir emrivaki olarak mevcut olduğunu söyleyen Franklin Bouillon'a Mustafa Kemal'in cevabı şu idi:" Eski Osmanlı İmparatorluğu'ndan yeni bir Türkiye Devleti vücuda gelmiştir... Sevr Muahedesi, Türk milleti için o kadar masum bir idam karamamesidir ki onun bir dost ağzından çıkmamasını talep ederiz. Bu mukavelemiz esnasında dahi Sevr Muahedesi'ni dimağından çıkarmayan milletlerle, itimat esasına müstenid muamelata girişmeyiz. Bizim nazarımızda böyle bir muahede yoktur... Avrupa, Misakı Milli tabirini öğrenmemiş olabilir. Fakat senelerden beri kan döktüğümüzü gören Avrupa ve bütün dünya, şu kanlı mücadelenin neden ileri geldiğini elbette düşünmektedirler... Biz yaşamak isteyen, haysiyet ve şerefi ile yaşamak isteyen bir milletiz... Alim, cahil bila istisna tekmil efradı milletimiz, bugün yalnız bir nokta etrafında toplanmış ve fakat sonuna kadar kanını akıtmaya karar vermiştir. O nokta, istiklali tanamımızın temini ve idamesidir.

İstiklali tam denildiği zaman, siyasi, mali, iktisadi, adli, askeri harsi ve her hususta istiklali tam demektir."

20 Ekim 1921'de Fransa ile imzalanan Ankara İtilafnamesi hakkında Atatürk'ün Büyük Nutuk'taki beyanı şudur: "Bu itilafname ile amili milliyemiz ilk defa olarak düvel i garbiyeden biri tarafından tasdik ve ifade edilmiş oldu."

Mustafa Kemal Büyük Nutuk'unda 1922 yılı başlangıcında izlediği politikayı şöyle özetliyordu: "Memleketimizde bulunan düşmanları silah kuvveti ile çıkarmadıkça, diplomasi sahasında ümide kapılmanın caiz olmadığı hakkındaki kanaatimiz kati ve daimi idi". Nitekim Mustafa Kemal' in 1922'de son askeri hamlesini yapmadan önce "kan-

sız bir zafer" elde etmek teşebbüsü hakim kalmış ve 19 Mayıs 1919'da Samsun kıyısından başlayan yolculuk 9 Eylül 1922'de İzmir'de nihai zaferimizle sona ermiştir.

Bu zafer neticesinde Sevr Antlaşması yerine imzalanan Lozan Antlaşması, Türk milletine karşı yüzyıllardan beri hazırlanmış ve Sevr Antlaşması ile tamamlandığı sanılmış büyük bir suikastın yıkılışını bildirir bir belgedir. Osmanlı tarihinde emsali görülmemiş bir siyasi zafer eseridir."

VII

Atatürk'ün Büyük Nutuk'unu 15-20 Ekim 1927'de okumasının 50. yılı dolayısıyla Türk Tarih Kurumu ile İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsünün müştereken Ankara'da 17-19 Ekim 1977'de düzenledikleri sempozyuma benim de "Nutuk'ta İç ve Dış Politika" adlı ve netice itibarı ile Nutuk'un hemen hemen tamamına taalluk eden bir tebliğ ile katılmam, Kemalist Devrimin bu en büyük siyasal belgesini bir kere daha ve fakat bu defa baştan sonuna kadar ve dikkatle okumamı gerektirdi.

Kanaatimce "Nutuk'un ışığında Atatürk" kendisi hakkında en iyi biyografileri yazmış bulunan rahmetli Şevket Süreyya Aydemir ile müteveffa Lord Kinross'un yaptıkları tahlilleri esas itibarı ile teyid etmektedir. Gerçekten Aydemir'in dediği gibi hem asker hem teşkilatçı hem devlet adamı hem de öncü olan Mustafa Kemal hepsinden önce bir "mantık adamı", kaderini hayale, heyecana ve tesadüflere bağlamayan, bunların hepsinden faydalanan ama talihinin örgüsünü mantığın ve zaruretlerin düğümleri ile dokuyan bir "hesap adamı" idi... Onun yükselişinde tarihi tesadüflerin elbette payı vardır. Ama başarısının temelinde yatan: şartların en doğru hesaplanışı ve kuvvetlerin en doğru değerlendirilmesi olan "tarihi mantıktır."

Diğer taraftan Lord Kinross'un "Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu" adlı ve kanaatimizce Atatürk konusunda yazılmış bir diğer

dev eserinde söylediği gibi, Mustafa Kemal askerce bir deyim ile çeliğe özgü bir sertlik ve esnekliği kendinde birleştirir, yüksek asabi gerilimi ile, her an boşalmaya hazır bir yayı andırırdı. Milli savaşın bu ilk döneminde arkadaşlarının muhtaç oldukları şey, Mustafa Kemal'de gördükleri bu olağanüstü haldi. Ötekilerin çoğunda eksik olan liderlik vasfı onda vardı... hepsi yurtlarını seven, kafaları çalışan, sağ duyu sahibi, usta askerlerdi. Lakin aralarında iç ve dış sorunları etraflı biçimde kavrayan, özel bir akıl ve iç duyu karışımına sahip olan tek insan Mustafa Kemal'di. Üstelik böyle tehlikeli bir işi başarılı bir sonuca ulaştırmak için gerekli olan irade, yalnız onda vardı.

Erişmeyi tasarladığı son amacı ve geçmesi gereken yolları nerede ise gaipten haber almaya varan bir açıklıkla, önceden görüyordu. Dost, düşman herkesin ruhunu okuyan görüşü ile yolunun üzerine dikilecek olan askeri ve siyasi nitelikteki engelleri seziyor, bunları yenmek için kullanacağı çareleri araştırıyordu. Gerçekçi tabiatı ile mücadelenin uzun süreceğini ve sabırla adım adım hazırlanacağını biliyor, düşüncelerini birdenbire açıklamayıp zaman koşullarına ve duygusal havaya göre hesaplaması gerektiğini anlıyordu. Bütün bunların başarıya erdirilmesi ancak zorlu bir zihin çalışması ve insanüstü bir irade gücü ile olabilirdi ki bu doğal sürükleyici kuvvet yalnız Mustafa Kemal'de bulunuyordu. Bu kuvvetin kaynağı, her şeyin üstünde olan şiddetli bir ihtirastı: Bir yurtseverin, memlekete yararlı olduğuna inandığı şeylerle kaynaşmış ihtiras. Mustafa Kemal kendi adına iktidar ya da şan ve şeref peşinde koşmuyordu. Bunu sadece, yarının Türkiyesi üzerinde beslediği yapıcı düşünceleri gerçekleştirmek için istiyordu ...

İşe avantajlı bir durumda başladı. İzmir'in müttefikler tarafından işgali eline umulmadık bir koz vermişti. İlk yaptığı işlerden birisi Abdülhamit'in kendi casusluk sisteminin iyi işlemesini sağlamak için kurduğu mükemmel telgraf şebekesinden yararlanarak, yetkisi altındaki mülki ve askeri makamlara haber salmak oldu. Her yerde protesto

mitingleri düzenlenmesini ve Baabıali ile yabancı devlet temsilcilerine, millete karşı işlenen haksızlığın tamirini isteyen telgraflar yağdırılmasını bildirdi. Askeri alanda, Anadolu ve Trakya'da kalmış birliklerle hemen temasa geçti. Siyaset alanında ise çeşitli Müdafaai Hukuk grupları arasında bağlantı sağlamaya girişti ve kendisine verilen emire uyup bunları dağıtacak yerde yenilerini kurmaya koyuldu... Mustafa Kemal'in kafası da gözleri gibi aynı zamanda iki ayrı yönü görebilecek nitelikte idi. İçeride Anadolu'ya baktığı gibi, dışarıda da dünyayı gözünden kaçırmıyordu.

Daha başlangıçtan beri "Amasya Tamimi" ni imzalayan beş arkadaş Mustafa Kemal, Rauf, Ali Fuat, Refet ve Kâzım Karabekir gayretlerini bu uğurda birleştirmiş bulunuyorlardı. Şef durumunda olan Mustafa Kemal idi; ama bir bakıma onu bu yere getiren ötekiler olmuştu. Yaptığı işler onların isteğine ve düşünce birliklerine dayanıyordu. Amasya'dan Erzurum'a, Sivas'tan Ankara'ya adım adım bu dört arkadaşının yardımı ile ilerleyebilmişti. Şimdi güçlü bir ordunun komutanlığına ve dünyanın tanımaya başladığı bir devletin başkanlığına yükselmesi, Gazi unvanını kazanması arkadaşlarının yardımı ile attığı temellere dayanarak mümkün olmuştu; fakat Mustafa Kemal aslında "baş" olmak için yaratılmıştı, ihtilalin kurucuları bir yandan onu izlerken, bir yandan da tetikte duruyorlardı. Zamanla tablo değişmişti: Şimdi Mustafa Kemal'in yakın arkadaşları Fevzi ve İsmet Paşalardı. Mustafa Kemal'in ilk arkadaşları içinde kendisinden görüş ve karakter bakımından en çok ayrılanı Rauf Bey'di. O emir alacak adam değil, danışılacak görüşülecek adamdı. Mustafa Kemal ise inanç bakımından demokrat, karakter bakımından ise otokrattı. Zira bütün davranışlarının kökünde kendi düşünce ve kabiliyetlerinin üstün olduğu inancı vardı.

İktidar ve itibarını demokratik yollardan elde etmiş, yabancılara karşı parlak bir başarı kazanarak şerefli bir barış elde etmişti. Eski ha-

lifelik ve sultanlık kavramlarını, bütün kök salmış siyasal güçleri ile birlikte ortadan kaldırmıştı. Liberal Demokrasi, Türkiye Cumhuriyeti'nin temelinde mevcut olduğu halde Şeyh Sait Ayaklanması ve özellikle Terakkiperver Fırkası'nı kuranların itibarlarını ve parti teşkilatını birtakım bozguncuların bir paravana gibi kullanmasına göz yumması, muhalefetin ortadan kaldırılması ve cumhuriyetin "otoriter" ve "tek partili" bir nitelik kazanması ile sonuçlanmıştır.

Lord Kinross, Mustafa Kemal'i sert metodlarına götüren psikolojik nedenlerden birinin, dinci kuvvetlerden korkması, bu düşüncenin de din yetkilileri tarafından kanun dışı ilan edilişi, ölüm cezasına çarptırılışı ve bunu izleyen bir kutsal savaş ile uğraşmak zorunda kalışı ile kuvvetlenmesi olduğunu, kanaatımızca haklı olarak, yazar.

VIII

Milli mücadele tarihimize ve cumhuriyetimizin kuruluşu koşullarına ışık tutan en büyük siyasal belge olan, bu yıl okunuşunun 50. yıldönümü kutlanan 1927 Nutuk'unun son kısmında Atatürk, cumhuriyet düşmanlarının faaliyetlerine ve tertiplerine son vermek ve ülkede sükun ve asayişi kurmak için uygulamak mecburiyetinde kalan olağanüstü tedbirlerden ve bu tedbirlerin uygulanmasından alınan olumlu sonuçlardan bahsettikten sonra, güvenlik ve huzura kavuşturulan cumhuriyeti ünlü hitabesi ile Türk gençliğine emanet eder.

Atatürk "Büyük Nutuk" unda bu konuda özetle şunları söyler: "Politika âleminde, birçok oyunlar görülür. Fakat mukaddes bir mefkurenin tecellisi olan cumhuriyete ve asri bir harekete karşı cehil ve taassup ve hemevi husumet ayağa kalktığı zaman, bilhassa terakkiperver ve cumhuriyetçi olanların yeri hakiki terakki ve cumhuriyetçi olanların yanıdır; yoksa mürtecilerin ümit ve faaliyet menbaı olan saf değil... Hükümet ve meclis fevkalade tedbirler almaya lüzum gördü. Takriri Sükun Kanunu'nu çıkardı. İstiklal Mahkemelerini faaliyete geçirdi. Ordunun sekiz, dokuz seferber fırkasını uzun müddet tedibata hasretti

Asiler imha edildi. Fakat cumhuriyet düşmanları nâmerdâne bir teşebbüse giriştiler. Bu teşebbüs İzmir Suikastı suretinde tezahür etti.

Takriri Sükun Kanunu ve İstiklal Mahkemelerini, vasıta ı istibdat olarak kullanacağımız fikrini ortaya atanlar ve bu fikri telkine çalışanlar oldu... Biz, fevkalade ittihaz olunan ve kanuni olan tedbirleri hiçbir vakit ve hiçbir suretle kanunun fevkine çıkmak için, vasıta olarak kullanmadık; bilakis, memlekete sükun ve asayiş tesisi için tatbik ettik. Devletin hayat ve istiklalini temin için kullandık. Biz, o tedbirleri milletin medeni ve içtimai inkişafında istifadeli kıldık.

Memlekette ika edilen büyük isyan ve suikastlar bertaraf edilerek, temin olunan asayiş ve huzur, umumca mucibi memnuniyet olmuştur. Milletimizin başında, cehil, gaflet ve taassubun alameti farikası gibi telakki olunan fesi atarak onun yerine bütün medeni âlemce serpuş olarak kullanılan şapkayı giymek bir lazıme idi. Bunu Takriri Sükun Kanu'nu cari olduğu zamanda yaptık.

Tekke ve zaviyelerle türbelerin seddi ve tarikatlarla şeyhlik, dervişlik, müridlik, çelebicilik, falcılık, büyücülük ve türbedarlık gibi birtakım unvanların men ve ilgası da Takriri Sükun Kanunu devrinde yapılmıştır. Birtakım şeyhlerin, dedelerin, seyyidlerin, çelebilerin, babaların, emirlerin arkasından sürüklenen ve falcılara, büyücülere, üfürükçülere talih ve hayatlarını emniyet eden insanlardan mürekkep bir kütleye, medeni bir millet nazarı ile bakılabilir mi?... Medeni Kanun bu bahsettiğimiz devrede vücuda getirilmiştir.

Biz her vasıtadan, yalnız ancak bir noktai nazardan istifade ederiz. O noktai nazar şudur: Türk milletini, medeni cihanda, layık olduğu mevkiiye isad etmek ve Türk Cumhuriyeti'ni sarsılmaz temeller üzerinde, hergün daha ziyade takviye etmek. "Gazi Mustafa Kemal" Büyük Nutuk"unu şu sözlerle bitirir: "Bu beyanatımla, milli hayatı hitam bulmuş farzedilen büyük bir milletin, istiklalini nasıl kazandığını ve ilim ve fennin en son esaslarına müstenid, milli ve asri bir devleti

nasıl kurduğunu ifadeye çalıştım. Bugün vasıl olduğumuz netice, asırlardan beri çekilen milli musibetlerin intibahı ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedelidir. Bu neticeyi Türk gençliğine emanet ediyorum."

Bütün mesele Nutuk'taki Ata'nın deyimiyle "Milletin ve müstakbel evlatlarımız için dikkat ve teyakkuzu davet edebilecek noktaların" bulunması ve hatırlanmasıdır.

(Söylev'in 50. Yılı Semineri, 1977)

SÖYLEV'DEKİ KİŞİLİĞİYLE ATATÜRK

Prof. Dr. İnal Cem Aşkun

İnsanda kişilik, genellikle onun duygu, düşünce, davranış değer ve özelliklerinin toplandığı temel ruhsal yapı öğesidir. Bu öğe, onu öteki insanlardan ayırt eden en önemli varlığıdır. Eğer birey, söz konusu varlığı ile kendini başkalarından ayırabiliyorsa, başka deyişle toplum içinde özgün bir durum kazanabiliyorsa, "kişilikli" diye nitelenebilmektedir. İnsanın kişilik yapısını ortaya çıkarmak, belirgin çizgilerini çeşitli yönleriyle belirlemek, sırasında uzun yıllar bir araştırma ve incelemeyi sürdürecek kadar zaman alabilir. Çünkü bireyde kişilik dural değil, devingen bir yapı özelliği taşır. Yaşa, içinde bulunan ortama, yaşanan çeşitli olaylara göre gelişmeler gösterir. Ancak bilimin çağdaş yaklaşımı olan "sistem" mantığını burada da kullanırsak, kişiliğe biçim veren üç ana amaç görürüz. Bunlar büyüme, kararlılık ve etkileşimdir. Bu üç amaç kişiliğin yapısal öğeleri olan duygu, düşünce ve davranış kesimlerinde etkisini sürdürür. Söz konusu amaçlara göre kişiliğini geliştirenler ya da kendilerinde böyle bir kişilik gelişimi görülenler, toplumda "büyük insan" diye nitelenirler. Kuşkusuz böyle büyüklerin başında, toplumlara önderlik yapmış kişiler gelir. İşte cumhuriyetimizin kurucusu, toplum önderi Atatürk, kişiliği gerçekten araştırmayı gerektiren, "büyük insan" kimliğiyle sürekli olarak andığımız ve anlamaya çalıştığımız yüce bir değerimiz olmaktadır.

Bir insanın kişiliği hakkında araştırma ve inceleme yaparken onun yapıtları, sözleri, gözlemlenebilen davranışları, çevrede kendisine ilişkin olarak yapılan çeşitli değerlemeler en önemli bilgi kaynaklarıdır. Bütün bunlar bir araya toplanıp, belli zaman sürecine göre bölümlendirildiğinde, insanın kişilik yapısına ilişkin çok değerli ipuçları elde edilebilir. Burada tüm sorun, kişiliği incelenen insan hakkında toparlanan bilgi ve kanıtların onun bu durumunu ne kertede doğru ya da gerçekçi yönleriyle ortaya koyduğudur. Çünkü kimi insanlar nasıl "sahte" kimlik taşır, çevrelerini yanıltırlarsa; aynı insanlar yapılarında "sahte" bir kişiliği de sürdürürler. Böyle durumlarda, söz konusu insanlardaki gerçek kişilik yapısını ortaya çıkarmak çok zor, belki de olanaksızdır. Kuşkusuz, eğer bir zorunluluk yoksa, böyle kişileri incelemeye gerek de yoktur. Aslında çevrelerinde kişilikleri hakkında güvensizlik yaratmış insanların duygu, düşünce ve davranışları her zaman ince bir dikkatle karşılanır. Kurulacak ilişkiler ve yapılan değerlemelerde bu güvensizlik payına sürekli yer verilir.

İnsanın genellikle sağlam bir kişiliği taşıyıp, taşımadığını anlamak için gerçi çeşitli yöntemler kullanılabilir, belli süre yapılan gözlem sonuçları ile edinilen değişik izlenimlerden yararlanılabilirse de bu konuda başvurulacak belki en kısa yol, kişinin söylediği ile yaptığı arasındaki tutarlılığı incelemektir. Eğer bu iki eylem olumlu sonuçlarla birbirine bağlanıyorsa, karşımızda gerçekten araştırılmaya, incelenmeye değer bir kişilik bulunduğundan kuşku duyulmamalıdır.

Dünyadaki tüm ulus önderleri gibi Atatürk de bu orunu, toplum önünde, söylediği her şeyi yaptığı için elde etmiş; kişiliğinin yüksek çekim gücünü bu tutumuyla ortaya koymuştur. İşte Söylev; onu topluma karşı, kişiliğinin bu önde gelen sağlamlık özelliğini açığa çıkaran büyük bir yapıttır. Söylev, ilk bakışta, Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'ni nasıl kurduğunu anlatan bir öykü gibi gelebilir. Gerçekte Söylev,

Atatürk'ü anlatan, kendi dilinden onun kişiliğinin temel öğelerini ortaya koyan bir yapıttır. Büyüklüğünün de nedeni budur.

Kuşkusuz, Atatürk'ün kişiliğini bütün yönleriyle belirlemek için sadece Söylev'i incelemek yeterli değildir. Kendisinin kişilik özelliklerinin saptanabildiği tarihten başlayıp, ölümüne kadar olan süre böyle bir inceleme kapsamına alınırsa, belki onun kişilik yapısı ve gösterdiği gelişme daha ayrıntılı biçimde belirlenebilir. Ancak böyle bir çalışmayı yapmanın, çok boyutlu ve uzun süreli olacağı da açıktır. Çünkü söz konusu amaç için, sadece Söylev'in bütün yönleriyle ele alınması, büyük araştırma ve inceleme boyutlarına ulaşacaktır. İşte buradaki çalışmamızda öngördüğümüz amaç, Atatürk'ün gerçekten öğrenilmesi ve kişiliğine girilmesi gerektiğine dikkati çekmektir. Bunun için de Söylev'de onun kişiliği hakkında kabataslak ya da el yordamıyla saptayabildiğimiz bazı noktaları çok kısa açıklamalarla ortaya koymaya çalışacağız.

Söylev'deki zaman akışı ve olay zincirine uyarak yaptığımız bu incelemede, ilkin Atatürk'ün kişiliğindeki gerçekçilik özelliğini şu anlatılarıyla saptayabiliyoruz:

"Farkında olmadığı halde başsız kalmış olan ulus, karanlık ve belirsizlik içinde, olup bitecekleri bekliyor. Felaketin korkunçluğunu ve ağırlığını anlamaya başlayanlar, bulundukları çevreye ve olaylardan etkilenebilmelerine göre kurtuluş çaresi saydıkları yollara başvuruyorlar."

"Ulus ve ordu, Padişah ve Halifenin hainliğinden haberli olmadığı gibi, o makama ve makamda bulunana karşı yüzyılların kökleştirdiği din ve gelenek bağlarıyla içten bağlı ve uysal... Halifesiz ve padişahsız kurtuluşun anlamını kavramaya yetenekli değil... Bu inançla bağdaşmaz görüş ve düşüncelerini açığa vuracakların vay haline! Hemen dinsiz, vatansız, hain,istenmez olur."

"Gerçekte, içinde bulunduğumuz o günlerde, Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tükenmişti. Osmanlı ülkesi bütün bütüne par-

çalanmıştı. Ortada bir avuç Türk'ün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son olarak, bunun da paylaşılmasını sağlamak için uğraşılmaktaydı. Osmanlı Devleti, onun bağımsızlığı, padişah, halife, hükümet bunların hepsi kavramı kalmamış birtakım anlamsız sözlerdi...

Bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da ulus egemenliğine dayanan, kısıntısız, koşulsuz, bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak. "Ulusun içinde bulunduğu koşulları gerek toplumun bireylerinden, gerek devlet yetkililerinden gerçekçi bir bakış açısı ve güçlü bir öngörü ile değerleyen Atatürk, olayın başlangıcında büyük bir imparatorluğun çöküşünü herkesten önce olurlayıp, kişiliğini düşkırıklığı ve şaşkınlıkla zayıflatmayarak, bu yıkıntıdan çıkacak yeni Türk Devleti'nin temellerini ilkin kendi kişiliğinde atmıştır. Bunları atarken de yine kişiliğinin çok değişik yönlerini ortaya koymuştur. Bunlar kısaca Türk ulusçuluğu, bu bağımsız kişilik öğeler olarak belirtilebilir. Kuracağı devletin temellerini bu öğeler üzerinde yükseltirken, kendi onuru, bağımsızlığı, tutsaklığı reddeden, kimsenin koruyuculuğuna sığınmamış kişiliğini, ulusun kişiliğiyle özdeşleştirirken, aşağıdaki inançlı anlatıları kullanmaktadır:

"Temel ilke, Türk ulusunun onurlu ve şerefli bir ulus olarak yaşamasıdır. Bu ancak tam bağımsız olmakla sağlanabilir. Ne kadar zengin ve gönençli olursa olsun, bağımsızlıktan yoksun bir ulus, uygar insanlık karşısında uşak durumunda kalmaktan kendini kurtaramaz.

Yabancı bir devletin koruyuculuğunu istemek insanlık niteliklerinden yoksunluğu, güçsüzlüğü ve becerikcizliği açığa vurmaktan başka bir şey değildir. Gerçekten bu aşağılık duruma düşmemiş olanların, isteyerek başlarına yabancı bir yönetici getirmeleri hiç düşünülemez.

Oysa, Türk'ün onuru ve yetenekleri çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir ulus, tutsak yaşamaktansa yok olsun, daha iyidir. Öyleyse, ya bağımsızlık ya ölüm."

"Bağımsızlığı için ölümü göze alan ulus, insanlık onur ve şerefinin gereği olan her özveriye başvurduğunu düşünerek avunur ve elbet-

te, tutsaklık zincirini kendi eliyle boynuna geçiren uyuşuk, onursuz bir ulusa bakınca, dost ve düşman gözündeki yeri çok başka olur."

Burada Atatürk'ün özellikle dikkati çeken kişilik özelliği bağımsızlık olmaktadır. Öyle ki, bağımlı yaşamaktansa ölmeyi yeğlemektedir. Aslında Osmanlı devlet düzeninde, genç yaşta ordunun üst rütbelerini edinmiş, bir bakıma kişisel yaşamında bağımsızlığı elde etmiş bir kişinin, kendisini ulusun düştüğü durum içinde tutsak hissetmesi, topluma karşı ne kadar duyarlı bir kişiliğe sahip olduğunun kanıtını açıkça ortaya koymaktadır. Böyle güçlü bir toplumsal kişilikle başlatacağı savaşın "kurtuluş" adını alması doğal bulunacaktır. Ancak bu savaş coşkusunu hemen ulusa aktarmak gerekir mi? İşte bu noktada, bağımsızlık tutkusunu topluma aktarmada kişiliğinin akıl ve istem gücüne dayanıp, söz konusu tutkuyu ussallaştırma, bunun için de kişiliğindeki büyük sabır öğesinden yararlanma yoluna gittiğini görmekteyiz, şöyle ki:

"Türk ata yurduna ve Türk'ün bağımsızlığına saldıranlar kimler olursa olsun, onlara bütün ulusça silahlı olarak karşı çıkmak ve onlarla savaşmak gerekiyordu.

Bu önemli kararın bütün gereklerini ve isterlerini ilk gününde açıklamak ve söylemek, elbette yerinde olamazdı. Uygulamayı birtakım evrelere ayırmak ve olaylardan yararlanarak ulusun duygu ve düşünceleri üzerinde işlemek ve adım adım ilerleyerek amaca ulaşmaya çalışmak gerekiyordu. Nitekim öyle olmuştur. Ancak dokuz yılda yaptıklarımız bir mantıkçı gözüyle düşünülürse, ilk günden bugüne dek izlediğimiz genel gidişin, ilk kararın çizdiği çizgiden ve yöneldiği amaçtan hiç ayrılmamış olduğu kendiliğinden anlaşılır."

"İleride olabilecekler üzerine çok konuşmak, giriştiğimiz gerçek ve maddi savaşa boş kuruntular niteliği verebilirdi; dış tehlikenin yakın etkileri karşısında üzüntü duyanlardan, geleneklerine, düşünme yeteneklerine, ruhsal durumlarına uymayanların ve olabilir değişiklik-

lerden ürkeceklerin ilk anda direnmelerine yol açabilirdi. Başarı için pratik ve güvenilir yol, her evreyi vakti geldikçe uygulamaktı. Ulusun gelişmesi ve yükselmesi için esenlik yolu bu idi. Ben de böyle yaptım."

Bu anlatımlarında Atatürk'ün kişiliğinde, toplumun içinde bulunduğu koşullara göre taşıdığı değerlere karşı saygılı, ulusa getireceği değişik ortama direnecek olanların varlığını henüz başlangıçta bilecek kertede gerçekçiliğinden kaynaklanan bir hoşgörü öğesi olduğunu izlemekteyiz. Öte yandan eylemin başında saptadığı yol ve ilkelerden ayrılmadan amacına ulaştığını belirtmesi, kişiliğindeki kararlılık öğesinin bir sonucu olmaktadır. Her evreyi vakti geldikçe uygulamayı öngörmesi, kişiliğinin hesapçı özelliğinin ve yüksek algılama gücünün belirlediği eğilimlerdendir. Böyle bir sezgi yeteneği, kendi kişiliğine benimsettiği her amacın biçim ve öz bakımından, yanındaki arkadaşlarınca sırasında istenmeyebileceğini ona anımsatabilmektedir. Ancak buna karşılık, ulusal amaçlarına erişmede and içme düzeyinde kararlı tutuma girecek bir kişilik yapısı taşıdığını da belirterek, şöyle demektedir:

"Ancak tuttuğum bu pratik ve güvenilir başarı yolu; yakın çalışma arkadaşım olarak tanınmış kişilerden kimileriyle aramızda, zaman zaman görüşlerde, davranışlarda, yapılan işlerde beliren temelli ve ikinci derecede anlaşmazlıkların, kırgınlıkların ve sırasında ayrılıkların da nedeni ve açıklaması olmuştur. Ulusal savaşa birlikte başlayan yolculardan kimileri, ulusal hayatın bugünkü cumhuriyete ve cumhuriyet yasalarına kadar uzayan gelişmelerinde, kendi düşünme ve ruh yeteneklerinin kavrama sınırı bittikçe, bana direnmeye ve karşı çıkmaya başlamışlardır." "... Ben, ulusun vicdanında ve geleceğinde sezdiğim büyük gelişme yeteneğini, bir ulusal sır gibi vicdanımda taşıyarak yavaş yavaş bütün toplumumuza uygulatmak zorundaydım."

"Bağımsızlığa ulaşıncaya değin, bütün ulusla birlikte, özveriyle çalışacağıma kutsal inançlarım adına and içtim. Artık ben Anadolu'dan hiçbir yere gidemem."

Devlet gücünün tükendiğini, artık o kesimdeki orun ve rütbelerinin hiçbir anlamı kalmadığına kesinlikle inanan Atatürk, Anadolu'ya çıkma ve ulus için savaşımına oradan başlama kararını almıştır. Kuşkusuz böyle bir tutumun kendisini Osmanlı Devleti'nin verdiği orun ve rütbelerinden edeceğini bilmekledir. O vakit söz konusu savaşımını hangi yetkiyle sürdürecektir? Bu soruyu Atatürk'ün kişiliği önderlik ve halkçı öğeleri ile yanıtlamaktadır. Taşıdığı halkçı kişilik, tarihte görülegelen birçok önderde görüldüğü gibi, "halka karşı halk için" tutumuna kendisini itmemiş, bu büyük görevde onu kişisel tutkularının tutsaklığı dışında bırakmıştır. Önder kişiliğini böyle halkçı bir temele dayandırdığından, yürüttüğü eylemleri ulusa mal etmede olağanüstü başarı göstermiştir. Bunları aşağıdaki sözlerinde kolaylıkla görmek olurludur:

"Anadolu'ya geleli bir ay olmuştu. Bu süre içinde bütün orduların birlikleriyle ilişki ve bağlantı sağlanmış ve halk elden geldiğince aydınlatılarak uyarılmış, ulusca örgütleşme düşüncesi yayılmaya başlamıştı. İşler artık bir komutan kimliği ile yürütülüp yönetilemeyecekti. Yapılan çağrıya uymamak ve gitmemekle birlikte, ulusal örgütler kurmaya ve ulusal ayaklanmayı yönetmeye devam ettiğime göre, başkaldırır duruma girdiğim kuşku götürmezdi. Bundan başka ve özellikle uygulamaya karar verdiğim girişim ve yürütümlerin köklü ve sert olacağını tasarlamak güç değildi. Bundan dolayı girişim ve yürütümlerin bir an önce kişisel olmak niteliğinden çıkarılması ve bütün ulusun birlik ve dayanışmasını sağlayacak ve yansıtacak bir kurul adına yapılması çok gerekli idi."

"Ulusal amaçlarla ortaya atılacakların yok edilmesini düşünenler bugün yalnız saray, İstanbul Hükümeti ve yabancılardır. Fakat bütün halkın aldatılabileceğini ve bize karşı duruma çevrilebileceğini de düşünmek gerekir. Önder olacakların her ne olursa olsun, tutulan yoldan dönmemeleri, yurtta barınabilecekleri son noktada, son nefesleri-

ni verinceye değin amaç uğrunda özveriyi sürdüreceklerine işin başında karar vermeleri gerekir. Yüreklerinde bu gücü duymayanların işe girişmemeleri çok daha iyi olur. Çünkü, böyle bir durumda hem kendilerini ve hem de ulusu aldatmış olurlar.

Bir de, söz konusu görev, resmi makam ve üniformaya sığınarak elaltından yapılamaz. Böyle bir tutum, bir ölçüye değin yürüyebilir. Fakat, artık o dönem geçmiştir. Açıkça ortaya çıkmak ve ulusun hakları adına yüksek sesle bağırmak ve bütün ulusun, bu sese katılmasını sağlamak gerektir."

Atatürk'ün amaç, inanç, görüş ve tutumlarını kişisellikten çıkarıp toplumsallaştırmada halkçı kişiliğinin kendisine verdiği bu olanak kuşkusuz kısa sürede onu, Osmanlı damgasını taşıyan her türlü orun, rütbe ve onurdan kurtarmış, yüzyıllar boyu yokumsanmış, ezilmiş Anadolu halkının tek sözcüsü ve önderi yapmıştır. Atatürk böylece, biçimsel görünümü güçlü, ancak Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğü ile özü kalmamış önder asker kişiliğini, biçimsel yönü henüz saptanmamış, ancak özü ve içeriği çok güçlü halk önderliğine dönüştürmüştür. Ne var ki, bu önderliğini halkın önünde giderek değil, arasında yer alarak yapmaktadır. Eylemin biçimsel önderliğini halk kesiminde kurdurduğu örgütlere bırakmaktadır. Tutumu, halkçı kişiliğinde kişisel değil, her zaman örgütsel yaklaşımları yeğlediğini açıkça ortaya koymakta, kişilik yapısındaki örgütçü öğeyi hemen meydana çıkarınaktadır. Buradan başlayarak, kişiliğinde geliştirdiği aşamaları şu şekilde izlemekteyiz:

"... tarih; geleneksel boyun kırmaktan üzüntü duymayan ulus, biz yürüyelim, arkamızdan gelsin; düşünce ve inancında bulunanların karşılaştıkları sonuçlar ve cezalarla doludur. Yöneticilerin, özellikle devlet adamlarının, böyle yanlış ve çürük düşüncelere hiç kapılmamaları gerekir."

"... tarih, söz götürmez bir biçimde ortaya koymuştur ki büyük işlerde başarı için, gücü ve yeteneği sarsılmaz bir başkanın varlığı çok

gereklidir. Bütün devlet büyüklerinin umutsuzluk ve güçsüzlük içinde bütün ulusun başsız olarak karanlıklar içinde kaldığı bir sırada, yurtseverim diyen binbir çeşit kişinin, binbir türlü davranış ve inanç gösterdiği kargaşalı bir zamanda danışmanlarla, birçok hatırlı ve erkli kişilerin sözlerine uyma zorunluğuna inanmakla; korkusuz, kuşkusuz ve hele sert yürünebilir mi ve en sonunda ulaşılması çok güç olan hedefe varılabilir mi?" "Ben, kamu yararına ve geniş kapsamlı olan işlerimizde kendi görüşlerime göre değil, bütün değerli arkadaşlarımın candan ve gönülden birliği ile çalışmayı yeğlediğimi, siz kardeşim de kabul edersiniz."

Başlattığı ulusal kurtuluş girişimlerinde, eylemin önüne geçirdiği örgütlerde, henüz biçimsel yetkisini almamış bir önderin sürgit başarılı olamayacağını bildiği için, görünüşte örgütlere bıraktığı izlenimini veren önderlik görevini, resmen üstlenecek bir başkanın alması gerektiğine inanmaktadır. Böylece kişiliğinde halk önderliğinden, önder devlet adamı çizgisine geçmektedir. Bunu yaparken de, çevresindekilerin geniş katkılarını sağlayacak işbirliği yapma yeteneğinden yararlanıp, bu kişilik öğesini, başkalarının görüşlerini alarak takındığı demokratik tavırla güçlendirmektedir. Yukarıda, bir arkadaşına yazdığı mektuptan aldığımız tümcelerde bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Atatürk halk aşamasından ulus düzeyine çıkmada devletçi kişiliğinden yararlanırken, bunun demokratik eğilimleriyle karıştığı noktada cumhuriyetçi kişiliğini de oluşturmuş bulunmaktadır. Gerçekten, cumhuriyetçilik tavrı, kendisinde sonradan oluşmuş bir eğilim değildir. Kuracağı devletin yönetim biçiminin cumhuriyet olacağını, Samsun'a çıktığı anda bilmektedir. Çünkü, kişilik yapısında cumhuriyetçilik öğesi çok önceden yerleşmiş bulunmaktadır. Cumhuriyet yönetiminde devletin etkin çalışma göstermesi için, kişiliğindeki siyasacı eğilimden de yararlanmakta ve bunu şöyle belirtebilmektedir:

"Gerçekten, ulus egemenliği ilkesine göre yönetilen uygar devletlerde kabul edilen ve geçerlikte olan temel kural, ulusun genel istekle-

rini en çok temsil eden ve bu isteklerin gereklerini en yüksek güç ve yetki ile yapabilecek olan siyasi grubun, devlet işlerinin yönetimini üzerine alması ve bunun sorumluluğunu en yüksek önderinin omuzuna yüklemesi ilkesinden başka bir şey değildir."

"Kural ve yöntem gereğince ulusun çoğunluğunu temsil eden ve özel amacı belli olan parti, hükümeti kurma sorumluluğunu üzerine alır ve kendi amaç ve ilkelerini yurtta uygular."

Atatürk'ün bütünleşik kişiliğinin diğer iki yapısal öğesinden biri laiklik, öteki devrimciliktir. Başka deyişle Atatürk laik ve devrimci kişiliklerin de sahibidir. Bunları cumhuriyetçi ve siyasacı yönleriyle birleştirebilmekte, örneğin aşağıdaki anlatıyı kullanabilmektedir:

"Siyasa alanında birçok oyunlar görülür. Ama, kutsal bir ülkünün belirtisi olan cumhuriyet yönetimine karşı, yenileşmeye karşı, bilisizlik, bağnazlık ve her türlü düşmanlık ayağa kalktığı zaman; özellikle ilerici ve cumhuriyetçi olanların yeri, gerçek ilerici ve cumhuriyetçi olanların yanıdır; yoksa gericilerin umut ve çalışma kaynağı olan yer değil..."

Laik kişiliğini akılcılık ve gerçekçilik özellikleriyle güçlendirirken, devrimciliğini sürekli uygar düşünceden geliştirebilmiştir.

Atatürk, kendi kişiliğinin ayrılmaz öğelerini gerek onların öz anlamları, gerek çeşitli olay ve toplumsal koşullar açısından açıklamalarını zaman zaman yapma gereksinmesini duymuştur. Örneğin kişiliğindeki bağımsızlık öğesini, ulus açısından şöyle açıklamıştır:

"Tam bağımsızlık demek, elbette siyasa, maliye, iktisat, adalet, askerlik, kültür... gibi her alanda tam bağımsızlık ve tam özgürlük demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk, ulusun ve ülkenin gerçek anlamıyla bütün bağımsızlığından yoksunluğu demektir."

Yine aynı tutumdan olmak üzere, ulusçu kişiliği ile siyasacı kişiliğinin etkileşimi sonucu ortaya koyduğu ulusal siyasa kavramını ise şu şekilde belirtmiştir:

"Ulusumuzun, güçlü, mutlu ve sağlam bir düzen içinde yaşayabilmesi için, devletin bütünüyle ulusal bir siyasa gütmesi ve bu siyasanın iç örgütlerimize tam uyumlu ve dayalı olması gereklidir. Ulusal siyasa demekle anlatmak istediğim şudur: Ulusal sınırlarımız içinde, her şeyden önce kendi gücümüze dayanarak varlığımızı koruyup ulusun ve yurdun gerçek mutluluğuna ve bayındırlığına çalışmak; gelişigüzel, ulaşılamayacak istekler peşinde ulusu uğraştırmamak ve zarara sokmamak; uygarlık dünyasının uygarca ve insanca davranışını ve karşılıklı dostluğunu beklemektir."

Atatürk, kendi kişilik yapısındaki ana öğeler arasındaki etkileşimi değişik tür ve yönleriyle ortaya koyarken, başkalarının bu yoldaki tutumlarında titizlik göstermelerini öğütlemiştir. Örneğin, ulusun yaşamındaki önemli payları nedeniyle, asker kişiliğinin doğal sahibi olan komutanların, siyasacı kişiliklerini asker yaşamlarına sokmamalarını şöyle belirtmiştir:

"... Komutanlar, askerlik görev ve gereklerini düşünürken ve uygularken, kafalarını siyasal düşüncelerinin etkisi altında bulundurmaktan sakınmalıdırlar. Siyasal durumun gereklerini düşünen başka görevliler bulunduğunu unutmamalıdırlar."

Ayrıca tarih boyu gerek kendi ulusunun gerek diğer ulusların bozuk kişilikli insanlardan çok acılar çektiğini bildiği için, kişiliğindeki koruyuculuk öğesini bu yönden şu şekilde açıklamıştır:

"... saygıdeğer ulusuma şunu öğütlerim ki; bağrında yetiştirerek başının üstüne dek çıkaracağı adamların kanındaki, buluncundaki öz mayayı çok iyi incelemeye dikkat etmekten, hiçbir zaman geri kalmasın."

"... maddesel ve özellikle tinsel çöküş, korkuyla, güçsüzlükle başlar. Güçsüz ve korkak insanlar, herhangi bir yıkım karşısında ulusun da duraksamasına ve çekingen bir duruma gelmesine yol açarlar. Güçsüzlük ve duraksamada öylesine ileri giderler ki sanki kendi kendileri-

ni alçaltırlar. Derler ki: 'Biz adam değiliz ve olamayız! Kendi kendimize adam olamayız. Biz varlığımızı, sınırsız ve koşulsuz olarak bir yabancının eline bırakalım. '... Türkiye'yi böyle yanlış yollarda dağılma ve yok olma uçurumuna sürükleyenlerin elinden kurtarmak gerekir. Bunun için bulunmuş bir gerçek vardır, ona uyacağız. O gerçek şudur: Türkiye'nin düşünen kafalarını büsbütün yeni bir inançla donatmak. Bütün ulusa sağlam bir içgücü vermek." •

SONUÇ

Atatürk'ün kişilik yapısına dikkati çekmek amacıyla, sadece Söylev'i çok kısa bir inceleme sonucu ortaya koymaya çalıştığımız kişilik olayı, bizi bu konuda bazı genel sonuçlara ulaştırmıştır, şöyle ki:

1. Atatürk, tanımı çok kısa yapılacak kişilik çizgilerine değil, tarihte yok olma sınırına gelmiş bir ulusu ayağa kaldırıp, her yönüyle yeni bir devlet kuracak, büyük kişilik yapısına sahiptir.

2. Onun kişilik yapısını inceleme olanağı elde edildiğinde, yapının ana ve altbölümleri olmak üzere "sistem" özelliği gösteren durumuyla karşılaşılacak ve kişiliğinin bu "sistemli" işleyişinin büyüme, kararlılık, etkileşim amaçlarına uygun bir devinim içinde olduğu görülecektir.

3. Söylev'deki şu genci incelemede Atatürk'ün devlet kurucusu olarak kişiliğinin ana bölümlerinde cumhuriyetçilik, ulusçuluk, devletçilik, halkçılık, laiklik, devrimcilik öğelerinin yer aldığı anlaşılmaktadır. Kuşkusuz kendisinin bu temel kişilik öğelerini destekleyen, gerçekçilik, akılcılık, sabır, uzağı görüş, koruyuculuk gibi altkişilik öğeleri de bulunmaktadır.

4. Atatürk, "sistem" özelliği gösteren kişilik yapısındaki ana ve altkişilik öğelerinin etkileşim, kararlılık ile büyümelerini üstün bir istem gücüyle yönetmiş ve yine aynı güçle bunları topluma aktararak, yıkılan Osmanlı Devleti'nin üzerinde yeni Türk ulusunu ve devletini kurmuştur.

5. Söylev, onun bu üstün kişilik yapısını ortaya koyan sayılamayacak kadar çok kanıtları içermekte, başka deyişle Atatürk'ün kişiliğini kendi dilinden anlatan büyük bir yapıt özelliği göstermektedir. Söylev ile birlikte Atatürk'ün geniş boyutlu kişiliğinin kapalı kalmış öte yönlerini de ortaya çıkaracak belge, anı, vb. incelenebilir ve bunlardan eğitim düzenimiz için geçerli düşüncelere ulaşılabilirse, o vakit yetişen yeni kuşakların onun engin kişiliğinden kaynaklanarak, güçlü bir kişilik yapısıyla topluma katılmaları sağlanabilir.

(Türk Dili, Söylev Özel Sayısı, 1977)

* Alıntılar, TDK'nin sadeleştirdiği Söylev'den (1973) alınmıştır.

ATATÜRK'ÜN BÜYÜK SÖYLEVİ VE BASIMLARI

Arslan Kaynardağ

Cumhuriyetimizin tarihini öğrenmek için başvurulacak en önemli kaynak eserin Büyük Söylev olduğunda kimsenin şüphesi yoktur. Ancak, Söylev yalnız bir kaynak, bir belge niteliğine indirgenebilecek bir kitap olmaktan öte bir şeydir. Her şeyden önce Kemalist öğretinin vazgeçilmez kitabıdır. Atatürk yaptıklarını ve yapmak istediklerini, karanlık günlerden aydınlığa nasıl çıkıldığını onun içinde anlatır. Atatürk devrimciliğinin başarısı, büyük bir coşkunluk ve dinamizm halinde onun içinde yansır. Yeni Türkiye'nin amaçları, bu amaçlara doğru ilerlerken, ne gibi engellerle karşılaşılabileceği, bunları yenmenin yollan orada açık ve seçik olarak gösterilir.

Söylev'in basımının baştan beri, iniş çıkışlar gösteren değişik evreleri vardır. Yapılan her yeni basımın niteliği Atatürk devrimlerine verilen resmi önemin bir simgesi gibidir.

Söylev, ilk olarak 1927'de yani söylendiği yılda Türk Hava Kurumu tarafından Nutuk adıyla iki büyük cilt halinde yayınlanmıştır. Birinci cilt metni, ikinci cilt belgeleri içine alır. Bu basım ayrıca on tane haritayı içerir. Sayfa süslemeleri ve metin İstanbul'da bastırıldığı halde, Atatürk resmi ile haritaların klişeleri Viyana'da yaptırılmış ve ora da bastırılmıştır. Metin 16 punto Arap harfleriyle 543 büyük sayfa tutmaktadır. Basımda üç tür kâğıt kullanılmış ve kitaba kâğıt türü ve cilt süslemesine göre 5, 10, 25, 45 ve 50 lira olarak değişik fiyatlar kon-

muştur. Bunlardan başka çok iyi ciltlenmiş olanlar 500 liraya satılmıştır. 3 tanesi çok pahalı malzeme kullanılarak büyük bir özenle ciltlenmiş ve fiyat konmayarak, her halde biri Atatürk'ün kendisine olmak üzere adlarını öğrenemediğimiz kimselere armağan edilmiştir. Ciltler İstanbul'da o zamanın ünlü Zelliç basımevinin cilt atelyesinde yapılmış, cilt süslemeleri Medresetül Hattatin adıyla anılan okuldaki sanatçıların elinden çıkmış, bu süslemelerde ayrıca İstanbul'un ünlü kuyumcuları çalışmıştır. Yayın yeri olarak Ankara gözükmektedir. Bu basımın kaç nüsha yapıldığına değin bir bilgiye şimdiye dek rastlanmadıysa da en aşağı on bin basıldığı söylenebilir. Zira, o zaman hemen her memura bir Nutuk satıldığı, çoğu yerde parasının maaşlardan kesildiği o günleri yaşayanlarca belirtilmektedir.

Söylev'in yeni harflerle ilk basımı 1934 yılında İstanbul Devlet Matbaasınca 3 cilt olarak yine Nutuk adıyla yayınlandı. Bunun, ilk iki cildi metni, üçüncü cildi belgeleri içine alıyordu. Bu basım resimli olarak yapılmış ve büyük özen gösterilmiştir. Paragraf başlıklarıyla dizin eklenmiştir. Ciltlemede lâcivert cilt bezi, biri daha değerli olmak üzere iki tür kâğıt kullanılmıştır.

1938'de Kültür Bakanlığı Söylev'in yalnız metnini tek cilt halinde yeniden yayınladı, iyi kâğıtlı olan bu basımı herkesin alabilmesi için 50 kuruş fiyat kondu. Bu basım da resimli haritalı ve dizinlidir.

Bundan sonraki basım 3 cilt olarak 1950'de Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü adına Millî Eğitim Bakanlığınca yapıldı ve bugüne dek on üç (üçüncü cilt ondört) kez basıldı. Bu basımların kâğıdı iyi olmadığı gibi, dizgi, düzenleme ve baskı işlerine özen gösterilmemiştir.

Önsözde, "Üçüncü cildin sonuna biyografik ve tarihi bilgiler için bir şahıs adları dizini ile, Söylev'deki olayların açıklamalı bir dizini ve metinde gecen ve bugün artık kullanılmayan bütün kelimeler ve eski deyimler için bir sözlük eklenecektir", denildiyse de bunlar 1950'den bu yana değin gerçekleşmedi. Yıllar geçmiş, İnkılâp Tarihi Enstitüsü bu kadarcık bir işi başaramamıştır.

1960'dan sonra Türk Dil Kurumu Nutuk'u sadeleştirme işine girişmiş, bir kurulun hazırladığı bugünkü dile çevrilmiş, metin 1963 1964'de belgeleri içermeksizin, Söylev adıyla iki cilt olarak yayınlanmış, bugüne değin resimsiz ve dizinsiz ve oldukça özenli bir biçimde 6 kez basılmıştır.

Öteki sadeleştirme girişimini de 1973'de Başbakanlık Kültür Müsteşarlığının "1000 Temel Eser" dizisinde görüyoruz. İkinci cildi ancak 1975'de yayınlanabilen bu basımda, dildeki sadeleştirme hiç iyi olmadığı gibi baskıya da özen gösterilmemiştir.

Söylev Almanca, Fransızca, İngilizce ve Rusçaya çevrilmiş, italya'da notlu açıklamalı bir özeti yapılmıştır. Rusça çevirinin; düzenlenmesi, notları ve dizinleriyle gerçekten önemli bir çalışma olduğu belirtilmektedir.

İstanbul'da bir yayınevi Söylev'in çocuklar için kolay anlaşılabilir bir metnini yayınlamıştır.

Özdemir Nutku'nun Söylev adlı belgesel oyunu Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi yayınları arasında 1973'de çıkmış ve bir kaç kez başarıyla sahneye konulmuştur.

Buraya kadar söylediklerimizden Söylev'in basımı konusunda yapılanların yeterli olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden, büyük okuyucu yığınları ondan gerektiği ölçüde yararlanamamaktadır. Dolayısıyla bundan sonraki basımlarda üzerinde durulması gereken şeyler vardır.

1927'de yapılan ilk basımda paragraf başlıkları yoktu. Kimi önemli cümlelerin altı çizilmekle yetinilmişti. Metin, bir kitap olarak değil bir söylev olarak hazırlandığından böyle hareket edildiği anlaşılmaktadır. Yeni yazılı ilk basımda paragraf başlıkları konmuştur. Rahmetli Tarihçi Faik Reşit Unat tarafından düzenlendiğini öğrendiğimiz bu başlıklar kitaba bir rahatlık getirmektedir. Ancak Sami Özerdim'in de dediği gibi bu başlıklar gözden geçirilerek Söylev'in akışındaki değişmeler daha iyi belirtilebilir.

Yine Özerdim'in yeni basımlar için önemli düşünce ve önerileri vardır. (Bilinmeyen Atatürk, Varlık, İst. 1976).

Kendi düşüncelerime geçmeden onları buraya aktarmak istiyorum:

1. Yeni bir basımda geniş bir giriş konularak Türkiye'yi 19 Mayıs 1919'a getiren koşullar olaylar özetlenmelidir.

2. Her sayfaya eklenecek notlarla tamamlayıcı bilgi verilmeli. Atatürk kimi yerlerde yanıldı, kimi yerlerde eksik söyledi ise bunları alt notlarda aydınlığa çıkarmalıdır.

3. Söylev'in sonuna geniş tutulmuş bir kronoloji eklenmelidir.

4. Söylev'in sonuna konulacak iyi hazırlanmış bir biyografi sözlüğü çok yararlı olacoktır.

5. Kitabın sonuna bir Osmanlıca-Türkçe sözlük eklenmelidir.

6. Biyografi sözlüğünden başka terim ve deyimleri açıklayacak ansiklopedik bir sözlüğe de gereksinme vardır.

7. Söylev'in sonunda kişi, dernek, kuruluş, yer adları, olaylar, ünlü sözler, deyimler, terimler, anlaşma adları gibi akla gelebilecek her olasılık için bir kaç dizin yer alacaktır.

8. Kurtuluş Savaşı ile ilgili haritalar ve siyasal haritalar uygun yerlere yerleştirilmelidir.

9. Fotoğraf bakımından cömert davranılmalıdır.

10. Bibliyografya konulmalıdır.

11. Nutuk için özel bir büro, bir basımevi kurulabilir.

Görüldüğü gibi bu öneriler çok geniş kapsamlı bir düşüncenin ürünleridir. Hepsinin de üzerinde önemle durulmaya değer.

Ben bunlara şu önerileri eklemek İstiyorum:

Söylev'in soru cevap biçiminde bir yayını yapılabilir. Örneğin "200 soruda Söylev" gibi. Çocuklar için özetlemesi yapıldığı gibi gençler için de çok iyi düzenlenmiş bir özetlemesi yapılmalıdır. Ve burada Kemalizmin temel ilkeleri iyice belirtilmelidir. Basımlarda fotoğ-

raflar kadar ünlü ressamlarımızın Atatürk ve Kurtuluş Savaşı konusunda yaptıkları ve yapacakları resim ve desenlere yer verilebilir.

Necati Cumalı'nın da dediği gibi Söylev Türk edebiyatının en başarılı eseridir. Bu bakımdan onun edebi bir incelemesi yapılabilir.

Şimdiye kadar Söylev'in bastırılması hep devletden beklendi. Oysa her yayıncı Söylev'i basıp yayınlayabilir. Buna bir engel olduğunu sanmıyorum. Atatürkçü yayıncılarımızın sayısı az değildir, isterlerse Söylev'i eskisinden daha iyi ve daha güzel bir biçimde yayınlar ve okuyucuya sembolik bir kazançla sunabilirler. Aslında bu işin üstesinden gelebilecek tek yer Türk Tarih Kurumudur.

Atatürk'ün Büyük Söylev'i dışında kalan söylev, demeç, telgraf mektup ve genelgeleri de yeniden derlenmeli eksiksiz güzel iyi ve ucuz basımları yapılmalı, bunların bilimsel incelemeleri yayınlanmalıdır. Kısacası Atatürk'le ilgili her düşüncedeki saklı güçleri eyleme dönüştürmek için yapılabilecek herşey yapılmalıdır.

(Cumhuriyet Gazetesi, Özel Ek, 15. 10. 1977)

* Nutuk, (Çocuklar için özetleyen: Ahmet Köklügiller), Milliyet Yayınları, İst. 1973.

SÖYLEV'İN TOPLUMBİLİMSEL İÇERİĞİ

Prof. Dr. Özer Ozankaya

Okunuşunun 50. yıldönümünü andığımız Söylev, Türk devriminin büyük önderi Mustafa Kemal'in başlatıp örgütlediği, yengiyle taçlandırdığı "sömürgelikten ve geri kalmışlıktan kurtulma" savaşının karmaşık iç ve dış etkenlerini dinamik işleyiş düzenlilikleri içinde çözümleyen, kendi kaleminden çıkmış birinci sınıf bir devrim toplumbilimi yapıtıdır.

Bu özelliğine karşın, yine Onun devrimci atılımlarından biri olarak Türkçenin yabancı diller boyunduruğundan kurtulması ve bir bilim, yazın dili durumuna gelmesi sonucu Nutuk (Söylev), geçen birkaç on yıldan beri yetişen kuşakların anlayamadığı, bu nedenle de okuyamadığı bir yapıt durumunda kalmıştır.

Gerçekten Mustafa Kemal'in Söylev'i, "bağımsızlaşma, çağdaşlama ve demokratikleşme" içeriği ile beliren sömürgelikten kurtuluş savaşlarının toplumbilimsel çözümlemesinde daha yeni yeni üzerinde durulan etkenleri elli yıl önce somut örneklerle gözler önüne seren benzeri az yapıtlardan biridir.

Bu yazıda önce, geri kalmışlık toplumbiliminin, ancak 1960'lardan başlayarak başat biçimde benimsediği yaklaşımın yöntem ilkeleriyle vardığı genelleme türünden sonuçları özetlemek, sonra da bu tür genellemelere dayanak olabilecek, Türk devrimine ilişkin örnek olay ve gözlemlerin Söylev' de tuttuğu yeri göstermek istiyorum.

II. Geri kalmışlık toplumbilimi

Önce "sömürgelikten kurtuluş" sürecini inceleyen toplumbilimciler arasında özellikle 1960'lardan başlayarak yaygınlaşan bilimsel yaklaşımın ölçütlerine bakalım.

Bu yaklaşım, geri kalmış toplumların yapılarını biribirinden soyutlanmış kesimler içinde değil, bütünlükleri içinde ele alma zorunluluğunu kabul etmiş bulunuyor. Toplumu yalnızca anlamanın bırakınız yalnızca betimlemeyi yeterli olmadığını, onu değiştirebilmek gerektiğini de kavramıştır. Bu iki gerekliliğin sonucu olarak geri kalmış toplumu yalnız ulusal (ya da yerel) bütünlüğü içinde değil, bundan da ötede, uluslararası ilişkilerinin karmaşık yapısı, bunlardan etkileniş yol ve biçimlerinin bütünlüğü içinde ele almak gereğine uymaya başlamıştır.

"Toplumsal değişme" denilen sürecin gerçeklikte "toplumsal gelişme, toplumsal ilerleme" demek olduğu, bunun da toplumun demokratikleşmesi, insanın hem doğal, hem toplumsal çevresini gittikçe daha çok bilgi denetimi altına alarak özgürleşmesi, bağımsızlaşması ve "insanın en yüce değer olarak belirmesi" demek olduğu kavranmaya başlanmıştır.

Geri kalmışlık toplumbiliminin bu yeni yaklaşımı, sömürgeci toplumların sömürdükleri toplumlara kendi kendilerini de yanlış tanıtarak bu geri kalmışlığı sürdürdüklerini, bu durumun gerçek nedenlerini gözlerden saklayıp çözüm getirebilecek yolların araştırılıp uygulanmasını engelledıklerini kavratmaktadır. Bu toplumların geri kalmışlığı ile anamalcı Avrupa'nın oluşum ve gelişiminin birlikte başlayıp birlikte yürüyen bir süreç olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu ülkelerin anamalcı düzene geçen Batı Avrupa'ca önce altın gümüş talanlarına, yağma ve yıkımlara, Afrika'da olduğu gibi nüfus köleleştirmesine ve kırımına uğratıldığı, sonra hammadde üretiminin yapılıp yabancı sanayi ürünlerine tüketim pazarı durumuna sokulduğu, yerli zanaatlar köreltilerek sanayileşmenin önlendiği çözümlemeye katılmaktadır.

Söylev'de hem örnek olaylarla kanıtlanmış, hem de güzel bir anlatımla açıklanmış bulduğumuz geri kalmışlık toplumbiliminin bu bulguları şöylece özetlenebilir:

Sömürülen ülkeler, sömürgeci ülke ekonomisinin zenginleşmesi ve egemen durumunu sürdürebilmesi için yararlı, giderek de zorunlu olan kaynakların elde edildiği yer durumuna düşmekte, böylece dünya anamalcı pazarının bütünlenmiş birer parçası olmaktadırlar. Ama bu durum onlara tümsel ve dengeli değil, tersine çok kesimsel bir gelişme olanağı vermektedir. Örneğin sömürgeci ülke ekonomisinin gereksinmesine göre sömürge ülkede ya başlıca tarım ürünü üretimi (şeker, kahve, muz...) ya orman, maden ya da pertol üretimi gelişmektedir. Sonuç, çok sınırlı etkinlik alanlarında ve çok sınırlı coğrafya kesimlerinde (örneğin liman kentlerinde, söz konusu hammaddenin üretildiği ya da çıkarıldığı alanda) bir gelişmenin, o da yine birçok çarpıklıklar ve yozlaşmalar eşliğinde, sağlanabilmesinden olagelir. Oysa bir ülkenin gelişmesi, başlangıçta da belirtildiği üzere tarımda ve özellikle de tarım dışı alanlarda (sanayi dallarında, eğitimde, sağlıkta, ulaştırma haberleşmede, bilim ve sanatta...) üretkenliğin ve verimin artması, ayrıca bütün bu etkinliklerin ülke yüzeyine ve halk arasına dengeli bir biçimde yayılması koşuluna bağlıdır.

Sömürgeci ülkenin sömürülen ülke halkından, zorunlu olduğu ölçüde işgücü de kullandığı, bunları eğitip ücret de ödediği görülmektedir. Yeni teknoloji, para kullanımı ve kredi yollarını getirdiği, böylece yeni değerler ve örnekler oluşmasına yol açtığı söylenebilir. Kendi az sayıdaki işletmeleri için zorunlu kimi hizmetler kurduğu (demiryolları, karayolları, uzaktan iletişim [telekomünikasyon] düzenleri, vb.), bütün bunlar için yine yerli halktan yararlandığı görülmektedir.

Ancak gelişme kavramı bütünlüğü içinde ele alınınca bütün bunların geri kalmış ülkenin gelişmesini sağladığı değil, tam tersine bunu durdurduğu, yavaşlattığı ya da önlediği açıkça anlaşılır. Çünkü:

1. "Gelişim" bilinçli olarak belli kaynaklar ve belli kesimler alanında sınırlı tutulmaktadır. Başka deyişle bütüncül bir gelişme söz konusu değildir: Tersine sömürgeci ülke her sömürdüğü ülkede kendi geliştirdiği sınırlı alan dışında tüketim için üretim düzenini korumak yolunda büyük özen gösterir. Çünkü kendisiyle yarışacak bir ulusal endüstrinin kurulmasını önlemek zorunluğundadır.

2. Sömürge ülkede elde edilen maddeler genellikle yerinde işlenmemekte, sömürgeci ülkeye götürülerek orada işlenmektedir. Böylece sömürülen ülke çok yönlü bir gelişme etkeninden yoksun kılınmaktadır.

3. Yerli işgücüne ödenen ücretler her zaman çok düşük olmuştur. Böylece yaşam düzeyi de umma (ya da özlem) düzeyi de çok düşük tutulmaktadır.

4. Yerel işgücü ancak astlık katlarda çalıştırılmaktadır; yabancı teknisyen ve yöneticilerin düzeyine hiç yükselememektedirler.

Siyasal bağımlılık

Sömürge toplumdaki önemli tüm siyasal kararlar değişik ölçülerde olmakla birlikte sömürgeci ülke tarafından etkilenmektedir. Açık sömürgecilik biçiminde yerel halkın siyasal erk sürecine katılması sömürgeci tarafından hiç özendirilmez. Halk hareketlerinin önderleri hep "kışkırtıcı", "bozguncu", "asi" sayılıp türlü baskılara uğratılmış, dahası öldürtülmüştür. Dernek kurma gibi etkinlikler hiç hoş görülmemiştir.

Sömürgeci ülkenin buralara yerleşen yönetici, memur, teknik adam, komiser, subay, asker gibi görevlileri, işadamları, ticaret adamları... ile yerli halk arasındaki ilişkiler iş ve günlük yaşamın zorunlulukları ile sınırlı olup bunun dışında her iki kesim biribirine karşı kapalı bir yaşam sürdürürler. Kentlerde yalnız yabancı sömürgecilerin yaşadığı, geri kalan semtlerden büyük ölçüde ayrılmış mahalleler görülür.

Sömürgeci, yerli halk arasında ırk, din, dil, ekin, boy, soy, mezhep... bölünmeleri bulur, derinleştirir, kinler yaratır, unutulmuşları alevlendirir. Yerli halkı böylece "atomlaştırma", bölüp parçalama yoluyla daha kolayca sömürme yollarına yoğun biçimde başvurur. Bu ufalanma yerli halk arasında bağımsızlık ve gelişme için zorunlu olan toplu, ortaklaşa eyleme olanak bırakmaz. Bölünmenin asıl mimarı olan sömürgeci bu parçalanmayı kendi yeni, daha geniş çaplı karışmaları için gerekçe yapar.

Bu sömürgeci tutumu yerli halkta bir aşağılık duygusu, benzeme özlemi uyandırır. Ancak sömürgeci gibi olmanın olanaksızlığı algılanmaya başlar başlamaz bu kez tepki gösterme, sömürgeciyi temsil eden her şeyin körükörüne yadsınmasına varan tutumlar oluşur. Sömürgeci bu tepkilerin de ayarlamasını yapmak, halkı sorunun özüne ve çözümüne yönelik olmayan düşlerle, "mezar taşıyla övünüşlerle" oyalayacak, yerli işbirlikçilerinin geleneksel erklerini sürdürmeye yarayacak nitelikteki tepkileri hatta özendirmek yollarına başvurur. Sömürülen halkta giderek bir kişiliksizleşme, ruhsal dengesizlik ortaya çıkar: Ne özendikleri "başkası"na benzemeyi ne de "kendi kendileri" olup o "başkası"ndan ayrımlı bir kişiliğe sahip olmayı başaramayan kişi ve kümelerin açmazıdır bu.

Sömürgeci, geleneksel siyasal erk aracılığıyla buyruklarını yürütür, çalıştıracağı işçi ve görevliyi bulur, "kamu" görevlerini (sağlık, eğitim, güvenlik, adalet, vb. hizmetler) gördürür. Böylece geleneksel yerel erk halkı sömürge düzeninin ölçü ve kurallarına "toplumsallaştırıcı" bir işlev üstlenir. Toplumda özerk gelişime ters düşen boş inançların, gelenek göreneklerin sürdürülmesi, canlı tutulması; buna karşılık geleneksel değerler arasında evrensel nitelikte olan ve sömürüye, baskıya, eşitsizliğe ... direnişi, bunlardan yakınmayı anlatanların (örneğin kimi halk şiir ve türkülerinin) dile getirilip canlandırılması bu geleneksel yerel erk aracılığıyla gerçekleştirilir.

Eğitim, özellikle orta ve yüksekeğitim sömürge halkının çok küçük bir kesimine büyük çoğunluğuyla erk sahibi sınıfın üyelerine açıktır. Amaç, sömürgeciyle işbirliği yapacak bir seçkinler katmanı yaratmaktır. Ama özellikle bu yüzden toplumun en kıyı kesimi yine bu aydınlardır. Kurtuluş ve bağımsızlık devrimlerinin en ateşli yandaşları ve eylemcileri bunlar arasından çıkmaktadır.

Sömürgeci etkinlikler dolayısıyla açılan okullar gibi işyerleri, yazıhaneler, kamu hizmetleri, sanayi ve ticaret kuruluşları da sömürü için gerekli ve yararlı sayılan tutum, davranış ve alışkanlıkların oluşturulup pekiştirildiği yerlerdir. Sömürgeci toplumun ölçü ve uygulamaları buralarda hep "üstün" olarak sunulmakta, yerli toplum ve bireyleri "kişiliksizleşmektedirler".

Sömürgelikten kurtuluş süreci

Görüldüğü gibi sömürge toplumu özerk gelişim için zorunlu olan iç atılımlardan ve canlılıktan yoksun kılınmış toplumdur. Yukarda sayılan tüm ekonomik, toplumsal, kültürel ve ruhsal çarpıklıklar sömürge toplumun gelişmesini son derece güç, neredeyse aşılamaz denilebilecek sorunlarla dolu kılan öğelerdir.

Sömürge düzenine başkaldırma ve kurtuluş savaşları XIX. yüzyılda ABD ve Latin Amerika'da görülen, XX. yüzyılda ise Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Türkiye'nin ilk örneğini verdiği, daha sonra Asya ve Afrika'nın hemen tüm sömürülen toplumlarında görülen, günümüz dünyasının tanıtıcı özelliği durumuna gelen bir olgu.

Sömürgelikten kurtuluş, bağımsızlık ve gelişme süreci, ulusal kimlik kazanma, yurt kavramı oluşturma ve bütünlenmiş bir toplum olma sürecini anlatır.

Sömürge düzeni bütün kısıtlayıcı, çarpıtıp dengesizleştirici ve gelişmeyi engelleyici başat nitelikleri yanında, sömürdüğü topluma getirmeden edemediği kimi gelişme etkeni öğeler aracılığıyla kendi karşıt-

larını da oluşturmaktadır. Bütün eksikliğine ve dengesiz dağılımına karşın,

1. Çağdaş ulaştırma ve iletişim araçları, ileri uygulayımbilime dayalı endüstriler, para ve kredi kurumları, anamalcı davranış biçimi, kimi kamu hizmetleri getirmektedir.

2. Sömürücü etkinlikler için zorunlu olduğu ölçüde sınırlı alanlarda da kalsa, gerçekleştirilen ekonomik gelişim, sömürge toplumun geri kalan kesimlerini etkilemektedir.

3. Toplumsal kümelerdeki ve kişilerdeki atılımcı güdüleri sınırlayıp engellemekle birlikte, sömürgeci düzen birtakım istekler, özlemler de yaratmakta, bunların karşılanamaması gerginlikler, düşmanlıklar doğurmakta, bunlar giderek yabancı sömürücüye karşı bir toplumsal eylem programına dönüşebilmektedirler.

Bu etkenler sonucu oluşan kurtuluş akımını toplumun "aydın seçkinler" kesimi anlatıma kavuşturup örgütlendirmekte ve yönetmektedirler.

Bu seçkinler, orduyu da içeren anlamında kamu yöneticilerinden, üniversite üyelerinden ve gençliğinden, serbest meslekler üyelerinden ve kimi geleneksel erk sahibi önderlerden oluşmaktadır. Bağımsızlık akımını başlatıp yönelten bu aydın seçkinler kesimi, başlangıçta geniş halk yığınlarının ilgisizliği, duyumsamazlığı, korkusu, hatta açık düşmanlığı ile karşılaşmakta; tutucu, değişimden zararlı çıkacak birtakım erk sahibi önderlerle de çatışmaya girmektedirler. Başka deyişle bağımsızlık ve gelişme savaşımı, toplumun geleceğinin nasıl olması gerektiği konusunda değişik görüşteki içgüçler arasında bir savaşım ile başlamaktadır. Kurtuluş savaşlarının önderlik yapısının toplumbilimsel çözümlemesine de kesin gereklilik vardır. Genel olarak her toplu eylemin başarısında önderlik işlevinin canalıcı önemde yeri vardır. Nitekim kurtuluş savaşlarının hemen tümünde bağımsızlık hareketine esin veren, simge olan, yazılarıyla, sözleriyle, eylemleriyle toplumun

hareketli kesimlerinin özlemlerini anlatıma kavuşturan, güçleri örgütleyip belli amaçlara yönelten üstün yetenekli önderler ortaya çıkmaktadır. Bunlardan kimileri (başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Gandi, Ho Şi Min vb.) dünya ölçüsünde ün yapmış, birçok sömürge ve yarı sömürge toplumdaki kurtuluş akımlarına yön verip örneklik etmiş, üstün yetenekleriyle büyüleyici kişilik etkisi yapmışlardır.

Sömürge ülkeler için siyasal bağımsızlığı kazanmanın ekonomik bağımsızlığı elde etmeye yeterli olmadığı bilinmektedir. Başka deyişle siyasal bağımsızlık elde edildikten sonra da ekonomik bağımlılık sürüp gitmektedir. Çünkü ulusal gelirin artırılması, yaşam düzeyinin yükseltilmesi, kısacası başlangıçtaki tanıma uygun bütüncül ve dengeli dağılımlı gelişmenin gerçekleştirilmesi anamalı, makineyi, krediyi, yetişkin işgücünü gerekli kılar. Bunlar ise sömürgeci gelişkin ülkede vardır. Siyasal bağımsızlık kazanıldıktan sonra bu gerçekleri çözümlemeye katan bir ekonomi politikası izlenmediği takdirde siyasal bağımsızlık bile yeniden tehlikeye girebilmektedir.

Bir yandan da ulusal bağımsızlık hareketinin öncü güçleri kendi aralarındaki erk kavgalarından yıpranmaktadırlar. Eskiden varolan ve sömürge düzeninin özellikle derinleştirip ağırlaştırdığı iç bölünmeler bağımsızlıkla birlikte hemen ortadan kalkmamakta, tersine gündeme gelebilmektedir. Bir yandan da ekonomik durgunluk vardır. Yetişkin işgücü kıtlığına karşın milyonları bulan becerisiz işsizler yığını bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi siyasal bağımsızlığa kavuştuktan sonra da sömürgecilik bu toplumları etkilemekte, ekonomik sömürü de, siyasal etkilenme de, dışardan alman düşünyapılara bağımlılık da süregidebilmektedir. Bu durum yeni sömürgecilik genel kavramı ile anlatılmaktadır. Bu olgu, geri kalmışlıktan kurtulma için somut koşulların soğukkanlı, düzenli çözümlemelerine dayalı eylem programları oluşturulmasını gerekli kılmaktadır.

III. Söylev'in toplumbilimsel içeriği

Söylev, karşılaştırmalı devrim toplumbilimi incelemelerinde sömürge düzeni ve bundan kurtuluş sürecinin siyasal, ekonomik, kültürel, toplumsal ruhbilimsel yönlerine ilişkin olarak varılan bu genellemelerin pek çoğuna somut örneklerle kanıtlık yapabilecek gözlemlerin, çözümlemelerin ve eylemlerin anlatımıdır.

Söylev'in ilk 16 sayfalık bölümü Mustafa Kemal'in kendisinin de Kurtuluş Savaşı ve devrimlere ilişkin olarak yukardakilerle tümüyle çakışan genellemelere varmış olduğunu kanıtlamaktadır. Gerçekten bu sayfalar bir devrim toplumbiliminin "sonuçlar" bölümünü oluşturacak değerdedir. Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı'nı örgütlemeye başladığı sıradaki durumu ve karşısındaki büyük işin özünü, kapsamını nasıl kavradığını anlatan bu sayfalarda bugünün diliyle şunları söylüyor:

"Burada pek önemli olan bir noktayı da belirtmeli ve açıklamalıyım. Ulus ve ordu, padişah ve halifenin hainliğinden haberli olmadığı gibi, o makama ve o makamda bulunana karşı yüzyılların kökleştirdiği dinsel ve geleneksel bağlarla itaatli ve bağlı. Ulus ve ordu kurtuluş yolu düşünürken bu kalıtsal alışkanlığın yöneltmesi ile kendinden önce yüce halifelik ve saltanat makamının kurtuluşunu ve dokunulmazlığını düşünüyor. Halifesiz ve padişahsız kurtuluşun anlamını kavramak yeteneğinde değil... Bu tutuma aykırı oy ve görüş belirteceklerin vay haline! Hemen dinsiz, vatansız, hain olur; toplum dışına kovulur..."

(Nutuk, c. I., s. 10 11 Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayını, 1959)

"Başka önemli bir noktayı da anlatmak gerekir. Kurtuluş yolu ararken İngiltere, Fransa, İtalya gibi büyük devletleri gücendirmemek temel sayılmaktaydı. Bu devletlerden yalnız biriyle bile başa çıkılamayacağı kuruntusu hemen bütün beyinlerde yer etmişti...

Bu düşünüşte olan yalnız halk değildi; özellikle seçkinler denilen insanlar böyle düşünüyordu.

Demek ki kurtuluş yolu ararken iki şey söz konusu olmayacaktı. Bir kez İtilâf Devletleri'ne karşı düşmanca tutum alınmayacaktı ve pa-

dişah ve halifeye canla başla bağlı ve sadık kalmak temel koşul olacaktı." (Nutuk, a. g. k., c. I, s. 11.)

"Efendiler, ben bu kararların hiçbirini yerinde bulmadım. Çünkü bu kararların dayandığı bütün kanıtlar ve mantıklar çürüktü, dayanaksızdı. Gerçekte içinde bulunduğumuz tarihte Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu. Osmanlı ülkeleri tümden parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türk'ün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son konu bunun da bölüşülmesini sağlamakla uğraşılmaktan ibaretti. Osmanlı Devleti, onun bağımsızlığı, padişah, halife, hükümet, bunlar hepsi dayanağı kalmamış birtakım anlamsız sözlerden ibaretti.

Efendiler, bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da ulusal egemenliğe dayalı, kayıdı koşulu olmayan bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak...

Bu kararın dayandığı en güçlü düşünce ve mantık şu idi: Temel, Türk ulusunun haysiyetli ve onurlu bir ulus olarak yaşamasıdır. Bu temel ancak tam bağımsızlığa sahip olmakla elde edilebilir. Ne denli zengin ve gönençli olursa olsun, bağımsızlıktan yoksun bir ulus, uygar insanlık karşısında uşak olmak mevkiinden yüksek bir işleme layık olamaz... Öyleyse ya bağımsızlık, ya ölüm!

İşte gerçek kurtuluş isteyenlerin parolası bu olacaktı." (Nutuk, a. g. k., c. I, s. 12-13.)

"Görülüyor ki verdiğimiz kararın uygulamasını sağlamak için henüz ulusun bilmediği sorunlara değinmek gerekiyordu. Kamuca söz konusu edilmesinde büyük sakıncalar olduğu düşünülen hususların söz konusu olması kesinlikle zorunlu bulunuyordu."

"Osmanlı hükümetine, Osmanlı padişahına ve Müslümanların halifesine başkaldırmak ve bütün ulusa ve orduya başkaldırtmak gerekiyordu."

"Türk ata yurduna ve Türk bağımsızlığına saldıranlar kimler olursa olsun, onlara bütün ulusca silahla karşılık vermek ve onlarla savaşıma girmek gerekiyordu."

"Bu önemli kararın bütün gereklerini ve zorunluluklarını ilk günden açıklayıp anlatmak elbette uygun olmazdı. Uygulamayı birtakım aşamalara ayırmak ve olay ve gelişmelerden yararlanarak ulusun duygu ve düşüncelerini hazırlamak ve basamak basamak yürüyerek ereğe varmaya çalışmak gerekiyordu." (Nutuk, a. g. k., c. I, s. 14 15)

"Beliren ulusal savaşım, dış saldırıya karşı yurdun kurtarılmasını tek erek saydığı halde bu ulusal savaşımın başarıya ulaştıkça, aşama aşama, bugünkü döneme değin ulusal iradenin bütün temellerini ve biçimlerini gerçekleştirmesi doğal ve kaçınılmaz bir tarihsel akış idi. Bu yazgısal tarih akışını geleneksel alışkanlığı ile hemen hisseden hükümdar hanedanı ilk andan başlayarak ulusal savaşımın amansız düşmanı oldu. Bu yazgısal tarih akışını ilk anda ben de gözlemledim ve duyumsadım. Ama sonu da kapsayan bu duygularımızı ilk anda tam olarak açıklayıp anlatmadık. Gelecek olasılıklar üzerine çok konuşma, giriştiğimiz gerçek ve maddi savaşıma düş niteliği verebilirdi; dış tehlikenin yakın etkileri karşısında üzüntü duyanlar arasında geleneklerine ve düşünce eğilimlerine ve ruhsal durumlarına aykırı düşen olası değişikliklerden ürkeceklerin ilk anda direnmelerine yol açabilirdi. Başarı için işlemsel ve güvenli yol, her aşamayı zamanı geldikçe uygulamaktı. Ancak bu işlemsel ve güvenli başarı yolu, yakın çalışma arkadaşlarım olarak tanınmış kişilerden kimileri ile aramızda, zaman zaman görüşlerde, işlemlerde, uygulamalarda temelli ve ikincil önemde birtakım anlaşmazlıklar, kinler ve dahası ayrılmaların da nedeni ve açıklaması olmuştur. Ulusal savaşıma birlikte başlayan yolculardan kimileri, ulusal yaşamın bugünkü cumhuriyete ve cumhuriyet yasalarına değin gelen gelişimlerinde, kendi düşünüş ve ruh yapılarının kapsam sınırları bittikçe, bana karşı direnmeye ve aykırı davranmaya geçmişlerdir....."

"Bu son sözlerimi özetlemek gerekirse, diyebilirim ki, ben, ulusun vicdanında ve geleceğinde duyumsadığım büyük gelişim yetisini, bir ulusal giz gibi vicdanımda taşıyarak azar azar, bütün toplumumuza uygulatmak zorundaydım." (Nutuk, a. g. k., c. I, s. 15-16)

"İstanbul'da önemli sayılacak girişimlerden biri İngiliz Severler Derneği idi. Bu addan, ingilizlere sevgi duyanların kurdukları bir dernek anlaşılmasın! Bence bu derneği oluşturanlar kendi kişiliklerini ve kişisel çıkarlarını sevenler ve kişilikleri ile çıkarlarının korunması yolunu Lloyd George Hükümeti aracılığıyla İngiliz koruyuculuğunu elde etmede arayanlardır..."

"Bu derneğe katılanların başında Osmanlı padişahı ve yeryüzü halifesi sanını taşıyan Vahdettin, Damat Ferit Paşa, İçişleri Bakanlığında bulunan Ali Kemal... ve Sait Molla bulunuyordu... Ve işlemlerle gerçekleştirilen işlerden anlaşıldığına göre derneğin başkanı Rahip Frew idi."

"Bu derneğin iki yönü ve niteliği vardı. Biri açık yönü ve uygar girişimlerle İngiliz korumasını istemeye ve sağlamaya yönelik niteliği idi. Öbürü gizli yönüydü. Asıl etkinlikler bu yöndeydi. Yurt içinde örgütlenerek başkaldırı ve ayaklanma çıkarmak, ulusal bilinci kötürümleştirmek, yabancı karışmasını kolaylaştırmak gibi haince girişimler derneğin bu gizli kolunca yönetilmekteydi. Sait Molla'nın derneğin açık girişimlerinde olduğu gibi gizli yönünde de ondan da çok payı bulunduğu görülecektir." (Nutuk, a. g. k., c. I, s. 6 7)

Burada Söylev'in ayrıntılı içerik çözümlemesini yapmaya gerek yoktur. Yapıtın girişi niteliğindeki ilk 16 sayfadan seçerek yukarıya aldığım paragraflar, Söylev'in tümüyle geri kalmışlıktan kurtuluş toplumbilimine çok değerli bir katkı olduğunu ortaya koymaya yeterlidir.

Gerçekten Türk Kurtuluş Savaşı'nın daha ilk günlerinden başlayarak günümüze değin, Türk devrimine ve onun büyük önderine saldıran iç ve dış sömürücü gerici tepkici güçler, silahlarını hep Türk devriminin çağdaşlaşmayı, bağımsızlığı ve demokratikleşmeyi amaçlayan içeriğine yöneltegelmişlerdir. Söylev'de İstanbul saltanat hükümeti ve halifelik ile sömürgeci devletler arasındaki işbirliği ve dayanışmadan, bunların çıkarttıkları ve destekledikleri isyanlar ve iç savaşlardan, sal-

tanat ve halifeliğin kaldırılışı sırasında Kurtuluş Savaşı'nı birlikte yürütegelen önder kadro üyelerinden bir bölümünün toplumsal, ekonomik, kültürel koşullanmışlıkları sonucu nasıl Mustafa Kemal'in çağdaşlaşma programına ters düştüklerinden, Lozan barış görüşmeleri sırasında en büyük güçlüklerle karşılaşılan konulardan ... söz eden bölümler, yukarda özetlenen toplumbilimsel genellemeleri doğrulayıcı nitelikte gözlemler, çözümlemeler ve değerlendirmelerdir.

Hele, geçerli bir "gelişme" anlayışının özünü oluşturan bağımsızlık konusunda 624. sayfada yaptığı tanım evrensellik kazanmıştır: Tam bağımsızlık bizim bugün üstlendiğimiz görevin asıl ruhudur... "Tam bağımsızlık denildiği zaman doğal olarak siyasal, mali, iktisadi, adli, askeri ve bunlar gibi her hususta tam bağımsızlık ve tam serbestlik demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan yoksun olma ulus ve ülkenin gerçek anlamında bütün bağımsızlığından yoksun olması demektir."

Söylev ayrıca, bu çapta bir toplumsal girişimin örgütlendirilişi, yönetilişi ve yürütülüşü sorunlarına, önderde bulunması gerekli nitelikler ve erdemler konusuna ışık tutan çok değerli bilgiler sağlamaktadır. Özellikle kamuoyunun önemini derinden kavrayan, onu hep ilerici ve güvenli kılıcı yönde oluşturma gereğini bir an savsaklamayan Mustafa Kemal'in, o günün olanakları içinde tek etkin yığın iletişim aracı olan telgrafı ne denli verimli biçimde kullandığına ilişkin veriler, Söylev'i kamuoyu ve yığın iletişimi incelemeleri için bulunmaz değerde bir kaynak yapmaktadır.

Sonuç olarak, geri kalmışlıktan kurtulmanın çok çapraşık güçlükleriyle, tehlikeli boyutlara ulaşan iç gerilimleri ve çatışmaları ile karşı karşıya bulunduğumuz bugün, aktarma yalınkat görüşler, gerçekliği yalınkatlaştırıp savsözlerle anlatmaya kalkan hazır reçeteler yerine gerçek bir toplumsal ilerleme çözümlemesi niteliğindeki Söylev'in başta gençlik olmak üzere bütün kuşaklarca anlaşılmasını sağlayacak

yeni yayımlarının yapılmasını, ayrıca özellikle ilk ve ortaöğretim düzeyleri için çağdaşlaşma, bağımsızlık ve demokrasi içeriğine başlıca yeri veren yalın bir dille hazırlanmış özetlerinin yayımlanmasını, Türk devrimine ve onun ulu önderi Atatürk'e karşı yerine getirilmesi zorunlu bir ödev saydığımı belirtmek istiyorum.

(Türk Dili, Söylev Özel Sayısı, 1977)

BİTMEYEN SÖYLEV

Bülent Ecevit

Atatürk'ün bir özelliği, tarih yapan bir önder olduğu kadar, tarih bilinciyle düşünüp davranan bir önder de oluşudur.

O nedenle Kurtuluş Savaşı'ndan ancak dört yıl sonra, daha savaş duygularının küllenmesine yetecek zaman bile geçmeden, Atatürk, taraf olarak içinde yeraldığı bir savaşın tarihini, bir tarihçi serinkanlılığıyla yazabilmiştir. Yaşadığı ve büyük ölçüde yön verdiği olaylara, dışardan da bakabileceğini göstermiştir.

Yalnız dışardan değil, geçmişten bakmıştır Kurtuluş Savaşı'na, gelecekten bakmıştır ve yaşanan dönemin toplumsal koşulları açısından bakmıştır.

Söylev, böyle bir kimsenin yazdığı bir büyük tarih kitabıdır. Ama yalnız geçmişi değerlendiren ve yaşanan günleri anlatan değil, geleceği de gösteren bir tarih kitabı...

Bir siyasal parti toplantısına sunulmak üzere hazırlanmış olmasına karşın polemik üslûbundan kaçınan, olayların sıcaklığı sona ermeden yazılmış olmasına karşın elli yıl sonra da değerini ve geçerliliğini koruyan ve koruyacak olan bir tarih kitabı...

Türk Kurtuluş Savaşı, bir ulusun bağımsızlığını korumak üzere verdiği bir savaş olmanın ötesinde, bütün ezilen ve sömürülen uluslara da bağımsızlık veya kurtuluş yolunu açan ve gösteren bir savaştı. Tarihsel gelişim sürecinde tüm insanlığın katkısıyla oluşan çağdaş uygarlığı tekellerine almak ve sömürü aracı gibi kullanmak isteyen em-

peryalist güçlere karşı, çağdaş uygarlığı tüm insanlığın yararına açan, çağdaş uygarlığı evrenselleştiren bir savaş...

Bağımsızlığı koruma hareketi olarak Türk Kurtuluş Savaşı, Anadolunun değişik yerlerinde, birbirlerinden kopuk davranışlar olarak kendiliğinden başlamıştı. Atatürk bunun kanıtlarını Söylev'inde verir. Atatürk'ün bu harekete en büyük katkısı, o birbirinden kopuk davranışları birleştirerek etkinleştirmesi ve belli bir amaca yöneltmesidir. Bu amaçsa, bağımsızlığı aşan bir amaçtır. Bağımsızlığın ötesinde ve bağımsızlığı güvence altına alabilmenin ve sürekli kılabilmenin de koşulu olarak, çağdaş bir toplum ve devlet yapısı oluşturmaktır bu amaç... Yalnız çağdaş da değil, ilerdeki çağ değişimlerine de uyabilecek ve katkıda bulunabilecek kadar dinamik bir toplum ve devlet yapısı oluşturmak... Bu anlamda, hiçbir zaman sonuçlanmayacak bir sürekli amaçtı Atatürk'ün belirlediği amaç...

Süresini doldurmuş ve geçerliliğini yitirmiş bir toplum ve devlet yapısını ve dünya görüşünü değiştirmeye de yönelmedikçe, bir kurtuluş savaşını kalıcı bir başarıya ulaştırmanın olanaksızlığını daha başından biliyordu Atatürk...

Oysa, dış güçlere karşı bu savaşa katılanlardan veya katkıda bulununlardan kiminin böyle bir değişiklik eğilimleri yoktu ve Atatürk'ün benimsediği asıl amaca doğru adımlar atıldıkça saf dışı kalmaları, hatta engellemeye kalkışmaları kaçınılmazdı.

Bunun kaçınılmazlığını daha başlangıçta bilen ve içine sindiren Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nı yalnız dış güçlere karşı değil, kimi iç güçlere karşı da sürdürmeyi, ve belli aşamalara kadar yanında yer alanları da, belli aşamalardan geçtikçe karşısında bulmayı veya en azından, öylelerinin de desteklerinden, katkılarından yoksun kalmayı göze almıştı.

Atatürk'ün "Söylev'deki anlatışıyla," Millî mücadeleye beraber başlayan yolculardan bazıları... Kendi fikriyat ve ruhiyatının ihatası hududu bittikçe... Mukavemet ve muhalefete geçiyordu.

Atatürk, o yolcuları, yüreğinde büyük kırgınlık da duymaksızın aşıp veya etkisiz duruma getirip yoluna devam ediyordu. Çünkü, "Miltetin vicdanında ve istikbalinde" sezdiği büyük gelişme eğilimini, kendi vicdanında "bir milli sır" gibi taşıyarak, adım adım gerçekleştirmekle yükümlü sayıyordu kendini...

O, "millî sır"ın belli aşamalara kadar örtülü kalan her yaprağı açıldıkça, kimi yolcular, "fikriyat ve ruhiyatlarının kavrayış sınırına" vararak dökülüyordu... Ama onlar döküldükçe halkın desteği ve katkısı büyüyordu.

Kurtuluş Savaşı'nı sürdürürken, çağdaş bir toplum ve adalet ve devlet yapısı oluşturma yolundaki iç ve dış engelleri aştıkça, Atatürk, çağdaş uygarlığı emperyalist güçlerin tekelinden ve sömürü aracı olmaktan kurtararak tüm insanlığın yararına sunma yolunda da ilerlemiş oluyordu.

Bu süreci anlatan yönüyle, "Söylev", bir ulusun kurtuluş savaşının öyküsü olmaktan öte, çağdaş uygarlığı tüm insanlığa açıp kazandırma ve insanlığın büyük bölümüne çağ değiştirme savaşının da öyküsüdür.

Çağ değişimi ve uygarlık bir noktaya varıp kalamıyacağına, sürekli olduğuna göre, bu anlamdaki ve boyuttaki bir kurtuluş savaşının da sürekli olması gerekirdi.

Onun için "Söylev", Kurtuluş Savaşı'nın sürekliliğini vurgulayarak sona erer.

Daha doğrusu, sona ermiş gibi görünür. Çünkü "Söylev'in" sonumda, uygarlık, bağımsızlık ve özgürlük uğruna sonsuza dek sürecek uğraşların ve savaşların tükenmez buyruğu yer alır. Bu açıdan, bir bitmeyen söylevdir Atatürk'ün elli yıl önce verdiği büyük Söylev...

Atatürk için "son" yoktur, çünkü her aşama bir yeni başlangıca geçiştir.

O nedenledir ki Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nı askerî alanda sonuçlandıracak hedefe "son hedef" dememiş, "ilk hedef" demiştir. O İlk hedefe ulaştıktan sonra da meydan savaşlarında kazandığı asker üniformasını çıkararak bir yeni devlet kurucusunun giysilerini giyinmiş, ödevlerini üstlenmiştir. Hem de uygarlığı tekellerine almak ve sömürü aracı gibi kullanmak isteyen ülkelerden kiminde, bir takım sivil serüvencilerin, devlet başına geçer geçmez mareşal üniforması giyindikleri bir dönemde...

(Cumhuriyet Gazetesi, Özel Ek, 15. 10. 1977)

SÖYLEV'DE HALK ADAMLARI

Halil Kocagöz

Giriş

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhuriyet Halk Partisi (Fırkası) İkinci Büyük Kurultayında (15/20 Ekim 1927) söyledikleri büyük Nutuk, o yıl hemen eski harflerle basılmıştır. Bundan sonraki baskılarında (1938-1961) yeni harflerle basılmasına karşın, Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'u söylerken kullandığı, dili, üslubu olduğu gibi korunmuştur. Ancak Türk Dil Kurumu tarafından I. cildi 1963, II. cildi 1964 yılında dili sadeleştirilerek, bugünkü kuşakların anlayacağı Türkçeyle basılmış, Söylev adını almıştır.

Nutuk'un ilk baskılarındaki metin elbette hiç değişmemiştir. Hemen her safyada (millet, memleket, halk, halkın iradesi) sözcükleri geçer.

Türk Dil Kurumunun Türkçeleştirilmiş basımında da bu sözcükler, (ulus, yurt, ülke) olarak görülür. Ne var ki Söylev'de "halk adamları", "halkadamı" gibi bir deyime pek rastlanmaz. Ama Söylev okunurken Mustafa Kemal Paşa, halkın yaptığından ettiğinden, halkın iradesine uyduğundan,halk adına ödevini yaptığından her fırsatta, hemen Söylev'in her sayfasında söz eder. Halk adamı deyimini kullanmamakla birlikte çok önemli görevler yapmış, ödevlerini yerine getirmiş halk adamlarının adını övgüyle anmaktan da geri kalmaz.

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Söylev'deki bu tutumunu doğal karşılamak gerekir: Kendi deyişi ile "Bizi yok etmek isteyen sömürgecilere karşı..." verdiği kurtuluş savaşında bütün Anadolu halkını bir ihtilal ile arkasına almış, örgütlemiş, Mondros Antlaşması'na göre dağıtılmış, elinden silahları alınmış ordusunu da kurmuştur. Bu ordunun tümü Anadolu halkıdır. Bu halkın, bu ordunun içinde öylesine özveri ve inançla dövüşenler çoktur ki yaratılan bu büyük tarihin ana çizgilerini kapsayan Söylev'e sığamazdı. Gazi Paşa, bir tarih, kurtuluş amacına karşı gelenlere bir tartışma, gerçekleri belgelere dayanarak ortaya koyduğu Söylev'inde bu denli ayrıntılara giremezdi. Ne ki çok önemli gördüğü halk olaylarına, halk için bu savaşta büyük yararlılık gösterniş halk adamlarına (kahramanlara) Söylev'inde değinip geçmiş, kimilerini de gerekli gördüğü için uzunca anlatmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın daha Samsun'a ayak basmadan önce verdiği karar ve de amacı, Anadolu Türklüğüne bağımsızlığını kazandırmak, Cumhuriyeti kurmaktı. Söylev'de görüldüğü gibi tıpkı yakın tarihte Balkanlı devletlerin, ulusların yaptıkları özgürlük savaşları çöken Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşmış; sonra Anadolu'yu işgal eden sömürgecileri yenmiştir. Bu antiemperyalist savaş, ta Hindistan'dan, Kuzey Afrika Arap ülkelerine dek sömürülen ulusların yol göstericisi, tarihte sömürgeciliğe karşı verilmiş, başarılmış ilk büyük savaştı. Ne ki Osmanlı İmparatorluğunun en görkemli çağlarında olsun, çöküş döneminde olsun, İmparatorlu'ğun temelini, çekirdeğini Anadolu Türk halkı meydana getiriyordu. İmparatorlu'ğun çöküş yıllarında, özellikle I. Dünya Savaşı'nda İmparatorluğu kurtarmak için Anadolu halkı, askeri, Yemen çöllerine değin bir bozuk para gibi harcanmıştı. (Bu tarihsel olayların ayrıntıları konumuzun dışındadır.) İmparatorluğun sınırından sınırına koşan, savaşan, ölen, yiten Anadolu halkıydı, Türk askeriydi. Sonunda da Anadolu sömürgeciler tarafından bölüşülmüştü. Silahsız, aç, terk edilmiş halkm 1919'larda sömürgeci-

lere karşı yeniden örgütlenmesi, ayaklanması, büyük bir yurtseverlik örneğiydi. En az 20. yüzyılın başından beri savaşlarla perişan olan, yılan, tükenen Türk'ün askerinin yeniden ayaklanması, örgütlenmesi bir Mustafa Kemal "mucizesi" olmuştur. Birinci İnönü Savaşı kazanılınca, Mustafa Kemal Paşa'nın yakınları tarafından bize aktarılan şu sözleri, çok büyük anlam taşır: "çok mutluyum, Mehmet savaşı kabul etti!"

Düzenli ordu kurulana dek İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden başlayarak bu haksız eyleme zaten halk karşı çıkmıştı. Batı Anadolu'da birbirinden habersiz savaşan, Yunan yayılmasını durdurmaya çalışan bu halk savaşçılarına "Kuvayi Milliye" adı verilir genellikle. Bunlar kuruluş özelliklerine göre, Kuvayi Milliye, Kuvayi Seyyare, Çeteler, Milli Müfrezeler, Mücahitler, Milis Kuvvetleri gibi adlar taşıyor, ya kendilerine kumanda eden kimselerin yahut da geldikleri bölgelerin adını taşıyorlardı. Mustafa Kemal Paşa, düzenli orduyu kurana dek bu kuvvetleri örgütlemiş, düşmana olduğu gibi, Anadolu İhtilaline karşı olanlara karşı da kullanmış, Garp Cephesi Kumandanlığı yönetiminde savaşlara göndermiştir. Anadolu, İmparatorluğun temeli, çekirdeği sayılmıştır demiştik. İmparatorluktan özgürlüğünü kurtaran başka uluslara benzemiyordu Anadolu Türk'ünün savaşı. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun padişahını, halife olan padişahı, yüzyılların verdiği bilinçaltı bir inanç ve alışkanlıkla kendisinin sayıyordu. Bu yüzden Anadolu İhtilali başladığında halk da ikiye bölünmüştü: Padişahçılar ve padişaha karşı olanlar diyemesek bile, padişahı, halifeyi, kurtarmak isteyenler. Diyebiliriz ki padişahı, halifeyi kurtarmak isteyenler arasında Mustafa Kemal'le birlikte Mustafa Kemal'in gerçek cumhuriyet amacını bilmedikleri için olacak savaşan en üst düzeyde yöneticileri de vardı. Mustafa Kemal Paşa'nın en yakın savaş arkadaşlarından, yardımcılarından, kimilerinin savaş sırasında, savaştan sonra Cumhuriyetin ilanına gelene dek dönem dönem kendisinden ayrıldıklarını görürüz. Sölev'inde bu kişilerden uzun uzun yakınır suçlar da Mustafa Ke-

mal Paşa. Hepsinden söz etmeye gerek yok. Bir örnekle yetinelim: Lausanne (Lozan) Antlaşması ve halifeliğin kaldırılması, cumhuriyetin kurulması sırasında Başbakan olan Rauf Bey'in, halifeliğin kaldırılmasına, cumhuriyetin ilanına nasıl karşı çıktığını Söylev'de okuruz, Mustafa Kemal Paşa bu olaya geniş yer vermiştir: (Söylev, II. cilt, s. 562, 569, 570, 571, 572, 575, 576, 594.)

Mustafa Kemal Paşa ile birlikte bir noktaya dek çalışıp ayrılan yöneticilerden başka, baştan başlayarak savaşın padişahtan yana olan yöneticeleri (Osmanlı bürokratları, paşaları) de çoktur. Elbette böyle bir durumda Ankara'da Büyük Millet Meclisinin açılışına (23 Nisan 1920) değin ve açıldıktan, Meclis toplandıktan sonra da Anadolu halkının ikiye ayrıldığı bir gerçektir. Padişah yanlısı birçok ayaklanmalar, isyanlar çıkmıştır: (Söylev, II. cilt, s. 309-316).

Bu ayaklanmaların, isyanların (Halife Ordusu da) bastırılmasında, düzenli ordu döneminde, Mustafa Kemal Paşa ayrıca sivil yönetimi örgütlerken; yurtseverlikle çalışan, birçok özgürlükten yana halk adamları çıkmış, Mustafa Kemal Paşa'ya yardımcı olmuştur. İşte yazımızın başında sözünü ettiğimiz Söylev'de yer alan kişilerdir bunlar. Bir de Söylev'de ayrıntılara girilmediği için sadece olaylarına değinilen halk adamları da vardır. En önemlisi Kurtuluş Savaşı'nda adsız halk adamları, kahramanlar vardır.

Kurtuluş Savaşı'nın tarihini yazan çoğu yazarlara göre bu savaş, eşraf, ağa, bürokrat asker birleşmesinin savaşıdır. Bu birleşmeye haklı olarak aydınları ve halkı da katanlar vardır. Olumlu yolu tutanların karşısında aynı birleşmeyi olumsuz yönde meydana getirenler vardır. Ne var ki olumlu yolu tutanların bir utkusudur Anadolu İhtilali, Kurtuluş Savaşı. Kurtuluş için İkinci Dünya Savaşı'ndaki Fransız direnmesine, ünlü Fransız şairi Paul Eluard'ın bir şiirinde dediği gibi: "Tanrı'ya inananlar, inanmayanlar" birleşmiştir yurdu kurtarmak için. Biz şairin bu dizesini şöyle söyleyebiliriz: Mustafa Kemal'e inananlar birleşmiştir özgürlük için...

Söylev'deki en büyük halk adamı

Söylev'deki en büyük halk adamı, hiç kuşkusuz, Söylev'i söyleyen, Söylev'deki olayları yaratan savaşı örgütleyen ve yürüten Gazi Mustafa Kemal Paşa'dır! Önce bu savımızı saptamak için Söylev'den şu satırları okuyalım: "Harbiye Nazırlığı: 'İstanbula gel' diyordu. Padişah: 'Önce hava değişimi al, Anadolu'da bir yerde otur; ama bir işe karışma.' diye başladı. Sonunda ikisi birlikte: 'İlle gelmelisin' dedi.

'Gelemem' dedim. En sonra, 8-9 Temmuz 1919 gecesi, Sarayla açılan bir telgraf başı konuşması sırasında, birdenbire perde kapandı ve 8 Hazirandan 8 Temmuza değin, bir aydır süren oyun son buldu. İstanbul, o dakikada benim resmi görevime son vermiş oldu; ben de o dakikada, 8-9 Temmuz 1919 gecesi saat 10-50'den sonrada Harbiye Nazırlığına, saat 11. 00'den sonrada Padişah'a görevimle birlikte askerlik mesleğinden çekildiğimi bildiren telleri çekmiş oldum.

Durumu, ordulara ve ulusa kendim bildirdim. O günden sonra resmi görev ve yetkilerden ayrılmış olarak, yalnız ulusun sevgisine, cömertliğine ve yiğitliğine güvenerek ve onun bitmez uyarıcı ve yaratıcı kaynağından aydınlanıp güçlenerek vicdanımızın gösterdiği yolda görevimizi yapmaya devam ettik." (Söylev, s. 32-33)

Mustafa Kemal Paşa'nın şu söylediklerine ve tutumuna bir söz eklemek ya da yorum yapmak gereği yoktur. Görülüyor ki Mustafa Kemal Paşa, halkın içinden çıkmış bir halk adamı, lideri olarak, "Ya Bağımsızlık Ya Ölüm!" (s. 9) diyerek işe başlamıştır. Bu eyleminin de bilincindedir.

Saldırganlara, sömürgecilere ve onların maşası düşmanlara kesin utkuyu (Başkomutan savaşı) nasıl kazandığını anlatırken şöyle der:

"Bu yapıt, Türk ulusunun özgürlük ve bağımsızlık düşüncesinin ölümsüz anıtıdır. Bu yapıtı yaratan bir ulusun çocuğu, bir ordunun Başkomutanı olduğum için sevincim ve mutluluğum sunsuzdur." (Söylev, II. cilt, s. 466)

Yahya Kaptan

Mustafa Kemal Paşa'nın Söylev'inde büyük önem verdiği ve andığı halk adamı, Yahya Kaptan'dır: "Baylar, bu Yahya Kaptan işi, devrimin önemli bir evresi içine girdiği ve çok dikkate değer olduğu için biraz ayrıntılara inmeyi uygun görüyorum." (s. 211) dedikten sonra Mustafa Kemal Paşa, Biga, Balıkesir, özellikle İzmit, Adapazarı dolaylarında Ulusal Kuvvetlere karşı kurulan Padişahçı çetelerin, Hıristiyan halkın giriştiği kışkırtma ve saldırılarını anlatır. Bunlara karşı dövüşen Ulusal Birliklerin örgütlenmesine çalışıldığını söyler ve "İşte bu amaçla meydana getirebildiğimiz ulusal birliklerin en önemlisi ve güçlüsü 'Yahya Kaptan' diye tanınmış olan bir özverili yurtseverin birliği idi." der. (s. 211) "(o. o) Baylar, Yahya Kaptan aldığı bu buyruk üzerine birliği kurdu ve aylarca İstanbul'la ilişkisi olan çevrelerde hain çetelerin iş görmelerine engel oldu. En sonunda İstanbul hükümetince öldürtüldü. Gerçi, Yahya Kaptan'ın çalışmaları ve korkunç olarak şehit edilmesi, (...)" (s. 212)

Mustafa Kemal Paşa'nın övgüyle Söylev'inde, sözünü ettiği bu halk adamı (kahramanı) için ayrıca kitaplar yazılmış, filmler çevrilmiştir. Yahya Kaptan, Düzce, Bolu İsyanlarından önceki evrede İstanbul'a çok yakın İzmit, Adapazarı bölgesinde padişahçıların, hilafetçilerin kışkırtma ve saldırılarına Ankara adına karşı çıkmış özverili bir yurtseverdi.

Köprülülü Hamdi Bey

Yine Söylev'den okuyalım:

"(...) Rumeli kıyısında, Gelibolu yakınında Akbaş denilen yerde bir cephane deposu vardı. Orada, Fransızların gözaltında tuttukları pek çok silah ve cephane bulunuyordu. (...)

Oysa Baylar, Köprülülü Hamdi Bey adında yiğit bir arkadaşımız, Ulusal Birliklerden bir birlik ile, 26-27 Şubat 1920 gecesi, sallarla Ru-

meli kıyısına geçti. Akbaş cephaneliklerine el koydu. Depoyu bekleyen Fransızları tutukladı ve haberleşme yollarını kesti. Silahların tümünü, cephanenin bir kısmını, tutuklu Fransız erlerini de gözaltında Lapseki'ye getirdi. Silahlarla cephaneyi yurt içine yolladıktan sonra Fransız erlerini geri gönderdi. Akbaş deposunda sekiz bin Rus tüfeği, kırk Rus ağır makineli tüfeği, yirmi bin sandık cephane olduğu kestiriliyordu." (s. 268)

Söylev'deki Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözlerine ekleyecek bir sözümüz yok. Köprülülü Hamdi Bey de bir halk adamıydı. Sonradan hakkında kitaplar yazılmış ve bu konuda bir de film çevrilmiştir.

Manastırlı Hamdi Efendi

16 Mart 1920'de İngilizlerin İstanbul'u işgali devrim tarihimizin çok önemli bir olayıdır: İngilizler İstanbul'a asker çıkarınca, Meclisi Mebusan'ı da basmış dağıtmış kimi milletvekillerini tutuklamışlardı. Kimi milletvekilleri de Ankara'ya kaçma olanağı bulmuştu. Mustafa Kemal Paşa, daha önceden bu işgal olayını sezmiş, milletvekillerini Ankara'ya çağırmıştı. Bütün amacı ve hazırlığı Ankara'da Büyük Millet Meclisini toplamaktı. İşte İngilizlerin bu eylemi Ankara'da Meclisin toplanmasını daha çabuk gerçekleştirmiştir. Bu yüzden 16 Marttaki İstanbul'daki olay ve gelişmeler Mustafa Kemal Paşa için bilgi bakımından çok büyük önem taşıyordu. İstanbul'a nasıl el konulduğunun ilk haberini nasıl aldığını Söylev'de Mustafa Kemal Paşa şöyle anlatır:

"Baylar, 1920 Martının 16'ncı günü öğleden önce saat onda, makine başında şöyle bir tel verildi:

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Bu sabah Şehzadebaşı'ndaki Muzıka Karakolunu İngilizler basıp, oradaki askerlerle İngilizler çarpışarak, sonunda şimdi İstanbul'u işgal altına alıyorlar. Bilgilerinize sunulur.

Manastırlı Hamdi" (s. 281)

Telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendi, makine başında İngilizler postaneye, odasına girene dek Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'ya İstanbul'un işgalini saati saatine, dakikası dakikasına bildirir. Mustafa Kemal Paşa, Söylev'inde onun için şöyle der:

"Bu yurtsever ve yiğit Manastırlı Hamdi Efendi olmasaydı, İstanbul'da geçen bu acı olayları öğrenmek için kim bilir ne zamana dek bekleyip duracaktık? (...) Telgraf Memuru Hamdi Efendi sonradan Ankara'ya gelerek karargâhımız telgraf memurluğunu yapmıştır. Kendisine borçlu olduğum teşekkürü burada açıkça söylemeyi ulus ve yurt ödevlerimden sayarım. (...)" (s. 283)

Demirci Mehmet Efe ve Yörük Ali Efe

"(...) Aydın bölgesinde, düşmanın İzmir'e girişinden sonra, asker ve halktan kimi yurtseverler, Yunanlılara karşı çıkıyor; halkı yüreklendirmek ve silahlı ulusal örgütler kurmak için çalışıyorlardı. (...) Yunanlılar dağınık ve zayıf birliklerini geri çekip toplamak gereğini duydular. Bu arada Nazilli'yi de boşalttılar. Düşman Aydın'da da çekilme hazırlığında bulunurken çevreden toplanan halk kuvvetleri bunları sıkıştırmaya başladı. Yunanlılarla halk arasında sert bir çarpışma oldu. Sonunda Yunanlılar Aydın'ı da boşaltıp çekildiler. Böylece, 1919 yılı Haziran ortalarında, Aydın Cephesi de kuruldu. Bu bölgede bulunan 57'nci Tümenin Komutanı Albay Mehmet Şefik Bey ve Tümen Topçu Komutanı Binbaşı Hakkı Bey idi. Alay Komutanlarından Binbaşı Hacı Şükrü Bey ve Ulusal Kuvvetlerin başında Yörük Ali Efe ile Demirci Mehmet Efe vardı. Sonunda, Demirci Mehmet Efe üstünlük sağlayarak Aydın Cephesi Komutanlığını eline aldı. Daha önce yeri geldiğinde bildirmiştim ki sonradan oraya gönderdiğim Albay Refet Bey (Refet Paşa) de, Demirci Mehmet Efe'nin komutanlığını kabul eylemiştir.

Baylar, İzmir'in çeşitli kesimlerinde kurulan ve yavaş yavaş subaylarla ve ordu birlikleriyle güçlendirilmesine çalışılan ulusal cephelerin

beslenmeleri doğrudan doğruya o bölge halkınca sağlanıyordu. Bunun için de cephe gerilerinde ulusal örgütler kurulmuştu. Bu ödevin halktan hükümete geçişi, Büyük Millet Meclisi hükümetinin kuruluşundan sonra sağlanabilmiştir." (Söylev, II. cilt, s. 315-316)

Mustafa Kemal Paşa'nın Söylev'inde anlattığı bu durumu, biraz aydınlatmak, açıklamak gerek. Söylev'in çerçevesi içinde Mustafa Kemal Paşa, elbette ayrıntılara girme olanağı bulamamıştır. Yunanlıların dağınık kuvvetlerini Nazilli'den çekilmeye zorlayan Demirci Mehmet Efe'dir. Aydın'a da o tarihte giren, Yunanlıları çekilmeye zorlayan Ulusal Kuvvetlerin başında Yörük Ali Efe vardır. Hiç kuşkusuz başlangıçta bu efeler, halk adamıydılar. Ne var ki bu başarılarından sonra Mustafa Kemal Paşa' nın Söylev'inde yer yer anlattığı gibi kendi başlarına buyruk oldular. Evet halkın cephe gerisinde kurduğu örgütler bunları besliyordu. Refet Paşa'nın komutanlığını kabul etmedikleri gibi, halkın kendilerini beslemesi işini de çoğu zaman kötüye kullandılar. Halktan istedikleri denli para topladılar. Ankara'ya yapılan yardımları doğru bulmayan bir tutum içine düştüler. Yine Söylev'de sözü edilen halk örgütlerinin en önemlisi her yerde olduğu gibi Müdafayı Hukuk Cemiyetleriydi. Kimi efelerin bilinçsiz eylemlerine örnek olsun diye şu olayı anlatmak gerek: Söke Müdafayı Hukuk Cemiyeti Reisi (başkanı) Mehmet Ağa (Kocaömer), Cemiyetin Umumi Kâtibi (genel sekreteri) Kocagözoğlu Şükrü Bey'di. Şükrü Bey, benim rahmetli babamdır. Yörük Ali Efe'nin bir eylemini şöyle anlatırdı:

"Kuşadası, Söke İtalyan işgali altındaydı. Ne ki sömürgeci devletler masa başında anlaşmış, İtalyanlara Büyük Menderes nehrinin güney bölgesini vermişlerdi. İtalyanlar Kuşadası ve Söke'yi Yunanlılara kaptırmamak için, bize silah, cephane yardımı yapıyorlardı. Bu da elaltından er ve çavuşları eliyle parayla satışlardı. Biz aramızda ve halkın yardımları ile toplanan paralarla İtalyanlardan aldıklarımızı Anadolu'ya, orduya gönderiyorduk. Bir seferinde ordumuzun büyük gerek-

sinme duyduğu sahra telefonları ve tellerini İtalyanlardan alabildik ve doğru Denizli-Sandıklı yolu ile orduya ulaştırdık. Hele bir seferinde Kuşadası-Söke arasına zorunlu bir iniş yapan bir Yunan uçağına el koyduk. Söke Kaymakamı, Jandarma Komutanı İbrahim Bey ve Müdafayı Hukuk üyeleri İtalyanların engellemesine rağmen uçağı kaçırıp, Eskişehir'e, orduya teslim ettik. İşte bu sıralarda Yörük Ali Efe, kızanları ile Söke'ye bizimle konuşmaya geldi. Hükümet Konağında yöneticileri, eşrafı, hukuk üyelerini topladı. Bizi sorguya çekti. Sorumlu Mehmet Ağa ile bendim önce: Nasıl İtalyanlardan aldığınız silah ve cephaneyi, telefonları ve uçağı bana göndermeyip Ankara'ya yollarsınız? diye çıkıştı. Ben, Efe'm, dedim, senin silah cephane ve para gereksinmelerini elimizden geldiği denli sağlamaya çalışıyoruz. Ama sahra telefonları ve uçak ordumuza gereklidir. Sen ne yapacaksın telefonu, uçağı? Gözdağı verici, korkulu tartışmalardan sonra Efe'nin niyeti anlaşıldı. Üç gün içinde Müdafayı Hukuk Cemiyeti adına eşraf ve halk üç bin altın toplayıp Yörük Ali Efe'ye verdi..."

Bu konuda Demirci Mehmet Efe'nin Denizli halkına ettiklerinden de söz etmek gerekir, ne ki konumuz dışı olduğundan bunu tarihçilere bırakalım.

Giritli Cafer Efe ve Gökçen Efe

Mustafa Kemal Paşa, Söylev'inde sözünü ettiği, "Aydın bölgesinde düşmanın İzmir'e girişinden sonra, asker ve halktan kimi yurtseverler, Yunanlılara karşı çıkıyor; halkı yüreklendirmek ve silahlı ulusal örgütler kurmaya çalışıyordu..." deyişlerinin içinde saklı, Söylev'de ayrıntılara inme olanağı bulunamamış olaylar vardı. Yukarıda sözünü ettiğimiz efelerden çok farklı halk adamlarıydı bu ulusal kuvvetlere komuta eden efeler, Büyük özveriyle ortaya atılmışlardı. İşte bunlardan biri Giritli Cafer Efe idi. Girit göçmeniydi. Girit'te Rum çeteleriyle dövüşmüştü. Yunanlılar İzmir'e çıkıp yayılmaya başladığında, Söke ve

dolayları, köyler Rum çetelerinin baskısı altında girmiş talan ediliyordu. (Bu arada Söke Müdafayı Hukuk Cemiyeti Başkanı Mehmet Ağa'nın oğlu da şehit edilmişti.) Cafer Efe, kızanları ile (Sisam Adası'ndan da çıkan) Rum, Yunan çetelerine karşı dövüşüyor, köyleri koruyordu. Yunan ordusu Aydın'a doğru yayılmaya başlayınca, düşmanın yolunu kesmek, İzmir-Aydın demiryolunu "tahrip etmek" için Cafer Efe, Söke Jandarma Komutanı İbrahim Bey'le bir plan hazırladı: Germencik İstasyonunu basacaklar, istasyonu, demiryolunu ve Yunan Karakolunu havaya uçuracaklardı. Yüzbaşı İbrahim Bey'in on beş jandarma eri vardı. Cafer Efe'nin birliği ulusal kuvvetleri ile seksen beş savaşçı oluyorlardı. Birkaç elbombası ve tüfekleri vardı. Ve Germencik İstasyonunu bastılar. Ne ki baskını Sökeli Rumlar önceden Yunanlılara haber verme olanağını bulmuşlardı. Yunan askerleri Cafer Efe'nin birliğine boş yük vagonlarına ağır makineli tüfeklerle girip pusu kurmuştu. Baskın sırasında gerçi istasyon binası yok edildi ama Yunanlılar ağır makinelilerle Cafer Efe'nin ulusal birliğine ateş açtılar. Ağır makinelilere tüfek ateşi etkili olamıyordu. Cafer Efe, dövüşe dövüşe geri çekilmek zorunda kaldı. Ve bu dövüşte şehit düştü. Seksen beş kişilik birlikten onu yaralı, on beş kişi sağ kalabilmişti. Bu olay bölgede büyük yankılar yaptı. Cafer Efe için ağıtlar yakıldı:

CAFER EFE'YE AĞIT

Şu Söke'nin kavakları parlıyor
Cerrah gelmiş yareleri bağlıyor
Arkadaşlar Cafer için ağlıyor
Gitti Cafer gitti elden ne çare!
Mezarımı derin kazın dar olsun
Etrafında lale sümbül bol olsun
Ben öldüysem Çoban Hüseyin sağ olsun
Gitti Cafer gitti elden ne çare!

Görüldüğü gibi Cafer Efe halkın sevgilisi olmuş bir efe, bir halk adamı (kahramanı)ydı. Gerçek bir halk adamı.

Mustafa Kemal Paşa'mn yine Söylev'inde, İzmir'e Yunan'ın çıkışı, Manisa ve Aydın'a doğru yayılışı sırasında ulusal örgütlerin kuruluşundan söz eder. (s. 15-16) Yunan yayılmasına karşı Ödemiş'te kurulan ulusal birliklerin başında kimi subaylar bulunduğu gibi bir de Gökçen Efe vardır. Gökçen Efe, tam bir özveriyle Yunanlılarla dövüşen bir halk adamı kahramanıdır. Ödemiş bölgesinde Yunan'ı durdurmuş, birliklerini, karakollarını basmış büyük bir başarı kazanmıştı. Sonunda yine Yunanlılar tarafından pusuya düşürülüp şehit edilmiştir.

Çerkez Ethem Bey

Bilindiği gibi Yunanlıların İzmir'e çıkmalarından sonra düşmana karşı kurulan Ulusal Kuvvetlerin en güçlüsü, en büyüğü Çerkez Ethem Bey'in Gezici Kuvvetleriydi (Kuvayi Seyyare). Mustafa Kemal Paşa, Söylev'inde yazımızın girişinde de belirtmiştik bir sıra iç ayaklanmalardan, isyanlardan, Halife ordusundan söz eder. (II. cilt, s. 309 314) Düzenli ordu örgütlenip kuruluncaya değin bu ayaklanmaları, padişah adına isyanları, (Bolu, Düzce İsyanlarını) ve Halife ordusunun (Kuvayi İnzibatiye) Anzavur yönetimindeki saldırılarını bastıran (Ali Fuat Paşa'nın Garp Cephesi Komutanlığına bağlı birliklerin de yardımı ile) Çerkez Ethem Bey'in beş bin atlıyı bulan ulusal gezici birlikleriydi. Yine bilindiği gibi bu birliklerin, örgütün temeli Salihli'de, Birinci Dünya Savaşı'nda Mustafa Kemal'le silah arkadaşlığı yapmış Kuşçubaşı Eşref Bey'in Çiftliğinde atılmıştı. Eşref Bey İttihatçı, ve İttihatçıların en gözüpek, atılgan bir üyesiydi. Yine tarihçiler daha iyi saptayabilirler ama bu ulusal kuruluş denebilir ki İttihatçıların bir kuruluşuydu. Bu yüzden ayaklanmaları, isyanları bastırırken Mustafa Kemal Paşa'nın bütün buyruklarını dinleyip yerine getirirken büyük başarılar kazanmış, ama hep kendisi de isyancı bir tavır içinde bulunmuştur. Bu-

na karşın Mustafa Kemal, düzenli orduyu kurana dek Çerkez Ethem Bey' le bir tartışmaya, bir çekişmeye düşmemeye özen göstermiştir. Büyük Millet Meclisi bile Yozgat İsyanı'nı bastırmak için Ankara'dan geçen Ethem Bey'e büyük alkış tutmuş, onu övmüştür. Ne var ki Mustafa Kemal'in deyişi ile bu başarılar, bu övgüler, Ethem Bey'i "şımartmış"tı. Yozgat İsyanı'nı bastırdıktan sonra Büyük Millet Meclisini, hükümeti hiçe sayarak vergi ve asker toplamaya kalkışması, hükümete ve Mustafa Kemal Paşa'ya karşı gelmesi (II. cilt, s. 355-367-371-373-379) bardağı taşırmıştı. Büyük Millet Meclisi, Hükümet ve Mustafa Kemal Paşa'ya karşı çıkana dek, düzenli ordu kuruluna dek Çerkez Ethem Bey Büyük Millet Meclisinin de övdüğüne göre ayaklanma ve isyanları bastırırken bir halk adamıydı. Soğukkanlı, gözüpek, cesur, gerilla savaşını çok iyi uygulayan bir ulusal birlik komutanıydı. (Ordudaki rütbesi "Başçavuştu" önceleri).

Çerkez Ethem Bey'in kardeşleri ile (Tevfik ve Reşit Bey'ler) ve İttihatçı, Mustafa Kemal'e karşı olanlarla ve de Yeşil Ordu ile olan ilişkileri konumuzun dışındadır. Zaten Çerkez Ethem Bey, sonradan yazdığı (ya da yazdırdığı) anılarında bu konulara değinmekle birlikte bütün suçu kardeşlerinin yanılgılarına yükler. (Cemal Kutay, Çerkez Ethem Hadisesi, 1955, s. 94) Ethem Bey'in bir başka anı kitabı Dünya Yayınları arasında 1962'de basılmıştır: Bakınız, s. 129, hele 167. sayfada, "Ankara'ya Millet Meclisine Bir Telgraf Çekmekle Hata Ettiğimi Sonradan Anlamış Oldum" başlıklı bölümü çok ilginçtir.) Yine 1973'de yayımlanmış Cemal Kutay'ın Çerkez Ethem Dosyası adlı iki ciltlik kitabı vardır.

Diyeceğim o ki kimi genç tarihçilerimiz, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Söylev'ini tek taraflı belgeler olarak kabul etme eğilimindedirler. Nedir, Mustafa Kemal Paşa'nın Söylev'inden sonra (giderek Atatürk'ün ölümünden sonra,) birçok yakını, ama kendisine bir evrede karşı çıkmış yönetici ve komutanların da Kurtuluş Savaşı anıları ya-

yınlanmıştır. (Ali Fuat Paşa'nın, Rauf Bey'in, Kâzım Karabekir Paşa'nın anıları vb.) Bu anılarda Söylev'de söylenenlerin yanlış, yalan olduğunu ortaya koyabilecek kişisel öfkeler bir yana bölümlere, satırlara rastlamak olası değildir. Bir de Birinci Büyük Millet Meclisinin gizli oturumlarının (zabıtlarının) hâlâ yayımlanmayışından yakınılır ki bu yakınmaya ben de katılıyorum. Birtakım gerçeklerin bu tutanaklardan daha da aydınlığa kavuşacağını kimse yadsıyamaz. Örneğin Çerkez Ethem Bey için Söylev'de söylenenlerle, kendi anılarında söylenenlerden daha başkaca bir gerçek acaba bu gizli oturumların tutanaklarında var mıdır?

Yazımızın girişinde belirttiğimiz ve örneklerini verdiğimiz gibi, savaş boyunca Mustafa Kemal Paşa ile birlik olanlar, kimi yönetici, komutan ve savaşçılar, bir noktaya geldiklerinde ondan ayrılmışlardır. Bu yüzden kimileri bir yere dek görev yapmış, ödevini yerine getirmiştir. Kimileri de halka karşı görevini yaparken kendi başına buyruk olmuştur. Söylev'de bu gibi olay ve tutumların örnekleri çoktur. Ne ki Mustafa Kemal Paşa da yararlı oldukları noktaya, yere değin bunları yönetmesini bilen bulunmaz bir liderdir. Örneğin Söylev'de ve Ethem'in anılarında birçok belge vardır. Burada Çerkez Ethem Bey'in kişisel tutumu ve ruh halini belirten bir anıdan söz etmek gerek. Bu anı, Kuşçubaşı Eşref Bey'in oğlu, Sayın Feridun Sencer tarafından bana şöyle aktarıldı:

"O zamanlar on dört yaşındaydım. Babam da (Eşref Bey) beni at üstünde kendisiyle birlikte cepheden cepheye koştururdu. Çok iyi anımsıyorum, babam, Ethem Bey'in aşırı eylemlerinin önüne geçmeye çalışır, ona öğütler verirdi. O da büyüğü olduğu için çoğu zaman dinler, kimi zaman da dinler görünürdü. Düzce, Bolu İsyanları bastırılmış, suçlular, elebaşılar esir edilmiş, yakalanmıştı. İzmit'e gelmiştik bir akşam vakti. Durum Ankara'ya Mustafa Kemal Paşa'ya bildirilmişti. Gece çarşıya bakan bir otelin odasında babamla yattık. Ertesi sa-

bah erkenden uyandım. Pencereden şöyle bir baktım ki ne göreyim? Çarşı boyunca sıra ağaçlarda birçok adam asılmış. Hemen babamı uyandırdım. Babam büyük bir öfkeyle acele giyinerek otelin altındaki kahveye indi. Ben de arkasındaydım. Ethem Bey, kahvenin önünde oturmuş nargile içiyordu. Babam, büyük bir öfkeyle, 'Ne yaptın?' diye sordu. Ethem Bey, 'ne yapmışım?' karşılığını verdi. Babam, 'bu suçlular için Ankara'dan bir buyruk gelmeden, İstiklal Mahkemesi karar vermeden nasıl asarsın?'diye sordu. Ethem Bey'in karşılığı, 'Ankara, ya da İstiklal Mahkemesi benim verdiğim karardan başka türlü bir karar mı verecek sanki oldu." Sayın Feridun Sencer'in bu anısını, belgelerle Halide Edip Adıvar, Türkün Ateşle İmtihanı kitabında daha açıklığa kavuşturur (s. 140-141), doğrular.

Söylev'de adı geçmeyen halk adamları ve adsız halk adamları

Söylev'den:

"(...) Yunanlıların İzmir'e gireceğinin açık belirtilerini gören,İzmir'de birtakım genç yurtseverler, ayın 14-15'inci gecesi, bu acıklı durumu aralarında görüşmüşler; bir olupbittiye geldiği kuşku götürmeyen bu girişin, katma (ilhak) ile sonuçlanmasını önlemek düşüncesinde birleşmişler ve Reddi İlhak ilkesini ortaya atmışlardır. Bu ilkenin yayılması için aynı gece İzmir'de Yahudi Maşatlığına toplanabilen halkça bir gösteri toplantısı yapılmışsa da ertesi gün sabahleyin Yunan askerlerinin rıhtımda görünmesiyle bu toplantıdan umulan sonuç alınamamıştır." (s. 2)

Mustafa Kemal Paşa'nın Söylev'indeki bu bölümde, "İzmir'de birtakım genç yurtseverler..." tümcesinin altında Gazeteci Hasan Tahsin, bir de ADSIZ bir er vardır. Hasan Tahsin İzmir Rıhtımına çıkan Yunan askerine ilk bombayı savuran bir aydın halk adamıdır. Adsız Er, asker de Konak Meydan'ında İzmir içine yürüyen Yunan askerlerinin bayrak taşıyanını bir mavzer kurşunu ile deviren kişidir.

Şimdi Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Söylev'lerinde değindiği bu olayı belgeleriyle ortaya koymak, daha önce yazmıştım, gereğini duyuyorum. Tarihsel bir olay iyice açıklığa kavuşsun, hem de Söylev'de değinilen olaylardaki halk adamları da ortaya çıksın:

14-15 Mayıs 1919 gecesi, Reddi İlhak Cemiyetini kurup halkla büyük bir miting yapanların arasında Gazeteci Hasan Tahsin Bey de vardır. Hasan Tahsin, İzmir'e çıkan düşmana, Yunan ordusuna, Pasaportta (bugünkü Atatürk Alanı,) ilk bombayı atan aydın bir halk adamıdır. Aylarca önce gazetesiyle (Hukuku Beşer) işgale karşı savaşmış, sonunda 15 Mayıs 1919 günü Pasaport'ta rıhtıma çıkan ilk Yunan birliklerinin (Efzun askerleri) üstüne bir bomba atmış, oracıkta gemilerden açılan ateşle önce şehit edilmiş, sonra da karşılayıcı Rum halkı tarafından paramparça edilmiştir. Yunan ordusuna ateşle karşı çıkan ilk adamdır. Bu olayın belgelenmesi şöyle olmuştur: 1973'de İzmir Gazeteciler Cemiyeti, Hasan Tahsin'in bir heykelinin yapılmasına karar verdiğinde, girişimini belgelemek için İzmir Güney Deniz Saha Komutanlığına, komutan o sıra Amiral Necmettin Sönmez'e başvurmuştur. Sayın Amiral de durumu Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Başkanlığına bildirmiştir. Gelen karşılık şöyledir: "İzmir'in işgali sırasında Umum Jandarma Kumandanı Miralay Ali Kemal Sırrı Bey'in işgale ilişkin verdiği raporda ilk kurşunun Hasan Tahsin tarafından atıldığı, cesedinin kordonda parça parça edilmiş olarak bulunduğu..." belirtilmiştir. Raporda yer alan bu bilgiyi de Miralay (Albay) Ali Kemal Sırrı Bey'e, yine Jandarma Yüzbaşısı Mümin (Aksoy, Osmanzade) Bey vermiştir.

Ali Kemal Sırrı Bey'in İzmir'in 15 Mayıs 1919'da işgalini bildiren raporu (5 Haziran 1919) tarihlidir. Umum Jandarma Komutanı Albay Ali Kemal Sırrı Bey, Hasan Tahsin'in Pasaport'ta (ki İzmir'in Konak Alanına en az iki kilometre uzaktadır) Rıhtıma nakliye gemilerinden çıkan Yunan askerlerine bomba attığını da yine o sıra İzmir'de em-

rinde bulunan Yüzbaşı Mümin (sonra Albay) Bey'in raporundan öğrenmiştir; Mümin Bey, olayı Naci Sadullah Danış'a şöyle anlatmıştır (Demokrat İzmir gazetesi, 12 ve 13 Şubat 1973 tarihli yazıları):

"(...) Pasaport'ta olup bitenleri düşman karaya çıkarken rapor etmesi için Yedeksubay Teğmen Yıldırım Kemal Bey'i sivil olarak gönderdim. Yıldırım Kemal Bey, Gazeteci Hasan Tahsin Bey'in karaya çıkan düşman askerlerine ilk bombayı attığını ve orada önce kurşunlarla öldürülüp, sonra parçalandığını, heyecan içinde gelip bana bildirmiştir. Bu bilgi de Miralay Ali Kemal Sırrı Bey'in raporu ile Ankara'ya aksetmiş olacaktır..."

Yine Naci Sadullah yazısında, Yıldırım Kemal Bey'in gazeteci kardeşi Nejat Bey tarafından Mümin Bey'in sözlerini bir kez daha doğrulandığını söyler. Yıldırım Kemal, ağabeysine de Mümin Bey'e verdiği rapordan söz etmiştir.

Görülüyor ki Gazeteci Hasan Tahsin de Söylev'de değinilen bir halk adamıdır. Yüzbaşı Mümin Bey de bir halk adamıdır. Bütün işgal boyunca İzmir'de iyi Rumca bildiği için Yunanlılarla düşmüş kalkmış, Ankara için çok değerli bilgiler toplamıştır. Halk onu Yunan yanlısı bildiği için, bir sokak arasında yüzüne bile tükürülmüş, adı Gâvur Mümin'e çıkmıştır. Ama o, Yunanlılar tarafından yakalanana dek İzmirliler Mustafa Kemal Paşa'nın adamı olduğunu öğrenememiştir. (Elbette kendisine yardımcı olan İzmir'in içindeki yurtseverlerden başka.) Yıldırım Kemal Bey de bir halk adamıdır: Ona Ulusal Birliklerle Yunanlılara karşı dövüşürken halk, "Yıldırım" adını takmıştır. Balıkesir dolaylarında çarpışırken Yunanlılar tarafından şehit edilmiştir. Bugün İzmir'de bir okula da "Yıldırım Kemal" adı verilmiştir.

Böylece Gazeteci Hasan Tahsin Bey'in 15 Mayıs 1919'da düşman ordusu rıhtıma çıkarken "İlk bombayı" attığını belgelerle saptadıktan sonra karaya çıkan Yunan ordusunun o zaman Hükümet Konağı ve kışlanın bulunduğu Konak Alanına yürüyüşünden söz etmeliyiz: Pasa-

port'taki olaydan sonra Yunan ordusu düzenli bir yürüyüşe geçerek, yerli Rumların büyük coşku gösterileri arasında, başlarında İzmir Rum Metropolidi Hirstostomos olduğu halde hükümet konağına ve kışlaya doğru gelmeye başlamıştır. İstanbul Hükümetinin buyruğundan çıkmayan İzmir Valisi Kambur İzzet ve Kışladaki Komutan Nadir Paşa, "Yunanlıların barış için geldiği İstanbul'un gerekçesiyle" memur ve subayların kaçmalarına, gitmelerine engel olmuşlardır. Ne var ki Sarı Kışla'daki yurtsever subaylar, Nadir Paşa'nın bu buyruğunu dinlememişler, kendileri kalmakla birlikte, kışladaki askerleri silahları ile Anadolu içlerine kaçmaları için bırakmışlardır. İşte bu askerlerden biri, İzmir'in Konak Alanındaki saat kulesinin çevresini dolanıp kışlanın önüne gelen Yunan askerlerinin bayraktarına, Hükümet Konağının köşesine diz çöküp bir kurşun atmış ve bayraktarı devirmiştir. Yunanlılar bir kez daha karışmış ama ateş eden asker, Kemeraltı Caddesi'nin bir yan sokağı olan Beğler Sokağı'na çekilip, kaçmıştır. Bu er de adsız bir halk adamıydı. Ve Hasan Tahsin Bey'in attığı Pasaport'taki bombadan da elbette habersizdi. Attığı kurşun, "İkinci İlk Kurşundu" düşmana! Bu olaya Kemeraltı Caddesi'nin başında bulunan Askeri Kıraathane denilen kahveden birçok Türk tanık olmuştur. Yine bu olayı bir kitapla belgeleyen tanıklardan biri, Hamidi Bey'dir: (Geniş bilgi için bakınız: Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, İzmir Milli Kütüphane, no: 63-753) Gerek ilk bomba, gerekse ilk kurşun, Yunanlılar tarafından İzmirlilere büyük kıyım yaptırmıştır. Öldürülen subay ve memurların adları İzmir Konak Meydanında bugün bir taşa yazılıdır. Yunanlıların yaptığı "mezalim" önce İzmir'de, Batı Anadolu'da, sonra da bütün Türkiye'de halkını ayaklandıran bir kıvılcım olmuştur. Yunan ordusu yayılmaya başlayınca karşısında askerlerle dağınık asker birlikleri ile halkı, Ulusal Kuvvetleri karşısında bulmuştur Mustafa Kemal'in düzenli ordusu örgütlenene dek. Yine ordu düzene girene dek Mustafa Kemal bu ulusal birlikleri örgütlemeye başlamıştır.

Hiç kuşkusuz düşmana "İlk momba"yı atma onuru, Gazeteci Hasan Tahsin Bey'indir. Hasan Tahsin, aydın kesimin bir halk adamıdır. Yine hiç kuşkusuz "İlk kurşun"u atmak onuru da bir halk çocuğu askerindir. Biri aydın kesimin halk adamı simgesi, öteki de Mustafa Kemal Paşa'ın çok övdüğü Söylev'indeki ordusunun adsız askerlerinin simgesidir.

Bunca belge ve tanıktan sonra kimi İzmirli gazeteciler, kendilerine, romantik mi gelir, trajik mi gelir, dramatik mi gelir bilinmez (!) anlaşılamaz, ille de Gazeteci Hasan Tahsin Bey'in Konak Alanında ilk kurşunu attığını ileri sürerler; ondan habersiz ilk kurşunu atan ADSIZ yok ki... İzmir'in her alanına heykelinin dikilmesine zaten hak kazanmıştır!

Böylece özet olarak Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Söylev'inde sözünü ettiği ya da olaylarına değindiği "Halk adamların"dan söz etmiş olduk. Söylev'in her tümcesinin içinde olumlu, bir yerlere değin olumlu, hem olumlu hem de olumsuz yönleri, bulunan halk adamları vardır. Söylev'in çerçevesi içinde bu yazımızı böylece yazdık, yürüttük. Daha geniş kapsamlı bir araştırma elbette tarihçilerimizin işidir.

(Türk Dili, Söylev Özel Sayısı, 1977)

DRAM KAYNAĞI OLARAK SÖYLEV

Ceyhun Atuf Kansu

"Anadolu ve İstanbul, bağımsızlık ile tutsaklığın, özgürlükle bağımlılığın çatıştığı ve karşılaştığı iki ayrı parça durumunda kalmıştır." (Tevfik Paşa'ya telyazı, Şubat, 1921. Söylev'den)

Söylev, Ulusal Kurtuluş Savaşımızın "dramatik" akışını anlatır. Mustafa Kemal Atatürk bu çatışıklı tarihsel olayın başkişisidir. Hem eylemin yaratıcısı, hem eyleminin anlatıcısıdır. Olaylar, insanlar durmadan çatışırlar, düğümlenip çözülürler. Çağdaş belgesel dramlar gibi, arada yer yer, perdeye belgeler, mektuplar, telyazılar, yazışmalar, insan yüzleri yansır. Söylev'in daha ilk yapraklarında bir dram kokusu sezilir, gerilim bir ikileme dayanır: Ya bağımsızlık, ya ölüm! Bu ikilem nasıl çözülecek? Ölüm mü yaşamak mı? Bağımsızlık mı bağımlılık mı? Sorarız: Ne olacak? ilk, Mustafa Kemal'in kişisel dramı, kişisel sorunu gibi görünür bu ikilem, sanki dramın içinde yokuzdur:

"Temel ilke, Türk ulusunun onurlu ve şereflı bir ulus olarak yaşamasıdır. Bu, ancak tam bağımsız olmakla sağlanabilir. Ne kadar zengin ve gönençli olursa olsun, bağımsızlıktan yoksun bir ulus, uygar insanlık karşısında uşak durumunda kalmaktan kendini kurtaramaz.

Yabancı bir devletin koruyuculuğunu istemek insanlık niteliklerinden yoksunluğu, güçsüzlüğü ve beceriksizliği açığa vurmaktan başka bir şey değildir. Gerçekten bu aşağılık duruma düşmemiş olanların, isteyerek başlarına yabancı bir yönetici getirmeleri hiç düşünülemez.

Oysa, Türk'ün onuru ve yetenekleri çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir ulus, tutsak yaşamaktansa yok olsun, daha iyidir.

Öyleyse ya bağımsızlık, ya ölüm!

İşte gerçek kurtuluşu isteyenlerin parolası bu olacaktı."

(Nutuk'tan bugünkü dile çevrilmiş parçaları Türk Dil Kurumunun yayınladığı Söylev I, 1963 Söylev II, 1964'ten aldık.)

Bu karar, (Ya bağımsızlık, ya ölüm) sanırım Mustafa Kemal'in kendi, kişisel kararıdır. Söylev'de de ara başlıkta bu kararı şöyle belirtiyor: "Benim kararım."

Dramatik burada başlıyor, denklem bağımsızlık: Yaşamak, bağımlılık, ölüm olarak kurulduğuna göre kişi olarak çatışığı şudur: Ölümü seçerek bağımsız yaşayabilir. Bağımlı yaşamayı seçti mi de kişisel bir ölüm demektir bu. Ne var ki bu kişisel ikilemin çözümü, bu kararın uygulanması Mustafa Kemal'i aşmaktadır, bağımsız yaşamak için ölümü yeğleyebilecek, ölümü göze alabilecek bir ulusun çatışığı haline gelmektedir. İkilemi ulus çözecektir. (O zaman ya bağımsızlık ya ölüm sorusuyla birlikte hepimiz dramın içine, ikilemin bir yanına girmekteyiz.) Mustafa Kemal kendi dramatiğini ulusuyla özdeşleştirmektedir. Burada gerçek dram başlamaktadır, Mustafa Kemal kendi yazgısını ulusun yazgısıyla birleştirmekte, kendi kendine ve kendi kararıyla ulusun yazgısını yüklenmektedir. Kendi çatışığı ulusal alana yayılınca bağımsızlık bağımlılık, yaşam ölüm çatışkıları dışında ama bunlar hep temel kalarak, sahneye yeni çatışkılar, ikilemin yeni çeşitlemeleri çıkmaktadır Mustafa Kemal, 1919'dan 1927'ye bu çatışkıların ateş örtülü yolundan geçecektir, millicilik halifecilik, yurtseverlik işbirlikçilik, Ankara İstanbul, ittihatçılık itilafçılık, cumhuriyetçilik, saltanatçılık bu yoldaki çelişkileri verir. Bu çatışkılar içinde olumlu olumsuz yüklerle kuşatılmış dramın tüm çekirdeğini Mustafa Kemal taşır. Evet... Söylev'deki dramatik hava gerilimden gerilime geçer, olumlu olumsuz elektrik yükleriyle, olaylar, insanlar çatışırlar durmadan, temel drama-

tik kişi Mustafa Kemal, dramı besleyen de Türk ulusunun tarihsel toprağı, yılların birikimini çelişkilere mayalayan o günkü toplumsal ortamdır. Bu denememizde yeni bir şey söylemeyeceğiz belki, Söylev'deki dramatik öğeleri ortaya çıkarmaya çalışacağız. Dramatik olan nedir? Oyun kavramı olarak, dramatiğin yanma bir de tinsel kavramı eklemeden edemeyiz: Coşku verici, ürpertici, etkileyici olandır bu, eylemin ve ikilemin içinde insanın sarsılmasını, sarsılarak yer almasını sağlayandır. Dramatik öğeleri incelerken, bir iki ölçü verebiliriz:

1. Olayın ve olayın içindeki kişilerin belli bir gerilim taşıması,

2. Olayın ve olaydaki kişilerin süzülmesi güç çatışkılı bir ikileme düşmesi,

3. Olayın ak kara karşıtlıklar taşıması ve kişilerin bu karşıt çelişkiler içinde savaşım vermesi,

4. Olayların ve olaylar içindeki kişiliklerin bir kabartma gibi belirlenmesi, yazgının ve eylemin somut bir plastiğe kavuşması. Söylev'den örnekler verirken bu dramatik öğelere bağlı kalacağız.

Şimdi, Söylev'deki dramatik öğeleri açık seçik belirtebilmek için, Söylev'in en dramatik anlarından birini yakalayarak oyuna taşıyan Orhan Asena'nın Onaltı Mart Bin Dokuz Yüz Yirmi oyununa başvuralım. Bir dram kaynağı olarak Söylev'in değerini bu örnekle daha açık ortaya serebiliriz.

Asena, Söylev'deki 11 Mart 1920 tarihli bilgiye, Rauf Bey'in İstanbul Meclisinde kalma isteğine, İstanbul'un el konulmasına değin telyazışmalarına ve İstanbul'un alınmasından sonra Miralay İsmet Bey, Saffet Bey, Halide Edip Hanım, Adnan Bey, Yunus Nadi Bey, Cami Bey, Reşit Bey, Keskinli Rıza Bey'in Anadolu'ya geçmeleri olayına dayanarak kurar dramını. Söylev kaynağından gelme dört dramatik öğe vardır bu oyunda: Rauf Bey'in tutuklanması. Manastırlı Hamdi Efendi'nin İstanbul'un ele alınmasını Ankara'ya bildirmesi, yurtseverlerin gizli örgütlerce Ankara'ya kaçırılması ve ilkönce bir olumsuzluk

simgesi gibi kullanılan Nami Bey'in sonraları Kuvayi Milliyeye katılarak son anda Özbekler Tekkesi Şeyhi Ataullah Efendi yardımıyla Halide Edip Hanım, Adnan Bey, Cami Bey gibi millicilerin Anadolu'ya kaçmalarına yardım etmesidir.

Mustafa Kemal'in dramatiği Söylev'de şöyle belirir, Rauf Bey'in, Anadolu'ya kaçmayıp, İngilizlerce Malta'ya sürgün edilmesiyle, şunları söyler Mustafa Kemal:

"Baylar, Rauf Bey'i ve öteki kişileri tam zamanında çağırmış olduğumuz, olaylarla, hemde üç dört gün geçmeden belli oldu. Ama ne yazık ki, bu çağrımız gerektiği kadar önemle dikkate alınmadı. Rauf Bey, Vâsıf Bey gibi kişiler, en sonunda, büyük bir uysallıkla Malta'ya gittiler. Bunu biliyorsunuz. Son dakikaya değin Anadolu'ya geçmek ve Ankara'ya gelmek yolunun ve tedbirlerinin bazı arkadaşlarca hazırlandığı ve sağlandığı bana anlatılmıştır. Eğer böyle idiyse, bu kişilerin Ankara'ya gelmeyi kabul etmeyip İngilizlere teslim olmayı ve Malta'ya gitmeyi yeğ bulmalarındaki neden ve özür, gerçekten incelenmeye değer. Doğrusu, Türkiye durumunun ve geleceğinin, kuşkulu, karanlık, ölümcül görüldüğü kuramına göre, bu karanlık tehlike içine atılanların, korkunç ve ürkünç bir sonuçla karşılaşmaları kuruntusunun etkisi altında, en sonunda herhangi bir zindanda bir süre kalmak üzere düşmana teslim olmayı yeğleyebilecekleri uzak görülemez. Bununla birlikte, ben burada böyle ağır bir yargıya varmaktan çekinirim."

Amasya Genelgesi imzacısı, Erzurum, Sivas Kongreleri delegesi ve Heyeti Temsiliye üyesi, arkadaş Rauf Bey'in yeri neresidir? Anadolu'da, Ankara'da Mustafa Kemal'in yanı değilmidir? Bir çatışkı anındayız. Biz de bu araştırmada kişileri yargılamaktan çok böyle bir hakkımız yok Ulusal Kurtuluş Savaşı dramatiğindeki yerlerini, Söylev'i, dayanarak belirtmek istiyoruz. Gerçekten Rauf Bey, Anadolu serüveninin korkunç ve ürkünç olayı sonucu karşısında, hem de İstanbul Meclisini, Parlamentoyu savunur, onun uğruna kendisini feda eder im-

gesini yaratarak Malta zindanına gitmeyi yeğlemiş midir? Söylevden kaynaklanarak Orhan Asena, Rauf Bey'i bu açıdan işler. İstanbul aydınlarının Anadolu'ya kaçtıkları günlerdir. Rauf Bey, Vâsıf Bey ve Yunus Nadi Bey'in buluştukları küçük bir denizci kahvesinde, Yunus Nadi Bey şunları söyler: Siz de bilirsiniz ki bizim kurtarmak istediğimiz şu değersiz canımız değil. Bizim tek düşüncemiz, Kuvayi Milliyenin sesini duyurmak. Bütün yurt ufuklarınca... Dünya ufuklarınca... Onun için de bir an önce koşmak istiyorum Ankara'ya. Gazetemi Mustafa Kemal Paşa'nın buyruğuna vermek için.

Bu arada Yunus Nadi Bey Rauf Bey'e sorar: Ya siz Rauf Beyefendi?

Rauf Bey çok üzgün bir sesle yanıtlar: Ben kalacağım, kalmak zorundayım ...

Kalmasının nedenlerini ise şöyle açıklar:

"Ankara'daki son kumandanlar toplantısında görmeliydiniz Mustafa Kemal'i. Nasıl yalnızdı, en candan arkadaşları, en güvendiği kumandanları arasında yalnız. Hiçbiri açığa vurmuyordu ama, hepsi de onun meclisi İstanbul dışında bir yerde toplamak isteğinden ürkü duyuyorlardı. Bunda yalnız İngilizlere karşı değil, İstanbul'a karşı, tahta karşı, padişaha karşı bir tavır takınma, bir yeni devlet kurup başına geçme tutkusu seziyorlardı. Israr edecek olsaydı Mustafa Kemal, daha başından bölünebilirdi Milli Mücadele. Onun için razı oldu meclisin İstanbul'da toplanmasına. O zaman hissettim ki Ankara'nın tek ümit olarak.kalması, Anadolu hareketinin bölünmemesi için İstanbul tutumu yıkılması gerek. O zaman hissettim ki bu iş bana düşer. Gerekirse meclisin ortasında bir bomba patlatarak."

İstanbul putunun yıkılması için Rauf Bey gerçekten bu bombayı patlatmıştır, İstanbul Meclisinin son oturumunda oturarak, direnerek ve en sonra İngilizlerce tutuklanarak. Orhan Asena, şunu vurgulamak istiyor: Ulusal Kurtuluş Savaşı İstanbul Meclisinde yürütülemezdi.

Yürütülmek ne söz, böyle bir Meclis İngilizlerce çalıştırılmazdı bile. Rauf Bey, Anadolu hareketinden kuşku duyanlara bunu öğretmek için kendisini ortaya atmıştır, özünden geçmiştir Asena'ya göre.

Özdemir Nutku'nun Söylev adlı belgesel oyununda (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1973,no: 224) son İstanbul Meclisi oturumundan önce Vahdettin ile Rauf Bey ve mebuslar arasında geçen şöyle bir sahne vardır:

VAHDETTİN- (Bir el işaretiyle hepsini susturur) Hâlâ itiraz edip durursunuz. İşin vahametini anlayamazsınız. Bundan sonra İngilizlere daha çok taviz vermek zorundayız.

RAUF BEY- (kendini kontrol ederek, nezaketle Boğaz'daki Müttefik savaş gemilerini göstererek): Haşmetmaap, şu sular bu kâfirlerin gelebilecekleri en son yerdir. Bundan öteye gidemezler. Anadolu çelik gibidir. Mücadelesinde başarıya ulaşacaktır.

VAHDETTİN- (Dinlemez. Elini kaldırır.) Bırakın, bırakın, bu safsatayı. Dikkatli olun. İsterlerse yarın Ankara'da olurlar.

RAUF BEY- (Kontrollü bir nezaketle) Misakı Milli'de belirtildiği gibi, mesele saltanatı, hilafeti ve vatanı nasıl kurtarabileceğimizde. Milletin duygularını dile getirerek sizden, meclisin onayı olmadan hiçbir milletlerarası antlaşmaya imza koymamanızı rica edebilir miyiz?

VAHDETTİN- (Hırsla ayağa kalkar) Rauf Bey, bir millet var, koyun sürüsü. Buna bir çoban lazım, o da benim! (Bu sözleri söyledikten sonra, arkasını döner ve pencereden düşman savaş gemilerini seyreder. Bu konuşmanın bittiğini gösterir. Oradakiler, teker teker, selam vererek orayı terk ederler.)

Özdemir Nutku'nun Söylev belgesel oyunu bu alanda gerçekten değerli bir denemedir. O da Söylev'i "epik" niteliği olan bir yapıt olarak görüyor. O, Söylev'in dramatik yapısının daha çok sinema ile deyimlenmesini uygun görmektedir. Oyununu sunarken şu ilginç saptamalarda bulunuyor: "Oysa bu yapıt bir film senaryosuna daha uygun-

dur. Çünkü, çeşitli durumların birbirleriyle olan çarpraşık ilişkileri dört yıllık (1919-1927: 9 yıllık olacak, Nutku 1919-1934 arası kimi değişimleri de alıyor, DİA'ya, örneğin, 5 Aralık 1934: Kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi. 1919-1922, Ulusal Kurtuluş Savaşı dönemidir. Söylev, tümüyle cumhuriyet devriminin ilk dönemini de içine almaktadır.) bir süre içindeki çok yönlü olaylar, bu olaylar içindeki olumlu olumsuz yönleriyle çeşitli insanlar, aynı anda gösterilmesi gereken karşıtlar, yeni ve eski insanın çatışması ve daha birçok özellikler böyle bir yapıtın en iyi sinema sanatı yoluyla yansıtılabileceğini gösterir."

Söylev'in dramatik özünün beyazperdeye aktarılmasına başarılı bir örnek Bir Millet Uyanıyor adlı filmdir. Nizamettin Nazif, birçok yerlerde Söylev'deki olaylardan ve Söylev zaman dizininden yararlanarak bir sinema öyküsü yazmış, bu sinema öyküsü o günlerin koşullarında başarılı bir biçimde beyazperdeye yansıtılmıştır. Söylev'in tümü için belki sinema daha uygun olabilir. Ne var ki Söylev'de öyle sahneler geçer ki gerilimleriyle ve çatışkılarıyla ancak dramatik yaratmalarla canlandırılabilirler. Buna, Nutku'nun Söylev oyunundan şu kısa bölümü örnek olarak verebiliriz:

İkinci bölüm, onuncu tablo. Tablonun genel adı: "Dördüncü Damat Ferit Kabinesi ve Ankara'da Büyük Millet Meclisi." Bu tablodan alacağımız bölüm kimi kişileri belgelerle canlandırmaktadır. Cumhuriyet devriminin gerçekleşmesiyle tarihin çukuruna gömülecek birtakım kişiler, son çabaları içinde, ihanetlerinin suçüstünde vurucu örneklerle sahneye çıkarılmaktadırlar:

"Damat Ferit'in iki nazırı ilk çalışmalarını yapıyorlar."

DİA: "Adliye Nazın Bosnalı Ali Rüştü Efendi."

ALİ RÜŞTÜ: (Telefona) Müftü Efendi ile mi konuşuyorum... Elhamdülillah. Bu emrimi bütün ilgililere iletiniz efendim: Yunan ordusunun muvaffakiyeti için her yerde dua edilecektir. (Burada yöresel ışık söner. DİA: "Maarif Nazırı Rum Beyoğlu Fahrettin Bey")

FAHRETTİN BEY: (Başka bir düzeyde telefona) Evet efendim... Yanlış işitmediniz, bütün mektep kitaplarından "Türk" kelimesi kaldırılacak, bunun yerine "Osmanlı" kelimesi konulacaktır. Tamimin sonuna bilhassa şunu ilave edeceksiniz: Devletimiz Osmanlı Devleti olarak kurulmuştur. Milletimiz Osmanlı milletidir... Anlaşıldı, değil mi? (Telefonu kapar.)

(Burada yöresel ışık kararırken, sol üst düzeyde, masasında yazı yazan M. Kemal'i bir yöresel ışık aydınlatır.)

SES: "Damat Ferit kabinesi ve İstanbul'da bütün olumsuz ve hain örgütlerin ortaya çıkardığı blok ve bu blokun Anadolu içindeki tekmil isyan örgütü ve bütün düşmanlar ve Yunan ordusu ile birlikte bize karşı harekete geçtiler..."

"Sağdaki perde üzerinde: DIA "Adliye Nazırı Ali Rüştü Efendi bir İstanbul gazetesine beyanat veriyor. Sağ düzeyde:"

GAZETECİ- Hükümet, Yunan ordusu tarafından yapılan harekâtı protesto etmek niyetinde midir?

ALİ RÜŞTÜ- Hükümetimiz Mustafa Kemal taraftarlarını resmen mahkûm etmiş ve hilafetle, vatana hain olduklarını ilan eylemiştir. Binaenaleyh, Yunan ordusunun vazifesi, asilere layık olduğu cezayı vermektir. O halde, kendi programımıza dahil bulunan bir hareketi neye protesto etmeli?

GAZETECİ- Bu hareket mühim güçlüklerle karşılaşacak mıdır?

ALİ RÜŞTÜ- Hayır, bunun da sebebi şudur ki Mustafa Kemal ordusu, öteden beriden toplanmış haydutlardan, sabıkalılardan ve sırf yağma hırsıyla hareket eden birtakım şahıslardan mürekkep teşkilatsız, düzensiz ve tecrübesiz bir ordudur.

GAZETECİ- Fikrinizce harekât uzun sürecek mi?

ALİ RÜŞTÜ- Asker değilim. Fakat, intibaım şu merkezdedir ki General Paraskevupolos'un ordusu şimdi sürat ve şiddetle harekâta devam eyleyecek olursa birkaç haftada Ankara surları önünde bulunacaktır."

Ana kaynak Söylev olmakla birlikte, (işlenen konu: Damat Ferit Paşa Hükümetinin işbirlikçiliği ve Anadolu millicilerine davranış biçimi), Nutku, Söylev oyununda sık sık başka kaynaklardan yararlanarak Mustafa Kemal'in bir çizgiyle çizdiği dramatiği zenginleştirmeye, ikilemi derinleştirmeye çalışmıştır. Sayısı pek çok olmayan, Kurtuluş Savaşı ve Mustafa Kemal üzerine yazılmış oyunlar, çoğu kez, Söylev'deki bir kavramdan, bir ana motif-örge'den kaynaklanmaktadırlar. Bu oyunlar için dramatik ikilem olarak Metin And, İstanbul kişileri ile Anadolu insanları arasındaki karşıtlığı verirken, genel bir yargılama yapmaktadır: "Kurtuluş Savaşı ve bunu izleyen devrimlerin, bu dönemin en önemli konusu olması doğaldır. Kurtuluş Savaşı ve Atatürk üzerine oyunlar yalnız savaştaki Türk kahramanlığını göstermekle yetinmemiş birçok oyunlarda, İstanbul'un işbirlikçi, Osmanlı kalıntısı, yozlaşmış çevresi ile, Anadolu'nun ülkücü, yurtsever insanları arasında güzel bir karşıtlıkta yaratılmıştır." (50 Yılın Türk Tiyatrosu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınlan, 1973.)

Söylev'in ikilemli dokusuna bakarsak, Anadolu, dış saldırganlarla çarpıştığında İstanbul işbirlikçilerinin iç ayaklanmalarıyla da çarpışır, tarihsel ikilem bu kargaşada Türklükle Osmanlılık arasındadır (Rum Beyoğlu Fahrettin Bey'in vurgulamasına bakınız!). Söylev bu çatışmanın belgesel öyküsü değil midir?

Nâzım Hikmet'in Kuvâyi Milliye destanında (Bilgi Yayınevi, 1968) İkinci bap şöyle başlar: Yıl yine 1919 ve İstanbul'un Hali, ve Sivas Kongreleri ve Kambur Kerim'in Hikâyesi. Nâzım Hikmetin bir notu var başlığın altında: "Bu ikinci baptaki vesikalar Nutuk'un Devlet Basımevi, İstanbul 1938 basımının 46,47, 49, 64, 65, 68, 69, 70, 75, 76, 77, 78, 79'uncu sayfalarından alınmıştır." Söylev'de dramatik öğelerden biri, özellikle Sivas Kongresi sırasında doruğuna çıkan manda tartışmalarıdır. Ya bağımsızlık ya ölüm ikilemine dayanan Mustafa Kemal dramatiği, mandacılarla çatışır. Ölmemek için, bağımsızlığımızı

insanlıksever Amerika'ya ödünç verebilir miyiz? Böylece o da bize yaşama olanakları yaratabilir. (Bağımlı olsak da yaşarız ya!) Erzurum ve Sivas Kongresi'nde, çoğu İstanbul aydınlarınca savunulan manda çözümü karşısında, Mustafa Kemal ve Anadolu delegeleri ulusal bir tepkimeyle karşı çıkarlar: Her şey için ölçü bağımsızlıktır. Manda ölümü içermeyebilir. Ama bağımsızlığı da içermiyor. Manda yoluyla ölümü kaldırıyorsunuz ve bağımlılığı koyuyorsunuz. Ulusal Kurtuluş Savaşı dramatiğindeki olumlu önermeye uymuyor bu; Anadolu, Mustafa Kemal'in yanında yer alırken, seçeneği ölüm olan tek bir yolu seçiyor: Ya bağımsızlık, ya ölüm!

Nâzım Hikmet, Kuvâyi Milliye destanında manda konusunu işlerken ve bu konuya ölüm kalım ağırlığı verirken Söylev'den kaynaklanır:

Biz ki İstanbul şehriyiz
Fransız, İngiliz, İtalyan, Amerikan
bir de Yunan bir de zavallı Afrika zencileri
yer bitirir bizi bir yandan bir yandan da kendi köpek döllerimiz:
Vahdettin Sultan
ve damadı Ferit ve İngiliz muhipleri
ve Mandacılar.

İstanbul kentinin çektiği acıları birden Erzurum'a taşır Nâzım Hikmet, Anadolu (Erzurum ve Sivas) İstanbul'un acılarını da yüklenir ve Türk halkını bu acılardan kurtarmak için "yılgınlığı ve mandayı" kabullenmez. Anadolu ile İstanbul arasındaki dramatik çatışmayı göstermesi bakımından, şiirsel olmaktan çok, Söylev kaynağından geldiğinden şu belgesel Nâzım Hikmet dizelerini yinelemekte yarar var (Dram kaynağı olarak Söylev'in değerini gösteriyorlar):

İstanbul'da hanımlar, beyler, paşalar, tül-perdeler, kravatlar, apoletler, şişeler, -çıtı pıtı dilleri ve pamuk gibi elleri- ve biçare telgraf telleri devretmek için Amerika'ya Anadolu'yu şöyle diyorlardı Erzurum'dakilere: "Bizi bir başımıza bıraksalar, tarafgirlik, cehalet ve çok

konuşmaktan başka müspet bir hayat kuramayız. İşte bu yüzden Amerika çok işimize geliyor. Filipin gibi vahşi bir memleketi adam etti Amerika. Ne olacak, bizde on beş, yirmi sene zahmet çekeriz. Sonra Yeni Dünya'nın sayesinde istiklâli kafasında ve cebinde taşıyan bir Türkiye vücuda geliverir. Amerika, içine girdiği memleket ve millet hayrına nasıl bir idare kurduğunu Avrupa'ya göstermek ister. Hem artık işi uzatmaya gelmez. Çok tehlikeli anlar yaşıyoruz. Sergüzeşt ve cidal devri geçmiştir; Türkiye'yi, geniş kafalı birkaç kişi belki kurtarabilir."

4 Eylül 1919'da toplandı Sivas Kongresi, ve 8 Eylül'de kongrede bu sefer yine ortaya çıktı Amerikan mandası. Ak koyunla kara koyunun geçitte belli olduğu günlerdi o günler.

Ve İstanbul'dan gelen bazı zevat, sapsarı yılgınlıklarıyla beraber ve ihanetleriyle birlikte bir de Amerikan gazeteci getirmiştiler. Ve Erzurumlular'dan ve Sivaslılar'dan ve Türk milletinden çok işbu Mister Brawria güveniyorlardı. Bu zevata: "İstiklâlimizi kaybetmek istemiyoruz efendiler!" denildi o fakat ayak diredi efendiler: "Mandanın, istiklâli ihlâl etmeyeceği muhakkak iken," dediler, "Her halde bir müzaherete muhtacız diyorum, ben" dediler, "Hem zaten" dediler, "birbirine mani şeyler değildir istiklâl ile manda. Ve esasen" dediler, "müstakil kalamayız böyle bir zamanda. Memleket harap, toprak çorak, borcumuz 500 milyon, varidat ise 15 milyon ancak. Ve Allah muhafaza buyursun İzmir kalsa Yunanistan'da ve harbetsek, düşmanımız vapurla asker getirir. Biz Erzurum'dan hangi şimendiferle nakliyat yapabiliriz? Mandayı kabul etmeliyiz, hemen." dediler. "Onlar dretnot yapıyor, biz yelkenli bir gemi yapamıyoruz. Hem, İstanbul'daki Amerikan dostlarımız: "Mandamız korkunç değildir", diyorlar, Cemiyeti Akvam nizamnamesine dahildir, diyorlar. "Ve böylece, bin dereden su getirdi İstanbul'dan gelen zevat. Sivas, mandayı kabul etmedi fakat," Hey gidi deli gönlüm" dedi, "Akıllı, umutlu, sabırlı deli gönlüm, ya İSTİKLÂL, ya ölüm!" dedi.

Söylev'in başlangıç bölümünü, Sivaslı günlerini okur gibi olduk bu şiirle ve dramatik geldi, ya bağımsızlık ya ölüm de, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın özünde düğümlendi. Nâzım Hikmet'in şiiri bu düğümde başlar işte, ikilemi bir halk direnciyle çözer, Adapazarlı Kambur Kerim, Kartallı Kâzım, Yahya Kaptan, Manastırlı Hamdi Efendi ve binlerce halk çocuğu gibi, ya bağımsızlık ya ölüm diyenlerdendir. O zaman şiir atlanır, ya bağımsızlık ya ölüm ikilemenin uygulamasını bir halk çocuğuna, marangoz oğlu Adapazarlı Kerim'e yükler, ölümü çözen denklem, Kerim'in yaşantısında bir dramatiğe dönüşür, kaynak Söylev'den gelir, yaşamla beslenir, şiirsel bir güçle Kocaeli ormanlarına doğru akar, Söylev'de yer yer kokusu duyulan bir Kuvayi Milliye ateşi tüter, gürgen ve meşe ateşlerinde yanar:

Kocaeli ormanı gürgen ve meşeliktir yüksek kalın.

Gökyüzü gözükmez. Durgun bir geceydi. Hafif yağmur yağmıştı biraz önce. Fakat ıslanmamış ki yerde yapraklar karanlıkta hışırtılarla yürüyordu beygiri Kerim'in. Solda ilerde tepenin eteğinde ateş yanıyordu: "Tekneciler" diye anılan gâvur çetelerinin olmalı. Dallardan damlalar düşüyordu Kerim'in yüzüne. Beygirin başı gittikçe daha çok karanlığa giriyor. İpsiz Recep'in yanından dönüyordu Kerim. Kâatlar götürmüş kaatler getiriyor.

Sivas Kongresi'ndeki manda tartışmaları sırasında, Mustafa Kemal'in araya koyduğu bir on dakika vardır. Bence "Bağımsızlığı kurtaran on dakika"dır bu, dramatik bir on dakika! Refet Bey, 8 Eylül 1919 günü, Sivas Kongresi'nin dördüncü genel kurulunun ikinci oturumunda şunları söylemektedir:

"Bir de diyelim ki biz dış ve iç tam bağımsızlık isteriz! Fakat acaba kendi başımıza yapabilecek miyiz, yapamayacak mıyız? Ondan önce, acaba bizi kendi başımıza bırakacaklar mı, bırakmayacaklar mı? Tanrı korusun, eğer, İzmir Yunanistan'da kalsa ve aramızda bir savaş açılsa düşmanımız Yunanistan'dan vapurla asker getireceği halde aca-

ba biz Erzurum'dan hangi şimendiferle taşıma yapabileceğiz? Öyleyse Amerika mandası her şeyden önce bir kefil ve yardımcı bulmak için gerektir; şimdiye değin ne çektiysek, hep İngiltere'den çektik. Bu nedenle İngiltere' nin elinde oyuncak olmamak için her halde onun rakibi olan Amerika'nın mandasına muhtacız."

Uluğ İğdemir'in yayımladığı tutanaklarda bu sözlerin altı çizilmiştir. (Uluğ İğdemir Sivas Kongresi Tutanakları, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, 1969). Uluğ İğdemir'e göre, bu tümcelerin altları kırmızı kalemle Atatürk tarafından çizilmiştir. Kırmızı kalemle çizilmiş bu sözlerin ardından, Sivas Kongresi Başkanı Mustafa Kemal Paşa araya girer ve "on dakika dinlenelim efendim" diyerek oturumu kapatır. Bağımsızlık düşüncesini kurtaran bu on dakika için Söylev'de şunları söyler:

"Baylar, bu parlak ve ustaca söylevin, (Refet Bey'in sözlerinin) dinleyenlerin düşünce ve kanıları üzerinde yapabileceği yanıltıcı etkinin ölçüsünü kolaylıkla kavrayabilirsiniz. Bunun ardından gelebilecek olan aynı düşüncedeki söylevcilerin söylevleriylc kongre üyelerinin büsbütün zehirlenmesine meydan vermemek için hemen: 'On dakika dinlenelim efendim' diyerek oturuma ara verdim."

Refet Bey'in mandayı savunan sözleri üzerine, Mustafa Kemal'in "kurtarıcı on dakika"sını Mazhar Müfit Kansu, şöyle vurguluyor:

"Refet Bey'in bu nutku, mandacıları tekrar teşci etti. Yine birbiri arkası sıra söz istediler. Fakat murahhasların üzerinde istiklâli tam fikrine mugayir bir tesir uyandırmamaları için Reis Paşa da tetik davranarak celseyi on dakika istirahat için tatil etti." (Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber I., Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, Ankara, 1965.)

"Bu 'on dakika' için 'bağımsızlığı kurtaran on dakika' dememin nedeni şu: Bu on dakika içinde, Mustafa Kemal'in özellikle Anadolu delegeleri ve yakın arkadaşlarıyla özel bir konuşma yaptığı ve manda

üzerinde onlarla düşünce birliğine vardığı anlaşılıyor. Bu on dakikanın yankısı, üçüncü oturumda Anadolu delegelerinin gür sesiyle dalgalanacaktır. Üçüncü oturumun başlangıcında Bursa Delegesi Ahmet Nuri Bey söz alır ve bir başka devletin gölgesinde yaşamak isteyenlere Anadolu halkının gücünü anımsatır. Tartışma gerçekten şu ikili soruya indirgenebilir: Tam bağımsızlık mı, yabancı bir devletin güdümü mü? Ahmet Nuri Bey, bu soruyu, gerçek yurtseverlerin açıklığıyla yanıtlamaktadır: 'Bu nedenle bugün bağımsız yaşamak için bağımsız yaşamaya azmetmek gerektir. Bir ulus bağımsız yaşamak için her şeyden önce kendi kaynaklarına dayanmalıdır."(Ceyhun Atuf Kansu: "Söylevi Okurken: On Dakika Ara", Ilgaz, Ocak, 1977.)

Manda düşüncesinin kırıldığı 8 Eylül son oturumundan sonra, mandaya karşı olan gerçek bağımsızlıkçılar Paşa'nın odasında toplanırlar, Mazhar Müfit anılarında yazar: Paşa'nın yanı da bu gece müstesna halde doluydu. Odada hemen hiç oturacak yer kalmamıştı. Murahhasların çoğunun ve bilhassa Denizli Murahhasları Necip Ali, Yusuf Beylerle Şeyh Hacı Fevzi Efendi'nin, Hikmet, Osman Nuri, Ahmet Nuri Beylerin lise binasında delegelere ayrılan koğuşta ikametleri ve mevzuun harareti Paşa'nın odasında toplananların sayısını çoğaltmıştı.

Paşa'nın odasında toplanmış bulunanlar daha çok "manda"nın da müzaheret'in de aleyhinde olanlardı. Paşada en çok bir noktaya takılıyor:

"İstanbul'dan gelen arkadaşlarımız hâlâ bu manda mevzuunda nasıl ısrar edebiliyor ve bunun 'muhilli istiklâl' olmadığına inanıp inandırmaya çalışıyorlar?"

Diyor, haklı bir teessür duyuyordu. Ve... şöyle söylüyordu:

"İstanbul'dakiler ve buradakiler nevmid ve hasta insanlardır. Ecnebi işgal tazyiki altında cesaret ve ümitlerini kaybetmiş olmanın verdiği teessürle ve marazî bir haleti ruhiye içinde hareket ediyorlar. Bunun başka türlü izahı yoktur.

Bir milletin istiklâl hakkını aramasından ve bu yolda gerekiyorsa son damla kanını akıtmasından daha tabii ne tasavvur edilebilir? Şerefsiz, istiklalsiz, esir bir millet çocukları olarak yaşamak yerine, efendice ve kahramanca ölmek elbette ki şayanı tercihtir. Bunu anlayamamak ne garip mantıktır?"

Yine bu anılara göre, lamba aydınlığında genç bir yüz ışıldar, Şiller'in dramlarından gelme askeri tıp öğrencisi Hikmet, Söylev dramatiğinin yoğrulmuş somut örneği gibi, ya bağımsızlık ya ölümün gerilimli geçitinde, Mazhar Müfit'in deyimiyle "ateş ve coşku kesilmiş sesiyle" şöyle bağırır:

"Paşam murahhası bulunduğum tıbbiyeliler beni buraya istiklâl davamızı başarmak yolundaki mesaiye katılmak üzere gönderdiler. Mandayı kabul edemem. Eğer, kabul edecek olanlar varsa, bunlar her kim olursa olsun şiddetle red ve takbih ederiz. Farzı muhal, manda fikrini siz kabul ederseniz sizi de reddeder, Mustafa Kemal'i 'vatan kurtarıcısı değil vatan batırıcısı' olarak adlandırır ve tel'in ederiz."

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın dramatiğini Söylev'den gençliğe bağlarken, İstanbul'un bakış açısını belirten şu bildiriyi araya katmanın tam yeridir:

"Dikkat: Önemle İstanbul halkına duyurulur:

Kuvayi Milliyeye mensup kişileri saklayan, onlara yardım eden, kaçmalarına göz yuman ve bu kişileri ihbar etmeyenler ölüm cezasına çarptırılacaklardır. İngiliz İşgal Kuvvetleri Başkomutanlığı" (Özdemir Nutku: Söylev)

Yöntemimizce Söylev'deki dramatik kabartmaların dökümünü yapmamız gerekiyor burada. Böylece, dram kaynağı olarak Söylev'in ne zengin bir içerik taşıdığını da görebileceğiz. Söylev'i bu açıdan incelerken dram yükü bakımından olayları, kişileri, olay-kişi ilişkilerini, gerilimli anları, Mustafa Kemal'in çatışıklı durumlarını, ikilemin keskinleştiği sahneleri, kuşkusuz kendi ölçümüze göre "birincil dramatik

anlar" diye ayırmayı uygun gördük. "İkincil dramatik anlar" da dramatiğe yatkın, gizil, örtülü bir öz taşırlar, ortaya çıkarılmak için özel bir çabayı gerektirirler. Dramatik çekirdekleri özenli bir geliştirme yöntemi ister. Bunları belki ileride işleriz.

Birincil dramatik anlarda ise, birden vurucu, açık, gerilimli bir durum vardır, ikilemin saati kendiliğinden çalar, bu incelemede biz daha çok bu anlardan, bir kabartma gibi gözlerimizle algılanabilen tarihsel görünümlerden söz edeceğiz. Zamandizin sırasını da gözeteceğiz. Bu anlardan biri, Mustafa Kemal'in ya bağımsızlık ya ölüm kararıyla ulusal örgütlenmeyi bir başkaldırıcı gibi gündeme getirdiği gecedir. Bir Amasya evinde, lamba ışığında, Anadolu halk tarihinin asılmış ilk devrimcisinin, Baba İshak'ın solgun yüzü duvarlarda titreşirken, dört arkadaşın, Rauf Bey'in, Refet Bey'in, Ali Fuat Paşa'nın ve Mustafa Kemal'in yaşadıkları "Amasya Genelgesi" gecesini hiç unutmamak gerek (21-22 Haziran 1919).

Erzurum'da 8-9 Temmuz gecesi askerlikten ayrılıp "ulusun sevgisine, cömertliğine ve yiğitliğine güvenerek" o andan bir halk savaşına dönüşen kurtuluş eylemine bir Erzurum hemşerisi olarak katışması.

Bu dramatik geceyi Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam (ikinci cilt 1919-1922, Remzi Kitabevi, 1964) kitabında "Karar Gecesi" altında şöyle anlatır:

''Mustafa Kemal hayatının en buhranlı gecesini Erzurum'da yaşar. Çünkü hayatının en çetin kararı karşısındadir: Askerlikten ayrılmak?

Askerlikten ayrılmak?... İşte bu hesapta yoktu. İşte bu olamazdı. Hapisler, sürgünler, Abdülhamit zindanlarında zincire vurulmak, Libya çöllerinde unutuluş, Anafartalar'da yaralanmak, Muş dağlarında, Suriye bozkırlarında esaret, ölüm... Evet, her şey olabilirdi. Bunların hepsi onun hayat yolunda mukadder görülecek hallerdi. Ama askerlikten ayrılmak? İşte bu düşünülemezdi !"

Aydemir'e göre bir yazgının sesi gecenin bunalımlı havasında uğuldayıp duruyordu:

"Askerlikten çekil Paşam, ordudan çekil. Kendi arzunla istifa et... Yoksa, İstanbul' dan Erzurum'a uzanan telgraf telleri kötü haberler getiriyorlar. Padişah seni ordudan atıyor. Rütbelerini, nişanlarını alıyor. Bugün bir ordu kumandanısın belki. Valilere, kumandanlara emir verebilir, askerlere kumanda edebilirsin. Ama yarın?...

Evet yarın? Hem niçin yarın?..."

Öyle bir karar verecek ki kendi alınyazısını, kişiliğinin bireysel tarihini, bir yerde soyut, bir yerde yığınların somut alınyazısıyla birleştirecek: Tarihin yeni, taze birikimiyle, ulusun alınyazısıyla. Bir insanın kendi alınyazısını, elle tutulmaz, gözle görülmez tarihsel bir belirsizlikte ulusun alınyazısıyla birleştirmesi insancı davranışların en yiğitçesidir. Yiğitçe bir durum alıştır. İster istemez, Puşkin'i anlatan, bir yazıdan şu parçayı burada anımsıyorum: "Shakespeare'deki keskin realizmle tarihi realite duygusu, Puşkin'in ona bağlanmasına başlıca sebeptir. Shakespeare tarih görüşünün temeli, insanın alınyazısını milletin alınyazısıyla birlikte ele almaktır." (A.S. Puşkin'in Boris Godunov'una Zeynel Akkoç ve Oğuz Peltek'in yazdığı önsözden, Dünya Edebiyatından tercümeler, İstanbul, 1940.)

Şevket Süreyya 8-9 Temmuz saatlerini bu çelişkiyle işler:

"8-9 Temmuz 1919. Akşam derinleşiyor. Gece ilerlemektedir. Erzurum'un yayla havasında bile bu gece bir sıkıntı var. Kulaklarında uğuldayan ses artık son sözlerini söylemiştir: "Askerlikten çekil Paşam, istifa et. İstanbul seni ordudan atmadan..." Saatlerin sıkıştırdığı tarihsel çemberden bir haber çıkagelir: "Paşa Hazretleri, İstanbul'dan Sarayı Hümayun Telgrafhanesinden sizi makine başına bekliyorlar."

İkilemin dağı arasından, kişiliğinin tanyeri söker, ışıltılı, aydınlık, yoğun bir biçem kullanarak Söylev'de bu kararını şöyle anlatır: "Harbiye Nazırlığı: 'İstanbul'a gel' diyordu. Padişah: 'Önce hava değişimi, Anadolu'da bir yerde otur: Ama bir işe karışma' diye başladı. Sonunda, ikisi birlikte: 'İlle gelmelisin. ' dedi.

'Gelmem' dedim. En sonra, 8-9 Temmuz 1919 gecesi, Sarayla açılan bir telgrafbaşı konuşması sırasında, birdenbire perde kapandı ve 8 Hazirandan 8 Temmuza değin, bir aydır süren oyun son buldu. İstanbul, o dakikada benim resmi görevime son vermiş oldu; ben de o dakikada, 8-9 Temmuz 1919 gecesi, saat 10. 50 sonrada Harbiye Nazırlığına, saat 11. 00 sonrada Padişah'a görevimle birlikte askerlik mesleğinden çekildiğimi bildiren telleri çekmiş oldum."

Aydemir, bu tarihsel kabartmanın üzerine dramatiğin çizgilerini şöyle kazır:

"Erzurum Telgrafhanesinden dönerken artık bir sivildir. Kazım Karabekir'le Rauf Bey, onu daha makine başında ve son sözlerini dikte ederken tebrik ederler. Kendi Kurmay Başkanı Kâzım Bey şöyle bir selâmlar. Yaverleri ona sadakatle daha da yaklaşırlar. Diğer sivil ve asker yol arkadaşları, misafir kaldıkları binada merak ve telaş içindedirler.

Misafirhaneye varılır. Haber duyulur. Kolordu Kumandanı iyi geceler dileyerek ayrılır. Artık başka türlü, kasvetli ve binbir muammaya gebe bir gece başlamıştır. Bir an önce odasına çekilmek ister. Çekilir. Kendi kendine, kendisiyle baş başa kalınca, kendisiyle konuşacaktır.

Ama gece bir türlü bitmez. Tanyeri bir türlü ağarmaz. Ertesi sabah onu ilk görenler, bir başka insanla karşılaşırlar. İçine dönüktür. Yüzü süzülmüştür. Her karşılaştığının yüzüne biraz tereddütlü, biraz uzunca bakar. Her karşılaştığının gözlerinin içini okumaya çalışır. Bu gözlerde çeşitli manalar bulur. Karar gecesi sona ermiştir ama buhran saatleri henüz bitmemiştir."

Bir iki kabartma daha: Bir başkaldırı eyleminin duvar duyurusu güzelliğindeki belgesi: Erzurum Kongresi bildirisi (Ağustos 1919). Sivas Kongresi'nin toplanması yolunda kaygılarını bildiren Vali Reşit Paşa'ya, Mustafa Kemal'in gönderdiği 20 Ağustos 1919 tarihli mektuptaki ulusal coşku. Mustafa Kemal ve arkadaşları Sivas'a giderler-

ken Erzincan boğazını geçmeleri. "Baylar" der, Atatürk Sivas Kongresi için yola çıkışlarını anlatırken, "Erzurum'dan çıktığımız gün, 29 Ağustos 1919'dur. Amasya'dan Erzurum'a gelirken Sivas'ta küçük bir hikâyeye konu olan olayı unutmamışsınızdır. Tuhaftır ki Erzurum'dan Sivas'a giderken de buna benzer küçük bir durumla karşılaştık Erzincan'dan batıya doğru yola çıktığımız günün sabahı, Erzincan boğazına gelir gelmez, birtakım jandarma erlerinin ve subaylarının coşkulu ve korkulu bir davranışla otomobillerimizi durdurduklarını gördük."

Sakınca var geçemezsiniz, diyorlar. Mustafa Kemal, boğazın tutulduğuna inanmamakla birlikte, bunun, Elazığ Valisi Ali Galip'in bir düzeni olduğunu düşünür ve sonu ölüm de olsa boğazın geçilmesine karar verir. Bu olay Söylev'in yoğun dramatik anlarından biridir. Bu olayı bir dram kaynağı olarak düşlemiş ve şöyle işlemiştim bir sinema oyununun "Ulusal Kurtuluş Cephesi"nin bir bölümünde, Söylev'in geriliminden ve dramatik olanaklarından çıkarılabilecek, sanat yoluyla biçemlendirilebilecek bir kişiydi, bir örnekti "Eşkıya Seydo". Bu örneği vereceğim:

"Anlatıcı Söylev'dcki bölümü anlatır. Anlatıcının sesi kesildiğinde, birden yalçın kayalarda eşkıyalar belirir. Tüfeklerini yola doğrultmuşlardır. Dersimli Seydo ilerler. Tüfeğinin namlusu ile, bir bir, öteki eşkiyaların tüfeklerinin namlusunu yere indirir. Ateş ettirmez. Durur yola bakar, yolda, Mustafa Kemal'in yolcu alayı görülür. Şimdi, Seydo, bir yalçın kayanın üstünde tek başına, dimdik durur, gözlerini yola ve yol alayına dikmiştir. Yüzünde soylu bir acı okunur. Bir derin dağ düşüncesi. Ali Galip'in adamı yaklaşır yanına. Seydo aldırmaz ona. Kımıldamaz. Adama bakmaz yola, yolcu alayına bakarak konuşur, tutkulu, parıltılı, yanan gözlerle.

ALİ GALİP'İN ADAMI: Niye vurmadın Seydo? Neden ateş açmadın? Ha Seydo? Eşkıya Seydo?

SEYDO: Eşkıya isem Beg... namusluyam ben. Namus uğruna çıkmışam dağlara... Yurt otu koklamışam.

ALİ GALİP'İN ADAMI: Çok İngiliz altını vardı sonunda.

SEYDO: Bizim çekerimiz gönül altınıdır beg. Satılmazık biz. Erzincan göçünden, fakir fukarasından öğrendik geçenin kim olduğunu. Dağ halkı, ova halkı ot yerken biz İngiliz ekmeği yiyemeyiz beg. İniliyor ovalar. Geçenin kim olduğunu öğrendik de, namlumuzu yere doğrultup baş eğdik utancımızdan. Geçen Paşo Kemalo'dur. Göç durdurmaya, aç doyurmaya gidiyordur. Eşkıyayı dağdan indirmeye gidiyordur.

ALİ GALİP'İN ADAMI: Hele sen... Hele Seydo? Bunlar nasıl sözler Seydo?

SEYDO: Ününü duymuşak... O da baş kaldırmıştır bizim gibi... Elimiz varmadı. Bir dost kokusu almışak... Bir devlet kokusu alınışak...

ALİ GALİP'İN ADAMI: Hele Seydo? Eşkıya Seydo, devletimiz yok mu bizim?

SEYDO: Halk aç ise, köy göç ise, söz suç ise devlet yoktur beg. Biz senin devletini göçmüş bilirek...

ALİ GALİP'İN ADAMI: Hele Seydo... Eşkıya Seydo! İngiliz altınları gitti ve de Ali Galip Paşa'mız ardındadır senin... Asmayınca bırakmaz seni.

SEYDO: Asmayılan yiğidin dalı kırılsaydı, önce bahar açmazdı gülü yeryüzümüzün, derdi güngörmüş kocalarımız, kocamışlarımız.

"Seydo tüfeğini omuzlar, Ali Galip'in adamına hiç bakmaz. Yalçın kayadan inmeye doğrulur."

SEYDO: Bizim devletimiz Sivas'tadır beg. Biz onun ardına gider oluruz. Onun devletine çete yazılırız. Dumanı çeker bizi. Yurt ocak dumanıdır. Biz Kemalo'nun yol izleri oluruz usumuza kar değdiğinde...

"Erzincan boğazı bir ovaya açılır. Otomobillerin ve yaylıların tozu dumanı yoğunlaşır. Seydo, büyüyerek, bu dumanın içinde yitip gider."

Seydo, sonradan Anzavur Ayaklanması'nın bastırıldığı Geyve'de, Sakarya'yı Geyve'ye bağlayan Orhan Gazi Köprüsü'nde yeniden sah-

neye çıkacaktır: Kuvayi Milliyeci Seydo'dur. (Ceyhun Atuf Kansu: "Söylevi Okurken: Erzincan Boğazında", Ilgaz, Eylül, 1976.)

Sivas Kongresi'nde, manda tartışmaları sırasında, kimi delegelerin adamakıllı mandaya yattıkları sırada Mustafa Kemal'in verdiği on dakika aranın ayrıntılarını anlatmıştık. Ali Galip olayı sırasında İstanbul Hükümetinin Dahiliye Nazırı Adil Bey'e Mustafa Kemal'in çektiği telyazı (11 Eylül 1919) üzerinde duralım. "Ulusun, padişahına düşünce ve dileklerini bildirmesine engel oluyorsunuz. Alçaklar, cana kıyıcılar! Düşmanlarla birlik olup ulusa karşı haince düzenler kuruyorsunuz" diye başlayan telyazı. Söz, bu telyazıya ve Ali Galip olayına gelmişken, çıkar tutkusuyla, haince ve bile bile Ulusal Kurtuluş Savaşı karşısında yer tutan iki validen Söylev'deki çizgileriyle söz etmek istiyoruz. Bu iki validen biri, Elazığ Valisi Ali Galip, Sivas'ı basıp Mustafa Kemal'i tutuklamak, gerekirse yok etmek göreviyle yola çıkmış, sonunda kandırmaya çalıştığı aşiretler dağılınca Malatya'dan Kâhta'ya, oradan Urfa ve Halep'e kaçmıştır. Mustafa Kemal'in "Ferit Paşa Hükümetinin İstanbul'da önemli bir dayanak noktası" dediği Konya Valisi Cemal Bey de, Konya'daki Kuvayi Milliyeyi sindirmek için cezaevinde ne kadar kanlı katil, ne kadar tutuklu varsa çıkarıp silahlandırmış, tam bir Millici düşmanı olarak Konya uyanışını ezmek istemiş, bir avuç Konyalı yurtseverin direnişi karşısında o da tutunamayarak bir yük treninin eşya vagonuna atladığı gibi umarı savuşmakta bulmuştur. Bu iki vali için Kâmil Erdeha, Milli Mücadelede Vilâyetler ve Valiler adlı değerli yapıtında (Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975) ayrıntılı bilgiler vermektedir. Ulusal direniş ve uyanıklık karşısında, ikisinin de umarı kaçmada bulmaları yanında, Kuvayi Milliye düşmanlığını neler karşılığında yaptıklarını çıkarcılıklarını da bilirsek, Mustafa Kemal'in karşılaştığı güçlükler içinde bu çıkar oyuncularının yerlerini de saptamış oluruz. Sivas baskınını çabuklaştırmasını isteyen Dahiliye Nazırı Adil Bey'e 1 Eylül 1919' da Ali Galip Bey şunları yazmaktadır:

"18. Tümen Kumandanlığı ek göreviyle Tümen Kurmay Başkanı bulunduğum sırada, subayların siyasetle uğraşmalarını yasak etmem üzerine düşmanlıkla karşılaşmış ve 1911 yılı başında görevden ayrılmak zorunda kalmıştım. Sekiz buçuk yıldır ticaret ve ziraatla uğraştım. Bu sürenin kıdemime eklenmesiyle hemen kurmay albaylığa ve Elaziz'dan hareketim sırasında da mirlivalığa yükseltilmem yapılmazsa, akran ve emsalime göre daha aşağı bir rütbe ile askeri görev kabul etmiş olacağım. Bu rütbenin başarı bakımından önemi vardır. Bundan başka ailem fertlerinden on bir nüfusu buraya getirip Elaziz'de bir sürü ev eşyası da aldım. Nakliye masrafı da çok fazladır. Yolluklarda yetişmemektedir. Geleli iki ay olmadığından henüz tam maaş da alamadım. Ziraat ve ticaret işlerimi dağıtıp, yurtseverlik görevi olarak şuraya gelişimin perişanlığımı gerektirmemesi için yolluktan başka tazminat da isterim."

Büyük bir yurtseverlikle ziraat ve ticaret işlerini dağıtıp, Sivas Kongresi'ni basmak görevini yüklenmek için ileri sürdüğü pazarlık uzar gider, sen bir an önce git Sivas'ı başta ne olursa olsun gibilerden 1 Eylül 1919'da Nazır Bey, Vali Ali Galip Bey'e yazar:

"Askeri rütbenizin yükseltilerek geri verilmesine karar verilmiştir. Beklenen başarınız üzerine Padişah'ın lütuflarına da kavuşmanıza aracı olacağımıza şüphe yoktur. Tahakkuk edecek sefer masraflarınız da verilecektir. Vakit geçirilmemesi için uygun cevabınızın hemen verilmesini bekliyorum. Bildirilen yere bu akşam maiyetinizle birlikle hareketiniz gerekir. Aile sonra da naklolunabilir."

Bildirilen yer: Sivas. Ali Galip Bey oraya gidemeyecektir, tam yola çıkacağı sırada, kaçacaktır.

Konya günlerini içkili, sazlı toplantılarda geçiren Vali Cemal Bey'in gözü ise, daha yükseklerde olduğundan, Damat Ferit Paşa, İstanbul'un İngilizlerce alınmasından sonra onu ilk önce Sedaret Müşteşarlığıyla, 31 Temmuz 1920'de de Ticaret ve Ziraat Nazırlığıyla ödül-

lendirdi. (Bu iki kaçak, işbirlikçi valinin tecim ve tarım işleriyle ilgileri ilginç bir rastlantı mı?) Kâmil Erdeha'nın verdiği şu bilgi de ilginçtir: "Aslında, Cemal Bey ile Damat Ferit birbirlerini sevmezlerdi. Damat Ferit, Cemal Bey için: 'O ancak bir nahiye müdürlüğünü idare edebilir!' derdi. Cemal Bey de Damat Ferit için Padişah Vahdettin'e: 'Ferit Paşa yetmiş yaşına varmıştır ve ilk memuriyeti sadrazamlıktır. Kanunu, memleketin ruh halini bilmiyor. Bu adam memlekete fenalık getirecek!. ' dediğini iddia etmiştir." Cemal Bey de Kuvayi Milliyeyi yok edemedi, yük treniyle İstanbul'a kaçtı.

Söylev'in dramatik yanlarından biri, çıkar ve orun düşkünlüğü yüzünden böyle bile bile ulusal direnişe karşı çıkıp hainlik edenlerin dışında, kimi yöneticilerin, kimi subayların da yaşadıkları ikilemdir. Bu insanlar bir bakıma temiz, doğru, yurtsever insanlardır. Ne var ki hükümet buyruğundadırlar. Tanıdıkları, bağlandıkları bir hükümet vardır. Öte yandan, Mustafa Kemal'in önderliğindeki ayaklanmanın baskısı altındadırlar. Ne yapabilirler? İkilemleri gerçek bir dram özü taşır. Bir örnek vermek istersek, İzmit Mutasarrıfı Ali Suat Bey'den söz edebiliriz, Mustafa Kemal, Sivas'tan onu, yansızlığı bırakarak ulusal ayaklanmaya katılmaya çağırır, Ferit Paşa Hükümeti yanında kalacaksa, görevini ivedi bırakıp İstanbul'a gitmesini yazar.

Ali Suat Bey'in bir ikilem içinde hükümetten yana mı kalsın, Mustafa Kemal'e mi katılsın? yaşadığı insancıl dramı, Atatürk'ün Söylev'e aldığı şu yanıtı açık seçik gösterir., Mutasarrıf yalvar yakar der ki: "Kulunuzu soğukkanlılıkla dinleyiniz efendim, bendeniz iyi anlatamadım. Amacınızın yüceliği ve türeye uygunluğu üzerine hiç söz söylenemez. Bizi yarınki cuma namazı toplantısına dek kendi kendimize bırakınız. Ferit Paşa'ya, kim bilir kaç kez kalemle saldıran bendenizi ne denli kötü gözle görüyorsunuz efendim?"

Söylev'in dramatik kabartmaları arasında sayacağımız başka görünümler de var: Damat Ferit Paşa'nın Sivas Kongre kurulunun İstan-

bul'da padişahla telyazıyla yazışma ve iletişimini engellemesi nedeniyle, Anadolu telgrafhanelerinin İstanbul'la ve Anadolu'nun İstanbul Hükümetiyle ilişkisinin kesilmesi kararı (12 Eylül 1919). Albay Osman Bey'in çabalarıyla Kastamonu'dan İstanbul'a karşı çıkması (16-17 Eylül 1919). Günler süren Sivas ve Anadolu direnmesinin sonucu, Ankara telgrafçılarının İstanbul'un akşam gazetelerinden verdiği siyasal utku haberi: Damat Ferit Paşa'nın çekilmesi (2 Ekim 1919). Damat Ferit Paşa nazırlarının halk düşmanı olarak duyurulması (3 Ekim 1919). Gelecek kuşaklara ders: İstanbul işbirlikçilerinin içyüzü, İngiliz işbirlikçisi Sait Molla'nın mektupları (11 Ekim 1919-5 Kasım 1919). Ulusal kurtuluş cephesini simgeleyen bir olay: Halk eylemcisi Yahya Kaptan. Bağımsızlık inancını ölümle ödeyen halk savaşçısı (Ölümü: 14 Ocak 1920). Ulusal kurtuluş cephesini simgeleyen bir olay daha: Köprülülü Hamdi Bey. Anzavur Ahmet'in karşı devrimci olarak sahneye çıkması. (Söylev'de dramatik çatısı çatılan bu olay, Uluğ İğdemir'in Biga Ayaklanması ve Anzavur Olayları [günlük anılar] adlı yapıtında yaşam dolu ayrıntılarıyla gerçek bir Kurtuluş Savaşı dramatiğine ulaşır. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1973.) Ulusal Kurtuluş Savaşı cephesini, bir dram öğesiyle yoğunlaştıran bir başka olay daha: İstanbul'a el konulmasını bildiren Manastırlı Hamdi Efendi:

Saat on... Badem ağaçları çiçekle
Bahardan önce geldi İstanbul telgrafı
"Mustafa Kemal Paşa Mustafa Kemal Paşa!
Bu sabah Şehzadebaşı mızıka karakolu."
Çiziyor kara haberi
Korkusuz telgrafçı -Ölüm kapının ardında
"İngilizler karakolu bastılar
Çarpıştı askerlerimiz."
Nokta... Bir sulusepkendir ölüm...
"Alıyorlar İstanbul'u."

Manastırlı Hamdi.
Durdu maniple.
Manastırlı bir halk çocuğu
Göç arabaları ve kar yağar Rumeliye
İstanbul'da çiçekler inerken bademlere
Şehzadebaşı'nda sabahın uykulu ağacından
Altı dal düşmüştür ölümün toprağına.
"Ankara! Ankara! Mustafa Kemal Paşa
Bildiriyorum efendim
Gemileri rıhtımlarda, askerleri Beyoğlu'nda
Karakollar ellerinde
Ayak sesleri geliyor ilerliyorlar
Ezerek sokaklarımızda ilk baharı."
Kesildi telgraf alfabesi
Manastırlı Hamdi Efendi'nin sesi
Gelmez oldu... düştü demek İstanbul.
Manastır'dan bir bahçeden
Kırık bir çocukluk dalı getiren
Hamdi Efendi küçük memur gönlü
Ve uykusuz gözleriyle
Ayrıldı maniplesi başından
Çok yol taşımış göçmen ayaklarıyla
Yürüyüp kaldırım taşlarından
Vurdu yeni bir göç evinin kapısına
Manastır yitmişti ve gitmişti elden İstanbul!
Bir çavuşkuşu diliyle bozkır
Çığrıyordu uzak yolların bitiminde:
Gelin Ankara'ya! Gelin Ankara'ya!
Ankara elimizde.
Bir küçük denkti yaşantısı

Rumeli'den çıktıkları günden beri
Taşıdığı o küçük memur yükü.
Anadolu'dan geçmiştik bir gün denizle
Rumeli'ye, dedi. Sen İznikli çavuşkuşu
Çağırıyorsun beni bu kez kaçak bir denizden
Suncamız Anadolu yaylasına
Sırtımızda bir düş dengidir İstanbul.
Sabahın altı suları evlerinden almışlardı
Tutuklanmıştı yurtseverlik
İstanbul hapishanedir bağımsızlığa
Anadolu bir kurtuluş telgrafıdır tellerinde göçkuşu.

(Ceyhun Atuf Kansu: "Kuvayı Milliye Defteri: Manastırlı Hamdi Efendi", Halkçı, 4 Kasım 1973.)

Kabartmalar sürüyor: İstanbul'a el konulması nedeniyle Mustafa Kemal'in dünyayı protestosu (16 Mart 1920), Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılması (23 Nisan 1920). İç ayaklanmalar: Satılmışlığın, işbirlikçiliğin, karşı derimciliğin simgesi: Halife ordusu. Kuvayi Milliyenin devrimci simgesi: Geyve ve Mahmut Bey (1920 bahar, yaz ayları).

1920 dramatiğinde çok önemli bir olay, gerilim ve giz dolu: Yeşil Ordu ve Çerkez Ethem. Bu dramatiğin en çarpıcı ayrıntısını, düzenli ordu Kuvayi Seyyare çatışığını Söylev'de şöyle belirtir Atatürk:

"Baylar, 8 Kasım 1920'de Fuat Paşa Ankara'ya geldi. Karşılamak için ben de istasyonda bulunuyordum. Fuat Paşa'yı, omuzunda bir filinta olduğu halde ulusal kuvvetler Kuvayi Milliye kılığında gördüm. Batı Cephesi Komutanına bu kılığı benimseten düşünce ve anlayış akımının bütün Batı Cephesi üzerinde ne denli aşırı bir etki yapmış olduğunu anlamakta, artık, duraksamaya yer kalmamıştı."

(Burada gecikmiş bir ayraç açalım, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın bugün bile iyice işlenmesi, incelenmesi, aydınlanması gereken bir yanını Kuvayi Milliye düzenli ordu (Bu sıralarda Kuvayi Milliyenin

çşanlamının Yeşil Ordu haline geldiğini ve köylülerce, devrimci bir coşkuyla karşılandığını düşünmeli), Çerkez Ethem Türkiye Büyük Millet Meclisi çelişkisini, sağlam ve gerçekçi bir tarih görüşüyle, eytişimsel açıdan dramatik soluğuna kavuşturan Erol Toy'un Parti Pehlivan oyununu unutmamalıyız. Bu oyunun Söylev'de sayfalar alan Yeşil Ordu Çerkez Ethem olayından kaynaklandığını yinelemeye gerek yok.)

Bu arada çok ilginç bir sahne Söylev'deki yoğun dramatik havaya kendiliğinden bir örnek vermektedir:

5 Aralık 1920 günü Bilecik İstasyon'unda, Ahmet İzzet Paşa, Ankara ve Mustafa Kemal'le bağlantı kurmak için kuruluyla beklemektedir. Söylev'in her ayrıntısında kişilere ve olaylara düşen ince dramatik ışığı göstermek bakımından bu buluşmayı Söylev'den izlemek istiyoruz; Ahmet İzzet Paşa ile Mustafa Kemal'in birbirlerini çok iyi tanıdıklarını bilmemiz, ayrıntının anlamını ayırt etmemiz bakımından gerekli. Anlatıyor Atatürk:

"İzzet Paşa'nın istek ve önerisi üzerine kendileriyle Bilecik'te buluşmaya karar verdiğimizi biliyorsunuz. Kurul, ayın dördünden beri beni Bilecik istasyonunda bekliyordu. Kurulda, İzzet ve Salih Paşalar'la, elçilerden Cevat, Ziraat Nazırı Hüseyin Kâzım, Hukuk Danışmanı Münir Bey'ler ve Hoca Fatin Efendi vardı. Bilecik istasyonunun bir odasında birleştik. İsmet Paşa da yanımızda idi. Görüşme şöyle oldu: Ben, ilk olarak: 'Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti Başkanı' diyerek kendimi tanıttıktan sonra: 'Kimlerle tanışıyorum?' diye sordum. Salih Paşa, benim ne demek istediğimi kavrayamayarak, kendisinin Bahriye ve İzzet Paşa'nın Dahiliye Nazırı olduğunu anlatmaya kalkışırken ben hemen, İstanbul'da bir hükümetin varlığını tanımadığımı ve kendilerini o hükümetin adamları olarak kabul etmediğimi; eğer İstanbul'daki bir hükümetin nazırları olarak görüşmek istiyorlarsa kendileri ile görüşemeyeceğimi söyledim."

Söylev'de Batı Cephesi Komutanı, İsmet Paşa'nın Metristepe'den yazdığı, kısa ama Tolstoy'un savaş sahnelerine gebe bir telyazısı vardır: "Bozüyük yanıyor." Dramatik bir andır bu. Bu yangınlı telyazı Ankara'ya ulaştığında, günler gecelerdir telgraf başında ölüm kalım savaşının sonucunu bekleyen Mustafa Kemal'in yüz çizgilerinde sevincin ve acının kızıltıları dolaşır. Birden, bir telyazı, Ankara'nın gönlünden bırakılmış bir kuş gibi, bir sevinçli posta güvercini gibi, ivedi İnönü'ye coşkunun kanatlarıyla uçar gider. Bu coşku, İnönü Tepeleri'ne birden yansır gelir, yeni bir telyazıyla İsmet Paşa'dan, kanlı bağımsızlık ovasının selamlarıyla dolu Mustafa Kemal'e. Bir gün içinde, bozkıra gerilmiş bakır telleri titreşimlerle gidip gelen bu üç telyazı Söylev'in en coşkulu dramatiğini içerir. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın tüm elektrikli birikimi, Mustafa Kemal'le İsmet Paşa arasında bir bahar suyu gibi boşalır. Ulusal Kurtuluş Savaşımızın ve Söylev'in en dramatik bölümlerinden birini "Sakarya Meydan Savaşı" kaplar. 10 Temmuz 1921'den 13 Eylül 1921'e süren tarihsel kesit, hem Mustafa Kemal hem Türk ulusu hem de Ulusal Kurtuluş Savaşı için ölüm kalım günlerini deyimler. 25 Temmuz 1921 geri çekilişi, Ankara devrimcileri için, gerilimin ölüm kalım telidir. Anadolu devrimi içinde yaşanan bu uzun günlerde kuşkusuz uzayan yaz gecelerinde üç dramatik öğe, Mustafa Kemal'in Başkomutan olması, savaşı bir halk savaşına çeviren ulusal salma buyrukları ve 23 Ağustos'tan 15 Eylül'e bozkır tepelerinde, susuz koyaklarda ve otsuz topraklarda süren, Mustafa Kemal'in deyimiyle "Sakarya Melhamei Kübrası" (Büyük ve kanlı Sakarya Savaşı), bir ulusun yazgısıyla bir Başkomutanın yazgısını birleştiren tarihsel bir dramatiği sergiler. Söylev'de Atatürk, Başkomutan olduktan sonra ilk verdiği bayrakların ayrıntılarını sıralar. Bu buyrukların adı "Ulusal vergi salma buyruklaradır. Bunları Söylev'de ayrıntılı olarak yeniden saymasının, tarihsel yerlerinden güncele çıkarmasının bence önemli bir anlamı vardır. Bir halk savaşının çağımızda Ulusal Kurtuluş Savaşları yönte-

mine girecek halk katkısının neleri gerektirdiğini, ölüm kalım dramatiğinde halkı ne gibi özverilere çağırdığını göstermesi bakımından bu ulusal salma buyruklarından bir iki örneği belirtmekte yarar var. Örneğin, Başkomutan halktan, dikilmiş ve dikilmemiş çarık, mum, silah, çıplak tel, mercimek, koşumlu kağnı arabaları istiyor. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı örneklik bir halk savaşına dönüştüren 9 sayılı buyruk çok ilginçtir: Mustafa Kemal Paşa, demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç ve arabacıları, işlikleriyle birlikte halk ordusunun buyruğuna çağırıyor. Ayrıca, Anadolu'nun her yanından, kasatura, kılıç, mızrak, eyer yapabilecek ustaları kurtuluş imecesine çağırıyor. Sakarya Meydan Savaşı bir bakıma, Akhalılarla, kendi doğalarını ekinlerini, kaynaklarını, inançlarını savunmak için Truva'ya koşan Anadolu halkı arasındaki savaşa benziyor. Söylev'de hem eskil, hem çağdaş bu halk savaşını şöyle deyimliyor Atatürk dramatik çizgileriyle:

"Bilirsiniz ki savaş ve çarpışma demek, iki ulusun; yalnız iki ordunun değil, iki ulusun bütün varlıklarıyla, bütün mallarıyla, bütün maddesel ve tinsel güçleriyle karşılaşması ve birbiriyle vuruşması demektir. Bunun için, bütün Türk ulusunu, cephedeki ordu kadar, düşüncesi ve duygusuyla ve edimli olarak savaşla ilgilendirmeliydim. Ulus bireyleri, yalnız düşman karşısında olanlar değil, köyde, evinde, tarlasında bulunan herkes, silahla vuruşan savaşçı gibi kendini görevli bilerek, bütün varlığını savaşa verecekti."

Çağdaş ulusal kurtuluş savaşlarının, ezilen halkların kurtuluş savaşlarının kuramını özetleyen bu savaş tanımına, bir gündelik buyrukta Atatürk şu anlamlı adı vermişti: Anadolu Savaşları. Bu ad, yerli köylü, yoksul ama toprağa bağlı direngen savaşın dramatik özünü verir.

Mustafa Kemal'in Rauf Bey'le ilişkileri, Amasya Genelgesi günlerinden, Sivas'ta manda görüşmelerinden beri incelenmeye değer bir gerilim taşır. İstanbul Meclisinin dağıtılmasıyla Malta'ya sürülen Rauf Bey, Atatürk'ün girişimleriyle 15 Kasım 1921'de Ankara'ya döner. Bu

sırada, bir çatlışkının kav ateşini çakarlar, Rauf Bey'in Kara Vâsıf Bey'le birlikte sordukları şudur: "Askerlik bakımından güdülen siyasa nedir?" 1920 Martından 1921 Kasımına, Uusal Kurtuluş Savaşı'nın en bunalımlı dönemi dışında bulunmuş bu iki insanın, bu soruları şaşırtıcıdır. Atatürk Söylev'de diyor ki:

"Bu sorudan çıkarılabilecek anlam ne olabilirdi? Neyi anlamak istiyorlardı? Siyasa ve askerlik bakımından bizim tutumumuz belli olmuştu. Tam bağımsızlığımız sağlanıncaya değin düşmanlarla vuruşarak ve onları yeneceğimize olan kesin inançla savaşı sürdürmek... İşte, ortaya atılan soru ile demek istiyorlardı ki: 'Ne olursa olsun savaşı sürdürmekle sonuç alınabilir mi?' Alınamayacağı da düşünülerek daha şimdiden başka tedbirler ve yollar (anlatmak istedikleri yollar siyasa yollarıdır) bulup, içinde bulunduğumuz tehlikeli duruma son vermek uygun olmaz mı?"

Bu sıralarda Mustafa Kemal'e karşı olanların birleştikleri ve "İkinci Grup"u kurdukları görülür. Rauf Bey'in bu grup içindeki durumu gölgededir. Hep gölgede kalmayı yeğler Rauf Bey. Mustafa Kemal'e göre ise kışkırtıcıdır bu. "Grup" kurulurken ve karşıcıların başını çeker. Samsun Milletvekili Emin Bey bir gün Rauf Bey'e der ki: "Bizi sürüklediğiniz bu iş darağacına kadar gider. O zaman bizimle birlikte bulunacak mısınız? "Rauf Bey şu karşılığı vermiş:" Birlikte bulunmazsam alçağım!"

Bu çatışkıya biraz daha renk vermek için Söylev'de geçen bir Keçiören toplantısından söz etmek gerekir. Rauf Bey, Padişahlığın kaldırılmasından önce, Mustafa Kemal'i Refet Paşa'nın Keçiören'deki evine akşam yemeğine çağırır. Orada dört arkadaştırlar: Mustafa Kemal, Rauf Bey, Ali Fuat Paşa, Rafet Paşa. Rauf Bey, yemek sırasında konuşur, padişahlığın ve Osmanlı sultanlığının kaldırılmasına karşıdır. Konuşmalar ve tartışmalarla geçen Keçiören gecesinden sonra, Mustafa Kemal şöyle bir yol seçer, bir dramatik dokuya uygun gelen ruh halle-

rinin ışığa çıkarılması bakımından bu olay çok ilgi çekicidir. Atatürk, sahneyi Söylev'de şöyle açar:

"Rauf Bey'in, Refet Paşa'nın evinde sabahlara dek dinlediğim düşüncelerini ve görüşlerini hiç bilmiyormuşum gibi, ayakta, kendisinden şunu istedim: 'Halifeliği ve padişahlığı birbirinden ayırarak padişahlığı kaldıracağız!' Bunun uygun olduğunu kürsüden söyleyeceksiniz!.."

Sonucu şöyle belirtiyor Mustafa Kemal:

"Baylar, Meclisin o günlerle ilgili tutanaklarında görüldüğü üzere, Rauf Bey kürsüden bir iki kez konuştu ve dahası, Padişahlığın kaldırıldığı günün bayram kabul edilmesini de önerdi."

Bu konunun Meclis birleşik kurullarında tartışılması sırasında, çoğu, İkinci Grubu oluşturan, Din İşleri Komisyonu üyesi olan Hoca Efendiler, Mustafa Kemal'in deyişiyle "herkesçe bilinen uydurma sözlere dayanarak halifeliğin padişahlıktan ayrılamayacağı" savını ileri sürerler. İşin acı yanı özgür düşünceli, ilerici, aydın geçinen kimseler, küçükkentsoylu denge uzmanları da bu sav karşısında susarlar. Bakalım ne olacak? Karışık bir konu. Din adamları ne de olsa Anadolu eşrafının güçlü yandaşlarıdırlar. Dengeyi kollamanın zamanı. İşte, devrimcinin denendiği o tarihsel geçitte, Söylevdeki dramatik sahnelerden biri yaşanır. Mustafa Kemal önündeki sıranın üzerine çıkarak, sesini yükselterek, yalnızca devrimcilere özgü şu tarihsel çıkışı yapar, gerilimin sakıncalı telinde tek başına yürüyerek:

"Efendiler, egemenliği hiç kimse, hiç kimseye, bilim gereğidir diye, görüşmeyle, tartışmayla veremez. Egemenlik, güçle, erkle ve zorla alınır. Osmanoğulları, zorla Türk ulusunun egemenliğine el koymuşlardı. Bu yolsuzluklarını altı yüz yıldan beri sürdürmüşlerdi. Şimdi de Türk ulusu bu saldırganlara, artık yeter diyerek ve bunlara karşı ayaklanarak egemenliğini kendi eline almış bulunuyor. Bu bir olupbittidir. Söz konusu olan, ulusa egemenliğini bırakacak mıyız, bırakmayacak

mıyız sorunu değildir. Bu, ne olursa olsun yapılacaktır. Burada toplananlar, Meclis ve herkes sorunu doğal bulursa, sanırım ki uygun olur. Yoksa yine gerçek, yöntemine göre saptanacaktır ama belki birtakım kafalar kesilecektir."

Sahnenin devrimci bıçak keskinliğinde, gölgeyi yok eden ışığında, perde tarihsel gericiliğin karanlığına birdenbire şöyle iner:

Bunun üzerine, Ankara Milletvekillerinden Hoca Mustafa Efendi der ki: "Bağışlayınız efendim, biz sorunu başka bakımdan ele almıştık; açıklamalarınızdan aydınlandık."

Mustafa Kemal, Söylev'inde ilkönce kendi çatışığını, sonra Ulusal Kurtuluş Savaşı'mızın gerilimli sahnelerini kuşkusuz kendi bakış açısından, kişiliğinin devrimci birikimiyle işler. Rauf Bey'in Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisindeki yerini, tarihsel dramatiğe yansıyan iç çizgilerini, bir de kendi nesnelliğinde işleyen Samet Ağaoğlu'nun saptamalarından izlemekte yarar var:

"Rauf Bey, Birinci Büyük Millet Meclisinin dikkate şayan yüzlerinden bir diğeridir. Daha başlangıçta Heyeti Temsiliyedeki rolü, Hamidiye kahramanını bütün meclisin sevdiği bir adam haline getirmişti. Malta'dan döner dönmez derhal Nafıa Vekâleti ile faal bir mevki aldı ve daha sonra icra vekilleri sıfatıyla Milli Mücadelenin son senesinde hâdisata hâkim insanlardan birisi oldu.

Rauf Bey'in Birinci Büyük Millet meclisi azası olarak tezahür eden biraz seyyal bir yüzü vardır. Onu Birinci ve İkinci Gruplar bazen aynı zamanda kendilerinden addederlerdi. Birinci Büyük Millet Meclisi' gibi çetin bir mecliste hemen hemen herkes tarafından sevilmekle beraber gerçekten insanı hayrete düşüren hareketleri vardır.

Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in katli hadisesinde Meclis ve memleketi ihtilale düşmekten alıkoyacak kadar muvaffakiyet gösteren Rauf Bey, iki vekilin meclis karşısında birbirlerini tenkit etmeleri üzerine duyduğu iğbirarı, meclise aksettirerek itimat talep etmek gibi izahı müşkül bir vaziyet yaratıyordu. Bu suretle bir kabine reisi olduğunu

ve müşterek mesuliyet esasıyla bizzat mesul olduğu halde bir işte kendisinin haberi olmadan iki vekilin ihtilaflarını meclise getirmelerini tenkit ederken aynı hataya düşmekten çekinmemişti. Rauf Bey'in Birinci Meclisteki Nutukları ruhî bir zaviyeden dikkate değer. Bu nutuklar sık sık Allah ve vicdan kelimeleri ve 'ben bu toprağın nimeti ile büyümüşümdür' cümlesiyle süslüdür. Bu Nutukların bir hususiyeti de sahibinin Büyük meclisin ruh haletini çok iyi kavradığını ve anladığını göstermesindedir. Nutuk'larında Meclisin methü senasına büyük yer verilmiştir.

Rauf Bey'in hitabeti müessir ve kuvvetlidir. Nutuklarında hitap ettiği kitlenin içinde mevcut bütün fikirlerden birer parça vardır. (Kuvaiye Milliye Ruhu, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi", Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1944).

Cumhuriyetin kurulması ve halifeliğin kaldırılması konusunda da, Mustafa Kemal, Rauf Bey ve öteki arkadaşlarıyla derin çatışkılara girer. Bu çatışkılar, Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin kurulmasıyla daha bir ortaya çıkar. Karşıcıl eylemin bu evresinde Mustafa Kemal'in çok duyarlık gösterdiği bir öğe siyasal savaşın gündemine girer: Din. Söylev'in bu bölümleri, Ulusal Kurtuluş Savaşı ardından laik bir toplumun halkçı yapısını kurmak isteyen bir bağımsızlık devrimcisiyle, bağımsızlığın tutucuları arasında geçen siyasal çatışmaların öğeleriyle dolup taşar. Kazanılmış bir bağımsızlık savaşının devrime açık olanakları, toprağa serpilecek devrimci tohumları da var; bu savaşın ürünlerini tutucu, durağan bir toplumun süregitmesi için kullanmakta var. Tutuculuk, yeniden bağımlılığın tarihsel kökenlerini Orta Çağı getirebilir, ilericilik ise toplumun toprağını bağımsızlık güneşiyle altüst eder, yenileştirip uyandırabilir.

Bağımsızlığın içerdiği devrimle, Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'yle örgütlenen karşı devrimin çatışkısını Mustafa Kemal şöyle ortaya koyar:

"Cumhuriyetçi ve ilerici oldukları sanısını vermek isteyenlerin, yine bu bayrakla (din bayrağı) ortaya atılmaları; dinsel bağnazlığı coşturarak, ulusu, cumhuriyete, ilerlemeye ve yenileşmeye karşı kışkırtmak değil miydi? Yeni parti, dinsel düşünce ve inançlara saygı perdesi altında: 'Biz halifeliğin yeniden kurulmasını isteriz. Biz yeni yasalar istemeyiz. Bize eski yasalar yeter. Medreseler, tekkeler, bilgisiz softalar, şeyhler, müritler, biz sizi koruyacağız; bizimle birlik olunuz! Çünkü, Mustafa Kemal'in partisi halifeliği kaldırdı. Müslümanlığı zedeliyor. Sizi gâvur yapacak, size şapka giydirecek!' diye bağırmıyor muydu? Yeni partinin ilke edindiği sözler, bu gerici haykırışlarla dolu değil midir?"

Söylev, bu konuda dünden alır, bugüne, Brecht açıklığında bir güncel sergileyici gibi, yeryüzümüzün hiç değişmeyen din ve halk sömürücülerinden birini, devrimin ışığı altında, sahnenin ortasında çırılçıplak soyar:

"Günlüğünü, nafile ve gece namazlarının sevabını anlatan hadislerle doldurmuş olan bu sorumlu yazman, doğu illerimizde dinsel kışkırtmalarda bulunurken, kendi partisinin programını uygulamıyor muydu? Suçsuz halka, beş vakit namazdan başka, geceleri de çokça namaz kılmayı söyleyip öğütleyen adam belki de yaşamı boyunca hiç namaz kılmamış olan bir siyasacı olursa, bu davranışın ereği anlaşılmaz olur mu?"

Bir yanı halifeci sultana, bir yanı derebeyi karşı devrimle, ulusal bağımsızlık devriminin son tarihsel hesaplaşması belki de 28 Ekim 1923 günü, Çankaya'daki akşam yemeğinden sonra başlar.

Söyle'vin dizekleri arasından ancak imgelem gücüyle dramatik ışığa çıkarabileceğimiz bu akşam yemeği, Ulusal Kurtuluş Savaşı tarihinde önemli bir değişimin gerilimini taşıyordu. Ankara'da ekimin son günleri güz göğünü dingin, saydam tozanlarla maviye boyar. Hava, Taşhan'ın oralarda, akşam üstleri, Ankara köylerinin tezekli dumanıyla, uzak bağ asmalarıyla, buğday tozlarıyla kokar. Gece, bu kokunun

içine, dağlara düştü düşecek karın serinliğini ve halk yalnızlığında ışıldayan bozkır yıldızlarının umut titreşimini katar. 28 Ekim akşamı Çankaya'ya gitmek üzere, Meclisten çıkarken Mustafa Kemal, serin güz yalnızlığına savaş arkadaşlarını -yalnızlık savaş ateşinde kurşun gibi biraz erir- katmak ister. Çankaya'daki bağ evinin gecesine tarihsel tanık yıldızların şölenine ve armut ağaçlarında tüm Anadolu garipliğini ezgilendiren yusufçuk seslerine sonradan, Kemalettin Sami, Halit, Kâzım, İsmet Paşalar'la, Fethi, Fuat ve Ruşen Eşref Beyleri konuklar. Devrimci yalnızlığını halk kalabalığıyla bölüşmek istediğini, yemek yenir, Tanrısal üzüm suyu içilir ve yıldızlar bir önseziyle bozkır göğünü donanmayla ışıldadırken, birden, tarihsel bir çalar saat gibi Çankaya'dan, nice Anadolu tepelerine uzanan bir tınılamayla yazgısının ulusun yazgısıyla birleştiği kutsal özdeşlenmenin tin çözümüyle açıklar:

"Yarın Cumhuriyeti ilan edeceğiz!"

Çankaya bağ evinde, üvez ağaçlarının esintisinde ve dağ çeşmesinin şırıltısında, gecenin halk sessizliğinde söylenmiş bu söz, bence Ulusal Kurtuluş Savaşı dramatiğinin özüne işlenmiş en güzel sözlerden biridir. Burada Çankaya bağ evine değin bir günü daha anlatmak isterim. Sanırım, Söylev'de geçen çatışkı, bunun anlardan birinin bu günle derin, anlamlı bir bağlantısı vardır. Çok bunaldığı bir gün olmalı. 6 Mayıs 1922. Meclis kaynamaktadır, karşıcıllar Mustafa Kemal'in Başkamutanlıkta kalmasını istemiyorlar. Gizli bir oturumda konuşuyor. Ordu giderlerinin tutarı, ordunun gelir kaynakları soruluyor. Küçük siyasa adamları çemberi gittikçe daraltıyorlar. O, birden, çemberi kırıyor ve diyor ki:

"Gelir kaynaklarımızla ne yapabileceğimiz, belki herkesten çok, beni kaygılandırmaktadır. Yalnız ben, ordumuzun varlığını ve gücünü paramızla orantılı bulundurmak kuramını kabul edenlerden değilim. 'Paramız vardır, ordu yaparız; paramız bitti, ordu dağılsın... ' Benim için böyle bir sorun yoktur. Baylar, para vardır, ya da yoktur; ister olsun, ister olmasın, ordu vardır ve olacaktır. Bu noktada bir anımı da

canlandırayım. Ben ilk kez bu işe başladığım zaman, en akıllı ve düşünür geçinen birtakım kişiler bana sordular: 'Paramız var mıdır? Silahımız var mıdır?' 'Yoktur' dedim. O zaman: 'Öyleyse ne yapacaksın?' dediler. 'Para olacak, ordu olacak ve bu ulus bağımsızlığını kurtaracaktır!' dedim. Görüyorsunuz ki hepsi oldu ve olacaktır."

O gün ya da bir başka gün. Yineliyorum, çok bunaldığı bir gün olmalı. Ama, ille Çankaya'da, bozkır toprağının gizli güzelliğini damıtan bir bahar sonu yaz başı günü olmalı. Ruşen Eşref Ünaydın "bir yaz günü idi" diyor. Onun anılarının tanıklığında yaşıyalım. Söylev'e girmemiş, ama Söylev'deki bunalımla ilgili Çankaya günlerinden birini:

"O gün, salon ziyaretçi üstüne ziyaretçi ile doluyordu. Vekillerden biri gelip, biri gidiyordu. Her biri, sana anlattıkları ile sözlü bir rapor vermiş oluyordu... Dâhiliye Vekili Atâ Bey bildiriyordu ki: Karadeniz kıyılarından Ankara civarlarına kadar hemen her bölgede âsâyiş yer yer bozulma istidadı göstermektedir... Aldığı raporlardan misâller sayarak: 'filân yerde şu, falan yerde bu vaka olmuştur' diyordu...

Asıl fenası, o günlerde İnebolu'dan Ankara'ya kamyonla gelmekte olan yolcu kafilelerinden biri, bir akşam, hükümet merkezinden on, on beş kilometre ötede dahi eşkiya tarafından soyulmuştu, dövülmüştü. Üzerlerinde para, eşya ne varsa alınmıştı. Kendileri de Ankara'ya iç çamaşırları ile yaya salıverilmişti; yüzleri gözleri yara bere içinde!..

Bu hazin havadis Ankara'da hemen kulaktan kulağa yayılmıştı: Hükümete âdeta meydan okur gibi bir küstahlıktı, bir tehlikeydi bu!.. İşte Dahiliye Vekili'nin 'Büyük Millet Meclisi Reisi'ne getirdiği kötü haberler bunlardı.

Atâ Bey, salondan ayrılacağı sırada, Milli Müdafaa Vekili Kâzım Paşa (Özalp)'nın geldiğini bildirdiler. Paşa'nın sana arzettiklerinden şu anlaşılıyordu: 'Şayet günün birinde herhangi bir hareket emri verilecek olsa, ordunun yürümek imkânı yoktur.' Ve en sağlam belgeleri sayarak, açıkladığına göre: 'Çünkü askerin ayakkabısı yoktur; silah kayışı yo-

ktur!..' Gerçi bunlar, Anadolu içinden kısa zamanda tedârik edilebilir; ve bu eksik, birkaç hafta içinde giderilebilirdi. İş, ancak, derhal altı, yedi yüz bin lira bulmaya kalıyordu...

Paşa, bunun için, hergün Maliye Vekili Hasan Fehmi (Ataç) Bey'e başvuruyordu. İşin hayatî önemini, itibâra alınmamasının doğuracağı tehlikeyi, açık açık göz önüne koyuyordu. Fakat ne deliller söylenirse söylensin, Hasan Fehmi Bey, red cevâbı veriyordu... Onun öne sürdüğü sebep de son derece mühimdi:

'Çünkü Maliye kasasında o ara hiç hazır para yoktu. Ve yakınlarda tahsilat yapılmak ihtimâli de yoktu!'

İşte, 'Millî Müdafaa Vekili'nin 'Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandana' getirdiği korkunç haber bu idi...

O günkü ziyaretçilerden eski 'Şer'iyye Vekili Abdullah Azmî Efendi de: "Bazı diyanet işlerinin gereği gibi yürüyememesinden muhalefet faydalanıyor; bunu istismar ediyor. Ola ki bundan maddî, manevî zararlar doğabilir!.. Şer'iyyeyi takviye etmeli..." düşüncesini Arapça 'ke lâm ı kibâr'lar saya döke senin ruhuna gayet nazikâne bir üslupla usulca telkin ediyordu. Bir irtica havası estiği haberi, târihte siyaseti taassubun icra âleti olarak kullanmaktan başa ne felâketler gelmiş olduğu göz önüne getirilince, o nâzik zamanda hepsinden daha korkunç görünüyordu.

O günkü misafirlerden yalnız, ak sarıklı, ak sakallı; esmer yüzlü, mor cübbeli Ankara Mebusu Atıf Efendi, tabiat âşığı, bir evvel zaman pîri hâkim ruhluluğunu bütün kâmilliğini sezdirmişti. Seni irkiltebileceğini tahmin etmiş olacağı bütün bu üzücü haberleri üst üste dinlemekten bir ân için koruyup uzaklaştırmak olmak dileği ile idi denebilecek tatlı ve masum bir yüz göstermişti. Siyâsetten büsbütün ayrı ve o anda senin gönlüne hoş gelebileceğini kendince umduğu bir konu üzerinde, seçim dâiresi arkadaşı babacanlığı ile sana şunu sormuştu:

"Bıldır ben sana bir gül fidanı verdi idim. Noldu? Bu bahar, çiçek açtı mı? Biçimini bir gördün mü? Pek dilberdir... Çiçeğini bir yol

kokladı mı? Pek lâtiftir amma!.. Beğendin mi?" (Ruşen Eşref Ünaydın, Atatürk'ü ÖZLEYİŞ, hatıralar, birinci kitap, Zafer, Türkiye İş Bankası, Atatürk ve devrim serisi, Ankara, 1957.)

Söylev dramatiğinin arkasına Çankaya sığınağını koymamın tarihsel bir nedeni vardır. Çankaya'daki bağ evi, o çekilge, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ve devrim yıllarının çatışığını bir insan gibi iç yaşantısında saklar. Üvez ağaçlarındaki ağustosböcekleri, kaya diplerindeki yabangülleri, bozkır güneşini şekerelmasına çeviren gizli güç, armut ağaçlarına yuvalanmış uzun sesli ibibik, asmalardan yayılan Anadolulu Pan'ın soluğu bayırlarda titreşen üveyik otları, iğdeağaçlarının mayıs kolonyacısına sattığı sevili özsu, alıçağaçlarının ufak gülleri, çeşmeden akan türkücü bozkır suyunun insancıl sesi, doğanın yoğurduğu türemler hamuru ve güneşin pişirdiği gözleme hep, hep bu çatışığa katışırlar, bu çatışığın öğeleri olurlar. Doğa direnci ve umudu açıklar. Evet, doğa her yerde, her zaman yaratıcı insanın dostu, belirleyici bir yapıtaşıdır. Doğa ile insan arasında, tarihsel olayların çatışığında, derin bir bağ, tazeleyici bir yeraltı suyu vardır. Bunu ancak, Atıf Efendi gibi, gönlü ekin biçici Hacı Bayram'ın doğa tapınışından çekilmiş, bir Anadolulu bilge, bir ermiş soylu insan ayırdedebilirdi. Bunalım mı? Bir gül, toprağın çile çeki tarihinden üretilmiş bir halk gülü onu, bunalımı bir umuda, bir yaşama direncine çevirebilirdi. Çevirdi de. Kâzım Paşa'nın yürüyemez dediği asker, Eti çarığını giyerek ve silahı kayışlanarak, 20-21 Ağustos 1922 gecesi yola çıkıp gece yürüyerek, gündüzleri köylerde ve söğüt ağaçları altında gizlenip dinlenerek 26 Ağustos sabahı Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın tanyerine vardı. Söylev'de yıllarca yaşanmış bir gerilimin, İzmir sevincine boşaldığı 5 Eylül 1922 günlü telyazı- usun ve iç yaşamın çatışkısı diyonizosça bir coşku ve sevinci de içerir acılı çekirdeğinde. Çözümün, kaya sertliğine ulaşmış bunalımın çatladığı yerde boşalışın şarap sağrağıdır yaşamaya sunulan, burada, Beethoven'in Fidelio'sundaki coşkulu özgürlük ırmağı yazgının acılı toprağını sevinç sularıyla besler: Özgürlüğün karlı dağ

sularıyla, Anadolulu dağların tüm kar saklancalarıyla:-Uzlaşmış devletler, emperyalizmin kanlı ortaklığı ateşkes istemektedir. Onurun, utkunun, Şiller dramlarına özgü tarihsel soyluluğun diliyle Mustafa Kemal, bu isteğe, dolaylı bir yanıt vermektedir:

Tel, oruna özeldir.
5. 9. 922

Bakanlar Kurulu Başkanlığı Yüksek Katına

K: Anadolu'daki Yunan ordusu kesin olarak yenilmiştir. Yunan ordusunun yeniden sağlam bir direnmede bulunması artık düşünülemez. Anadolu için herhangi bir görüşmeye gerek kalmamıştır. Ateşkes Anlaşması, ancak Trakya için söz konusu olabilir. Bunun için, eylülün onuna değin, Yunan hükümeti, ya doğrudan doğruya ya da İngiltere aracılığıyla hükümetimize resmî olarak başvurursa, buna karşılık verilirken aşağıdaki koşullar öne sürülmelidir. O günden, yani eylülün onundan sonra başvurulursa karşılığı başka türlü olabilir. Bunun için de durum bana ayrıca bildirilmelidir.

1. Ateşkes antlaşmasının imzalandığı günden başlayarak, on beş gün içinde, Trakya, 1914 sınırlarına dek, hiçbir koşul ileri sürülmeden, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin sivil memurlarına ve ordu birliklerine bırakılmış olacaktır.

2. Yunanistan'da tutsak bulunan yurttaşlarımız on beş gün içinde İzmir, Bandırma ve İzmit Limanları'nda bize verilecektir.

3. Yunan ordusunun üç buçuk yıldan beri Anadolu'da yaptığı ve yapmakta bulunduğu zararları ödemeyi Yunan hükümeti şimdiden üstlenecektir.

Büyük Millet Meclisi Başkanı
Başkomutanı
Mustafa Kemal

Bu telyazı üzerine, İzmir'deki emperyalist devletlerin konsolosla-

rı, Mustafa Kemal'le nerede ne gün buluşacaklarını soradursunlar ve Mustafa Kemal, onlara, 9 Eylül'de Nif'te (şimdiki adı Kemal Paşa) buluşup görüşelim diye buyursun... Ulusal Kurtuluş Savaşının en coşkulu anı, birden, ulusal tarihin yürek saatinde çalıyor: Emperyalizmin Nif'te gelmesine gerek yok artık, emperyalizmin saati durdu, ulusal tarih onun gerici saatini aşmıştır çoktan, konsoloslar neyi konuşabilirler, konuşmayı gereksiz kılmıştır eylem, 9 Eylül'de Ulusal Kurtuluş Savaşı orduları, İzmir rıhtımında Akdeniz'e varmışlardır. Söylev'de şöyle konuşur Atatürk, yinelemekten mutluluk duyuyorum: "Gerçekten, dediğim günde ben Kemalpaşa'da bulundum. Ama görüşmeyi isteyenler orada değildi. Çünkü ordularımız İzmir rıhtımında ilk verdiğim ereğe, Akdeniz'e ulaşmış bulunuyorlardı."

Söylev'de altını çizdiğim birincil nitelikteki dramatik anların, ikisini daha kısaca belirtmekte yarar görüyorum: Nasıl bir acı çekmiş olmalıdır kimbilir Mustafa Kemal Paşa, onu yurttaşlık ve seçilme haklarından yoksun kılmak isteyen yasa önerildiği zaman? Bir de orduyu ellerinde tutmak, orduyu kendi siyasal amaçlarına aracı kılmak yoluyla ağırlıklarını korumak isteyenlerin oyunlarını bozması. Kimi komutanlar, Mustafa Kemal'e karşı orduyu ellerinde tutmak istiyorlardı. Ne oldu? Söylev'in bu bölümü, bu oyunların üzerine öğretici bir perde sonu gibi iner: Cumhuriyet ordusu siyasal tutkuların, karşı devrimci isteklerin aracı değildir, Ulusal Kurtuluş Savaşı vermiş bir ulusun devrimci ordusudur.

Tüm bunları niçin anlatıyor Atatürk? Bir tarihsel dramın başkişisi olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisi sahnesinde, sesini, yüz çizgilerini, devinimlerini kullanarak, belgeleri yansıtarak, mektupları okuyarak, araya gölgeler sokarak, aydınlıklar katarak, umudu yüreğin taşında yontarak, umutsuzluğu eylemin gücüyle yenerek, utkuyu sözcüklerin alçakgönüllü söğüt dallarıyla örterek, günlerce anlatıyor. Kimi yerde yurt yönetici bilge, kimi yerde soğukkanlı günlük tutucusu, bakı-

yorsunuz yöneltici, bir önalan, bakıyorsunuz beklemeyi bilen, zamanın bilinçli güdücüsü, bir yerde yılmaz bir tartışmacı, bir yerde portreci, bir yerde eleştirici... Bir yerde duygulu, bir yerde yerici. Nesnel belgecilikle bilinçli bir öznelliği birleştiren bir dengeci bir tin çözümü bıçağıyla, kendisini, arkadaşlarını, dönemini ve çevresini açımlayan yaman bir anlatıcı karşısındayız. Ama yine sormalı, birden, Söylev'e başlarken çizdiği görünümü belirsiz bir uzak zaman için yineleyerek, hem coşkular hem kuşkular içinde ulusal dramatiği geleceğe uzun soluklu bir konuşma ile bağlayarak anlatmak istediği nedir?

Söylüyor bunu: "Bu ayrıntılı sözlerin en sonu tarihe mal olmuş bir dönemin öyküsüdür" diyor. Sonra ekliyor: "Baylar, bu söylevimle, ulusal varlığı sona ermiş sayılan büyük bir ulusun bağımsızlığını nasıl kazandığını; bilim ve tekniğin en son ilkelerine dayanan ulusal ve çağdaş bir devleti nasıl kurduğunu anlatmaya çalıştım. "Bu öyküden, yaşanmış denenmiş bir geçmişten, bir karabasan geleceği gündeme getirecek aymazlığın, sapkınlığın, hainliğin, işbirlikçiliğin, yoksulluğun, ezginlik ve bitkinliğin toplumu sarıp yok edeyazdığı bir gelecektir bu birden, işe yeni başlar gibi, genç Kuvayi Milliyecilere görev verdiği o coşkulu, uzun soluklu konuşmanın anlamı nedir? Neden, Türkiye Büyük Millet Meclisi sahnesini aşarak, gençliğe sesleniyor? O zaman soru, güncel bir ağırlık kazanıyor: Türkiye Büyük Millet Meclisinin 1927 Ekim oturumlarından Ulusal Kurtuluş Savaşı dramatiği, geleceğe tüm bağımsızlık savaşı vermiş ama devrimi gerçekleştirememiş ülkelerin acılı ikilemine doğru uzanıyor. Biliyor ki başlattığı savaş burada bitmiyor. Bittiği yerde yeniden başlıyor. Atatürk'ün uyanış dediği tarihsel deney Söylev'in özünü vurgulayan bağımsızlık savaşı, geleceğin sahnesine de yansıyacak. Bağımsızlık yeniden ölümle denenmesi gereken bir ana değer haline gelebilir mi? Bağımsızlık yeniden kuşatılabilir mi?

Kuşatılabilir diyor, Atatürk. Tarihin eytişimsel akışını sezerek, ge-

lecek ikilemlerin varlığını önceden görerek, kendi çatışığının bittiği ve günün ışıdığı yerde, yeni çatışkıların gecesini bildiriyor. Bir gece bitti. Günaydın coşku! Yeni geceler gelebilir. Uyanık dur bilinçli kuşku! Çağrısını önceden bildiriyor, tanyerindeki kuşaklara, geleceğin bağımsızlık savaşçılarına sesleniyor. Bu yüzden Söylev'in en dramatik yeri, çığlıktan çağrıya, çağrıdan çığlığa dönüşen o sesleniştir, gençliğe sesleniştir. Burada, ikilem olduğu gibi duruyor, çelişki sanki hiç çözülmemiş gibi yeniden tarihsel sahneye getiriliyor. O zaman? Evet, o zaman Söylev'in başına dönmeli. Ya bağımsızlık ya ölüm ikileminin dölyatağına. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın Söylev'den gelen ana öğretisi bağımsızlıksa, bağımsızlık ancak, toplumsal uyanışın tanyeriyle, ölümün onurlu günbatısı arasında geçen bir yaşamda çiçek açar. Yaşam, ölümle ödenen bir kan serüveni ise, o zaman bağımsız yaşamak isteyen bir ulus tek bir yolla ikilemini çözebilir: Yeniden bağımsızlık için ölerek. Söylev'in gençliğe adanmış yeri, Ulusal Kurtuluş Savaşları'na ve devrime adanmış bir yaşamın çağrısıdır.

(Türk Dili, Söylev Özel Sayısı. 1977)

BATILILAŞMA AŞAMASINDA SÖYLEV

Prof. Dr. Bedia Akarsu

Batılılaşma kavramı üzerinde çok duruldu. Olumlu olumsuz yorumlar yapıldı bu sorunu inceleyenlerce. Ama yine de Atatürk devriminin batılılaşma sürecindeki yeri yeterince aydınlanmış değil kanımca. Genellikle batılılaşmanın Tanzimatla başladığı ve Atatürk devriminin de bunu daha ileri götürdüğü öne sürülüyordu. Bu iki sav da "Batılılaşma Tanzimatla başlamıştır", "Atatürk devrimi Tanzimatın bir sürüp gitmesidir" biçiminde özetlenebilen bu iki sav da doğru görünmüyor bana.

İlkin bu kavram ve onunla ilgili öteki kavramların anlamları üzerinde açıklık kazanmak gerek. "Batılılaşma" nedir? "Batılı düşünüş", "Batı düşüncesi", "Batı kafası" nedir? Batılılaşma batıya öykünmeyi de dile getirebilir, batının düşünüş biçimine yönelerek çağdaş uygarlığa ayak uydurmayı da dile getirebilir. "Batı düşüncesi", "doğu düşüncesi" diye bir ayrım yapılır öteden beri. Batı düşüncesi, Batı kafası dediğimiz kuşku duyan, sorup soruşturan, eleştiren, araştıran, arayan, hep yeniden bir yerlere varmaya çalışan kafadır. Doğu kafası ise yorumlar yalnızca.

Ancak bu Batı kafası, Doğu kafası terimleri de eskimiş terimlerdir, anlamlarını yitirmişlerdir bir yerde. Bugün doğunun doğusu yerlerde bilimsel düşünüşten başka bir şey olmayan Batı kafası işbaşında olduğu içindir ki Doğu da kalkınıyor. Batı kafası akla uyan, inançlardan

sıyrılmış olan, her türlü inancı bir yana atıp araştıran, inceleyen, deneyin verilerini aklın ışığında değerlendiren aydın kafa demek. Bugün kimi çevrelerde batı-doğu kavramları anlam değişikliğine uğrayıp Batı, anamalcılığın (kapitalizmin), Doğu toplumculuğun (sosyalizmin) simgesi olarak kabul ediliyor. Toplumculuğun da aslında bir Batı kafası ürünü olduğunu ve ilkin batıda doğduğunu anımsatıp batı Avrupa'da doğmuş olan ve Batı düşüncesi dediğimiz bir düşünüş biçiminin neyi dile getirdiğini tarihsel süreç içinde bir kez daha gözden geçirmeyi, konunun aydınlanması bakımından, yararlı görüyorum. Batı düşüncesi bir anlamda bilimsel düşünme ile eşanlamlı. Gerçek anlamıyla bilimsel düşünmenin yeniden doğuşla (Renaissance'la) birlikte başladığı, aydınlanma çağında daha bir geliştiği hep bilinen bir gerçek. Gerçi Orta Çağın da büyük bir kültür yaşamı var. Ama bu kültür kendi içine kapalı, araştırmaya açık olmayan bir felsefeye dayalı. Orta Çağın ana akımı, Orta Çağa gerçek niteliğini veren skolastik akımdır. Latince "schola" okul demek, öğrenme demek. Adından da anlaşıldığı gibi skolastik felsefe her şeyden önce okumaya, öğrenmeye dayanır; Orta Çağ felsefesi bir öğreticidir, araştırıcı değil. Bu felsefe doğruluğu aramaz; çünkü onu zaten bildiğine inanır. Bu da kutsal kitaplarda ve bu kutsal kitapların yanında Yunan filozoflarının, özellikle de Platon ve Aristoteles'in yapıtlarındadır.

Hellenistik çağın sonlarına doğru Yunan kültürü doğuya yayılmaya başlamıştı; bu Yunan yapıtlarındaki bilgiler İslam düşüncesi içine de karışmışlardı. İslam kültürü, İslam felsefesi bir yandan Kuran'a, bir yandan da Yunan yapıtlarındaki doğrulara dayanarak gelişmiştir. Özellikle Aristoteles İslam kültürü içinde önemli bir yer alır. 10-11. yüzyıllarda Arapçaya çevrilen Aristoteles'in yapıtları, sonra bu yoldan, demek Arap çadan Latinceye çevrilmiştir. Böylece batı yolu açılmış olur. Gerek Doğu gerek Batıda Aristoteles'in dizgesiyle uzlaştırılmış teolojik dünya görüşü ortaya çıkar. Orta Çağ İslam dünyasında olsun, Hıris-

tiyan dünyasında olsun kutsal kitaplardaki doğrulukla Yunan filozoflarının yapılarındaki doğruluğun birbirinin aynı olduğuna inanır. Felsefesi de bir din felsefesidir Orta Çağın. Tanrı ve Tanrı'nın evrenle bağlantısı bu felsefenin başlıca konularıdır. Tanrı bu evrenin yaratıcısıdır ve onu yöneten varlıktır. Ayrıca Tanrı iyinin kendisinde toplandığı bir varlıktır ve ahlak yasalarının koyucusudur. Öyleyse iyi, bir yandan Tanrı'nın özü ile aynı şeydir, öte yandan Tanrı istencinin bir dile gelişidir. Tanrı bu evreni çeşitli alanlara bölmüştür. Bir yanda öğeler alanı var: Ateş, su vb., öte yanda canlılar alanı: Bitki, hayvan gibi. İnsan bütün yaratıkların efendisidir, Tanrı da bütün evrenin. Aslında bu evren insan için yaratılmıştır. Geri kalan bütün yaratıklar canlı ve cansız insanın yararlanması için yaratılmıştır. Ama insan bir yandan evrenin merkezinde bulunur ve bütün bu şeylerin efendisidir, öte yandan Tanrı'ya bağımlı olan bir yaratıktır. Felsefe de Orta Çağın bu dinsel anlayışını birtakım sağlam çerçevelere yerleştirmekle görevlidir. Bu iş için de gereken kavram ve gereçleri Yunan ve Roma felsefesinden alır. Aslında Orta Çağ felsefesi bu Latin ve Roma biçimine girmiş Yunan felsefesinden başka bir şey değildir. Bu dönemdeki yetişip oluşma (formation) da Latin Grek yetişmesidir. İyi yetişmiş insana aydın denir. Aydın insan entelektüel deyimi ilk olarak eski Romalılarda ortaya çıkmıştır. Bu deyimi de yapıtları bütün batı kültür dünyasında çok etki yapmış olan Cicero ortaya atmıştır. Romalıların felsefede ileri sürdükleri hemen bütün düşünceler Yunan felsefesinden gelir. Latince kavramların bile pek çoğu yalnızca Yunan kavramlarının bir çevirisidir. Onun için Romalılar gözünde iyi yetişmiş insan, aydın insan demek, Grekçeyi bilen ve Grek betiklerini doğrudan doğruya okuyabilen insan demektir. Aynı biçimde Orta Çağda da aydın insan demek, Latince bilen ve Latin betiklerini okuyan insan demektir. Öyleyse bu dönemde yetişme, öğrenim her şeyden önce yazınsal bir öğrenimdir, okumaya dayanan bir öğrenimdir. Bundan böyle Orta Çağda yetişkinlik okunan kitaplardan elde edilmektedir. Bu yetişmede araştırmanın yeri yoktur.

Çünkü önce Romalı aydın için, sonra Orta Çağdaki aydın için doğruluk nasıl olsa eski Yunan filozoflarınca bulunmuştu. Öyleyse Orta Çağ aydınına göre doğruluk kitaplardan öğrenilebilir, göz önünde bulundurulması gerekli olan yalnızca doğru yorumlamaktır.

Ama yeniden doğuşla (Renaissance) birlikte durum değişmiştir. Hem de her alanda. Yeniden doğuş büyük buluşlar, yaratmalar çağıdır. Amerika bu dönemde bulunmuştur. Sömürgeler de bu dönemde ortaya çıkmıştır. Yeni tekniğin getirdiği araçlarla başka yerlere yayılmaya, dağılmaya başlayan Avrupa kültürü kendi içinde de bu dönemde dağılmaya başlamış, ulusal devletler oluşmuştur. Böylece Avrupa birliği bozulur, ulusal savaşlar, daha sonraları da sınıf savaşları başlar. Bu ulusal devlet düşüncesi, sınıf düşüncesi Orta Çağa tüm yabancı olan kavramlardır. Orta Çağın siyasa ve kültür bakımından birlikli Avrupa'sının yüzyıllar boyunca yavaş yavaş parçalanmaya başladığını görüyoruz. Bu parçalanmaya ulusal devletlerin ortaya çıkışı, dinle devletin birbirinden ayrılması yanında kilise içindeki bölünmeler de neden olur. Bu bölünmelere, parçalanmalara bir üçüncüsünü de katmak gerekir: Dinsel olan ve kilisenin resmi görüşüne dayanan dünya görüşünün parçalanıp yerine bilimsel görüşün geçmesidir. Bu görüşle deneme ve araştırmalara yer verilmiş, buluşlar ve yaratmalar birbirini kovalamış, özellikle doğa bilimi çok gelişmiştir. Bütün bu araştırmaların arkasındaki temel düşünce de doğaya us ve teknikle egemen olmaktır. Yeniden doğuş çağının ilk İngiliz düşünürü Francis Bacon "doğaya egemen olmak için onu bilmeliyiz" diyordu. Doğayı bilmek doğayı tanımak demektir; bu da doğa içindeki güçlerin yasalarını, bunların bağlantılarını kavramak demektir. İşte insan bu güçleri öğrenir, bunların yasalarını tanırsa, bu güçleri kendi yararına kullanabilir.

Orta Çağın düşünüşüne göre Tanrı insanı bu evrenin merkezine yerleştirmiş ve doğayı ona yararlanması için sunmuştu. Yeni Çağın getirdiği anlayışa göre ise insanın kendisi doğayı öğrenir ve bundan yararlanır, doğayı işine yarayacak duruma sokar. Orta Çağın kapalı sınır-

lı bir dünya anlayışı yerine Yeni Çağın sınırsız bir dünya görüşünü koymuştur. Coppernicus yeryüzünü bu evrenin merkezi olmaktan çıkarmış; bu dünyanın da gökyüzünde gördüğümüz yıldızlar arasında bir yıldız olduğunu ortaya koymuştu; böylece insan da bütün bunlar arasında bir varlık, hem de küçücük bir varlık olmuş oluyordu. Ama insan bununla küçülmüş olmuyor, daha da önem kazanıyordu aslında. Çünkü insana kendi gücü ile bu evrene egemen olma olanağı açılmıştı artık. İnsanın kendi üzerindeki bilinci de güçlenmiş oluyor bu anlayışta. Çünkü bu sonsuz evreni tanıyabilen bir varlıktır insan artık. Yalnız tanıyan, bilen de değil, ona egemen olan bir varlık.

İşte insanın her türlü inançtan sıyrılarak kendine, usuna güvenip yalnızca kendi usuna dayanarak yaşamı kavramaya, düzenlemeye çalışması aydınlanma çağında daha bir gelişmiş, günümüzde doruğuna erişmiştir. Ama bu, Batıda da kolay olmamıştı elbette. Bilimsel düşünüşün, her türlü inanç ve geleneklerden bağımsız olan özgür düşünmenin egemen olması için insanlık yüzyıllar boyu savaşmış, pek çok da kurban vermiştir. Ama sonunda uygar ülkelerde bu savaş kazanılmış; eğitim, öğretim laik bir temele oturtulmuş, araştırma ve düşünme özgürlüğü sağlanmıştır.

Batıda Orta Çağ kafasından özgür ve bağımsız düşünüş biçimi olarak niteleyebileceğimiz bilimsel düşünüşe geçiş sürecini belli bir açıdan gördükten sonra kendi toplumumuzdaki gelişmelere de aynı açıdan kısaca eğilmek istiyorum.

Bizde batılılaşma hareketinin genellikle Tanzimatla başladığı söylenir. Gerçekten Tanzimat batıya yöneliştir. Ama bu yöneliş gerçek bir batılı olma çabası mıdır? Yoksa sonu öykünmeye varan yüzeysel bir batılılık mıdır? Tanzimat kafası, uygarlık ve kültür ayırımı yapmakla daha baştan batı düşünüşüne kendini kapamıştır. Uygarlık derken anladığı yalnızca teknik Tanzimat düşünürünün; Batının tekniğini alacağız, ama kendi kültürümüzü koruyacağız inancı içinde.

İlkin uygarlık ve kültür; teknik, bilim, sanat, felsefe birbirlerinden ayrılabilirler mi? Bunlar birbirine sıkı sıkıya bağlı şeyler değiller mi? Tarihte çeşitli dönemlerin, çeşitli çağların uygarlık ve kültür düzeylerine baktığımızda bunların hepsinin toplumun ekonomik yapısı da toplumsal düzeni ve toplumsal yaşamı da içinde birbirine bağlı olduğunu görürüz. Bilimin ilerlemesi teknik alanda yeni olanaklar açıyor; teknik olanaklar yeniden bilimde yeni çevrenler geliştiriyor ve bu olanaklarla bilim yeniden daha bir gelişiyor. Yeni sorular sorulmaya başlıyor. Bilimsel ilerleyiş bir yandan çağın felsefesini, dünya görüşünü etkiliyor, öte yandan toplumsal yaşamı. Yeni gelişmeler karşısında gelenekler de töreler de eskiyor, yeni teknik kendine uygun bir toplum düzeni, bir ahlak düzeni de getiriyor. Sanatın da her alanında aynı gelişmeyi görüyoruz. Elektronik çağ kendisiyle birlikte elektronik müziği, elektronik resmi getirmedi mi? Bugün hiçbir mimar çıkıp da Viyana'daki ya da Roma'daki Katedralin aynını yapmıyor batı ülkelerinde; içinde bulunduğu çağa uygun bir biçimde geliştiriyor yapıtını; bunu geleneklerden kopma olarak görmediği gibi, eski biçimlerden ayrılmayı ulusçuluğa aykırı diye de düşünmüyor. Tam tersine kendi özgürlüğünün bilincinde olarak kendine güvenerek yeni yaratılara atılıyor ve bununla ulusunu da ileriye götüreceğini biliyor. Sanatla bilimin birbirine her bakımdan bağlılığı da bugün daha belirgin. Bilim sanatsız, sanat bilimsiz yapılamıyor artık. Felsefesizse hiç bilim olamaz. Bilimi yalnızca uzmanlık işi olarak gören birinden hiç yaratma beklenemez. Uzman bilgin herkes olabilir ama yaratıcı bilgin olmak için büyük ve geniş bir kültür gerek, felsefi görüş gerek, düş gücü gerek. Çağının kültürünün, felsefesinin dışında kalmış bir bilim adamı bir bilirkişi, bir uzman olabilir ama dar kafalı kalır, Nietzsche'nin deyişiyle "büyük bir bilgin ve bir dar kafalı aynı şapka altında bulunabilir". Çağının biliminden ve kültüründen habersiz bir sanatçının da pek bir şey yapabileceğini sanmıyorum. Yaptıkları da ortada böylelerinin. Şişli'nin orta yerine Süleymaniye Camii'nin bir eşini diker yirminci yüzyılda. "Batı taklitçisi" olmayacağım derken kendi kendinin kötü bir öykünücüsü olur. Çünkü

yüzyıllardan beri yaratmaya kapamıştır kendini ulusumuzun bir bölümü. Bu da hep aynı kültür çevresi içinde dönüp dolaşmaktan, kendini aşamamaktan ileri geliyor sanırım. İşte Tanzimatın yanlış tutumu budur kanımca. Kültürüne yönelmeden, bilimsel düşünüşüne geçmeden batının yalnızca tekniğini almaya kalkması, o tekniği yaratan temellere inemeyişi Tanzimat dönemini yalnızca "batı taklitçisi" olarak bırakmıştır. Bu açıdan bakıldıkta Osmanlı İmparatorluğu'nda Fatih Sultan Mehmet döneminin çok daha batılı olduğu görülür. Fatih, batıda kendisiyle birlikte başlayan yeniden doğuş çağının dışında kalmamış, zamanının bilginlerini, sanatçılarını İstanbul'a getirmiş, Batıyla, Batının bilim ve sanatıyla ilişki kurmuştur. Kendisi de Latince ve Yunanca bilen tam anlamıyla aydın bir kişidir. Ancak kendisinden sonra dinsel düzenin ağır basması sonucu Batıya, yeni gelişmekte olan Batılı düşünüşe sırt çevrilmiş, yeniden Orta Çağ kafası egemen olmuştur Osmanlı ülkesinde. Yavuz Sultan Selim'in kendini halife olarak kabul ettirmesinden sonra din ve devlet tam olarak birleşmiş, dine bağlı düzen bilime ve kültüre kapalı olarak Cumhuriyet dönemine dek sürmüştür. Osmanlı tarihinde III. Selim, II. Mahmut dönemlerinde olduğu gibi yenileşme hareketleri görülmüşse de hep dinsel inançların ağırlığı sonucu bu hareketler bastırılmış; kimi zaman ilerici padişahların başını bile yemiştir bu gerici din devlet düzeni. Ancak Atatürk'le birlikte teokratik düzen kökünden yıkılıp dinle devlet birbirinden kesin olarak ayrılmış ve cumhuriyetin ilanından bir yıl gibi kısa bir süre sonra halifelik de kaldırılarak laik düzene geçilmiştir. Böylece Batı Avrupa'da birkaç yüzyıl önce başlayan uyanış ve Aydınlanma Çağları, çok geç de olsa, bizde de başlamış oldu. Şimdi de Atatürk'ün batı karşısındaki tutumunu doğrudan Söylev'inden izleyelim.

16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal eden İtilâf Kuvvetlerinin yurda telle yaptıkları bir bildirimde şu sözler yer alıyor: "... Bu sıkışık zamanda, Müslümanlar olsun, Müslümanlardan başkaları olsun, herkesin ödevi, kendi işine gücüne bakmak, güvenliğin sağlanmasına yardım etmek; Osmanlı Devleti'nin yıkıntısından yeni bir Türkiye yaratmak için

yaptıkları delilikle son bir umudu da yok etmek isteyenlerin aldatmalarına kapılmamak ve şimdi de padişahlık başkenti olarak kalan İstanbul'dan verilecek buyruklara uymaktır." (285)* Atatürk'ün bu bildirim üzerine batılı ülkelere gönderdiği protesto yazısında şu sözleri dikkat çekicidir: "Osmanlı ulusunun siyasi egemenliğine ve özgürlüğüne indirilen bu son yumruk, ... yirminci yüzyıl uygarlık ve insanlığının kutsal saydığı bütün ilkelere; özgürlük, yurt ve ulus duygusu gibi bugünkü insan topluluklarının temeli olan bütün ilkelere ve bu ilkeleri ortaya koyan insanlığın genel vicdanına indirilmiş demektir ilgili ulusların şeref ve onurlarıyla da bağdaşmayan bu davranış üzerinde yargıya varmayı, resmi Avrupa'nın değil, bilim, kültür ve uygarlık Avrupa'sının vicdanına bırakmakla yetinir ve bu olaydan doğacak tarihsel sorumluluğa son olarak bir daha dünyanın dikkatini çekeriz." (286) Bu yazıda Atatürk'ün "resmi Avrupa" ile "bilim, kültür ve uygarlık Avrupa' sını" birbirinden ayırdığı açıkça görülüyor. Batı karşısındaki tutumu da belirginleşiyor. Atatürk'ün karşı olduğu uygar Batı değil, emperyalist batıdır. Emperyalist Batı ile savaşmış, ama Batı uygarlığını benimsemiştir. Benimsediği de hiç kuşkusuz uygarlığın ve kültürün temeli olan özgürlük ve bağımsızlıktır.

Atatürk 1927 yılında verdiği büyük söylevini "tarihe mal olmuş bir çağın öyküsü" olarak belirtir. Amacı: Ulusu için ve "yarınki çocuklarımız için dikkat ve uyanıklık sağlayabilecek kimi noktaları belirtebilmek... Ulusal varlığı sona ermiş sayılan büyük bir ulusun, bağımsızlığını nasıl kazandığını; bilim ve tekniğin en son ilkelerine dayanan ulusal ve çağdaş bir devleti nasıl kurduğunu anlatmaya..." çalışmaktır. (614)

Atatürk'ün ilk sorunu tam bağımsızlıktı. Söylev'in hemen yarısı iç ve dış düşmanlara karşı verdiği savaşımı ve tam bağımsız yeni bir Türkiye'nin nasıl doğduğunu anlatan sözleri kapsıyor. "Eski Osmanlı

* Verilen sayfa numaraları Atatürk'ün" Nutuk"unun bugünkü dile çevrilen basımındandır. Atatürk, Söylev, C. I-II., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1963-64.

İmparatorluğu'ndan yeni bir Türkiye Devleti doğmuştur. Bunu tanımak gerekir. Bu yeni Türkiye, her bağımsız ulus gibi haklarını tanıtacaktır" (429). "Tam bağımsızlık bizim bugün üzerimize aldığımız görevin özüdür. Bu görev, bütün ulusa ve tarihe karşı yüklenilmiştir" (430). "Tam bağımsızlık demek, elbette siyasa, maliye, iktisat, adalet, askerlik, kültür... gibi her alanda tam bağımsızlık ve tam özgürlük demektir. Bu saydıklarımdan herhangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk, ulusun ve ülkenin gerçek anlamıyla bütün bağımsızlığından yoksunluğu demektir" (431). Bağımsızlığı kazanmanın yolu da ulusun kendine güvenmesidir her şeyden önce, Atatürk'e göre. Yıkılıştan kurtulmanın yolu: "Türkiye'nin düşünen kafalarını büsbütün yeni bir inançla donatmak. Bütün ulusa sağlam bir işgücü vermek"tir. (440) "Bugünün yaşama koşulları içinde, bir birey için olduğu gibi bir ulus için de gücünü ve yeteneğini iş ile gösterip tanıtlamadıkça kendisine önem verilmesini ve saygı gösterilmesini beklemek boşunadır. Güçten ve yetenekten yoksun olanlara yüz verilmez; insanlık, eşitlik, yiğitlik gereklerini, bütün bu niteliklerin kendilerinde bulunduğunu gösterenler isteyebilir." (445)

Atatürk'ün ulusuna güveni sonsuzdur. Bu yüzden "ulus egemenliği" ulusal bağımsızlıktan sonra üzerinde durduğu bir kavram. Söylev'in bundan sonraki sayfalarının hemen tümü padişahlık ve halifeliğin kaldırılıp ulusal egemenliğin sağlanması için verilen savaşımlara ayrılmıştır. Padişahlığın kaldırılmasına karşı çıkanlara verdiği yanıtta, ulusa egemenliğinin verilip verilmemesi gibi bir sorun bile bulunmadığını anımsatıp sorunun "gerçekleşmiş bir olayı yasa ile saptamaktan başka bir şey" (475) olmadığını bildirir. Ulus bu egemenliği kendi gücü, kendi istenci ile almıştır. "Egemenlik sınırsız ve koşulsuz ulusun "olunca da bunun adı "kime sorarsanız sorunuz, cumhuriyettir" (556) der Atatürk. "Kişisel egemenliğin kaldırılmasından sonra, başka sanla

yine bu nitelikte bir orun sayılması gereken halifeliğin de kaldırılmış bulunduğunu kabul" eden Atatürk, "bunu söylemek için uygun zaman ve fırsat" beklediğini söyler (480). "Egemenlik, hiçbir anlamda, hiçbir biçimde, hiçbir renk ve belirtide ortaklık kabul etmez. Sanı ister halife olsun, ister başka bir şey olsun, hiç kimse bu ulusun alınyazısında ona ortak çıkamaz." (481) 1924 yılı Ocak ayında savaş oyunlarını izlemek üzere İzmir'e giden Atatürk, orada iken, halifeliğin kaldırılması zamanının geldiği yargısına varır. 22. 1. 1924'te İsmet Paşa'ya çektiği telde şu sözler yer alır: "Halife ve bütün dünya kesin olarak bilmelidir ki bugün varolan ve korunmakta bulunan halifenin ve halifelik orununun, gerçekte ne din ne de siyasa bakımından varlığının hiçbir anlamı ve gerekçesi yoktur. Türkiye Cumhuriyeti, varlığını ve bağımsızlığını boş inanlar yüzünden tehlikeye atamaz. Halifelik orununun bizce, olsa olsa, tarihsel bir anı olmaktan daha çok bir önemi olamaz." (579) "Halifelikle birlikte Dinişleri ve Evkaf Bakanlıklarını da kaldırmak ve öğretimi birleştirmek kararında"dır Atatürk (580). Nitekim 1 Mart 1924'te meclisi açış konuşmasında üç noktaya değinir:

1. "Cumhuriyetin hiç zaman geçirilmeden, denenmiş ve tanıtlanmış bütün ilkelere tastamam uydurulmasının sağlanması";

2. "Eğitim ve öğretimin birleştirilmesi";

3. "Müslümanlığı, yüzyıllardan beri yapılageldiği üzere, bir siyasa aracı olarak kullanmaktan kurtarmak" (580-581). Tartışmalar sonunda 3 Mart 1924'te üç yasa çıkarıldı. Bu yasalarla:

1. Türkiye Cumhuriyeti'nde, halkın işleriyle ilgili yasaları yapmaya ve yürütmeye yalnız Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun kurduğu hükümetin yetkili olduğu saptandı; Dinişleri ve Evkaf Bakanlığı kaldırıldı.

2. Türkiye içindeki bütün bilim ve öğretim kurumları, bütün medreseler Milli Eğitim Bakanlığına bağlandı.

3. Halife, görevinden alındı ve halifelik orunu kaldırıldı (581).

Atatürk büyük Söylev'inde padişahlık yönetimine son verilerek halk egemenliğinin kurulması ve halifeliğin kaldırılması gibi iki büyük devrimi Türk ulusunun nasıl gerçekleştirdiğini sayfalar boyu anlatmasına karşılık, Söylev'in verildiği yıl olan 1927 yılına dek yapılan öteki devrimleri şapka devrimi, tekke ve zaviyelerin kapatılması, yeni yasalar, kadın özgürlüğü, Yurttaşlık Yasası (Medeni Kanun) gibi devrimleri yalnızca iki sayfaya (612-613) sığdırmıştır. Ama, "her araçtan, yalnız ve ancak bir ülkü için" yararlandığını ileri sürer. O ülkü de şudur: "Türk ulusunu, uygar toplumlar içinde yaraştığı oruna yükseltmek ve Türkiye Cumhuriyeti'ni sarsılmaz temelleri üzerinde, her gün daha çok güçlendirmek, bunun için de zorbalık (istibdat) düşüncesini öldürmek" (613). Bu amaca erişmenin tek yolunun teokratik düzeni yıkıp yerine laik düzeni koymak olduğunu biliyordu Atatürk. Bu yapılmadan öteki devrimleri gerçekleştirmenin olanağı yoktu. Bu ulus yüzyıllardan beri dini bayrak gibi kullananlardan çekmişti ne çekmişse. Yapılan "devrimin genişliği ve büyüklüğü karşısında eski kurumların ve boş inançların birer birer yıkılışını gören bağnaz ve gerici kimseler" (610) devrime karşı gelmek isteyecek, giderek "dinsel düşünce ve inançlara saygılı" olduğunu bildiren bir yeni partide toplanacaklardı. Ama "dinsel düşünce ve inançlara saygılı" (609) olduklarını ilan ederek bu sözleri "ilke edinip bayrak gibi kullanan kişilerden iyi niyet "beklemez Atatürk;" bu bayrak, yüzyıllardan beri bilisizleri, bağnazları ve boş inanlara saplanmış olanları aldatarak özel çıkarlar sağlamaya kalkışmış kimselerin taşıdıkları bayrak"tır ona göre. "Türk ulusu yüzyıllardan beri, sonu gelmeyen yıkımlara, içinden çıkabilmek için büyük özveriler isteyen pis bataklıklara, hep bu bayrak gösterilerek" sürüklenmişti (609). Bu çıkarcı kimselerin dinsel düşünce ve inançlara saygı perdesi altında: "Biz halifeliğin yeniden kurulmasını isteriz. Biz yeni

yasalar istemeyiz. Bize eski yasalar yeter... Mustafa Kemal'in partisi halifeliği kaldırdı. Müslümanlığı zedeliyor. Sizi gâvur yapacak, size şapka giydirecek" diye ortalığı yaygaraya boğmalarını "gerici haykırışlar" (609) olarak niteler Atatürk ve bu sözleri "en hain kafaların ürünü" (609) olarak görür.

Ama "sonunda, elbette, cumhuriyet başarı kazandı" (611) ve devrimler birbirini kovaladı. Bütün istediği artık bir "kültür ordusu" yaratmak ve bununla Türk ulusunu "dar kafalı" bilgisizlerin elinden kurtarmaktır. Bunun da yolu, ulusal eğitimi sağlamak, bütün insanlarımıza eşit eğitim fırsatı verebilmek. Eğitimde tutulması gereken iki yol var ona göre: "Ulusal eğitim ve eğitim birliği." "Ulusal eğitim derken de Atatürk'ün anladığı: İnsanlarımızın boş inançlardan kurtulması, düşünüşün dinsel inanışlara değil, 'ilim ve fenne' dayanması ve ulus gerçeklerine uymasıdır. Kısaca, bilimsel düşünceye dayanan laik eğitimdir, ulusal eğitimden anladığı." Bu konuda çok açıktır Atatürk.

Atatürk, böylece Batı ülkelerinde çok önceleri gerçekleşmiş olan bilimsel düşünüşe, özgür ve bağımsız düşünmeye dayalı aydınlanma çağını ülkemizde de açmış oldu. Artık Orta Çağ kafasından kurtulamamış Osmanlı aydının yerini araştırıcı Türk aydını alacaktı. Cumhuriyet Dönemine dek Osmanlı aydını doğruları yalnız kitaplarda arayan, doğruların kitaplarda bulunduğuna inanan, kendisine yalnızca yorumlamak düşen, bunun için de Arapça ve Farsçayı iyi bilen kişi idi. Tanzimat döneminde buna bir de Fransızca eklenmiş, ama araştırıcı kafa henüz gerçek anlamıyla ortaya çıkmamıştı; o düzende çıkamazdı da. İşte Cumhuriyet Dönemi eğitim düzenimizi de kökünden değiştirmiş, bilimsel öğretimi bütün açıklığı ile getirmiştir. Yüzbinler yetişmiştir bu eğitimle. Gerçek batılılaşma da budur kanımca.

Bugün yeniden cumhuriyetin başlangıcında beliren karşı koymaların tıpatıp benzerinin ortaya çıktığını, laik düzenin bozulduğunu görüp kaygılanıyoruz, biz bu devrimler içinde yetişmiş kuşaklar. Tanzi-

mat kafası yeniden yürürlükte ülkemizin kimi kesimlerinde. Batı kafasının öteki evrenlerde varolması olası görülen başka bilinçli varlıklara dünyamızdan bilgi iletmek üzere uzaya yeni araçlar gönderdiği aynı günün akşamı Türkiye televizyonunda yurttaşlarımıza meleklerin varlığı üzerine bilgi (!) veriliyordu. İlginç yanı da bu yayının yine Batı kafası ürünü olan televizyonla yapılması idi. Teknolojik ilerlemelerden, büyük endüstri kuracaklarından söz edenler, bu endüstrinin temellinde yatan sanat, felsefe ve bilime kapatıyorlar öğretimi. Ya teknikte ilerlemenin bilim sanat ve felsefede ilerlemeye dayandığını bilmeyecek denli inanılmaz bir "cehalet" içindeler ya da Atatürk'ün söylediği gibi, yalnızca özel çıkarlarını düşünüyorlar.

Ama geçicidir bu karşı devrim. Ulusumuz uyanmış, aydınlanmıştır artık, hiç değilse büyük bir kesimi ile. 1960 öncesi Falih Rıfkı Atay "Atatürk'ün tek başına yaptığını, biz yüz binler ayakta tutamıyoruz" diye yazmıştı cumhuriyet gazetesinde. Ancak, 1960'tan sonra çok şey değişmiştir; karşı devrimciler de güçlenmiştir gerçi, ama Atatürk devrimleri de daha büyük ölçüde güç kazanmıştır. Çağdaş dünyaya ayak uydurabilmemiz de bu karşı devrim hareketini bir daha ayağa kalkamayacak duruma getirmemize bağlıdır. Bu da ergeç olacaktır. "Cumhuriyet yönetimine karşı, yenileşmeye karşı, bilisizlik, bağnazlık ve her türlü düşmanlık ayağa kalktığı zaman, özellikle ilerici ve cumhuriyetçi olanların yeri, gerçek ilerici ve cumhuriyetçi olanların yanıdır; yoksa gericilerin umut ve çalışma kaynağı olan yer değil" (611). Bugün "cehalet" kol geziyor ama ülkemizde, bilimsel düşünüşe dayalı özgür kafalar da bu bilgisizlerle savaşacak güçtedir.

(Türk Dili, Söylev Özel Sayısı, 1977)

ASKER GÖZÜYLE BÜYÜK SÖYLEV'İN ÖNEMİ

Gnl. Refik Tulga

Tanzimat edebiyatının büyük ozan ve yazarı Abdülhak Hâmit Tarhan'ın ölümsüz yapıtı Eşber' de, Batlamyus'a söylettiği gibi, "Tarih yapanlar başka, yazanlar başka," kişilerdir.

Büyük devlet adamı ve askerlerin çoğu, yarattıklarının ayrıntılı nedenlerini inceleyen yazılı yapıtlar bırakmadan dünyadan çekilip gitmişlerdir. Bunun bir çok nedenleri vardır:

Devlet adamı ve büyük askerlerin bir bölümü, yaptığını yazmaya vakit bulamadan, zamansız ölmüş veya öldürülmüşlerdir. Büyük İskender ve Sezar gibi.

Bunların diğer bir bölümü, geçirdikleri büyük ve yıpratıcı uğraşılardan sonra, elleri kalem tutamayacak derecede hastalanmış veya kocamışlardır. Büyük Frederich ve Napoleon gibi.

Diğer taraftan fikirlerden doğan aksiyonların tekrar fikre dönüşmesi, yaratıcının yapılanı ve yaptığını eleştirmesi doğal olarak zordur. Ve insan duygusallığının ötesinde, büyük bir iştir.

Her alanda olduğu gibi, bu alanda da Atatürk, bir ayrıcalık göstermektedir. Vatanını emperyalist devletlerin işgal, sömürü ve tutsaklığından kurtaran büyük Atatürk, yaptığının hesabını ulusuna yazılı ve sözlü olarak vermiş, yaptığı işleri hangi koşullar altında başardığını, dokümanlarıyla derleyerek yüce ulusunun hakemliğine miras bırakmıştır.

Siyasal ve askerî strateji

Bugün ellinci yıldönümünü kutladığımız büyük Söylev, bu bakımdan siyasal ve askeri tarihimiz için eşsiz ve zengin bir kaynaktır.

Büyük Söylev'in askerlik bakımından incelenmesinde görülen en kesin özellik, siyasa ile askerî strateji arasındaki uyumdur. Burada Türkiye'nin en büyük talihi, siyasa ile stratejiyi kullanan insanın tek kişi, aynı kişi oluşudur.

Bununla birlikte Atatürk, başlangıçtan beri, davayı kişisellikten kurtarmaya, ulusa maledip bir ulus davası haline getirmeye çalışmıştır. 21-22 Haziran 1919 gecesi dikte ettirdiği Amasya Genelgesi ve Erzurum Kongresi'nden sonra yayınlanan bildiri bunu açıkça göstermektedir.

"Ulusun bağımsızlığını, yine ulusun azim ve kararı kurtaracaktır. Ulusun hal ve durumunu düşünmek ve haklı sesini cihana işittirmek için her türlü etki ve gözetimden arınmış bir ulusal heyetin vücudu gereklidir. Bu nedenle Anadolu'nun görünürde en güvenli yeri olan Sivas'ta Ulusal bir kongrenin toplanmasına karar verilmiştir" denilmektedir.

Erzurum Kongresi, ulusal iradeye dayanan bir ulusal meclis kurulmasını ve gücünü ulusal iradeden alacak bir hükümet teşkilini ilk çalışma hedefi olarak seçmiştir.

"Ulusal kuvvetleri harekete geçirmek ve ulusal iradeyi egemen kılmak esasını prensip olarak kabul etmiştir."

O, bu suretle kapitalist güçlerin emrinde bulunan emperyalist orduların karşısına, ulus ve ulusun çıkardığı Ulusal Kurtuluş Ordusunu koyarak, Ulusal Kurtuluş Savaşları dönemini açmıştır.

"Dövüşen ordular, dövüşen fikirler"

Bununla birlikte Atatürk sorumluluğu yüklenmekten çekinmeyen bir ruh ile, eylemin ve kongrelerin başkanlığını üzerine almak cesaretini göstermiş ve bu tezi şiddetle savunmuştur. Çünkü o, sorumluluğu bir heyetin üzerine yıkarak, perde arkasında iş görmeyi kendi benliği-

ne yakıştıramamıştır. Sorumluluğu yüklenme, bir lider ve komutandan beklenen en değerli bir özelliktir. Sorumluluktan kaçan, lider ve komutan olamaz.

Atatürk, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kesin kararı uygulamak için Anadolu'da Trakya'da çeşitli maksatlarla üreyen örgütleri birleştirmek ve bir hedefe yöneltmek için komutanlarla, valilerle ve yöresel liderlerle telgraf makinesi başında geceler geçirmiş ve Samsun'dan Erzurum'a kadar her geçtiği yerde halkla temaslar kurmuş ve onları bu fikir etrafında birliğe yöneltmiştir.

"Anadolu'ya gireli bir ay olmuştur. Bu süre içinde bütün ordu birlikleriyle temas ve bağlantı sağlanmış ve ulus olanaklar elverdiği kadar aydınlatılarak uyanıklığa getirilmiş ve ulusal örgütlenme yayılmaya başlamıştır" diyor.

Bir harbin siyasal alanda hazırlanması bakımından iç siyasa, ulusal birliğin, ulusal fikir birliğinin, doktrin birliğinin oluşturulması için her şeyden önce ele alınacak bir konudur. Kendi başına buyrukluk, merkezden kopma, bölücülük gibi düşüncelere saplanmış dağınık bir topluluktan, vatanı kurtarmak için dövüşecek, kan dökecek bir ordu çıkarmak olanaksızdır. Çünkü "dövüşen ordular, dövüşen fikirlerdir."

İç cephe sorunu

Atatürk bu alanda diyor ki:

"Düşmana taarruz için verilmiş olan kesin kararımızı uygulamaya başlamadan önce, hazırlamak ve tamamlamak zorunluğunda bulunduğumuz harp araçlarının neler olduğunu arzedeyim:

Tam üç aracın hazırlığının yeter derecede olduğunu görmek gereğini duyuyorum. Birincisi, en önemli ve temel olanı, doğrudan doğruya ulusun kendisidir. Ulusun yaşamı ve bağımsızlığı için kalbinde, vicdanında beliren ve genişleyen istek ve emellerin kesinliği ve sertliğidir. Ulus bu isteğini ne kadar güçlü olarak gösterirse, bu istek ve gaye-

nin gerçekleşmesi için ne kadar inanç ve direniş ortaya koyarsa, düşmanlara karşı başarı için o kadar güçlü bir araca sahip olduğumuza inanırım."

İkinci araç, ulusu temsil eden ulusal meclisin, ulusun isteğini belirtmede ve bunun gereğini büyük bir inanışla uygulamada göstereceği direniş ve öfkedir. Meclis ne kadar çok birleşik ve dayanışma halinde ulusal isteği ortaya koyarsa, düşmana karşı o kadar kuvvetli bir araç üstünlüğüne sahip oluruz.

Üçüncü araç, ulusun silâhlı evlâtlarından oluşan ve düşman karşısına yığdığımız ordumuzdur.

Bu üç çeşit araç veya gücün düşmana karşı vücuda getirdiği cepheler, iki anlamda düşünülebilir. Kolay anlaşılmak için şöyle diyeyim:

İç Cephe, Görünen Cephe.

Asıl olan iç cephedir. Bu cephe bütün memleketin, bütün ulusun vücuda getirdiği cephedir.

Görünen cephe doğrudan doğruya ordunun, düşman karşısındaki silâhlı cephesidir. Bu cephe sarsılabilir, ileri geri oynayabilir. Hatta yenilgiye uğratılabilir. Fakat bu durum hiçbir vakit bir memleketi bir ulusu mahvedemez. Önemli olan, memleketi temelinden yıkan, ulusu tutsak ettiren iç cephenin yıkılmasıdır.

Bugün memleketimizin ic cephe ve ulusal meclisteki durumu, büyük Atatürk'ün bütün varlığı süresince özlemini çektiği, kurmaya ve korumaya çalıştığı ulusal birlik bilincinden yoksun bulunmaktadır.

Padişah'ın, Şeyhülislâm eliyle yayılan ve düşman uçaklarıyla köy ve kentlerimizin üzerine atılan fetvalarıyla, bütün batı, orta ve güney Anadolu kaynamış "hiyanet, kin ve taassup dumanları bütün vatan semasını koyu karanlıklar içinde bırakmıştır." İsyan dalgaları Ankara'daki karargahının duvarlarına kadar çarpıyordu. Karargâh ile şehir arasındaki telefon ve telgraf hatlarını kesmeye varan suikastlar karşısında kalınmıştı.

Ulusal mecliste onun başkan oluşunu çekemeyenler, kişiliğine saldırıyorlardı. Yeşil Ordu adı altında teşkilât kurarak, nizami orduyu yok etmek isteyen bazı milletvekilleri serkeş ve asi Çerkez Ethem'i destekliyorlardı. Hilâfet Ordusunun saldırılan, birbiri arkasından gelen Anzavur isyanları, düşman karşısına zorla dikilebilen zayıf piyade tümenlerini ve süvari birliklerini kendi önüne çekerek düşmana istilâ yollarını açıyorlardı. Yunanlılar Bursa-Uşak hattına kadar dayanmışlardı.

Mustafa Kemal, istilâcı dış düşman ile, memleket birliğini yok etmeye, bölgeciliğe ve bölünmeye yönelik isyanlar arasında, bir seçim yapmak zorundaydı, ilk askerî hedef olarak yabancı düşmanı değil, iç düşmanları seçti. Eline geçirebildiği kuvvetlerle onun üzerine yürüdü. O, bu hareketinde tamamiyle haklıydı, diyordu ki:

"Memleketin sükûneti, ulusun kurtuluş isteği noktasında birlik ve dayanışması sağlanmadıkça dış bir düşmanın yayılmasını durdurmaya çalışmak ne olanak içidir ve ne de bundan temelli bir fayda umulabilir. Ancak memleket ve ulusça dediğim durum sağlanırsa, düşmanın herhangi bir zamandaki başarısı, bunun sonucu olarak arazi koparması, geçici olmak durumundan kurtulamaz."

Ordu yeniden düzenlenmiştir

Hedefleri seçmek ve bunların içinden en tehlikesi üzerine yönelmek, kolay ve geçici başarılara değil, zora ve kesin sonuca gitmek bir komutan ve liderin baş görevidir. Lider günlük işlerle değil, yıllık yüz yıllık işlerle uğraşmalıdır.

Mustafa Kemal bu yolda en büyük tehlikeyi, iç tehlikeyi ortadan kaldırdıktan sonra, askerî başarılar ve zaferler birbirini kovalamıştır. Birinci İnönü, İkinci İnönü ve Sakarya, iç cephede kazanılan kesin sonuçlu zaferlerin meyveleridir.

Komutan ve politik lider, memleketinin tehlikeye girdiği anda ortadan kaybolan, tehlike geçince ortaya çıkan bir şarlatan, bir yalancı

kabadayı değildir. O, tehlike anında ortaya atılan ve aldığı isabetli tedbirlerle ve giriştiği eylemlerle tehlikeyi önleyen ve sonra kenara çekilmesini bilen bir vatan hizmetkârıdır.

Mustafa Kemal, "maddi ve özellikle manevi düşüş, korku ile aciz ile başlar. Âciz, korkak insanlar, herhangi bir felâket karşısında milletin de uyuşukluğa düşmesine ve çekingen bir duruma gelmesine neden olurlar" diyor.

Atatürk Kütahya -Eskişehir Muharebelerinden sonra, ordunun yeniden düzenlenmesi için zaman kazanmak maksadıyla yurdunun büyük bir parçasını düşmana terketme fedakârlığına katlandığında, sorumluluğu cephe komutanına bırakmamış, meclis yetkisi ile beraber, üç ay için Başkomutanlığa istekli olmuştur

Başarılı taktik

Aldığı yetkilerle "On emir" yayınlamış ve bu emirlerle memlekette "topyekûn seferberlik" yaparak, Sakarya doğusunda gerekli düzenleri almıştır. Yirmi iki gün ve yirmi iki gece cereyan eden Sakarya Meydan Muharebesi'nde cephenin bir kanadından öteki kanadına kırık göğüs kemiklerinin acısına dayanarak koşmuş, her bunalımı gidererek büyük bir zafer kazanmıştır. Sakarya Meydan Muharebesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel taşlarından en önemlisidir. Sayıca, silâhça ve harp gereçleri bakımından üstün olan düşmanı, az kuvvet, az silâh, az gereçle yenmek, her komutanın başaracağı kolay bir iş değildir. Millet Meclisi üyelerinin Kayseri'ye göçe başladığı günlerde O, meydan muharebesini uzaktan değil, askerî birlikler arasında kalarak yönetmiş, stratejiden taktik alanına geçerken harp tarihimize bir atasözü armağan etmiştir:

"Hattı müdafaa yok, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz. Onun için küçük veya büyük her birlik, bulunduğu yerden atıla-

bilir. Fakat küçük veya büyük her birlik ilk durabildiği noktada tekrar düşmana karşı cephe kurup muharebeye devam eder. Yanındaki birliğin çekilmeye zorlandığını gören birlikler buna tabi olmaz. Bulunduğu yerde sonuna kadar direnmeye mecburdur."

Bu taktik, değerini ikinci Cihan Harbi'nde göstermiştir. Büyük zırhlı birlikler tarafından kuşatılan birliklerden kaçan veya teslim olanlar değil, direnenler ve dayananlar kazançlı çıkmışlardır.

Sakarya Meydan Muharebesi öncesi onun stratejik ana tasarısı şu tümcelerle özetlenebilir: "Harp ve muharebe demek iki milletin, yalnız iki ordunun değil, iki milletin bütün varlıklarıyla vuruşması demektir. Bu nedenle bütün Türk milletini, cephede bulunan ordu kadar bilinç, duygu ve eylem olarak ilgili kılmalıydım. Millet bireyleri, yalnız düşman karşısında bulunanlar değil, köyde, evinde ve tarlasında bulunan herkes, silâhla vuruşan savaşçı gibi kendini görevli duyarak, bütün varlığını savaşa adayacaktı. Bütün maddi ve manevi varlığını vatan savunmasına vermekte yavaş davranan ve aldırmazlık gösteren uluslar, harp ve muharebeyi temelinden göze almış ve başarabileceklerine inanmış sayılamazlar."

Savaşın amacını siyasa belirler

Bu düşünce ile Mustafa Kemal: "Türkiye'nin düşünen başını, büsbütün yeni bir inançla donatmak ve bütün ulusa sağlam bir iman vermek" istiyordu. O, gelecek harplerin tek kazanma şartını da en çok bu sözlerin anlamında buluyordu. Askerî stratejide Total Harp Doktrinini ilk ortaya atan ve uygulayan odur.

Sakarya zaferinden sonra, İngiltere ve özellikle Fransa eski Osmanlı İmparatorluğu'ndan, yeni bir Türk devleti doğduğunu anlamaya başlamışlardı. Sakarya'dan 37 gün sonra (20 ekim 1921) Fransızlarla Ankara Anlaşması imzalandı. O, siyasa ile harbi tek elden ve ustalıkla yönetiyordu.

Siyasa ile harbin yönetimi harpten önce ve harbin devamı süresince olmak üzere iki şekilde yönetilir...

Harpten önce; siyasanın rolü harbin hedef ve maksadını belirlemek, harbe uygun ortam hazırlamak; ekonomik, politik, stratejik alanlarda zaferi sağlayacak girişimlerde bulunmaktır.

Harp başladıktan sonra ve harbin akımı süresince siyasa, stratejinin hizmetine girer. Askeri başarılardan faydalanılarak, ittifaklar, yandaşlar ve yardımlar sağlanır. Düşmanı ekonomik ve askerî alanda zayıflatacak, onu politik bakımdan yalnızlığa sürükleyecek diplomatik manevralar yapılır.

Diplomasi biter, savaş başlar.

Mustafa Kemal, İnönü ve Sakarya zaferlerinden sonra, diplomatik yollarla İngiltere, Fransa ve İtalya gibi devletlerle temaslar aramış, onları davasının yanına çekmeye çalışmıştır. Bu suretle Yunanistan Ankara Anlaşması'yla, İngiltere desteği hariç yalnızlığa doğru itilmişti. Rusya ve Fransa ile anlaşmalar ordumuzun harp silâh ve gereçleri bakımından güçlenmesine yaramıştı. Türk ordusu stratejik savunmadan, stratejik taarruza geçebilecek yetenekli bir taarruz ordusu haline dönüştürülüyordu. Harekât inisyatifi Türk ordusunun eline geçmiş bulunuyordu.

Atatürk bu stratejik ve siyasal ana tasarı ve yöntemlerle büyük taarruza karar verdi. Bu Türk milletinin vereceği büyük bir imtihan olacaktı. Bu imtihanda başarılı olmadan, diğer devletlerin "lütufkârane muamelelerini" beklemek caiz değildi. "Lütuf ve merhamet dilenmek gibi bir prensip yoktur. Türk milleti ve Türkiye'nin gelecek çocukların bunu bir an hatırdan çıkarmamalıdırlar." diyordu. Asıl ve önemli olan görevimiz siyasa yapmak değildi... Düşman topraklarımızdan süngülerimizle sökülüp atılmadan, politika ve diplomasi anlamsız sözcüklerden başka bir şey değildi. Tek çare muharebe ve muharebede başarılı olmaktı.

"Paramız var mı?"

"Bütün kudretimizi, bütün kaynaklarımızı, bütün varlığımızı orduya vereceğiz. Gücümüzü dünyaya tanıtacağız. Ve ancak ondan sonra ulusu, insanca yaşatmak sağlanabilecektir. Ben ordumuzun varlığını ve gücünü paramızla orantılı bulundurmak teorisini kabul edenlerden değilim." Paramız vardır. Ordu yaparız. Paramız bitti, ordu dağılsın. "Benim için böyle bir sorun yoktur. Para vardır veya yoktur, ister var olsun, ister olmasın. Ordu vardır ve var olacaktır."

"Ben ilk defa işe başladığım zaman, en akıllı ve düşünür geçinen bir takım kişiler bana sordular: "Paramız var mıdır? Silâhımız var mı dır?" yoktur dedim. O zaman "O halde ne yapacaksın?" dediler. "Ben para olacak, ordu olacak ve bu ulus bağımsızlığını kurtaracaktır." dedim. Görüyorsunuz ki, hepsi oluyor ve olacaktır."

"Bir takım efendiler de Başkomutan millete angarya yaptırıyor, demişler. Kanunun memlekette angaryayı yasakladığından dem vurmuşlar. Bu doğrudur. Fakat ihtiyaç, tehlike bize her şeyi meşru göstermektedir. Ordunun gereksinmesi, ulusa angarya yaptırmayı zorunlu kılıyorsa bunu yapıyoruz. En doğru kanun budur."

İşte böyle bir inançla yola çıkan altın saçlı kırkbir yaşındaki genç Başkomutan, 30 Ağustos' da Türk tarihinin en büyük imha meydan muharebesini kazandı.

Stratejik bakımdan şu kanattan veya bu kanattan taarruza, şu şekilde yarma yapmak veya takip yönünü belirlemekte ve eleştirmekte fayda yoktur. Asıl olan ulusu davaya inandırmak ve büyük bir inançla onu fedakârlığa yöneltmek ve onun önüne geçerek zafere ulaştırmaktır.

Ekonomik, politik ve stratejik alanda verilecek her meydan muharebesini ancak böyle bir ruh kazanabilir.

Büyük söylevin bir asker gözüyle verdiği ders budur.

(Cumhuriyet Gazetesi, Özel Ek, 15. 10. 1977)

SÖYLEV HANGİ KOŞULLAR ALTINDA SÖYLENDİ?

Emre Kongar

Atatürk'ün Türk ulusuna bıraktığı armağanlar arasında, Söylev önemli bir yer tutar. Söylev, yalnız "tarihsel", yani tarihe mal olmuş, bir belge değildir. O, aynı zamanda tarihi yorumlayan bir "tarih belgesi"dir. Bir başka deyişle söylemek gerekirse, Mustafa Kemal Atatürk, Söylev'de yalnız tarihi anlatmakla yetinmemiş, olayları, kişileri ve süreçleri, kendi anladığı biçimde yorumlamıştır da.

Söylev'de, tarihin anlatılması ve yorumlanması birbirine karışmıştır. Örneğin, İstanbul'da toplanan son meclise katılanları yargılayan şu sözlere bakalım:

"Baylar, her görüştüğümüz kişi ya da kişiler, bizimle düşünce ve görüş birliği yaparak ayrılmışlardı. Ama, İstanbul Meclisinde 'Müdafaai Hukuk Cemiyeti Grubu' diye bir grup kurulduğunu işitmedik. Niçin? Evet, niçin? Buna bugün cevap isterim! Çünkü baylar, bu grubu kurmayı vicdan borcu, ulus borcu bilmek durum ve yeteneğinde bulunan baylar inançsız idiler... korkak idiler... bilgisiz idiler." (Söylev, s. 261).

Yukardaki sözlerde, başarıya ulaşmış bir devrimcinin hesap soran ve yargılayarak mahkûm eden tutumunu sezmemek olanağı yoktur.

Söylev aslında bir hesaplaşmanın öyküsüdür: Mustafa Kemal'in Birinci Dünya Savaşı'nı kazanmış ülkeler ve onların maşası Yunanlılarla, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal gücüyle ve son olarak, ken-

disine ayak uyduramamış olan devrimci arkadaşlarıyla, acımasız bir hesaplaşmasıdır.

Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay gibi, bağımsızlık savaşını birlikte yürüttüğü ve kazandığı arkadaşlarının kurduğu Terakkiperver Cumhuriyet Partisi hakkında şöyle diyor Atatürk:

"Baylar, olup bitenler gösterdi ve tanıtladı ki, Terakkiperver Cumhuriyet Partisi programı, en hain kafaların ürünüdür. Bu parti, yurtta cana kıyıcıların, gericilerin sığınağı ve dayanağı oldu; dış düşmanların yeni Türk devletini, körpe Türk Cumhuriyeti'ni yıkmayı öngören planlarının kolaylıkla uygulanmasına yardım etmeye çalıştı. Tarih; gizli amaçlarla düzenlenmiş, genel ve gerici Doğu ayaklanmasının nedenlerini inceleyip araştırdığı zaman, onun önemli ve belirli nedenleri arasında Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin dinsel konularda verdiği sözleri ve Doğuya gönderdiği sorumlu yazmanın kurduğu örgütleri ve yaptığı kışkırtmaları bulacaktır." (Söylev, s. 651.)

Daha sonra, aynı grubun İzmir cana kıyma girişimi ile de ilişkili olduğunu belirterek, bu kişileri bütünüyle ezip silmek istemiştir tarihin gözünde (Söylev, s. 653).

Rauf Orbay, Refet Bele, Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Bekir Sami, Cafer Tayyar, Nurettin Paşa, Ali İhsan Sâbis, Nâzım Bey, Kara Vâsıf, bir zamanlar önderin yanında olan, fakat sonradan ona ayak uyduramayarak, ters düşen kişilerdir. Söylev, düşmana ve Osmanlıya yöneldiği ölçüde, bu kişileri de kapsamaktadır (Söylev, s. 364, 370, 405, 434, 439, 486, 488, 500, 600, 611, 622, 646, 651, 653).

Atatürk niçin hesaplaşmak gereğini duymuştu?

Atatürk gerçek bir dâhi idi. Bu dehasını, yalnız askerlik alanında ya da siyaset sahnesinde değil, yaşamının her diliminde gözlemek olanağı vardır. Tarih onun en çok ilgi duyduğu konulardan biriydi. Kendisi de tarihi yapan kişilerden biri olarak, tarih yazmanın önemini bili-

yordu. "Tarih yazmak, tarih yapmak kadar önemlidir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat, insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır." sözleri onundu (Hasan Cemil Çambel,T. T. K. Belleten, cilt. 3, sayı 10, 1939, s. 272). Bu nedenle başardığı büyük devrimin yorumunu başkalarına bırakmak istemeyeceği doğaldı. Üstelik, gerek düşmanla, gerek Osmanlı düzeniyle, gerekse kendi arkadaşlarıyla savaşta, hiç kimsenin bilmediği pek çok olaya tanık olmuş, pek çok belge görmüştü.

Devrimci bir önder olarak Atatürk, zaman zaman kendisine ve eylemine karşı duyulan inançsızlıklarla da savaşmak zorunda kalmıştı. İşte bir anlamda Söylev, sonunda başarıya erişen bir önderin, bu inançsızlardan hesap sormasıdır. Başka bir biçimde söylemek gerekirse, Mustafa Kemal, Söylev ile "haklılığının kanıtlarını" tarihe mal etmektedir.

Atatürk'ün eylemi üç aşamalı bir bütündü. bağımsızlık savaşı, Osmanlı'nın kovularak cumhuriyetin ilanı ve Atatürk devrimleri, ayrı ayrı aşamaları belirliyordu. Oysa, bu üç aşama, gerek Atatürk'ün kafasında, gerekse tarihsel olarak tek ve uyumlu bir bütün oluşturmaktadır: Amaç, altı yüzyıllık Osmanlı'dan yeni bir devlet yeni bir toplum yaratmaktır. Bağımsızlık savaşı, Atatürk'ün elinde, bu amacı gerçekleştirmek için kullanılan ergin bir araç niteliği kazanmıştı. Cumhuriyetin ilanı ise, ancak bir ara aşamaydı. İşte Söylev, hem bu bütünlüğü vurguluyor, hem de onu pekiştiriyordu. 19 Mayıs 1919'daki "genel durum ve görünüş" ile başlayıp, "gençliğe armağan" ile biten Söylev, aslında Atatürk'ün kendi deyimiyle, "ulusal ve çağdaş bir devletin" kuruluş öyküsüdür. Yine aynı Söylev, bu devletin pekiştirilmesini amaçlıyordu. Çünkü devrimci kadro içinde Atatürk'ün hesaplaşmak zorunda kaldığı kişiler, etkin kamuoyu önderleri ve asker kişiler olarak varlıklarını sürdürüyorlardı. Oysa genç devletin, bu devletin niteliği üzerindeki siyasal çekişmelere dayanacak gücü yoktu. İşte bu nedenle Atatürk, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin nitelikleri üzerinde (haklı ya da haksız) kuş-

ku duyan, soru soran eski arkadaşlarını duraksamasız saf dışı bırakıvermişti. Söylev, bu saf dışı bırakmanın hem gerekçelerini açıklıyor, hem de saf dışı bırakmayı vurgulayarak, onu pekiştiriyordu. Bu niteliği ile Söylev'in doğrudan kendisi, Türkiye Cumhuriyeti'ni oluşturan "Atatürk devrimleri" çerçevesinde algılanması gereken bir olaydır.

İşte Söylev'i hem bir olay hem bir belge oluşu nedeniyledir ki başta, belirttiğim ikili belge niteliğine bir de olay özelliğini eklemek gerekmektedir. Böylece, Söylev, tarihe mal olmuş bir belge, tarihi yorumlayan bir belge ve yeni cumhuriyeti pekiştiren bir olay olarak üçlü nitelik taşımaktadır.

Böylece, "Niçin hesaplaşma" sorusuna verilebilecek yanıtları, şu biçimde sınıflama olanağı bulmaktayız:

1. Tarihe, kendi eyleminin tarihsel yorumu için ışık tutmak.

2. Geçmişte ve o gün kendisine ve eylemine inanmayanlara karşı, başarısının öyküsünü, haklılığının kanıtları olarak sunmak.

3. Bağımsızlık savaşı ile başlayan, cumhuriyetin ilanından geçen ve yeni bir devletin kurulmasıyla son bulan eyleminin bütünlüğünü belirtmek

4. Kurulan yeni devleti, onu benimsememiş olan güçlü kişilere karşı korumak.

Söylev niçin 15 Ekim 1927'de verildi?

Tarih, birtakım rastlantıların sonucu değilse, herhangi bir olayın belli bir tarihte ortaya çıkması da rastlantısal olamaz. Her olayın, belli bir tarihte ortaya çıkmasının kendine göre nedenleri vardır. Hele bu olay, Söylev gibi Atatürk tarafından yaratılmış bir olaysa, bunun hiçbir rastlantısal yanı olamaz. Çünkü, Atatürk'ün bütün önderlik nitelikleri yanında en belirgin özelliği, zamanlamasıydı. Gerek düşmana gerekse Osmanlı'ya karşı yürüttüğü savaşta, kusursuz zamanlaması, başarısının en büyük yardımcısıydı.

Olaylara 1925-1927 arası olup bitenler açısından bakarsak, Mustafa Kemal'in zamanlamasının kusursuzluğu bir kez daha ortaya çıkar: 1925 yılı Şubat ayı, doğuda Şeyh Sait Ayaklanması ile başlar. Bunun üzerine "Takriri Sükûn Yasası" çıkarılır ve "İstiklal Mahkemeleri" kurulur. Şeyh Sait Ayaklanması ile İstiklal Mahkemelerinin kurulması arasında, maliye devrimlerinin en büyüğü yapılır ve aşar vergisi kaldırılır. Kısa bir süre sonra, Terakkiperver Fırka kapatılmıştır. Kapatılma gerekçesi, dini, siyasete araç yapması ve "irticayı" yüreklendirmesidir.

Bu siyasal gelişmelerin ardından bir dizi devrim gelir. Şapka devrimi, giysi devrimi, tekkeler, türbeler ve tarikatların kaldırılması devrimi, Hukuk Mektebinin açılması, Damştayın yeniden örgütlenmesi 1925 yılındaki atılımlardır. 1926 yılı da yeni devrimlere tanık olur. Takvim ve saat değiştirilir.

Yurttaşlık Yasası, Türk Ceza Yasası ve Borçlar Yasası kabul edilir. Kabotaj Yasası çıkarılır. Bütün bu yenilikler, İstiklal Mahkemelerinin gölgesi altında yapılır.

Bu arada, İzmir'de Mustafa Kemal'in canına kıymak üzere hazırlanmış bir girişim ortaya çıkarılır. Bu girişimle ilgili olarak hem eski İttihatçılar, hem de Terakkiperver Fırka'nın ileri gelenleri yargılanırlar. Sonunda, aralarında İttihatçıların Maliye Bakanı Cavit Bey de olmak üzere, birçok kişi asılır.

1927 yılının Mart ayında "İstiklal Mahkemeleri" kaldırılır. Bu zaman dizininden de anlaşılacağı gibi, 1925-1927 yılları, yeni Türk devletinin kurulmasıyla ilgili, pek çok temel devrimin "tepeden inme" yapıldığı yıllardır. Mustafa Kemal Atatürk gibi bir siyaset ve devlet adamının, yaptığı ve yapacağı devrimlerin başarısını rastlantıya bırakması pek doğal olarak beklenemezdi. Bu nedenle onun şu sözleri hiç de şaşırtıcı değildir:

"Baylar, ulusumuzun, giymekte bulunduğu ve bilisizliğin, aymazlığın, bağnazlığın, yenilik ve uygarlık düşmanlığının simgesi gibi gö-

rülen 'fes'i atarak, onun yerine, bütün uygar ülkeler halkının kullandığı şapkayı giymesi ve böylece, Türk ulusunun uygar toplumlardan anlayış yönünden de hiçbir ayrılığı olmadığını göstermesi gerekiyordu. Bunu Takriri Sükûn Yasası'nın yürürlükte bulunduğu sırada yaptık. Bu yasa yürürlükte olmasaydı yine yapacaktık. Ama buna, yasanın yürürlükte oluşu da kolaylık sağladı denirse, bu çok doğrudur. Gerçekten, Takriri Sükûn Yasası'nın yürürlükte bulunuşu, kimi gericilerin kamuoyunu geniş ölçüde ağılamasına meydan bırakmamıştır. Gerçi bir Bursa milletvekili, bütün yasama görevi boyunca hiçbir zaman kürsüye çıkmamış ve hiçbir zaman mecliste, ulus ve cumhuriyet yararlarını savunmak için bir tek söz bile söylememiş olan Bursa Milletvekili Nurettin Paşa, yalnız şapka giyilmesine karşı uzun bir önerge vermiş ve bunu savunmak için kürsüye çıkmıştır. Şapka giyilmesinin, 'temel haklara, ulusal egemenliğe ve kişisel dokunulmazlığa aykırı işlem' olduğunu savlamış ve bunun, 'halka uygulanmamasını sağlamaya' çalışmıştır. Ama, Nurettin Paşa'nin, ulus kürsüsünden alevlendirebildiği bağnazlık ve gericilik duyguları; en sonu birkaç yerde ve yalnız birkaç gericinin, İstiklal Mahkemelerinde hesap vermeleriyle söndü." (Söylev, s. 654 655)

Her attığı adımdaki zamanlamayı ve bilinçli güdümlemeyi aşağıdaki sözlerinde son derece açık seçik olarak görüyoruz:

"Baylar, tekke ve zaviyelerle türbelerin kapatılması ve bütün tarikatlarla, şeyhlik, dervişlik, müritlik, çelebilik, falcılık, büyücülük, türbe bekçiliği vb. gibi birtakım sanların kaldırılması ve yasak edilmesi de Takriri Sükûn Yasası yürürlükte iken yapılmış işlerdir. Bunlarla ilgili yürütüm ve uygulamaların, halkımızın boş inanlara bağlı, ilkel bir topluluk olmadığını gösterınesi bakımından, ne denli gerekli olduğunu çok iyi bilirsiniz." (Söylev, s. 655).

Mustafa Kemal'in, önemli devrimleri, Takriri Sükûn Yasas'nın desteğiyle, İstiklal Mahkemelerinin gölgesinde yapmış olmasının ta-

rihsel ya da toplumsal rastlantılarla uzak yakın, hiçbir ilişkisi yoktur. Tam tersine, devrimler ile İstiklal Mahkemelerinin çakışması, bilinçli bir seçmenin sonucudur. Bu durumun herkes tarafından da görüldüğünü ayrımsayan Mustafa Kemal, yaptığı işin haklılığını, kaçınılmazlığını, şu gerekçelerle açıklar:

"Birtakım şeyhlerin, dedelerin, seyitlerin, çelebilerin, babaların, emirlerin arkasından sürüklenen ve alınyazılarını ve canlarını, falcıların, büyücülerin, üfürükçülerin, muskacıların ellerine bırakan insanlardan meydana gelmiş bir topluluğa, uygar bir ulus gözüyle bakılabilir mi? Ulusumuzun gerçek niteliğini, yanlış bir yolda gösterebilen ve yüzyıllarca göstermiş olan bu gibi adamların ve kurumların, Yeni Türkiye Devleti'nde, Türk cumhuriyetinde daha da çalışmalarına göz yumulmalı mıydı? Buna önem vermemek, ilerleme ve yenileşme adına, en büyük ve düzeltilmez bir yanılgı olmaz mı idi? İşte biz, Takriri Sükûn Yasası'nın yürürlükte oluşundan yararlandıkça, bu tarihsel yanılgıyı işlememek için; ulusumuzun alnını, olduğu gibi açık ve temiz göstermek için; ulusumuzun bağnaz ve Orta Çağ anlayışlı olmadığını tanıtlamak için yararlandık. Baylar, ulusumuzun toplumsal, tutumsal, kısacası, bütün uygarlıkla ilgili iş ve ilişkilerinde verimli sonuçlar sağlayan yeni yasalarımız da, kadın özgürlüğünü güven altına alan ve aileyi sağlamlaştıran Yurttaşlar Yasası da bu sözünü ettiğim zaman içinde yapılmıştır. Şunu söylemeliyim ki biz, her araçtan, yalnız ve ancak bir ülkü için yararlanırız. O ülkü şudur: Türk ulusunu, uygar toplumlar içinde yaraştığı oruna yükseltmek ve Türk cumhuriyetini sarsılmaz temelleri üzerinde, her gün daha çok güçlendirmek; bunun için de, zorbalık düşüncesini öldürmek." (Söylev, s. 655).

Yukardaki bölüm, büyük Söylev'in son bölümüdür. Bu sözlerin hemen ardından, gençliğe seslenir ve Söylev biter. Bir başka deyişle, burada aldığım sözler, beş günlük bir konuşmanın kapanışı niteliğindedir. Bu nedenle de konuşmanın en önemli ağırlık noktalarından biridir.

Yukardaki sözlere bu açıdan bir kez daha yakından bakarsak birtakım gerçekleri daha iyi görebiliriz.

Birinci gerçek, Mustafa Kemal'in İslam dinine değil, onu yanlış ve kötü yorumlayarak, toplumu çağın gerisinde bırakan din sömürücülerine karşı çıkmakta oluşudur. İkinci gerçek, din sömürücülerine karşı çıkmamayı tarihsel yanılgı olarak vurgulamasıdır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Mustafa Kemal Atatürk'ün soyut bir din sömürüsüne değil, somut bir güç dağılımı sorununa karşı çıkmakta oluşudur. Halife sultan'ı kovan devrimciler, dine ve geleneğe dayalı Osmanlı egemenliği yerine, ulusun ve halkın buyrultusuna dayadıkları yeni bir siyasal güç dengesi oluşturmuşlardı. Kökeni ulusta ve halkta aradıkları bu güç, aslında onların tozlu çizmelerinde ve savaş kazanmış demir yumruklarındaydı. Bu nedenle de Osmanlı kuyrukluğu yapan ya da yapabilecek kalıntılara, toplumun siyasal toplumsal ekonomik güç piramidi içinde yer tanımaları olanaksızdı. Mustafa Kemal ve arkadaşları, bileklerinin gücüyle, siyasal erke el koymuşlar ve bunun kökenini de dinsel-geleneksel'den ulus-halk buyrultusuna aktarmışlardı. Bunun tersini savunan ve toplumda sahip oldukları saygınlığı dine ve geleneğe dayamak isteyenlere karşı acımasızdılar. Acımasız olmak zorundaydılar da, çünkü, halife sultanın elinden siyasal iktidarı almış olan bir grubun, şeyhlerin, imamların, türbedarların siyasal denetimine girmesi beklenemezdi. Tam bu noktada, Mustafa Kemal ve arkadaşlarına yöneltilen "dinsiz" savına değinmek isterim. Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının savaşı din ile değil, halk egemenliğine karşı olan, kendi egemenliklerini savunan din adamlarıyla idi. Bu din sömürücülerinin çıkarlarını bozdukları için, onların olumsuz yaymacalarıyla "din düşmanı" ilan edildiler. Aynen Vahdettin'in Şeyhülislam'ı Dürrizade'nin Mustafa Kemal ve arkadaşlarını "vatan haini" ilan ederek, öldürülmeleri için fetva vermesi gibi, bunlar da kendi kişisel çıkarlarını, kişisel güçlerini korumaya çalışıyorlardı.

Üçüncü bir gerçek, Mustafa Kemal'in, çağdaş uygarlık düzeyi dediği amaca varabilmek için "her araçtan" yararlanacağını belirtmesidir. Bu ilke hiç kuşkusuz, onun ödün vermez devrimciliğinin bir niteliğidir. Dördüncü ve son bir nokta, dinsel değerleri toplumsal ve ekonomik güç kaynağı olarak kullanmayı "zorbalık" diye nitelemekte oluşudur. Böylelikle, çağdaş uygarlığa ulaşmanın engelini, dini bir sömürü aracı olarak kullanan, zorbalarda gördüğünü belirtiyordu.

Görüldüğü gibi, 1927 yılının Ekim ayı, önemli devrimlerin başlatıldığı bir dönemin bitişini simgeler. Mustafa Kemal yalnızca bir "hesaplaşma" için değil, aynı zamanda tarih önünde bir "hesap verme" için bu uzun konuşmayı yapmaktadır.

1927 yılının seçimindeki kişisel nedenler

Yeni Türk devletinin kuruluşuyla ilgili önemli atılımları tamamlamış olmanın yanında, tarih önünde ve tarihle yapılan bir hesaplaşmanın 1927 yılma rastlamasının arkasında kişisel nedenler de vardı.

İlk olarak dikkat edilmesi gereken nokta, Mustafa Kemal'in Söylev'i Büyük Millet Meclisinde değil, Halk Fırkası Kurultayında okumasıdır. Bunun anlamı, (Halk Fırkasını bir ideolojik eğitim aracı olarak kurmuş olduğuna göre) konunun bir yasa sorunu olarak değil, ideolojik bir sorun olarak ele alınmış olmasıdır. Bir başka deyişle, Mustafa Kemal, "hesaplaşmanın" ve "hesap vermenin"de ötesinde, yeni toplumu biçimlendirmekte araç olarak kurmuş olduğu partisine, bundan sonra izleyeceği yol için ışık tutuyordu.

Kurultay tarihi olan 15 Ekime dek Atatürk'ün neler yapmış olduğuna baktığımızda önemli ipuçları görüyoruz. Örneğin, 30 Haziran tarihinde, 12 Temmuzda yürürlüğe girmek üzere askerlikten ayrılır. Bunun ne anlama geldiğini, bütün başarılarını asker olarak elde etmiş bir komutanın, askerlikten ayrılmasının ne gibi ruh durumlarına yol açtığını bilmek için büyük bir psikolog olmaya gerek yoktur.

Temmuz ayının başında, bağımsızlık savaşından beri ilk kez, bir anlamda küskün olduğu, İstanbul'a gider. Bilindiği gibi, bağımsızlık savaşı sırasındaki tutum ve davranışlarından dolayı İstanbul'a kırgındır. Bu nedenle de çeşitli çağrılara karşın, kente gidişini, uzun süre geciktirir. Sonunda, İstanbul'a girişi büyük bir gösteriyle karşılanır. Bu, aynı zamanda, bir bağışlama olayıdır da. Böylece, 1927 yılı, bir başka anlamda da Mustafa Kemal'in yaşamında bir dönüm noktasını belirler: Bağışlama, bir dönemin kapandığının somut belirtisidir.

8 Eylülde ise çok daha önemli bir olaya tanık oluyoruz: Atatürk bu tarihte bir kalp rahatsızlığı geçirir. Hastalık üzerine, Almanya'dan bir kalp uzmanı getirilir. Atatürk'ün karaciğerinden rahatsız olduğunu öğrenince, "biz hep kalpten kuşkulanırdık, meğerse, karaciğerimiz hastaymış" demesinden de anlıyoruz ki kalbinin rahatsızlığı, onun kafasında önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle, 1927 yılında geçirdiği rahatsızlıktan etkilenmemiş olması olanaksızdır. Onun gibi, yaşamındaki hiçbir adımı rastlantıya bırakmamaya çalışan biri için, bir kalp rahatsızlığının, ne gibi düşüncelere yol açtığını kestirmek zor değildir. Bu olayın, tarih önünde ve tarihle hesaplaşarak, partisine de yön ve buyruk vermesi olayını hızlandırdığında kuşku yoktur.

Ayrıca üzerinde durulması gerekli bir başka nokta, Cumhuriyet Halk Fırka'sının İkinci Büyük Kurultayının, bu söylev için çok güzel bir ortam niteliği taşımakta oluşudur.

İşte, gerek kişisel, gerekse toplumsal nedenler bize, açıkça 1927 yılının Mustafa Kemal Atatürk'ün yaşamında bir dönüm noktası olduğunu göstermektedir. Söylev'in bu yıl verilmiş olması bu gerekçeye dayanır.

Sonuç

Söylev, Mustafa Kemal Atatürk'ün "yaptığı tarihi", "yazdığı tarihe" dönüştürme çabasıdır. Bu işlevi yaparken, hem tüm karşıtlarıyla hesaplaşmış, hem tarih önünde, eylemlerinin hesabını vermiştir. Böylece, ideolojisini yaymak için kurmuş olduğu Halk Partisi'ne yol gösterme görevini de yerine getiriyordu.

Söylev'in bize öğrettiklerini de şöyle sıralamak olanağı vardır:

1. Uzlaşmaz bir devrimci, gerektiğinde, herkesle işbirliği yapabilir. Fakat başarıya eriştikten sonra, kendisini izlemeyenleri hemen sahneden siler.

2. Devrimler, iyi niyete dayalı, akıl ve mantığa uygun olmakla birlikte, salt anlamda, siyasal gücün getirdiği olanakların verdiği zorlama yetisinin kullanılmasına da gereksinme duyurmuşlardır.

3. Tarihi yazmak da onu yapmak kadar önemlidir. Mustafa Kemal Atatürk, yaptığı tarihi kendi yorumuna uygun bir biçimde yazmakta da büyük bir usta olduğunu göstermiştir.

(Türk Dili, Söylev Özel Sayısı, 1977)

SÖYLEV'İN ÖĞRETİSİ

Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil

"Gazi Mustafa Kemal" tarafından 15-20 Ekim 1927 günlerinde Ankara'da CHP'nin İkinci Kurultayında söylenen Nutuk çok boyutlu bir tarih belgesi görünüşündedir. Söze başlangıç yaptığı 19 Mayıs 1919 tarihinden 1927 yılına değin uzanan zaman boyutu, yalnız geçmişi kucaklamakla kalmaz, geleceğin tohumlarını da taşır. Öte yandan, "biricik" olan ulusal bir tarih çerçevesini aşarak, özellikle yöntemi ve ilkeleriyle evrensellik sınırlarına ulaşır. Bunun içindir ki Söylev, Yeni Türkiye'nin kuruluşunu anlatan tarihsel bir belge olmanın ötesinde, Ulusal Kurtuluş Savaşı çığırının ve yeni bir ulus yaratmanın öğretisini de içermektedir.

Söylev'in öğretisini belirlemek için kendimizi Söylev'le sınırladık. Yararlandığımız metin Türk Devrim Tarihi Enstitüsü tarafından üç cilt halinde yayımlanan Nutuk oldu: Cilt I, 1919-1920, İstanbul 1959; Cilt II, 1920-1927, İstanbul 1960; Cilt III, Vesikalar, İstanbul 1961. Gerek duydukça, ilk basıma başvurduğumuz da oldu. (Ankara 1927). Yaptığımız alıntılarda 1919-1927 yıllarını kapsayan iki cilde bağlı kaldık. Böylece, belirttiğimiz sayfalar bu ciltlerdedir. Altı çizili sözcük ya da tümceler özgün basıma her zaman uygun olmadığı için de Nutuk'tan alıntılarda eğik yazı kullanmamak yolunu tuttuk.

Atatürk'ün Söylev'de oluşturduğu öğreti, bir düşünce ve eylem bütünü biçiminde ortaya çıkmakta, benzer koşullar içinde bulunan

uluslarla kuşaklara yol göstermektedir. Askerlik mesleğinden gelmiş olması, bu "Bağımsızlık Savaşçısı" ve "Devlet Kurucusu"nun görüşlerine ilginç katkılar getirmiştir. Söylev'in öğretisinde "askerlikle ilgili görüşler"in de özel bir yeri vardır.

Amaç

Amaç, "Hâkimiyeti milliyeye müstenit, bilâkayduşart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek"tir. (I, 12)

Atatürk'ün, yaygın kurtuluş çareleri (İngiltere himayesi, Amerika mandası, bölgesel kendi başlarını kurtarma çabaları) karşısında, "daha İstanbul' dan çıkmadan evvel düşündüğü", "Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz "uygulamaya başladığı" ciddî ve hakkikî karar" bu olmuştur.

Atatürk'e göre, "bu kararın istinat ettiği en kuvvetli muhakeme ve mantık" şu noktalarda toplanmaktadır:

- "Esas, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak istiklâli tamme malikiyetle temin olunabilir".
- "Ya istiklâl ya ölüm! İşte halâsı hakiki isteyenlerin parolası bu olacaktı".
- "Verdiğimiz kararın tatbikatını temin için henüz milletin ünsiyet etmediği meselelere temas etmek lâzım geliyordu. Umumca mevzuubahis olmasında azîm mahzurlar tasavvur olunan hususların mevzuubahis olmasında zarureti mutlaka bulunuyordu".
- "Osmanlı Hükümetine, Osmanlı padişahına ve müsliminin halifesine isyan etmek ve bütün milleti ve orduyu isyan ettirmek lâzım geliyordu."
- "Türk ata yurduna ve Türk'ün istiklâline tecavüz edenler kimler olursa olsun, onlara bütün milletçe müsellâhan mukabele ve onlarla mücadele eylemek icabediyordu". (I, 13 ve 14)

Temelde tek olan amaç, "millî mücadele"nin oluşumu içinde birbiriyle bütünleşen iki doğrultuda gerçekleştirilmek zorundaydı:

"Tezahür eden millî mücadele, haricî istilâya karşı vatanın halâsını yegâne hedef addettiği halde bu millî mücadelenin muvaffakiyete iktiran ettikçe safha safha bugünkü devre kadar iradei milliye idaresinin bütün esasat ve eşkâlini tahakkuk ettirmesi ve gayrikabili içtinap bir seyri tarihî idi". (I, 15)

Bu nedenledir ki "Çarei necat ve umdei hayat ancak ve ancak Kuvayi Milliyenin âmil ve iradei milliyenin hâkim olmasındadır". (I, 178)

Yöntem

Söylev'in öğretisi "cartesien" (Dekartçı) bir yöntem izler. Aşağıdaki üç aşamada Descartes'ı anımsatan bir düşünce yapısı vardır:

i. "Tatbikatı birtakım safhalara ayırmak,

ii. Vakayi ve hadisattan istifade ederek milletin hissiyat ve efkârını ihzar eylemek,

iii. Kademe kademe yürüyerek hedefe vasıl olmaya çalışmak."

Yöntem böylece saptandıktan sonra, uygulama başarıyı doğurur:

"Muvaffakiyet için amelî ve emin yol her safhayı vakti geldikçe, tatbik etmekti. Milletin inkişaf ve itilası için selâmet yolu bu idi. Ben de böyle hareket ettim." (1, 15)

Ne var ki aşamalı uygulama yöntemi, birlikte yola çıkan önderler arasında, bir devrim yasası niteliğinde olan kırgınlık ve ayrılıkların da nedenidir:

"Ancak bu amelî ve emin muvaffakiyet yolu, yakın refiki mesaim olarak tanınmış zevattan bazılarıyla aramızda, zaman zaman içtihadatta, muamelatta, icraatta esaslı ve tâli birtakım ihtilaflar, iğbirarlar ve hatta iftirakların da sebebi ve izahı olmuştur. Millî mücadeleye beraber başlayan yolculardan bazıları, millî hayatın bugünkü cumhuriyete ve cumhuriyet kanunlarına kadar gelen tekâmülatında, kendi fikriyat ve ruhiyatının ihatası hududu bittikçe, bana mukavemet ve muhalefete geçmişlerdir." (I, 15-16)

Bunun içindir ki "millî sır"ların gizli tutulduğu da olur: "Ben, milletin vicdanında ve istikbalinde ihtisas ettiğim büyük tekâmül istidadını, bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak peyderpey, bütün heyeti içtimaiyemize tatbik ettirmek mecburiyetinde idim." (I, 16)

Yöntemin dikkat çeken iki noktası daha vardır. Bunlardan ilki, "medarı teşvik ve tembih olmak" yolundaki özendirici uyarıcı etkinliktir.

"Ben, müfettişliğe yazdığım telgrafta, Konya'da bir vatan ordusu teşkil edilmekte olduğuna dair bazı havadisler şayidir, bunun mahiyet ve teşkilatı nedir, demiştim. Böyle bir sual tevcihinden maksadım biraz da medarı teşvik ve tembih olmak idi." (I, 19)

İkincisi ise, "kuvvei maneviyeyi takviye" amacıyla ileri sürülen bilgilerle, talimat üzerine yapılan mitingler, her tarafta gösteriler yapılması için yayımlanan bildirilerdir. Böylece, inanç yaratma ve yönlendirme işlevleri de söz konusudur.

İlkeler

Söylev'in öğretisi, düşünce eylem bütününün oluşturduğu ilkelerle kararlılık ve evrensellik kazanır. Olayların oluşturduğu, olgunlaştırdığı ve sınadığı bu ilkeler, ulusal bağımsızlık savaşını ve Türk devrimini kapsayan Atatürk ihtilalinin dayanak noktaları olmuştur.

Amasya Tamimi'nin bazı maddeleri:

• "Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.

• "Milletin hal ve vaz'ını derpiş etmek ve sadayı hukukunu cihana işittirmek için her türlü tesir ve murakabeden azade bir heyeti milliyenin vücudu elzemdir." (I, 31)

Erzurum Kongresi'nde belirlenen ilkeler:

• "Hududu millîye dahilinde bulunan bilcümle aksamı vatan bir küldür. Yekdiğerinden infikâk kabul etmez.

• Her türlü ecnebi işgal ve müdahalesine karşı (...) millet mültehiden müdafaa ve mukavemet edecektir.

• Vatanın ve istiklâlin muhafaza ve teminine hükümeti merkeziye muktedir olamadığı takdirde, temini maksat için, bir hükümeti muvakkate teşekkül edecektir.

• Kuvayi Milliye'yi âmil ve iradei milliyeyi hâkim kılmak esastır." (I, 65-66)

Dünyamızın başka yerlerindeki ulusal bağımsızlık savaşları için de geçerli olan bu ilkelere, olayların gelişi içinde doğan aşağıdakiler de eklenmelidir:

• "Nasfet ve merhamet niyaz etmekle millet işleri, devlet işleri görülemez; millet ve devlet şeref ve istiklâli temin edilemez. (...) Nasfet ve merhamet dilenmek gibi bir prensip yoktur. Türk milleti, Türkiye'nin müstakbel çocukları, bunu bir an hatırdan çıkarmamalıdırlar." (I, 355)

• "Her şeyden evvel, kuvvei maneviyenin, kuvvei kalb ve vicdanın yüksek tutulması şarttır." (I, 359)

• "Uzun asırların uyuşturucu idare ve terbiyesinin, bir heyeti içtimaiyeyi, bir günde, bir senede azadedebileceğini tasavvur ve kabul etmek doğru değildir.

Bu sebeple, vâkıfı tabiat ve hakikat olanlar, elinden geldiği kadar, mensub olduğu milleti tenvir ve irşad ederek, onlara, halâs hedefine yürümekte delaleti, en büyük insanlık vazifesi bilmelidirler." (I, 359-360)

• "Felaket başa gelmeden evvel, onun esbabı mania ve müdafaası düşünülmek lâzımdır. Geldikten sonra teellümün faydası yoktur." (II, 463)

• "Efendiler; maddî ve bilhassa manevî sükut, korku ile, aciz ile başlar." (II, 637)

• "Hâkimiyet, hiçbir renkte ve delalette iştirak kabul etmez." (II, 700)

• "Bir hükümet, hürriyeti efkâr ve vicdana riayete mecburdur." (II, 716)

Söylev'in öğretisinde "siyasal ilkeler" ayrıca ele alınır. Bu ilkeleri, "Türkiye'nin, Türk milletinin takip etmesi lazım geldiği" ayrıca vurgulanmaktadır:

• "Hayat demek, mücadele, müsademe demektir. Hayatta muvaffakiyet, mutlaka mücadelede muvaffakiyetle mümkündür. Bu da manen ve maddeten kuvvete, kudrete istinad eder bir keyfiyettir.

• İnsanların meşgul olduğu bütün mesail, maruz kaldığı bilcümle mehalik, istihsal ettiği muvaffakiyetler, maşerî, umumî bir mücadelenin dalgaları içinden tevellüt edegelmiştir." (II, 434)

• "Haricî siyasetin, en çok alâkadar olduğu ve istinad ettiği husus, devletin dahilî teşkilatıdır. Haricî siyaset, dahilî teşkilatla mütenasip olmak lâzımdır." (II, 435)

• "Muhtelif milletleri, müşterek ve umumî bir unvan altında cemetmek ve bu muhtelif unsur kitlelerini aynı hukuk ve şerait altında bulundurarak kavi bir devlet tesis etmek, parlak ve cazip bir noktainazarı siyasidir. Fakat aldatıcıdır. Hatta, hiçbir hudut tanımayarak, dünyada mevcut bütün Türkleri dahi bir devlet halinde birleştirmek, gayrikabili istihsal bir hedeftir. (...) Panislamizm, panturanizm siyasetinin muvaffak olduğuna ve dünyayı sahai tatbik yapabildiğine tarihte tesadüf edilememektedir.

• Bizim vuzuh ve kabiliyeti tatbikiye gördüğümüz meslekî siyasî, millî siyasettir." (II, 436)

Amaç bölümünde söz konusu edilen "istiklâli tam" haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamanın zorunlu koşulu ilkeler arasında özel bir yer alır, önemi belirlenir ve açıklanır:

• "İstiklâli tam, bizim bugün, deruhte ettiğimiz vazifenin ruhu aslisidir. Bu vazife, bütün millete ve tarihe karşı deruhte edilmiştir." (II, 623)

• "Tekmil efradı milletimiz, belki içinde mündemiç müşkülatı tamamen idrak etmeksizin, bugün yalnız bir nokta etrafında toplanmış ve fakat sonuna kadar kanını akıtmaya karar vermiştir.

O nokta; istiklâli tanımımızın temini ve idamesidir.

• İstiklâli tam denildiği zaman, bittabi siyasî, malî, iktisadî, adlî, askerî, harsî ve ilâ... her hususta istiklâli tam ve serbestir tam demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklâlden mahrumiyet, millet ve memleketin, mânayi hakikisiyle bütün istiklâlinden mahrumiyeti demektir." (II, 624)

Görüldüğü gibi, Söylev'in öğretisinde tam bağımsızlık ilkesi temel taşlarından başlıcası olmaktadır.

Askerlikle ilgili görüşler

Atatürk İhtilalinin dayanak noktalarından biri olan ulusal bağımsızlık savaşı, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın kişiliğiyle, Söylev'in öğretisine aşağıdaki görüşleri isterseniz ilkeleri deyiniz eklemektedir:

• "Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh, bütün vatandır. Vatanın, her karış toprağı, vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça, terk olunamaz." (II, 618)

• "Harb ve muharebe demek; iki milletin, yalnız iki ordunun değil, iki milletin bütün mevcudiyetleriyle ve bütün mamelekleriyle, bütün maddiyet ve maneviyetleriyle yekdiğeriyle karşı karşıya gelmesi ve birbiriyle vuruşması demektir. Binaenaleyh, bütün Türk milletini, cephede bulunan ordu kadar fikren, hissen ve fiilen alâkadar etmeli idim." (II, 619)

Bu iki temel görüşe askerlik ve savaşla bağlantılı şu görüşleri de katmalıdır:

• "Halâs için ... İstiklâl için evvel ve âhir düşmanla bütün mevcudiyetimizle vuruşarak onu mağlub etmekten başka karar ve çare yoktur ve olamaz." (II, 637)

• "İhtiyaç, tehlike, bize her şeyi meşru göstermektedir. Ordunun ihtiyacatı, millete angarya yaptırmayı istilzam ediyorsa, bunu yapıyoruz ve en doğru kanun, budur." (II, 659)

• "Hâkimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından hiç kimseye, ilim icabıdır diye; müzakere ile, münakaşa ile verilmez. Hâkimiyet, saltanat kuvvetle, kudretle ve zorla alınır." (II, 690)

• "Kumandanlar, emir vermiş olmak için emir vermezler. Lüzumlu ve kabiliyeti icraiyesi olan hususları emrederler ve emir verirken, kendini, o emri ifa edecek olanın yerine koymak ve emrin nasıl ifa ve tatbik olunacağını düşünmek ve bilmek lâzımdır." (II, 744)

Gerçek kurtuluşu isteyenlerin parolasını "Ya istiklâl ya ölüm" sözcükleriyle özetleyen Atatürk, 22 Eylül 1919 günü Sivas'ta Amerikan Generali Harbord ile yaptığı konuşmada başarısızlığın söz konusu olamayacağını, ortada bir seçenek değil, gerçekte tek bir çözüm bulunduğunu şu sözleriyle kanıtlamaktadır:

"Bir millet mevcudiyet ve istiklâlini temin için kabili tasavvur olan teşebbüsat ve fedakârlığı yaptıktan sonra muvaffak olur. Ya muvaffak olamazsa demek, o milletin ölmüş olduğuna hükmetmek demektir. Binaenaleyh millet, berhayat oldukça ve teşebbüsatı fedakâranesine devam eyledikçe ademi muvaffakiyet mevzuubahis olamaz." (I, 172-173)

Söylev'in öğretisine göre, bağımsızlık savaşları tersine akıtılması olanaksız olan bir ırmak gibidir; dönüşü olmayan bu yolda ulusça katlanılan özveriler "bir seyri tarihi" olarak başarıya er geç ulaşacaktır.

Olaylarla bağlantılı saptamalar

Söylev'in öğretisi "pratik"ten gelen pınarlarla beslendiği için, karşılaşılan olaylar yeni yeni düşünceler ortaya koyar. Gözlemlere dayalı bu saptamalar, gelecek kuşaklar için olduğu kadar başka uluslar için de yararlı ve geçerli olabilir. Bu nedenle, bağlantılı olduğu olay ya da konu belirtilerek bu tür saptamalara birkaç örnek verilmesi uygun bulunmuştur.

Yahya Kaptan olayından ötürü

"Zaman, her şeyin, her hakikatin, tarihin samimi sinesinde mütalaasını zaminidir." (I, 328)

Ankara'nın seçilmesi nedeni

"Vaziyeti umumiyeyi idare ve sevk mesuliyetini deruhte edenler, en mühim hedefe ve en yakın tehlikeye, mümkün olduğu kadar yakın bulunur. Yeter ki bu takarrüp, vaziyeti umumiyeyi nazardan mehcur bırakacak derecede olmasın." (I, 335)

"Dahiliye Vekili Nâzım Bey" olayı vesilesiyle

"Millet Meclislerine kadar, dahil olmak yolunu bulabilen vatansızlara tesadüf etmek müstebat olmayacağına tarihin, bu baptaki misalleriyle hükmetmek zaruridir. Bunun için millet, vekillerini intihab ederken, çok dikkatli ve kıskanç olmalıdır," (II, 502)

Türkiye'yi kurtarmak için bulunmuş hakikat

"O hakikat şudur: Türkiye'nin re'si tefekkürünü, büsbütün yeni bir imanla teçhiz etmek ... Bütün millete ceyyit bir maneviyat vermek..." (II, 638)

"Kudret ve kabiliyetten mahrum olanlara iltifat olunmaz. İnsanlık, adalet, mürüvvet icabatını, bütün bu evsafı haiz olduğunu gösterenler talebedebilir." (II, 645)

Millet ve fert

"Gerçi, asıl olan millettir, heyeti içtimaiyedir. Onun da iradei umumiyesi, meclis'te mütecellidir; bu her yerde böyledir. Fakat, fertler de vardır." (II, 656)

Vahdettin örneğine bakarak

"Milletler münasebatında, mankenlerden istifade sistemine rağbet devrine hatime vermek, medenî âlemin samimî temennisini teşkil etmelidir." (II, 694)

Din ve Halife

"Beşeriyette, din hakkındaki ihtisas ve vukuf, her türlü hurafelerden tecerrüd ederek, hakikî ulûm ve fünun nurlarıyla musaffa ve mükemmel oluncaya kadar, din oyunu aktörlerine her yerde tesadüf olunacaktır." (II, 708)

"Milletimizin kurduğu yeni devletin mukadderatına, muamelatına, istiklâline, ünvanı ne olursa olsun hiç kimseyi müdahale ettiremeyiz." (II, 710)

"Yeni Türkiye'nin ve yeni Türkiye halkının, artık kendi hayat ve saadetinden başka düşünecek bir şeyi yoktur, başkalarına verebilecek bir zerresi kalmamıştır." (II, 711)

"Apotre" (havari) konusu

"Benim, 'apotr'larım yoktur. Memleket ve millete kimler hizmet eder ve hizmet liyakat ve kudretini gösterir ise 'apotr' onlardır." (II, 794)

Olağanüstü Önlemler

"Biz, fevkalade ittihaz olunan ve fakat kanunî olan tedbirleri, hiçbir vakit ve hiçbir suretle, kanunun fevkine çıkmak için, vasıta olarak kullanmadık; bilakis, memlekette sükûn ve asayiş tesisi için tatbik ettik; devletin hayat ve istiklâlini temin için kullandık. Biz, o tedbirleri, milletin medenî ve içtimaî inkişafında istifadeli kıldık." (II, 894)

"Mazi olmuş bir devrin hikâyesi"

"Bunda, milletim için ve müstakbel evlatlarımız için dikkat ve teyakkuzu davet edebilecek, bazı noktalar, tebarüz ettirebilmiş isem kendimi bahtiyar addedeceğim." (II, 897)

Gençliğe emanet edilen netice

"Bugün vasıl olduğumuz netice, asırlardan beri çekilen milli musibetlerin intibahı ve bu aziz vatanın, her köşesini sulayan kanların bedelidir.

Bu neticeyi, Türk gençliğine emanet ediyorum." (II, 897)

Çeşitli örneklerle somutlaştırdığımız olaylarla bağlantılı saptamalar, Söylev'in öğretisinde pragmatizmin ağır bastığını gözler önüne sermektedir.

Sonuç

Mustafa Kemal Atatürk'ün, "milli hayatı hitam bulmuş farzedilen büyük bir milletin; istiklalini nasıl kazandığını ve ilim ve fennin en son esaslarına müstenit, milli ve asri bir devleti, nasıl kurduğunu ifadeye çalıştığı" büyük Nutuk, ulusal bağımsızlık savaşçılarının vazgeçilmez öğreti kitabıdır. Girişte betimlediği "vaziyet ve manzarai umumiye" ile, son sözleriyle alabildiğine soyutlaştırdığı karamsarlık tablosu (II, 898), en elverişsiz koşullarda bile eyleme çağıran bir yüreklendirme kamçısı olmaktadır.

Umutsuzluğun, yokluğun ve çaresizliğin doruk noktasına ulaştığı durumlarda güven, inan ve iyimserliği elden bırakmayan Söylev'in öğretisi, dayanak noktasını ulusta, halkta bulması ile de dikkati çeker. Halkın gücü ve desteği sağlanınca dağların eğildiğini gösterir.

Söylev'in öğretisinde gençlik, ulaşılan amaçları "muhafaza ve müdafaa" etmekle görevlendirilmiştir. Bu görev, onun varlığının ve geleceğinin "yegane temeli" sayılmıştır. Böylece, toplumun geleceği olan dinamik bir güç Söylev'in öğretisinde baş tacı edilmektedir.

Söylev'in öğretisi, çağdaş devletin kuruluşunda "ilim ve fen"ne, bugünün sözcükleriyle "bilim ve teknoloji"ye, bunların en yeni sonuçlarına dayanmakla, yöntemde izlediği rasyonalist yolu bu alanda da sürdürür. Öte yandan "ulusal egemenlik" de, "tam bağımsızlık ilkesi" gibi devletin dayandığı temel taşlarındandır.

Söylev'in öğretisi yalnız Türklere ve gençlerimize değil, bütün dünya halklarınadır. Ulusal kurtuluş savaşlarının ve çağdaş bir devlet kurmanın çok yönlü sorunları Söylev'in öğretisinde çözüm bulmaktadır. Bu nedenledir ki Nutuk'un başka dillerdeki çevirileri de yalnız

Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşumunu öğrenmek için değil, Söylev'in öğretisinden yararlanabilmek için de ilgiyle okunacaktır.

Siyaset edebiyatımızın olduğu kadar devlet felsefemizin de başyapıtı olan Nutuk, burada açıklamasını yapmayacağımız nedenlerle bugüne kadar önemiyle orantılı saygıyı ve ilgiyi görmemiştir. Öyle umuyoruz ki söylenişinin 50. yılı olan 1977, yayınları ve eylemleri ile, kamuoyumuzun dikkatini Nutuk olgusuna çekecektir.

Atatürk'ün emanet'inin gözetim altında olması, kapalı ve donmuş bir öğreti getirmeyen Büyük Nutuk'un, yeniden, gençlerimizin ve de yaşlılarımızın başucu kitapları arasında yer almasıyla sağlanabilir.

(Türk Dili, Söylev Özel Sayısı, 1977)

ATATÜRK'ÜN BÜYÜK NUTUK'UNUN MÜSVEDDELERİ ÜZERİNDE ARKADAŞLARININ ELEŞTİRİLERİNİ DİNLEMESİ VE GENÇLİĞE SESLENİŞİ

Prof. Dr. Afet İnan

Sayın Başkan, Sayın Dinleyiciler,

Bu konuya ilişkin bazı önemli meseleler üzerinde bir özetleme yapmak istiyorum. Büyük Nutuk hazırlanırken tanık olduğum ve elimde yazıları olan kısımlar üzerinde duracağım.

Bildiğiniz gibi Mustafa Kemal Atatürk, 1919-22 yıllarında Erzurum ve Sivas Kongrelerinin, Heyeti Temsiliye'nin ve TBMM'nin başkanı, Türk yurdunu düşman istilasından kurtarmak için örgütlenen ordunun başkumandanı ve bütün sorumluluğu ile Türk milletinin birliğini sağlayan bir önder olarak tarihte yer alır. 1923-1938 yılları arasında ise, Türkiye Cumhuriyeti kurulur ve Türk devrim hareketleri kanunlarla yürürlüğe girer. Çeşitli belgeler bu devir tarihimizi aydınlatacak niteliktedir. Ancak belge bakımından 1919-1927 arasındaki dönemin bir özelliği vardır. Bu olayların başında bulunan, resmi sorumluluk taşıyan Mustafa Kemal Atatürk, belgelere dayanarak ve bunları değerlendirerek yorumlarda bulunan bir Nutuk hazırlamıştır.

İşte 1927'de kamuoyuna açıklanan ve başka dillere de çevrilen Büyük Nutuk bu yönden inceleme konusudur. Bilindiği gibi, CHP'nin 2. kurultayında (yani Sivas'tan sonra) kendisi tarafından okunmuştur. Bu, bir devlet kurucusunun milletine hesap verme örneğidir bence. Tarihte de örneğine az rastlanır. Nutuk'u iki bölümde incelemek gerekir

ki, zaten o zaman iki kitap halinde basılmıştır. Bu yazılarda olaylar ve kişiler üzerinde Atatürk'ün fikirleri ve açıklamaları vardır. İşte bu bakımdan birinci elden bir tarihtir bu büyük Nutuk.

Bunun hazırlanmasında, çeşitli resmi belgeler bir araya toplanmış olduğu gibi, o devrede bu işlerle sorumlu olan kişilerden de bilgi alınmıştır; ve Ankara'da hazırlanmıştır. 1 Temmuz 1927'de Mustafa Kemal Atatürk, İstanbul'a gelmiş ve Dolmabahçe Sarayı'na misafir edilmiştir. Kendisi hep öyle söylerdi de onun için bu deyimi kullandım. "Beni bu saraya misafir ettiler" diyordu. Sarayın giriş bölümündeki ikinci katta, kitaplar bulunan bir holden geçilen ön odada, kendisi gündüzleri çalışmakta ve bazı arkadaşları ile de görüşmektedir. Geniş salonlardan birinde ise, her gece toplanan kalabalık arkadaşları arasında bu hazırlanan Nutuk'tan parçalar okunmakta ve üzerinde tartışmalı konuşmalar yapılmaktadır. Atatürk, kendisi okuyor, okutuyordu. Yazdığı konular üzerinde açıklamalar yaparak çok hararetli konuşmaları idare ediyordu. Ben, Lozan'a Fransızca öğrenmek için gitmiş ve yeni dönmüştüm tatil için. Bu toplantılarda bulunduğum zamanlar, tarihi, tarih yapanlardan dinliyordum. Atatürk yazdıklarını okurken, o günleri yeniden yaşıyormuş gibi heyecanlıydı ve daima yüksek sesle konuşuyordu. Bu tarih havası içinde her dinleyen, Kurtuluş Savaş'mızın günleri içinde yaşıyormuş gibiydi, yahut bana öyle geliyordu. Ben, o devreyi ilkokul öğrencisi olarak yaşamıştım. Babamın da Biga'da orman müfettişi iken katıldığı Kuvayı Milliye hareketinde, çocukluğumun o ailece geçen ızdıraplı günlerini yeniden yaşıyor ve Zafer Bayramı'nın Antalya'nın Elmalı ilçesinde iken evlerden silahlar atılarak nasıl kutlandığını anımsıyordum.

Bu Nutuk'un müsveddeleri ve bütün belgeler Atatürk'ün ölümünden sonra Ziraat Bankası kasalarında, diğer başka evrak ile beraber saklanmış ve sonra da Genelkurmay Harp Tarihi Dairesine verilmiştir ve orada tasnif edilmiştir. Tabii diğer başka vesikalar da vardır. Bazısı

Anıtkabir'de, bazısı Çankaya'dadır; fakat Nutuk'un bütün belgeleri bildiğime göre, Harp Tarihindedir. Bu Nutuk'un müsveddelerinde hemen her sayfada düzeltmeler, eklemeler, çıkarmalar vardır. Yazı bazan Atatürk'ündür. Bazı sayfalar ise kendisi tarafından dikte ettirilmiştir. Bütün bunların en önemli kısımları belgelerin açıklamalarıdır. Sayın Ord. Prof. Hikmet Bayur'un anlattığı gibi, bunlar Ankara'da yazılmıştır, istanbul'da ise, hem düzeltmeler yapılmakta ve hem de son bölümler yazılmaktadır. Benim tanık olduğum işte bu parça parça okunmalardır. Müsveddelerin üzerindeki düzeltmeler, ekleme ve çıkartmalar ise, ya kendisi tarafından daha önce yapılmıştır veyahut da konuşma ve tartışma esnasında yazılmaktadır.

506 sayfalık bu müsveddeler ki arşivde iki kutu içindedir, 36x22 cm. büyüklüğünde kâğıtlara yazılmıştır. Bunlardan birkaç örnek üzerinde duracağım. Bir de bunun üzerinde bir açıklama daha yapmak isterim. Sonraları da Atatürk'ün yanında tarih çalışmaları yapılırken ve Türk Tarih Kurumunun kurulmasına önderlik ettiği zaman, yahut bazı arkadaşlarıyla çalıştığı zaman, bu Nutuk'dan daima bahsedilirdi. Ben de merakla sorardım. Kendisi bütün bunların belgelerinin ve diğer ne varsa hepsinin özel kalemde sandıklar içinde saklı bulunduğunu ve muhafaza edildiğini söylerdi.

Şimdi biraz evvel sofradan bahsedildi. Ben de müsaade ederseniz, onun üzerinde bir açıklama yapmak isterim. Bu sofralarda bazı zamanlar ben de bulundum. Benim adetim şuydu; daima elimde kalem kâğıt bulunur ve enteresan bulduğum sözleri not ederdim. Bunlardan yayınladığım bazı makalelerim vardır. Çankaya'daki yeni köşke ve Florya'da yemek odalarına elektrikle çevrilen yazı tahtaları da konmuştu. Onların üzerine sorular yazılır ve herkes cevap verirdi.

Büyük Nutuk'un müsveddeleri 506 sayfadır. Hepsini incelemedim henüz; fakat ilk 36 sayfasındaki notlar şöyle. Bunlardan birkaçının nasıl değiştirilmiş olduğunu ve nasıl üzerine notlar konulmuş olduğunu açıklayacağım.

İlk sayfada kurşun kalemle, çünkü kalemler de değişir dediğim gibi, bazan yazılar da değişiyor, şöyle bir not var. "Ali Rıza Paşa, Ahmet İzzet Paşa'ya cumhuriyet yapacaklar demiş, aleyhinde bulunmuş" diyor, İsmet Paşa, İzzet Paşa'ya söylemiş. Bu kadar bir not var; fakat bu sonradan Nutuk'a konmamış, ikinci sayfada epeyce silinmeler var. Bunlardan bir tanesini okumak istiyorum. Şöyle: "Yunan Salib i Ahmer'i bu heyete merbut bulunuyordu. Vazifesi sureta muhacirlere bakmak gibi insani bir perde altında tertibat ı ihtilâsiyeyi ihzar eylemekti. Bu suretle ecza yı tıbbiye ve levazım ı sıhhiye namı altında silah cephane ve teçhizatı memleketimiz dahiline ithal etmekti, İstanbul Ppatrikhanesi ve Yunan Konsoloshanesi esliha ve cephane deposu halini almıştı. Kiliseler mahalli ibadet olmaktan ziyade askeri ambarlar gibi kullanılmaktaydı." Bu cümleler silinmiştir; fakat buna benzer cümleler yine de vardır. Sonra aynı sayfada silinmiş kelimeler. Bunlar Mavri Mira'ya ait. İstanbul'dan maada bilhassa Bursa, Bandırma, Kırkkilise, Tekfur Dağı ve mülhakatında v. s. yerlerde izci teşkilatına mermi veriyorlardı. Samsun ve Trabzon da esliha v. s. tevzi mahalli idi. Bu sözler daha başka türlü izah edilmiş ve bu kısımlar silinmiştir. Üçüncü sayfada da bu sefer başka yazıyla, yani kendisinin yazısı değil; fakat kimin yazısıdır bilmiyorum, orada bazı cemiyetler hakkında açıklamalar konmuş. Sonra yine üçüncü sayfada yan notlar çıkmış ve dördüncü sayfada da "Harekâtı Milliye, Reddi İlhak Teşkilatının maksadı, hedefi anlatılıyor. Yunan tecavüzatına karşı müdafaa ve mücadeleyi temin ve idame ile beraber, mezalimi, alemi medeniyete iblağ etmek idi. Bilahare 16 Ağustos 1335 tarihinde Alaşehir'de yaptıkları bir kongrede maksatlarını daha açık olarak arz ettiğim gibi, tespit ve ilan eylemişlerdir." Sonra Paris Sulh Konferansı'ndan bahsediliyor. Şimdi burada söyeyeceğim daha başka notlar da var ve bazılarında düzeltmeler olmuş, bazılarında yok. Yalnız dediğim gibi kendi yazısı olanları tanıdığım için tespit edebiliyorum. Bazen de yazılar değişmiştir. Bunların hepsini

okumayacağım. Örneğin, 21. sayfada yazı bir başkasınındır ve ilaveler vardır. Yalnız son olarak şunu okumak istiyorum. Tabii diğer 506 sayfada birçok düzeltmeler de var. Bunda da silinmiş yerler var. "Bu tamimi dikte ettirdiğim zaman o gün nezdime muvasalat etmiş olan ve esasen yanımda bulunan bazı arkadaşlara müsveddeyi bir hatıratı tarihiye olmak ve kararda hemfikir bulunduğumuza delalet eylemek üzere imzalarını vazetmelerini teklif ettim. O sırada yanımda bulunan zevat şunlardır: Ali Fuat Paşa, Rauf Bey, Miralay Refet Bey, Erkânıharp Reisi Miralay Kâzım Bey, Erkânıharbiyeden Hüsrev Bey. Rauf Bey, Fuat Paşa refakatiyle Ankara'dan o gece gelmişti. (Yan tarafta kalemle not koymuş). Nezaketen kendisinin bilgûna selâhiyeti olmadığını dermeyan etmiş ise de, Ali Fuat hazır bulunmuş olduğuna göre, bir hatıratı tarihiye olmak üzere vaazı imza etmesi muvafık olacağını söyledim ve imza etti. Refet Bey imzadan istinkâf etti ve böyle bir kongre hakkında maksat ve faideyi anlamadığını dermeyan etti. Diğer odada meşgul bulunan Fuat Bey'i çağırdım, teklifi ona da söyledim, derhal imza etti." Daha evvelkilerde de okumadığım kısımlar var. Zaten Nutuk, bu müsveddeyle karşılaştırılırsa ilgi çekici oluyor. Yani hangileri çıkarılmış, hangileri konmuş.

Örneğin, ilk sayfada padişah için söylediği dejenere kelimesinin yerine müterreddi konmuş. Bunlar 506 sayfada devam etmektedir. Şimdi son sayfadakine gelelim. Bunun içinde ben tanık olduğum kısım üzerinde size bildiklerimi söyleyeceğim. Fakat bu Gençliğe Hitabe için de birçok söylentiler vardır. Başkası yazmıştır, yahut şöyledir böyledir diye. Şimdi benim tanık olduğum olay şöyle. Sıcak bir yaz gününün gecesi; Atatürk'ün çevresinde daha kalabalık bir aydınlar topluluğu vardı. Yalnız burada şunu da belirtmek isterim. Atatürk'ün biliyorsunuz "Nöbet Defteri" diye kitabı Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü tarafından yayınlanmıştır; ve orada 31 yılından sonra her gece gelen kimselerin isimleri vardır; çünkü şöyle oluyordu. Kendisi davet edecekle-

rini, mutad zevat vardı belki ama, yavere yazdırıyor ve ona göre geliyorlardı; fakat bazıları bulunmuyordu. Mesela ilk yazılanlar o "Nöbet Defterine" geçmiştir. Yalnız bu senelerde böyle bir âdet yok; fakat benim bildiğim o zaman yine yakın arkadaşları, bakanlar, İstanbul'da bulunanlar hep etrafındaydı. Hakikaten gayet serbest olarak da tartışma oluyordu. Fakat şimdi de en son kısımda dediğim gibi, Atatürk'ün çevresinde daha kalabalık bir aydınlar topluluğu vardı. O, adeta arkadaşlarına bir sürpriz hazırlamanın sevinci içinde "oturunuz ve dinleyiniz" dedi. Nutuk'un sonuna koyacağı satırları yüksek sesle okumaya başladı. Dinleyicilerin nefes dahi almadıklarını sanıyorum, yahut bana öyle geldi; çünkü ben kendimi öyle hissediyor ve milli bir heyecanın etkisinde yaşıyordum. Bütün milli mücadelenin tarihi olan Nutuk, bu satırlarla son bulacaktı. Atatürk, bu metni okuyup bitirdiği zaman, derin bir nefes almış, fakat iki damla gözyaşını da bizlerden saklamamıştı. Bunu da gayet iyi hatırlıyorum. Fakat okuduktan sonra şöyle bir durum oldu. Bu Gençliğe Hitabe okunduğu akşam tarih olmuş olaylar, konuşma konusu değildi. Atatürk, coşmuş konuşuyor ve başkalarına diğer akşamlar olduğu gibi, konuşma fırsatı vermiyordu. O, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği üzerinde duruyordu. Tarihi yaşadığımız gibi yazdık; fakat geleceği cumhuriyete inananlara, onu koruyanlara ve yaşatacak olanlara emanet etmek gerekiyor diyordu. Gençliğe Hitabe yazısını ilk dinleyenlere methetmek fırsatını dahi verdiğini hatırlamıyorum. Zaten methedilmeyi pek sevmezdi. Bir gün, bu arada söyleyeyim, "Bana methetme sözlerini bırakınız, gelecek için neler yapacağız onları söyleyin" demişti. Sözleri hâlâ bugün dahi kulaklarımda çınlamaktadır: "Gençliği yetiştiriniz. Onlara ilim ve irfanın müsbet fikirlerini veriniz. Geleceğin aydınlığına onlarla kavuşacaksınız. Hür fikirler uygulamaya geçtiği vakit, Türk milleti yükselecektir" diye telkinlerde bulundu. O, Türk gençliğinin sağduyusuna, milliyetçiliğine, vatan sevgisine inandığını ve onlara güvendiğini söylüyordu. 505-506 sayfa nu-

marasını taşıyan bu son yapraklarda hemen hiç bir düzeltme yoktur. Yazı Atatürk'ündür. Üç yerdeki düzeltme ise yazarken yapılmıştır. Evvela "Ey Türk Genci" denmiş; fakat hemen genci kelimesi silinerek "gençliği" olarak düzeltilmiştir. İkincisi ise "Galipler cebren ve hile ile "cümlelerinin başındaki "galipler" kelimesini silmiştir. Fakat en sonunda yarım bıraktığı bir cümle var "Efendiler" diyor. "Son kuvvetini kendi mefkuresinden ve damarlarında bulan Türk evladının elinde istiklal ve cumhuriyetin ilânihaye mafhuz ve masun olacağına ve sancağımızın itibarı daima yüksek bulunacağına" demiş, onu bitirmeden burada kesmiş.

Atatürk bu Nutuk'unu 15-20 Ekim tarihlerinde 36 saat 33 dakika, CHP'nin ikinci kongresinde okumuştur. Kongreyi açarken söylediği şu fikrin önemine de değinmek isterim. "Gelecek için yapılacak işlerin yurt yararına kararlara bağlanırken cumhuriyet ve halkçılık yönetiminde millete mutluluklar ve yeni şerefler kazandıracağına emin olarak" diye başladıktan sonra "Geleceğe yönelen tedbirler hakkında fikirlerimizi söylemeden önce, geçmişe ait olan olaylar hakkında bilgi vermek ve yıllardan beri süregelen davranış ve yönetimimizin milletimize hesabını vermek ödevim olduğuna inanıyorum. "Bu sözler gazetede çıkmıştır ve Nutuk'da yoktur. İşte Atatürk, bu Nutuk'u ile de devlet idarecilerine bir örnek vermiş oluyor. Bu suretle bu yazının sonunda kendi el yazısı ile sonradan yazılmış bir cümlesini de okumak istiyorum. Bu, tarih çalışmaları esnasında bazı meseleler için not ettiği kurşun kalem ile olan yazıdır. "Yaşayan her şey bazı izler bırakır. Biz, onlardan bir mana çıkarabilecek kadar zeki isek, bu izlerin bizim için bir mefhumu olur" diyor.

Bir de yine evrakım arasında enteresan olan, Atatürk'ün bir yazısını da okumak istiyorum. Bunlar şimdi Nutuk'la ilgili değil; fakat kendisinin çalışmaları esnasında yazılmıştır. "Benim için bir tek hedef vardır: Cumhuriyet hedefi. Bu hedefe vasıl olmak için muayyen yolda

yürüyen arkadaşların muvaffak olması için tevessül edilen doğru yolda, namuskârane yolda çok çalışmak ve faal olmak lazımdır. Arkadaşlar benden iltimas beklememelidir. Hepiniz benim nazarımda kıymetli, yüksek kardeşlersiniz; ama hepinize gösterdiğim hedef kutsi bir hedeftir, oraya müteveccihsiniz. Hanginiz daha güzel hatlarla, muvaffakiyetlerle oraya vasıl olursanız onu takdir edeceğim, alkışlayacağım. Benden iltimas ve tarafgirlik beklemeyiniz arkadaşlar. Adam olanlar, insan olanlar, fikirleri olanlar, yüksek ideali olanlar kıymetlerini göstersinler. Benim size kardeşçe söyleyeceğim budur" diyor.

Bu son gösterdiğim kendi el yazısı ile olanlar, Atatürk'ün fikir hayatından örneklerdir.

Yukarda da söylediğim gibi, büyük Nutuk'u belgelere ve o devrede sorumlu kişilerden aldığı notlara dayanarak yazmış; fakat aynı zamanda yine arkadaşlarının eleştirilerini de dikkate almıştır.

Yalnız Atatürk'ün bütün yazılarında kendine has üslubu ve fikirleri hâkim olmuştur.

Saygı ile hepinizi selamlarım. Teşekkür ederim dinlediğiniz için.

(Söylev'in 50. Yılı Semineri, 1977)

ATATÜRK'ÜN BÜYÜK NUTUK'UNU SÖYLEDİĞİNİN ELLİNCİ YILI

Prof. Dr. Afet İnan

M. Kemal Atatürk, 1919-1922 yıllarında Türk yurdunu düşman istilasından kurtarmak için örgütlenen ordunun Başkomutanı, Türk ulusunun birliğini sağlayan bir önder olarak tarihte yer alır. 1923-1938 yılları arasında ise Türkiye Cumhuriyeti kurulur ve Türk devrim hareketleri yasalarla yürürlüğe girer.

Çeşitli belgeler bu dönem tarihimizi aydınlatacak niteliktedir.

Ancak belge bakımından 1919-1927 arasındaki dönemin bir özelliği de vardır. Bu olayların başında bulunan ve resmi sorumluluk taşıyan kişinin bir tarihi inceleme ile bunları değerlendirmesidir.

İşte 1927'de kamuoyuna açıklanan ve başka dillerde de yayımlanan Büyük Nutuk bu yönden inceleme konusudur.

Bu bir devlet kurucusunun ulusuna hesap verme örneğidir. Tarihte de örneğine az rastlanır. Bu Nutuk'u iki bölümde incelemek gerekir:

1. Resmi belgeler ve bunlara dayanan yayınlar.

2. Olaylar ve kişiler üzerinde Atatürk'ün düşünceleri ve açıklamaları.

İşte bu bakımlardan birinci elden bir tarihtir bu Nutuk.

Bunun hazırlanması çeşitli resmi belgelerin bir araya toplanması olduğu gibi, o dönemde bu işlerle sorumlu olan kişilerden de bilgi alınmıştır ve Ankara'da hazırlanmıştır.

1927 yaz aylarında M. Kemal Atatürk İstanbul'a gelmiş ve Dolmabahçe Sarayı'na misafir edilmiştir. Bu sarayın geniş salonlarından

birinde her gece toplanan kalabalık arkadaşları arasında bu büyük Nutuk'tan parçalar okumakta ve üzerinde tartışmalı konuşmalar yapılmaktadır. Atatürk, kendisi okuyor, okutuyor ve yazdığı konular üzerinde açıklamalar yaparak çok hararetli konuşmaları yönetiyordu.

Ben Lozan'daki öğrenimimden yeni dönmüştüm. Bu toplantılarda bulunduğum zamanlar, tarihi tarih yapanlardan dinliyordum. Atatürk yazdıklarını okurken o günleri yeniden yaşıyormuş gibi heyecanlı idi ve daima yüksek sesle konuşuyordu.

Bu tarih havası içinde, Kurtuluş Savaşı'mız ve onun tarihiyle o kadar zihnim doluyordu ki çocukluğumun Anadolu'da geçen o acılı günlerini yeniden yaşar gibi oluyordum.

Bu Nutuk'un müsveddelerini incelediğimiz zaman, hemen her sayfasında birçok düzeltmeler, eklemeler görüyoruz. Yazı kimi kez Atatürk'ündür, kimi sayfaları ise kendisi yazdırmıştır. Bütün bunların en önemli bölümleri belgeler de kullanılarak Ankara'da yazılırken İstanbul'da da hem düzeltmeleri yapılmakta hem de son bölümleri yazılmaktadır. Nutuk'un müsveddeleri bu bakımdan çok önemlidir. Benim tanık olduğum işte bu parça parça okunmalardaki Atatürk'ün yazıları hakkında açıklamalardır. Müsveddeler üzerindeki düzeltmeler, ekleme, çıkartmalar ise ya kendisince daha önce yapılmıştır ya da konuşma sırasında yapılmaktadır. Bunlar üzerinde ayrıca incelemeler yapmaktayım. Bu 506 sayfalık müsveddelerden yalnız son iki yaprağı üzerinde duracağım.

Yaz aylarının sıcak bir gününün gecesi, Atatürk'ün çevresinde daha kalabalık bir aydınlar topluluğu vardı. O, arkadaşlarına adeta bir sürpriz hazırlamanın sevinci içinde "Oturunuz ve dinleyiniz" dedi. Nutuk'un sonuna koyacağı satırları yüksek sesle okumaya başladı. Dinleyicilerin nefes dahi almadıklarını sanıyorum. Çünkü, ben kendimi öyle hissediyor ve milli bir heyecanın etkisinde yaşıyordum. Bütün Milli Mücadelenin tarihi olan Nutuk, bu satırlarla son bulacaktı. Atatürk

bu metni okuyup bitirdiği zaman, derin bir nefes almış, fakat iki damla gözyaşını da bizlerden saklamamıştı.

Bu "Gençliğe Hitabe" okunduğu akşam artık tarih olmuş olaylar konuşma konusu değildi. Atatürk coşmuş konuşuyor ve başkalarına, öteki akşamlardaki gibi, konuşma fırsatı vermiyordu. O, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği üzerinde duruyordu. "Tarihi yaşadığımız gibi yazdık, fakat geleceği cumhuriyete inananlarla onu koruyanlara ve yaşatacaklara emanet etmek gerekir" diyordu.

"Gençliğe Hitabe" yazısını ilk dinleyenlere övmek fırsatını dahi verdiğini hatırlamıyorum. Sadece onun sözleri hâlâ bugün dahi kulaklarımda akisler yapmaktadır:

"Gençliği yetiştiriniz. Onlara ilim ve irfanın müspet fikirlerini veriniz. Geleceğin aydınlığına onlarla kavuşacaksınız. Hür fikirler uygulamaya geçtiği vakit 'Türk milleti yükselecektir." diye telkinlerde bulundu. O, Türk gençliğinin sağduyusuna, ulusçuluğuna, yurt sevgisine inandığın ve onlara güvendiğini söylüyordu.

505-506 sayfa numarasını taşıyan bu son yapraklarda hemen hiçbir düzeltme yoktur. Yazı Atatürk'ündür. Üç yerdeki düzeltme ise yazarken yapılmıştır. Önce "Ey Türk Genci!" demiş, fakat hemen "genci" sözcüğünü silerek "gençliği" demiştir.

İkincisi ise "Galipler cebren ve hile ile" cümlesinin başındaki "galipler" sözcüğünü silmiştir.

Sonuncu düzeltme, "İşte bu ahval ve şerait içinde dahi Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır". Bu cümleyi yazarken düzeltme yapmıştır.

En son cümle ise yarım kalmış ve onu silmiştir. O da şöyledir: "Efendiler, son kuvvetini kendi mefkuresinde ve damarlarında bulan Türk evlâdının elinde istiklâl ve cumhuriyetini ilânihaye mahfuz ve masun olacağına cumhuriyet sancağının itibarı daima yüksek bulunacağına..."

Büyük Nutuk'un yayımından yıllar sonra yine Atatürk'ün çevresinde toplananlar, bu "Gençliğe Hitabe"nin metni üzerinde durmuşlar ve özellikle eğitsel değerini çözümlemek istemişlerdi.

Bu konuda düşünceler söylenirken Atatürk şu soruları yazdırarak hepimizden karşılıklar istemişti:

1. Türk milleti muhtaç olduğu terbiyeyi kadından mı alır, erkekten mi alır? Bu terbiyeyi izah ederken kadının, erkeğin verdiği terbiye arasındaki farkı gösteriniz.

2. Büyük millî vatanî fedakârlık hislerini Türk gencinin vicdanına sokan kadın mıdır, erkek midir?

3. Kadınsa neden dolayı, erkekse neden dolayı?

4. En nihayet genç Türk kahramanının kulağında kalan öz seda kadından mı gelir erkekten mi?

O zaman bunlara verilen karşılıkları not etmemiştim. Fakat bu sorulara her zaman hepimiz karşılıklar verebilir ve kendimize düşen görevi göz önünde tutarız.

Atatürk bu konuda diyor ki:

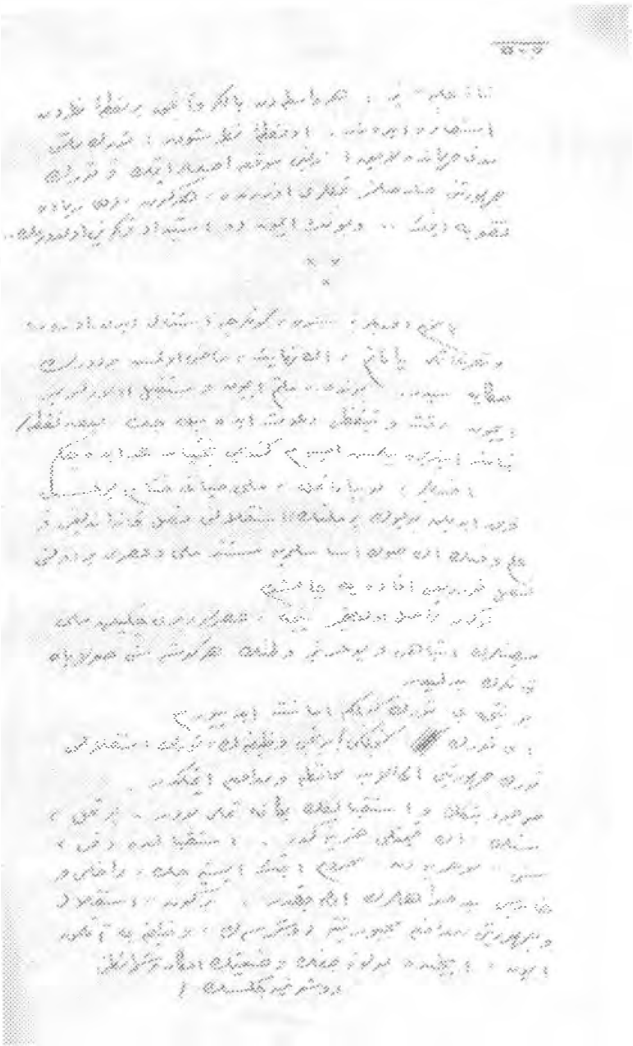
"Bir içtimaî heyet aynı gayeye bütün kadınları ve erkekleri ile beraber yürümezse, terakki, temeddün etmesine fennî imkân ve ilmi ihtimal yoktur. O halde Türk milleti olarak hepimiz, kadın ve erkek medeniyet yolunda ilerlemek için azimli olduğumuzu hep beraber tekrar edebiliriz. Medeniyet alanında muvaffak olmak için ise, evvelâ dürüst ve emniyetli ve cumhuriyetimizi yaşatan demokratik bir idare içinde yaşamamız gerekiyor."

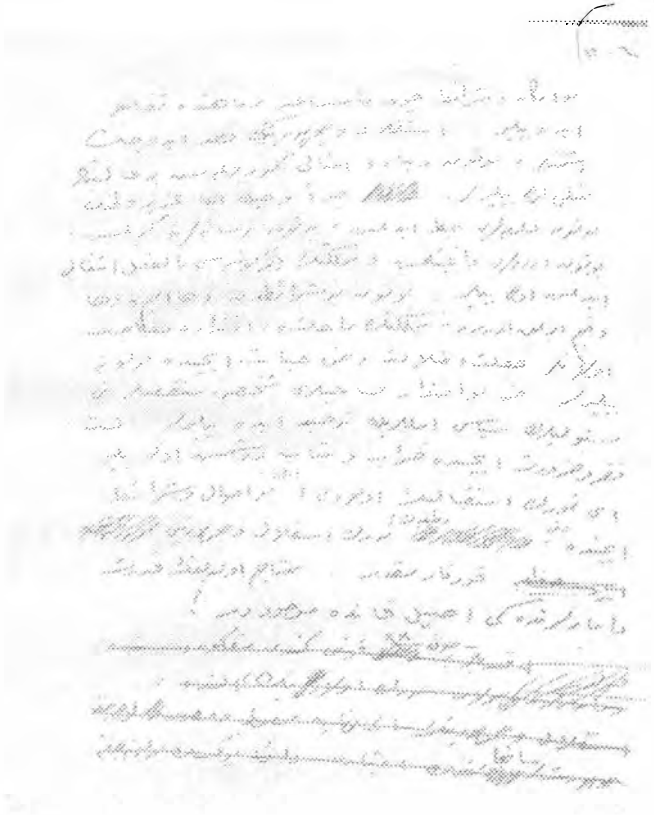
1927 yılının İstanbul havasında ilk akislerini yapan Atatürk'ün: "Gençliğe Hitabe"si yıllardır büyük fikir hareketlerinin kaynağı olmaktadır.

Şimdi bu iki sayfadaki yazıları okuyalım:

Binaenaleyh biz her vasıtadan yalnız ve ancak bir noktai nazardan istifade ederiz. O noktai nazar şudur: Türk milletini medenî cihan-

da lâyık olduğu mevkie isal etmek ve Türk Cumhuriyeti'ni sarsılmaz temelleri üzerinde her gün daha ziyade takviye etmek... ve bunun için de istibdat fikrini öldürmek.

Muhterem efendiler, sizi günlerce işgal eden uzun ve teferruatlı beyanatım, en nihayet mazi olmuş bir devrin hikâyesidir. Bunda milletim için ve müstakbel evlâtlarımız için dikkat ve teyakkuzu davet edebilecek bazı noktalar tebarüz ettirebilmiş isem kendimi bahtiyar addedeceğim. Efendiler, bu beyanatımla millî hayatı hitam bulmuş farzedilen büyük bir milletin istikbalini nasıl kazandığını ve ilim ve fennin en son esaslarına müstenit millî ve asrı bir devleti nasrl kurduğunu ifadeye çalıştım. Bugün vasıl olduğumuz netice asırlardan beri çekilen millî musibetlerin ; bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedelidir.

Bu neticeyi Türk gençliğine emanet ediyorum.

Ey Türk Gençliği! Birinci vazifen Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyeti'ni ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin, en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni, bu hazineden, mahrum etmek isteyecek dahilî ve haricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin. Bu imkân ve şerait çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kasdedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilir. Cebren ve hile ile aziz vatanının bütün kaleleri zaptedilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dahilinde, iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlilerin siyasî emelleriyle tevhid edebilirler. Millet, fakrü zaruret içinde harap ve bitap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte; bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asîl kanda, mevcuttur.

O günkü gazeteler ve Cumhurbaşkanlığı arşivi incelendiği zaman, görülür ki bu münasebetle yurdun her yanından yüzlerce telgraf gönderilmiştir. Özallikle gençliğe hitabe büyük heyecan uyandırdığı, yayımlanan bu telgrafların üslubundan anlaşılmaktadır. Atatürk tarafından yazıldığından ve okunduğundan bu yana. Nutuk'un gençliğe hitabe bölümü pek çok yayımlanmış ve üzerinde her zaman durulmuştur.

İşte böylece 1927 yılının bu tarihi olayı, her dönem Türk gençliğini bağımsızlık ve cumhuriyeti korumak düşüncesi üzerinde birleştirmiş ve görevli kılmıştır.

(Türk Dili, Söylev Özel Sayısı, 1977)

SÖYLEV'DE ATATÜRK'ÜN ARKADAŞLARI

Konur Ertop

Atatürk'ün asker okullarındaki öğrencilik yıllarından başlayarak, imparatorluğun çöküş yıllarında birbirinden uzak cephelerde geçen askerlik yaşamı, en güç koşullar içinde verilen Kurtuluş Savaşı, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş, devrimlerin ortaya konuş evreleri boyunca çevresi hep yakın arkadaşlarla kuşatılmıştır. Kalabalık aile ortamı olmayan yatılı okul öğrencisinin asker ve devlet adamı olarak geçireceği yıllar arkadaş canlısı bir kişiliğin belirtilerini yansıtmış, çok kısa süren bir evlilik dışında kahramanın özel dünyası da geniş arkadaş çevresine yer vermekten uzak kalmamıştır.

Atatürk'ün arkadaşları onun yaşamını ele alan araştırma kitaplarında, onunla ilgili anılarda kalabalık kadrosuyla karşımıza çıkar. Bu kadrodaki insanlar kimi kez kendi kişiliklerinin yönlendirişiyle, kimi kez Atatürk'ün büyük tasarılarının uygulanması yolundaki çağrılarıyla yakın geçmişimizin dönüm noktalarında yer alan önemli olayların kahramanları olmuştur.

Atatürk'ün Derne'den, İskenderiye'den, Sofya'dan Salih Bozok'a, Behiç Erkin'e gönderdiği mektuplar, Anafartalar Savaşı'yla ilgili olarak kendi yazdığı tarihçe, Ruşen Eşref Ünaydın'ın Anafartalar Savaşı'yla ilgili olarak yayımladığı ayrıntılı görüşme, Bitlis'te 16. Kolordu Komutanıyken Atatürk'ün kaleme aldığı anı defteri ve benzerleri gibi ilk elden kaynaklar, arkadaş çevresinin türlü kişilerini doğrudan

doğruya Atatürk'ün gözlemleri ve değer yargılarıyla ortaya koyar.

Kurtuluş Savaşı'nın olaylarını, cumhuriyetin kuruluş serüvenini, devrimlere başlangıç sürecini tarihsel çizgileri, belgeleriyle dile getiren Söylev'de de dönemin türlü olaylarına derece derece karışmış, olaylara yön kazandırmış ya da o olaylardan türlü biçimlerde etkilenmiş olan arkadaşlarından geniş biçimde söz etmektedir Atatürk. Söylev'de tarihsel, siyasal olaylar sergilenirken saray ve İstanbul hükümetleri çevresi, işgal orduları üyeleri, onların işbirlikçileri, Kuvayi Milliyeciler, karşı devrimciler, gazeteciler, gibi değişik çevrelerden 400'ü aşkın kişi anılmaktadır. Bunlar arasında karıştıkları olaylarla ilgili olarak Atatürk'ün, arkadaşlarına verdiği yer oldukça geniştir. Ancak dönemin olayları içinde bu arkadaşların Atatürk'e ve onun temsilcisi olduğu eyleme bağlılıkları hep aynı kalmamıştır. Atatürk, Söylev'in başlarında, yakın çalışma arkadaşlarıyla arasında anlaşmazlıklar, kırgınlıklar, ayrılıklar belirdiğini hatırlatır; bu ayrılıkları o arkadaşların düşünme ve ruh yeteneklerinin kavrama sınırının bitmesine bağlar: "Ulusal savaşa birlikte başlayan yolculardan kimileri, ulusal hayatın bugünkü cumhuriyete ve cumhuriyet yasalarına kadar uzayan gelişmelerinde, kendi düşünme ve ruh yeteneklerinin kavrama sınırı bittikçe bana direnmeye ve karşı çıkmaya başlamışlardır." *

Söylev, Atatürk'ün arkadaşlarının Kurtuluş Savaşı, cumhuriyetin kuruluşu, devrimler içindeki yerlerini, emeklerinin payını açıklarken onlardan kimilerinin hangi davranışlarından ötürü artık arkadaş olmaktan çıktıklarını da göstermektedir. Böylece Söylev'in kimi bölümleri bu eski arkadaşlara karşı cumhuriyeti ve devrimleri savunma niteliği kazanmaktadır.

Kurtuluş Savaşı'na birlikte başladığı ama düşüncede, ilkelerde beliren ayrılıklar yüzünden uzlaşmazlığa düştüğü komutanlardan biri olan Ali Fuat Cebesoy, Söylev'de anlatıldığına göre Atatürk'e, aralarındaki gerginliğin arttığı bir sırada, "Senin, şimdi apotr: Apotre (hava-

ri)'ların kimlerdir; bunu anlayabilir miyiz?" diye sorunca şu karşılığı almıştır: "Benim apötre'larım yoktur. Yurda ve ulusa kimler hizmet eder ve hizmet etme yaraşırlığını ve gücünü gösterir ise apotr onlardır."

Söylev'de Atatürk'ün arkadaş çevresinin, arkadaşlarıyla ilgili yargılarının, onlara karşı tutumunun zaman içinde değiştiği görülmektedir. Bu değişmeyi Kurtuluş Savaşı'na, yeni devlete ve devrimlere birbirinden ayrı yönlerdeki bakışlar hazırlamıştır. Gerçekte Söylev, konu edindiği 1919-1927 yıllarının yanızca bir tarihi değil, yeni Türkiye'nin dayandığı temellerin, kuruluş ilkelerinin savunulmasıdır. Atatürk Söylev'in "tarihe mal olmuş bir çağın öyküsü" olduğunu açıklar ve bununla ulus için, yarınki çocuklarımız için dikkat ve uyanıklık sağlayabilecek kimi noktaları belirtebilme isteğinde olduğunu anlatır. Söylev'in uzun ve etkileyici anlatımı boyunca Atatürk'ün yurdu kurtarma ve yeni devleti devrimci temeller üzerinde kurma çabası içinde arkadaş çevresiyle nasıl ödün vermeden bir savaşım yürüttüğünü, kimi arkadaşlarının ondan hangi koşullar içinde nasıl koptuğunu görürüz. Söylev bir tarih değildir; silah ve ülkü arkadaşlarının ilişkilerini, bu ilişkilerdeki değişmeleri anlatırken Söylev'in sahibinin bakış açısına dayanır. Ama o bakış açısı yeni Türkiye'ye yön vermiştir. Onu yakından öğrenmek yeni Türkiye'yi kavramak için zorunludur... Bu öğrencede Atatürk'ün, arkadaşlarıyla ilişkilerini, onlarla ilgili değerlendirmelerini gözden geçirmenin büyük yararı olacaktır.

Atatürk "arkadaş" sözcüğünü Söylev'in birçok yerinde, olayların türlü kahramanlarının kendisine yakınlıklarını dile getirmek için kullanmıştır. Örneğin Ali Fuat Cebesoy için "Arkadaşım olan güvenilir bir komutan" der; Samsun'a birlikte çıktığı kendi karargâhı üyelerini bir yerde "Karargâhımdan Kurmay Başkanı Kâzım Bey (Dirik) ve Kurmay Hüsrev Bey (Gerede), Doktor Refik Bey (Saydam) arkadaşlarım" diye anar. Fethi Okyar'dan "Arkadaşım Fethi Bey", Yunus Na-

di'den, yakın tanışıklıklarına da değinerek "Yunus Nadi Bey arkadaşımız" diye söz eder. Arkadaş diye andıklarından kimileriyle yüz yüze gelmiş değildir; onları kendine yakın sayışı eylemleri dolayısıyladır. Akbaş Cephaneliği'ni basıp silah ve cephaneyi Fransız koruyucularıyla birlikte Lapseki'ye kaçıran, daha sonra da Anzavur'la çarpışırken şehit olan Kuvayi Milliye kahramanı Söylev'de "Köprülülü Hamdi Bey adında yiğit bir arkadaşımız" diye anılmaktadır. Sözü edilenler arasında Kurtuluş eylemine katılmayan, İstanbul hükümetine bağlı kalmış eski arkadaşları da bulunmaktadır Atatürk'ün. Onlardan acılı bir sevgiyle söz ettiği görülür: İstanbul'dan Ferit Paşa hükümetiyle uzlaşma sağlamak için kendisiyle uzun bir telgraf haberleşmesine girişen Abdülkerim Paşa'nın "çok namuslu, yüksek değerli ve temiz yürekli bir yurtsever" olduğunu belirtir, Paşa'yı "çok eski arkadaşım..." diye nitelendirir; ancak onu "Ferit Paşa hükümetinin, devletin en yüce katını daha da kirletmesine aracılık yapmak istiyorsanız, bu çabalamalarınız hiçbir yararlı meyve vermeyeceğinden başka, siz kardeşimiz için eskiden beri beslediğimiz kardeşlik duygularını da sarsacağından kaygılanırım" demekten kaçınmaz. Halife ordusunun başlıca komutanlarından Suphi Paşa ile Selanik'te çok yakın arkadaşlıkları olduğunu, Cumalı Ordugâhı kitabıyla Paşa'yı eleştirmiş olmasına karşın bu arkadaşlığın yıllarca sürüp gittiğini hatırlatır. Suphi Paşa Kurtuluş Savaşın'dan sonra Ankara'ya gelecek, bir geziye çıkarken uğurlayanlar arasında kendisini gören Atatürk, "Paşa'm, niçin Halife Ordusu Komutanlığını kabul ettin?" diye sorunca, "Size yenilmek için!" karşılığını alacaktır. Atatürk'ün eski arkadaşı için acı dolu yargısı şudur: "Verdiği bu karşılık ile anlatmak istiyordu ki, bu görevi özel bir düşünceyle kabul etmişti. Suphi Paşa'nın böyle bir düşüncesi bulunabilir. Ama gerçekte, komutayı üzerine aldığı zaman kuvvetleri yenilmiş bulunuyordu."

Ama Kurtuluş Savaşı'nın birçok güçlüklerini birlikte üstlendiği Rauf Orbay için, cumhuriyetin ilanına karşı çıkması yüzünden doğan

tartışmalar dolayısıyla dile getirdiği yargı çok daha acıdır: "Yıllardan beri aramızda sürüp giden arkadaşlık ve kardeşlik duygularından başka karşılıklı güven de bulunduğunu ve bana karşı yüksek saygı beslediğini söyleyen Rauf Bey'in, beni hiç tanımamış olduğu yargısına varmak gerekir."

Söylev'de Atatürk'ün eylemlerini ve kendisiyle kurtuluş, kuruluş tarihi içindeki ilişkilerini anlattığı arkadaşlarını dört öbekte toplayabiliriz:

1. Atatürk'le aralarında anlaşmazlık söz konusu olmamış birinci derecede sorumlu kişiler.

Bu öbekte İsmet İnönü'yle Fevzi Çakmak yer alır. Atatürk'ün Söylev'in verildiği tarihe kadar İnönü'yle arkadaşlağına hiç gölge düşmemiştir. Fevzi Çakmak'a karşı beslediği güven ve saygı da hiç eksilmemiştir.

Atatürk, İsmet Paşa'ya Genelkurmay Başkanlığı görevini vermek istediği zaman Refet Bele ve Ali Fuat Cebesoy Paşalar karşı çıkmış, İnönü' nün kendilerinden çok sonra Anadolu'ya geçmiş olduğunu ileri sürmüşlerdir. Söylev'de Atatürk, İstanbul'dan daha hareket etmeden İsmet Paşa' nın kendisiyle işbirliği kurduğu, Ankara'ya ilk gelişinden sonra, İstanbul hükümetinin o zamanki Harbiye Nazırı olan Fevzi Çakmak Paşa'nın "özel olarak istemesi üzerine ve çok önemli bir iş için" İstanbul'a yeniden gönderildiği anlatılır. İsmet Paşa için Atatürk'ün yargısı şöyledir. "İsmet Paşa'nın, gerek Genelkurmay Başkanlığında gerekse daha sonraki cephe komutanlığında gösterdiği yararlık ve üstün çaba, kendisine görev verişteki yanılmazlığımı edimli (fiili) olarak ortaya koymuş bulunduğu için ulus karşısında, ordu karşısında ve tarih karşısında içim adamakallı rahattır" Söylev'de Cebesoy'un görevden alınmasından sonra, "çok sıkı ve dikkatli çalışma" isteyen Batı Cephesi Komutanlığına İnönü'nün getirilişinin en uygun davranış olduğu savunulur. Atatürk, düzenli ordu kurulmasına yandaş olmayan ve

İsmet Paşa'nın ordu komutanlığını kabul etmeyen Çerkez Ethem'le kardeşlerinin gündeme getirdiği sorunlar karşısında da sonuna değin İsmet Paşa'yı desteklemiştir. Yunan ordusunun kazandığı telaş uyandırıcı bir başarıdan sonra sağlanmış 2. İnönü Zaferi üzerine Atatürk'le İnönü'nün birbirlerine gönderdikleri kutlama ve teşekkür telgraflarında bu güvenin ve karşılığı olan gönül borcunun içtenlikle dile getirildiği görülür. Büyük Taarruz'un hazırlık ve karar evrelerinde İsmet Paşa yüksek düzeydeki işbirliğinin sorumluluğunu paylaşanlardandır. Atatürk, zafer ertesinde ve Mudanya Konferansı'ndaki başarısı üzerine Dışişleri Bakanlığı ile Barış Kurulu Başkanlığı görevini verdiği İsmet Paşa'nın önce şaşırdığını, asker olduğunu ileri sürerek özür dilediğini, en sonunda öneriyi buyruk sayarak kabul ettiğini anlatmaktadır.

Lozan Konferansı, Atatürk'ün belirttiği gibi yalnız üç dört yıllık yeni evreye bağlı kalmamış, orada yüz yıllık hesaplar görülmüştür. Gene Atatürk'ün belirttiği üzere "Bu denli eski, bu denli karışık, bu denli bulaşık hesapların içinden çıkmak elbette pek basit ve kolay olmamıştır." Bu hesapları temizleme sırasında İnönü'nün konferanstaki tutumunu, elde ettiği sonuçları onaylamayan bir çevre oluşur TBMM'de. Atatürk, durumu, "Anlaşıldığına göre karşıcılar (muhalifler), Delegeler Kurulumuza ve İsmet Paşa'ya amansız düşman kesilmişlerdi. Sözde barış olmuşken, İsmet Paşa yapmamış, geri dönmüş. Delegeler Kurulu, Bakanlar Kurulunun yönergesine aykırı iş görmüş..." diye tanımlamaktadır. Ancak Atatürk, anlaşmazlığın nedenini de şöyle açıklayacaktır: "Açığa vurulan ve yayılan sorun, Delegeler Kurulu Başkanı İsmet Paşa ile Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Bey arasında çıkan anlaşmazlıktır." Mondros Müterakesi'nde imzası bulunan Rauf Orbay, Lozan'da da Delegeler Kurulu Başkanı olmak, İsmet Paşa'yı ancak danışman olarak yanında bulundurmak istemiştir. İnönü'nün Karaağaç'a karşılık Yunan savaş onarımı parasından vazgeçilmesi ve benzeri konularda İnönü'nün konferansa karşı giriştiği yü kümlülüğü Rauf

Bey'in ve hükümetin onaylamak istememesi İsmet Paşa'yı güç durumda bırakmışken Atatürk'ün olaya el koyması barışın imzalanmasını mümkün kılmıştır. İnönü'nün, Lozan'da geçirdiği güç günlerin ağırlığı ardından Atatürk'e gönderdiği teşekkür telgrafı, iki önderin birbirlerine karşı tutumlarını yansıtması bakımından anlamlıdır: "Her dar zamanımda Hızır gibi yetişirsin. Büyük işler yapmış ve yaptırmış adamsın. Sana bağlılığım bir kat daha artmıştır..."

İki önderin ilişkileri cumhuriyetin hazırlık döneminde sıkı biçimde sürecektir. Yeni yönetim biçiminin ilanından önceki gece Atatürk, İnönü'yü Çankaya'da konuk eder, cumhuriyetle ilgili yasa tasarısını birlikte hazırlarlar. Rauf Orbay'ın cumhuriyet yönetimine karşı çıkışını İsmet Paşa, Atatürk'ün deyimiyle "her zaman okunmasında yarar olan" sözlerle yanıtlar. Atatürk'ün arkadaşı İsmet İnönü, rejimin savunuculuğunu, sonuna dek sürdürür...

Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcında İstanbul hükümetine bağlı olarak görevi yapan Fevzi Çakmak İstanbul'da Atatürk'ün güven beslediği kimselerdendir. Söylev'de bu yüzden Ali Rıza Paşa hükümeti, Kuvayi Milliyeye bağlılığı olan Cemal Paşa'yı Harbiye Nazırlığına getirince Atatürk'ün ondan Fevzi Paşa'yı Genelkurmay Başkanı yapmasını istediği anlatılır. Anadolu'ya geçtikten sonra Fevzi Paşa Ankara hükümetinin Genelkurmay Başkanı olur, ordu ve meclis kendisine büyük saygı gösterir. Kâzım Karabekir'in hükümet başkanı olmak isteğine karşı Atatürk'ün Fethi Okyar'ı önermesinden doğan bir sürtüşmeyi Fevzi Paşa'nm hakemliğiyle çözümlemek mümkün olmuştur. Sakarya Meydan Savaşı ve Büyük Taarruz'la ilgili açıklamalar yapılırken Söylev'de sık sık Fevzi Paşa'dan söz edilerek onun askeri harekete katkısı belirtilmiştir. Fethi Okyar hükümetinin cumhuriyet ilan edilmeden hemen önce karşılaştığı bunalımı gidermek için Atatürk, Bakanlar Kurulunun istifasını istediğini anlatırken, "Bakanlar Kurulunun bir üyesi olan Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa bu karar dışında bırakıldı. Çün-

kü, ordu yönetim ve komutasının rasgele bir kimseye verilmesi doğru görülmedi." diyerek Paşa'ya güvenini berkitmiş olur. İsmet Paşa hükümetine karşı mecliste Kâzım Karabekir ve yandaşlarının giriştiği hareket üzerine de Atatürk, kumandanların milletvekilliğinden istifası için ilk olarak Fevzi Çakmak'a başvurduğunu anlatır: "Hemen, milletvekili de olan Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa Hazretlerinden, milletvekilliğinden çekildiğini Meclis Başkanlığına bildirmesini telefonla rica ettim. Milletvekilliğinden çekilmek isteğini daha önce Milli Savunma Bakanına bildirdiğini öğrendiğim Paşa, ricamı hemen yerine getirdi." Ordunun en büyük görev yerinde, orduyu politikaya hiç karıştırmadan Atatürk'e bağlılığını sürdüren Fevzi Çakmak önderin de kendisine güvenini hep yaşatmıştır.

2. Atatürk'e bağlılığını sürdürmüş olan öteki yakınları.

a. Silah arkadaşları, politika yaşamındaki yakınları, bu alt öbekte toplanabilir. Fethi Okyar, Atatürk'ün bu tür yakınlarındandır. Selanik'te

3. Ordu Mareşallik Karargâhında Fethi Okyar'la birlikte kurmay görevinde olduklarını ve ulusu özgürlüğe kavuşturmak için çalışan gizli İttihat ve Terakki örgütünde görev aldıklarını Atatürk Söylev'de konu edinmektedir. Söylev'de Atatürk'ün Okyar'ı Hükümet Başkanı olarak Kâzım Karabekir'e tercih edişinin de öyküsü bulunmaktadır. Ancak, Bakanlar Kuruluna, özellikle de Okyar'ın kişiliğine eleştiri ve sataşmalar yoğunlaşınca Atatürk kendisinden istifa etmesini isteyecek, yeni hükümette bakanları teker teker Meclisin seçmesinden doğan aksaklıkları kökten yok etme isteğinin de etkisiyle iki gün sonra cumhuriyet ilan edilecektir. Söylev'de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın sakıncalı eylemleri dolayısıyla Fethi Bey'in yöneticilere partilerinin gericiliği kışkırtıcı nitelikte olduğunun hatırlatıldığına da işaret edilir.

Meclis Başkanı Kâzım Özalp Paşa'nın Balıkesir'de Fırka Komutanı, Ayvalık-Soma-Akhisar kesimlerinden oluşan Kuzey Cephesi,

daha sonra da Kuzey Kolordusu Komutanı olarak başardığı görevler hatırlatılır; Meclis Başkanı, Milli Savunma Bakanı olarak Söylev'de değinilen pek çok olaya yakın katkısına işaret edilir.

Aydın bölgesinde, düşmanın İzmir'e girişinden sonra asker ve halktan yurtseverlerin Yunanlılara karşı çıktığı; halkı yüreklendirmek ve silahlı ulusal örgütler kurmak için çalıştıkları açıklanırken Celal Bayar'ın da kılık değiştirerek İzmir'den o bölgeye geldiği hatırlatılarak kendisi için "çaba ve özverisi anılmaya değer" denir. Bayar'ın Çerkez Ethem'le görüşmek için gönderilen kurulda görev aldığı da yeri gelince belirtilir.

Kılıç Ali'nin Maraş ve Antep'te örgütleme ve eylemle görevlendirildiği, Boğazlıyan İsyanın'da bir müfrezeyle bu bölgeye yollandığı anlatılır. Maraş, Antep, Urfa'da Fransızlara karşı önemli savaş ve çarpışmalar olduğu, düşman kuvvetlerinin buralardan çekilmek zorunda bırakıldığını anlatırken Atatürk, "Bu başarıların kazanılmasında başlıca etmen olan Kılıç Ali ve Ali Saip (Ursavaş) Beylerin adlarını anmayı ödev sayarım." demiştir.

Ali Çetinkaya'nın Yunan işgali karşısında ilk savaşı veren komutanlardan olduğu Söylev'de şöyle anlatılmaktadır:

"Yunan ordusu girdiği bölgeyi genişletirken Ayvalık'a da asker çıkardı. Ali Bey, bu Yunan kuvvetlerine karşı 28 Mayıs 1919'da savaşa girişti. Bu güne değin Yunan birlikleri hiçbir yerde ateşle karşılaşmamıştı. Tam tersine kimi şehir ve kasabalar halkı korkutulmuş ve İstanbul hükümetinin buyruklarına uyarak, büyük memurlar başta olmak üzere, Yunan birliklerini özel kurullarla karşılamışlardı. Ali Bey'in, Ayvalık bölgesinde savaş cephesi kurması üzerine, yavaş yavaş Soma'da, Akhisar'da, Salihli'de ulusal cepheler kurulmaya başlamıştı."

Yarbay Halit Bey (sonra Paşa ve Ardahan Milletvekili), Atatürk'ün Erzurum Kongresi hazırlıkları sırasında Trabzon'daki tümenin başına geçmekle görevlendirdiği bir komutandır. Atatürk bu görevi ve-

rirken "oradaki tümenin başında ateşli bir komutan bulundurmak uygun olacaktır" diye düşündüğünü anlatmaktadır. Halit Bey Trabzon ve yöresinde ulusal örgütü kurmakla görevlendirilmiştir. Ancak Kâzım Karabekir, Halit Bey'in Atatürk'ün buyruğuyla Trabzon Valisini tutuklamasını da eleştirerek, bu atamaya karşı çıkacaktır. Bayburt'un Hart Köyün'de ayaklanan sahte Mehdi, (Şeyh Eşref) hareketini Halit Bey bastırmış ve Atatürk, yarbayı şu telgrafla kutlamıştır:

"Hart olayında siz kardeşimin elde ettiği başarıyı kutlar ve milletvekillerinin Ankara'ya gelmeleri yolundaki çalışmalarınıza teşekkür ederim. "Söylev'de cumhuriyetin ilanından bir gün önce Atatürk'ün akşam yemeğine çağırdığı ve "Yarın cumhuriyeti ilan edeceğiz!" müjdesini verip onaylarını aldığı komutanlar arasında Halit Paşa'nın da bulunduğu açıklanır.

Çerkez Ethem ve kardeşlerinin Yunan ordusuyla birlikte Kütahya'ya yaptıkları saldırının karşılanmasıyla ilgili bölümde, İzzettin Çalışlar Paşa'dan şöyle söz edilmektedir: "İzzettin Paşa' nın sağlam karakteri, bilgilice komutası ve buyruğu altındaki Türk subay ve erlerinin üstün yiğitlikleri Ethem ve kardeşleriyle birlikte saldıran hain kuvvetleri yendi ve kaçmak zorunda bıraktı... İzzettin Paşa 11, 12, 13 Ocak (1921) günlerinde yalnız başına düşmanla savaştıktan sonra, akşam güneş batarken, yaptığı bir karşı saldırıyla Ethem kuvvetlerini yendi ve kaçmak zorunda bıraktı."

Batı Trakya'dan gelen Yunan saldırısını durdurmakta Edirne Karaağaç İstasyonu arasında çetin savaşlar yapmış olan Şükrü Naili Gökberk Paşa'nın uyanıklık ve direnişinin önemli payı olduğu belirtilir. cumhuriyetin kamuoyunda "beklemedikleri bir olay karşısında kalmış olma duygusu yarattığını" ileri süren Rauf Orbay'a karşı Atatürk, cumhuriyetin ilanı gecesi İstanbul Komutanı Şükrü Naili Paşa'nın Fatih Belediyesinde halk temsilcilerine cumhuriyetin ilanını haber verince halkın nasıl coşkunluk gösterdiğini anlatarak yanıt verir. Şükrü Naili

Paşa Atatürk'ün Kâzım Karabekir' le ilgili olay sırasında milletvekilliğinden ayrılmasını istediği zaman buyruğu hiç duraksamadan yerine getiren komutanlardandır. Bu davranışından ötürü Atatürk; İzzettin Çalışlar, Fahrettin Altay ve Ali Hikmet Paşa'larla Şükrü Naili Paşa'ya Söylev'de şu sözlerle teşekkür edecektir: "Baylar, bu seçkin komutanların önerim dolayısıyla da bana karşı gösterdikleri büyük inan ve güvene burada teşekkür etmeyi bir ödev sayarım."

İkinci Konya İsyanı'nı bastırmada görevlendirilen Derviş Paşa'nın Çerkez Ethem üzerindeki vurucu etkisi Söylev'de şöyle dile getirilmiştir:

"Derviş Paşa, geceleri de yürüyerek, Afşar'da özellikle Gediz'de Ethem kuvvetlerinin gerilerine doğru yönelttiği korkunç vuruşlarla Ethem, Tevfik, Reşit kardeşleri bocalattı. Kuvvetlerinin toplanmasına zaman bırakmadı. Derviş Bey, Ethem ve kardeşlerini 14 Ocaktan 22 Ocağa dek dokuz gün soluk aldırmaksızın boyuna kovalamıştır."

Söylev'de Atatürk'ün kendisine yakınlığına değindiği komutanlar arasında Fahrettin Altay Paşa da yer almaktadır.

Atatürk Söylev'de, Samsun'a birlikte çıktığı arkadaşlarını da yeri geldikçe konu edinmiştir. Bandırma Vapuru'nun bu yolcularından yaveri Cevat Abbas Gürer'in el yazısıyla yazılmış Amasya Genelgesi, gene o topluluktan Atatürk'ün Kurmay Başkanı Kâzım Dirik, Kurmaylarından bildirim işleriyle görevli Hüsrev Gerede, askeri makamlara şifre veren Yaveri Muzaffer Kılıç'ın imzalarını taşır. Atatürk Söylev'de, "Bu imzaların bu müsveddeye konması güzel bir talih ve rastlantıdır." der. Bandırma Vapur'u yolcularından, karargâhının Sıhhiye Reisi İbrahim Tali Öngören'i, Atatürk, örgütleme işleri için Sivas'a gönderdiğini, düzenlenen karşı hareketi onun da yardımıyla etkisiz bıraktığını anlatır.

Erzurum Kongresi'nin hazırlık çalışmalarından itibaren Atatürk'ün yakınları arasında yer alan Mazhar Müfit Kansu; İstanbul'da toplanan meclise katıldıktan sonra, Heyeti Temsiliyenin faaliyetten çe-

kilmesi ve Kuvayi Milliyenin artık dağıtılması kararı için, Atatürk'e yazdığı mektupta, "Ben aracı olup da yurduma hainlik edemem. Hangi meclis, hangi hükümet ve hangi kuvvet Kuvayi Milliyenin yerini alacak da yurdu kurtaracak? Hâlâ padişahın ve İtilâf Devletleri'nin elinde, baskısı altında oyuncak gibi olan bu hükümet mi?" diye yazar. Atatürk, işgal İstanbul'unda "olayların nasıl gelişebileceğini önceden gerçeğe yakın olarak kestirip karşı tedbirlerini düşünmek ve zamanında duraksamadan uygulamak" için yaptığı düşünce yoklamalarında "sevgili dostum" dediği Kansu'nun da yardımlarından yararlandığını açıklamaktadır.

Atatürk, Söylev'de askerlikten çekilişinden sonra Erzurum halkının ve Vilâyatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesinin gösterdiği güven ve yakınlığın unutmadığı izlenimlerini konu edinirken derneğin 5 kişilik çalışma kurulu arasında bulunan Cevat Dursunoğlu'nun adını anar. Dursunoğlu, Kâzım Yurtalan'la birlikte Atatürk'ün ve Rauf Orbay'ın Erzurum Kongresi'ne katılmalarını sağlamak için delegelikten istifa etmiştir.

Ankara Vali Vekili Yahya Galip, Amasya'da bulunan Atatürk'e çektiği telgrafta şöyle demiştir: "Paşa Hazretleri, biz kaderimizi ne böyle ulusun kaderini bilmeyen bir Hükümete ve ne de gelişigüzel gönderilecek valilere bırakamayız... İstanbul hükümetinin buraya yeniden vali göndermeye kalkıştığına bakılırsa, buradaki ulusal ayaklanmanın söndürülmesi isteniyor, demektir. Nasıl siz askerlikten çekilerek halktan bir kişi gibi çalışmaya karar verdinizse, ben de bu görevden çekilerek sizin yaptığınız gibi ulusal ödevimi yapmaya karar verdim. "Yozgat Ayaklanması dolayısıyla Çerkez Ethem, artık Ankara Valisi olan Yahya Galip'i asarak cezalandırmak istediği zaman Atatürk, Söylev'deki deyimlerle "Ulusal girişimlerde olağanüstü hizmet ve özveri göstermiş ve göstermekte bulunan" Vali'yi, Ethem'e karşı savunmakta direnecektir.

Kurtuluş Savaşı'nda Atatürk'ün güven beslediği ve verdiği türlü görevlerle ilgili başarılarını Söylev'de andığı subaylar arasında Recep Zühtü (sonra milletvekili) ile Yüzbaşı Osman Tufan (sonra general) özellikle dikkati çeker. Birincisi Ali Galip olayında Malatya'dan gönderdiği haberlerle İstanbul yanlısı valinin kışkırttığı hareketin bastırılmasında, etkili olacak, Haymana'da isyancı Abbas'ın yakalanmasında çaba gösterecektir. İkincisinin Erzurum Kongresi'nden sonra Sivas yolunda bir saldırı için alınan tedbirlerle ilgili olarak Söylev'de adı geçerken Atatürk "fedakâr arkadaşlarımızdan" nitelemesini kullanır. Sivas'ta Şeyh Recep ve arkadaşlarının kongre aleyhine, İstanbul'a bağlılık telgrafı çekmesi olayı üzerine Atatürk özel talimatını kovuşturma emrini Osman Tufan ve Recep Zühtü'ye vermiştir. Osman Tufan daha sonra ciddi örgütleme ve girişimler için Kilikya'ya gönderilmiştir. Söylev'de yüzbaşının doğu Adana bölgesindeki kahramanlıklarının anılmaya değer olduğu belirtilmektedir.

İstanbul'dayken Ali Rıza Paşa Kabinesi üyelerini Heyeti Temsiliye lehine çevirmeye çalışan Yunus Nadi, Ankara'ya geldikten sonra gazeteci ve milletvekili kimliğiyle Atatürk'e yakınlığını sürdürür. Söylev'de Atatürk'ün eski arkadaşı olarak onun Ali Rıza Paşa Hükümetinden Cemal Paşa ile Atatürk arasında giriştiği uzlaştırma çabası, Rauf Orbay'la Refet Bele'ye meclisteki gensoru dolayısıyla verdiği karşılıklar geniş yer tutmaktadır.

Özellikle cumhuriyetin ilanından sonra meclisteki muhalefet hareketi karşısında Atatürk'ün programını ve ilkelerini savunan Recep Peker, Vasıf Çınar, Necati, İhsan Topçu, Mahmut Esat Bozkurt, Şükrü Kaya, Abdülhalik Renda'nın katıldıkları tartışmalar da Söyle'de ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

b. Atatürk'ün tanışıp görüşmeden ancak eylemleri dolayısıyla kendilerine yakınlık beslediği kişiler bu alt öbekte toplanabilir. "İstanbul Hükümetince katlettirilen", Gebze Kazası Milis Komutanı Yahya

Kaptan bunlardan biridir. Söylev'de "Yahya Kaptan denmekle tanınmış bir özverili yurtsever" diye anılan gözü pek savaşçı, Atatürk'ün buyruğuyla, "aylarca İstanbul'la ilişkisi olan çevrelerde hain çetelerinin iş görmelerine engel olmuş", ancak İstanbul'dan gelen askeri birlik tarafından "korkunç bir şekilde şehit edilmiştir. "Atatürk Söylev'de geniş biçimde anlattığı konuyu kahramanın dul eşinin telgrafını şu sözler ardından okuyarak sona erdirir: "Şimdi baylar, vicdanı ve acıma duygusu olanları gerçekten yaralayan bir teli daha acılı, gözleriniz önüne sunarak, bu konu üzerindeki sözlerime son vereceğim..."

İstanbul'un işgalini silah sesleri arasında ve makine başında ayrıntısıyla kendisine bildiren Telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendi'yi de şöyle anar:

"Bu yurtsever ve yiğit Manastırlı Hamdi Efendi olmasaydı, İstanbul'da geçen bu acı olayları öğrenmek için kim bilir ne zamana dek bekleyip duracaktık? İstanbul'da bulunan nazır, milletvekili, komutan ve örgütümüz adamları içinden bir kişi çıkıp da zamanında bize haber vermeyi düşünememiş olduğu anlaşılıyor. Demek hepsini şaşkınlık ve korku kaplamıştı... Telgraf Memuru Hamdi Efendi sonradan Ankara'ya gelerek karargâhımız telgraf memurluğunu yapmıştır. Kendisine borçlu olduğum teşekkürü burada açıkça söylemeyi ulus ve yurt ödevlerimden sayarım."

c. Bu alt öbekte Atatürk'ün bir yabancı dostu anılacaktır. Bu yabancı Sakarya Zaferi'nden sonra Fransızlarla yapılan Ankara Anlaşmasında imzası bulunan Franklin Bouillon'dur. Atatürk anlaşmanın uzun süren görüşmelerinde tam bağımsızlık ilkesini bu düşman devletin temsilcisine inandırıcı biçimde açıklayıp kabul ettirmiştir. Yabancı devlet adamı, Atatürk'ün kin tutmayan barışsever kişiliğinin kendisine kazandırdığı dostlar arasındadır. Söylev'de onunla ilgili açıklamayı şu sözler sona erdirir: "Bay Franklin Bouillon, bundan sonra da birkaç kez Türkiye'ye gelmiş, Ankara'da ilk günlerde aramızda kurulan dostluk duygularını belirtme yollarını aramıştır."

3. Atatürk'le aralarında türlü anlaşmazlıklar belirmiş arkadaşları.

a. Bu alt öbekte Atatürk'ün yakın çevresinde yer almış, ancak eylem ve ilkeler bakımından aralarında türlü anlaşmazlıklar belirmiş arkadaşları yer almaktadır. Kâzım Karabekir Paşa bunların başında gelir. Merkezi Erzurum'da bulunan 15. Kolordunun Komutanı Karabekir, Kurtuluş hamlesine doğuda kazandığı büyük başarılar, geniş yetkiler ve olanaklarla girmiş, bu durumun da etkisiyle savaşta ve savaş sonrasında daima ön planda yer almaya çalışmış, bunu yaparken kimi isabetsiz karar ve uygulamalarıyla sürtüşmelere yol açmıştır. Söylev'de Karabekir'in tutum ve davranışlarına sık sık eleştiriler yöneltilir. Paşa hareketin daha ilk adımında Atatürk'ün illerde mitingler düzenlenmesi emrine, kuruntu yüzünden karşı çıkmıştır. Sivas Kongresi'nin İstanbul Hükümeti güdümüne son verecek maddesine yandaş değildir. Bu kongrenin toplayıcı, bütünleyici nitelik kazanmasına çalışan Atatürk'e karşı, Doğu Anadolu illerinin hak ve yararlarını savunmayı ancak Doğu Anadolu İlleri Temsilciler Kurulunun görevi saymak ister. Atatürk'ün Sivas Kongresi Temsilciler Kurulu içinde kişiliğini ön plana geçirdiğini ileri sürer. Vahdettin'in, "Bazı kimselerce, sözde halk ile hükümet arasında karşıtlık olduğu ilan ediliyor. Bugün bütün ulusumdan beklediğim, hükümetin buyruklarına tam uymaktır." yolunda maddeleri olan bildirisini, Atatürk'ün alınmaması ve halka okutulmaması emrine karşı çıkmıştır. Bu bildiriyle ilgili olarak "Şevketli Padişahımız Hazretlerinin, ulusuna karşı yayımladıkları kutlu bildirilerinin memurlara ve halka ulaştırılması gereklidir." der. Karabekir'e göre bildiri, "melek yüzlü" padişahın, "ulusu ve ülkesi için kutlu yüreğinin ne denli büyük bir sevgi ve esirgemeyle dolu olduğunu" göstermektedir! Anlaşmazlık konularından biri yukarda andığımız Halit Bey'in Trabzon'da görevlendirilmesi sorunu olmuştur. Karabekir, Atatürk'ün hükümette görev almamasını, "Millet Meclisindeki grubu başında denetleyici olarak kalmasını" ister. Atatürk ise, "ulusun egemenliği ilkesine

göre yönetimde ulusun genel isteklerini en çok temsil eden siyasal grubun devlet işlerini üzerine alması ve bunun sorumluluğunu en yüksek önderinin omuzlarına yüklenmesi ilkesi"nden yanadır. Karabekir Heyeti Temsiliye merkezinin Ankara'ya taşınmasını istememiştir. "Ulusal kuvvetleri temsil eden en yüksek kurulun değil Ankara'ya gitmek, Sivas'ın batısına bile geçmemesi düşüncesindeyim." der. Paşa, kurulu yalnızca" doğu illerinin ulusal örgütü" saymaktadır. Atatürk bu görüşle ilgili olarak," Kurulun, bütün yurdun Anadolu'nun ve Rumeli'nin örgütlerini temsil ettiği çoktan bilinmiş olmalıydı." diyecektir. Bu anlaşmazlık noktalarından ötürü şu yargıya varmıştır:" Temsilciler Kurulu ile Kâzım Karabekir Paşa arasında doldurulamayacak bir hendek olduğunu kabul etmek gerekir." İstanbul'da Meclis toplandıktan sonra Karabekir, Heyeti Temsiliyenin artık görevden çekilmesini ister. Bunu ileri sürerken de" gelecekteki durumumuz ve davranışımız olayların gidişine göre düzenlensin" der. Atatürk İstanbul'un işgalinden sadece 20 gün önce ileri sürülmüş bu görüşü şiddetle eleştirmektedir. Olayların gidişine bağlı kalmayı kadercilik saymakta;" Biz elbette, kendimizi böyle bir kaderciliğe bırakamazdık. Tersine, olayların nasıl gelişebileceğini önceden gerçeğe yakın olarak kestirip karşı tedbirlerini düşünmek ve zamanında duraksamadan uygulamak istiyorduk." demektedir.

Mecliste Müdafaai Hukuk grubunun benimsediği" devletin ve ulusun örgütlerini anayasaya, uygun olarak şimdiden yavaş yavaş saptama" ilkesi dolayısıyla Karabekir, devlet biçiminde büyük değişikliklerin asker ve sivil devlet adamlarının ve Müdafaai Hukuk merkezlerinin düşünceleri alındıktan sonra, olağanüstü bir mecliste incelendikten sonra bir karar alınması gerekir demiştir; Atatürk'ün de Müdafaai Hukuk grubu dışında kalmasını istemektedir. Atatürk, anayasada, değişiklik girişiminin," bütün dünyada ve yurdumuzda belirmiş olan halkçılık akımını, sağlam bir biçim üzerinde saptayarak bu konuda başka karışımlara yer vermemek; hem de yüzyıllardan beri yetersizler elinde bo-

yuna kötüye kullanılan ulusal hakları korumak için, bu hakların gerçek iyesi olan ulusa da söz hakkı vermek ve bu yüksek düşüncenin gelişmesi için günümüzün olağanüstü koşullarından yararlanmak" olduğunu açıklar. Yan tutmama konusunda da şunları söyler:

"Büyük Millet Meclisinin yürütme yetkisi de bulunduğundan, bir bakıma, hükümet niteliğindeki bir meclisin başkanı bulunmaktayım, yürütme yetkisi de bulunan bir başkanın, çoğunluk partisinden olması pek gereklidir; buna göre ayrıntılı bir programla ortaya atılmış siyasal bir partinin de başkanı olabilirim. Bütün kimliğimle karışmış bulunduğum cemiyetten ayrılamayacağım gibi, o cemiyetten doğan grup içinde bulunmaklığım da zorunludur."

Karabekir'in meclise etkin olarak katılmak için ordu müfettişliğinden istifa etmesini, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele ile Meclisin muhalefet grubu çevresinde birleşmesini Atatürk, rejim için tehlike sayar. O günkü uygulamaya göre ordu hizmetiyle milletvekilliği görevini birlikte yürütmekte olan bütün komutanların politikadan ayrılmalarını ister. Ordunun kilit noktalarının politik eylem için başsız bırakılmasını sakıncalı saydığını açıklar. Karabekir'in meclisteki gensoruyu desteklemek için müfettişlik görevini teslim etmeyi beklemeden ordudan ayrılması Söylev'de ayrıca eleştiri konusu yapılır.

Kurtuluş Savaşı'na Atatürk'ün yakın arkadaşı olarak katılan fakat kısa sürede muhalefete geçenlerden biri de Rauf Orbay'dır. Söylev'de Orbay'ın Amasya Genelgesi'ne imza koymak istememesi, Sivas Kongresine Atatürk'ü başkan yapmamak için girişimde bulunması söz konusu edilir. Sivas Kongresi'nde Orbay'ın, Amerikan mandasını benimsemeye mecburuz, biçimindeki ifadesi, Erzurum Kongresi beyannamesinin 7. maddesini mandanın kabulünün kararlaştırılmış olması biçiminde yorumlaması Atatürk'ün tepkisiyle karşılaşmıştır. İstanbul'daki meclise üye olarak katılan Orbay, Atatürk'ün bu meclise başkan seçilme isteğine de" pek büyük sakınca sayılacak bir iş" diyerek karşı çı-

kar. Atatürk böyle bir seçimin" Kuvayi Milliyenin ulusça kabul edildiğini berkitmek, meclis dağılırsa başkanlıkla ilgili görevleri güvenle yapmak, hayatımızla uyuşmaz bir barış önerisi karşısında ulusal bir savaş yapılırsa Millet Meclisi Başkanı olarak ulusun maddi ve manevi bütün gücünü ulusal savunmaya yöneltmek" gibi yararlarını açıklarsa da seçim gerçekleşmez. Atatürk'ün hükümete güvensizlik oyu verilmesi, Rauf Orbay ve" yurdu temsil niteliğinde olanlarla gerekince hükümet kurmaya ve yönetmeye yeterli kişilerin" Anadolu'ya geçmesi isteminden 4 gün sonra İstanbul işgal edilecek, Rauf Bey'le meclis üyesi arkadaşları Malta'ya sürülecektir. Atatürk son dakikaya değin Ankara'ya gelme yolunun ve tedbirlerinin açık tutulduğunu hatırlatır; Türkiye'nin geleceği belirsiz günlerinde, tehlike içine atılmaktansa herhangi bir zindanda bir süre kalmanın yeğlenmiş . olabileceğini hatırlatır. Ama bu ağır yargıya sahip çıkmaktan çekindiğini, bunun için de Malta sürgünlerini kurtarmak için girişimlerde bulunduğunu anlatır. Malta'dan döndükten sonra kabinede görev alan Rauf Orbay, İkinci Grup adı verilen muhalefet topluluğu içinde yer alacak, onların desteğinde Bakanlar Kurulunun başına getirilecektir. Saltanatın kaldırılması girişimi sırasında Orbay, Atatürk'e cephe almış, konuyla ilgili görüşünü ona şöyle açıklamıştır:" Padişahlık ve halifelik orununa 'gönül ve duygu bakımından bağlıyım. Çünkü benim babam, padişah ekmeğiyle yetişmiş, Osmanlı Devleti'nin ileri gelen adamları sırasına geçmiştir. Benim de kanımda o ekmekten vardır. Ben iyilik bilmez değilim ve olamam. Padişaha bağlı kalmak borcumdur." Lozan Barışı, halifeliğin kaldırılması, cumhuriyetin ilanı gibi atılımlı işler Orbay'ın onaylamasından uzak kalmıştır. Bu konulardaki görüşleri, gerici Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası serüveni içindeki tutumu Söylev'de keskin bir eleştiriyle anlatılmaktadır.

Atatürk'ün okul ve gençlik arkadaşı Ali Fuat Cebesoy Paşa ile aralarındaki anlaşmazlıklar Paşa'nın Batı Anadolu Kuvayi Milliye Ko-

mutanlığı sırasında başlamıştır. Cebesoy'un Genelkurmayca karşı çıkıldığı halde giriştiği hatalı Gediz taarruzunun başarısızlıkla sonuçlanması Çerkez Ethem'le kardeşlerinin düzenli orduya karşı Milis örgütünü yaygınlaştırma isteklerine hak kazandıracak bir durum sayılmıştır. Atatürk bu yüzden, cephe üzerindeki komutanlık etki ve nüfuzu sarsılmış görünen Cebesoy Paşa'yı görevden çekmeyi zorunlu sayarak büyükelçi göreviyle Rusya'ya gönderdiğini anlatır. Moskova dönüşünde, cephe komutanlığı yapmış bulunduğu için cephe komutanı emrine girmek istemeyen Cebesoy'un rütbesine uygun bir göreve getirilmesinde güçlükle karşılaşılır. Kumandanların ordudan ayrılıp mecliste muhalefet oluşturmaları hareketi içinde o da yer alır.

Refet Bele, Atatürk'le Samsun'a çıkanlardandır. Savaş boyunca cephelerde ve mecliste ön planda görev almıştır. Fakat Atatürk'le aralarında çok belirli bir açıklık daima kendini korumuş, Söylev'de Bele'ye ağır eleştiriler yöneltilmiştir. Atatürk Refet Paşa'nın Amasya Genelgesi'ni imzalamak istemediğini, ısrar üzerine de belirsiz bir işaret koymakla yetindiğini anlatır. Üçüncü Kolordu Komutanlığı görevini İstanbul Hükümetinin emrine uyup terketmesini," her zaman ölçülü davranılmasını" öğütlemesini, Atatürk hiç hoş karşılamamıştır. Sivas'ta kongre toplanmasını tehlikeli bulan Refet Paşa'nın Sivas, Amasya şehirleri halkını" mülevves" saydığını söylemesi Atatürk'ün tepkisiyle karşılanır. Sivas Kongresi'nde Paşa," parlak ve ustalıklı" konuşmasıyla, mandanın bağımsızlığı zedelemeyeceği görüşünü getirmiştir.

Atatürk, Refet Paşa'nın cephedeki karar ve uygulamalarını büyük ölçüde eleştiri konusu yapar. Yunan ordusu yanında giriştikleri saldırıya karşı koymaktaki hatası yüzünden, Ethem ve kardeşlerinin, Refet Paşa'ya hayatlarını borçlu (!) olduklarını söyler. II. İnönü Savaşı'nı izleyen harekâtta, Yunan ordusunun taarruz planındaki çok belirli bir hatadan yararlanma olanağını Refet Paşa'nın kaçırdığını, yok yere yenildiğini, üstelik savaş sonucunu yanlış yargıladığını anlatır. Kumanda et-

tiği orduda kendisine güven kalmayan Paşa, Ankara'ya alınır ve Milli Savunma Bakanlığına getirilir. Fakat o Genelkurmay Başkanı olmak istediğini belirtince Atatürk şu yanıtı verir:

"Genel Kurmay Başkanlığı, bizim örgütümüze göre bugün fiilen Başkomutanlık makamıdır. Siz daha Türk ordusuna Başkomutan olacak nitelikleri kazanmış değilsiniz." Zaferden sonra Refet Paşa İstanbul'a giren ordunun başında yer alacaktır. Ancak halifeye karşı tutumu, ona bir at hediye edip" Kendilerine bağlı eski bir askerin savaş armağanı olarak sunduğu 'Konya' (atın adı)nın Halife Hazretlerince kabul olunarak sevindirilmemi rica ederim. Ayrıca, en içten gelen kulluk duygularıyla ellerini öptüğümün Halife Hazretlerine duyurulmasına aracı olmasını Başyaver Sekip Bey'den dilerim."

Diye bir mektup yazması, İstanbul'un payitaht olarak kalmasını istemesi, muhalefet grubu içindeki eylemi Söylev'de eleştirilere konu olur.

Söylev, Halide Edip Adıvar'ın Amerikan mandasını savunan bir mektubunu içerir. Kurtuluş Savaşı'na Halide Onbaşı kimliğini benimseyerek katılan, savaş sonrasında ise Atatürk'le görüş ayrılığı yüzünden Türkiye' den ayrılan romancının mandayı" ehveni şer" saydığını belirten mektubunda" izzetinefsimizden epeyce fedakârlık etmek mecburiyetindeyiz" denilmektedir.

Çerkez Ethem'in kardeşlerinden Saruhan Milletvekili Reşit, çok sert bir dille kardeşlerini savunup ordu, komuta, hükümet kavramlarına yan çizercesine konuşunca Atatürk şöyle yanıt verdiğini anlatır:

"Bu dakikaya değin, sizinle eski bir arkadaşınız olarak ve sizden yana bir sonuca ulaşmak için içten bir duygu ile görüşüyordum. Artık bu dakikadan sonra arkadaşlık ve yakınlıkla ilgili durumum kalmamıştır. Şimdi karşınızda Türkiye Büyük Millet Meclisinin ve Hükümetinin Başkanı bulunmaktadır. Devlet Başkanı kimliğiyle, Batı Cephesi Komutanına durumun gerektirdiği her şeyi yapmak için yetkisini kullanmasını buyuruyorum."

Bu sözler Atatürk'ün, arkadaşlıklarını görev anlayışına ve ilkelere ne kadar bağlı tuttuğunu göstermektedir.

b. Bu alt öbekte bulunan kişiler görevleri gereği Atatürk'ün yakınları arasında yer almışlardır. Ancak Atatürk'ün onlarla ilgili yargıları hep olumsuzdur. Böyle olduğu halde bu kişilere yüksek sorumluluklar vermesinin nedenini Söylev'deki şu sözleri açıklamaktadır:

"Her işi, bütün yönetimsel nitelikler ve kişisel erdemlerle çok iyi yetişmiş adamlara vermek pek yerinde ve tatlı bir dilek olursa da yalnız toplumumuz için değil, dünyanın en ileri ulusları için bile, her çevrenin, her bölgenin ve her iş erinin saygıya değer göreceği bunca adamı bulmanın olanağı yoktur."

Kurtuluş Savaşı'na geç katılan ve görev başındakilerin olgun yaşta, tecrübeli kimseler olmadığını ileri sürüp hükümetçe önemli sorunlarda kendisine danışılmasını şart koştuğu için görevden uzak bırakılan, daha sonra Merkez Ordusu, Birinci Ordu Komutanlıklarına getirilen Nurettin Paşa yüksek düzeydeki görevlerini Atatürk'ün sert eleştirilerine hedef olarak yürütmüştür. Bağımsız olarak Bursa'dan ara seçimlere giren ve kazanan Paşa'nın abartmalı yaşam öyküsü kitabı Söylev'de geniş biçimde eleştirilir. Cephede de gözüpek davranmadığı, uygulanması güç emirler verdiği, kararlarında görevi aksatacak kadar geciktiği, tedbirsiz hareketlere giriştiği anlatılır.

Kuvayi Milliyenin İstanbul Örgütü Temsilcisi Kara Vâsıf'ın Sivas'ta mandayı savunması, İstanbul'da kurduğu ve Atatürk'ün esrarengiz ve korkunç bir komite saydığı Karakol Cemiyeti'nin gizli kapaklı işleri, meclisi Anadolu'da toplama düşüncesinden vazgeçmeyi bir yurtseverlik borcu diye teklif etmesi, Malta dönüşünde muhalif grup içindeki eylemi Söylev'de eleştiri konusu olmuştur.

Kara Vâsıf ve Rauf Orbay'la çok yakın ilişkiler içindeki Bekir Sami'nin Sivas Kongresi'nde Atatürk'ü başkanlığa seçtirmeme girişimi, manda yandaşlığı, Dışişleri Bakanıyken Ankara'nın bilgisi dışında İti-

lâf Devletleri temsilcileriyle ekonomik bağımlılık getiren, Türk uyrukluları yabancı hükümetlerin yargılaması hakkını benimseyen anlaşmalar yapması eleştirilmiştir.

Atatürk, Bekir Sami'nin Türk ulusunun gerçekleştirmek için çalışılan tam bağımsızlık ülküsünü kavramadığı ve o yolda iş görmediği kanısındadır.

Malta'dan döndükten sonra Birinci Ordu Komutanlığına getirilen Ali İhsan Sabis Paşa "ordunun düzenbağını ve genel yönetimini çıkmaza sokacak davranışlarda" bulunduğu gerekçesiyle askeri mahkemeye verilmiştir. Söylev'de, "ordunun buyruğa uyma ve görev duydusuyla oynayacak kertede dolap çevirmeye de eğilimli olmakla suçlanır."

Sağlık Bakanı ve Lozan Barış Kurulu üyesi Dr. Rıza Nur, meclisteki ünlü gensoru sırasında Yanya Türklüğüne gölge düşürecek sözler söyleyince Abdülhalik Renda, Rıza Nur'un ancak 6 yıldır koyu milliyetçi olduğunu ileri sürerek geçmişte Türklük aleyhine eylemleri olduğuna değinmiştir. Atatürk bu tartışma dolayısıyla şunları söylemektedir:

"Rıza Nur Bey'in birçok siyasal savaşlara katıldığı biliniyordu. Bu durumu, ulusçu olarak, Büyük Millet Meclisi zamanında kendisine türlü görevler verilmesine engel sayılmamıştı. Ama Türklerin Rumeli'den çıkması gibi, her Türk'ün yüreğinde sonsuz ve onulmaz bir acı yaratan büyük yıkım zamanında, aşırı ulusçu Rıza Nur Bey'in Arnavut ayaklamalarla birlikte, Türklere karşı çalıştığını bilmiyorduk."

4. İstanbul Hükümetine bağlılığı sürdüren eski yakın arkadaşlar. Atatürk'ün kendileriyle savaşta ve zaferden sonraki ilişkilerine yukarda değindiğimiz Abdülkadir ve Suphi Paşalar bu öbekte yer alır.

Atatürk'ün Söylev'de konu olan arkadaşlarıyla ilgili yargılarını, bu yazıda yalnızca Söylev çerçevesinde ele alıp hatırlatmaya çalıştık. Bu ilişkiler Söylev'in kapsadığı zaman çerçevesinden önce ve sonra da

birtakım ilginç yönler göstermiştir. Gene bu ilişkiler söz konusu edilen kişilerce daha değişik yorumlar içinde tarihe sunulmuştur. Biz Söylev'deki değerlendirmelerin tarihsel doğrulukları kadar Türkiye Cumhuriyeti'ne temel olmuş ilkeleri yansıtması ve bu tarihi oluşturan kişilerin yaşam öykülerine, siyasal görüşlerine, psikolojilerine ışık tutması bakımından önem taşıdıklarına inanıyoruz.

(Türk Dili, Söylev Özel Sayısı, 1977)

* Alıntılar, TDK'nun yayımladığı bugünkü dille Söylev'den yapılmıştır. (1963-1964)

SÖYLEV

Ord. Prof. Dr. H. Veldet Velidedeoğlu

I

Atatürk'ün henüz "Gazi Mustafa Kemal" sanını taşıdığı 1927 yılında. Cumhuriyet Halk Partisi'nin 15-20 Ekim günleri arasında Türkiye Büyük Millet Meclisinin büyük salonunda toplanan ikinci Kurultayında okuduğu tarihsel Söylev'i tam altı gün süre ile başından sonuna dek dinledim. O tarihten beri, Söylev'in okur yazar her Türk vatandaşınca okunup bilinmesi özlemini taşımışımdır hep. Çünkü Söylev, emperyalist güçlerce tutsaklığa sürüklenmek istenen Türk ulusunun tarihte az rastlanır olumsuz koşullara karşın kurtuluşunun ve Türkiye'nin toplumsal yapısında 1919 yılından 1927'ye değin aşama aşama gerçekleştirilen köklü devrimin, tarihsel belge niteliğindeki, en büyük yapıtıdır. Bu yapıt, ardı ardına gelen 1911 Trablusgarp (Libya) ve 1912 Balkan Savaşlarıyla 1914'te başlayıp birkaç cephede dört yıl süren Birinci Dünya Savaşı'nda yenik ve bitik düşmüş, bütün nesnel kaynak ve silahlarından yoksun kalmış Türk ulusunun önüne düşerek, üç yıldan çok süren bir bağımsızlık savaşı sonundaki yengi ile ulusu kölelikten kurtaran adamın kaleminden çıkmış ve bundan 51 yıl önce onun tarafından halka okunmuştur. Türkiye'nin toplumsal yapı sindaki Büyük Devrim de aynı adamın, aklın önderliğindeki yürekli savaşımı, bilinçli tutumu ve dayancı (azmi) ile gerçekleşmiştir.

Bu bakımdan Atatürk'ün Söylevi, Türkiye'de 1919'dan sonra gerçekleşen kurtuluşun ve büyük devrimin öyküsüdür. Bu tarihsel ve anıt-

sal öykü; Batı emperyalizminin sömürüsü altındaki öbür ezilmiş ulusları etkileyip onların günümüze dek süregelen bağımsızlık savaşlarına da örneklik ve önderlik ettiği için, "mazlum halkların evrensel önderi" nitemine hak kazanan ve böylece dünya tarihinde yeni bir çağ açan adamın, Gazi Mustafa Kemal'in, yaşamından en önemli bir bölümü anlatır.

Şu halde Atatürk'ün devrimci kişiliğini ve Türk Bağımsızlık Savaşı ile onu izleyen büyük devrimin, bir yandan Türk halkı, öte yandan o tarihte henüz hepsi birer sömürge olan bugünkü az gelişmiş ülkeler halkları yönünden sergilediği büyük önemi anlamak için, büyük Söylev'i okumak, hem de bir değil, birkaç kez okumak gerekir. Hele 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkan düşmanla kimlerin işbirliği yaptığını; kimlerin vatana ihanet ettiğini; Türk Bağımsızlık Savaşı'nın hangi olumsuz koşullar ve çetin güçlükler içinde kazanıldığını; Türk devrimine hangi çevrelerin ve çürümüş görüş sahiplerinin karşı çıktıklarını bilmek, Türk yurdunu, Türk ulusunu ve Türk devrimini gelecekteki tehlikelerden korumakla görevli yeni kuşaklar için vazgeçilmez ve onsuz olunmaz bir koşuldur.

Atatürk'ün büyük Söylev'i, onun gerçekleştirip bıraktığı sosyal emaneti bize tanıtıp öğretmekle kalmamaktadır; daha ileri giderek, Türk ulusunun ancak, her zaman çağa uyması (çağdaş olması), kendi gücüne inanması, okumuş okumamış tüm halkın bütünleşmesi yoluyla sonsuza dek yaşayabileceğini göstermekte; bunun da kamusal ve toplumsal yaşamımızda metafizik güçlerin değil, aklın ve bilimin egemen olmasıyla olanak içine girebileceğini kanıtlamaktadır.

II

İşte bütün bu önemli nitelikleri dolayısıyle ben eskiden beri Atatürk'ün büyük Söylev'inin, her evin kitaplığındaki baş köşede tıpkı kutsal bir kitap gibi yer alması ve bütün aile üyelerince okunması gerektiğine inanmışımdır.

Bunu sağlamanın yolu önce okuldan geçer. Daha ilkokulda kendisine Atatürk'ün Söylev'i üzerine, onun anlayacağı biçimde bilgi verilerek kafası hazırlanmış olan öğrenci, ortakokulda bir kez, lisede bir kez olamak üzere Söylev'i başından sonuna dek en az iki kez dikkatle okuyup özet çıkarmalı, onda önemli bulduğu, konu, kişi, olay, ilke ve düşünceleri öğretmenleriyle karşılıklı olarak irdeleyip tartışmaladır. Söylemeye gerek yoktur ki bunun gerçekleşebilmesi için, Söylev'in daha önce öğretmen tarafından derinlemesine incelenmiş olması gerekir.

Oysa ben, Atatürk'ün Söylev'ini, ömründe bir kez bile okumamış sözde aydın ve milliyetçi kişilere çok rastladım. Ne yazık ki bunların arasında "öğretmen" ve "öğretim müfettişi" kimliğini taşıyanlar bile vardı!

Bunlardan bir bölümü "aydın" nitemine yakışmayan ilgisizlerdir. Türkiye'de aydın kişi, toplumsal, ekonomik ve siyasal ilişkilere, özellikle Osmanlı Devleti'nin çöküş ve yeni Türk Devleti'nin doğuş dönemindeki tarihsel olaylara ilgisiz kalmayan, bütün önyargılardan soyutlanıp, bu olayları aklının prizmasından geçirerek kendi kafasında değerlendirmeye çabalayan kişidir.

Söylev bu yaklaşımla okunduğunda, okuyana yalnız Osmanlı İmparatorluğu'nun son soluğunu verdiği yıllarda onun başında bulunanların görüş ve düşünüş yöntemleri ve yeteneksizlikleri üzerinde bilgi vermekle kalmaz; ayrıca bu imparatorluğu, Anadolu'muzun birkaç ilini içeren topraklarda bir hanlık, bir emirlik gibi kukla ve aşağı bir devlet durumunda yaşatmak isteyen Batılı emperyalist devletlerin o tarihteki sömürgeci görüşleri ve bu görüşü acımasızca uygulayış yöntemleri üzerinde de çok şey öğretir.

Söylev'den edinilecek bu bilgiler, Türk ulusunun Atatürk'ün deyimiyle "İstiklâl-i tam içinde" yaşayıp ilerlemesi ve çağdaş uluslar düzeyine ulaşması için, bugünkü ve gelecekteki kuşaklarca izlenmesi ge-

reken yolu aydınlatıcı, güçlü ve sürekli bir ışık niteliğindedir. Türkiye'mizi eski çürümüş görüşlere, yani devrim öncesi ortama sürüklemek isteyen birtakım kötücüllerin toplum içinde zaman zaman türemesi, iç, hatta dış politikamızı bu olumsuz yönde etkilemeye kalkışması, bu kişilerin az önce sözünü ettiğim ışıktan pay almamış olduklarını gösterir. Bu ise, Atatürk'ten sonraki siyasal ve kültürel politikamızın ve eğitim sistemimizin tümüyle devrim ilkelerine dayandırılmadığını kanıtlar.

III

Atatürk'ün Söylev'ini okumak, Türkiye'de gerici odakların oluşmasını engellemek ve ülkenin ilerlemesini sağlamak için tek başına yeterli değildir elbet. Bunun yeterli olduğunu sanmak, ülkenin bütün işlerinin gece gündüz Kuran okumak ve Tanrı'ya yakarmakla düzelebileceği savında olan din bağnazlarının çürük düşünce düzeyine inmek olurdu. Yeryüzünde ulusların toplumsal iç sorunları, öbür uluslarla olan ilişkileri ve çıkar çatışmaları, bugün o kertede çok yönlü ve karmaşık bir aşamaya ulaşmıştır ki kendi aklımızı kullanmadan, birtakım sihirli değneklerle bunları çözümlemek olanağı yoktur. Atatürk'ün Söylev'i, sihir taşıyan bir değnek değil, ışık tutan bir meşaledir. Bu meşale yalnız yakın geçmişin ve günümüzün durumunu açık seçik göstermekle kalmayıp, bunlar arasındaki karşılaştırmanın sonucunu da gözönüne koyar. En önemlisi, az önce değindiğim gibi geçmişin acı deneyimlerine göre gelecekte izlenmesi gereken yola ışık tutar. Bu yol, akılcılık ve bilim yoludur.

IV

İşte Atatürk, bu ülkenin kamusal yönetiminde, yorumsuz ve tartışmasız uyulması gereken metafizik inakçılık (nasçılık, dogmacılık) dönemine son verip, müspet (deneysel) bilim ve akılcılık çağını açan kişidir. Çünkü onun Söylev'inin ışıklandırdığı yol, bu çağda, deneyime dayalı bilimsel yöntemlerle izlenmesi gereken akıl yoludur. Devlet iş-

lerinde ve yönetiminde bu yoldan başka yol yoktur. Kişinin özel yaşamındaki gizemsel (mistik) inanç yolları, herkesin kendi görüş ve düşünüşüne göre çok ve değişik yönlü olabilir. Ona, ne devlet ne de vatandaş karışabilir. Çünkü bu alan, duyunç (vicdan) özgürlüğü alanıdır.

Devlet yönetiminde ise bütün sorun, bu ikisinin, yani akıl yolu ile inanç yolunun kesişmemesi, akıl yolunun nesnellik, inanç yolunun da öznellik doğrultusundan sapmaması, saptırılmamasıdır.

Atatürk, ülkemizde bu sorunu çözümleyip sağlam temellere oturtmuş olan devrimci önderdir. Son kırk yıldan beri harcanan açık ya da sinsi bütün yıkıcı çabalara karşın bu temelin sağlam kalması, Ata'nın uzakgörülü, akılcı kişiliğinin yüceliğini ve devrimi emanet ettiği Türk gençliğinin ona, onun ilkelerine bağlılığını kanıtlayan en büyük olgudur.

V

Bu bağlılığın duygusal değil, bilinçli olduğu kesindir. Ama şurası da kesindir ki Atatürk ilkelerine bağlı gençlerden pek çoğu onun büyük Söylev'ini başından sonuna dek dikkatli, irdeleyici, inceleyici bir gözle okumuş ve bunu kendince değerlendirmiş değildir. Doğrudan doğruya Söylev konusu üzerinde durduğumu ve bilgi edinmek istediğimi sezdirmeksizin, kendileriyle Atatürkçülük üzerine, türlü yıllarda, söyleşide bulunduğum yüksek öğrenim sıralarındaki gençlerden, Söylev'i okumuş olduğu sanısını uyandırmak isteyenlerin Söylev üzerinde hiçbir bilgisi olmadığı, dahası, Söylev'in nerede ve hangi toplantıda okunduğunu bile bilmediği, kısa bir süre sonra meydana çıkıveriyordu. Bu büyük yapıtı hiç okumamış üniversite öğretim üyelerine bile rastlayıp şaşkınlık ve üzüntü içinde kaldığım olmuştur.

İstanbul Üniversitesinde, 1935-1960 yılları arasında, tam 25 yıl, ek görev olarak, Türk Devrim Tarihi dersinin öğretim üyeliğini de yapmış olduğum için, Atatürk'ün Söylev'iyle doğal olarak öbür Türk aydınlarına oranla, belki daha çok ve daha yakından ilgim oldu. Başka

bir deyimle, bu büyük yapıtı daha dikkatle inceleme fırsatını buldum ve şu sonuca vardım: Söylev'in yetişen ve yetişmekte olan Türk aydınlarınca, gereği gibi okunup incelenmesi, toplumumuzda beliren ve kötü sonuçlar doğuran ideolojik düşün kargaşasını geniş ölçüde önleyebilirdi... Ne yazık ki bu okuma yaygınlığı bugüne dek gerçekleşmemiştir.

VI

Atatürk'ün Söylevi'nin yeterince okunmamasının nedenleri türlü türlüdür. İlgisizlik ve devrim düşmanlığı gibi öznel nedenleri bir yana bırakarak asıl nesnel nedenler üzerinde durmak istiyorum. Bunların en başında dil engeli gelir. Atatürk'ün çok geniş ve güçlü bir Osmanlıca kültürü vardı. Yazı ve dil devrimine değin onun kullandığı yazı ve konuşma dili, seçkin fakat ağdalı bir Osmanlıca idi. Bu nedenle Söylev'in gerek eski, gerek yeni harflerle yayımlanmış olan bütün basımındaki o dil de doğal olarak, Osmanlıcadır. Bunu yalnız yeni kuşakların değil, iyi Osmanlıca bilgisi olmayan eski kuşaktan kişilerin bile anlaması güç, dahası, yer yer olanaksızdır.

Söylev'in bütün ülkede özlenen ölçüde yaygın olarak okunamaması nedenlerinin başında bulunan Osmanlıca engeli, 1927'den 1963 yılına değin, tam 36 yıl sürdü. Gerçi Türk Devrim Tarihi Enstitüsünce 1950'de bastırılan metinde kimi Osmanlıca çoğul ve tamlamalar kaldırıldı. Örneğin, "düvel-i it-lâfiye" yerine "İtilâf Devletleri"; "zemin-i münakaşe" yerine "münakaşe zemini", "Hükümet-i Osmaniye" yerine "Osmanlı Hükümeti" denilerek, kimi sözler Türkçe gramer kurallarına uyduruldu. Ama eski sözcükler oldukları gibi kaldığı için, Söylev'in dilinde önemli bir sadeleşme olmadı.

Sonunda, Atatürk'ün kurmuş olduğu Türk Dil Kurumu Söylev'in bugünkü Türkçeye çevrilmesi girişimine geçti. Kurum, bu çetin ve önemli işi bir yazı kurulu aracılığıyla gerçekleştirip, asıl adı "Nutuk" olan bu tarihsel yapıtı ilk kez 1963'te "Söylev" adıyla, Türkçeleştirilmiş metin olarak yayımladı. Böylece Türk ulusuna ve Türk Devrim Ta-

rihine büyük bir hizmette bulundu Türkçeleştirilmiş metnin başındaki "Sunuş"ta şöyle denilmektedir:

"Atatürk'ün Söylev'i verişinden beri otuz, beş yıldan çok bir zaman geçti. Bu zaman içinde dilimiz çok gelişti, çok değişti. Öyle ki artık bugünün genç kuşakları, kendileri için en önemli bir ışık ve güç kaynağı olan bu büyük Söylev'i gereği gibi anlayamıyorlar. Çünkü Söylev'deki birçok sözcükler bugün kullanılmaktan düştü. Birçok sözcükler de eski anlamlarını yitirdiler. Hele yabancı kurallara göre yapılmış tamlamalar, dilimizden büsbütün ayıklanıp atıldı. Birçok terimler bırakılıp yerlerine yenileri konuldu. Bu durumu iyi kavrayan Türk Dil Kurumu, Büyük Ata'nın Söylev'ini genç kuşaklar için bugünün Türkçesine çevirtmeyi kararlaştırdı."

Türk Dil Kurumunun gerçekten övülmeye değer "Türkçeleştirme" girişiminin başarısı, Söylev'in öz Türkçe basılarının hemen tükenmesi ve 1963 yılından bu yana geçen 15 yıl içinde tam altı kez basılması ile kanıtlanmıştır. *

* Yazarın 1978'de kısaltarak yayınladığı "Söylev 1-2" adlı kitabın önsözüdür.

CUMHURİYETE DOĞRU

Necati Cumalı

"Ulusal savaşa birlikte başlayan yolculardan kimileri, ulusal hayatın bugünkü cumhuriyete ve cumhuriyet yasalarına kadar uzayan gelişmelerinde, kendi düşünme ve ruh yeteneklerinin kavrama sınırı bittikçe bana direnmeye ye karşı çıkmaya başlamışlardır." ATATÜRK

***

Atatürk, değişik yerlerinde Söylev'i gelecek kuşakların uyanıklık sağlamalarına yardımcı olmak için yazdığını söyler. Sait Molla olayına değinirken olduğu gibi, Söylev'in sonunda Türk gençliğine seslenmeden önce bir kez daha belirtir bu amacını. Şu halde, Söylev'de ele aldığı, altını çizdiği olaylar, onun görüşüyle gelip geçici nitelikte, bir kez yaşandıktan sonra unutulabilecek, bir daha karşılaşılmayacak türden olaylar değildir. Aksine yinelenmeleri her zaman beklenilen, toplumun yapısından ayıklanması, arıtılması çok güç, tehlikeli bir nitelik taşırlar. Yönettiği savaş sonunda kazanılan yurdun bağımsızlığı ile cumhuriyeti, Türk gençliğine armağan ederken, "Gelecekte de yurdun içinde ve dışında seni bu kaynaktan yoksun kılmak isteyen kötücüller bulunacaktır" diyerek bu tehlikelerin kesinliğini belirtmek gereksinimini duyar. Kısacası Söylev'de anlattıkları, bilinçle seçilmiş, gelecek kuşakların bilinçlenmesine de kaynaklık edebilecek nitelikte olaylardır Atatürk'e göre.

Böyledir ama, Söylev'in 1934 yılında yeni yazı ile yapılan ilk baskısı, okul ile halkevi kitaplıklarının, o dönem ileri gelen bürokratlarına döşenen odaların, değişmez bir süsü olarak kalır; bir kez konuldukları yerlerde yıllarca el sürülmeden bekler.

Daha sonra Söylev'in 1938 yılında ucuz bir baskısı yapılır. Bundan sonraki baskılar ise, 1950-1960 tarihlerini taşır. Sadece bu tarihleri anmak bile, Söylev'in her bakımdan değeri anlaşılmamış talihsiz bir kitap olarak kaldığını anlamamıza yeter o dönemde. Bu talihsizlik bir anlamda da genç cumhuriyetimizin temellerini bulmaktaki gecikmeyi içerir. Bir cumhuriyet ki, kurucusunun o cumhuriyetin kuruluşunu açıklayan kitabi 1960 yılına kadar onar yıl arayla yeni baskılarına kavuşabilmiştir, bağışlanabilir bir kayıtsızlık mıdır bu?

Oysaki Söylev, cumhuriyete doğru girişilen bir savaşın öyküsüdür. Mustafa Kemal, yenik bir ülkede, genel bir umutsuzluk ortamı içinde, bu savaşı halifenin kurtarılması amacı ile tutucu komutanların, eşrafın desteğini kazanarak başlatır, "uygulamada çeşitli evrelere ayırarak" başarıya ulaştıkça halkçı bir bağımsızlık savaşına dönüştürür.

Söylev'i bu halkçı karakteriyle 1940'larda ilk değerlendiren, Cumhuriyet Döneminin ilk büyük şairi Nâzım Hikmet olur. "Kurtuluş Savaşı Destanı" Söylev'in giriş bölümündeki hava ile başlar. Nâzım Hikmet "Adana-Antep-Urfa-Maraş-Düşmüş-Dövüşüyordu" derken, bu dizelerin gerisinde Söylev yazarının 1919 yılı Mayısında yurdun genel görünüşünü açıklayan sesini duymamak olanaksızdır. Daha sonra Nâzım Hikmet, destanının 4. bölümü başına Söylev'den Atatürk'ün Telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendi'yi tanıtan sözlerini alacaktır. Destanda, 30 Ağustos utkusunu yansıtan "Düşman ordusu kuvayı külliyesini ihata ettik-Aslıhanlar civarında-30 Ağustosa kadar" dizeleri ise olduğu gibi Söylev'den aktarılmıştır. Dahası, Nâzım Hikmet, Söylev'in verdiği coşkun esin ile 26 Ağustos sabahını anlatırken, Atatürk için bugüne kadar yazılmış en güzel şiiri sunar:

Sarışın bir kurda benziyordu
Ve karanlıkta akan bir yıldız gibi kayarak
Yürüdü uçurumun başına kadar
Eğildi, durdu.
Bıraksalar
İnce uzun bacakarı üstünde yaylanarak
Ve karanlıkta akan bir yıldız gibi kayarak
Kocatepe'den Afyon ovasına atlayacaktı.

1950'ler sürerken bütün cumhuriyetçi yazarlar, Söylev'in çağdaş halkçı yorumunda birleşirler, bu yorumu genişletir yaygınlaştırırlar. Bu arada Ceyhun Atuf Kansu, bir Söylev yorumcusu olarak adeta uzmanlaşır. H. İ. Dinamo sekiz ciltlik Kutsal İsyan, Samim Kocagöz, Kalpaklılar ile Dolu Dizgin adlı romanlarında Söylev'deki olaylar dizisine bağlı kalırlar.

Söylev'de Atatürk'ün ele aldığı konular, Mudanya Ateşkes Anlaşması ile ikiye ayrılarak, anlaşmanın öncesi sonrası olarak değerlendirilebilir. Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcında, halk üst üste gelen savaşlardan bıkkındır. Hiç de yeni bir savaşa katılmak niyetinde değildir. Bu umutsuzluk ortamı içinde, can çekişen yaralı yurdun üstünde adeta kuzgunlar döner dolaşır. Yağmacılık, dış düşmanlarla kurulan ortaklıklar, birbirini kovalayan hıyanetler, eşkiyalık olayları arasında dağılan, tek tek kalan vatanseverlerin yalnızlıkları, acıları... Böylesine parçalanmış, ulusal birlikten yoksun bir toplumun bir iki yıl içinde örgütlenerek ulusal bir savaşa girişebileceğini, bir çokları için düşlemek bile olanaksızdır. Bu gibiler şaşılacak bir romantizmle Amerikan güdümünü (mandasını) savunurlar.

Kurtuluş Savaşı boyunca bu kargaşanın durduğu, iç çekişmelere dalanların ayıldıkları söylenemez. Denilebilir ki savaş boyunca Atatürk'ü Yunan ordusundan daha çok uğraştıran Birinci Büyük Millet Meclisindeki dar görüşlü eleştirilerle, yaygın çetecilik eylemleri, bir türlü disipline girmeyen bazı kuvvet komutanlarıdır.

Söylev'in gelecek kuşaklara ders olabilecek en önemli bölümü ise yurdun dış düşmanlardan ayıklanmasından sonra başlar. Yapıtın bilinçli bir okuyucuya en acı gelen yanı, Kurtuluş Savaşı boyunca süregelen kargaşanın ateşkes anlaşmasından sonra daha da alevlenmesidir. Gerici güçler, savaştan sonra duyulan yengi sevincini çabucak karartırlar. Savaşın kazanılmasında payının ne olduğu bilinmeyen bazı basın organları Atatürk'e karşı saldırıya geçerler. Hem de bu kez Atatürk'ün en yakın savaş arkadaşlarını kendilerinden yana çekerek... Rauf Orbay, hilâfet ile saltanatın ayrılmasını bahane ederek Atatürk'e karşı çıkar. Ağzından bir türlü cumhuriyet sözü çıkmaz. General Refet Bele, Sivas Kongresi'nden beri her kez olduğu gibi Rauf Orbay'ın yanındadır. Kurtuluş Savaşı boyunca ikide bir Atatürk'e "Ne oluyor? Bolşevik mi oluyoruz?" diye telgraflar çeken Kâzım Karabekir, saltanata son verilince bu kuşkularının haklı çıktığı kanısındadır. En eski arkadaşı Ali Fuat Cebesoy'un küskün bir tutum takınarak kendisine karşı olanlarla birleşmesinin Atatürk'ü ne kadar çok üzdüğü Söylev'de ince bir duyarlıkla yansır.

Dürüstüklerinden, vatanseverliklerinden her zaman saygınlıkla söz ettiği bu silâh arkadaşlarını Atatürk'e karşı birleştiren duygular, düşünceler nelerdir? Bu soru uzun uzun düşündürür okuyanları. Kurtuluş Savaşı sonunda bütün savaş boyunca bu savaşa karşı çıkmış, düşmanla işbirliği etmiş Sultana devlet teslim edilebilir miydi? Bundan daha saçma bir davranış düşünülebilir mi? Atatürk, arkadaşlarının düşünme ve ruh yeteneklerinin sınırlarının tükenmesiyle açıklamaya kalkar kendisine karşı direnmeye geçmelerini. Şu da var ki Rauf Orbay'ın, Cebesoy'un hilâfetin kaldırılmasına cumhuriyetin kabulüne karşı çıkarken öne sürdükleri gerekçeler inandırıcı olmaktan uzak, oldukça çelişkili görüşlerdir. Atatürk kendine özgü inceliğiyle açık açık söylemese de eski arkadaşlarını kendine düşman eden neden, gittikçe küçüle küçüle, kapılanları da küçük düşüren insancıl bir duygu olarak

somutlaşır Söylev'de. Bu duygu kıskançlıktır. Eski sınıf arkadaşları, kendilerinden yaşça da küçük olan Mustafa Kemal'in Cumhurbaşkanı olarak kendilerinden üstün bir orun almasını bir türlü benliklerine yediremezler. Nitekim yıllar sonra Orbay olsun, Cebesoy olsun yayınladıkları anılarında Atatürk'ün üstünlüğünü kabul edeceklerdir. Ne var ki gençliklerinde kapıldıkları bu duygu onları İlerici Cumhuriyet Partisi'nde (Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası) birleşmeye götürür. Bu kadarla da kalmazlar, Atatürk ile cumhuriyetçi yandaşlarına şaşılacak bir nankörlükle karşı çıkan Vatan, Tanin, Tevhid i Efkâr, Son Telgraf, Toksöz gibi gazetelerle işbirliği ederler. Orduyu da arkalarına almaya girişerek genç cumhuriyeti yıkmak üzere komplo hazırlarlar. Atatürk'ün daha başlangıcında bu komployu ortaya çıkararak etkisiz kılması, bir yıl sonra İzmir'de canına kıyma girişimine kadar varan bir göz karartısına itecektir düşmanlarını.

Atatürk'ün Söylev'in başından sonuna kadar belirtmeye çalıştığı kargaşa, bölünmüşlük, bilinçsizlik, sen ben çekişmeleri, toplumumuzun siyasal yapısının belirgin nitelikleridir. Değer yargıları oluşup kökleşmemiş, gereken kültür birikiminden yoksun toplumların genel yazgısıdır bu durum. Akla kara bir arada karışır durur. Söylev'de belirtilen gerçekler bugün için de geçerlidir. Adını andığım 1923'ün basın organları, akıl hocaları, başka adlarla zehirli yayınlarını sürdürüyorlar günümüzde de. Adından başka ilericilikle cumhuriyetle hiç bir ilişiği olmayan, tutucu; hilafetçi, bölücü, din sömürüsüne dayanan İlerici Cumhuriyet Partisi'nin ilkeleri seçim alanlarında savunuluyor, milyonlarca oy topluyor. Sivas Kongresi'nde yenilgiye uğrayan güdümcülerdi. Ama bu yenilgiye uğrayanlar hilâfetin kaldırılması olayında bir kez daha Atatürk'e karşı çıktılar, bir kez daha yenildiler. 1950'lerde ise Amerikan dostu olarak ortaya çıktıkları zaman yenildikleri söylenemez!

Kurtuluş Savaşı'ndan bu yana Atatürk'ün bıraktığı kalıta (mirasa) dudak bükenler, bu kalıtı küçümseyenler, kötüleyener çok görüldü aramızda. Yine de görülüyor. Bu gibilerin kimlerin torunları olduklarını anlamak için Söylev'in dikkatle okunulması gerekir. Cumhuryet'e doğru girişilen savaşta, herkesin yerini doğru saptaması, kimlerin karşı, kimlerin cumhuriyetten yana olduğunun anlaşılması o günlerin olayları ile temsilcilerinin iyi tanınmasına bağlıdır. Bazılarının sandığı gibi hiç de kolay kazanılmamıştır cumhuriyete doğru girişilen bu savaş. Hilâfetin kaldırılması, cumhuriyetin kabulü gibi halkçı bir bağımsızlık savaşının en doğal sonuçlarını gerçekleştirebilmek için bile, Atatürk'ün bir kez daha canını ortaya sürmesi gerekmiştir. Hem de en yakın silah arkadaşlarına karşı...

(Cumhuriyet Gazetesi. 10. 11. 1979)

YAZAR OLARAK ATATÜRK

Sami N. ÖZERDİM

1. Giriş. Atatürk'ün TBMM 'nde, CHP'nde ve gezilerinde yaptığı konuşmalarla genelge ve telgrafları, basına verdiği demeçler Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri adlı dizide bir araya getirilmeye çalışılmış, kısa söylevlerinden ayrılarak büyük NUTUK adını alan SÖYLEV'inin ise çeşitli basımları yapılmıştır. Bunların dışında, ötesinde askerlikle ilgili yazıları, raporları; özel mektupları; günlük ve anıları, başka yazıları, konuşmaları da dağınık olarak yayımlanmış, geride henüz kitaba girmemiş malzeme de kalmıştır. [1] Yukarıda anılan yazılarıyla konuşmalarının henüz bir "külliyat" düzenine girmediği, biraz da bu yüzden yanlışlardan, eksiklerden arınmadığı da unutulmamalıdır. Bu yapılmadığına göre, Atatürk'ün konuşmacılığı, yazarlığı üzerinde kesin sonuçlara varmak da pek olanaklı değildir. Belki yine bu yüzdendir ki Atatürk, yazar olarak pek düşünülmemiş, gerekli kitaplara girmemiştir.

2. Alanlar, Almayanlar. Kırk elli yıl önce, hiç değilse ders kitaplarına, "hitabet" bölümü içinde, Atatürk de alınır, söylevlerinden, SÖYLEV'inden örnekler verilirdi. Örneğin, Ali Canip (Yöntem)'in 1928'de ikinci kez basılmış, liselerin ilk sınıfında okutulmak üzere hazırlanan edebiyat kitabında, bir bölüm "Hitabet Nevi"ne ayrılmış, Atatürk'ün TBMM'nde verdiği söylevlerden biri de örnek olarak alınmıştı.

Son yıllarda yayımlanan, yazıncıların yaşam öykülerine adanmış kitaplarda ise Atatürk'e bir yazar olarak yer verilmemiştir. Örnek olarak, Behçet Necatigil'in, 1960 ile 1980 arasında on kez basılan edebiyatımızda İsimler Sözlüğü'nde; Şükran Kurdakul'un 1971, 1973, 1981 yıllarında üç kez basılan Şairler ve Yazarlar Sözlüğü'nde; Seyit Kemal Karaalioğlu'nun 1974'te basılan Resimli Türk Edebiyatçılar Sözlüğü'n de, Atatürk'ün adını bulamıyoruz. Çağdaş, genç yazarlardan tek kitap yayımlamış olanları bile dağarcığına alan Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nde de Atatürk'ün adı ile bir madde yoktur. Buna karşılık, Füruzan Husrev Tökin'in, 1953'te, ancak (A) harfini içeren tek fasikülde kalmış olan Edebiyat Ansiklopedisi'nde ise Atatürk, yazıncılar arasında yerini almıştır.

Tamamlanmış, son yıllarda ikinci basımı yapılmakta olan bir yazın tarihini de örnekler arasına katacağız. Nihad Sami Banarlı'nın, 1948'de tamamlanmış olan Resimli Türk Edebiyatı Tarihi'nde Atatürk ile İnönü'den "hitabet edebiyatı" dolayısıyla söz edilmekte, NUTUK ancak bibliyografya bölümünde anılmaktadır.

Yadırganacak bir tutum da yukarıda anılan üç yazıncılar sözlüğü ile bu yazın tarihinde Osmanlı tarihçilerinin ünlülerine madde ve başlık verildiği halde, Atatürk'ü bir tarih yazan olarak anmak, yazarlarının usuna gelmemiştir. Bunu bir unutkanlık olarak görmek zorundayız. NUTUK salt bir tarih kitabı, bir yaşam öyküsünün bir yönü olmakla kalmaz, üstelik yazınsal değeri de bulunan bir yapıttır.

3. "Hitabet Sanatı", Söylev. Birçok devlet adamları, askerler, yönetimciler bir yandan anılarını, bir yandan çeşitli konularda yapıtlar yazmışlardır. Bunlar, devlet adamlıkları, askerlikleri dışında yazar olarak da, meslekleri yazarlık olanlarla birlikte gerekli kitaplara girmişlerdir. Atatürk'ü, salt "hitabet türü" içinde gören, gösteren yazın kitaplarını yazanlar aslında yanılgıya düşmüşlerdir. Bugün "hitabet sanatı" diye bir tür varsa, ses kayıtlarıyla, görüntü saptamalarıyla bu sanatın

ustası olup olmadıkları belirlenebilir. NUTUK, Atatürk'ün sadece yazılı bir yapıtı olarak kalmıştır. Ses kayıtlarıyla alınmadığı, görüntü de bulunmadığı için konuşması, sesinin niteliği, alçalıp yükselişleri, rengi bilinmiyor; el, kol, beden devinimleri, yüz mimikleri; bu sanatın başka öğeleri, koşullarına ne kerte uyum gösterdiği bilinmiyor. Salt, onu dinlemiş olanlar, bu gücünden söz edebiliyorlar. Plak olarak elimizde Onuncu Yıl Nutku ile TBMM'ndeki açış konuşmalarından biri var. Atatürk'ün "hatiplik" yönü bizim konumuz dışındadır. Amacımız, onun yazar olduğunu vurgulamaktır.

Ancak, "hitabet sanatı" nedir? Önce bir yabancı sözlüğe bakalım. "Rhetoric" maddesine bakıyoruz; çünkü "oratory" terimi madde başı olarak sözlüğe girmemiş, andığımız maddenin içinde geçmiştir. "Rhetoric" şöyle tanımlanıyor: "Dar ve özgün anlamında, topluluk önünde konuşma sanatı ve uygulaması; geniş bir anlamda ise, düzyazı (prose) düzenlemesi sanatıdır." Türk Dil Kurumunun yayımladığı Yazın Terimleri Kılavuzu'nda şu karşılığı buluyoruz: "Aytamlık hitabet, (art oratoire); Bir düşünceyi, bir sorunu karşısındakilere dil uzluğu ile açıklama sanatı ya da işi."

Türk Dil Kurumunun tanımında, yazıdan çok konuşma sanatı söz konusudur. Oysa, İngilizce sözlükte verilen geniş anlam, konuşma sanatı'nın temelinde yazarlığı da anmaktadır. Konuşma ya önceden yazılı olarak hazırlanır, yazılır ya da düşünülerek hazırlanır, belki kısa notlarla kâğıt üzerinde belirli noktaları saptanır; bunun ötesinde, doğaçtan (irticalen) yapılan konuşmalar vardır ki bunların bile, yaşam boyunca okumalar, düşünmeler sonucu, bir birikime dayandığı kuşku götürmez. Bize göre, "hitabet'in temelinde yine düzyazı yatar. Atatürk'ün konuşmalarından kimisi önceden yazılmış, kimisi notlarla hazırlanmıştır; kimisi ise sözü edilen birikime dayanmaktadır. Bunların hiç değilse, başta NUTUK olmak üzere bir bölüğü, Atatürk'ün yazarlığının ürünleridir. Aşağıda göreceğimiz gibi, onun yazılmış başka yapıtları da vardır.

Atatürk'ü, yineleyelim, "hitabet sanatı"nın bir ustası saymak yetmez. Onu yazar olarak, değerlendirmek gereklidir.

4. Yazdıkları Atatürk'ün, konuşmaları dışında, yazdıklarına burada kısaca göz atmak yerinde olur. Büyük NUTUK'una gelmeden önce, onun bir yazarlık döneminden geçtiğini böylece saptamış olacağız.

a. Askerlikle ilgili yayınları. Litzmann'dan iki çevirisi dışında;[2] Cumalı Ordugâhı (1909); Tabiye Tatbikatı Seyahati (1911); Zabit ve Kumandan ile Hasbihal (1918) adlı üç küçük kitabı, askerlik bilim ve deneyimlerinde ilk ürünleridir. Bunlardan üçüncüsünden aşağıya alacağımız tümceler, kuru bir askerlik kitabı olmadığını gösterecektir:

"... insanları istediği gibi kullanan kuvvet: Fikirler ve bu fikirleri teşhis ve temin eden kimselerdir.

Fikrin hassası da hiçbir itirazın bozamayacağı bir şekli mutlak ile kendisini kabul ettirmektir. Bu ise, fikrin yavaş yavaş hissiyata istihale ederek akideye münkalip olmasıyla mümkündür. Ve böyle olduktan sonradır ki onu sarsmak için bütün başka mantıkların, başka muhakemelerin hükmü olamaz.

Şimdi, bizim sevku idare edeceğimiz insanların emelleri, fikirleri, ruhlarında meknuz hassaları nedir? Biz, kumanda edeceğimiz insanların hangi emellerini şahıslarımızda tecelli ve tecessüm ettirerek onların kalplerini, onların itimatlarını kazanacak ve onlara itimat kazandıracağız? Ve onlara manevi kuvvetler ilham vesaitini tayin edeceğiz?

Ve insanlarda ancak, gayei hayalînin, mefkurenin temerküz ettireceği o gayrı mefî hassalara, mer'î vasıtalarla mı hitap edeceğiz?

Her halde askerlerimizin ruhunu kazanmak bizim için bir vazife olduğu gibi evvelâ, onlarda da bir ruh, bir emel, bir seciye yaratmak..."

Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe, Arıburnu Muharebeleri Raporu, iki askeri rapor olmaktan çok, Atatürk'ün, anlatı gücünü gösteren, yazınsal iki tarih yapıtıdır. İkincisinden bir parça ile bunu kanıtlayacağım:

"... Anafartalar'a çıkmış ve çıkmakta olan büyük düşman kuvvetlerini nazarı dikkate almak ve ona göre umumi tedbirler ittihaz ederek sevk ve idareyi tevhit ve temin etmek lazımdı. Bu sebeple erkânıharbiye reisinin: çare kalmadı mı, sualine verdiğim cevapta, bütün mevcut kuvvetlerin tahtı kumandana verilmesinden başka çare kalmadığını söyledim.

-Çok gelmez mi? dedi.

-Az gelir! dedim.

(Tarih ne güzel aynadır. İnsanlar, bahusus ahlakta mütekâmil olmayan kavimler, en büyük mukaddesat karşısında bile hasis hissiyata tabi olmaktan men'i nefs edemiyor. Tarihin sinesine geçen büyük hadisatta, bu hadiseler içinde âmil ve fail olanların etvar ve harekât ve muamelâtı onların ahlâk seciyelerini ne bariz gösterir?)"

Bu kitaplarda, yalnız anlatı ve düşünceler değil, konunun bir bağdaşım (insicam) içinde düzenlenişi ve akışı da, ancak bir yazarın yeteneğine bağlanabilecek niteliktedir.

Atatürk'ün, eksik "külliyat"ına girmiş başka raporlarında da bu yazarlık yanını görmek olanaklıdır. 20 Eylül 1917'de Halep'ten Sadrı azam ile Başkumandan vekiline yazdığı ünlü rapor da, kuru bir anlatı ile kaleme alınmamıştır.

b. Anıları. Anıları, ya kendi kısa notları ya da (Falih Rıfkı Atay'la Mahmut Soydan'a yazdırdığı gibi) söyleyip yazdırdıkları ile günlüklerinden oluşur. 1917 yılı yazında Karlsbad'da doldurduğu defterler henüz yayımlanmamıştır. 1916 yılı sonunda güneyde tuttuğu günlük ise iki aylık bir dönemi kapsar. [3] Atatürk'ü ilk günlük yazarlarımızdan sayabiliriz. (Burada, Mahmut Şevket Paşa'nın, daha önce,sadrıazamlığı sırasında (1913) tuttuğu günlüğü anımsatalım).

c. Söylevleri, demeçleri. Bunların arasında, özellikle aşağıdaki uzun konuşmaları, yazarlığının ürünlerinden sayılacaktır: 24 Nisan 1920 günü TBMM'nde, 1918 Ateşkes'inden meclisin açılışına değin

geçen siyasal olayların bir çözümlemesi; 28 Aralık 1920'de Ankara ileri gelenleriyle konuşması; 17 Şubat 1923'te İzmir İktisat Kongresi'ni açış söylevi;

30 Ağustos 1924'te Dumlupınar'da, Büyük Utku'nun ikinci yıldönümü nedeniyle yaptığı konuşma ve başkaları.

Özellikle Dumlupınar konuşması, Atatürk'ün yazınsal yönünün çekici örneklerinden biridir. Yazına (edebiyata) olan yakınlığı, bilinen özelliklerindendir. [4] Namık Kemal biçemi (üslûbu) nin etkisi konuşma ve yazılarında yansır. Tevfik Fikret ise en sevdiği ozandır. Dumlupınar konuşmasından alacağımız örnekler, onun "üslûpçu" niteliğine ışık tutar: "Saat ilerledikçe gözlerimin önünde inkişaf eden manzara şu idi: Düşman başkumandanının şu karşıki tepede son gayretiyle çırpındığını görüyor gibiydim. Bütün düşman mevzilerinde büyük bir heyecan ve halecan vardı. Artık toplarının, tüfeklerinin ve mitralyözlerinin ateşlerinde sanki öldürücü hassa kalmamıştı. Bu ovadan, şimalden ve cenuptan birbirini velyeden avcı hatlarının, guruba yaklaşan güneşin son şualarıyla parlayan süngüleri her an daha ileride görülüyordu. Düşman mevaziini saran bir daire üzerinde mevzi almış olan bataryalarımızın fasılasız ve amansız ateşleri düşman mevaziini, içinde barınılmaz bir cehennem haline getiriyordu. Güneş mağribe yaklaştıkça ateşli, kanlı ve ölümlü bir kıyametin kopmak üzere olduğu bütün ruhlarda hissolunuyordu. Bir an sonra cihanda büyük bir inhidam olacaktı. Ve beklediğimiz halâs güneşinin tulü edebilmesi için bu inhidam lazımdı. Zulmetler içinde bu inhidam vuku bulmalı idi. Hakikaten semanın kararduğı bir dakikada Türk süngüleri düşman dolu o sırtlara hücum ettiler. Artık karşımda bir ordu, bir kuvvet kalmamıştı. Kamilen mahvolmuş perişan bir bakiyetüssüyuf kitlesi bulunuyordu. Kendilerinin dediği gibi pürhavf ve lerzan, bişekil bir kütle, acaip bir halita halinde firar için fürce arıyordu. Artık gecenin koyulaşan zulmeti, neticeyi gözle görmek için güneşin tekrar şarktan tulûuna intizarı zaruri kılıyordu."

Bu konuşma, NUTUK'un sonundaki gençliğe seslenişin ön tasarısı gibi bir seslenişle bitmektedir:

"Gençler! Cesaretimizi takviye ve idame eden sizsiniz. Siz almakta olduğunuz terbiye ve irfan ile, insanlık meziyetinin, vatan muhabbetinin, fikir hürriyetinin en kıymetli timsali olacaksınız.

Ey yükselen yeni nesil! İstikbal sizindir. Cumhuriyeti biz tesis ettik; onu ilâ ve idame edecek sizsiniz..."

c. Mektupları, telgrafları. Bir bölüğü Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri'nin 4. cildini oluşturan genelge, bildiri, telgraflardan başka; özel mektupları da, adını verdiğimiz 4. cilde girmemiş, derlenmekte olan telgraflar da, yer yer onun yazıdaki özenini gösterir. NUTUK' un 3. cildinde yer alan Belgeler (Vesikalar), çoğu telgraf başında yazdırıldığı, noktalamasız saptandığı halde, başkalarının telgraflarına göre bir düzenlilik gösterir. NUTUK'un 3. cildine bir göz gezdirmek, bunu saptamak için yeterlidir. Bir de 1919-1920 yıllarının olağanüstü koşullarını gözönünde tutmalıdır. Özel mektuplarında, duygu ve düşüncelerinin anlatılışı da dikkatten kaçmamalıdır.

d. Geometri. 1936'yı 1937'ye bağlayan aylar içinde, Atatürk'ün, terimler açısından bir geometri kitabı yazdığı da biliniyor. 1937'de Kültür (Milli Eğitim) Bakanlığı'nca, yazar adı konulmadan basılmış olan kitapçık, 1971'de Türk Dil Kurumunca ikinci kez bastırılırken, önsözünü yazan A. Dilâçar, bu kitabın Atatürk'ün kendi el yazısıyla kaleme alındığını belirtmektedir.

5. Büyük NUTUK. 1909'dan başlayarak, yazdıkları, yazarak söyledikleri üzerindeki kısa geçişten sonra, gerçek bir yapıt saydığımz NUTUK'a gelebiliriz. Ötekilerden ayırmak için bu kitaba "büyük" niteliği yaraşık görülmüştür. Hemen belirtelim ki, kitabın NUTUK adını taşıması, sadece, 15-20 Ekim 1927 günleri arasında Atatürk'çe CHP ikinci kurultayında okunmuş, söylenmiş olmasına bağlanır. Belki de, bu ad, yapıt için bir talihsizlik de sayılabilir. 1927'deki ilk basımında

bölümleme yoktur. Ankara'da ve İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda yazdırarak, zaman zaman (Gençliğe sesleniş'te olduğu gibi) kendi el yazısıyla yazarak hazırladığı bu yapıta bölüm başlıkları koymak, 1934'teki ikinci basımında düşünülmüştür. Asıl metin iki cilde ayrılmıştır; ilk cilt 19 Mayıs'tan TBMM'nin açılışına değin olan olayları, ikinci cilt ise TBMM'nin açılışıyla başlayarak gelişen durumları kapsamaktadır. Üçüncü cilt Belgeler'i içermektedir. Son yıllara değin, bütün basımlar bu düzen içinde yinelenmiştir. Ancak, 1978'de, Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun hazırladığı, bir dizge içinde kısaltılmış, alınmayan bölümleri için Türk Dil Kurumunun SÖYLEV basımına göndermeler yapılmış olan SÖYLEV'de, çok ayrıntılı bir bölümleme vardır; önceki basımlarda nedense gerekli görülmemiş olan bir içindekiler çizelgesi de eklenmiştir. SÖYLEV bu basımla bir kitap niteliği kazanırken, Atatürk'ün de yapıtını gelişigüzel değil, kafasında bölümleyerek yazdığını göstermiştir. Bir bilim adamının, yalın bir iş sanılan bölümleme çabası, SÖYLEVİ, diyebiliriz ki "restore" etmiştir. 1934, 1938 basımlardaki yetersiz dizinler, Türk Dil Kurumunun basımındaki ikinci cildin 6. basımındaki açıklamalı dizin denemesi ile genişleyerek, SÖYLEV'e "kitap" olma açısından bir katkı sayılmalıdır.

NUTUK adını yabancı dillerde bile taşıyan -Almanca basımında bir ad aldığını anımsatalım- kitap, aslında nedir? İçinde, elbette, "hitabet" sanatının özelliklerini çokça taşıyan bölümler vardır. Gençliğe sesleniş bu parçaların en belirginidir. "Hitabet sanatı"na bağlanan niteliği dışında NUTUK bir anı, bir özyaşam öyküsü, bir tarih, bir çözümleme, bir devrim yöntemi... kitabıdır. İstenilirse, bir apoloji saymak da olanaklıdır. Atatürk, bu yapıtında yaptıklarını, üzerinde titrediği devrimini savunmakta "yerden göğe değin" haklıdır. Yaşadığı günlerde olsun, hele ölümünden bu yana olsun; gelişen olaylar, kasıtlı yorumlar, düşmanlıklar, bunda ne denli haklı olduğunu kanıtlamıştır.

NUTUK, bir tarih kitabı olduğu denli bir yazın yapıtı, bir destan'dır da... Yinelemek gerekir ki bir askerin, bir siyasacının, bir yöne-

timcinin "resmi üslûp"la yazılmış anıları, savunması olmaktan çok uzaktır, tümüyle ayrı bir değeri vardır.

1977'de Ekim ayı içinde Ankara'da Türk Tarih Kurumunda yapılan seminer, o yılın yayınları içinde görülen, hele Türk Dili dergisinin SÖYLEV'e adadığı özel sayıdaki yazılar, şimdiye değin irdelenmemiş olan kitabı açmaya çalışmıştır. NUTUK'un yazınsal değerini, bu yazılar arasında, "uzmanların" tanıklığıyla belirten yargılarla pekiştireceğiz.

Yazınsal yönü: Atatürk'ün neler okuduğu, ne ölçüde okumaya zaman bulabildiği mektuplarında, günlüğünde ve benzeri kaynaklarda görülen kırıntı niteliğinde bilgiler ötesinde henüz bilinmiyor. Ancak, Tanzimat ve Edebiyat-ı Cedidecileri, ulusal yazın akımının öncülerini okuduğu, kimisiyle tanışıp arkadaşlık ettiği anlaşılıyor. Biçem (üslûp) indeki Namık Kemal etkisi, Tevfik Fikret'ten sırası gelince söz ettiği, Ruşen Eşref Ünaydın, Halide Edib Adıvar ve başkalarıyla yakınlıkları gibi. NUTUK, yer yer ağırca bir Osmanlıca ile yazılmıştır. Ancak, dil ve anlatım Edebiyat-ı Cedide özentisinden uzaktır.

"Türkçenin ulaştığı bugünkü aşama açısından bakılırsa sözcük örgüsü yönünden tam bir karışımsallık gösterir Söylev. Halk dilinden alınan söz değerlerinin yanısıra Osmanlıcanın, bugün için yaşarlığını yitirmiş, kullanımdan düşmüş sözcükleri Söylev'in dokusu içinde birlikte yer alır." [5] Daha eski bir yazar ise NUTUK'un dilini şöyle tanımlıyor:" ... lisanına tamamen sahiptir. Cümlelerinde gramer hatalarına tesadüf olunmaz. Kısa cümleleri uzun periyotlara tercih eder. Cümleleri ekseriyetle aydın, asabi ve keskindir; dağınık ve dalgalı ifadelerden hoşlanmaz. (...) Türkçesi bulunmayan kelimeleri Arapçadan almaya daha meyyaldir; Farisi kelimeler ve terkipler çok kullanmaz. Üslûbunun mevcut mekteplerden (ekol) hiçbirisine ithal edemeyiz; ilk terbiyei edebiyesinde Namık Kemal tesirini kabul edebilsek de Gazi bu tesirden tamamiyle sıyrılmıştır; üslûbu muhteşem ve mutantan..." [6]

Y. Akçura'nın yukarıdaki saptamasını E. Özdemir'in şu yargısı ile tamamlayabiliriz: "Eskilerin 'granit üslûp' dedikleri sallantısız bir söyleyiş egemendir Söylev'de. Bu da tümce düzeninden gelen bir özelliktir. Şöyle ki Atatürk, ad tümcelerinde, ad tümceleriyle birlikte çekimlenmiş eylemlerde yüklemlenen tümcelere ve bunların ekeylemle pekiştirilmiş biçimlerine sık sık başvurur. Ad tümceleri de ekeylemle pekiştirilmiş eylem tümceleri de kesinlik gösterir." [7]

Yine E. Özdemir, Atatürk'teki "anlatımsal biçimleri şu sözlerle açıklıyor:" Sözcük örgüsü, tümce düzeni yönünden olduğu kadar anlatısal biçimler bakımından da değişik boyutlar içerir Söylev. Dört temel, anlatım biçimi diye adlandırılan "açıklama", "tartışma", "betimleme "ve "öyküleme"ye anlatımın gerektirdiği yerlerde yer verilmiştir. Ancak bu biçimler kimi kesimlerde bağımsız, kimi kesimlerde iç içe kullanılmıştır. Bu da izlenilen amaçla ilgili bir durumdur. Genellikle öğretme amacının öne çıktığı yerlerde açıklama; yerleşik kanıları değiştirme istendiğinde tartışma, izlenim kazandırma düşünülünce betimleme ve olayların içinde yaşatma tasarlanınca öyküleme anlatım biçimi kullanılır. Söylev'de de böyle olmuştur bu."[8]

NUTUK'taki öyküleme gücünü, A. Binyazar şöyle anlatıyor: "Atatürk'ün Söylev'indeki büyük başarılarından biri de öykülemede gösterdiği yetkinliktir. (Ali Galip olayına değinerek): Atatürk, yeri belirlemede, kişileri çizmede, öykünün gerilim noktasını canlı tutmakta gerçekten başarılıdır." Binyazar, Söylev'in başlangıcındaki, yurdun durumunu gösteren görünümü "bir romancı ustalığıyla" sergilediğini de belirtiyor. [9]

Ozan ve deneme yazarı Ceyhun Atuf Kansu, Söylev'de dram öğeleri üzerinde, uzun bir yazısı ile durmuştur: "Söylev, Ulusal Kurtuluş Savaşımızın 'dramatik' akışını anlatır."[10] Ancak, bu "dramatik akış"ı anlatmak da dram öğelerini iyi kullanmakla olanak içine girer. Kansu, senaryosunu Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu'nun yazmış olduğu Bir

Millet Uyanıyor adlı filmi (1932) örnek göstererek, "Söylev'in tümü için belki sinema daha uygun olabilir" diyor; "Ne var ki, Söylev'de öyle sahneler geçer ki, gerilimleriyle ve çatışkılarıyla ancak dramatik yaratmalarla canlandırılabilirler." Kansu, bundan sonra, Prof. Dr. Özdemir Nutku'nun Söylev adlı oyununa değinerek örnek gösteriyor. Ö. Nutku'da, "... Nutuk, bir film senaryosuna daha uygun ve sinema tekniği ile daha kapsamlı ele alınabilecek nitelikleri kapsar." diyor.

NUTUK'u, söylev türünün öğelerini tümüyle kapsamasına karşın, bir yazılmış yapıt olarak ele almamızın gereğini yeniden belirtirken, Mustafa Şerif Onaran'ın bir gözleminden de güçleniyoruz: "Atatürk'ün anlatım gücü yalnız söylevci oluşunda değil, iyi bir söyleşi adamı oluşunda da görülür." Onaran, yazısının sonuna doğru, NUTUK'un gerçek türünü belirlemekten kendini alamamıştır: "Söylev, bir yazı olarak, bir belge olarak kalabilir. Asıl okunmak için, söylemek için, düzenlenmelidir. Atatürk'ün büyük Söylev'i de okunmak içindir." [11]

NUTUK'un, sanat açısından değeri üzerindeki yargıları kaparken, Y. Akçura'nın sözlerini de ekleyelim: "Nutuk"a sanat noktai nazarından bakılırsa sanat meselelerinde ihtisasım olmadığını itiraf etmekle beraber, onu "yeni devletin" kurtuluş destan'ı diye tavsif etmek hatalı olmaz. Bu eser, dastani (epique) evsafı haizdir."

Görülüyor ki NUTUK, kimine göre bir roman niteliği taşımakta, kimisi onu bir söyleşi olarak görmekte, kimisi bir destan saymaktadır. Yazın türlerinden biri olan söylev türü ise, aslında yapıtın adından başlayarak, tümü boyunca dikkate çarpıyor.

Tarih belgesi olarak NUTUK, 1919-1927 yılları arasında geçmiş olayları, daha toplu bir deyişle Kurtuluş Savaşı'nı ve Türk devrimini anlatan bir tarih belgesidir. Ancak, bütün olayları sıralamayı tarihçilere bırakarak, vurgu olayları anlatır. Atatürk'ün bunları seçmekteki ustalığı, kuşkusuz ki devrimci amacına yardımcı olmaktadır. NUTUK'un asıl metninde belgelerin kimisi tüm olarak, kimisi özetle alınmış,

özetlenenler için, Belgeler'i (Vesikalar) içeren üçüncü (ilk basımında: ikinci) cilde gönderme yapılmıştır. 1934 basımı ile bin sayfaya varan bu büyük yapıtın son cildi, üçte birinden artıktır; asıl metindeki belgeler de sayıya katılırsa, NUTUK'ta belgelere verilen yer üçte biri çok aşmaktadır. Bu da kitabın tarih yapıtı olarak değerini belgeler. Onun günlerinde yaşamış bir yazarın yorumuyla: "Nutuk'a sırf tarihi kıymet nazarından bakılırsa, birinci derecede bir vasikai tarihiye, bir 'Menbaı asli' demek lazım gelir: Osmanlı İmparatorluğu'nun son günleriyle yeni Türk devletinin tesisi vakalarında Nutuk'tan daha kıymettar bir 'Menbaı asli' yoktur ve olamaz; zira bu büyük vakaların birinci derecede âmili olan Gazi, bizzat bu 'Nutuk' ile o vakaları müteselsilen naklediyor."

Devrim elkitabi, devlet felsefesi. Yukarıda da değindiğimiz üzere, NUTUK, bir devrimcinin kitabıdır. Prof. Velidedeoğlu'nun bölümlemesinden sonra, bağdaşımlı (insicamlı) bir kitap görünümü kazanmış; Prof. Dr. Özer Ozankaya'nın, hemen hemen buluş "diyeceğimiz bir saptamasıyla, ilk forması bir izlence olarak belirmiştir:" Söylev, Mustafa Kemal'in kendisinin de Kurtuluş Savaşı ve Türk devrimine ilişkin olarak (...) genellemelere varmış olduğunun kanıtlarıyla doludur, özellikle ilk 16 sayfalık bölüm, bir devrim poplumbiliminin SONUÇLAR bölümünü oluşturacak değerdedir.'[13] Yine özdeş yazarın görüşü ile: "... Mustafa Kemal'in Söylev'i, 'bağımsızlaşma, çağdaşlaşma, ve demokratikleşme' içeriği ile beliren sömürgelikten kurtuluş savaşlarının toplumbilimsel çözümlemesinde daha yeni yeni üzerinde durulan etkenleri elli yıl önce somut örneklerle gözler önüne seren benzeri az yapıtlardan biridir." [14]

Atatürk'ün ortaya koyduğu bir devlet felsefesinin, klasik yazarlardan bu yana geçmeyen kimselerce henüz bilinmediği ya da çeşitli saplantılarla bilinmezlikten gelindiği bir gerçektir. Bir toplumbilimcinin şu kısa yargısı, bu konuda yeter bir kanıttır: "Siyaset edebiyatımızın

olduğu kadar devlet felsefemizin de başyapıtı Nutuk..." [15] Türkiye Cumhuriyeti'nin bu "felsefe" üzerine kurulduğu, buna ayrıca somut bir kanıt oluyor.

NUTUK, Atatürk'ün çeşitli düşüncelerini de içermesi bakımından ele alınmalıdır: "Nutuk fevkalâde mühim bir tarih vesikası, emsalsiz bir sanat eseri olduğu gibi çok kıymettar, içtimai ve siyasi mütalaaları da ihtiva etmektedir. Gazi naklettiği vakalardan siyasi ve içtimai ahkâmı umumiye istinbat eder. Bu münasebetle 'Nutuk'tan Gazi'nin siyasi ve içtimai fikirlerini, kâinata nazarını, hasılı felsefesini de öğreniyoruz; daha ileri giderek Gazi'nin hüviyeti maneviyesi hakkında dahi bazı fikirler hasıl edebiliyoruz." [16]

... Ve bir "apoloji". NUTUK, bir yandan "apoloji" (savunma) özelliği de taşımaktadır. Atatürk bu kitapta isterseniz kendisini de savunuyor diyebiliriz. Ancak, Gazi, bir Kurtuluş Savaşı'nın, bir devrimin, yeni bir devletin kuruluşunun başında olan kişidir. Bu açıdan, "apoloji"si, daha çok, yaptığını yazdığı ile saptaması açısından düşünülmelidir. Yaptığını yazdığı ile gelecek kuşaklara, "gençliğe" bırakması da bunu tanıtlar. "Söylev, bir öncünün kendini toplum önünde sınava çekmesidir. Atatürk'ün, yapıp ettiklerinin hesabını nasıl nesnel bir görüşle verdiğini Söylev kanıtlamaktadır." Böylece Atatürk, yaptığını, o günlerde ve geleceğe karşı, bir hesap verme olarak da Söylev'i ile yazılı olarak bırakmıştır.

6. Sonuç. NUTUK, bir kitap'tır. Tarih kitabıdır; sanat yapıtıdır; bir toplumbilim ve siyaset felsefesi belgesidir; bir devrimin savunmasıdır, bir devrimcinin hesap vermesidir; bir de Atatürk'ün kısa sürmüş ama büyük yaşamının kendi ağzından, kendi kaleminden anlatılmış bir öyküsüdür. Bütün bunları ise, söylev türünün olanağından yararlanarak anlattığı için, bu türün en güzel örneklerinden biri olarak değerlendirilegelmiştir.

Atatürk'ün, yukarıda sözü geçen, büyük NUTUK dışındaki yazılarını da katarsak, onun bir yazar, üstelik seçkin bir yazar olduğu sonu-

cuna varırız. Burada, yazımızın başına dönerek, bir başka unutuşu, bundan sonra özdeş unutkanlığa düşülmemesi dileğiyle, anacağız. Ta hir Alangu'nun 100 Ünlü Türk Eseri adlı kitabı, batıda örnekleri pek çok olan, sayı ile sınırlanmış seçmelerin bizdeki benzeri olarak dikkati çeker. Alangu, VIII-XX. yüzyıllardan, yüz yapıt seçerek kitabını işlemiştir. O da ünlü birkaç Osmanlı tarihçisini aldığı, bunlara birkaç da şuara tezkiresi kattığı halde, NUTUK'u unutmuştur." Bunu başka bir deyimle anmaya olanak bulamadık.

(Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Özel Sayı, Ankara 1991)

Dipnotlar

1. Sami N. Özerdin, Atatürk'ün Yazıları Sözleri, A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1973, s. 3-4.
2. Atatürk'ün Askerliğe Dair Eserleri, Türkiye İş Bankası, 1959.
3. Bu iki rapor, Türk Tarih Kurumunca 1926'da yayınlanmıştır.
4. Sadi Borak, Atatürk ve Edebiyat, İstanbul, 1972.
5. Emin Özdemir, Türk Dili, Kasım 1977.
6. Akçuaroğlu Yusuf (Akçura), Türk Tarih Encümeni Mecmuası, 1. Sayı 1929.
7. Adnan Binyazar, Türk Dili, Kasım 1977.
8. A. g. dergi.
9. A. g. dergi.
10. A. g. dergi.
11. A. g. dergi.
12. Akçuaroğlu Yusuf, a. g. yazı.
13. Prof. Özer Ozankaya, Türk devrimi ve Yüksek Öğretim Gençliği, Ankara, 1978.
14. A. g. e...
15. Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil, Türk Dili Dergisi, Kasım 1977.
16. Akçuaroğlu Yusuf, a. g. dergi.

SÖYLEVİN GÜNCELLİĞİ

Prof. Dr. Ahmet Kocaman

Atatürk'ün Söylev'ini okumasının üzerinden yetmiş yıl geçmiş bulunuyor, ancak ülkemizin son yıllarda içinden geçmekte olduğu bunalım, Söylev'in bildirisinin güncelliğini bütün tazeliğiyle koruduğunu göstermektedir. Batı dillerinde genellikle 'üst düzey, etkileyici, inandırıcı, resmi nitelikli bir konuşma' olarak tanımlanan söylev (ora tion, oratio) Atatürk'ün anlatımında bunların ötesinde açık, doğrudan, sapmasız, kararlı bir biçemin en yetkin örneğini oluşturmaktadır.

Yıllardır birçok düşünürün vurguladığı gibi Söylev'in(l) birinci iletisi bağımsızlıktır. M. Kemal daha Samsun'a çıktığı ilk günlerde bağımsızlığın ulusun kurtuluşu için tek yol olduğunu görmüş ve Söylev'in en başında bunu açıkça haykırmıştır:

"Yabancı bir devletin koruyuculuğunu ve kollayıcılığını istemek, insanlık niteliklerinden yoksunluğu, güçsüzlüğü ve beceriksizliği açığa vurmaktan başka birşey değildir. Gerçekten bu aşağılık duruma düşmemiş olanların, isteyerek başlarına yabancı bir buyurman getirmeleri hiç düşünülemez.

Oysa Türk'ün onuru, kendine güveni ve yetenekleri çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir ulus tutsak yaşamaktansa yok olsun daha iyidir.

Öyleyse ya bağımsızlık ya ölüm!" (Söylev, s. 10)

Mustafa Kemal İstanbul'dan yola çıkmadan düşündüğü bu temel ilkeyi bütün ulusal kurultayların ana dayanağı ve çıkış noktası yapmış

ve kimi en yakın arkadaşlarının direnmelerine karşın bu görüşü ödünsüz savunmuş ve benimsetmiştir. Bağımsızlığın salt siyasal bir kavram değil, toplum yaşamının bütün boyutlarını kuşatan bir anlamı olduğunu da F. Buillon'la yaptığı konuşmanın ardından açıkça dile getirmiştir:

"Tam bağımsızlık, bizim bugün üzerimize aldığımız görevin özüdür. Bu görev bütün ulusa ve tarihe karşı yüklenilmiştir. Bu görevi yüklenirken ne ölçüde yapılabileceği üzerinde hiç kuşkusuz çok düşündük. Ama sonunda edindiğimiz kanı ve inanç, bunda başarı sağlayabileceğimiz yolundadır. (s. 457).

Tam bağımsızlık demek, kuşkusuz siyasa, maliye, iktisat, adalet, askerlik, kültür... gibi her alanda tam bağımsızlık ve özgürlük demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk, ulusun ve ülkenin gerçek anlamıyla bütün bağımsızlığından yoksunluğu demektir." (s. 458).

Bu sözlerin değeri günümüzde 'küreselleşme' kavramı çerçevesinde, gelişmekte olan ülkelere dayatılmaya çalışılan yeni dünya düzeni kapsamında daha iyi anlaşılacaktır. Temelde dünya ölçeğinde her alanda daha sıkı bir işbirliğini ve etkileşimi anlatmak üzere üretilen kavram zamanla yeni sömürü düzeninin ve uyduculuğun örtülü adı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu anlayış Atatürk'ün yukarıda çok açıkça tanımladığı bağımsızlık kavramıyla asla bağdaşmaz. Dünya ülkeleri arasındaki sıkı işbirliği gereksinmesi gözardı edilemez, ancak bu karşılıklı hak ve sorumlulukları eşit biçimde paylaşmakla olanaklıdır ve ancak bu anlamda işlevseldir; bunun yeni bir mandacılığa ve uydu siyasasına dönüşmesi Söylev'de dile getirilen bağımsızlık anlayışına bütünüyle aykırıdır.

Atatürk'ün bağımsızlık ilkesinin dayanağı ise Türk halkına ve demokrasiye olan güvenidir. Atatürk Samsun'a çıktığı günden başlayarak halkın içinde olmayı, ulusun yazgısı ile ilgili kararları halkla, halkın temsilcileriyle birlikte almayı önemsemiş ve tek adam yönetimine kar-

şı olmayı temel ilke edinmiştir. Söylev'de sık sık dile getirilen bu halk sevgisi Konya Türk Ocağı'nda yaptığı konuşmadan alınan şu sözlerine bütün sıcaklığı ve içtenliğiyle yansımıştır:

"Bizim halkımız çok temiz yürekli, çok soylu ruhlu, ilerlemeye çok yetenekli bir halktır. Bu halk eğer bir kez karşısındakilerin özdenlikle kendilerine hizmet ettiklerine inanırsa her türlü eylemi hemen benimser."

Ancak Atatürk günümüz halkçılarının (!) tersine asla halk dalkavukluğu yapmamış, halkçılığı yalnızca halka hizmet, halkı özgürleştirmek anlamında ele almıştır.

Öte yandan bir ulusun, halkın bağımsızlığı salt duygular üzerine kurulamaz; ulusun özgürleşmesi ve çağdaşlaşması için bireyin özgür olması gerekir. Birey ancak usunu kullanarak özgürleşebilir; o nedenle yapılması gereken en önemli işlerden birisi yıllardır toplumları ve bireyleri tutsak eden safsatalardan ve köhnemiş kurumlardan ülkeyi kurtarmaktır.

Bu anlamda en çok sömürülen, çarpıtılan kavramlardan birisi dindir. Bilinen bir gerçeği bir kez daha yinelemek gerekecek: Atatürk dine karşı değildi, dinin siyasal amaçlı bir araç olarak kullanılmasına karşıydı. Halifelik kurumunun tartışıldığı günlerde bu görüşünü halkın önünde açıkça anlatmıştır:

"... Ama bunca yüzyıllarda olduğu gibi, bugün de ulusların bilisizliğinden ve bağnazlığından yararlanarak bin bir türlü siyasal ve kişisel amaç ve çıkar sağlamak için dini, araç olarak kullanmaya kalkışanların yurt içinde ve dışında bulunuşu bizi bu konuda söz söylemekten, ne yazık ki şimdilik alıkoyamıyor. İnsanlıkta din duygusu ve bilgisi, her türlü boş inanlardan sıyrılarak gerçek bilim ve teknik ışığıyla arınıp olgunlaşıncaya değin, din oyunu oyuncularına her yerde rastlanacaktır." (s. 518)

Bu sözlerin demokrasi şemsiyesi altında gerçek dindarları kandırmaya çalışanları, din bezirganlığıyla uğraşan kimi günümüz politikacı-

larını ne denli açık biçimde betimlediğini görmemeye olanak var mıdır? Bu bakımdan Söylev'in günümüze ulaşan en önemli iletilerinden birisi de bir yaşama felsefesi olarak laikliğin vazgeçilmez olduğudur. Din ancak laiklik sayesinde, gerçek dindarlar ile din sömürücüleri arasına bir sınır çizilmesiyle, kimliğini kazanabilecektir. Bunu başarabilmenin en etkin yolu da eğitimdir. Gerçekten bireyin usunu kullanmaya başlaması, aydınlanması, özgürleşmesi ancak eğitim yoluyla gerçekleşebilir. İşte 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen Eğitim Birliği yasasının temel anlamı da budur. Kanımızca Söylev'den günümüze uzanan en güncel ileti de budur. Ne var ki 1990'larda yeniden ancak 1924'ün eğitim anlayışına ulaşılabilmiş olması söz konusu dönemde ne ölçüde gerilediğimizin de açıkça kabulü anlamına gelmektedir.

Söylev'in dil-düşün bakımından üzerinde durulması gereken üçüncü iletisi de Atatürk'ün yaptıklarını anlatırken kullandığı ölçülü, kararlı ve dolaysız dil kullanımında açıkça kendini göstermektedir:

1. Söylev'de, başlangıç dışında, genellikle çıkarıma dayanan mışlı anlatım yerine Türkçe öykülemede dolaysız anlatım eki olan -di biçimi yeğlenmiştir. Ayrıca birinci kişi tanıklığının 'kanısındayım', 'anlaşılıyor' türü anlatımlarla desteklenmesi Söylev'in etkinliğini arttırmaktadır.

2. Anlatımın gücünü arttıran biçemsel belirleyenlerden birisi de -dır biçim biriminin kullanımıdır, -dır biçim biriminin işlevsel değeri kesinlik, bitmişlik, kararlılık göstermektir. Atatürk'ün kararlılığını gösteren durumların çoğunda -dır ya da -ecektir biçim birimi sıklıkla kullanılmıştır. (Örn. bkz. 22, 23, 103, 104, 268, 269, 656, 657...)

3. Atatürk'ün kararlılığını, Söylev'in biçeminin dolaysızlığını gösteren önemli göstergelerden birisi de sıfatların kullanımıdır. Atatürk yurtseverler için 'dürüst, kahraman, özverili, çalışkan, başarılı' gibi nitemleri abartmaksızın yerli yerinde kullanırken; ulusun düşmanlarına, özellikle iç düşmanlara açıkça karşı çıkmakta bir an duraksama-

mış, onlar için hakettikleri sıfatları çekinmeden, kesin bir biçimde kullanmıştır. Bu sıfatlar arasında 'aymaz, cani, küstah, kışkırtıcı, düzenci, bilisiz,bozguncu, bağnaz, sapkın, alçak' gibi kesin suçlama anlatan sıfatlar yanında özellikle padişah, hükümet ve yandaşlarının ulusa düşmanlıklarını anlatan en etkili sözcük olarak hain (hayin), yurt haini sıfatları sıklıkla kullanılmıştır. Söylev'de bu nitemlerin, özellikle hain niteminin sıklıkla kullanılması Atatürk ve arkadaşlarının yurtseverliğe verdikleri değerle, iç ve dış düşman karşısındaki kararlılıklarıyla açıklanabilir.

Kısacası Söylev baştan sona bir bağımsızlık bildirgesidir. Bu bildirgede bağımsızlığın önderi yürüttüğü savaşımı bütün içtenliği ile anlatmış ve gelecek kuşakların bu zorlu savaşımdan ders çıkarmalarını istemiştir. Söylev'de işbirlikçiler, çıkarcılar, ikiyüzlüler, din ve yurt gibi kutsal kavramları çıkarları için kullananlar, bilim ve teknolojiye, çağdaşlığa karşı çıkanlar açıkça kınanmıştır.

Ülkemizde son yıllarda yaşananlar karşısında Söylev'in güncelliği daha da artmıştır. Atatürk'ün Söylev'ini ulusal gücümüze inancın temel dayanağı olarak, çağdaşlığa, bilime, uygarlığa bir çağrı olarak değerlendirmeli, kuram ile eylemi bütünleştiren önderimize layık olmaya bakmalıyız.

(Çağdaş Türk Dili, Ekim-Kasım 1997)

Dipnotlar

1. Yazıda Söylev metni ile ilgili tartışmalarda ve alıntılarda TDK 1978 baskısı temel alınmıştır.

2. S. N. Özerdim, Atatürkçünün Elkitabı, s. 131.

BÜYÜK SÖYLEV'İN YANKILARI

Zeki Arıkan

Giriş

Atatürk büyük Söylev'ini, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 15 Ekim 1927 Cumartesi günü Ankara'da toplanan ve 23 Ekim 1927 Pazar gününe kadar süren büyük kongresinin ilk altı gününde okumuştur. Her gün ortalama 6 saat kadar okunan Söylev, toplam 36 saat 31 dakikada tamamlanmıştır. Bu kongreye 315 milletvekili ile 63 ilden 126 temsilci yanında ordu komutanları, gazeteciler ve yabancı diplomatlar da katılmıştır. [1] Söylev okunmaya başladığı andan başlamak üzere yurt içinde ve yurtdışında büyük yankılar uyandırdı. Gazetelerde, dergilerde Söylev'in kapsamı, amacı, niteliği, felsefesi, önemi üzerinde pek çok yazılar çıktı. [2] 1977 yılında, yani büyük Söylev'in 50. yıldönümünde ise Türk Tarih Kurumunda geniş kapsamlı bir toplantı yapıldı. Bu seminere sunulan bildiriler ve burada yapılan tartışmalar yayımlandı. [3] Ayrıca kimi dergi ve gazeteler de özel sayılar çıkardılar. [4] İçinde bulunduğumuz 1997 yılı ise Büyük Söylev'in okunuşunun 70. Yıldönümüdür. Toplumsal bir bunalımdan geçtiğimiz, Atatürk'e Atatürkçülüğe Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı ağır saldırıların sistemli bir biçimde sürdürüldüğü bugünlerde büyük Söylev'i yeniden değerlendirmenin zorunlu olduğuna inanıyoruz. Biz, bu bağlamda yapılan etkinliklere küçük bir katkıda bulunmaya çalışacağız. Çıkış noktamız dönemin basını olacaktır. Böylece o günlerin gazetelerini esas alarak büyük Söylev'in ülkemizdeki yankılarını ortaya koymaya çalışacağız.

Büyük Söylev'in Basındaki Yankılan

Kamuoyu, Atatürk'ün sonbaharda toplanacak CHP kongresinde verilmek üzere büyük bir söylev hazırladığına ilişkin bir haberi[5] Ağustos 1927 de Milliyet'te çıkan bir yazıdan öğrendi. Fakat öyle anlaşılıyor ki Atatürk'ün büyük kongrede tarihsel bir söylev vereceği çok daha önceden, aylardan beri bilinmekteydi. Çünkü İzmir'de çıkan Anadolu gazetesi, Atatürk'ün kongrede tarihsel bir söylev vereceğinin nisan ayından beri beklendiğini yazmaktadır. [6] Öte yandan kongrenin toplanmasından bir iki gün önce çıkan yazılarda 15 Ekimin Türkiye Cumhuriyeti tarihinde önemli bir yıldönümü olacağı üzerinde önemle durulmaktadır. Çünkü Atatürk, "kongreyi açtıktan sonra yalnız Türkiye'de değil, bütün dünyada beklenen tarihsel söylevlerini verecekler-dir..... ve bu söylev en önemli gerçekleri ortaya koyacaktır." [7] Anadolu gazetesi de benzer bir dille 15 Ekim Cumartesi gününün "Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihinde önemli ve parlak bir yıldönümü" olacağını vurguluyordu.[8] Milliyet gazetesi sahibi ve Siirt Milletvekili Mahmut (Soydan) kongrenin toplanmasından bir gün önce (14 Ekim) bu konuda ayrıntılı bir yazı yazmıştı. Buna göre: Bu kongre olağan toplantıların ötesinde yüksek bir nitelik taşımaktadır. CHP'nin ruh ve amaçlarını çözümlerken göze çarpan özellik bu partinin devrimci ve yenilikçi (inkılapçı ve teceddütperver) Türkiye'nin tarihi ile özdeşleşmiş olmasıdır. Kongreye olağanüstü bir nitelik ve önem veren neden bu devrimci partinin ilk kongresi olması değildir. Kongrenin asıl önemi, Atatürk'ün aylardan beri içeride ve dışarıda büyük bir merakla beklenen tarihsel söylevini burada vereceğinden kaynaklanmaktadır. Atatürk'ün söylevi gelişigüzel herhangi bir parti başkanının söyleviyle karşılaştırılamaz. O, hem CHP'nin hem de Yeni Türkiye'nin tarihini özetleyen bir belge halinde gelecek kuşaklara aktarılacak bir eserdir. Büyük kurtarıcının Anadolu'ya ayak bastığı günden, Ankara'da Birinci TBMM'nin açılışına, meclisin açılışından İzmir'in kurtarılmasına ve İzmir'in kurtarılmasından bugüne kadar olan olayları bütün ayrıntı

belgeleriyle ortaya koyacak olan bu söylev, devrim tarihimizin şimdiye değin karanlık kalmış olan bütün köşelerini gerçeğin ışığı ile aydınlatacaktır. [9]

Kongre ile ve büyük Söylev'in verilişiyle ilgili haberler gazelerde bir gün sonra yer alıyordu. Bir yandan her gün okunan Söylev'in özeti verilirken öte yandan da anlatılan olayları yorumlayan, değerlendiren makaleler yazılıyordu. Gazetelerin ilk sayfalarında ayrıca bol bol resimlere de rastlanmaktadır. Bunlar Atatürk'ün Söylev'ini okuduğu sırada çekilen resimleridir. Ayrıca Söylev'de adı geçen kişilerin de fotoğrafları yayınlanmaktadır. Açılış töreni çok ayrıntılı olarak verilmektedir. Örneğin Anadolu gazetesinde açılışla ilgili olarak şöyle denilmektedir: "... Saat ona çeyrek kala Büyük Gazi vakur adımlarla salona girdi. Büyük bir alkış tufanı koptu. Başkanlık kürsüsüne çıkıncaya kadar bu alkış devam etti. Salonu büyük bir sessizlik kapladı. Gazi Paşa elini cebine soktu ve cebinden küçük bir kırmızı defter çıkardı. Kaşlarını çattı. O küçük defterin küçücük sayfalarını karıştırdı. Tanınan bir sesle kongrenin açılışı dolayısıyla sözlerine başladı. Daha sonra başkanlık makamını İsmet Paşa'ya bırakıyorum diyerek sürekli alkışlar arasında kürsüden indi." [10]

Atatürk'ün bu açış konuşması Söylev'in bir girişi niteliğinde olmakla birlikte nedense Nutuk'un basımlarında yer almamıştır. Dönemin gazetelerinde yayınlanan bu açış konuşması, daha sonra Söylev ve Demeçler'e alınmıştır. [11]

Atatürk bu açış konuşmasında özetle büyük kongrenin Sivas'tan sonra partinin ikinci büyük kongresi olduğuna belirtmiş, geleceğe dönük görüş alışverişinden önce geçmişteki olaylarla ilgili olarak bilgi aktarmanın ve yıllardan beri devam eden eylem ve çalışmaları konusunda ulusa hesap vermenin görevi olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca olaylarla dolu olan bu dokuz yıllık bir dönemin tarihine değinen konuşmasının uzun süreceğini de belirtmiştir. Atatürk, encümenlerin se-

çilmesinden sonra yeniden söz alarak büyük Söylev'ini okumaya başlamıştır.

Yunus Nadi ise Erzurum ve Sivas Kongreleri'nden sonra şimdiki üçüncü toplantıya Ankara Kongresi demenin yerinde olacağı üzerinde durmaktadır: Çünkü "görülen o kongrelerden sonra bu kez kongre olarak üçüncü bir toplantı karşısında bulunduğumuza bakarak sırada üçüncü olmak üzere buna da Ankara Kongresi demek için gittikçe güçlenen bir duyguya kapılmaktan kurtulamadım"[12] Yer yer şiddetli alkışlarla bir coşku havasının dalgaları içinde verilen bu söylev, bir yandan Türk ulusuna yaşama hakkı sağlayan bir dönemin en doğru bir öyküsüdür; diğer yandan da geçmişin derslerini bugüne egemen kılan ve geleceğe de ışık tutan bir tarihtir. O, bize Kurtuluş Savaşının büyük olduğu kadar kesin devrimlerde karar kılan tarihini bütün ayrıntılarıyla aktaracak nitelikte görünmektedir. Söylevin verildiği ilk günün izlenimlerini taşıyan bu uzun yazıyı Yunus Nadi şöyle bitirmektedir: "Gazi'nin söylevi ulusal kurtuluş ve bağımsızlığın ve devrimin ancak özet bir tarihidir. Yalnız o bir tarihtir ki bugün onu bize söyleyen dün ve hattâ bugüne kadar doğrudan doğruya onu yapandır"[13]

Siirt Milletvekili Mahmut, Söylev'in başlı başına bir tarih olduğuna değinerek, yazısını şöyle sürdürmektedir: "Söylev, yeni Türkiye'nin belgelere ve canlı tanıklara dayanan eksiksiz bir tarihidir, kimse için bilinmez değildir ki Kolağası Mustafa Kemal'in, Miralay Mustafa Kemal'in Başkomutan Mustafa Kemal'in ve sonunda Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in sözlerinde ve eylemlerinde göze çarpan nitelik, açıklıktır. İşte CHP Genel Başkanı Gazi Mustafa Kemal'in son söylevlerinde de bu açıklığın pek yüksek bir olgunluğunu görüyoruz." [14] Mahmut, Söylev'in verildiği ilk günde aktarılan olayları özetledikten sonra şu yargıya varmaktadır: "Büyük Mustafa Kemal bize uygar ve çağdaş anlamıyla bir vatan armağan etmiştir. Şimdi de onun tarihini lütfediyor." [15]

Vakit gazetesi ise ilk günün coşkusunu şöyle aktarmaktadır: "Söylev baştan başa coşkulu sahnelerle ulusal savunmamızın tarihini canlandırıyordu. Şu gerçek bir kez daha ortaya çıkıyordu ki ulusal kurtuluş hareketi ve onun başarıya ulaşması tamamen Gazi'nin eseridir. Ulusun ruhunda saklı olan yeteneği ancak o görmüştür"[16]. Sözkonusu gazetenin başyazarı Mehmet Asım (Us)'a göre ise: Gazi'nin söylevi baştan aşağıya kadar duygulu sahneler ile Kurtuluş Savaşı'nın tarihini dinleyicilerin hayalinde canlandırıyordu. Bırakışmadan sonra uçurumun kenarına gelen ülkede ulusal hareket nasıl başladı, nasıl gelişti ve nasıl başarıya ulaşu? Bunu anlamak için Gazi'nin söylevini kesinlikle okumak ya da dinlemek gereklidir. Söylev, baştan sona kadar en kesin resmi belgelere dayandığından yargıları da o ölçüde kesin ve inandırıcıdır. Söylevi dinleyen bütün kongre üyelerinin her biri ülkenin bir köşesinde ulusal hareketi yaşamış insanlar olduğu halde Gazi'nin anlattığı olayları şaşkınlık ve heyecan içinde dinlediler. Çünkü Söylev'in her bir sayfası onlar için şimdiye kadar hiç duyulmamış, hiç anlatılmamış bir çok tarihsel gizi açıklıyordu. Nitekim Atatürk, ilk günkü konuşmasında Kurtuluş Savaşı'na birlikte başladığı arkadaşlarıyla aralarında başlayan anlaşmazlıkları bütün ayrıntılarıyla açıklamıştı. [17] Atatürk, başarıya ulaşmak için sürekli bir amaca doğru yürürken en yakın arkadaşlarının kendisine çıkardığı güçlüklerle de savaşmak zorunda kalmıştı. [18] İşte bu anlaşmazlıkların, dargınlıkların, küskünlüklerin ayrıntılarını dinleyiciler ve kamuoyu ilk kez Atatürk'ün ağzından öğrenmiş bulunuyordu. Anadolu gazetesi de bu noktaya değinerek Sivas Kongresi'nden önce ve sonra gelişen olayları Devrim Tarihi adına belgeler göstererek anlatan büyük Gazi'nin söylediklerinin dinleyiciler üzerinde derin bir etki yaptığı üzerinde duruyordu. [19]

Erzurum ve Sivas Kongreleri'yle ilgili olarak Atatürk'ün söylediklerini topluca değerlendiren Yunus Nadi'ye göre: Ulusal Kurtuluş

ve bağımsızlığın temel kararlarını şüphe yok ki Erzurum ve Sivas Kongreleri görüşmeleri ve kararları oluşturmaktadır... Hattâ'daha ileriye giderek denebilir ki Erzurum Kongresi'nde kararların alınmasında da en büyük rolü Atatürk oynamıştır. Üstelik Yunus Nadi, Erzurum Kongresi'ni toplayabilenin de yine Atatürk olduğunu dile getirmektedir. Ulusal birliği ulusal savaş izleyecek ve Sivas Kongresi, Erzurum Kongresini sağlamlaştırarak son noktayı koyacaktır. Son olarak Yunus Nadi her iki kongrenin önemini şöyle özetlemektedir:

"Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları gibi hukuk yapısı da Erzurum'da ve Sivas'ta çizildi. Daha doğrusu birincisinde başladı, ikincisinde tamamlandı"[20]

Tanınmış edebiyatçı Yakup Kadri, Atatürk'ün Büyük Söylev'i ile ilgili ilk izlenimlerini, Milliyet'e yazdığı bir yazıda çarpıcı bir biçimde dile getirdi. Yakup Kadri'ye göre olayın önemi, Atatürk'ün, kahramanı olduğu destanı doğrudan doğruya kendi diliyle ve kendi sesiyle anlatmasından kaynaklanıyordu. Herhangi bir insanın yaşamında bundan daha heyecan verici ve olağanüstü bir olay düşünülebilir miydi? Onun içindir ki meclis koridorlarını dolduran yerli ve yabancı insanlar, Kurtuluş Savaşı'nın karanlıkta kalan noktalarını öğrenmenin ötesinde, asıl yaptığını yazan bir kahramanın göstereceği eşsiz ve yüce bir manzarayı görmek için sabırsızlanıyorlardı. Gerçi bu dünyadan gelip geçen büyük komutanların, büyük devlet adamlarının ve yüksek eylem adamlarının kendi anılarını yazmaları çokça görülen olaylardandır. Ancak bütün bunlar resmi ve kuramsal birer not ya da her türlü insani içtenlikten yoksun birer askeri ya da siyasal savunma niteliği taşımaktadır... Oysa Gazi bu açıdan büyük eylem adamlarının en mutlusudur. Çünkü eylem alanında yaptığı büyük işten de kendi eliyle en yüksek gerçek ve güzellik özsuyunu çıkarmasını biliyor. Yüce dehası, bundan herkese bir ahlak ve enerji dersi verecek kadar düşünce ve duygu gücü gösteriyor. Yakup Kadri'nin o günkü anlatımıyla: "Gazi Hazretleri-

nin adı, tarihin tunçtan levhalarına yalnız emsalsiz bir kılınç adamı, emsalsiz bir devlet reisi sıfatıyla değil, emsalsiz bir kalem ve fikir adamı olarak da kalacaktır. Diyebilirim ki bu devrin her sahada en yükseği olduğu gibi kalem sahasında da en yükseği odur"[21].

Ağaoğlu Ahmet, Gazi'nin Nutku'nun etkilerini, derinliğini, evrensel gücünü açıklayabilmekten uzak olduğunu belirterek bu yargının bütün dinleyiciler için geçerli olduğunu yazmaktadır. Kısaca Atatürk'ün hareketlerindeki soyluluğun, anlatımındaki gücün ve yargılarındaki sevecenliğin herkesi kendine bağladığını vurgulamaktadır. Betimlemeleri ve özdeyişler o kadar güçlü ve canlıdır ki Söylev'i dinleyip olayları yaşamamak olanağı yoktur. Ağaoğlu daha ileri giderek Söylev'in girişinde ülkenin içinde bulunduğu koşulları anlatan bölümün çağdaş edebiyatımız arasında bir başyapıt olarak yerini alacağını özellikle belirtmektedir. Hele Söylev'in ötesine berisine serpiştirilmiş özdeyişler bir yere toplandığı zaman hiç şüphe yoktur ki dilimizin ve edebiyatımızın övünerek taşıyacağı bir fikir ve duygu demeti olacaktır. Bu özdeyişler, ulusal hareketin felsefesini anlatmakla birlikte, Mustafa Kemal'in de kişiliğini tanıtmaya yarayacaktır[22]. Sözün kısası, sık sık alkışlarla kesilen "Gazi'nin Nutuk'u" gün geçtikçe birçok gerçekleri daha ortaya çıkarıyordu. [23] Ancak işin üzerinde durulması gereken asıl önemli noktalarından biri de 23 Nisan 1920 yani meclisin açıldığı tarihle büyük Söylev'in okunduğu şu günlerdeki büyük" zihniyet farkı"nın kesin olarak ortaya çıkmasıydı. [24]

Yunus Nadi, Söylev'in okunması sürecinde ele alınan konuların gazetesinde sağlam çözümlemelerini yapmaya devam ediyordu. Nitekim, Söylev'de ayrıntılı olarak manda sorunu açıklandığı zaman Yunus Nadi de hemen bu sorunu işleyen bir başmakale yazmıştır. Yunus Nadi'ye göre: Ulusal Bağımsızlık kavgasının büyük bir güç ve onurla etkisiz kılmış olduğu "zilletden" biri de bir aralık güncel olmuş bilinen ve ölmüş bulunan manda sorunudur. Bırakışmayı izleyen kara günle-

rin ülkede yarattığı şaşkınlığın ölçüsünü anlamak için yalnız şu bilinen manda sorununu anımsamak yeterlidir. İşte bugün, sekiz yıllık bir aradan sonra onun ne kadar çocukça ve ne kadar maskara bir şey olduğunu bütün çıplaklığı ile gözlemeye ve algılamaya fırsat bulmuş oluyoruz. Çünkü Yunus Nadi, mandanın ancak özgür ve bağımsız bir ortamda daha sağlıklı bir değerlendirmesinin yapılabileceği inancındadır: "Meğer mandayı esaret içinde değil, böyle hürriyet ve istiklal içinde temaşa ve muhakeme etmeli imiş. Ta ki onun haysiyet ve istiklali ne kadar paymal eden ve edecek bir mezellet olduğunu bütün vuzuh ve şümulüyle anlaşılabilsin..." [25]

İlk manda önerileri Atatürk'ün daha Erzurum'da bulunduğu sırada kendisine iletilmiştir ve Sivas Kongresi'nde uzun uzun tartışılan bu konu sonunda tam bir yenilgiye uğramıştır.

Bu konuda Atatürk'ün söylediklerine Yunus Nadi şunları eklemektedir: Manda yandaşları, eski Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün sınırları ile elde tutulmasının olanaklı bulunacağı gibi çürük bir görüşe saplanıp kalmışlardı. "Böyle bir mandayı bütün milletçe biz talep edecekmişiz". Amerika da pek iyi diyecek ve bizi tutacakmış. Böylece akan sular durulacak ve Osmanlı topraklan üzerinde gözleri olan diğer Avrupa devletleri boyunlarını kıracaklarmış... Yunus Nadi bu konudaki katkılarına devam ederek şu açıklamaya yer vermektedir: "Bize öyle geliyor ki Amerikan mandası meselesi Amerika'dan ve Amerikalılardan gelmiş bir fikir değildi. Çünkü bunun mânası ve mahalli (yeri) yoktu. Şimdi şimdi daha iyi hükmedebiliriz ki bu fikir başka taraflarca tasavvur ve tertip edilerek ortaya atılmış idi. Mesele Türk milletine herhangi bir mandayı istetmekti"[26].

Ahmet Ağaoğlu, büyük Söylev'e egemen olan zihniyeti ve felsefeyi derinden yakalamaya çalışmaktadır. Ona göre büyük adamları anlamak sanıldığı kadar kolay değildir. Çünkü milyonlarca kitleleri arkasınca sürüklemek ve hep o kitlelerin yüzyıllardan beri kurulmuş olan

ekonomilerini, yaşam biçimlerini, geleneklerini, alışkanlıklarını, inanışlarını, zihniyetlerini değiştirmeyi başarmak öyle uluorta yapılacak işlerden değildiler. Bu gibi işleri yapabilmiş kişilerin hemen her gün gördüğümüz insanlardan olmadıklarını ve onların yetişmelerinde bir başkalık olması gerektiğini belirten Ağaoğlu, kahramanlık miti üzerinde durmakta, bu konuda Thomas Carlyle'ın "kahramanlık", Nietzsche'nin olağanüstü insan kavramlarını gündeme getirmektedir. Toplumbilimcilerin ise konuyu daha çok derinleştirerek kahramanlar ile insanlar arasındaki ruhsal va zihinsel ilgi ve bağlantıları incelediklerini açıklamaktadır. Bunlar, kahramanları ulusların giderek bilinçleşmiş ve bireyselleşmiş kişileri olarak algılamaktadırlar. Ağaoğlu buradan yola çıkarak Mustafa Kemal'in kahramanlığından şüphe edilmemesi gerektiğini vurgulamakta, bu bağlamda Atatürk'ü İskender ve Napolyon gibi büyük isimlerle karşılaştırmaktadır. Ancak yazar, bu kahramanların birer "askeri deha" olmanın ötesinde sosyal alanda fazla bir rol oynamadıklarına dikkati çekmektedir. Oysa Gazi?... O gerçekten "asırları haftalara sığdırmış bir dehadır". Şüphe yoktur ki Atatürk, bütün başarılarını diğer dehalar ve kahramanlar gibi kitleleri arkasından sürüklemek özelliğine borçlu bulunmaktadır. [26] Oysa kitleleri sürüklemek bilimsel olarak, akılsal olarak anlaşılması güç bir olgudur. Bu sorunun yanıtı Türkiye'yi yani Atatürk'ün ortaya çıkarmış olduğu yeni devleti anlamakta yatmaktadır. İşte büyük kongrenin en önemli yanlarından birisi de bu gerçekleri anlamak fırsatını bize vermiş olmasıdır. Çünkü Tarihsel Nutuk geliştikçe biz de doğrudan doğruya Gazi'nin iç dünyasına giriyor ve onun güç kaynaklarını keşfediyor, esas prensiplerini yakalıyoruz. Bu temel ilkelerin özünü yeni devlet kavramı oluşturmaktadır. Bunun içeriği ise bağımsızlık, özgürlük ve ulusal egemenliktir. [28] O, daha ilk günden bile girişimin ne kadar ağır ve güç olduğunun bilincindedir. Üstelik kullanmak zorunda kaldığı maddi ve tinsel kalıntıların önemli bir bölümünün ne kadar çürük olduğunu da herkesten önce Atatürk anlamıştır. Ancak o amacına doğru

yürürken hiç bir engel, hiç bir tehlike onu durduramamıştır. Yaşamına yalnız onurlu olmak koşuluyla değer veren bu dahi kahraman Türkiye'nin özgürlüğünü, bağımsızlığını ve yükselmesini kendisine hedef seçmiştir. Mustafa Kemal Türkiye'nin canlanması için dünyaya gelmiştir. [29]

Öte yandan Yunus Nadi, ulus, Kurtuluş Savaşı'nı Atatürk'ün ağzından dinlerken ulusal örgütlenmenin ilk zaferini Damat Ferit Paşa hükümetine karşı elde edildiğini dile getirmektedir. Çünkü Sivas Kongresi'yle birlikte artık Anadolu'nun kendi başının çaresine bakmaya kalkışacağı korkusu İstanbul'u sarmış ve bunun bir sonucu olarak Damat Ferit Paşa hükümeti işbaşından uzaklaştırılmıştı. İşte bu başarı, seçimlerin yapılmasına da ortam hazırlamıştır. Seçimler sonunda oluşan meclis "Anadolu'da toplanabilmiş olsaydı 'milli dava' daha o zamandan en sağlam bir temel üzerine oturmuş olacaktı. Ancak denebilir ki tarihin oluşumu ve gelişmesinde dahi kendine göre güçlü bir mantık vardır. Olaylar ancak onun çerçevesi içinde yürüyerek sonuçta tarihi yapmış olur. Bu bakımdan Gazi'nin Nutku'nu dinlerken yalnız bir tarihin ifadesini değil, milli hayatın felsefesini de görüyoruz".

Mehmet Asım da anlatılan olayları bir tarih felsefesi bağlamında değerlendiriyor ve irdelemeye devam ediyordu. Atatürk, ulusal kurtuluş yılları tarihinin gizli kalmış pek çok noktalarını aydınlatıyordu. Atatürk, meclis başkanı, Başkomutan ve Cumhurbaşkanı kimliğiyle değil, CHP'nin genel başkanı olarak tarihi anlamaya olanak vermek için konuşuyordu. Mehmet Asım, Atatürk'ün Doğu-Batı çatışmasından örnekler vererek her saldırıya karşı kesinlikle bir karşı saldırı beklemenin zorunlu olduğu üzerindeki sözleri üzerinde özellikle durmaktadır. Osmanlı Devleti'nin ulusal bir siyaset izleyememiş olmasının getirdiği acı sonuçlara da dikkati çeken yazar, anlatılanları tarih açısından son derece inandırıcı bulmaktadır. [30]

Atatürk, büyük tarihsel söylevine devam ederken Ulusal Kurtuluş Savaşı'mızın ve büyük devrimimizin birçok sırrı "renk renk, çeşit çe-

şit, perde perde" ortaya çıkıyordu. [31] Dünyayı şaşkınlığa çeviren büyük bir ulusal savaşın tarihçesini, Türkiye Cumhuriyeti'nin nasıl kurulduğunu, onu yaratanın ağzından hem de canlı belgeler göstererek dinlemek kadar büyük mutluluk olamazdı. Fakat Söylev'in içeriğini tam olarak kavramak kolay değildi. Çünkü gazete sütunlarına metin ancak özet halinde yansıyor ve bütünlük kayboluyordu. Bu nedenle herşeyden önce kitabın bir an önce basılması ve okuyuculara ulaşması zorunlu idi. [32]

Atatürk'ün hiçbir zaman ödün vermediği ilkelerden birisi de yeni devlet kavramıdır. Daha Kurtuluş Savaşı'nın başladığı günlerde iki zihniyetin birbiriyle çarpıştığına tanık olduğumuzu vurgulayan Ahmet Ağaoğlu, Atatürk'ün yalnız yabancılarla, Babıali ve sarayla değil, aynı zamanda ve özellikle kendi arkadaşları ve kendi çevresiyle de çatışmak zorunda kaldığını belirtmektedir. Yeni zihniyete yol açmak ve uygarlığın zaferini elde etmek için Atatürk kendi yardımcılarıyla bile kavgayı göze alabilmiştir. Atatürk, özgür ve bağımsız bir devlet kurarken bunun temelini ulus egemenliğine dayandırmıştır. Oysa bunu yabancılar, Babıali, saray ve onun en ileri gelen arkadaşları kabul edemiyorlardı. Bu arkadaşların hepsinin kafaları Babıali ve sarayın saçmalıklarıyla doluydu. Bu yüzden daha ilk günden başlamak üzere Atatürk'le çelişkiye düşmüşlerdir. Atatürk bütün bu kavgalardan zaferle çıkmasını bilmiştir. Atatürk'ün Babıali ve sarayla yaptığı yazışmaların içeriği bir yandan eski gevşek, yıpranmış bir ruhla, yeni ve zinde bir zihniyet arasındaki ayırımı açıkça ortaya koymaktadır. Babıali ve sarayın zihniyetiyle dolu adamlar, adım adım teslim olmak zorunda kalmışlardır. Rauf Bey'den Vehbi Hoca'ya kadar hepsi birer birer yerlerini terk etmiş ve Mustafa Kemal zihniyetini kabul eder gibi gözükmek zorunda kalmışlardır. Söylevi her yazdığı yazıda böylece sağlıklı bir biçimde değerlendiren Ahmet Ağaoğlu, bu eserin Türk'ün tinsel eğitimi içinse etkili bir kaynak olacağından söz etmektedir. [33]

Büyük Söylev'in verildiği son iki gün Mecliste heyecan doruk noktasına çıkmıştı. Çünkü 19 Ekimde Atatürk, metin dışına çıkarak; dokuz yıldan beri adları bilinen ya da bilinmeyen kimselerin onun adına yatırdıkları paranın hesabını vermiştir. Atatürk, bu paranın önemli bir bölümünün Büyük Taarruz için nasıl harcandığını ve kalanın geri verildiğini ve şimdiye kadar harcanan parayla elde kalan toplamdan söz ettikten sonra uzun uzun alkışlar arasında şu sözleri eklemiştir:

"Bundan başka efendiler vaktiyle Ankaralı hemşehrilerim tarafından bana hediye edilen şu anda oturmakta bulunduğum Çankaya'daki ev ile Bursa, Trabzon, Erzurum. Antalya, Konya, İzmir'de bana armağan edilen evlerle Ankara'da satın aldığım bir kısım arazi vardır ki bunların hepsi partimindir." [34]

20 Ekim akşamı Atatürk'ün Söylev'i, Türk gençliğine seslendiği ünlü hitabesi ile son buldu. Bu "ulvi hitabe"nin yarattığı duygulu hava, meclisi o kadar sarmıştı ki dinleyiciler yer yer yüksek sesle ağlıyor, "yaşa" sesleri kalplerde çırpınan heyecanı kaplıyordu. "Büyük bir tarihi yapan ve yazan Atatürk'ün de gözlerinden akan bir kaç damla yaş da bu heyecanlı havayı daha da dalgalandırdı. Alkış dakikalarca sürdü. Sonra Necip Asım (Yazıksız) kürsüye gelerek bir tarih amatörü sıfatıyla" Gazi'nin tarihteki yerini tayin emeliyle söze başladı. Yazdıklarını okumak istiyor, fakat heyecanı buna engel oluyordu. Bunun üzerine metni Ruşen Eşref okumaya başladı.

Necip Asım, Atatürk'ün Söylev'inin kongre tarafından "teşekkür ve minnetle" onanmasını ve bu kararın kongre defterine geçirilerek hemen bütün temsilciler tarafından imzalanmasını ve söz konusu defterin Atatürk'e sunulmasını öneriyordu. Öneri oybirliğiyle kabul edildi.[35]

Atatürk'ün gençliğe hitabesi ülke çapında büyük yankılar uyandırdı. [36] Bu hitabe Söylev'in en canlı parçasını oluşturuyordu ve ayrıca bu hitabe tarihsel bir değer kazanmıştı. [37] Atatürk, şüphesiz yarınki Türk gençliğine düşen görevin ağırlığını düşünerek ağlamıştı. Bu gö-

revin ağırlığını dokuz yıl içinde görüp geçirdiğimiz acı deneyimlerle karşılaştırarak ölçüyordu. [38]

Söylev'in bittiğinin ertesi günü 21 Ekimde Ankara Hukuk Mektebi öğrencileri toplanarak gençliğe hitabeyi okumuşlar ve basına bir bildiri vermişlerdir. 22 Ekimde de öğrenciler istanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde toplanmışlardır. Fakülte sekreteri Prof. Muslihittin Adil ve öğrenciler heyecanlı konuşmalar yapmışlardır. 23 Ekimdeki toplantıyı Talebe Cemiyeti Başkanı Tahsin Bekir (Balta) açmış ve gençlerin cumhuriyetin korunması uğrunda hiçbir özveriden çekinmeyecekleri dile getirilmiştir. Prof. Muslihittin Adil ve Zühtü Beylerin konuşmalarından sonra Atatürk'e çekilecek telgrafın metni hazırlanmıştır. [39] İstanbul Belediyesi de Atatürk'ün gençliğe hitabesini hemen levhalara kazıtıp İstanbul'un çeşitli yerlerine asmaya karar vermiştir. [40] Atatürk'ün gençliğe hitabesini değerlendiren Yunus Nadi, Söylev'in bu son bölümü güzelden daha ileri bir şeydir, yücedir, diyordu. Yine Yunus Nadi, "Atatürk'ün gençliğe seslenirken yarattığı eserin bir gençlik dönemi ürünü olduğunu da aynı zamanda anlatmış bulunuyordu" diyerek Mustafa Kemal'in gençliği ile Türk gençliğini özdeşleştirmiş oluyordu. Atatürk daha Harbiye'de iken "ihtilal ve inkılap" düşünceleriyle dolu bulunuyordu. Yunus Nadi yazısını şöyle bitiriyordu: "Türk gençliği vatan ve millet istiklalinin daima yüksekte tutulan bayrağı ile temayüz edecek (sivrilecek) ve onu hiç bir zaman yere düşürmeyecektir"[41]

Dönemin tanınmış yazarlarının Söylev'i basında değerlendirmeleri 20 Ekimden sonraki günlerde de devam etti. Sözgelimi Ahmet Ağaoğlu, Söylev'i bir "hesap vermek" bağlamında ele alarak "ne kimsenin büyük rehberden hesap istemek hakkı vardı, ne de kimse ondan hesap istemişti" diyerek büyük dahide hesap verme fikrinin niçin doğduğunu araştırmaktadır. Ağaoğlu bu soruya "bütün dinleyiciler, bütün Türkiye'yi ve bütün insanlığı ruhunun büyüklüğüne tanık kılmak için"

diyerek yanıt vermektedir.[42] Yunusk Nadi'ye göre de Gazi'nin tarihsel söylevi bir ulusun en karanlık ve en dar bir geçitten esenliğe nasıl çıkabilmiş olduğunu ve bundan dolayı ulusun varlığını ve bağımsızlığını korumada nasıl devam edebileceğini açıkça göstermektedir. Bu söylev, yaşama uygulanmış gerçeklerin anlatımından başka bir şey değildir. Bu başarının özü ise ulusal egemenliktir. Yeni Türkiye'nin yeni kültüründe ilk sırada yer alacak olan da bu temel ilkedir.[43]

Siirt Milletvekili Mahmut (Soydan) da Söylev'i dinledikten sonra şu görüşleri savunmaktadır: "Edebi ve siyasal bir başyapıt olan Söylev'inde Atatürk, Osmanlı İmparatorluğ'nun niçin düştüğünü, yeni kuşağın ödevlerini, cumhuriyet ve devrimin prensiplerini hayret verecek bir açıklıkla gösterdi... O özgürlük ve bağımsızlığın korunmasını başkalarının insafından değil yalnızca ulusun gücünden bekliyordu.[44]

Öte yandan Ahmet Ağaoğlu, Söylev'in evrensel değeri üzerinde durmaktadır. Bununla Atatürk," Kalem ve fikir sahasında dahi, Türklüğe en önemli hizmeti yapmış ve Türkü maddeten olduğu kadar manen de Batı dünyası arasına sokmayı başarmıştır. [45] Söylev'in her tarafına serpiştirilmiş olan fikirlerden her sınıf insan yararlanacaktır. Biz Türkler için Söylev, gerçekten kurtarıcı kurallar bütünüdür (Halaskâr bir mecmua-ı de satir). Söylev, Türk toplumunun, Türk psikolojisinin derinliğine kadar nüfuz eden bir büyük rehberin deneyimleridir. Ahmet Ağaoğlu; bilgisizlik, hamhayal ve duraksama gibi "idare-i maslahatçı"ların sarıldığı ilkesizliklere karşılık, Atatürk devlet yönetiminde bilim, gerçekçilik ve kesinliğin egemen olduğu prensipler koymaktadır. Atatürk ve onun bir avuç arkadaşını saraya, Babıaliye ve "yedi düvele" karşı başarılı kılan bu aydınlık, bu kesinlik ve bu açıklıktır. [46]

Yakup Kadri, Söylev'in yararlarını çözümleyen yazılarının ilkinde, Atatürk'ün gereksiz ve yararsız bir iş yapmadığından yola çıkarak onun her sözünün büyük bir gerçeği açıkladığına dikkati çekmektedir. Hattâ kendisine çok güvenenlerin bile onun bazı hareketlerini zamansız ve belki de tehlikeli buldukları olmuştur. Fakat niçin böyle dedi,

keşke bunu yapmasaydı denilmesine fırsat kalmadan onun yaptıklarının, davranışlarının doğruluğu ve yararı hemen anlaşılmıştır. Nitekim Atatürk, son büyük Söylev'ini hazırlayıp okumaya karar verdiği zaman bile olasıdır ki bu girişim herkes tarafından onanmış değildi. [47] Dahası bunu da pratikten yoksun, sakıncalı bulanlar olmuştur. "Lakin bugün anlaşılıyor, bugün şiddetle, samimiyetle idrak olunuyor ki bu nutuk elzem imiş, zaruri imiş, gayrikabili tehir (geciktirilemez), gayrikabili ihmal bir şey imiş". Çünkü bu söylev verilmeseydi CHP'nin siyasal yaşamında, siyasal bilincinde, siyasal vicdanında derin bir boşluk ("lacune") olacaktı. Daha açıkçası bu söylev okunmasaydı CHP nereden gelip nereye gittiğini gereken açıklık ile asla bilemeyecekti. Her zaman ve her yerde olduğu gibi CHP'nin imdadına da Mustafa Kemal yetişti.[48]

Atatürk'ün Söylev'inden sonra CHP'nin artık kendine özgü bir yapıya kavuştuğunu vurgulayan Yakup Kadri, bunun partiye bir "iksir" etkisi yaparak ona yeni bir canlılık getirdiğini yazmaktadır. Parti psikolojisiyle yakından ilgilenenlerin pek iyi bildikleri gibi bu çeşit siyasal kuruluşlar her canlı organ gibi yalnız bir aygıttan oluşmazlar. Partinin sinirlerinin üstünde düzenleyici ve denetleyici ödevi görecek ve "dimağ" yerine geçecek ikinci bir aygıta daha gereksinim vardır ki o da "program"dır. Oysa CHP şimdiye kadar programdan yoksundu. Ancak şimdiden sonra partinin böyle bir eksiği kalmamıştır. Çünkü Atatürk'ün okuduğu tarihsel ve siyasal belge başlı başına bir parti programı niteliğini de taşımaktadır. Bu söylevi dikkatle izleyenler, artık CHP'nin dış siyasa konusunda görüşü nedir; mali politika hakkında ne düşünüyor; kültür ve bilime ilişkin sistem hangi temeller üzerine oturacaktır? sorularına kolayca yanıt bulabilirler. Çünkü bütün bunların hepsi Söylev'de vardır. Yakup Kadri, Söylev'i çözümleyerek şöyle devam etmektedir: Büyük Söylev bize yalnız tehlikede olan bir vatanın nasıl kurtarılabileceğini, yıkılmış bir devlet yapısının yeni baştan nasıl yapılacağını öğretmekle kalmıyor, aynı zamanda demokrasinin değiş-

mez yasaları çerçevesinde kayıtsız şartsız milliyetçi bir rejimin ne gibi amaçlarla ilerleme ve gelişme sürecine gireceğini de gösteriyor. [49]

Yakup Kadri, Söylev'i çözümleyen üçüncü makalesinde tarihin yetiştirdiği adamlardan söz ederek Atatürk'ü de bu bağlamda ele almaktadır. Bu büyük adamın, yani Atatürk'ün kimi hareket ve davranışları bize gereğinden çok yüreklice, kimi zaman da gereğinden çok sakınımlı görüldü. Oysa bütün bunlar bir bütünün parçalarıdır. Çünkü Atatürk sözün kısası "zamanına ve zamanın gereklerine göre her şekle girdi, her aracı kullandı... Kalpaklı Mustafa Kemal'le şapkalı Mustafa Kemal bir midir? Bugünkü devlet başkanı ile Sivas'ta askeri üniformasını söküp atan âsi komutan arasında epeyce fark yok mudur?" Hayır; Söylev'in ışıklı ekranında gördüğümüz gibi bütün bunlar hep aynı kişinin bir kül oluşturan değişik davranışlarından başka bir şey değildir. Son çözümlemede bütün bu nitelik, çizgi ve huylar bir araya gelince Mustafa Kemal denilen tam ve kusursuz kahramanın çehresi ortaya çıkmaktadır. [50]

Tepkiler ve Yanıtlar

Büyük Söylev'in okunduğu sıralarda ilk tepki Çürüksulu Mahmut Paşa'dan gelmiştir. Çürüksulu, 19 Ekimde Atatürk'e bir telgraf çekerek barış komisyonunda çalıştığı sırada doğu illerimizden bir kısım arazinin Ermenilere verilebileceği yolunda herhangi bir demeci olmadığını söyleyerek Atatürk'ten bu yanlış anlamanın düzeltilmesini istemiştir. Buna CHP genel sekreteri Saffet (Arıkan)'ın verdiği yanıtta, Çürüksulu'nun söz konusu demecinin 31 Ekim 1919 tarih ve 2887 sayılı Tasvir i Efkâr'da yer aldığı belirtilmiş ve bu demeç olduğu gibi yazının ekine konulmuştur. [51] Bunun dışında basında Çürüksulu'ya karşı büyük bir tepki doğmuştur. Sözgelimi Mahmut, tarihsel Söylev'in en büyük gücünü belgelere dayalı olmasından aldığını belirterek, Mütarekedeki hükümetlerin sorumluluklarını hatırlatmakta ve bu kabinelerde görev alanların hiç değilse susmaları gerektiğini yazmaktadır. [52] İz-

mir'de yayınlanan Hizmet, Çürüksulu'nun Atatürk'e telgraf çekmekle görüşlerinin kısalığını bir kez daha kanıtlamaktan başka bir iş yapmadığını belirtmektedir. [53] Hakkı Tarık (Us) ise "tarihçilere gıbta ettirecek yeni bir deha eseri" olduğuna şüphe bulunmayan Söylev'inde Atatürk'ün hiç bir zaman çelişkiye düşmediğini açıklamakta ve Çürüksulu'nun Gazi'ye telgraf çekmekle bize geçmişi unutmamak için yeni bir fırsat verdiği üzerinde durmaktadır. [54]

Söylev'e bir başka tepki de o sırada yurtdışında bulunan Halide Edip'ten geldi. Halide Edip, 21 Ekim 1927 günlü The Times gazetesinde çıkan "Türkiye ve Amerika. Gazi'nin Nutuk'u "başlıklı yazısını Abraham Lincoln'ün şu sözüyle bitirmektedir:" Bir kimse sonsuza kadar ve herkes bir süre kandırılabilir; fakat herkes sonsuza kadar kandırılamaz". [55] Halide Edip'in yazısı CHP sekreterliği tarafından gazeteye gönderilen bir yazıyla yalanlandı. Bu yanıtta şöyle deniliyordu:

"Doktor Adnan Beyin eşi Halide Edip Hanım'ın 21 Ekim tarihli Times'da çıkan mektubu görülmüştür. Olayların gerçek akışı Halide Hanımın mektubunda andığı ve belirttiklerine asla uymamaktadır. Söylev'in metni ve belgeleri aynen okunduğu zaman anlaşılacak ve kendileri de olayların doğruluğunu anımsayacaktır. [56] İşin ilginç yanı The Times'ın aynı günkü sayısında "Gazi'nin Nutuk'u" başlıklı bir yazı daha çıkmıştı. O günkü gazetelerde çevirisi verilmiş olan bu yazıda Atatürk'ün yalnız büyük bir komutan ve siyaset adamı olmayıp aynı zamanda büyük ünlü hatipler listesine girdiği de belirtiliyordu. [57]

"Gazi, Söylev'ini inceden inceye pek iyi gözetilmiş ayrıntılarıyla ve hitabetinin gücüyle kongrede hazır bulunan Halk Partisi miletvekillerini büyülemiştir. Bu noktada milletvekilleri Türk tarihinin son aşamasını dinlediler ve bu tarihte etken olan yüksek güç ve sabrına hayran kaldılar. Bu bayağı bir söylev değil, fakat son zamanlara kadar sessiz sanılan güçlü bir Türkiye adamının milliyetçilik akımını ve kendi olağanüstü karakterini söyleyen bir tarihtir..."

Büyük Söylev'i ağır biçimde suçlayanların başında Hüseyin Kâzım Kadri (1870-1934) gelmektedir. Hüseyin Kâzım Söylev'in "Her noktayı nazardan bir şâheser i kizb u tahrif" (yalan ve dolan başyapıtı) olduğunu iddia etmektedir." [58] Hüseyin Kâzım bunu o tarihlerde söylemeye cesaret edememiş, ancak yakın zamanda basılan anılarında Atatürk'e ve Söylev'e saldırmak, çamur atmak yolunu tutmuştur. Şeyh Muhsin-i Fani takma adını kullanan Hüseyin Kâzım, daha önce yayınlanan bir kitabında Atatürk'ten "ordumuzun en mühin erkânından ve memleketin vücuduyla iftihar edebildiği zevattan biri" diye söz ettiği halde[59] söz konusu anılarında yalnız Mustafa Kemal'e değil, Ulusal Kurtuluş Savaşı'na da düşmanca bir yaklaşım içinde bulunmaktadır. Atatürk'le arasındaki çatışmanın temeli 1919 seçimlerinde ortaya çıkmaktadır. Hüseyin Kâzım, Mustafa Kemal'in seçilen milletvekilleriyle Ankara'da görüşmesine engel olmaya çalışmış ve bunların bir an önce çabucak İstanbul'a gelmeleri için telgraflar çekmiştir. [60] Öte yandan Mustafa Kemal kendisiyle Bilecik'te görüşmeye gelen heyeti Ankara'da alıkoymuştu. [61] Bu heyetin içinde Hüseyin Kâzım da vardı. Anılarında açık ve seçik Vahdettin yandaşlığı yaptığı, Ulusal Kurtuluş Savaşı'na karşı olduğu anlaşılan Şeyh Muhsin-i Fani daha da ileri giderek "Mîsak-ı Milli"nin kendi kaleminden çıktığını iddia edecek kadar yalan söylemektedir. Yalan söylemektedir; çünkü Erzurum ve Sivas Kongreler'inden de tamamen habersiz olan ve Anadolu hareketinin özünü, ruhunu yakalamaktan yoksun bulunan birinin Misak-ı Milliyi kaleme almış olması düşünülemez. Buna karşın Atatürk'ün Misak-ı Millinin Şeyh Muhsin-i Fani'nin kaleminden çıktığı halde bundan maksatlı olarak söz etmediğini de ileri sürmektedir. Oysa Misak-ı Milli konusunda yapılan en ayrıntılı incelemeler bile bunun hazırlanmasında Hüseyin Kâzım'ın rol oynadığına ilişkin herhangi bir belgeye rastlamamışlardır. [62] Kaldı ki Hüseyin Kâzım'ın Ulusal And'ın hazırlanmasını tümüyle kendisine mal etmesi olayların akışı ve öteki belgeler karşısında dayanaktan yoksun kalmaktadır[63]

Sonuç

Bu incelemede biz, Söylev'in okunduğu sıradaki yankılarını araştırmak için dönemin gazetelerini taradık. Zaman darlığından ötürü, konumuz açısından çok önemli olan Hakimiyet-i Milliye'ye ulaşamadık. Çünkü incelenen gazetelerin hepsi İzmir Milli Kütüphanesi'nde bulunduğu halde Hakimiyet-i Milliye'nin ilgili sayıları burada yoktur. Taranan gazetelerdeki yazı, haber ve yorumlar hatta resimler, dönemin havasını, coşkusunu kusursuz bir biçimde yansıtmaktadırlar. O günlerin heyecanının yazılan yazı ve makalelere de yansıdığına kuşku yoktur. Bu malzeme bizim dönemin zihniyet ve anlayışını kavramamıza da fırsat vermektedirler. Yazarlar, o günlerin coşkulu havası içinde kaleme aldıkları yazılarında Söylev'in ruhunu ve felsefesini yakalamış ve başarılı bir biçimde bunu yansıtmışlardır.

(Çağdaş Türk Dili, Ekim-Kasım 1997)

Dipnotlar

1. "Büyük Gazimizin Tarihi ve Muazzam Nutukları", Anadolu, 14 Ekim 1927, 3907. Kongreye katılan il temsilcilerinin adlarının listesi için bk. Vakit, 15 Ekim 1927, 3511.
2. O tarihlerde en kapsamlı bir değerlendirme için bk. Yusuf Akçura, "Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Asli Menbalarından: Nutuk", Türk Tarih Encümeni Mecmuası, 1(1929), 125.
3. Atatürk'ün Büyük Söylev'inin 50. Yılı Semineri Bildiriler ve Tartışmalar, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1980.
4. Türk Dili, 314(1977). Okunuşunun 50. Yılında Söylev Özel Sayısı; Cumhuriyet, Özel Ek, Atatürk'ün Büyük Söylev'inin 50. Yılı; Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, "Büyük Söylev", Cumhuriyet, 16 Ekim 1977.
5. Mahmut (Soydan), "Gazimizin Makedonya Manevralarına Ait Notları", Milliyet, 5 Ağustos 1927, 530. Burada Atatürk'ün parti kongresinde vereceği söylevin Türk devrimiyle ilgili karanlık noktaların aydınlatılmasına büyük bir katkıda bulunacağı üzerinde durulmaktadır. Ayrıca bk. İsmail Arar, "Büyük Nutuk'un Kapsamı, Niteliği, Amacı", Atatürk'ün Büyük Söylev'inin 50. Yılı Semineri, 125.
6. "Büyük Gazimiz nisandan beri beklediğimiz tarihi Nutuk'unu irada başladı",Anadolu, 16 Ekim 1927, 3909
7. Milliyet, 14 Ekim 1927, 600.
8. Anadolu, 14 Ekim 1927, 3907.
9. Milliyet, 15 Ekim 1927, 601.
10. Anadolu, 16 Ekim 1927, 3908.
11. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Ankara, 1961,1, 351,353.

12. Yunus Nadi, "Ankara Kongresi", Cumhuriyet, 16 Ekim 1927.
13. Yunus Nadi, "Ankara Kongresi", Cumhuriyet, göst. yer.
14. Mahmut, "Gazi'yi Dinlerken", Milliyet, 16 Ekim 1927, 602.
15. Mahmut, "Gazi'yi Dinlerken", Milliyet, göst. yer.
16. "CHP'nin İlk Büyük Kongresi..." , Vakit, 16 Ekim 1927.
17. Nutuk, İstanbul, 1972, I. 16 17.
18. Mehmet Asım, "Gazi'nin Eseri", Vakit, 16 Ekim 1927, 3512.
19. Anadolu, 16 Ekim 1927, 3908.
20. Yunus Nadi, "Erzurum ve Sivas" Cumhuriyet, 17 Ekim 1927, 1236.
21. Yakup Kadri, "Yaptı ve Yazdı", Milliyet, 16 Ekim 1927, 602.
22. Ağaoğlu Ahmet, "Gazi'nin Nutku", Milliyet, 17 Ekim 1927.
23. Mehmet Asım, "Gazi'nin Nutku", Vakit, 17 Ekim 1927.
24. Mehmet Asım, "Gazimiz Tarihi Hakikatları izah Buyurdular", Vakit, 18 Ekim 1927, 3514.
25. Yunus Nadi, "Manda Meselesi", Cumhuriyet, 18 Ekim 1927.
26. Yunus Nadi, "Manda Meselesi", Cumhuriyet, göst. yer.
27. Kahramanlık değilse bile liderlik sorunsalı Söylev'de Atatürk'ün üzerinde durduğu temel kavramlardan biridir. Ona göre tarih, karşı çıkılamayacak bir biçimde kanıtlamıştır ki büyük işlerde başarı için gücü ve yeteneği sarsılmaz bir başm varlığına gereksinim vardır. Bütün ulusun başsız olarak karanlıklar içinde kaldığı sırada danışmanlarla, nüfuzlu kişilerin sözleriyle çok güç olan bir hedefe ulaşmak olanağı yoktur. Öte yandan ulus, yurt, siyasa ve ordu yönetimiyle hiçbir ilgisi olmamış, yetenekleri görülmemiş, denenmemiş söz gelimi Erzincanlı bir Nakşi şeyhi ve Mutkili bir aşiret reisi gibi zavallılardan oluşturulabilecek bir kurula, görev bırakılabilir miydi? (Nutuk, I, 70 71).
28. Ağaoğlu Ahmet, "Prensiplere Sadakat", Milliyet, 19 Ekim 1927, 605.
29. Ağaoğlu Ahmet, "Şeref ve Vazife", Cumhuriyet, 20 Ekim 1927, 1290.
30. Mehmet Asım, "Mücadele Tarihinin Müheyyic Bir Faslı", Vakit, 19 Ekim 1927, 3515.
31. "Büyük Nutuk", Anadolu, 19Ekim 1927, 3911.
32. M. Turgut, "Cumhuriyetin Harisi", Anadolu, 23 Ekim 1927, 3914.
33. Ağaoğlu Ahmet, "Büyük Kongre", Milliyet, 21 Ekim 1927,607.
34. "Gazi Hazretleri Emlakini Fırkaya Verdi", Vakit, 21 Ekim 1927,3517.
35. "Cumhuriyet Nasıl İlan Edildi, Hilafet Nasıl İlga Olundu", Vakit, 21 Ekim 1927,3517.
36. Afet İnan, "Büyük 'Nutuk'ta Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi", Belleten, 120 (1966), 515 522.
37. Mehmet Asım, "Gazi'nin Gözyaşları", Vakit, 22 Ekim 1927.
38. Mehmet Asım, "Gazi'nin Gözyaşları", Vakit, göst. yer.
39. Afet İnan, "Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi", göst. yer, 520 522. Cumhuriyet, 23 Ekim 1927, 1242.
40. Milliyet, 27 Ekim 1927, 613.
41. Yunus Nadi, "Gençliğin Vazifesi", Cumhuriyet, 24 Ekim 1927, 1243.
42. Ağaoğlu Ahmet, "Büyük Kongre", Cumhuriyet, 23 Ekim 1927, 1242.
43. Yunus Nadi, "Muvaffakiyetin Sırrı", Cumhuriyet, 22 Ekim 1927, 1241.
44. Mahmut, "Dinledikten Sonra", Milliyet, 22 Ekim 1927, 608.
45. Ağaoğlu Ahmet," Halaskar Düsturlar", Milliyet, 26 Ekim 192"7 612.
46. Ağaoğlu Ahmet, "Halaskar Düsturlar", Milliyet, göst. yer.

47. Falih Rıfkı Atay, Çankaya, İstanbul, 1969,
48. Yakup Kadri, "Büyük Nutuk'un Faideleri", Milliyet, 25 Ekim 1927.
49. Yakup Kadri, "Büyük Nutuk'un Faideleri", Milliyet, 25 Ekim 1927.
50. Yakup Kadri, "Büyük Nutuk'un Faideleri", Milliyet, 25 Ekim 1927.
51. Anadolu, 24 Ekim 1927.
52. Mahmut, "Çürüksulu Paşa", Milliyet, 24 Ekim 1927.
53. Hizmet, 24 Ekim 1927, 885; Anadolu, 25 Ekim 1927.
54. Hakkı Tarık, "Mahmut Paşa'nın Telgrafı", Vakit, 24 Ekim 1927.
55. İsmail Arar, "Büyük Nutuk'un Kapsamı..." göst. yer, 143-144.
56. "Yine Halide Hanım", Milliyet, 30 Ekim 1927, 615. Bilindiği gibi Halide Edip başlangıçta Amerikan mandasını savunmuş ve bunu "ehvenişer" bir çözüm önerisi olarak Atatürk'e önermişti. (Nutuk, I, 95-98). Ancak Halide Edip herhalde bu mektubu unutmuştu ve onun Atatürk'ün elinde olduğunu bilmiyordu.
57. Milliyet, 26 Ekim 1927, 612; Cumhuriyet, 26 Ekim 1927.
58. Hüseyin Kazım Kadri, Meşrutiyetten Cumhuriyete Hatıralarım (Haz. İsmail Kara), İstanbul, İletişim, 1991.
59. Şeyh Muhsin-i Fani. 10 Temmuz İnkılabı ve Netayici, İstanbul, 1336.
60. Nutuk, I, 336-344.
61. Nutuk, I, 510-524.
62. Nejat Kaymaz, "TBMM'de Misak-ı Milliye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu I-IV", Tarih ve Toplum, 19-23 (1985)
63. Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, 2. Kitap, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne, Ankara, Bilgi, 1992.

BÜYÜK SÖYLEV ya da TÜRK AYDINLANMACILIĞININ SEYİR DEFTERİ

Ali Dündar

Atatürk'ün büyük Söylev'ini yeniden okuyorum.

Okudukça da, şaşkınlığım, hayretim durmadan artıyor. İç ve dış düşmanlara karşı göğüs göğüse verilmiş, yıllarca süren ölüm kalım savaşları. Atatürk'ün kendi deyişiyle "Uçurum kenarında yıkık bir ülke. Türlü düşmanlarla yıllarca süren kanlı boğuşmalar..." Söylev'i okurken, benim yaşadığım şaşkınlığı ve hayreti rahmetli Niyazi Berkes de yaşamış. "... Belgeleri verilen çatışmaların çokluğu karşısında insanın neredeyse ona (Atatürk'e) inanımayacağı gelir; bunları, sevmediği kişileri batırmak için abarttığı sanılır. Kesinlikle abartmamıştır oysa. Belki kısaltmış, özetlemiştir onlardan çektiklerini. Çünkü bunların ne denli çok olduklarını, hele Atatürk'ün ölümünden sonra daha da çoğaldıklarını, bugün bizler de görüyor ve gözlüyoruz." diye yazıyor.

Savaş durmaz. Su uyur, düşman uyumaz. Sadece bir yıkım ve kıyım savaşının ara duraksamasıdır görünen. İç ve dış düşman birlik olmuş; ülkenin bütün kalelerini ele geçirmiş, bütün gemiliklerine girmiş, bütün ordularını dağıtmıştır. Sözde devletin başı sayılan "... Padişah ve halife olan Vahdettin, soysuzlaşmış, kendini ve yalnız tahtını koruyabileceğini umduğu alçakça yollar araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki hükümet, onursuz, korkak, salt padişahın isteklerine uymuş ve onunla birlikte kendilerini koruyabilecek herhangi bir duru-

ma boyun eğmiş..." durumda. Yıllarca süren savaşlar boyunca, oğlunu kızını, üretip biriktirdiğini vere vere yorgun ve bitkin düşmüş bir avuç Anadolu insanı. Ve de daha üç yıl, üç ay, on bir gün sürecek bir ulusal bağımsızlık savaşımının kaçınılmazlığı. Bütün bu olumsuzluklara karşın, ülkenin şurasında burasında yurtseverlerin kıvılcımladıkları, bir sönüp bir parlayan dağ ateşleri. O dağ ateşlerinin ısıttığı ve ısıttığı yüreklerde parıldayan, "İçeride ve dışarıda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni toplum, yeni devlet" umudu. Bir canlanış, bir yeniden doğuş'tur Türk ulusal bağımsızlık savaşımı.

Atatürk, bu yeniden doğuş'un, Türk aydınlanmacılığına yönelişinin öyküsünü anlatır, seyir defterini yazar büyük Söylev'inde. Yüzyılların zaman zaman ateşleyip küllediği, yakıp söndürdüğü, anımsayıp unuttuğu Türk'ün ulusal geçmişiyle tarihsel bir hesaplaşma belgesidir Büyük Söylev. Dört bine yakın kişi, yer ve olay adının geçtiği büyük Söylev'inde Atatürk, ulusal ve uluslararası kapsamda hemen bütün olayları, olguları ve olasılıkları tartışır. Olaylar, olgular ve olasılıklar bağlamında kullanmak durumunda kaldığı ve kendisine karşı kullanılan belgeleri sergiler; onların dökümünü yapar. Bizzat yaşanmış tarihi içeren o belgelerin ışığında, tarihbilimsel yorum örnekleri verir; geleceğe ışık tutar. Ulusal kurtuluş ve kuruluş kavramlarının neden tam bağımsızlık temeline oturması gerektiğini savunur. Atatürk'e göre: "Temel ilke, Türk ulusunun onurlu ve yüce bir ulus olarak yaşamasıdır. Bu, ancak tam bağımsız olmakla sağlanabilir. Ne denli varsıl ve gönençli olursa olsun, bağımsızlıktan yoksun bir ulus, insanlık karşısında uşak durumunda kalmaktan kendini kurtaramaz. Tam bağımsızlık, bizim bugün üzerimize aldığımız görevin özüdür. Tam bağımsızlık demek elbette siyasa, maliye, ekonomik, askerlik ve kültür gibi, her alanda tam bağımsızlık, özgürlük ve bağımsız kurumlaşma demektir."

Atatürk, Anadolu'ya geçerken de ulusal bağımsızlık savaşımına soyunurken de hemen hemen tek başınadır. Yanında olanlar, yanında

gibi görünenler hep kuşkuludur. Bu kuşkular, işin başından kurtuluş ve kuruluş aşamasına dek yoğunlaşıp seyrekleşerek sürer gelir. Onun hep yüreğinde "ulusal bir sır" olarak taşıdığı Türk aydınlanmacılığının ışınları uç vermeye başladıkça, yanındaki yöresindekilerin tedirginlikleri de artmaya başlar. Yetmezlikler, yetersizlikler ortaya çıkar. Oysa Atatürk kararlıdır. Üzgün ve kaygılıdır da aynı zamanda. Söylev'de, yakın çevresindekilerinin bu olumsuz tutumlarını şu sözlerle dile getirir Atatürk, "Ulusal savaşa birlikte başladığımız yolculardan kimileri, ulusal yaşamın bugünkü cumhuriyet ve cumhuriyet yasalarına dek uzayan gelişmelerinde, kendi düşünme ve kavrama yeteneklerinin alımlama sınırı tükendikçe bana direnmeye ve ileriye dönük amaçlarımıza karşı çıkmaya başladılar. Bu noktaları, sizlerin ve kamuoyunun aydınlanması, yararlanması için, sırası geldikçe birer birer göstermeye çalışacağım. Özetlemek gerekirse diyebilirim ki ben, ulusun bulunc unda (vicdanında) ve geleceğinde sezdiğim büyük gelişme ve atılım yeteneğini, bir ulusal sır gibi bulunc umda taşıyarak, yavaş yavaş bütün toplumumuza uygulatmak zorundayım. "Kuruluş ve kurumlaşma çabalarına karşı çıkarak, nimetleriyle büyüdüğü padişahlığı ve halifeliği yok sayamayacağını ileri süren birine Atatürk'ün yanıtıysa çok daha kararlı ve gerçekçidir:" ... Padişahlarla, halifelerle yönetilmiş ve yönetilmekte olan ülkelerde ülke için, ulus için en büyük sakınca, Padişah ve halifenin iç ve dış düşmanlarca kolay satın alınabilmeleridir. Tarihe baktığımızda, bunun çarpıcı örneklerini görebiliyoruz. Ulusal Meclislerce yönetilen ülkelerde ise, en yıkıcı durum, kimi milletvekillerinin yabancılar adına ve onlar çıkarına çalışmış ve satın alınmış olmalarıdır. Millet meclislerine de girme yolunu bulabilen yurt hayınlarına da rastlanabileceğine, tarihin verdiği örnekler vardır. Onun için ulus, vekillerini seçerken çok dikkatli ve kıskanç olmalıdır."

Ulusal bağımsızlık bavaşımı, salt dış saldırgan ve sömürgelere değil, aynı zamanda onlarla işbirliği içinde olan iç bozguncu yurt hainlerine karşı verilmiş onurlu bir ölüm kalım savaşımıdır. Atatürk, elindeki belgelere dayanarak ve yaşanmış geçmişi göz önünde bulundurarak, padişahlık-halifelik kurumunun "sakıncalı bir iç sömürgen" konumuna düştüğü sonucuna varır ve bu görüşünü Sölev'de şöyle dile getirir: "Osmanlı padişahları ve yakınları, kendilerine parlak rahat-gönençli bir yaşam sağlayabilmek için ülkenin ve ulusun bütün kaynaklarını kuruttuktan başka, ulusun ve ülkenin her türlü gelir kaynaklarını karşılık göstererek ve devletin onurunu, saygınlığını ayaklar altına alarak, hesapsız borçlara girmişlerdir. O denli çok borçlanmışlardır ki, devlet bu borçların üremlerini (faiz) bile ödeyemeyecek duruma düşmüş; dünya ulusları gözünde batkın (müflis) sayılmıştı. Hiçbir değeri, saygınlığı ve onuru kalmamıştı. Sanki güdüm (vesayet) ve kısıt (hacir) altına alınmış sayılıyordu."

Büyük Söylev, geçmişte ve özellikle de tarih yöntembilimi (metodoloji) açısından bir örneği daha bulunmayan, tarihsel/siyasal bir belgedir. Bir ulusal başkaldırı, kurtulma/kurumlaşma başkaldırısı belgesidir. Olgular ve olaylar bağlamında salt bir ulusun, Türk ulusunun, bağımsızlık savaşımını, sonuçlarına ve geleceğe yönelimlerini belgeliyor olsa da kurgusu, izlediği ve yazılış düzeniyle tarih ve toplumbilim açısından evrensel boyutlar, evrensel değer yargıları içeren bir başyapıttır. Batan bir toplumu canlandırmanın, bin yıllık ümmet topluluğunu ulus'a dönüştürmenin ve bütün bunlardan yeni bir ulus, yeni bir devlet yaratmanın insansal örneğini verir. Hem de dişe diş, başa baş bir kanlı savaşımın içinden çekip çıkarabilmenin evrensel yöntemlerini (taktik) içerir. Başıbozuk, savurgan ve serüvenci olmaksızın ulaşılabilinecek başarının onur belgesi gibidir Söylev. Sağlıklı bir yaklaşımla ulusal siyasanın, ulusal-toplumsal demeşimin yollarını açar: "İslamcılık

ve turancılık siyasasının başarı kazandığına ve dünyayı uygulama alanı yapabildiğine tarihte rastlanmamaktadır. Soy ayrımı gözetmeksizin, bütün insanlığı kapsayan tek bir dünya devleti kurma hırslarının sonuçları da tarihte yazılıdır. Baskıncı ve yağmacı olmak heveslileri, konumuzun dışındadır. İnsanlara her türlü özel duygularını ve bağlantılarını unutturup, onları kardeşlik ve tam bir eşitlik içinde birleştirerek, insancıl bir devlet oluşturmanın da kendine özgü koşulları, yöntemleri vardır. Bizim, aydınlık ve uygulanabilir gördüğümüz siyasal yöntem, "ulusal bağımsızlık siyasası"dır. Dünyanın bugünkü genel koşulları ve yüzyılların kafalarda ve benliklerde yerleştirdiği gerçekler karşısında hayalci olmak kadar büyük yanılgı olamaz. İşte tarihin dediği budur, bilimin, usun dediği de budur" der.

Atatürk, boynunda şeyhülislamın "katli vacip" fetvası ve padişahın "Yakalandığında başı vurula... "fermanı ile çıkmıştı ulusal bağımsızlık Savaşımına. Padişah yanlısı Alemdar gazetesi veryansın ediyordu arkasından. Halk savaş istemiyor, padişah savaş istemiyor." Kimdir bu millet kurtarıcısı ki, padişah iradelerini tanımaz, buyurucu bir tavırla ortaya çıkmış, milleti kurtaracağını söylüyor. Onlar bizim bildiğimiz şu millî tüccarlar değil mi? El'aman şu Kuva-i Millicilerden..." diye ayazlanıyordu. (Adıgeçen Gazete, Ocak-Nisan 1920 sayıları) Bütün bu ve benzer hayınlıkların belgesi var Söylev'de.

Rahmetli C. A. Kansu'ya göre "Söylev, henüz son sözünü söylememiş bir başkaldırının bitmemiş belgesidir. Mustafa Kemal'in başkaldırısıdır, çağdaşlaşmanın başlangıcıdır." Ama sonu değil. Onun için Atatürk, edim ve eylemlerinin sonucunu Türk gençliğine inamlamış, "... kutsal bir armağan olarak..." bırakmıştır. Varılan sonuç Atatürkçülük olarak adlandırılacak; insanın-toplumun kendi kendini aşma savaşımı diye algılanacak ve Atatürk'ün izinde, onun yol ve yöntemleriyle, ondan daha ileri gitme savaşımı içinde olunacaktır. Bu yoldaki bütün engeller kaldırılacak, özellikle bilinç körleşmesinin, us tutulmasının

kaynakları kurutulacaktır. Bunun güdümünün, nasıl kotarılacağının çarpıcı ve yaşanmış, başarılı örnekleri var Söylev'de. Bunu daha bir alıcı gözle görebilmek için, şu günlerde Söylev'i bir kez daha, baştan sona okumaya ne dersiniz?.

(Çağdaş Türk Dili, Ekim-Kasım 1997)

NOT: Bu yazının hazırlanmasında: Başta Söylev (Atatürk) olmak üzere, Tek Adam (Ş. S. Aydemir), Çankaya (R. F. Atay), Anadolu İhtilali (S. Selek), Millî Kurtuluş Tarihi (D. Avcıoğlu, Atatürk ve Devrimler (N. Berkes) ve Kemalizmi Doğru Algılamak (A. Dündar) adlı yapıtlardan yararlanılmıştır.

NUTUK (SÖYLEV) AYDINLIKTIR PIRIL PIRIL

Şemsettin Ünlü

Cumartesi günleri, okul çıkışı, uğrak yerlerimizden biri de Denizciler Caddesi'ne inen ara sokaktaki sahaflardı.

194O'lı yılların Ankara'sından söz ediyorum.

Ulus'taki kitabevlerine de uğrardık elbet. Pırıl pırıl, yeni çıkmış kitaplara bakardık. Çoğu, kesemiz elvermezdi onları almaya. Varlık Yayınları'yla, Milli Eğitim Bakanlığı'nın "çevrileri"yle, bir de sahaflardaki, ikinci, üçüncü el kitaplarla okuma açlığımızı doyurmaya çalışırdık.

Nutuk'un ilk iki cildini, ilk kez, o yıllarda, o sahaflardan birinden aldım. Yanılmıyorsam yapıtın 1934 basımıydı bunlar; belgeleri içeren üçüncü cilt yoktu. Bu iki cildi, ders saatleri dışında, olabildiğince dikkatle, her bölümü üstünde durarak, iki ayda okudum, bitirdim. Osmanlıcanın kullanımdan düşmüş kimi sözcüklerinin ne anlama geldiğini bulup çıkarmakta zorlanıyordum. Doğrusu, iki arada bir sözlüğe bakarak okumayı da sevmiyordum. Sözün akışından, olayların gelişinden anlam çıkarmaya çalışırken, yanıldığım, tümcelerin özünü kavrayamadığım da oluyordu elbet.

Bu, ilk okuyuşumdu Nutuk'u.

İkinci cildin sonundaki "Ey Türk Gençliği" diye başlayan sesleniş, Nutuk'la ilgisi yokmuş gibi sunulmuş, öylece alışılagelmiştir. Duygundur, coşkuludur, şiir yüklüdür bu sesleniş; çoğumuzun belleğindedir.

Nutuk'u okuyup bitirdiğim iki ayın sonunda, nerdeyse ezbere bildiğim bu sesleniş; coşkusu, duygunluğu, şiirselliği yanında; yapıtın

düşünce yapısı, aydınlığı, nedenselliği ile de bütünleşmişti. Okuduğum bölümlerin hemen hepsinde, bilmediğimi öğrenmenin, öğrendiğimi özümsemenin, yazarın gerçekçiliği ile buluşmanın sıcaklığını yaşıyordum.

"Kitap, sessiz bir arkadaştır" denir. Yaşamın acımasız deneylerinden geçmiş; çıkar hesaplarına, kanlı, silahlı saldırılara, ölümcül baskılara direnmiş; yurt sevgisiyle, özgürlük tutkusuyla dolu, ödünsüz, onurlu, büyük bir kahramanın, bir büyük önderin, yol, yöntem gösterenin anlattıklarıydı elimdeki kitap...

Çok da geç kalmış sayılmam; benim Nutuk'la tanışmam böyle oldu.

Çok Partili döneme geçildi; 27 Mayıs, 12 Mart, Kıbrıs, 12 Eylül, Güneydoğu olayları... Toplumun sıkıntılarının çoğaldığı, bunalımların doruklara tırmandığı günlerde, özellikle bu dönemlerde, bir kez daha, bir kez daha okudum Nutuk'u... Aydınlıktır, pırıl pırıldır! Usçu, gerçekçi, eleştirici, barışçıdır hep... Yolunu, yöntemini gösterir gibidir bana çıkmazlardan çıkabilmenin.

"Temel ilke, Türk ulusunun onurlu bir ulus olarak yaşamasıdır. Bu, ancak tam bağımsız olmakla sağlanabilir. Ne denli zengin ve gönençli olursa olsun, bağımsızlıktan yoksun bir ulus, uygar insanlık karşısında uşak olma durumundan daha ötede bir davranış görmeye layık olamaz." (Söylev, s. 30)

Nutuk, (Sonraları H. V. Velidedeoğlu, TDK. günümüz Türkçesine çevirileriyle Söylev) yanıtlanmasının güç olduğunu sandığım sorulara, nedenlerini, gerekçelerini, olası sonuçlarını da içeren; yanıtlar verebiliyordu.

Yukardaki alıntı; ("Yurtta barış, dünyada barış..." Dünya uluslarının eşit, onurlu bir üyesi olma...) ilkeleriyle birleşince, usun, eleştirel düşüncenin aydınlattığı bir dünyaya götürüyordu bizi. Usçuluk, özgürlük, eleştirel düşünce, insanın insana bakışındaki sevgiyi, hoşgörüyü, dayanışmayı, bilgilenme gereksinmelerini de getiriyordu geldiği yere.

Yinelemek gerekli mi? Söylev (Nutuk), cumhuriyetin kuruluş tarihi öncesi ile hemen sonrasındaki olayları anlatır, belgeler... Kanımca, bireyler için olduğu denli, toplum için, giderek çağdaş uluslar için de, çok ilginç, çok karmaşık, çok da önemlidir bu olaylar. Savaşlar, araştırmakla bulunamayacak sayıda yerel, bölgesel ayaklanmalar, direnişler, yengiler, yenilgiler... Sonunda, yaşam biçimlerinin, toplumsal ilişkilerin ta temelinden değiştirilmesine varacak çöküntüler, dağılışlar; toparlanma, örgütlenme, yaşama dönüş çabaları...

Söylev olmasaydı, bu dönemi araştırmaya girişen bilim adamları, içinden çıkamayacakları güçlüklerle karşılaşabilirlerdi.

Cumhuriyet'in kuruluşu öncesindeki ile kuruluşundan sonraki olaylar bir yana, o sıra. Ulusal Ant (Misak-ı Milli) sınırları içinde yaşayan halkın duygu, düşünce, kavrayış özelliklerini; bunların nasıl, ne yönde değiştiğini, onlara önderlik etmiş; onlarla birlikte özgürlük, egemenlik savaşımı vermiş bir kişinin kendisinden dinlemek, belgelerini el altında hazır bulmak, bir araştırıcı bilim adamı için büyük kolaylıktır kuşkusuz. 1919-1927 dönemi üstüne araştırma yapanlar, içinden çıkılması zor sanılan pek çok karmaşık olayın, Söylev'de belgeleriyle, nedenleriyle, sonuçlarıyla açıklandığını görürler.

Atatürk, 1919-1927 döneminde yaşanılanları olanca açıklığıyla, hem gelecek kuşakların hem de tarihin değerlendirmesine bırakmıştır. Karşılaşılan, gelecekte de karşılaşılabilecek olan örnek olayların çözümlemeleriyle doludur Söylev.

Söylev'de sadece Türk ulusunu Anadolu'nun bir küçük bölümüne sıkıştırıp sömürgeleştirmek isteyen saldırgan dış güçler değil, onların işbirlikçileri, saltanat, hilafet yandaşları, gericiler, tutucular, ayrılıkçılar, kendi çıkarlarından başkasını gözleri görmeyenler, sözde aydınlar da anlatılır, edimleri ile öykülenir. Ulusun nasıl yanıltılabileceğinin türlü örnekleri açıklanır, belgelenir Söylev'de. Bunlardan bilinçli olanlar ayrı bilinçsizce (geleneklere, göreneklere, alışkanlıklara bağlılıkla)

yapılanlar ayrı, olağanüstü bir biçem varsıllığıyla okurların değerlendirmesine bırakılır.

Cumhuriyet'in kuruluşuna bilgileriyle, becerileriyle, yürekliliklerıyle, sonuna değin yaşamını adamış olan kahramanlar da yolun bir yarısında, bilgilerinin, yeteneklerinin sınırlılığı nedeniyle dönüp karşıya geçenler de vardır bu destansı serüvenin içinde.

"Söylev'i okudun mu?" diye soralım... İnanç sömürücüleri, siyaset bezirganları, şeyhler, müritler, mütegallibeler, aydınlanmamış aydınlar, "Hayır!" yanıtını vereceklerdir kös kös; hiç sıkılmaksızın. Çocuklarından, yakınlarından, yandaşlarının ilgisinden de kaçıracaklardır onu bucak bucak! Korkaktırlar; inançsız, bilgisiz, erdemsiz, sevgisizdirler de ondan! Ödleri kopar! Bu büyük yapıtın, örtündükleri karanlığı aydınlatmasından, soluklandıkları kirli havayı dağıtmasından ödleri kopar! Söylev şöyle dursun, Atatürk'ün adından, resimlerinden, yontularından kaçarlar...

Söylev, geçen yetmiş yılda, en az yetmiş kez basılmalıydı... Söylev üstüne yazılmış kitapların, araştırmaların, incelemelerin sayısı, her yıl biraz daha çoğalmalıydı... Bu destansı serüvenin olayları, kişileri öykülenmeli, oyunlaştırılmalıydı elbette... Bunlar yapılmamışsa, büyük, çok büyük bir eksikliğimiz vardır. Yinelemek istiyorum; Nutuk yazılmasaydı, cumhuriyet de, Türk devrimi de eksik kalırdı...

(Çağdaş Türk Dili, Ekim-Kasım 1997)

ATATÜRK, GENÇLİK VE ÇAĞDAŞLAŞMA

Prof. Dr. Seçil Karal Akgün

Söylev, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın bu adı almasından sonraki ilk büyük kongresinde, Fırkanın Genel Başkanı Atatürk tarafından 5 günde okunan bir başyapıttır. Atatürk artık birçok sorunu arkada bırakmış Türkiye'de bir siyasi parti başkanı olarak okumayı yeğlediği bu değerli ve aydınlatıcı belgeyi ulusa ve dünyaya yansıtmayı kendisine görev bilmiş ve şöyle demiştir: "Bütün bu vakayı ve hadisatın cereyanında Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi, Başkumandan ve Reisicumhur sıfatlarını haiz bulunmuş olmaktan ziyade teşkilatımızın reis-i umumisi sıfatıyla bu vazifeyi ifaya kendimi mecbur addederim." [1] Söylev'in içeriği, Atatürk'ün kendi sözleriyle[2] yaşamının son bulduğu varsayılan büyük bir ulusun bağımsızlığını nasıl kazandığını ve bilimselliğe dayanan ulusal ve çağdaş bir devletin nasıl kurulduğunu kapsamaktadır. Bu başyapıt Atatürk'ün özenle topladığı belgelerle, her bakanlıktan topladığı Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluşundan sonraki gelişmeleri kapsayan raporlara[3] dayanarak hazırlanmıştır. 9 yıllık bir devrin tarihini ayrıntılarıyla yansıtır. Atatürk, Nutuk'da Türk ulusunun sağduyusuna, ulusçuluğuna ve yurt sevgisine inançla ve güvenle, hem halka hem de dünyaya 19 Mayıs'ta Samsun'a çıktığı andan başlayarak sürdürdüğü büyük mücadeleyi anlatır. Bu yalnız anlatma değil, aynı zamanda bir hesap vermedir: Sözü edilen tarih dilimi bir başkaldırı ile başlamıştır. Atatürk, Nutuk'un başında bu başkıldırıyı

Türk ulusunun bağımsızlığına, hatta varlığına kastetmiş düşmana karşı olduğu kadar orduyu ve ulusu yüzyıllardır süregelmiş yönetime, kurumlara ve geleneklere karşı örgütlemek, ayaklandırmak ve daha da ilerisi, 600 yıllık yönetim biçimini değiştirmek amacıyla başlattığını belirtmektedir. Vermek istediği hesap, yüzyılların düzenine karşı başlatılmış, düzeni değiştirmekle sonuçlanmış büyük eylemin hesabıdır. Atatürk, Söylev'le getirdiği tarihsel bakış açısıyla Türk ulusunu olası iç ve dış tehlikelere karşı ilkeli uyarılarla uyanık olmaya çağırmaktadır. Ayrıca, bu yapıtta değinilen gelişmelere belgesel açıklamalar getirerek, o dönemin tarihinin daha iyi anlaşılmasına da katkıda bulunmuştur.

Söylev'in ilk sayfasında sözü edilen 19 Mayıs 1919 tarihinden Cumhuriyet Halk Fırkası Kongresinin toplandığı 15 Ekim 1927'ye kadar, Türkiye çok büyük ve dramatik olaylar, değişimler yaşamıştır. Bağımsızlık savaşımı kazanılmış, ülke düşmandan kurtarılmış, askeri zafer siyasal zaferle taçlandırılmış ve dünya yepyeni ve bağımsız Türkiye'yi tanımıştır. Saltanat kaldırılmış, cumhuriyet duyurulmuş, Halifeliğin de kaldırılmasından sonra Türkiye laik, demokratik çağdaş hukuk devleti olmak yolunda ilerlerken bu yerini perçinleyecek, sosyal yaşamdan ülke eğitiminin ulusal, laik temellere oturtulmasına kadar birçok devrim gerçekleşmiştir.

Geçirilen bütün değinilen aşamalar, yönetim biçiminin değişmesiyle eski düzenden sağladıkları kişisel çıkarlarını yitirenlerin, Atatürk'ün ülküsüne, ilkelerine şahsına karşı olanların hoşnutsuzluklarını türlü olanaklarla sergiledikleri ortamlarda yapılmıştır. Cumhuriyete yönelik ayaklanmalar çıkarılmış, hatta Atatürk'ün yaşamına son vermeye çalışılmıştır. Bunların her biri ile savaşılmış, yıkıcı düşüncelerin eyleme dönüşmesinin önü alınmıştır. Üstelik iç ve dış çekişmeler sona erdirilirken yasallıktan da kopulmamıştır. Gerektiğinde İstiklal Mahkemeleri kurulmuş, Takrir-i Sükun Kanunu çıkarılmıştır. Ama bu güç-

lü önlemler bile ulusa biran önce onurlu ve güvenli yaşam sağlayabilmek için gerçekleştirilmiştir. Bu aşamaları izleyen 1927 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Fırkası'nın başarısı, bir bakıma Atatürk'e güvenoyu demekti. İşte bundan kısa bir süre sonraki parti kongresinde Atatürk, hem yaptırımlarının hem de partisinin kamuoyu tarafından benimsendiği güvencesi içinde büyük Nutuk'la halka seslenmiştir.

Çok kritik günlerden sonra çok kritik bir dönemde devrimler gerçekeşirken hazırlanan Söylev'de Atatürk, ülkenin kurtarılışının yanı sıra, ulusun çağdaşlaşmasını anlatmaktadır. Toplumun bu yolda ilerlemesi gereğini de olaylarla kanıtlayarak işlemektedir. Gelecek için yol göstermektedir. Atatürk'ün gelecek için hedefi, çağdaş uygarlıktır. Uygulamalar da göstermiştir ki Türk devriminin en belli başlı amacı, Türkiye'nin çağdaşlaşmasıdır. Atatürk için çağdaşlaşma, gençleşmedir. Gençliktir.

Atatürk'ü okumaya, anlamaya çalışmaya, değerlendirmeye başladığımız zaman, onun sürekli olarak gençlikle içiçe olduğunu görürüz. Bu içiçelikteki giz, devrimlerin toplumsal dinamiklere bağımlılığıdır. Tarih boyunca görülmüştür ki toplumun benimsemediği, desteklemediği değişimler, er geç toplumsal istence yenik düşmüşlerdir. Her konuda olduğu gibi toplumun devrim hareketlerini ve getirdiği düşünceyi benimseyebilmesi, o konuda aydınlatılması, eğitilmesiyle olasıdır. Bu bağlamda, her büyük devrimin kendi ideolojisini, düşüncesini yaşatabilmek için onu öğretecek, yayacak, kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayacak bir eğitim sistemi getirdiğini söylemek, bir yanılgı olmaz. Hatta eğitim olmaksızın toplumun hiçbir konuda kazanılamayacağını da öne sürebiliriz.

Eğitim deyince de akla ilk gelen, yetişmekte olan genç kuşaklardır. Bu bağlamda, devrimlerin benimsenip yaşatılmasının yetişmekte olan gençlerin eğitilip biçimlenmelerine bağlı olduğunuda söyleyebiliriz. Gençlik, toplumun dinamiğidir. Toplumsal ulus kimliğine yine eğitimle ulaşır.

Unutmamak gerekir ki bir ülkenin, bir devletin en önemli unsuru ulusal varlığı ve bunun güvenliğidir. Ulusun en önde gelen göreviyse devletin temel ilkelerine sahip çıkmak, onları korumaktır. Ulusta bu bilinci sağlamanın da en kesin yolu, eğitimdir, kültürdür. Eğitim ve kültür, hem toplumsal değerleri hem de çağdaşlığı, ilerlemeyi öğretir. Toplum, bu sözlerin çağrıştırdığı gençliğe öğrettikleriyle gelişir. Atatürk de Türk ulusal varlığının korunmasını gençlikle bağdaştırmıştır. Gençliğe güvenmiştir. Nitekim, Nutuk'un bitiminde de "Efendiler, bu beyanıtımla, milli hayatı hitam bulmuş farzedilen büyük bir milletin istiklalini nasıl kazandığını ve ilim ve fennin en son esaslarına müstenit, milli ve asri bir devleti nasıl kurduğunu ifadeye çalıştım."

"Bugün vasıl olduğumuz netice, asırlardan beri çekilen milli musibetlerin intibahı ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedelidir. Bu neticeyi Türk gençliğine emanet ediyorum"[4] demiştir. Bu sözlerini izleyen görkemli Gençliğe Hitabe'sinde de cumhuriyeti gençliğe emanet etmiştir. Araç olaraksa eğitime bel bağlamıştır.

Atatürk, "Eğitim bir ulusu özgür, bağımsız, şanlı ve yüksek bir toplum yapar veya köleliğe düşürür[5] diyerek Misak-ı Milli ile hedeflediği ulusal, misak-ı iktisadi ile hedeflediği ekonomik bağımsızlığa bir de misak-ı maarif"[6] hazırlatarak eğitim ve kültür bağımsızlığını eklemiştir. Eğitimin temel öğesi, insandır. Eğitenler ve eğitilenlerdir. Atatürk kendisine esin kaynağı olmuş büyük Türk düşünürü Tevfık Fikret'in "Gençler, bütün ümid-i vatan sizdedir" dizesindeki duygularına katılmış ve ülkenin, ulusun özgürlüğü, çağdaşlığı, başarısı için beklentilerini gençliğe yöneltmiştir. Öğretmenlere laik Türkiye Cumhuriyeti'nin koruyucuları olacak ilmi hür, irfanı hür vicdanı hür gençler yetiştirmeleri için seslenmiştir. Üstelik Atatürk'ün gençlik kavramı sadece biyolojik bir içerik taşımaz, yani şu yaştan şu yaşa kadar kimseler değildir. Düşüncenin yeniliğidir. Gençliğidir. En öz biçimde, düşünsel gençliktir. Cumhuriyetin dayanağı olan Atatürk ilkelerinin, milliyetçi-

lik, halkçılık, cumhuriyetçilik, laiklik ve devletçilik ilkelerinin dinamizmi, sürekli yenilenmesi ve çağdaş kalması da altıncı ilke olarak devrimcilikle sağlanmaktadır. Nasıl gençlik toplumun dinamiğiyse, devrimcilik ilkesi de gençliğin dinamizmin sembolü olarak geri kalan ilkelerin eskimesini sürekli önleyecek, sürekli onları bütün yeniliklere açacak bir iç dinamik olarak ilkeler arasındaki çok önemli, onları kalıplaşmaktan koruyacak yerini almıştır. Ama unutmamalıdır ki gerek gençliğin ideal sahibi olarak yetişmesi, gerek bu idealizmin yetişkinler arasında da sürdürülmesi yalnız eğiticilerin değil, toplumun da görevidir. Toplum, bilincini bilimsellikle ayakta tutar. Toplumsal gençlik ve dinamizmi, ancak bilimsellikle sağlanır. Atatürk şöyle der:

"Ulusları ulus yapan, uygarlıkta ileriye götüren, olgunlaştıran güçler vardır. Bunlar düşünce güçleri ve sosyal güçlerdir. Toplum düşünce gücünü bilimsellikten alırsa o toplumun geri gitmesi söz konusu olamaz."

Toplumsal bilinçlenmeyi demokrasi, laiklik, insan haklarına saygı çerçevesinde ele alan "Eğitim Birliği" yasası hazırlanırken yazılan misak-ı maarifte de hem bu öz hem de ülke gençlerinin biran önce toplumda etkin ve üretken olabilmeleri için temel ve pratik bilgilerle donatılması vardır. Yine onun eğitim öğretim yöntemi için söylediği Eğitimin insan için bir süs veya uygar bir zevk olmaktan çok, maddi yaşamda başarı sağlayacak bir biçimde sunulması"[7] vardır. Bunlar, Türk gençliğinin düşünce sistemini oluşturmak üzere söylenmişlerdir.

Atatürk demek, düşünce demektir. Türk devrimi demek, düşünce devrimi demektir. Atatürk'ün Türkiye'yi çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmak üzere planladığı işlevlerin hiç biri Osmanlı yenilik hareketlerinde görülen "olanı onarmak" içeriğinde değildir. Her biri baştan başa yepyeni düşün ve eylem birliği içindir. Her birinin benimsenmesi, toplumsal bilinç ve eğitim gerektirmiş, kısacası gençliğin de desteğini gerektirmiştir. Atatürk'ü pek çok dünya liderinden ayıran büyük bir

özelliği, her işlevinde toplumsal destek aramasıdır. Bu nedenledir ki her büyük adımından önce bir yurt gezisine çıkmış, halkı aydınlatmış, basının desteği, askerin güvencesi yanı sıra yanında halkı da görmek istemiştir. Her işleminden önce mutlaka gerçekleştirdiği yurt gezilerinde halka seslenmiş, onlara aydınlatıcı bilgiler vermiştir. Daha da önemlisi, bu hitapların büyük bir kısmının ya gençlere veyahut da onları yetiştirecek olan öğretmenlere seslenişler olmasıdır. Bunun da ötesinde en büyük en güçlü en özel seslenişlerini değindiğimiz inanç ve beklentiler doğrultusunda Türk gençliğine yapmıştır. Söylev'in sonundaki Gençliğe Hitabe'si, büyük öngörü ve hatta önsezi içeren belki de en dramatik söylevidir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin karşılaşabileceği tehlikeleri hatırlatarak gençliği yüreklendirip ne koşulda olursa olsun rejimi koruma görevi veren bu söylevinden önce ve sonra da birçok kez, ulusun geleceğinin sorumluluğunu gençlere bıraktığını anlatan aydınlatıcı ve uyarıcı konuşmalar yapmıştır. Bu konuşmalarında gençliği ulusun bağımsızlığına kastedenlere karşı koymaya çağırmıştır. Ülke yöneticilerinin arasında bile böylesine art niyetli kimseler olabileceğine dikkat çekip gençlere bunların tanısını koyup karşı durabilmek için herşeyden önce bilime sarılarak kendilerini düşünsel açıdan geliştirmelerini önermiştir. Böylesi güçlü konuşmalarından biri, o yılın başındaki gelişmeler üzerine 20 Mart 1923'de Konya'da gençlerle konuşmasıdır.

Büyük Millet Meclisindeki gerici kanat, saltanatın kaldırılmasını üzüntüyle karşılayıp sıranın halifeliğe geleceği kaygısına düşmüş, meclisteki tutucularla kamuoyunu etkilemek içinde bir broşür bastırıp dağıtmışlardır. "Hilafeti İslamiye ve Büyük Millet Meclisi" başlıklı bu broşürde halifeliğe övgüler yağdırılıyor, Türkler için önemi vurgulanıyordu.[9] Aslında olay, Türk halkını yüzyıllardır din adına sömürmüş olan çıkarcı sözde hocalar grubunun ayrıcalıklarını kaybedecekleri paniği ile bir kez daha dini siyasete karıştırarak cahil halkı etkilemek, amaçlanan aydınlanmayı durdurmak girişimi idi. Bunu yurt gezisin-

deyken duyan Atatürk'ünse meydanı boş bırakmıyacağı kesindi. Din istismarcılarının saf Türk halkını sömürmelerini sona erdirmek en büyük dileği olan Atatürk, bu kez de gençlere bel bağlayarak Konya'da çok sert fakat sert olduğu kadar da aydınlatıcı, değindiğimiz konuşmasını yaptı.

Konuşmasında, kazanılmış büyük zafere karşın ulusun henüz gerçek kurtuluşa erişemediğini, bu amaca ulaşabilmek için Türkleri o tarihe kadar karanlıklarda bırakan etkenleri ortaya çıkarmak gerektiğini, bununsa düşünce sisteminde düğümlendiğine dikkat çekmekteydi. İleri ulusların yanında yer alabilmek için en önde koşulun toplum olarak bilimsel düşünceye erişmek olduğunu söyledi. Özellikle İslam ülkelerinde sakat düşüncelere sahip kimselerin İslam dini adına kuşandıkları ayrıcalıklara sarılıp kendilerini bilgiç tanıtarak toplumlarına ileri uygarlığa götüren gelişmeleri din adına yasakladıklarını ve uluslarının geri kalmasına neden olduklarını vurguladı. Bireysel çıkarların yitirilmesi kaygısıyla geliştirilmiş baskılar ve bunları uygulayan baskıcı yönetimler yüzünden İslam ülkelerinin nasıl düşman ayakları altında çiğnenip esircilik zincirleri altına girdiğini anlattı. Halkın cahil bırakılmasından bu çıkarcıların alabildiğine yararlandığını, oysa hiç kimsenin ulusların onuruna ve mutluluğuna göz diken böylesi kimselere ve makamlara hoşgörü ile bakmak hakkına sahip olmadığını hatırlattı. Ulusallığın çağdaş, uygar ülkelerdeki önemini de ayrıca anımsatarak Türklerin ulusal kimliklerini unutmanın bedelini çok acı cezalarla ödediğine de parmak basarak gençleri bilimsellikte birleşmeye çağırdı. Dini kendi emellerine alet eden yöneticilerle sözde bilgiçlerin de hep acı sonlara uğradığını tekrarlayarak "Artık bu milletin ne öyle hükümdarlar, ne öyle alimler görmeye tahammülü ve imkanı yoktur" dedikten sonra şunları söyledi:

"Eğer onlara karşı benim şahsımdan birşey anlamak isterseniz, derim ki, ben şahsen onların düşmanıyım. Onların menfi istikamette atacakları bir hatve, yalnız benim milletimin hayatiyle alakadar, o

adım milletimin hayatına karşı bir kasıd, o adım milletimin kalbine havale edilmiş zehirli bir hançerdir. Benim ve benimle hemfikir arkadaşlarımın yapacağı şey, mutlaka ve mutlaka o adımı atanı tepelemektir. Şüphe yok ki arkadaşlar, millet birçok fedakarlık birçok kan bahasına, en nihayet elde ettiği umdei hayatiyesine kimseyi tecavüz ettirmiyecektir. Bugünkü hükümetin, meclisin, kanunların, Teşkilat-ı Esasiye'nin mahiyet ve hikmeti hep bundadır. Sizlere bunun da fevkinde bir söz söyleyeyim. Farzı muhal eğer bunu temin edecek kanunlar olmasa, bunu temin edecek meclis olmasa, öyle menfi adımlar atanlar karşısında herkes çekilse ve ben kendi başıma kalsam, yine tepeler, yine öldürürüm".

Görüldüğü gibi, Türkiye Cumhuriyeti için en büyük tehlikeyi gerici düşüncede gören Atatürk, bunun karabasan gibi ulusun üzerine çökmesini önleyici uyarılarını gençliğe seslenirken yapmaktadır.

On yıl sonra yine krizli bir anda gençliğe seslendiği Bursa söylevi de Atatürk'ün gençliğe verdiği önem ve duyduğu güveni bir kez daha yansıtmasıdır.

Bu konuşmasını da tüm yenilik hareketlerine karşı koyan çıkarcılardan sayısı otuz kişiyi geçmeyen bir grubun ezanın Türkçe okunmaya başlanması gibi son derece önemli bir adımdan sonra sergiledikleri huzursuzluktan sonra yapmıştır. Bilindiği gibi Türk ulusunu çağdaş değerlere ulaştıracak devrimler dizisinin en önemli halkalarından biri de Türk dilinin özbenliğine kavuşturulmasıydı. Bireylerin Tanrı'ya seslenişlerini anlayabilmeleri, vicdan özgürlüğünün güçlü bir göstergesi olduğundan Atatürk'ün emeli, Türk dilinin yalnız güncel konuşmada değil, ibadette de yaygınlaştırılmasıydı. Bu bağlamda, Atatürk, 1932 yılında bizzat Türkçe hutbe okuyarak bu işin öncülüğünü yapmıştı. 1932 yılında da ezan Türkçe okunmaya başlanmıştı. Kişisel çıkarlarının zedelenmesi korkusuyla her yeniliğe çatlak ses çıkarmayı adet haline getiren bir avuç gerici 1 Şubat 1933'de Ulu Camide Türkçe okunan dua

üzerine ilkin Evkaf Müdürlüğüne, oradan da Valiliğe yürüyerek, duanın Arapça okunmasını istemişlerdi. Atatürk, olayı Ege'de yurt gezisi sırasında duydu. Bu olayın gericilerin manevraları ile kuruluş amacından saptırılınca kapatılan Serbest Fırka deneyimini izleyen Menemen Olayı belleklerde tazeliğini korurken gerçekleşmesi, kuşkusuz önemini de arttırmıştı.

Gerçi Bursa'da olaya derhal el konulmuş, Bursa savcısı, Sulh Ceza Hakimi ve Müftüsüne işten el çektirilmiş, 15 kişi de tutuklanmıştı. [10] Ama Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik bu çok ciddi saldırıyı duyar duymaz gece olmasına aldırmaksızın yola çıkmış, 6 Şubat'ta Bursa'da olmuştu. Laik Türkiye Cumhuriyeti'ne ve çağdaşlığa doğru kazanılmış değerlere gölge düşmesine en ufak bir hoşgörü gösterilemeyeceğini anlatmak için Söylev'de gençliğe seslenişinin benzerini hemen orada şu sözlerle yaptı:

"Türk genci inkılapların ve rejimin sahipi ve bekçisidir. Bunların lüzumuna, doğruluğuna herkesten çok inanmıştır. Rejimi ve inkılapları benimsemiştir. Bunları zayıf düşürecek en küçük veya en büyük kıpırtı ve bir hareket duydu mu bu memleketin polisi vardır, jandarması vardır demeyecektir. Hemen müdahale edecektir. Elle, taşla, sopa ve silahla, nesi varsa onunla, kendi eserini koruyacaktır...

Polis gelecektir... Asıl suçluları bırakıp suçlu diye onu yakalayacaktır. Genç "polis henüz inkılap ve cumhuriyetin polisi değildir" diye düşünecek, fakat asla yalvarmayacaktır. Mahkeme onu mahkum edecektir. Yine düşünecek: "Demek adliyeyi de ıslah etmek, rejime göre düzenlemek lazım!"

Onu hapse atacaklar. Kanun yolundan itirazlarını yapmakla beraber, Bana İsmet Paşa'ya, meclise telgraflar yağdırıp haksız ve suçsuz olduğu için tahliyesine çalışılmasını, kayırılmasını istemeyecek... diyecek ki "Ben inan ve kanaatimin icabını yaptım. Müdahale ve hareketimde haklıyım. Eğer buraya haksız olarak gelmişsem, bu haksızlığı meydana getiren sebep ve amilleri düzeltmek de benim vazifemdir!

İşte benim anladığım Türk genci ve Türk gençliği!." [11]

Anadolu Ajansı ile yayınladığı, resmi bir bildiriyle de olayı kamuoyuna açıkladı:

"Bursa'ya geldim. Hadise hakkında alakadarlardan malumat aldım. Hadise hattızatında fazla ehemmiyete haiz değildir. Her halde cahil mürteciler Cumhuriyet Adliyesinin pençesinden kurtulamayacaklaıdır. Hadiseye dikkatimizi bilhassa çevirmemizin sebebini dini siyaset ve herhangi bir tahrike vesile etmeğe asla müsamaha etmeyeceğimizin bir daha anlaşılmasıdır. Meselenin mahiyeti esasen din değil, dildir. Kati olarak bilinmelidir ki Türk milletinin milli dili ve milli benliği bütün hayatında hadim ve esas kalacaktır." [12]

Atatürk'ün gençliğe son derece güçlü üç seslenişinden de anlaşılabileceği gibi cumhuriyeti bekleyen en büyük tehlikenin türlü çıkarcıların dil, din gibi değerleri kullanıp halkı, kimi zaman duygularından kimi zamanda bilinçsizliğinden yararlanarak kandırmalarıydı. O, bu tür olaylara yol açanların bağışlanmaksızın cezalandırılmalarını öngörürken böylesi tuzaklara düşmemenin tek yolunu da yine çağdaş eğitim kurumlarında, öğrenim görerek bilinçlenmede görmüştü. Laik Türkiye Cumhuriyeti'ni kavram kargaşaları içerisinde bırakarak bir kez daha emperyalizmin kucağına atmak isteyebilecek iç ve dış düşmanların eğitim ikilemlerinde yüzen, bilimsellikten uzak gençleri emellerine alet edebileceklerini düşünmüştü. Bunu önlemek içinde onları ulusal, çağdaş, laik eğitimle yetiştirecek öğrenim birliği yasasını çıkarmıştı.

Söylev'in türlü boyutlarıyla incelenip öğrenildiği bu olanakta vurgulamak gereken bir nokta, gençliğin dayanağı olması gereken öğrenim birliğinin son yıllarda büyük yara aldığıdır. Özellikle gençler için kaçınılmaz olan birlik beraberlik gereksinmesi göz ardı edilmek istenmiştir. Gençleri hayata hazırlamak yerine bilim, siyasete alet edilmiş, bir yandan kuran kursları gibi çağdaşlıktan uzak kurumlarda ve gerçek işlevinin çok dışına çıkmış imam hatip okullarında dünün programları ile yarının adamları yetiştirilmeye çalışılmıştır. Bir yandan da yüksek

öğrenim, yaşamda başarının tek yolu imiş gibi gösterilip meslek okullarına yeterince yer verilmemiştir. Bu durum; ulusal çıkarlar ve ülke gerçekleri konusunda bilinçsiz, laik Türkiye Cumhuriyeti'ne duyarsız, kapasitesiz fakat diplomalı işsizlerin sayısının gittikçe kabarmasına yol açmıştır. Üzücü bir gerçek, gençlere pek az şey verebildiğimizdir. Okul dışındaki gençlerse bütünüyle başıboştur. Onları kültür ve spor etkinlikleri çevresinde toplayacakken oyun salonlarına, kahvehane köşelerine bırakmaktayız. Oysa gelişmeyi engelleyici durumların doğmaması, çağdaşlığın yurdun her köşesine yayılabilmesi için özenle kurulup geliştirilmiş köy enstitülerini, halk evlerini hatırlamak, yöneticileri ve eğiticileri daha ciddi, tutarlı ve kalıcı çabalara itmelidir. Bunlar gençleri bilinçlendiren, bütünleştiren, toplumu dinamikleştiren kurumlardı. Gerek kaldırılmaları, gerekse yerine benzerlerinin geliştirilmemesinin bedeli, toplumun durağanlığa, genel kayıtsızlığa sürüklenmesi olmuştur. Geleceğin güvencesi görülerek cumhuriyetin emanet edildiği gençlere en büyük katkı, onları bilimin yol göstericiliğinden yoksun bırakmamaktır. Gençliği, bilimsellik başta gelmek üzere, insan haklarına, yurt bütünlüğüne, barışa ve ulusal birlikteliğe dayandırılmış çağdaş, laik eğitimden yoksun bırakmak, binilen dalın kesilmesidir.

(Çağdaş Türk Dili, Ekim-Kasım 1997)

Dipnotlar

1. Arar, İsmail: Büyük Söylev'in Kapsamı, Niteliği ve Amacı; Atatürk'ün Büyük Söylev'inin 50. Yılı Semineri, Ankara, 1980, s. 170.
2. Atatürk, Nutuk, İstanbul, 1967, Cilt II, s. 897.
3. Bayur, Yusuf Hikmet: Türkiye Devleti'nin Dış Siyasası, Ankara, 1973, s. VII.
4. Atatürk: Nutuk, Cilt II. s. 897.
5. Karal, Enver Ziya: Atatürk'ten Düşünceler, Ankara, 1969.
6. Mustafa Rahmi (Balaban): "Gazi Hazretlerinin Eğitim Umdesi, Asri Terbiye ve Maarif Ankara, 1923.
7. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cilt I, Ankara, 1961, s. 298.
8. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, Ankara, 1959.
9. Hoca Şükrü (Karahisarısahib Mebusu): Hilafet i İslamiye ve Büyük Millet Meclisi, Ankara, 1923, TİTİT. E. Arş.
10. Cumhuriyet, 6. 2. 1937.
11. Ülker, Reşit, Tanıklar Ve Belgelerle Ata'nın Bursa Nutku, İstanbul, 1967, s. 6 7.
12. Cumhuriyet, 7. 2. 1933.

MERİÇ VELİDEDOĞLU ANLATIYOR: "BÜYÜK DEVRİMCİ BUGÜNE IŞIK TUTUYOR."

Bundan 75-80 yıl öncesini anlatan Söylev bugün dahi son derece önemli bir kaynak olmasını neye borçlu? Temeli ne bunun?

-1927 yılında okunan Söylev, 73 yıl öncesinden günümüze, olabileceklere ışık tutan bir yön taşıyor. 1919 yılından başlayan bir tarihsel kesit sürecinin dışında günümüzdeki olaylara da yer yer ışık tutan, yer yer yorumlar getiren bir belge niteliğiyle günümüzde de yararlanılabilip başvurulabilen, önemini koruyan bir kaynak olması bakımından çok önemlidir.

Örnek verecek olursak, Güneydoğu Anadolu'da başlatılan sorunun bir benzerini Atatürk de yaşamıştı. Kuzeyde, Karadeniz sahilinde Yunanlılar bir Pontus Rum Devleti kurmak istiyorlardı. 1919'lara gelindiğinde bu istek o kadar alevlendi, o kadar büyüdü ki merkezi Trabzon olan Pontus Devleti'nin kurulması için Yunanlılara diğer ülkeler de yardım etmeye başladılar. I. Dünya Savaşı'ndan kalan silahlarla birlikte Karadeniz kıyılarına Rusya'dan getirilen Rum ve Ermenileri çıkardılar ve bunlar çete kurarak, dağlara çıkarak Karadeniz kıyılarındaki Türkleri "kırma", o bölgeden tamamen temizleme görevini üstlendi! Aynı PKK'nin yaptığı gibi... Nasıl Güneydoğu Anadolu'daki hareketi dış güçler paraca, askerce, silahça destekliyorlarsa, Pontus Devleti de aynı şekilde desteklenip beslendi. Ama Atatürk bu işe el attı ve askeri yönden çözüme gitti. Gerçekten oradaki bir birlik adım adım Karadeniz Bölgesi'ni dolaşarak Pontusçuları yok etti. Bu hülyanın asla gerçekleşemeyeceğini Yunanlılara ve Batılılara ispatlamış oldu.

O gün Pontus, bugün Ermenistan!..

- O gün Pontus, bugün ise Kürt ve Ermeni sorunu. Batı'nın inadı sürüyor!..

Evet, bugün Türkiye benzer bir projenin uzantılarıyla; Türk sorunu, Ermeni sorunuyla karşı karşıya bırakılmıştır. Atatürk aynı davranışı Lozan Antlaşması sırasında da yaşadı. Lozan Antlaşması bir türlü yapılamıyor, uzatıldıkça uzatılıyor ve 3-4 yıllık savaşın sorunları konuşulmuyordu. Oysa Osmanlı Devleti tanınmıyordu, devletler hukukundan da çıkarılmıştı. Ona rağmen Osmanlı sorunları ama Batı'nın kendi doğrultusunda yarattığı, yorumladığı sorunların hesabı Türkiye'den yani Atatürk ve ekibinden soruluyordu. Atatürk onlara gereken cevabı "Yüzyılların sorunlarını, hesaplarını bizden soramazsınız" sözleriyle vermiştir. Ancak o hesabı 77 yıldan beri hâlâ soruyorlar. İşte buna karşı dayançlı durabilmemiz için son 75-80 yıllık tarihimizi çok iyi bilmemiz gerekiyor. Bunun için Atatürk kolaylık da sağlamış, tarihimizi Söylev'le ortaya koymuştur. Her söylediğini de bir belgeye dayandırmıştır. Bildiğiniz gibi Söylev 3 cilttir ve aşağı yukarı 900 sayfadır. Birinci ve ikinci ciltte olaylar anlatılır, üçüncü ciltte ise belgeler vardır. 266 sayıya kadar varan belge numaralandığı gibi 35 tane de numarasız belge vardır. Bazı belgeler de 1, 2 gibi şıklara ayrılmıştır. Aşağı yukarı 300'ü aşkın belge, belgeler adı altında üçüncü ciltte yer alır. Birinci ve ikinci ciltte de Atatürk'ün türlü yazışmalar, telgraflar ve ikili görüşmelerle ortaya koyduğu belgeler vardır.

Ve hiçbirisi çürütülememsştir...

-Hayır. Rauf Bey'le, Genelkurmay Başkanı'yla, İsmet Paşa'yla, Refet Paşa'yla; etrafında olan 19 Mayıs'tan itibaren kendisiyle yürüyenlerle olan konuşmalar da olduğu gibi, Söylev'de yer alır. Yani Söylev, 80 senelik tarihimizi bilip bilinçlenmemiz için en önemli kaynaklardan biridir. Bilimseldir, reddedilemez belgeleri içerir. Üstelik Ata-

türk'ün her olayın ardından getirdiği yorum, günümüzde de geçerlidir. Örneğin turancılık ve islamcılık üzerine getirdiği yorumlar... Hâlâ turancılıkta gözleri olanlar için, hâlâ bir İslam ümmeti kurmak isteyenler için "Böyle bir düşün, dünya tarihinde gerçekleştiği görülmemiştir" der Atatürk, ki söylediği çok doğrudur!.. İşte çeşitli ulusları bir arada toplayarak imparatorluk kuran Rusya'nın 1991'de dağılması, bunun en güzel örneklerinden biridir.

Söylevle ilgili bazı karşı duruşlar da var. Bunlardan bir tanesi geçenlerde "Atatürkçülük din değildir, Söylev Kuran değildir" başlığı altında bazı şeyler yazdı. Sizce böyle bir karşılaştırma yapılabilir mi?

- Bence bu sadece Atatürk devrimine ve Aydınlanma Devrimi'ne sahip çıkanlar tarafından değil, az çok karşı gelenler tarafından bile söylenmemesi gereken bir şey. Dini ayrı tutan bir insan olarak Atatürk de kendi yazdığı kitabın Kuran'ın yerine geçtiğini duysa hem güler hem üzülürdü diye düşünüyorum. Bu ciddiye alınacak, sözü edilecek dahi bir şey değil. Hiç kaale almamalı ve yanıt verme yoluna da gitmemeliyiz diye düşünüyorum. Çünkü bunlar suyu bulandırmak için kullanılan yöntemler. Bunlardan yararlanıyorlar, konu uzuyor. Söylev'e, Atatürk'e saldırıları arttırmak için böyle akla hayale gelmeyen çıkışlar yapıyorlar.

Söylev okullarda kaynak kitap olarak da kullanılmalı ki gençler bu ülkenin nasıl kurulduğunu, hem de belgeleriyle öğrenme şansına kavuşsunlar. Eskiden ismi "Türk Devrim Tarihi" olan kitaplar, bugün İnkılap Tarihi olarak okutuluyor.

- İnkılap Tarihi derslerinde Söylev'in kaynak kitap olarak kullanılması son derece bilimsel bir davranış olacaktır. Öğrencilerle karşılıklı bir diyalog içine girmek, onlara canlı bir tarih kesiti vermek, böylelikle mümkün olabilir.

Öğretmenler Atatürk'ün getirdiği bir yorumu kuşkuyla karşılayan birine hemen belgesini gösterme şansına sahip olacaktır. Çünkü tarih

öğretmeninin kendisi de 30 yıldır saptırılmış bir tarih okutularak tarih öğretmeni oldu. 30-40 yaşlarındaki insanların da Milli Mücadele tarihimize ait bilgileri çok kısıntılı, çok yüzeysel. Bu durum yazık ki eğitimde yapılan belirli bir programla yaratıldı. 25-30 yıllık bir programla tarihimiz öğretilmeden eğitim verildi. Tarihimiz daha çok Arap tarihi ve zaman zaman da Orta Asya tarihi şeklinde öğretildi. Bunlar da öğretilsin ama önce 80 yıllık tarihimizi bilmez, bu bilinci edinemezsek başkaları yapay bir tarihle karşımıza gelir, onu bize kabul ettirirler. Söylev o kadar bilimseldir ki resmi bir tarih olarak adlandıranlar bile artık o yoldan vazgeçtiler. Çünkü onlar da Söylev'e başvurmadan bir eser ortaya çıkaramadılar. Birkaç tane eser çıktı ortaya ama dağ doğura doğura fare doğurdu!..

Karşı da çıkamıyorlar değil mi?

-Tabii artık bu resmî, yazılı belgeye karşı çıkamıyorlar. Şu da var ki Söylev'de adı geçen birçok kişi Atatürk'ün ölümünden çok sonra anılarını yazmaya başladı. Yaşlanmışlardı... Anıları yazan kişilerin pek çok hataları vardır. Söylev'e 'resmî tarih' diyenler o hatalara adeta asılmışlardır. O anılardan hareketle çıkarlar, Söylev'i bir kenara bırakırlar. Halbuki Söylev günü gününe tutulmuş güncelerden oluşmuştur. Belgeler günü gününedir.

Buna karşın Söylev hiçbir zaman karşı çıkılamayan, yadsınamayan bir tarihi belge olarak bugüne kadar işlevini, hem de arttırarak sürdürdü.

- Çünkü günümüze ışık tutan yönleri hiç eksilmiyor. Daha artıyor günümüze ışık tutan yönleri eksilmediği için. Adeta yaşıyor, soluk alıp veriyor.

Peki, dünyada halkına böyle hesap veren ve aynı zamanda beraber yola çıktığı insanlardan hem de belgelere dayanarak hesap soran başka bir lider var mı?

- Çok büyük bir iddiada bulunamayız, çok büyük bir sav ileri süremeyiz. Ama herhalde azdır diyebiliriz. Gazi Mustafa Kemal Söy-

lev'de halkına ve tarihe hesap verirken bilimsel bir yöntem de uygulamıştır. Buna mukabil Atatürk, beraber yola çıktığı ancak laik bir cumhuriyet kurma savaşımı içinde olduğunu öğrendikten sonra kendisine karşı çıkanları, engeller yaratanları da bir bir ortaya koymuş ve böylece onlardan da hesap sormuştur. Halkına hesap verirken kendisini de adeta halkının önünde sınava çekmiştir. Bu, her önderin tarihte kolay kolay göze alabileceği bir durum değildir.

Gün Zileli
(Cumhuriyet, 20. 11. 2000)

NUTUKLA İLGİLİ KİTAPLAR, DERGİLER

Açıklamalı Söylev Sözlüğü, S. N. Özerdim, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1981.

Atatürk'ün Çizdiği Portreler, İ. Hakkı Uluğ, İnkılap ve Aka, İstanbul 1968.

Atatürk'ün Büyük Söylev'inin 50. Yılı, Semineri Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1980.

Büyük Nutuk'ta Kim Kimdir?, Orhan Bayrak, Milenyum Yayınları, İstanbul, 2004.

Nutuk'un İçinden, Adnan Önelçin, Yüce Yayınları, İstanbul, 1981.

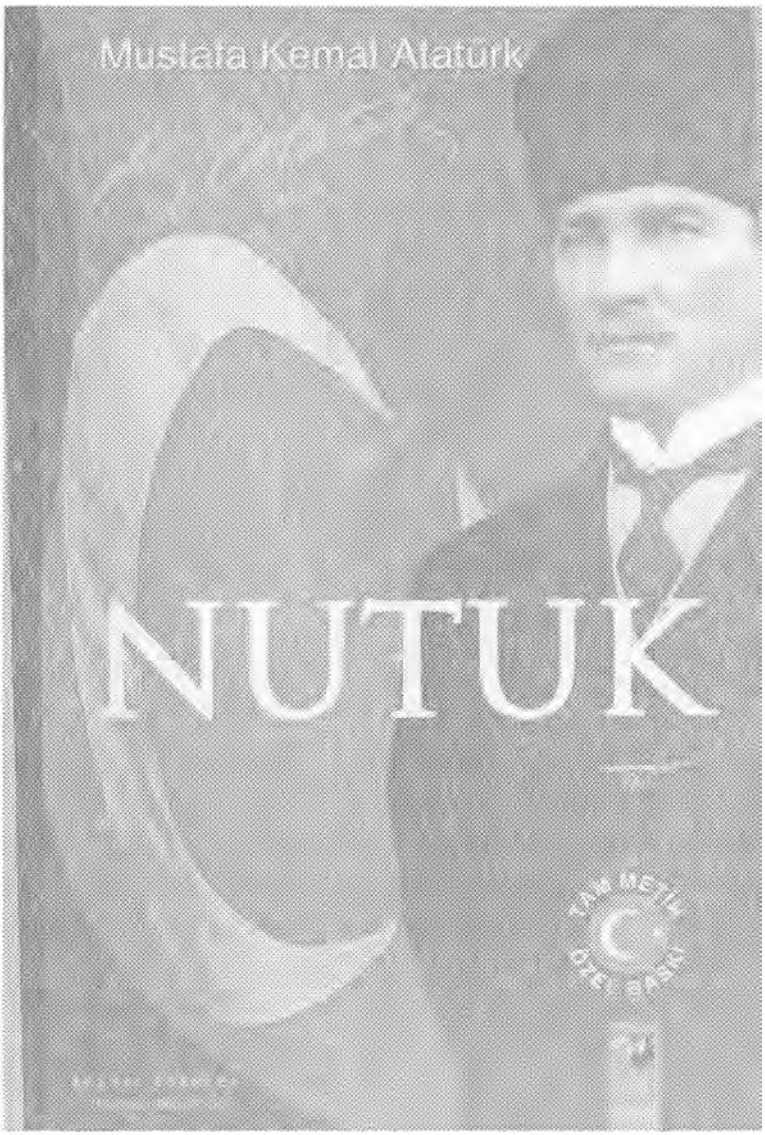
Nutuk'ta Anılan Komutanların Biyografileri, Genel Kurmay Başkanlığı, Ankara, 1981.

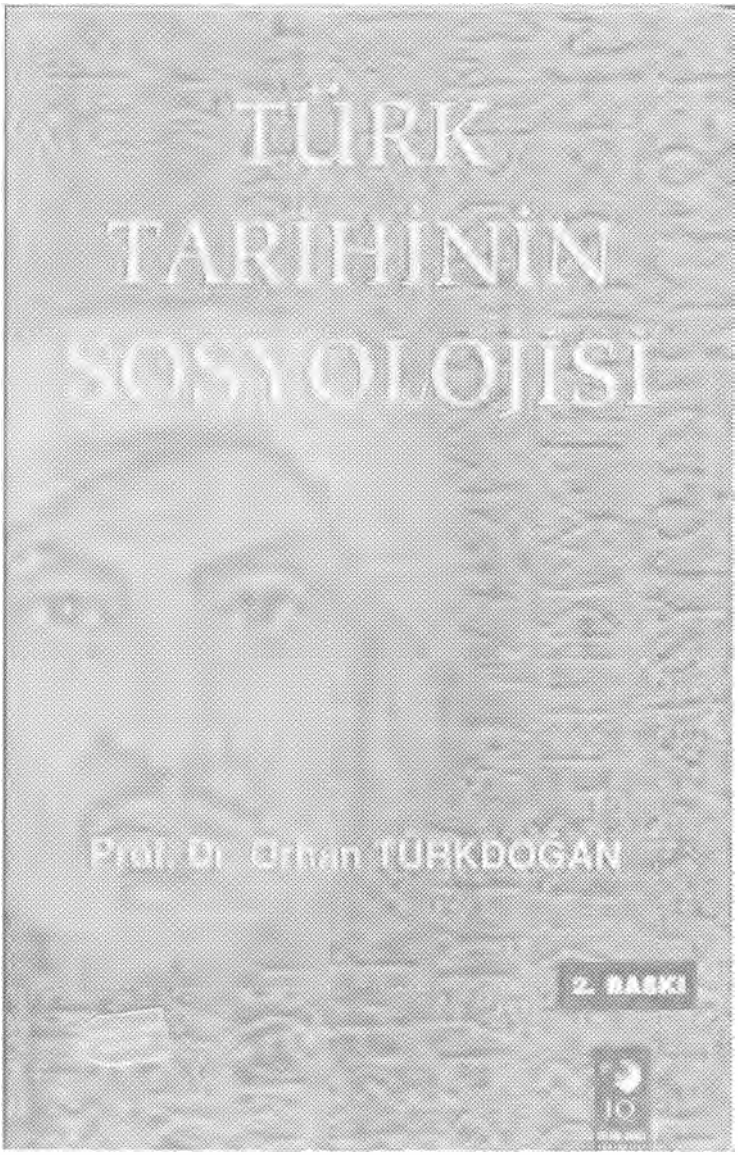
Söylev'i Okurken, Ceyhun Atıf Kansu, Bilgi Yayınları, Ankara, 1996.

Türk Dili Söylev Özel Sayısı, Türk Dil Kurumu, Kasım, 1977.

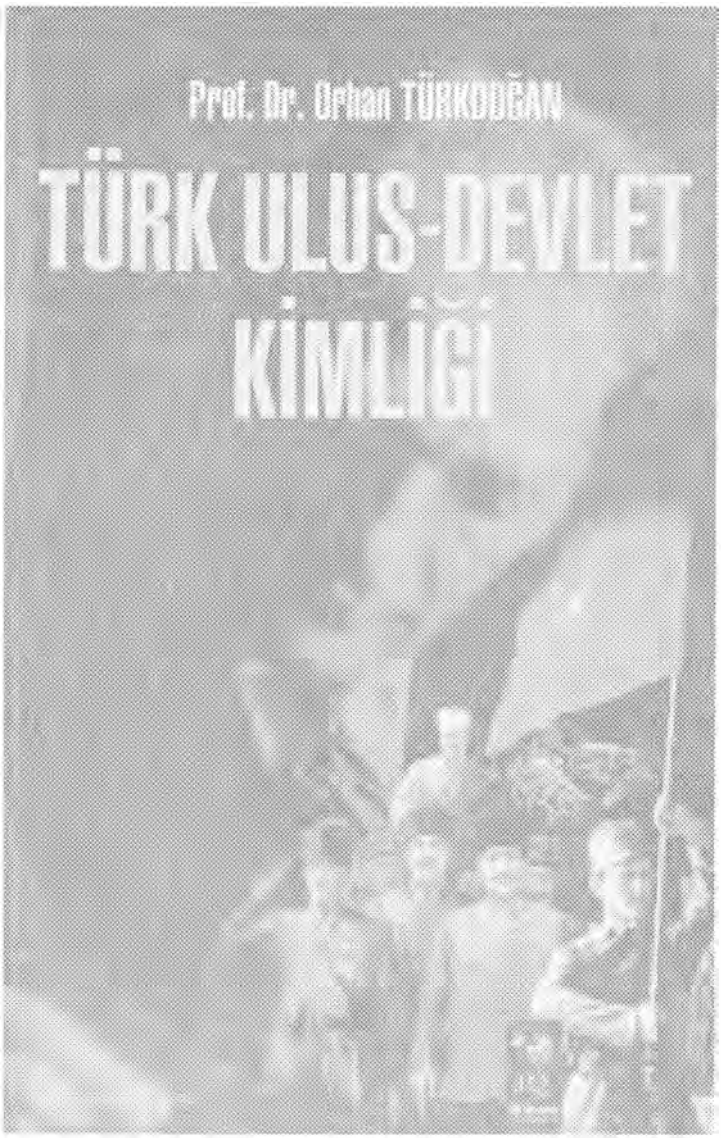
Çağdaş Türk Dili Söylev Özel Sayısı, Kasım, 1997.

101 Soruda Nutuk, Oruç Arıoba, İstanbul, 1987.

Mustafa Kemal Atatürk
NUTUK

TÜRK
TARİHİNİN
SOSYOLOJİSİ
Prof. Dr. Orhan TÜRKDOĞAN
2. BASKI

ERCAN KAHAKOÇ
ATATÜRK'ün
DIŞ TÜRKLER
POLİTİKASI
2.Baskı

Prof. Dr. Orhan TÜRKDOĞAN
TÜRK ULUS-DEVLET
KİMLİĞİ

Prof. Dr. Orhan TÜRKDOĞAN
KEMALİST SİSTEM
VE
SOSYOLOJİK YAPISI

"NUTUK" NEDİR, NE DEĞİLDİR?

(Bu formda beliteceğiniz görüşler yayınevi olarak gelişmeniz için bize veri oluşturacaktır. Bu da size kaliteli ve doyurucu yayınlar olarak geri yansıyacaktır.)

Formu Doldurma Tarihi: .....

1 Adınız, Soyadınız:

2. Doğum Tarihiniz: .....

3. Cinsiyetiniz: ☐ Kadın ☐ Erkek

4. Uğraşınız
☐ Öğrenciyim: ☐ Bölüm:
☐ Çalışıyorum Kurum: ☐ Görev:

5. Adres Bilgileriniz
Ev/İş Adresiniz: .....
.....
Ev/İş Tel: ..... Ev/İş Fax:..... e-posta: .....

6. IQ KÜLTÜR SANAT Yayıncılık için daha önce böyle bir form doldurdunuz mu?

☐ Evet ☐ Hayır

7. Bu Kitabı okumayı neden Tercih ettiniz?

8. Bu Kitapla ilgili düşünceleriniz nelerdir?

9. IQ KÜLTÜR SANAT Yayıncılık'tan çıkan başka hangi kitapları okudunuz?
• ..... • .....
• ..... • .....

10. Yayınlarımızın içerikleriyle ile ilgili düşünceleriniz nelerdir:

.....

11. Sizce insanımızın ve toplumumuzun daha sağlıklı gelişmesi için ne tür yayınlara gereksinimi var?

.....

12. Yayınevi olarak bize önerileriniz:

.....

13. Diğer yayınlarımızla ilgili bilgi edinmek ister misiniz?
☐ Katalog istiyorum ☐ Fiyat listesi istiyorum

14. IQ KÜLTÜR SANAT Yayıncılık tarafından düzenlenen seminerlerden ve konferanslardan haberdar edilmek ister misiniz?
(Seminerlerimiz ve konferanslarımız çoğunlukla İstanbul'da düzenlenmekte dir. 250 kişiyi aşan taleplerde konuşmacının zaman planı elverdiği takdirde başka yörelerde de gerçekleştirilebilir.)
☐ Evet ☐ Hayır

Formumuzu doldurduğunuz için teşekkürler
Bize ulaşmak için bu formu doldurunuz.

IQ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK ve ULUSLARARASI TANITIM HİZMETLERİ TİC. LTD.ŞTİ.
Ticarethane Sokak, Fetih Han
No. 33/48 Cağaloğlu-İstanbul Tel. 0212 520 91 12
Belge geçer: 0212 520 91 12

www. iqkultursanat. com
e-mail: info@iqkultursanat.com
adresine yollayınız.

Ahmet Köklügille

NUTUK NEDİR, NE DEĞİLDİR?

NUTUK, Türk Kurtuluş Savaşı'nın hangi tarihsel koşullarda nasıl başladığını; Türkiye'yi parçalayıp yok etmek isteyen düşmanların nasıl yenildiğini; Cumhuriyet'in nasıl kurulduğunu; bu gelişmelere karşı çıkanların nasıl engellendiğini anlatan çok önemli bir kitaptır. Bize yakın tarihimizi anlatmakla birlikte, o tarihin yaratıcısı olan M. Kemal Atatürk'ü de anlatır. Çünkü Nutuk'un her sayfasında, üstün nitelikleriyle asker ve devlet adamı olan O vardır.

Elinizdeki eser de Nutuk'u çeşitli yönlerden ele alıp inceleyen yazılardan ve konuşmalardan oluşmaktadır.

Nutuk'un daha iyi anlaşılabilmesi için, bu kılavuz niteliğindeki kitabın da okunması yararlı olacaktır.

IQ Kültür Sanat
Yayıncılık toplumu
"Bilgi ışığında aydınlanmaya"
çağırıyor.

ISBN 975-255-046-0

K Ü L T Ü R S A N A T Y A Y I N C I L I K
www.iqkultursanat.com
E-mail: info@iqkultursanat.com